ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

Coordonatori:

Doru Sinaci

Sorin Bulboacă

ADMINISTRAŢIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ

Studii şi comunicări din Banat - Crişana

Volumul XIX

19

Colecţia *Slaviciana* - serie nouă

Vasile Goldiş University Press
Arad

Coordonatori
DORU SINACI SORIN BULBOACĂ

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ. STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XIX

Perspective arădene: istorie, cultură, memorie

Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad și Complexul Muzeal Arad

CONSILIUL JUDETEAN ARAD

Coordonatori

DORU SINACI **SORIN BULBOACĂ**

ADMINISTRAȚIE ROMÂNEASCĂ ARĂDEANĂ.

STUDII ȘI COMUNICĂRI DIN BANAT-CRIȘANA

Volumul XIX

Perspective arădene: istorie, cultură, memorie

„Vasile Goldiș” University Press
Arad
2025

„Vasile Goldiș” University Press, 2025

Administrație Românească Arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana
Volumul XIX
Perspective arădene: istorie, cultură, memorie
Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, coord.

eISBN 978-630-6728-30-5

Referenți științifici:
Prof. univ. dr. Marius GREC
Conf. univ. dr. Simona STIGER

Tehnoredactare: Gabriela Adina MARCO
Tehnoredactare și traducere în limba engleză: Ioana NISTOR

Autorii sunt responsabili pentru acuratețea conținutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum și de aspectele etice implicite. Drepturile de autor trec asupra volumului **Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana**.

CUPRINS
CONTENTS

CUVÂNT ÎNAINTE
FOREWORD 11

I. ISTORIE
I. HISTORY

Sorin BULBOACĂ
Evoluții sociale și politice în Comitatul Zărand în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1552-1600)
Social and Political Developments in Zărand County in the Second Half of the 16th Century (1552-1600) 13

Aurel DRAGOȘ
Începuturile formării statale
The Beginnings of State Foundation 28

Mihai HANDARIC
Tradiție și modernitate la români: o perspectivă geografică și istorică
Tradition and Modernity in Romania: A Geographical and Historical Perspective 35

Rodica COLTA
Viața cotidiană a Aradului în veacul al XVIII-lea
The Daily Life of Arad in the 18th Century 48

Augustin MUREȘAN
O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată pe clădirea fostei Școli civile de băieți
A Variant of the 1834 Coat of Arms of the City of Arad, Represented on the Former Civil Boys' School Building 65

Dănuț MORODAN
Câteva aspecte privind prezența în comuna Curtici a Regimentului 6 Vânători în primăvara anului 1919
Some Aspects Regarding the Presence of the 6 Vânători Regiment in Curtici in the Spring of 1919 76

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Corespondența dintre Chestura Poliției Municipiului Arad cu Ministerul Regal al Afacerilor Străine, privitoare la dovedirea naționalității unui funcționar de la Uzinele „Astra" din Arad care a fost decorat cu Ordinul „Leul Alb" cehoslovac (1927-1937)
Correspondence between the Arad Municipal Police Headquarters and the Royal Ministry of Foreign Affairs Regarding the Proof of Nationality of an Official from the 'Astra' Plants in Arad Who Was Decorated with the Czechoslovak 'White Lion' Order (1927-1937) 83

Costin SCURTU
Ana-Maria SCURTU
Despre lumea Aradului și bombardamentele din anul 1944
About Arad and the Bombings of 1944 103

Ioan TULEU
Universitatea Populară Arad – frântură de cotidian
The People's University of Arad – A Glimpse of Daily Life 121

Vlad SFÂRĂILĂ
Semantica lozincilor Revoluției din 1989 de la Arad
The Semantics of the 1989 Revolution Slogans in Arad 131

Vasile FAUR
Satul Laz (comuna Dezna) din județul Arad. Repere monografice
The Village of Laz (Dezna Commune), Arad County: Monographic Highlights 136

II. FILOSOFIE ȘI SOCIETATE: PERSPECTIVE ACTUALE
II. PHILOSOPHY AND SOCIETY: CONTEMPORARY PERSPECTIVES

Dumitru MĂRCUȘ
Orizontul filosofiei australiene
The Horizon of Australian Philosophy 197

Cristian Gh. BOCANCEA
Exerciții spirituale și practici filosofice
Spiritual Exercises and Philosophical Practices 210

Maria OPREA
Educația, ca reflectare a dinamicii schimbărilor sociale
Education, as a Reflection of the Dynamics of Social Changes 215

Anton ILICA
Filosofia educației și legitimitatea pedagogiei ca știință
Philosophy of Education and the Legitimacy of Pedagogy as a Science 229

Florea LUCACI
Identitatea românilor arădeni. O perspectivă istorico-hermeneutică
The Identity of the Romanians of Arad. A historical-hermeneutic perspective 237

Ioan BIRIȘ
Literatură și știință. Actualitatea „profețiilor" lui Aldous Huxley
Literature and Science. The Current Relevance of Aldous Huxley's 'Prophecies' 246

Cosmin COLȚUN
Max Weber și critica modernității
Max Weber and the Critique of Modernity 256

III. BISERICA ȘI ȘCOALA
III. THE CHURCH AND THE SCHOOL

Carina A. BABA
Nestor Ioanovici – primul episcop român al Episcopiei Aradului
Nestor Ioanovici – The First Romanian Bishop of the Bishopric of Arad 264

Ioan-Veniamin GEOLDEȘ
Frânturi din corespondența protopopului Petru Chirilescu (1814-1898) al Chișineului cu preotul Constantin Popovici (1823-1901) de la Comlăuș (II)
A Critical Examination of the Unpublished Correspondence between Archpriest Petru Chirilescu (1814-1898) of Chișineu and Priest Constantin Popovici (1823-1901) of Comlăuș 274

Gabriela Adina MARCO
Protopopiatul Belinț – repere demografice (1900-1910)
The Belinț Archpriestship – Demographic Landmarks (1900-1910) 280

Radu-Alexandru HORD
Interculturalitate. Ecumenism. Toleranță religioasă și etnică în Sebiș/Borossebes
Interculturality. Ecumenism. Religious and Ethnic Tolerance in Sebiș/Borossebes 291

IV. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
IV. SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Ionel BULBUC
Cuvinte de demult rostite azi, ecouri ale folclorului românesc
Ancient Words Spoken Anew: Echoes of Romanian Folklore 306

Ioana NISTOR
„Biserica și Școala” – „In hoc signo vinces!”: 148 de ani de credință și educație
‘Biserica și Școala’ – ‘In hoc signo vinces!’: 148 Years of Faith and Education 311

Constantin-Tufan STAN
File din istoricul teatrului lugojean
Files from the History of the Lugoj Theatre 318

Victor COCIUBA
Familia Draskovits din Vinga, istorie și realitate
The Draskovits Legacy in Vinga: Fact and History 331

Miorița TOTOREAN
Dosar cu amintiri. Balurile de odinioară de la Nădlac
Recollections of a Bygone Era: Traditional Balls in Nădlac 341

Florica R. CÂNDEA
Antropologii și topos local (oiconomie, oronimie, hotaronimie, însemne și evlavii)
Anthropology and Local Topos: Domestic Space, Place Names, Boundary Crosses, and Folk Piety 345

Florin Lucian COITA
Povești „picante” din cotidianul arădean interbelic
‘Spicy’ Stories from Interwar Arad’s Everyday Life 368

Puiu Emilian VALEA
Istoria Clubului Filateliștilor din Arad
The History of the Arad Philatelists’ Club 371

Liviu NADIȘ
Câteva aspecte privind agricultura județului Arad extrase din Buletinul agricol al Camerei de agricultură Arad (1938)
Some Aspects of Agriculture in Arad County Extracted from the ‘Agricultural Bulletin’ of the Arad Agricultural Chamber (1938) 378

Adrian DEHELEANU
Arta grafică oficială în perioada comunistă (1965-1978). Studiu de caz: banda desenată cu tematică istorică
Official Graphics during the Communist Period (1965-1978). Case Study: Comics with Historical Theme 383

V. PORTRETE
V. PORTRAITS

Doru SINACI
Constantin Diaconovici Loga: de la Școala românească din Pesta, la Preparandia din Arad
Constantin Diaconovici Loga: From the Romanian Confessional School of Pest to the 'Preparandia' of Arad 396

Bojidar PANICI
Din viața și opera pictorului Nikola Aleksić
Life and Work of the Painter Nikola Aleksić 402

Paul KRIZNER
Un tribut pentru libertate numit Avram Iancu
A Tribute to Freedom Named Avram Iancu 411

Dragoș CURELEA
Activitatea ofițerului român Florian Medrea între 1904-1947: întregiri biografice
The Activity of Romanian Officer Florian Medrea between 1904-1947: Biographical Additions 418

Vasile DUDAȘ
Câteva considerații privitoare la implicarea jurnalistului Sever Bocu, în constituirea primelor structuri militare de voluntari români ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni și bucovineni, proveniți din prizonierii aflați în lagărele ruse, care în partea a doua a anului 1917 s-au integrat în armata regală română precum și în repatrierea prizonierilor români aflați în Franța, Italia și Germania la sfârșitul Primului Război Mondial
Some considerations regarding the involvement of journalist Sever Bocu in the formation of the first battalions of Romanian volunteers from Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș and Bucovina, coming from prisoners in Russian camps, who in the second half of 1917 were integrated into the Romanian royal army as well as in the repatriation of Romanian prisoners located in France, Italy, and Germany at the end of the First World War 455

Costel SANFIRA
Marilina Bocu: promotoarea conștiinței naționale prin cultură și tradiție
The Cultural Legacy of Marilina Bocu: A Woman's Role in Shaping Romanian National Identity 464

Mădălin-Ioan MICU
Liviu Boldura (1968-1988) – Protopop de Zărand-Brad
Liviu Boldura (1968-1988) – Archpriest of Zărand-Brad 481

Alexandru KÓSA
Tatiana OSTROVEANU
Ioan Hațegan – 75. Contribuția istoricului bănățean adusă la îmbogățirea istoriografiei medievale – Partea întâi –
Ioan Hațegan – 75. The Banat Historian's Contribution to Enriching Medieval Historiography – Part One – 485

VI. RECENZII DE CARTE
VI. BOOK REVIEWS

Ioana NISTOR
Învățământ teologic și identitate românească în Aradul istoric: un volum monumental cu valoare de simbol. Botiș, Teodor, „Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad", Timișoara, Editura David Press Print, 2024, p. 774 495

Mihaela Livia GULEȘ
Gabriel Szekely, *Enciclopedia Arhitecților din Banat 1700-1990. Studii și cercetări legate de etapele și stilurile arhitecturale reprezentative*, Ed. a 4-a, rev. și adăug., Timișoara, Editura Eurostampa, 2023 498

Lucia BIBARȚ
„Ateneu arădean" – De ce? 500

Florica R. CÂNDEA
Antropologie. Istorie locală. Marginalii asupra unor înscrisuri: Liviu Nadiș – Cartea unor răsărituri și apusuri ... Cărțile Gutenberg... 504

Florica R. CÂNDEA
Liviu Nadiș, Grâu și pâine. Scrieri, amintiri și întâmplări din Câmpia Aradului, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2024,190 p. – O carte ca o împărtășanie 507

Carina A. BABA
Semnal editorial: „Bucătura, ca bagaj local", Florica R. Cândea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2025 512

SUMMA SUMMARUM 514

CUVÂNT ÎNAINTE

FOREWORD

Iată că cel de-al XIX-lea volum „Administrație Românească Arădeană – Studii și comunicări din Banat-Crișana" vede lumina tiparului și întregește zestrea editorială „Slaviciana – serie nouă" tipărită la prestigioasa editură „Vasile Goldiș" University Press. Vorbim despre un demers științific extrem de ambițios, demarat în toamna anului 2008 când, împreună cu regretatul cercetător dr. Emil Arbonie, am încercat să punem în lumina științei istorice contemporane istoria administrației românești din părțile Aradului. Treptat, sfera preocupărilor științifice s-a lărgit, iar la Arad, cu prilejul sesiunilor științifice dedicate sărbătoririi instaurării administrației românești din 16 mai 1919, au început să participe istorici, cercetători, universitari, masteranzi și doctoranzi, precum și oameni de cultură din toată țara și chiar din străinătate. Sesiunile noastre științifice deveneau veritabile tribune ale cercetării și punerii în valoare a elementelor de identitate națională, indiferent că vorbim despre istorie, istoria literaturii, a teologiei, de antropologie socială etc.

În primul deceniu din seria manifestărilor științifice dedicate instaurării administrației românești arădene, urmăream pregătirea marilor manifestări dedicate Centenarului Marii Uniri (2008-2018), cu un accent aparte pe sărbătorirea centenarului instaurării administrației românești (16 mai 2019). Dar, spre lauda administratorilor arădeni de atunci și de acum, seria manifestărilor științifice a continuat cu succes până în prezent, la fel cum a continuat și publicarea volumelor, cum este cel de față. Astăzi, spre deosebire de perioada de dinaintea acestor manifestări, istoriografia românească menționează la loc de cinste meritul Aradului de a fi reprezentat capitala politică a românilor din Monarhia Habsburgică în toamna anului 1918, dar și în cele două decenii premergătoare Marii Uniri.

Trăirea noastră națională, teoretizată cât se poate de abil de către Alexandru Mocioni și de Aurel C. Popovici, s-a manifestat prin părțile arădene încă din zorii secolului al XIX-lea, când Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară deschid *Vormärz*-ul românesc. Așa devine Aradul o eparhie ortodoxă din Ungaria cu ierarh român, iar de pe băncile Preparandiei, începând cu anul 1812, se ridică preoți și învățători care vor conduce la impunerea Aradului în fruntea luptei românilor din Monarhie pentru drepturi naționale.

Asociațiunea Națională Arădeană pentru cultura poporului român se inaugurează la Arad încă din anul 1863, cu doi ani înaintea înființării Academiei Române, iar în ianuarie 1867, arădenii se reunesc pentru a statua primul partid politic comitatens din Monarhie. Congresul național de la Putna din anul 1871 este organizat de către arădeanul Ioan Slavici și de către marele nostru poet

național Mihai Eminescu. Atunci se va delimita spațiul nostru național, *de la Nistru, pân' la Tisa* și tot atunci se va pune problema unificării limbii române literare din acest areal, proiect național dus la bun sfârșit în Monarhia Habsburgică de către Ioan Slavici, prin înființarea ziarului *Tribuna* de la Sibiu în anul 1884, iar din anul 1897, prin *Tribuna Poporului* de la Arad.

La acest ziar de la Arad, unde tribunismul ardelean atinge maxima lui maturitate, sub redacția lui Ioan Russu-Șirianu, vor publica Vasile Goldiș, Vasile Lucaciu, Vasile Mangra, Roman Ciorogariu, Nicolae Oncu, Sava Raicu, Sever Bocu, Ilarie Chendi, Alexandru D. Xenopol, Ion Luca Caragiale, Ioan Slavici, Cincinat Pavelescu, Ioan Agârbiceanu, George Coșbuc, Nicolae Iorga, Octavian Goga, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Onisifor Ghibu, Gheorghe Ciuhandu, Octavian Tăslăuanu și atâția alții, intelectuali români care au înțeles să-și pună înțelepciunea, talentul și abnegația în slujba neamului și care, prin locul lor de naștere și de exprimare, reprezintă întregul nostru areal național. Sunt „*păzitorii solului veșnic*", cum îi denumea marele istoric al literaturii române, George Călinescu. De fapt, sunt cei care au înfăptuit România Mare, iar *Tratatul de la Trianon* nu a făcut decât să consfințească granițele spațiului etnic, configurat de către Mihai Eminescu și pus în deplină armonie de către marii corifei naționali enumerați mai sus.

Dr. Doru SINACI
Dr. Sorin BULBOACĂ

I. ISTORIE
I. HISTORY

Evoluții sociale și politice în Comitatul Zărand în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1552-1600)

Social and Political Developments in Zărand County in the Second Half of the 16th Century (1552-1600)

Sorin BULBOACĂ
Complexul Muzeal Arad
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad

Abstract
The article aims to present the social and political developments of Zărand County in the second half of the 16th century (between 1552-1600), based on the interrogation of primary sources (including archival) and the consultation of specialized literature. Between 1552-1566, Zărand County experienced a period of economic development and affirmation of the Romanian minor nobility, within the Principality of Transylvania. In 1566 the western half of Zărand County was conquered by the Turks, including the fortresses of Șiria and Ineu, establishing the Ottoman administration of the Timișoara Vilayet. The eastern, mountainous part of Zărand County, with the districts of Hălmagiu and Brad, remained integrated into the Principality of Transylvania. And in the second half of the 16th century, the most important noble family in Zarand County remained the Moga family from Hălmagiu, who owned a significant number of possessions in the east of the county and dominated political life. Usually, the comits who administered Zarand County in the second half of the 16th century were Hungarian nobles, but at least one of the two vice-comits was of Romanian origin. n 1573, the prince of Transylvania reconfirmed the privileges of the mining fair of Baia de Criș. In the second half of the 16th century, several Romanian nobles from the mountainous area of Zărand County, who had fallen into serfdom, are mentioned in documents. Also, in the second half of the 16th century, several counts of Alba were gifted by princes with possessions in Zărand County. In the second half of the 16th century, several Romanian knez from the mountainous area of Zărand County are mentioned in documents, having fallen into serfdom. Also, in the second half of the 16th century, several counts of Alba were gifted by princes with possessions in Zărand County. In 1595, as a consequence of the victories achieved by the Transylvanian troops, the fortresses of Ineu and Șiria were recaptured, as well as a significant number of localities in Zărand County, which were reintegrated into the Principality of Transylvania. In 1599-1600, Zărand County was administered by the great lord Mihai Viteazul, who promoted Romanian nobles to the leadership of the fortresses in the county.

Keywords: *county, possesions, nobles, privileges, documents.*

Introducere

Articolul are scopul de a prezenta evoluțiile sociale și politice ale comitatului Zărand în a doua jumătate a veacului al XVI-lea (între 1552-1600), pe baza interogării surselor primare (inclusiv arhivistice) și a consultării literaturii de specialitate. Fără să ne propunem o abordare exhaustivă a subiectului, intenționăm să jalonăm principalele repere ale istoriei sociale și politice ale comitatului Zărand în acest răstimp. De asemenea, acest articol nu se referă la aspectele economice, religioase, educaționale și culturale ale istoriei comitatului Zărand din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Nobili, voievozi și cetăți în comitatul Zărand

Campaniile militare otomane din 1551 și 1552 au devastat anumite părți din comitatul Zărand, fapt reflectat și de conscripția din anul 1552, care evidențiază un grad mare de depopulare al unor așezări. 24 de localități din Zărand sunt menționate ca fiind așezări pustii „*distruse și incendiate*", cele mai multe fiind situate în apropierea târgurilor Pâncota și Ineu și la vest de acestea. Apoi, între 1566 și 1600, s-au desfășurat mai multe incursiuni ale trupelor otomane, precum și jafuri ale turcilor pe valea Crișului Alb, ajungând până la Baia de Criș[1].

Între 1551 și 1556, Principatul Transilvaniei a fost ocupat de armata habsburgică, fiind înlăturată de la conducere principesa Isabella și fiul ei minor, Ioan Sigismund Zapolya. În acest context, Ferdinand I de Habsburg, devenit stăpânul Transilvaniei, face donații nobilimii loiale, inclusiv unor nobili din comitatul Zărand. Cetatea Șiria a fost stăpânită, între 1551-1561 de către nobilul Andrei Báthory[2].

În 1551, satul Ciuci (Vârfurile) era stăpânit de familia nobiliară Kendy[3].

Conscripția din anul 1552 atestă persistența micii nobilimi locale în comitatul Zărand, menționând posesiuni ale **familiei nobiliare de Rostoci** în Rostoci, Aciuța și *Nemesacsova*, ale **familiei Brádi** în Birtin și Lunca, ale **familiei Kristsóry** în satele Crișcior și Țărățel, ale **familiei Ribiczey** în satele Ribița și Mesteacăn și ale **Ioan de Tălagiu** în Tălagiu, drepturi pe care și le-au păstrat până în secolul al XIX-lea[4]. În 1552, nobilii români **Mihail** și **Nicolae Moga** stăpâneau Hălmagiul și satele aparținătoare[5].

---

[1] Ionuț Cosmin Codrea, *Istorie, societate și viață culturală în Țara Zărandului (secolele XVI-XIX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, p. 236.
[2] Andrei Adrian Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din Județul Arad*, Arad, 1999, p. 69.
[3] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 287.
[4] *Ibidem*, pp. 37-38.
[5] Victor Eskenasy, „Hălmagiu, un sat medieval din valea Crișului Alb (secolele XIV-XV). Considerații istorice", în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, p. 26.

Conscripția din anul 1552 menționa satul Aciuța în posesia nobililor **Ioan Iszturcsa** și a celor din **familia Rostoci**[6]. Aceeași conscripție, în anul 1552, consemna Baia de Criș ca parte a domeniului regal. Satul Birtin (situat la confluența Văii Maici cu cursul mijlociu al Crișului Alb) se afla în 1552 în posesia nobilului Ștefan Brádi, pentru ca în 1561, printre proprietari să fie pomeniți familia Moga, dar și nobilului Andrei Báthory[7].

Domeniul familiei nobiliare românești Moga cuprindea, în anul 1553, 50 de localități cu moșiile lor (aparținând odinioară fostelor voievodate Hălmagiu, Căpâlna și Băița din Țara Zărandului)[8]. La mijlocul veacului al XVI-lea, satul Brad e afla în posesia nobilului Toma Móré[9]. În 1561, localitatea Brad apare menționată printre pertinențele Hălmagiului, parte a domeniului cetății Șiria, așezarea fiind stăpânită la momentul respectiv de către nobilul Andrei Báthory și de familia nobiliară Móré[10].

Între 1553 și 1561, satul Gura Văii este menționat în documente ca fiind în posesia familiei nobiliare Losoncz. După 1566, localitatea ajunge sub administrație otomană, fiind stăpânită de spahiul Djafer[11].

În 24 iulie 1553, regele Ferdinand I (împărat al Austriei și rege al Ungariei Superioare) a dăruit văduvei Cristina a comitelui Stephan Gál de Gyula, cât și fiilor numiți Gheorghe, Andrei și Bartolomeu, sub forma unei noi donații, moșiile *Megyes*, *Fövényes*, *Jánosháza*, *Keszi*, *Gelvács*, *Krakó*, *Kamróth* și un teren nobiliar aflat în strada *Sfântul Mauriciu* din Gyula[12]. Nu știm dacă nobilii menționați în actul de donație au intrat efectiv în stăpânirea moșiilor amintite în document în contextul în care Principatul Transilvaniei era disputat și de regina Isabella (văduva fostului rege Ioan Zapolya), în numele fiului ei minor, principele Ioan Sigismund Zapolya.

În 1553, capitlul catolic din Strigoniu confirmă fetelor nobilului Ștefan de Losoncz (*Stephani de Lossoncz*), Frusina și Anna, precum și pe cel a nepoatelor sale, Clara și Dorothea, în caz de desherență pe linie masculină, stăpânirea asupra **cetății Dezna** și asupra posesiunilor sale (*Deznew*, *Zlathyna*, *Kysnagra*, *Ronak*, *Alsoffalu*, *Also Menyed*, *Felso Menyed*, la fel târgul *Sebes*, *Baynokffalva*, la fel târgul *Beken*, *Lonya*, *Gosd*, *Thekeres*, *Beryndew*, *Kochyoba*, *Rewekes*, *Borlyk*, *Thellyws*, *Kys Zamord*, *Kraykowa*, *Dombravycza*, *Felso Korothna*, *Myzes*, *Fenes*, *Kys Fenes*, *Nagypathak*, *Buchyn*, *Felso Iozas*, *Also Iozas*, *Kykchye*, pusta *Kys*

---

[6] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 270.
[7] *Ibidem*, p. 278.
[8] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, pp. 539-540.
[9] Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2000, p. 212.
[10] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 280.
[11] *Ibidem*, p. 294.
[12] Vasile Faur, *Țara Zărandului. Conscripții. Cronică. Documente, Imagini*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, Arad, Editura Gutenberg, 2016, pp. 500-501, doc. 199.

Deznew, *Keth Deznew*, *Plokochya*, *Nagh Zamord*, *Zellesthycze*, *Avashel*, *Zerren*, *Zombrad*, *Brusthok*, *Poenycza*, *Saara*, *Deakfalva*, *Zarnaffalva*, *Thopazza*, *Naghrossa*, *Prazsaffalva*, *Bethenffalva*, *Agnaffalva*, *Thewr*, *Zellesthye*, *Felso Kertews*, *Voykaffalva*, *Kewzoros*, pusta *Zozaas*, *Vrathyk Negra*, *Nadalbaffalva*, *Danchffalva*, *Baraffalva*, *Balyczaffalva*, *Farakeathes*, *Uyfalu*, *Alsoboglyos*, *Ztarkanffalva*, *Thopesycza*, *Laaz*, *Zallagffalva*, *Kys Rohssa*, *Holthkerews*, *Also Ray*, *Zellesthe*, *Also Zekas*, *Felso Zekas*, *Thulnykffalva*, *Zkradyna*, *Zuzzanffalva*, *Prodanffalva*, *Vesaffalva*, *Also Koruthna*, *Felso Ray*, *Dombeghaz*, pusta castelului *Zenthdyenesi*), asupra cetății și târgului **Pâncota** cu posesiunile *Zewles*, *Rokzyn*, *Czygenfflava*, *Banvasfany*, *Magyar Dud*, *Mezlew Dud*, *Septhely*, *Sanctushaza*, *Abad*, *Thomany*, *Banhalwa*, *Hewkben*, *Rekopanczy*, *Raror*, precum și asupra cetății și târgului **Ineu** cu pertinențele *Aldoffalva*, *Hodostho*, *Agaz*, *Gozthylaffalva*, *Zaldobos*, *Boglyos*, *Monyoros*, *Felseo Keved*, *Kis Keved*, *Pap Keved*, *Dragan Keved*, *Lupsaffalva*, *Also Bareza*, *Thywsffalu*, *Raks Zegh*, *Konyaffalva*, *Kakaczanffalva*, *Zwnycoghffalva*, *Vaydaffalva*, *Vershycz*, *Hodos*, *Kevedkapolnas*, *Thewlfyes Hodos*, *Klecsizva*, *Kornasffalva*, *Felso Bareza*, *Also Kethes*, *Mezlew Kethes*, *Zapodya*, *Thoplycza*, *Bakolzegh*, *Kenderatho*, *Wyarkos*, *Monyoros*, *Arkosthew*, *Uyffalu*, *Nagy Nevegy*, *Kys Nevegy*, *Gyarak*, *Apa*, *Pentheklaka*, *Arok*, *Rokzyn*, *Monosthor*, *Zenas*, *Czyermely*, *Czyokas*, *Sarlaka*, *Zenegeths*, *Gyarmath*[13]. Dar stăpânirea familiei nobiliare Losoncz asupra acestor numeroase moșii în comitatul Zărand a fost de scurtă durată, până în 1566, când foarte multe localități și posesiuni au fost cucerite de armata otomană.

În 20 iunie 1556, din raportul comandantului cetății Gyula, Gaspar Magochy, trimis palatinului Toma Nadasdy, partizani ai regelui Ferdinand de Habsburg, aflăm că mai mulți nobili și castelani din comitatul Zărand îl susțineau pe fiul regelui decedat, Ioan Sigismund Zapolya, printre ei fiind castelanii cetăților Ineu, Pâncota și Dezna[14].

În anul 1561, 49 de sate, pertinențe ale cetății Gyula, erau parte componentă a comitatului Zărand (fiind ocupate de turci în 1566)[15].

Ineul este menționat în documentele vremii ca fiind un târg cu 38 de porți și 160 de case[16]. Pertinențele cetății Ineu cuprindeau, în anul 1561 târgul Ineu (*Opidum Jeno*) precum și 124 de sate cu moșiile lor[17]: *Pinkoucza, Chermesj, Hozakarak, Nagy Neveg, Kijsinvetz, Monostor, Kapolnas Kertes, Vajdafalva, Lupafalva, Bakoszegh, Apa, Kijs Gyarmath, Rokszin, Konteratro, Berkeny, Felso Arkutz, Lomja, Felso Koves, Kys Koved, Agaaz, Leteczova, Cornafalva, Hodos, Felso Bericza, Csiaszar Kertes, Also Bericza, Mihalkertes, Pakassigh, Magaros,*

[13] *Ibidem*, p. 501, doc. 200.
[14] *Ibidem*, pp. 501-502, doc. 201.
[15] Vasile Meruțiu, *Județele din Ardeal și Maramureș până în Banat*, Cluj, 1929, p. 47.
[16] Vasile Faur, *op. cit*., p. 41.
[17] Kozma Pál, *Zárand-vármegye, földirati, statistikai és történéti leirása*, Kolozsvár, 1848, pp. 16-28.

*Tammaz, Kekzj, Gyarmath, Nagy Szerend, Kys Szerind, Bekonaj, Thomashida, Csegedsegh, Nyiske, Saros, Viznek, Feltelek, Talpas, Chunakezj, Totfalu, Varaskezj, Csalocza, Ekeritto, Tholmacz, Barakon, Etveth, Betlenesy, Sopros, Apatz, Kolth, Gorba, Borostelek, Szamlios, Kesdaka, Kys Bodon, Gelvacz, Dolothid, Kys Bator, Erdos Banath, Sarlaka, Echioka, Gaab, Thumanas, Csorasesy, Kyszeny, Haraklian, Lorantfalva, Nemes Kiskert, Kis Szinte, Pechsi, Fazicas Varsan, Somlolj, Nagy Zărand, Tot Zărand, Theresegyhaz, Kaidos, Szenika desertum, Santushaza, Sebesser, Banvasary, Nadab, Septesy, Depukota, Also Egreg, Felso Egreg, Pankota (*Pâncota*), Szolos, Chigerfalva, Magyar Dad, Agados Dad, Szekes Dad, Felso Dad, Kis Bard, Boros Megyer, Kanvass, Erdohegy, Nagy Somos, Feieregyhaz, Kis Morocz, Kalodvagh, Marod, Kornith, Bodroghfalva, Almas* (Almaș), *Thur, Thernova* (Târnova), *Kacsialkert, Papokj, Also Siklos, Felso Siklos, Atlatka, Csimoszlek, Komlos* (Comlăuș), *Also Aranac, Szekes Arangh, Erdos Telek, Egyhazas kerek, Karucz, Nichs* și *Nemes Varsari*.

În 1561, pertinențele cetății Șiria din comitatul Zărand cuprindeau 49 de localități[18] cu moșiile lor: Galșa, *Syria* (Șiria), *Szentkereszt, Kis Raczfalva, Korosbanya, Also Csives, Felso Csives, Rachtocz, Kisachova, Nemes Achowa, Talagy* (Tălagiu), *Sorkolos, Halmagy* (Hălmagiu), *Polgarfalva, Bertond, Zonka, Pinike, Logozo*, Brad, *Magasotaga, Cristior, Csaga Senize, Papolna videke, Agyabel videke, Oppidum Tellor, Nadas* (Nadăș), *Kumona, Hodos* (Hodiș), *Borsova, Felso Menes, Also Menes, Braninienf, Zvihakom, Soligoricza, Fekersgigor, Also Brestor, Felso Brestor, Felso Tillott, Also Tillott, Felso Tecza, Szatina, Also Tenzegi, Kozep Tenzegi, Felso Tenzegi, Berlegnya, Vassaticha, Pipaszi, Taats* și *Velend*.

Documentele din epocă consemnează și domeniul cetății Dezna din 1561, format din 54 de sate[19]: *Nagy Deszna* (Dezna), *Felso Joszas* (Iosaș), *Meszes, Borniek, Kithamora, Kraikona, Dombranicza, Fenes, Felso Kirotna, Televes, Revkecz, Dulczin, Nagy Patak, Topasfalva, Csoosd, Also Josas, Felso Selyestye, Anaszek, Nagy Zavnd, Kis Desony, Nagynagya, Nagy Laaz* (Laz), *Kis Lasztnio, Banczfalva, Farakertes, Nadabafalva, Balithafalva, Szerenfalva, Tarkanfalva, Deghfalva, Ignafavla, Rosafalva, Zernofalva, Felso Kertes, Also Selyestye, Belczenfalva, Voikafalva, Zombrud, Bodonfalva, Szazanfalva, Holt Koros, Veczfalva, Berenzelly, Zalasenfalva, Zlatina, Alsofalva, Also Menyes, Felso Menyes, Rova, Sebes* (Sebiș), *Bajnokfalva, Csitkos, Agja* și *Zinthe*.

În 21 ianuarie 1562, din Oradea, Ștefan Báthory de Șimleu se adresează comitelui de Zărand și Bekes, *Ladislau Kerecsenyi de Kányafölde*, oferindu-i informații despre situația militară din Moldova lui Despot Vodă[20].

---

[18] *Ibidem*, pp. 28-31.
[19] *Ibidem*, pp. 31-33.
[20] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. 1, *Acte și scrisori (1527-1572)*, București, 1929, p. 207.

În anul 1564, Patóczy Boldizsár, comite suprem al Zărandului, stăpânea în comitatul Arad, 32 de localități, iar în 1584, comite era Deli Farkas[21]. Cetatea Pâncota a fot complet distrusă de turci în anul 1565[22].

O conscripție a anului 1565 a înregistrat în satul *Syry* (Șiria) aparținând nobilului Andrei Báthory din comitatul Zărand un număr de 46 de porți (*portae*) adică 46 de case de iobagi[23]. În același an – 1565 – principele Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolya, a confiscat moșiile lui Nicolae Báthory din comitatul Zărand, printre care și Bradul. În 1600, după înfrângerea de la Mirăslău, în drumul său spre Praga, Mihai Viteazul a trecut prin Brad[24].

Mai multe documente din anul 1565 menționează o serie de localități din Țara Zărandului, în părțile neocupate de otomani. Este vorba de actele de donație și de instalare în posesie asupra așezărilor respective ale principelui Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolya, în favoarea nobilului Stanislaw Neusoczky. După căderea cetăților Șiria și Ineu și a părții de vest a comitatului în mâinile turcilor, cea mai mare parte a așezărilor din Țara Zărandului a rămas în proprietatea familiei nobiliare Báthory[25].

Stanislaw Neusoczky este dăruit în 1565 de către principe cu 50 de sate în comitatul Zărand (târgul Baia de Criș, satele Rișca, Țebea, Căraci, Vălișoara, Ciungani, Prăvăleni, Căzănești, Vața, Brotuna, Brusturi, Cristești, Obârșia, Târnăvița, Dobroț, Leauț, Tiulești, Valeamare, Rișculița, Baldovin, Illyest, Valea Brad, Potingani, Bulzești, Grohot, Ribicioara, Ribița, Luncoiu de Jos, Scroafa, Valealungă, Ruda, Vaca, Tomnatec, Dupăpiatră, Blăjeni, Stănija, Buceș, Mihăileni, Curechiu, București, Negoya, Băița, Hărțăgani, Trestia, Ormindea, Crăciunești, Căinel, Peștera etc.) ca recompensă, pentru slujirea cu credință, inclusiv în campanii militare, în contextul în care vechiul proprietar, nobilul Nicolae Báthory, fusese deposedat de toate moșiile familiei sale din cauza sprijinului acordat grupării filogermane din Transilvania care îl susținea pe Ferdinand[26]. Aceasta nu a însemnat eliminarea totală a drepturilor nobilimii locale din comitatul Zărand.

În 1566 partea de apus a comitatului Zărand, până aproape de Hălmagiu, a fost transformată în sangeac turcesc cu reședința la Ineu, iar Zărandul de munte, respectiv districtele Hălmagiu și Brad, au rămas sub administrația Principatului Transilvaniei. Stăpânind cetatea Șiriei și a Ineului până în 1595, turcii au făcut dese incursiuni și jafuri pe întreaga vale a Crișului Alb, chiar și în Zărandul montan, în ținutul situat la est de Hălmagiu, care din punct de vedere administrativ făcea parte din Principatul Transilvaniei.

---

[21] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 19.
[22] Andrei Adrian Rusu, George Pascu Hurezan, *op. cit.*, p. 65.
[23] Otto Greffner, *Cetatea Șiriei*, Arad, 1976, p. 69.
[24] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, pp. 279-280.
[25] *Ibidem*, p. 35.
[26] *Ibidem*.

În 1566, s-a constituit nahia Ineu, în urma cuceririi otomane, iar begul Halul a transformat ulterior nahia de Ineu în **sangeac de Ineu și Pâncota**, cu reședința în Ineu, încorporând și cetatea și domeniul Dezna[27]. Din acel an doar zona muntoasă din est mai rămânea sub jurisdicția Principatului Transilvaniei, noua graniță dintre comitatul Zărand și vilayetul Timișoarei trecând prin dreptul satelor Rostoci și Gura Văii. Teritoriul rămas neocupat de otomani, format din districtele Hălmagiu și Brad, și-a păstrat denumirea de comitat al Zărandului, cu centrul la Baia de Criș[28].

icolae Ciuceanu, comandantul palăncii din Vârfurile, împreună cu oștenii Tamaș și Mihai Fârtan, în fruntea unei cete de 30 de haiduci, au capturat pe spahiul Hassan din Ineu în zona satului Chisindia. Ciuceanu l-a ținut prizonier pe turc până la achitarea sumei de 300 de floreni pentru răscumpărare[29].

În anul 1567, sultanul Selim al II-lea a dat în stăpânire cetatea Deznei principelui Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zapolya, care a donat-o apoi lui Gheorghe Bebek, cetatea ajungând astfel sub dublă stăpânire: transilvană și otomană, din partea turcească fiind controlată de begul din Ineu[30]. În anul 1574, sangeacul turcesc din zona cetăților Ineu și Dezna cuprindea 113 sate administrate de begul Halul[31]. Garnizoanele otomane din cetățile Zărandului numărau puțini soldați; astfel cea din cetatea Șiria număra 37 de militari care primeau ca leafă pe anul 1591 suma de 65.320 ace, echivalentă cu 544,2 galbeni[32].

În 1570, după decesul nobilului Nicolae Moga din Hălmagiu, posesiunile și bunurile sale sunt împărțite între cele 3 fiice ale sale: Judit Moga, Barbara Moga și Ecaterina Moga. Mai mulți nobili au împărțit posesiunile lui Nicolae Moga fiicelor sale: Paul Berten de Lunka, Toma Bradi de Brad, Nicolae Ribiczei, Gheorghe Batizi, Ioan Bodogffalvi și alții. Ei au împărțit posesiunile din *Nermicz* (Mermești), *Tarnova* (Târnava de Criș), *Poiena* (Poienari), *Basterabaza* (Basarabasa), *Buczava* (Buceava-Șoimuș), *Szerbffalva* (Sârbi), *Leszaffalva* (Leasa), *Bodest* (Bodești) și *Halmagy* (Hălmagiu)[33].

În 26 septembrie 1570, principele Ioan Sigismund Zapolya a poruncit unor nobili să îi înștiințeze și să-i cheme pe nobilii Valentin Theoreok de Eryngh, Albert Ribiczey, Valentin Vaswary, Ladilau Zalasdy (și alții) la procesul intentat împotriva lor de către Nicolae, fiul decedatului Gașpar Kenderffy de Malomwyz,

---

[27] Cornelia Bodea, *Cetatea Desnei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937, p. 76.
[28] Márki Sandor, *Aradmegye és Arad szabad király város története*, vol. I, Arad, 1892, p. 564.
[29] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 41.
[30] Felicia Aneta Oarcea, *Moneasa. Monografie*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2016, p. 29.
[31] Márki Sandor, *Aradmegye és Arad szabad király város története*, vol. II, Arad, 1895, p. 189.
[32] Otto Greffner, *op. cit.*, p. 91.
[33] Serviciul Județean Cluj-Napoca al Arhivelor Naționale ale României, Arhiva Medievală (S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M.), *Fond familial Vécsey*, Seria 2 – Documente fasciculate, nr. 8, f. 15-16 (doc. datat în 02.06.1570).

în legătură cu uciderea mai multor iobagi aflați în curtea și casa sa nobiliară. Conform plângerii aceluiași Nicolae, nobilii care au pătruns fraudulos pe proprietatea sa, împreună cu mai mulți iobagi și servitori ai lor, au ucis-o și pe sora lui, Ana Kendeffy[34].

În 21 octombrie 1575, principele Transilvaniei, Ștefan Báthory, i-a dăruit soțului Barbarei Moga, Ladislau Zalanczy, comitele de Alba, mai multe moșii în comitatul Zărand ca răsplată pentru slujbele credincioase prestate: Târnava, Băsărăbeasa, Poenari, Buceva, Sârbi și părți din moșiile Hălmagiu și Budești[35]. Această danie consistentă în favoarea lui Ladislau Zalanci a produs supărare și conflict cu membrii familiei Moga. În aceeași zi – 21 octombrie 1575 – principele Ștefan Báthory a poruncit vicecomitelui de Zărand, Nicolae Bottha de Bolgarfalwa, și altor nobili să îl introducă pe Ladislau Zalanci (comitele de Alba) în stăpânirea moșiilor Târnava, Băsărăbeasa, Poienari, Buceva, Sârbi și a unor părți din moșiile Hălmagiu și Budești, toate aflate în comitatul Zărand, pe care i le-a dăruit drept răsplată pentru slujbele credincioase[36].

În 1571, principele Ștefan Báthory a convocat dieta Transilvaniei pentru 24 mai la Alba Iulia, printre cei convocați fiind menționați si reprezentanții nobililor din comitatul Zărand[37].

În 1572, țăranii din ținutul de mijloc al Crișului Alb au înaintat marelui vizir Mehmed Sokolovici o plângere privind nelegiuirile nobilimii din ținutul Ineului, Beliului, Deznei și Ciuciului, în strânsă legătură cu lotrii codrilor care făceau prăpăd în populația supusă Porții. Plângerea a fost dusă vizirului de Nicolae Bălaj din părțile Ciuciului[38]. În același an, turcii din Ineu s-au plâns că Nicolae Ciuceanu, administratorul palăncii din Vârfurile, adăpostește hoții care pradă satele aflate sub administrație turcească[39].

În 27 septembrie 1573, principele Transilvaniei, Ștefan Báthory, a emis la Alba Iulia pentru *Keoreos Banya* (Baia de Criș) și pentru satele Țebea și Râșca aparținătoare acestuia, un **act privilegial** privind statutul de târg, drept pierdut de localitatea Brad. Condiția de acordare era de a preda fiscului a opta parte din aurul, argintul și toate minereurile care se extrăgeau în localitate[40]. Locuitorii târgului Baia de Criș, împreună cu cei ai satelor aparținătoare Țebea și Râșca, se bucurau în continuare de vechile drepturi, scutiri și libertăți acordate pe vecie de către răposații regi ai Ungariei de odinioară[41].

---

[34] *Ibidem*, *Fond familial Vécsey*, Seria 2 – Documente fasciculate, nr. 8, f. 29.
[35] *Ibidem*, *Fond familial Kemény de Ciumbrud*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 109.
[36] *Ibidem*, nr. 110.
[37] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 505, doc. 206.
[38] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 34.
[39] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 42.
[40] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Bethlen de Criș*, Seria 5 – Alte documente ce nu privesc familia Bethlen, nr. 322; Romulus Neag, *Monografia municipiului Brad-Zarand*, Brad, 2002, p. 114.
[41] Vasile Ionaș, *Baia de Criș un vechi oraș minier*, Deva, Editura Matei Corvin, 2010, p. 47.

Același principe al Transilvaniei a convocat din nou dieta pentru 15 octombrie 1573, în orașul Mediaș, dietă la care au fost convocați și reprezentanții nobililor din comitatul Zărand[42]. O nouă convocare a reprezentanților comitatului Zărand a fost făcută de către principele Ștefan Báthory pentru perioada 1-6 ianuarie 1574, în orașul Cluj[43].

În 1574, în Ciuci era menționată o fortificație, azi dispărută, a cărei amplasament nu este cunoscut. În contextul luptelor cu garnizoanele otomane din zona de graniță dintre vilayetul Timișoarei și Principatul Transilvaniei, un anume Nicolae de Ciuci era comandant al palăncilor din Ciuci și Hălmagiu[44].

Voievozii din familia nobiliară Moga de Hălmagiu sunt semnalați și în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, ca de exemplu, voievodul Lupu de Hălmagiu în anul 1577[45]. Au apărut însă mai multe conflicte patrimoniale, având în vedere posesiunile familiei Moga, între Sara Moga, pe de o parte și rudele sale (Gheorghe Zalanci și soția sa Barbara Moga, Paul și Ioan Moga), pe de altă parte, ajungându-se și la acte de violență.

Un document din 25 august 1578 precizează faptul că satele Câinel (azi Câinelu de Sus, în Evul Mediu *Kaynel*), Călimănești (localitate medievală dispărută), Crăciunești și Hărțăgani și Orminde, alături de alte posesiuni din comitatul Zărand, este dăruit de către principele Transilvaniei, Ștefan Báthory, contra sumei de 2500 de florini ungurești, nobilului Ladislau Szalánczy din Brănișca[46], donație confirmată la 1 decembrie 1591 de către Sigismund Báthory, cu drept de utilizare „*pe vecie*”[47]. În decembrie 1591, principele Sigismund Báthory i-a întărit nobilului Ladislau Szalánczy o danie anterioară asupra moșiei Luncoiu de Jos, ca răsplată pentru serviciile aduse puterii centrale[48]. În 1592, principele i-a donat lui Ladislau Szalánczy satul Luncoiu de Sus, prilej cu care sunt pomeniți Lazăr Dancz, Ioan și Avram Bodna din Luncoiu de Sus (foști iobagi ai Sarei Moga, soția nobilului Petru Kaza din Hălmagiu)[49].

În 16 august 1583, principele Transilvaniei i-a acordat comitelui Zărandului, Ladislau Szalánczy, dreptul de a construi și folosi mori de zdrobit minereu oriunde pe teritoriul moșiilor sale București, Hărțăgani și Trestia[50]. La 1 mai 1584, puterea centrală i-a dăruit lui Simion Ribyczey de Ribița și urmașilor săi, ca răsplată pentru serviciile credincioase prestate, părțile de moșie din satul

[42] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 507, doc. 208.
[43] *Ibidem*, pp. 507-508, doc. 209.
[44] Otto Greffner, *op. cit.*, p. 44.
[45] Andrei Caciora, Eugen Glück, „Cnezate și voievodate românești arădene”, în *Studii privind istoria Aradului*, București, Editura Politică, 1980, p. 162.
[46] Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, *Fond Colecția de documente (1387-1700)*, nr. 103/1578.
[47] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 284.
[48] *Ibidem*, p. 303.
[49] *Ibidem*, pp. 302-303.
[50] *Ibidem*, p. 282.

Valea Brad pe care trăiesc iobagii Lupa Thorma, Opriș și Mihai Rewka și pe care tatăl acestora le deținuse, dar s-au pierdut documentele[51].

În 1585, granița dintre comitatul Zărand și vilayetul otoman al Timișoarei era la Vârfurile. În același an – 1585 – baronul Felician Herberstein, descendentul unei mari familii din Austria, raporta principelui Ștefan Báthory, în 22 decembrie, că a executat ordinul său de a vizita minele de aur de la Zlatna, Almaș, Ruda, Brad, Abrud și Băița pe care le descrie amănunțit și face propuneri pentru luarea de măsuri spre a le spori producția[52]. În 17 iunie 1585, principele Sigismund Báthory le-a cerut tuturor nobililor, nenobililor și oamenilor de orice condiție din Transilvania să depună mărturie pentru Ioan Georbelecz de Nemethy; printre cei care au depus mărturie se aflau mai mulți nobili din Zărand: Albert de Ribiczey de Brad, Bartolomeu Ribiczey, Simion Ribiczey, Francisc Belan de Ribicze, Ioan Brady, Ladislau Brady, Petru Kaza de Hălmagiu[53].

În 1590, nobilul Francisc Dely, proprietar în satul Blăjeni (situat în apropierea izvorului râului Crișul Alb), lăsa moștenire posesiunile sale fraților săi, dar cu condiția ca ei să revină în țară și să îl servească pe principele Transilvaniei[54]. În 14 decembrie 1590 este pomenit pentru prima dată în documente Albert de Ribiczey în calitate de vicecomite al comitatului Zărand[55].

În 8 iunie 1591, principele Sigismund Báthory i-a donat lui George Gyarmathy din Șard, pentru serviciile aduse, moșia Vaca, ce ținea de târgul Baia de Criș, împreună cu toate beneficiile acesteia[56]. În 8 mai 1592, într-un litigiu privind limita teritorială dintre Ribița și Vaca, cneazul local Iona Tulla a depus mărturie în casa proprietarului Petru Endre că pământul aflat în judecată aparținea satului Vaca și nu Ribiței, dar revărsarea apelor Crișului Alb a făcut hotarul nesigur[57].

În 12 aprilie 1592 este pomenit documentar nobilul *Ștefan Thomory de Chyuch* (Vârfurile) în contextul unei porunci date de principele Transilvaniei, Sigismund Báthory, prin care 4 nobili, printre care și cel din Vârfurile, erau însărcinați să meargă la moșia *Kaptalan* (Căptălan) din comitatul Alba și să aducă la cunoștința tuturor vecinilor conținutul documentului de donație a moșiei *Kaptalan* către nobilul Leonard Barlabasy de Hederfaya (Idrifaia)[58]. În 1592 este menționat cneazul român Lupa Bokonicz din satul Buceș (*Buczess*), iobagul

[51] *Ibidem*, p. 330.
[52] Ion Rusu Abrudean, *Aurul românesc. Istoria lui din vechime până azi*, București, 1933, p. 68.
[53] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Colecția Generală*, Seria I – ANR, Subseria 1. 2. Documente, nr. 128.
[54] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 278.
[55] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Haller*, Seria 2, nr. 69, f. 27.
[56] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit*, pp. 328-329.
[57] *Ibidem*, p. 329.
[58] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Bethlen de Iktar*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 288.

nobilului Boldiszar Báthory din Șoimoș[59]. În același an – 1592 – este consemnat numele unui alt cneaz român, Mihai Gergely, iobag voievodal din Bulzești (*Bulczest*), aflat în slujba familiei Moga[60], cneazul Gheorghe Stan din satul Mihăileni, iobag voievodal[61], precum și cneazul Mihai Batrina (iobag voievodal din satul Tomnatec)[62].

În 1597, comitele de Alba, Baltazar Bogáti, din porunca principelui Sigismund Báthory, este introdus în posesia unei părți din moșia Bulzești, în schimbul unor terenuri din scaunul Mureș[63].

În 29 iulie 1595, Sigismund Báthory, principele Transilvaniei a poruncit unor nobili să-i pună pe Gabriel, Ladislau și Cristofor, fiii răposatului Ladislau Zalanczy, în stăpânirea unor părți din moșiile Hălmagiu, Budești, Sârbi, Poienari, Băsărăbeasa și Târnava, din comitatul Zărand. Aceste proprietăți fuseseră confiscate de la tatăl lor, care a fost condamnat pentru trădare și lezmajestate, iar ulterior principele le-a dăruit celor trei fii ai lui Ladislau Zalanczy[64].

În anul 1595, cetatea Dezna, târgul Sebiș, 47 de sate întregi, 7 puste, minele de fier și izvoarele termale de la Moneasa au fost donate de dieta Transilvaniei lui Kornis Gaspar de Göncz-Rusca, consilier, căpitan de Huszt și comite suprem al Maramureșului, în semn de prețuire pentru serviciile militare[65]. Izvoarele termale și minele de fier din Moneasa au fost amintite pentru prima dată în 24 aprilie 1597, când principele Sigismund Báthory a acordat lui Kornis Gaspar, la Alba Iulia, o diplomă de proprietate[66].

Hoardele tătare au iernat în cetatea Șiria în iarna anului 1594-1595, dedându-se la numeroase abuzuri față de populația locală. La aflarea veștii că Mihai Viteazul i-a înfrânt pe turcii lui Sinan-pașa la Călugăreni, garnizoana turcească a părăsit cetatea Ineu la 21 octombrie și cetatea Șiria la 25 octombrie 1595[67]. Cetatea Șiria aparținea lui Segney Nicolae în 1597.

În 1597, satul Junc (azi Dumbrava de Jos) a intrat în stăpânirea nobilului George Hamway, ca danie nouă, dăruită de principele Sigismund Báthory[68].

În 1597 sunt menționați cei doi **vicecomiți ai comitatului Zărand**: nobilul român Albert Ribiczey de Brad și nobilul maghiar Gașpar Krischeri de Krischer. În 12 mai 1597, principele Sigismund Báthory a poruncit celor doi vicecomiți ai Zărandului și mai multor nobili să îl introducă în stăpânire pe

[59] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 282.
[60] *Ibidem*, p. 283.
[61] *Ibidem*, p. 305.
[62] *Ibidem*, p. 324.
[63] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Wass*, seria 2 – documente fasciculate, fascicula 43, nr. 4.
[64] *Ibidem*, *Fond familial Kemény de Ciumbrud*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 203.
[65] Felicia Aneta Oarcea, *op. cit.*, p. 30.
[66] *Ibidem*, p. 31.
[67] Vasile Faur, *op. cit.*, p. 43.
[68] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Bánffy*, seria 2, subseria 5, fascicula 40, nr. 1.

Baltazar de Bogarth, comite de Alba, în stăpânirea părții din moșia Bulzești și a dreptului regal de acolo, ca răsplată pentru slujbele credincioase. Partea de moșie din Bulzești fusese oferită în schimbul mai multor moșii din scaunul Mureș, dăruite inițial lui Baltazar de Bogarth, după stingerea fără urmași a lui Laurențiu Lazar de Șard, iar mai apoi recuperate și cedate lui Francisc Lazar de Chyche[69].

În 1598, în Baia de Criș își avea reședința Petru Bailla, înnobilat de principele Sigismund Báthory pentru meritele sale militare, demonstrate în timpul asediului cetății Timișoara, cu scut militar și scutire de toate dările[70].

În 16 mai 1599, nobilul Francisc Machikasi din Baia de Criș a trecut în proprietatea soției sale, Barbara Erdelyi, printr-un act de donație, satul Trestia din comitatul Zărand[71].

Încercând zadarnic să ocupe cetatea Ineu în primăvara anului 1599, tătarii își continuă expedițiile de jaf pe valea Crișului Alb spre Hălmagiu, ajungând până la Baia de Criș[72]. După bătălia de la Șelimbăr din 29 octombrie 1599, câștigată de Mihai Viteazul împotriva principelui Transilvaniei Andrei Báthory, cetățile Lipova, Ineu și Șiria au fost întărite cu garnizoane românești, având în frunte comandanți fideli voievodului Mihai. La Șiria era Ioan de Selișteе, descendent al voievozilor români din părțile Zărandului[73].

Cetățile Ineu, Șiria și Lipova, intrate sub stăpânirea lui Mihai Viteazul după ocuparea cetății Alba Iulia, erau râvnite și de generalul Gheorghe Basta. În cetatea Ineu este menționat voievodul Farcaș[74]. În anul 1599, satele Lazuri și Poiana, împreună cu alte localități din comitatul Zărand, au fost dăruite de Mihai Viteazul lui Nicolae Segniey de Lapispatak[75].

În 1600, voievozii români din Archiș, Botfei, Hășmaș și Clit au ieșit de sub stăpânirea cetății Oradea, care stătea în puterea lui Basta, și s-au supus căpitanului cetății Ineu, aliat al lui Mihai Viteazul[76]. La sfârșitul anului 1600, în drumul său spre curtea imperială din Praga, evitând traversarea târgurilor Baia de Criș și Hălmagiu, Mihai Viteazul și-a așezat tabăra undeva înaintea localității Hălmagiu, în hotarul satului Ionești[77].

După asasinarea lui Mihai Viteazul de către oamenii generalului Gheorghe Basta, Ioan de Selișteе, castelanul cetății Șiria, a fost trădat de Fekete Mate, un subaltern din cetate și omorât de soldații lui Petnehazy, comite suprem

---

[69] *Ibidem*, *Fond familial Wass*, Seria 2 – Documente fasciculate, fascicula 43, nr. 4.
[70] Andrei Veress, *Documente privind istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. V, *Acte și scrisori (1596-1599)*, București, 1932, p. 142.
[71] S.J.A.N.R. Cluj-Napoca, A.M., *Fond familial Gyulai-Kuun*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 381.
[72] Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie*, București, Editura Corint Book, 2017, p. 30.
[73] *Ibidem*, p. 58.
[74] Octavian Lupaș, *Voevozi și cneji români în județul Arad*, Arad, 1941, p. 112.
[75] Andrei Veress, *op. cit.*, vol. V, p. 284.
[76] Teodor Voștinaru, *Monografia Comunei Șiria*, Arad, 1996, p. 128.
[77] Ionuț Cosmin Codrea, *op. cit.*, p. 298.

al Zărandului și castelan al cetății Ineu, subordonat generalului Basta și nobilimii maghiare din comitatele Arad și Zărand[78].

În 4 noiembrie 1600, ca recompensă pentru că au luptat împotriva lui Mihai Viteazul, nobilii Gabriel, Ladislau și Cristofor Szalanczi au primit ca danie din partea stărilor și ordinelor Ardealului, satul Bucureșci din comitatul Zărand[79]. În toamna anului 1600, vicecomite al Zărandului era nobilul român Ioan Moga, care, în 12 noiembrie 1600, din Baia de Criș, împreună cu juzii nobililor comitatului Zărand – Nicholaus Sturza de Lonka, *Volfgangus Moga de Halmagy* – au confirmat tranzacția prin care Grigore Ugray a vândut de nevoie satul Vaca (primit ca răsplată pentru slujbele credincioase din partea lui Mihai Viteazul) lui Ștefan Caza și soției sale, nobila Magdalena Vancia, pentru suma de 1100 de florini, cu toate fânețele sale, ogoarele, apele curgătoare, luncile, pădurile, dealurile, munții, podgoriile, morile și cu toate hotarele lui[80].

Concluzii

Între 1552-1566 comitatul Zărand a cunoscut o perioadă de dezvoltare economică și de afirmare a micii nobilimi românești, în cuprinsul Principatului Transilvaniei.

În 1566, jumătatea vestică a comitatului Zărand a fost cucerită de turci, inclusiv cetățile Șiria și Ineu, instaurându-se administrația otomană a vilayetului Timișoarei. Partea de est, montană, a comitatului Zărand, cu districtele Hălmagiu și Brad, rămâne integrată în Principatul Transilvaniei.

Și în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, cea mai importantă familie nobiliară din comitatul Zărandului a rămas familia **Moga de la Hălmagiu**, care stăpânea un număr însemnat de posesiuni în estul comitatului și domina viața politică. De obicei, comiții care au administrat comitatul Zărand în a doua jumătate a secolului al XVI-lea erau nobili maghiari, dar cel puțin unul dintre cei doi vicecomiți era de origine română. În 1573, principele Transilvaniei a reconfirmat privilegiile târgului minier Baia de Criș.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, sunt pomeniți documentar mai mulți cnezi români din zona montană a comitatului Zărand, decăzuți la stadiul de iobăgie. De asemenea, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, mai mulți comiți de Alba sunt dăruiți de principi cu posesiuni în comitatul Zărand.

În anul 1595, ca o consecință a victoriilor obținute de către trupele transilvănene, au fost recucerite cetățile Ineu și Șiria, precum și un număr însemnat de localități din comitatul Zărand, care au fost reintegrate în Principatul Transilvaniei. În 1599-1600, comitatul Zărand a fost administrat de Mihai Viteazul, care a promovat nobili români la conducerea cetăților din comitat.

---

[78] Otto Greffner, *op. cit*., p. 103.
[79] Vasile Faur, *op. cit.*, pp. 515-516, doc. 217.
[80] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești,* vol. 6, *Acte și scrisori (1600-1601)*, București, 1933, pp. 264-266.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean Cluj-Napoca al Arhivelor Naționale, Arhiva Medievală:

- *Colecția Generală,* Seria I – ANR, Subseria 1. 2. Documente, nr. 128.

- *Fond familial Bánffy*, seria 2, subseria 5, fascicula 40, nr. 1.

- *Fond familial Bethlen de Criș*, Seria 5 – Alte documente ce nu privesc familia Bethlen, nr. 322. (http://arhivamedievala.ro//)

- *Fond familial Bethlen de Iktar,* Seria 1 – Documente medievale, nr. 288.

- *Fond familial Gyulai-Kuun,* Seria 1 – Documente medievale, nr. 381.

- *Fond familial Haller*, Seria 2, nr. 69.

- *Fond familial Kemény de Ciumbrud*, Seria 1 – Documente medievale, nr. 109-110, 203.

- *Fond familial Vécsey*, Seria 2 – Documente fasciculate, nr. 8.

- *Fond familial Wass*, seria 2 – documente fasciculate, fascicula 43, nr. 4.

Serviciul Județean Hunedoara al Arhivelor Naționale, *Fond Colecția de documente (1387-1700)*, nr. 103/1578.

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. I, *Acte și scrisori (1527-1572)*, vol. V, *Acte și scrisori (1596-1599)*, vol.6, *Acte și scrisori (1600-1601)*, București, 1929, 1932, 1933.

Abrudean, Ion Rusu, *Aurul românesc. Istoria lui din vechime până azi*, București, 1933.

Bodea, Cornelia, *Cetatea Desnei de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937.

Caciora, Andrei, Glück, Eugen, „Cnezate și voievodate românești arădene", în *Studii privind istoria Aradului*, București, Editura Politică, 1980.

Codrea, Ionuț Cosmin, *Istorie, societate și viață culturală în Țara Zărandului (secolele XVI-XIX)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020.

Drăgan, Ioan, *Nobilimea românească din Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 2000.

Eskenasy, Victor, „Hălmagiu, un sat medieval din valea Crișului Alb (secolele XIV-XV). Considerații istorice", în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V.

Faur, Vasile, *Țara Zărandului. Conscripții. Cronică. Documente, Imagini*, ediția a 2-a revăzută și adăugită, Arad, Editura Gutenberg, 2016.

Greffner, Otto, *Cetatea Șiriei*, Arad, 1976.

Ionaș, Vasile, *Baia de Criș un vechi oraș minier*, Deva, Editura Matei Corvin, 2010.

Kozma, Pál, *Zárand-vármegye, földirati, statistikai és történéti leirása*, Kolozsvár, 1848.

Mager, Traian, *Ținutul Hălmagiului. Monografie*, București, Editura Corint Book, 2017.

Márki, Sandor, *Aradmegye és Arad szabad király város története*, vol. I-II, Arad, 1892-1895.

Meruțiu, Vasile, *Județele din Ardeal și Maramureș până în Banat*, Cluj, 1929.

Neag, Romulus, *Monografia municipiului Brad-Zărand*, Brad, 2002.

Oarcea, Aneta Felicia, *Moneasa. Monografie*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2016.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Rusu, Adrian Andrei, Hurezan, George Pascu, *Cetăți medievale din Județul Arad*, Arad, 1999.

Voștinaru, Teodor, *Monografia Comunei Șiria*, Arad, 1996.

Începuturile formării statale

The Beginnings of State Foundation

Aurel DRAGOŞ
Colectivul Monografic Arad

Abstract
The ethnic territory of the Geto-Dacians stretched between the Tisa, Dniester, Danube, Ciubrița River, and the Balkan Mountains. In just a few years, Burebista founded a vast empire, subduing nearly all neighbouring tribes. Deceneus established sanctuaries at Grădiștea Muncelului and moved the political center there. After the Roman conquest in 106 A.D., the Dacians retreated to the mountains and later organized into village communities until the 10th century, when voivodes were formed in Transylvania. The first documented mention of Arad dates to 1214. Romanian kniezates in what would become Arad County survived pressures from Hungarian feudal lords, maintaining a high level of economic development, partly due to their location on the Mureș and Crișul Alb valleys. Around 1285, Zărand County was formed, with its initial seat at the Zărand fortress, later moved to Ineu.

Keywords: *Dacians, antiquity, medieval Romania, state, Zărand County*.

Geto-dacii l-au avut pe zeul Zalmoxes, care le-a inoculat credința în viața de apoi; prin moartea fizică, sufletul părăsește trupul și se ridică în Ceruri la zei.

Aria etnică a geto-dacilor era întinsă între râurile Tisa, Nistru, Dunărea, Ciubrița și Munții Balcani.

Triburile geto-dacice au constituit o forță în sec VI și III î. Hr., care a rezistat perșilor, învingând armatele macedonene ale lui Lisimah, în anii 300-292 î. Hr., în încercările lor de a ocupa Dacia.

Strabo (Strabon) (c. 63 î. Hr. – 19 d. Hr..), istoric grec, originar din Pont, este autorul celei mai importante opere geografice a antichității *Geografia* (în 17 cărți). Opera lui este un rezervor important pentru cunoașterea teritoriilor locuite de înaintașii noștri, geto-daci[1]. Strabo vorbește de întemeierea împărăției getice a lui Burebista (82-48 î. Hr.) întinsă de la Dunărea de Sus și Adriatica, până la Nistru și golful Burgos. Boierbistas (alintat de Strabo) getul, luând conducerea națiunii sale, a ridicat pe oamenii aceștia înrăiți de nesfârșitele războaie și i-a îndreptat prin abstinență, sobrietate, ascultare de porunci, așa încât în câțiva ani a întemeiat o mare împărăție și a supus geților aproape toți vecinii[2].

[1] *Mic Dicționar Enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 1622.
[2] Vasile Pârvan, *Getica*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 48, nota 74.

Centrul puterii politice dacice în Transilvania s-a mutat din câmpie și văi ascunse vederii în prima jumătate a secolului III î. Hr., iar în a doua etapă începe construirea noii capitale la Sarmisegetuza-Grădiștea Muncelului sub domnia lui Burebista. Procesul se încheie odată cu reunificarea teritoriilor dacice sub regele Decebal. Deceneus – marele preot – îi urmează lui Burebista la tron, el mută centrul religios al dacilor, pe Dealul Grădiștea Muncelului din Munții Orăștiei. El a cumulat cele două funcții în stat, de rege și de mare preot[3].

La Grădiștea Muncelului, Deceneus a construit numai sanctuare din calcar. Scorilo va construi o mare parte din cetate, iar sub Decebalus sanctuarele vor fi refăcute și cetatea lărgită[4].

Geții socoteau ca noroc și câștig, drept unica lor dorință, îndeplinirea în orice chip a lucrurilor pe care îi sfătuia îndrumătorul lui Deceneu, judecând că este folositor să realizeze aceasta. Observând înclinarea lor în a-l asculta în toate și că sunt deștepți din fire, Deceneu i-a instruit în aproape toate ramurile filozofiei, căci era un maestru priceput în acest domeniu. El i-a învățat etica, dezvățându-i de obiceiurile lor barbare, i-a instruit în științele fizicii, făcându-i să trăiască conform legilor naturii, transcriind aceste legi, ele se păstrează până astăzi, sub numele de *belagines*. I-a învățat logica, făcându-i superiori celorlalte popoare, în privința minții, dându-le un exemplu practic i-a îndemnat să petreacă viața în fapte bune, demonstrându-le teoria celor douăsprezece semne ale zodiacului, le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice și cum crește și scade orbita lunii și cu cât globul de foc al soarelui întrece măsura globului pământesc și le-a expus sub ce nume și sub ce semne cele trei sute și patruzeci și șase de stele trec în drumul lor cel repede de la răsărit până la apus spre a se apropia sau depărta de polul ceresc[5].

După ocuparea Daciei la 106 d. Hr., statul dac dispare. Marea masă se retrage în frunte cu nobilii și preoții inițiați, în munți. Ei se vot organiza după vechile legi în condițiile date.

Obștile au constituit elementul esențial și existențial al istoriei noastre, a dăinuirii ca popor. Satul era o așezare rurală, derivat din latinescul *fossatum*[6]. În secolul al VI-lea găsim „organizarea de obște sătească de tradiție locală” pe o bază etnică daco-romană[7].

Legea cutumiară – cea mai importantă dintre legi – avea în vedere neînstrăinarea pământului, iar transmiterea acestui drept de stăpânire, din generație în generație înseamnă continuitate.

Multe dintre aceste obști se integrau unui „ocol” (comună), iar mai multe ocoale se integrau unui centru numit „vatră” (plasă) care aveau instituții proprii

[3] *Ibidem*, p. 48, nota 71.
[4] *Ibidem*, p. 48, nota 82.
[5] *Ibidem*, p. 417.
[6] Andrei Oțetea, Istoria României, vol. I, București, 1970, p. 5.
[7] S. Columbeanu, *Cnezate și voivodate românești*, București, 1973, p. 104.

precum un for judecător particular, alcătuit din „oameni buni”. Vatra avea obligația de a da ostași atunci când se purtau războaie, care nu se mai terminau.

În virtutea vechiului drept românesc, oamenii obștilor nu puteau fi trași în judecată, decât de domnitor.

Din secolul VII întâlnim cnejii sătești (dregători). Cneazul apare mai târziu, iar Rogerius vorbește de cneji, adică *balivi,* care să facă dreptate, adică să procure pentru hoardele tătare toate trebuințele.

Balivu (în italiană) derivă din *baiulus – guvernator,* iar cneazul este egal cu *balivul* italian[8].

În secolul al X-lea apar voievozii în Transilvania:

- Voievodatul Crișana – ducele Menumorut, de la Someș la Mureș, cu centrul în cetatea Biharia;
- Banat – ducele Glad de la Mureș la Dunăre, cu reședința în cetatea Cuvin (Keve) (azi, în Serbia);
- Transilvania – ducele Gelu, de la poarta Meseșului la izvoarele Someșurilor, reședința o avea în apropierea Clujului[9].

La început de secol XIII, cele trei voivodate ajung în stăpânirea maghiarilor, ca de altfel întreaga Transilvanie, iar teritoriul transilvan va fi împărțit în comitate, prin noua organizare comitatensă.

Feudalii maghiari preiau organizarea teritorială și instituțională a populației băștinașe, organizată în cnezate și jupânate. Forma autohtonă de organizare îi mențin la conducere pe cnezul sau jupânul local, dacă aceștia recunosc suveranitatea noilor veniți.

În secolul al XIII-lea, puterea judecătorească trece din exclusivitate regală în competența comitetului cetății, ca reprezentat al regelui. Acesta era ajutat de asesori aleși din rândurile nobilimii.

În secolul al XIV-lea, instituția comitatensă își lărgește competența cu drepturi mai largi: dreptul de a percepe și de a stabili impozite. Pentru exercitarea acestor măsuri s-a constituit un corp de funcționari numiți „dicatori” – încasatori. Comitatul devine, pe o parte organ dependent de guvernământ al puterii statale, iar pe de altă parte, organ independent al comunității nobiliare comitatense cu drept de autoguvernare.

Comitele suprem era numit de rege și nu era obligat să fie membru al comunității, de obicei își avea reședința la Curtea Imperială din Viena. De aici transmitea ordinele funcționarilor comitatului. El era ajutat de viceconte, cu reședința în cadrul Comitatului, el era de fapt conducătorul real al treburilor comitatului.

---

[8] Rogerius, canonic de Oradea, luat în captivitate de tătari, în timpul invaziei din Transilvania, 1241. Scrierea sa (Cântec de lebădă) cunoscută sub numele de „Carmen mizerabile”, prezintă ororile săvârșite de tătari în Transilvania și Ungaria.

[9] S. Columbeanu, *Opere,* București, 1974, p. 47.

Congregațio nobilium era organul suprem de conducere din comitat. El întreținea legături nemijlocite cu Consiliul Locatențial. Autoritatea nu se răsfrângea asupra cetăților din Comitat care erau sub directa supraveghere și comandă a armatei imperiale. În funcție de importanța problemelor, adunarea nobililor era:

- Adunarea generală (congregațio generalis),
- Adunare particulară (congregațio particularis),
- Sedria (Sedes judiciaris), convocată numai pentru pricini judecătorești importante ivite între nobilii comitatului.

Sub îndrumarea adunării nobililor funcționa și Delegația (de la 1850 Comisia), pentru probleme hidraulice și ale drumurilor, întreținerea căilor de comunicație rutiere și hidroameliorațiile.

Organizarea Teritorial-Administrativă și Instituțională a Comitatelor Arad și Zărand

În documentele vremii, Aradul este menționat pentru întâia oară în anul 1214. Istoricii Márki și Fabian susțin existența comitatului Arad încă din anul 1107, afirmație care nu a fost atestată documentar până în prezent.

Arealul Aradului și localitățile cuprinse aici au cunoscut de timpuriu o organizare și dezvoltare însemnată. Cnezatele românești din viitorul Comitat Arad au supraviețuit presiunii exercitate de feudalitatea maghiară. Ele au atins un nivel economic ridicat, datorat și așezării lor geografice cu variate forme de relief, pe văile Mureșului și Crișului Alb.

În secolul al XIII-lea, circa în anul 1285, ia ființă și Comitatul Zărand, având centrul în Cetatea Zărandului, iar mai târziu mutat la Ineu.

Imperiul Otoman, în anul 1552, declanșează bătăliile pentru ocuparea Comitatului Arad. În acel an, 1552, turcii ajung la porțile Cetății Ineu, care este ocupată, dar foarte repede turcii sunt alungați. Bineînțeles că ei vor reveni în anii următori cu forțe sporite, mai exact, în 1566 cetatea a fost cucerită prin atacul furibund al oștilor otomane conduse de vizirul Petraf. Cetatea a fost apărată de Senyei și Wagner, care după o canonadă de 23 de zile – cu tunurile balineze – zidul de apărare a cetății a fost dărâmat, apărătorii cetății au părăsit în taină cetatea împreună cu propriile trupe, inclusiv cu maghiarii care au luptat alături de trupe, pe drumuri ascunse vederii turcilor, dar cunoscute de ei, refugiindu-se în locuri sigure, însă cătanele lui Wagner au fost măcelărite de turci. Ele nu au mai apucat să părăsească cetatea[10].

În 1690, Szalontai Toldy István intră în posesia cetății împreună cu localitățile aparținătoare (pertinențele cetății). Ulterior, cetatea a ajuns în mâinile Rakoțeștilor.

Victoriile repurtate de Mihai Viteazul în 1595 împotriva turcilor, impulsionează pe ardeleni, care recuceresc Lipova, Aradul și Ineul. În 1599, la

[10] Fényes Elek, *Geographyai Szotara*, vol. III, Pesta, 1839, p. 458.

Lipova și Ineu Mihai Viteazul instalează pârcălabi, însă durata a fost foarte scurtă, doar până în vara anului 1600.

Părțile neocupate din comitatele Zărand și Arad au fost conduse de vechile congregații ale comitatelor, până la anul 1626. Dieta întrunită la Alba Iulia, a hotărât contopirea teritoriilor neocupate și formarea unui singur comitat „Comitatul Arad-Zărand", în anul 1658, însă, în urma extinderii ocupației turcești, comitatul Zărand este ocupat, doar partea de sud a Comitatului și Cetatea Ineu cu satele alăturate. Partea de nord a Comitatului Zărand este alipită de comitatul Hunedoara.

Aradul a fost recucerit de turci în anul 1685, iar reorganizarea vechii administrații nu s-a putut realiza, deoarece teritoriul în cauză a devenit câmp de bătălie.

Pacea de la Passarowitz (21 iulie 1718) consfințește alungarea turcilor din fostul Comitat Arad, la sud de Mureș. Comitatul Arad trece sub administrația erarială austriacă, iar partea de sud este înglobată în „Banatul timișan".

Comitatul Zărand a fost reorganizat circa în 1702, cu teritoriul anterior ocupației turcești, mai puțin suprafața ocupată de confiniile militare.

Despre Comitatul Arad, de sine stătător, putem vorbi doar din august 1744, când administrația erarială încetează și Maria Terezia numește un comite suprem al Aradului. În septembrie 1744, teritoriul comitatului Arad este mărit cu plășile Ineu și Zărand, cele aparținute de comitatul Zărand, iar Zărandul rămâne cu plășile Halmagiu, Brad și Baia de Criș.

Lichidarea confiniului militar în 1745 readuce teritoriile ocupate sub administrația comitatului Arad, la suprafața de dinaintea cotropirii otomane. După această dată, comitatul Arad era organizat în patru plăși: Arad, Șiria, Ineu și Zărand.

Între 1745-1790, la Arad a funcționat Tribunalul statarial care în anul 1784 a judecat procesul lui Horea, Cloșca și Crișan.

Cum nu erau suficiente, au fost înființate Comisiile pentru efectuarea conscripțiilor și investigațiilor urbariale, a recensămintelor, în vederea stabilirii impozitelor (dicale).

Reforma administrativă din 1785 desființează adunarea nobililor. Conducerea Comitatului este încredințată unui comisar regal, care executa toate atribuțiile avute la congregație.

Reformele lui Iosif al II-lea sunt revocate și se revine la vechea organizare. Teritoriul comitatului Arad este reorganizat și mărit cu următoarele plăși: Arad, Ineu, Buteni, Chișinău-Criș, Radna și Pâncota. În ianuarie 1790 se revine la vechea organizare instituțională a comitatului, care durează până la 1848, anul izbucnirii revoluției burghezo-democrată. Înfrângerea revoluției din 1848 este urmată de instituirea stării de asediu. Comitatul Arad este desființat, iar în locul lui se constituie un cerc, subordonat circumscripției din Oradea.

În 1876, comitatul Zărand este desființat, 34 comune ce au aparținut de plasa Hălmagiu au fost alipite comitatului Arad, iar restul Zărandului trece la comitatul Hunedoara. Această organizare teritorială a Comitatului Arad a rămas nemodificată până în anul 1918.

Crearea dualismului austro-ungar marchează încetarea perioadei de administrare habsburgică și reconstituirea municipalității județene. Apar legi noi (XLII/1870, XXXI/1871, XXI/1886), care pun bazele administrației moderne austro-ungare și reglementează organizarea, competența și caracterul municipalității comitatense.

Municipalitatea avea două funcții esențiale: de autoguvernare și de administrație publică și de stat, urmare a legilor intrate în vigoare (în 1871).

- Legea XLII/1870 prevede organizarea și competența structurilor și instituțiilor nou create, la nivel de municipiul Arad.
- Organul superior era „Comitetul municipalității Județene" format 50% din membrii de drept și 50% aleși (de drept erau contribuabili cu cel mai mare impozit).
- Comisii și comitete, la latitudinea municipalității, numărul și necesitatea comisiilor.
- Aparatul funcționăresc era coordonat de vicecontele (alișpan) ales.
- Treptat, autoritatea comitatului se restrânge, prin apariția de noi legi: 1872 apare legea de organizare judecătorească, care scoate Tribunalul și Judecătoriile din sfera de autoritate a comitatului.
- Legea din 1883 restrânge drepturile municipalității de ingerință în administrația financiară.
- În 1886 se încearcă etatizarea administrației, dar proiectul de lege pică în parlament.
- Serviciul veterinar devine instituție de stat independentă (1902).

Acțiunile din 1918 au schimbat sistemul administrativ. În noiembrie 1918 este destituit Comitele suprem, această funcție fiind desființată. În urma înțelegerii dintre guvernul Károlyi și Consiliul Național Român au fost instalat un Comisar guvernamental cu puteri discreționare.

În martie 1919, armata franceză ocupă comitatul (județul) Arad, care devine aproape independent, nefiind supus nici Consiliului dirigent de la Sibiu și nici guvernului revoluționar de la Budapesta. Puterea era exercitată de comandamentul trupelor de ocupație franceze în colaborare cu Comisiile locale și de comisarul guvernamental.

Armata română sosește pe teritoriul județului Arad la începutul lunii mai 1919. Din luna martie și până în luna mai 1919, la Radna s-a constituit autoritatea județeană română a Aradului, care din 17 mai 1919 va administra întreg teritoriul județului Arad[11].

[11] Andrei Caciora, *Culegere de referate*", Sesiunea 1969.

BIBLIOGRAFIE

Caciora, Andrei, *Culegere de referate*, 1969.
Columbeanu, S., *Cnezate și voivodate românești*, București, 1973.
Idem, *Opere*, București, 1974.
Fényes Elek, *Geographyai Szotara*, vol. III, Pesta, 1839.
Mic Dicționar Enciclopedic, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.
Oțetea, Andrei, *Istoria României*, vol. I, București, 1970.
Pârvan, Vasile, *Getica*, București, Editura Meridiane, 1982.

Tradiție și modernitate la români: o perspectivă geografică și istorică

Tradition and Modernity in Romania: A Geographical and Historical Perspective

Mihai HANDARIC
Conf. univ. dr., Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale
Secția de Teologie Penticostală Didactică

Abstract
In the work "Tradition and Modernity among Romanians: a Geographical and Historical perspective," the author presents the theme of tradition and modernity among Romanians, taking into account the geographical and historical dimension of the country. The inclusion of Romanians in modern culture was discussed, which had as geographical space Europe and the nations that form the Anglo-Saxon space. The Carpathian-Danubian-Pontic territory in which today's Romania is located, being on the border between the East and the West, which created a special situation, regarding the influences coming from both the East and the West. The centuries-old struggle of the Romanians for the unification of the Principalities proves the existence of pressures from both the East and the West for the domination of this territory. Modernity was born in the context of Christianity in Western European space. The emergence and historical evolution of culture and especially Christianity among the Romanians will be discussed, showing that the inhabitants of Dacia converted to Christianity after the conquest of the region by the Romans, at the beginning of the 1st century AD. The inhabitants of this land adhered to the Christian tradition that laid the foundations of Western and Eastern theology. It is about the first four ecumenical councils of Christianity from the period 325-451 BC. Romanians being on the border between Western Christian culture and Eastern Christian culture, keep specific elements of both geographical areas. By the 8th-9th centuries AD, the inhabitants of this land adopted elements of Eastern Christianity. They took over the Slavic liturgy, as well as the language and rituals of the Slavic church, adopting its liturgy and the Cyrillic alphabet. Regarding the east, we will note that the death of Ogodei the Khan of the Tatars saved Europe from the Mongol threat. We will discuss the first Romanian state formations that appeared starting from the 13th century and the influence of the Ottoman Empire in the principalities. We will show that the modernity characteristic of Western Europe is not only aimed at a transition to a new historical period. It involves changes in politics, industry, economy, communications, science and culture. Romania is currently fully integrated into Western Europe, being part of the North Atlantic Military Pact since 2004 and a member of the European Union since 2007.

Keywords: *Romanians, geography, Christianity, Western, Eastern, modernity.*

Introducere

În această lucrare vom observa că datorită geografiei și istoriei specifice, interacțiunea cu alte popoare și culturi care s-au impus în teritoriul geografic studiat a influențat evoluția culturii și religiei, precum și concepția despre lume și viață a poporului din acest spațiu. Pentru că ne referim la tradiție și modernitate la români, vom spune că în procesul interacțiunii dintre tradiție și modernitate, un popor este caracterizat de un miez – o bază de valori culturale sau religioase și elemente preluate în timp de la alte culturi. Suma valorilor materiale sau spirituale moștenite de un popor, le numim *tradiție*. La fel și cultura și religia locuitorilor spațiului carpato-danubiano-pontic au fost caracterizate de o tradiție moștenită, dar și de preluarea unor valori de la culturile popoarelor cu care au intrat în contact.

Subiectul lucrării noastre scoate în evidență tocmai interacțiunea dintre valorile moștenite de români care s-au aflat la limita a două culturi: orientală și occidentală. Este vorba de valorile preluate din cultura orientală – specifică popoarelor din estul continentului și valorile preluate din cultura occidentală – caracteristică țărilor din vestul Europei.

Vom observa că atât poziționarea geografică, cât și istoria – derularea evenimentelor în timp, au jucat un rol decisiv în modelarea culturii și religiei românilor în cazul nostru. Vom vedea că zestrea culturală și civilizația dominantă dintr-o zonă geografică influențează decisiv comunitatea, având uneori prioritate față de apartenența etnică.

Deși locuitorii spațiului carpato-danubiano-pontic, geografic, aparțin fără discuții continentului european, totuși ei s-au diferențiat de popoarele din spațiul european occidental, datorită faptului că de-a lungul istoriei au interacționat cu civilizații și culturi caracteristice Orientului. Deoarece românii au fost sub stăpânire otomană vreme de 500 de ani, aceasta a influențat cultura, religia, filosofia de viață și moravurile poporului.

Când vorbim despre români din perspectivă geografică și istorică, trebuie să avem în vedere, pe de o parte, influența politică, economică și culturală a popoarelor din Orient, a Porții Otomane asupra teritoriului locuit în prezent de români, dar și de relațiile pe care românii le-au avut cu țările din Europa Occidentală. Vom observa că poporul român este rezultatul acestui amestec de culturi. Pe de o parte, trăind geografic în proximitatea culturii și civilizației occidentale, iar pe de altă parte, fiind sub autoritate, mai ales, otomană, vreme de aproape o jumătate de mileniu. Cultura și civilizația orientală a influențat Estul Europei, în special după cucerirea Constantinopolului de către turci.

Dacă în primele veacuri după Hristos, Constantinopolul reprezenta centrul civilizației occidentale marcată de cultura Imperiului Roman, după anul 1453, Constantinopolul a fost transformat în capitala Imperiului Otoman, care a fost și redenumit Istanbul. Otomanii și-au impus astfel politica, cultura, religia și civilizația orientală în teritoriile cucerite.

Rolul geografiei și istoriei în influențarea culturii

Referindu-ne în particular la teritoriul actual al României, dorim să arătăm că poziția geografică și istoria acestui popor au influențat cultura și religia lui. Vom privi la o seamă de aspecte referitoare la tradiție și modernitate, prin prisma locului geografic și a istoriei popoarelor care au produs ceea ce noi cunoaștem ca „Epoca Modernă". Este vorba despre geografia și istoria Europei Occidentale, pe al cărei sol a apărut modernitatea. Vom avea atenția îndreptată în special asupra evoluției religiei, dar și a culturii care a influențat spațiul geografic carpato-danubiano-pontic.

Conceptul de *modernitate* – specifică Europei Occidentale – este mai limitat ca influență în spațiu și în timp decât conceptul de *tradiție*. Astfel că ne vom referi la modernitate, uneori anacronistic, având în vedere valorile sau caracteristicile popoarelor care locuiesc în spațiul european occidental și care au contribuit ulterior la apariția epocii moderne.

Deși modernitatea a apărut după Evul Mediu, totuși și înainte au fost anumiți factori politici, culturali și religioși specifici popoarelor Europei Occidentale, care au contribuit apoi la apariția și dezvoltarea modernității și în spațiul geografic al României de astăzi. Vom avea în vedere modul în care poporul de pe teritoriul românesc s-a raportat în istorie la valorile exterioare tradiției sale, fie respingându-le fie selectându-le – asimilându-le.

România și continentul european

Fără îndoială, că din punct de vedere geografic, România sau teritoriul pe care locuiesc în prezent românii, se află în Europa. Ba mai mult, granița de est a Europei este în Rusia, la Munții Ural[1]. Asta înseamnă că jumătate din continentul european se află în Rusia, dincolo de granițele țării noastre, după Moldova și Ucraina, ajungând până în Turcia, la strâmtorile Bosfor și Dardanele (Peninsula Gallipoli). Judecând după granițele geografice stabilite de specialiști, jumătate din populația Europei trăiește în Rusia. Din această perspectivă, putem concluziona că teritoriul carpato-danubiano-pontic se află la centrul continentului[2].

Dificultatea stabilirii valorilor culturale ale teritoriului analizat este dată și de faptul că Europa este parte din marele bloc de uscat de pe Terra care include două continente. Este vorba despre Europa și Asia. Acest bloc de pământ se mai numește și *Eurasia*. Înseamnă că limita estică a Europei este stabilită oarecum arbitrar. Asta creează probleme în delimitarea Asiei de Europa.

Nu la întâmplare, cultura și civilizația, mai ales a Europei de Est,

---

[1] Robin Alan Butlin, Robert A. Dodgshon, *An Historical Geography of Europe*, Oxford University Press, 1998, pp. 1-23.

[2] Kurt W. Treptow, *Romania: A Crossroads of Europe*, Center for Romanian Studies, 2002, pp. 120-160. Demostene Russo, Constantin C. Giurescu, *Studii istorice Greco-Române*, Vol. 1, București, Editura Regele Carol II, 1939, pp. 5-10, p. 325.

împletește tradiții orientale – preluate din Asia, cu tradiții occidentale specifice Europei de Vest. Cu cât te apropii mai mult de granița de est a Europei, cu atât se vor resimți influențele orientale asupra culturii popoarelor care locuiesc în această zonă. De exemplu, în Rusia europeană se observă că are și influențe despotice preluate de la popoarele asiatice[3].

În acest context, schimbările și influențele culturale și religioase au fost dictate mai ales de invazia popoarelor, fie din apus, fie din răsărit pe acest teritoriu, care au căutat să-și impună politica, religia și cultura. Analizând interacțiunea dintre cei doi termeni menționați în titlul lucrării noastre, *tradiția și modernitatea*, putem spune că sunt caracterizați de o anumită circularitate. O cultură sau religie exterioară unei comunități ajunge să fie asimilată în tradiția și valorile moștenite de acea comunitate. Acele elemente noi preluate devin ulterior tradiție. Și procesul continuă.

Influența politică a popoarelor învecinate

În continuare, vom lua în considerare influența politică, culturală și religioasă a popoarelor care au interacționat cu locuitorii acestui teritoriu.

Europa a fost formatată de politica de expansiune a popoarelor care au pătruns în acest spațiu. Ne referim la celți, fenicieni, persani, greci, romani și, ulterior, popoarele migratoare[4] care au străbătut acest pământ, influențând cultural și religios teritoriile cucerite. Această realitate este specifică și actualului teritoriu al României.

Cu toate că spațiul carpato-danubiano-pontic aparține geografic de Europa, totuși din punct de vedere istoric, autohtonii au interacționat cu popoarele care au invadat și s-au stabilit pe acest pământ. Vorbim despre popoarele migratoare care s-au instalat în primele veacuri după Hristos în Imperiul Roman, iar mai târziu popoarele asiatice: mongolii, cumanii, otomanii etc., care au influențat cultura și viața comunității locale din această regiune.

Interacțiunea cu unele popoare, cum ar fi otomanii, a avut impact major asupra actualului teritoriu stăpânit de români.

Constantin cel Mare, oficializarea Creștinismului și Constantinopolul

Constantin cel Mare a avut un rol deosebit în ceea ce privește recunoașterea creștinismului ca religie de stat a Imperiului Roman. Pe de altă parte, prin mutarea capitalei imperiului de la Roma – din Apus, la Constantinopol – în Răsărit, a contribuit la apropierea Orientului de Occident.

Constantin a fost încoronat de trupele tatălui său în York[5]. Ulterior, el l-a

[3] Gabriel Giurgiu, „Ediția emisiunii Europa mea. Invazia Ucrainei de către Rusia," difuzată sâmbătă, 23 aprilie 2022 la #TVR1, când invitați au fost Alexandru Lăzescu, Teodor Baconschi și Horia-Roman Patapievici, https://www.youtube.com (accesat la 19.12.2022).

[4] Demostene Russo, Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 11-24, pp. 122-123.

[5] Michael Grant, *Constantine the Great: The Man and His Times*, Editura Scribner's, 1994, p. 23,

avut ca rival în Vest pe Maxentius. O tradiție spune că înainte de lupta împotriva rivalului său, Constantin ar fi avut o viziune în care a văzut o cruce pe cer sub care erau scrise cuvintele: „În acesta (semn) vei învinge!” În 312 d.Hr., la Podul Milvian, Constantin l-a învins pe Maxentius și a ajuns împărat în partea de Vest.

În următorul an, 313 d.Hr., Constantin împreună cu Licinius, împăratul din Răsărit, au emis *Edictul de la Milano* care acorda libertate de închinare creștinismului alături de celelalte religii din Imperiu. În anul 324 d.Hr., după bătălia de la Adrianopol, împotriva lui Licinius, Constantin a ajuns împăratul întregului Imperiu Roman. După aceea, Constantin a hotărât să își mute reședința imperială la Bizanț, oraș pe care l-a numit Constantinopol.

Politica lui Constantin a influențat religia, cultura și civilizația romană. Constantin a avut un rol esențial în a da libertate de închinare religiei creștine și în răspândirea creștinismului în Imperiu. El a susținut teologia creștină. În urma propunerii episcopilor, Constantin a convocat în anul 325 Conciliul de la Niceea, localitate cunoscută în prezent ca Iznik, din Turcia.

Religia creștină a fost decretată oficial ca religie de stat a Imperiului Roman, în anul 380 d.Hr., de către Teodosie I, ultimul împărat care a domnit peste întregul imperiul. De reținut este faptul că Armenia a fost primul regat care a declarat creștinismul religie de stat, în anul 301 d.Hr., înaintea oficializării creștinismului în Imperiul Roman.

După cum putem observa, odată cu promulgarea Edictului de la Milano de către Constantin cel Mare, în anul 313, creștinismul din Dacia s-a aliniat la tradiția creștină din Răsărit. În ce privește evoluția părții de vest a Imperiului, deoarece împăratul a mutat capitala din Occident în Răsărit, Roma a devenit cel mai important centru al Creștinismului, în Apus. Odată cu mutarea capitalei imperiului de la Roma la Constantinopol, se mută și centrul religiei creștine a Imperiului în Răsărit. Astfel că, în Dacia se instalează creștinismul susținut de Imperiul Roman, care a dominat teologic primele cinci secole.

Căderea Imperiului Roman de Apus

Datorită instabilității politice din secolele IV și V și a problemelor de natură socială și economică, Imperiul Roman din Apus a slăbit. Roma avea o populație de un milion de locuitori în secolul al II-lea d.Hr. Această cifră nu s-a înregistrat în niciun oraș din Europa, înainte de secolul al XIX-lea. Suprapopularea orașelor din vest a creat probleme legate de alimentație, deoarece a scăzut productivitatea agricolă. De asemenea, igiena era necorespunzătoare, favorizând apariția epidemiilor (ciuma). Statul nu reușea să adune suficienți bani din taxele impuse pentru a acoperi cheltuielile cu armata și administrația.

Acești factori au contribuit la devalorizarea monedei imperiale și la creșterea inflației. În plus, popoarele migratoare au atacat în nenumărate rânduri Roma și Peninsula Italică. Vizigoții au invadat și prădat Roma în anul 410, hunii

---

p. 156.

conduși de Attila au devastat nordul Italiei în 452. În anul 455 vandalii au prădat Roma.

Pe data de 4 septembrie 476, generalul Odoacru (433-493) comandant al militarilor germanici din Italia, a condus o revoltă care a dus la îndepărtarea ultimului împărat al Imperiului Roman de Apus – Romulus Augustulus[6]. Cu toate că în realitate a devenit adevăratul conducător al Italiei, Odoacru a domnit în numele lui Julius Nepos, până în anul 480, când a acesta a murit. Apoi s-a numit supus al împăratului Zenon al Constantinopolului.

Începutul domniei lui Odoacru marchează sfârșitul Imperiului Roman clasic din Europa Occidentală și începutul unei noi epoci – Evul Mediu – în vestul Europei. Însă părerile sunt împărțite în legătură cu începutul Evului Mediu. Mai mulți istorici consideră că anul 509, reprezintă momentul de început al noii epoci istorice. Este vorba despre momentul alegerii lui Grigore I, numit și „cel Mare," ca papă al Bisericii din Apus.

Decăderea Imperiul Roman de Răsărit

Începând cu secolul al VII-lea, Imperiul Roman de Răsărit a intrat în declin. A pierdut controlul asupra Egiptului și Siriei, care au fost cucerite de arabii musulmani. În perioada 824-902, arabii au cucerit Sicilia, iar în 1071, teritoriile respective au ajuns să fie cucerite de normanzi.

Constantinopolul a fost atacat în anul 1067 de selgiucizi, islamici de origine turcă, care cuceriseră inițial Iranul. Pe 26 august 1071, selgiucizii au înfrânt armata bizantină, la Manzikert, luându-l prizonier chiar pe Împăratul Romanos IV Diogenes[7]. După această bătălie, selgiucizii au controlat Anatolia și Țara Sfântă.

Ulterior, dinastia Comnenilor (1081-1185) au reușit să oprească următoarele incursiuni militare ale selgiucizilor în Imperiu. Însă acum Imperiul Roman de Răsărit se limita la sud-estul Balcanilor, Grecia și mai multe insule din Marea Mediterană.

Influența popoarelor migratoare în spațiul carpato-danubiano-pontic

În perioada primului mileniu, teritoriul locuit în prezent de români a trecut printr-o perioadă zbuciumată. Popoarele migratoare au pătruns și s-au instalat în acest ținut. Astfel că locuitorii acestui ținut au fost influențați de prezența celor care au traversat, unii au stat o vreme, iar alții s-au instalat în zona carpato-danubiano-pontică.

În secolele III și IV, au venit goții. În secolul IV, au pătruns hunii, gepizii prin secolul al V-lea, avarii au venit prin secolul al VI-lea, iar slavii au pătruns

---

[6] *Ibidem*, pp. 475-476. Stephen P. Kershaw, *A Brief History of the Roman Empire*, London, Editura Constable & Robinson, 2013, capitolul 18. „The End of Rome in the West".

[7] Vezi Capitolul 6. „The Campaign," în David Nicolle, *Manzikert 1071: The Breaking of Byzantium*, Bloomsbury, 2013.

prin secolul al VII-lea. Prin secolul al IX-lea, au venit ungurii, iar în secolele al X-lea și al XII-lea, au venit cumanii și alanii. Tătarii au invadat acest teritoriu în secolul al XIII-lea[8].

Slavii au avut o influență decisivă asupra religiei creștine din Dacia, după secolul al VI-lea. Ei au venit, se pare, din Europa de Est, de pe actualului teritoriu al Poloniei, mărginit de fluviul Vistula la vest, lacurile Mazuriene la nord, și Carpații Galițieni la sud. Ei au invadat regiunile învecinate prin secolul al VI-lea. Au migrat inițial ca triburi, iar ulterior s-au organizat în regate și principate. Din punct de vedere lingvistic, există trei grupuri. Slavii din vest s-au instalat în Europa Centrală, înființând regate pe teritoriul locuit de azi de cehi, polonezi și slovaci. Slavii din est s-au stabilit în teritoriul locuit azi de ruși, bielorusi și ucraineni, iar slavii din sud s-au instalat în Balcani.

Cultura slavilor a fost profund marcată de activitatea misionarilor creștini Chiril (827-869) și a fratelui său Metodiu (815-884). Cei doi s-au născut în Grecia, care era parte din Imperiul Roman de Răsărit. Chiril a fost profesor de filosofie, iar Metodiu era stareț. Cei doi au fost trimiși în anul 862 ca misionari printre slavi. Ei au avut ca obiectiv traducerea Bibliei și a altor cărți religioase în limba slavă. Au inventat un alfabet numit *glagolitic*, care ulterior a fost perfecționat, devenind ceea ce noi cunoaștem ca *alfabetul chirilic*, după numele unuia din misionarii amintiți. Ei s-au folosit de alfabetul grecesc pentru a forma acest alfabet. Alfabetul chirilic este utilizat în continuare în Europa de Est.

Invazia Mongolilor în Europa

În anul 1206, mongolii au înființat cel mai mare imperiu din istoria lumii. Triburile mongolilor au fost unite de Genghis Han (1162-1227). Inițial au pus stăpânire pe cea mai mare parte a Asiei, cucerind Coreea și India. Au ajuns să controleze și teritorii din Orientul Apropiat: Georgia și Armenia[9]. După campaniile din Asia, s-au pregătit să cucerească Europa. În anul 1236, au atacat Rusia – un popor slav, deși după ipoteze mai vechi rușii ar fi urmași ai vikingilor. Mongolii au cucerit Rusia, Ucraina, și regiunea Belarusiei moderne. Ogodei Han (1185-1241), i-a trimis pe doi din fii lui să conducă campanii de cucerire în Europa. Au invadat Kievul în anul 1240, iar în 1241 au cucerit Polonia, Ungaria și Transilvania. În anul 1241, au încetat invaziile, deoarece a murit conducătorul lor, Ogodei Han. După aceea, în Mongolia s-au purtat războaie civile pentru succesiunea la tron. Moartea hanului a salvat Europa de amenințarea mongolă.

Conducătorii care au urmat au fost interesați de Asia. Astfel că ei au controlat în continuare Rusia. În anul 1259, s-a format *Hoarda de Aur*, condusă de Batu Han, unul din fiii lui Ogodei Han, detașându-se de restul Imperiului Mongol. Conducătorii lor s-au stabilit în nordul Mării Negre, fără să mai ocupe

[8] Constantin Giurescu, *Istoria Românilor*, Vol. 1, București, Editura Regele Carol II, 1946, pp. 31-54, pp. 89-112, pp. 246-279.
[9] *Ibidem*, pp. 289-316.

restul Rusiei. Au forțat unele state rusești să le plătească tribut și au capturat anumite teritorii. Până în anul 1480, dominația mongolă a continuat în Rusia. După această perioadă, conducătorii cnezatului din Moscova s-au răsculat împotriva stăpânirii mongole, iar în anul 1547, aceștia s-au autointitulat *țari* ai Rusiei.

Influența culturii orientale asupra formațiunilor statale românești

Primele formațiuni statale românești sunt atestate începând cu secolul al XIII-lea. În această perioadă, s-au dezvoltat statele feudale[10]. Influența ungurilor în anumite regiuni a fost restrânsă, iar dominația tătarilor în sud-estul Carpaților a dus la formarea Țării Românești prin anul 1310, care a fost condusă de Basarab I. Cei mai importanți domnitori ai acestui principat au fost Mircea cel Bătrân (1386-1418), Vlad Țepeș (1448, 1456-1462, 1476), Mihai Viteazul (1593-1601) și Constantin Brâncoveanu (1688-1714).

Prin 1359, se înființează Moldova, condusă de Bogdan. Printre cei mai importanți conducători au fost: Alexandru cel Bun (1400-1432), Ștefan cel Mare (1457-1504), Petru Rareș (1527-1538; 1541-1548) și Dimitrie Cantemir (1710-1711). În secolul al X-lea, Transilvania a fost cucerită de regele ungurilor Ștefan cel Sfânt. Vom aminti faptul că un conducător important de origine română a fost Iancu de Hunedoara (1441-1456).

Influența civilizației orientale asupra principatelor române din Moldova și Țara Românească s-a datorat incursiunilor militare ale Porții Otomane, după ce Constantinopolul a fost cucerit de ei în anul 1453. Civilizația creștină din Asia Mică și Egipt a fost înlocuită treptat cu civilizația orientală de tip islamic. Constantinopolul a fost redenumit în Istanbul și Catedrala Sfânta Sofia a fost transformată din sanctuar de închinare creștin în moschee.

În această perioadă, Țara Românească și Moldova au luptat împotriva Imperiului Otoman. Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul au căutat să țină piept invaziei otomane. În Moldova, Ștefan cel Mare a reușit să se împotrivească otomanilor în tot timpul domniei sale. Cu toate acestea, cele două principate au intrat treptat sub sfera de influență a Imperiului Otoman. Însă demn de remarcat este faptul că cele două principate au reușit să își păstreze autonomia până la începutul secolului al XVIII-lea, când au fost instalată conducerea fanariotă de către otomani. Acest lucru s-a întâmplat în anul 1711 în Moldova și în anul 1716 în Țara Românească.

Începând cu anul 1526, în urma victoriei otomane de la Mohacs, este cucerită Buda, iar Transilvania, care era parte a Regatului Ungariei pe toată perioada Evului Mediu, a devenit principat vasal otomanilor.

[10] Ioan Bolovan, *A History of Romania*, East European Monographs, 1996, pp. 65-67, p. 72, p. 121. Constantin Giurescu, *op. cit.*, pp. 359-386, pp. 397-403.

Evenimente, caracteristici și revoluții ale modernității din Occident

În legătură cu influența modernității asupra Țărilor Române, am afirmat deja că termenul de *modernitate* este specific Europei Occidentale. Modernitatea nu reprezintă doar o trecere la o nouă perioadă istorică, dar și schimbări în politică, industrie, economie, comunicații, știință și cultură. Aici apare tiparul în anul 1455, odată cu tipărirea de către Johannes Gutenberg a primei cărți – Biblia. Asistăm la mecanizarea și automatizarea industriei. Au fost îndepărtate sistemul monarhic absolutist, sistemul feudal, fiind înlocuite cu sisteme democratice, liberale. Asistăm la revoluții în știință, economie, sociologie, politică și psihologie.

Epoca modernă se întinde pe mai multe secole, începând cu secolul al XV-lea și până în prima jumătate a secolului al XX-lea. Este perioada care a urmat după Evul Mediu. Perioada modernă include evenimente ca: Renașterea, Reforma Protestantă, Umanismul, Raționalismul, Revoluțiile din Europa și America de Nord, precum și alte influențe legate de civilizație, cultură, religie și știință etc.[11]

Ca etape componente ale perioadei moderne, ne referim în mare la: Epoca Rațiunii, Iluminismul, Romantismul și Epoca Victoriană. Deși începutul acestei epoci a fost stabilit convențional de către specialiști, am afirmat deja că modernitatea se leagă de o serie de evenimente. Vom căuta să evidențiem pe scurt influența pe care unele din aceste evenimente au avut-o în apariția și dezvoltarea modernității și care mai devreme sau mai târziu au influențat și Țările Române. Renașterea din secolele XIV-XVI a conștientizat lumea în legătură cu derapajele societății umane, propunând anumite soluții alternative.

Descoperirea Americii a lărgit orizonturile geografice asupra lumii. Reforma Protestantă a eliminat ideea de putere absolută a unei denominații religioase și a dezvoltat spiritul critic asupra religiei și a Bisericii. Umanismul a încurajat conceperea unei noi viziuni asupra comunității umane. Războiul de 30 de ani a desființat ideea de imperiu universal[12], făcând loc apariției epocii statelor-națiune, dar care la rândul lor urmăreau dobândirea puterii politice și economice necesare pentru a depăși spațiul european. *Continentele America, Asia și Africa au devenit ținta expansiunii națiunilor europene*.

În epoca modernă au avut loc revoluții în agricultură, industrie, transporturi, medicină și artă. Asistăm la o revoluție și în domeniul comportamentului civic. Codul Civil al lui Napoleon, emis în anul 1804, acorda o importanță deosebită reorganizării familiei, care este descrisă ca celula de bază a societății. Codul a fost impus de mai multe națiuni din Europa[13].

Modernitatea include mișcări cum ar fi: Raționalismul, Revoluțiile:

---

[11] Douglass Cecil North, Robert Paul Thomas, *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge University Press, 1973, pp. 1-18.
[12] *Ibidem*, pp. 147-149.
[13] George Spence, *Napoleon Code or the French Civil Code*, London, Editura William Benning, 1827, pp. 43-57.

engleză, franceză și americană. Revoluția engleză (1640-1688) a fost prima revoluție din perioada modernă[14]. Ea a impus modelul monarhiei constituționale, bazată pe principiul separării puterilor în stat. Revoluția franceză din 1789-1799 a favorizat reorganizarea fundamentală a societății umane. Revoluția americană (1765-1783) a dus la independența Statelor Unite ale Americii față de Marea Britanie și care ulterior a devenit cea mai lungă democrație din lume.

O caracteristică a modernității are în vedere raportarea la valorile unui popor, ținând seama de *timpul istoric: trecutul și prezentul*. H. R. Patapievici observa că valorile percepute de reprezentanții modernității sunt privite ca fiind mai vechi, mai mature decât valorile percepute de cei din trecut, din tradiția moștenită, care cronologic este mai veche. Modernitatea pretinde că înțelege mai bine lumea decât generațiile din trecut[15]. Ca argument este invocată superioritatea informației și a înțelegerii realității existenței față de generațiile din perioadele anterioare.

Asimilarea modernității în tradiție

După cum am putut observa, valorile tradiției poporului român și valorile modernității au influențat spațiul carpato-danubiano-pontic prin evenimentele istorice care au avut loc de-a lungul timpului.

Tradiția a fost modelată în urma interacțiunii cu alte popoare, care aveau propriile lor valori culturale, religioase și politice. Ne referim la popoarele care au migrat în această zonă, altele au cucerit și au controlat politic, economic și cultural acest teritoriu. Aceste influențe au venit atât din Orient, cât și din Occident. Este vorba despre influența popoarelor migratoare (hunii, goții, slavii etc.,), a năvălirilor tătare sau stăpânirea Imperiului Otoman, vreme de 500 de ani.

Modernitatea a pătruns în actualul teritoriu al României, datorită situării sale în vecinătatea popoarelor Europei Occidentale. Apropierea de cultura și civilizația occidentală s-a datorat afinităților de natură religioasă (Creștinismul împărtășit de europeni), de limbă – dacă ne gândim la popoarele latine, și datorită apropierii geografice[16].

Urmărind procesul istoric al sedimentării valorilor materiale și spirituale în spațiul carpato-danubiano-pontic, putem constata că interacțiunea de tipul tradiție-modernitate conduce la un proces de *ciclicitate.* Valorile modernității preluate din Occident de români au fost integrate, devenind ulterior parte din tradiția poporului.

În ultima parte a secolului al XX-lea, modernitatea a influențat întreaga

[14] George Macaulay Trevelyan, Geoffre Cumberlege, *The English Revolution, 1688-1689*, Oxford University Press, 1954, p. 98-106. Paul Harold Beik, *The French Revolution*, Harper & Row, 1970, pp. 97-130.

[15] H. R. Patapievici, *Omul recent o critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde căind ceva se cîștigă?*," București: Humanitas, 2001, p. 46-47.

[16] Robin Alan Butlin, Robert A. Dodgshon, *An Historical Geography of Europe*, pp. 1-23.

lume civilizată, datorită îmbunătățirii comunicațiilor și a modificării relațiilor internaționale. În prezent, România este integrată în Europa Occidentală, fiind parte a Pactului Militar Nord-Atlantic (NATO) din 2004 și membră cu drepturi depline a Uniunii Europene din 2007.

Concluzii

În analiza noastră, am observat că interacțiunea cu alte popoare și culturi care s-au impus în teritoriul geografic studiat de noi, a influențat evoluția culturii, religiei și civilizației locuitorilor din spațiul carpato-danubiano-pontic. Atât poziționarea geografică, cât și evenimentele istorice au jucat un rol decisiv în modelarea culturii și religiei românilor. Deși locuitorii acestui teritoriu aparțin geografic de continentul european, strămoșii românilor s-au diferențiat de popoarele din spațiul european vestic, deoarece au interacționat cu civilizații și culturi caracteristice orientului – românii trăind sub stăpânire otomană vreme de 500 de ani.

În primele secole după Hristos, Constantinopolul ca și capitală a Imperiului Roman era centrul civilizației occidentale. Însă după anul 1453, Constantinopolul a fost transformat în capitala Imperiului Otoman, pe care au și redenumit-o Istanbul.

Poziția geografică și istoria acestui popor au influențat cultura și religia lui. Din punct de vedere geografic, România se află în Europa, deoarece granița de est a Europei este în Rusia, la Munții Ural. Locuitorii din acest spațiu a interacționat cu popoarele migratoare care s-au instalat în primele veacuri după Hristos în Imperiul Roman, iar mai târziu cu popoarele asiatice: mongolii, cumanii, otomanii etc. Interacțiunea cu otomanii a avut impact major asupra actualului teritoriu stăpânit de români.

Constantin cel Mare a avut un rol deosebit în ce privește recunoașterea creștinismului ca religie de stat a Imperiului Roman. El a mutat capitala imperiului de la Roma – din Apus, la Constantinopol – în Răsărit, ceea ce a contribuit la apropierea Orientului de Occident. Imperiul Roman a decretat creștinismul ca religie de stat în anul 380 d.Hr., în vremea împăratului Teodosie I. Vorbind despre influența religiei asupra unui popor, am văzut că Armenia a fost primul regat care a declarat creștinismul religie de stat, în anul 301 d.Hr., înaintea oficializării creștinismului în Imperiul Roman. Din acest motiv, Armenia este considerată un stat european[17].

În Dacia se instalează creștinismul adoptat de Imperiul Roman, care a dominat teologic primele cinci secole. Istoric, știm că pe 4 septembrie 476 d.Hr., generalul Odoacru (433-493) l-a îndepărtat pe ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus – Romulus Augustulus.

În primul mileniu după Hristos, teritoriul locuit în prezent de români a trecut printr-o perioadă zbuciumată prin trecerea pe aici a popoarelor migratoare

[17] „Armenia country profile”, https://www.bbc.news (accesat la 17.06.2024).

goții, hunii, gepizii, avarii și slavii, maghiarii și tătarii. Am înțeles că slavii au avut o influență decisivă asupra religiei creștine din această zonă. Comunitatea creștină a adoptat liturghia și alfabetul chirilic. Tătarii au invadat Kievul în anul 1240, iar în 1241 au cucerit Polonia, Ungaria și Transilvania. Moartea lui Ogodei han a salvat Europa de amenințarea mongolă.

Primele formațiuni statale românești au apărut începând cu secolul al XIII-lea, Țara Românească prin anul 1310, condusă de Basarab I și Moldova prin 1359, condusă de Bogdan. Cele două principate au reușit să își păstreze autonomia până la începutul secolului al XVIII-lea, când au fost instalată conducerea fanariotă. În ce privește Transilvania, după 1526, în urma victoriei otomane de la Mohacs, provincia a devenit principat vasal al otomanilor.

Influența modernității asupra Țărilor Române are de a face cu influența de natură politică, culturală, economică și religioasă a Europei Occidentale. Modernitatea nu vizează doar o trecere la o nouă perioadă istorică. Ea presupune schimbări în politică, industrie, economie, comunicații, știință și cultură. Are loc mecanizarea și automatizarea industriei. Au fost îndepărtate sistemul monarhic absolutist, sistemul feudal, fiind înlocuite cu sisteme democratice, liberale. De asemenea au avut loc schimbări radicale în știință, economie, sociologie și politică. România în prezent este integrată în Europa Occidentală, fiind parte a Pactului Militar Nord-Atlantic din 2004 și membră cu drepturi depline a Uniunii Europene din 2007. În ultima parte a secolului al XX-lea, modernitatea a influențat întreaga lume civilizată, datorită îmbunătățirii comunicațiilor și a modificării relațiilor internaționale.

BIBLIOGRAFIE

Bolovan, Ioan, *A History of Romania*, East European Monographs, 1996.

Butlin, Robin Alan, Dodgshon, Robert A., *An Historical Geography of Europe*, Oxford University Press, 1998.

„Armenia country profile”, https://www.bbc.news (accesat la 17.06.2024).

Beik, Paul Harold, *The French Revolution*, Harper & Row, 1970.

Giurgiu, Gabriel „Ediția emisiunii Europa mea. Invazia Ucrainei de către Rusia”, difuzată sâmbătă, 23 aprilie 2022 la #TVR1, când invitați au fost Alexandru Lăzescu, Teodor Baconschi și Horia-Roman Patapievici, https://www.youtube.com (accesat la 19.12.2022).

Giurescu, Constantin, *Istoria Românilor*, Vol. 1, București, Editura Regele Carol II, 1946.

Grant, Michael, *Constantine the Great: The Man and His Times*, Editura Scribner's, 1994.

Kershaw, Stephen P., *A Brief History of the Roman Empire*, London, Editura Constable & Robinson, 2013.

Nicolle, David, *Manzikert 1071:The Breaking of Byzantium*, Bloomsbury, 2013.

North, Douglass Cecil, Thomas, Robert Paul, *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge University Press, 1973.

Patapievici, H. R., *Omul recent o critică a modernității din perspectiva întrebării „Ce se pierde când ceva se câștigă?”*, București, Editura Humanitas, 2001.

Russo, Demostene, Giurescu, Constantin C., *Studii istorice Greco-Române*, Vol. 1, București, Editura Regele Carol II, 1939.

Spence, George, *Napoleon Code or the French Civil Code*, London, Editura William Benning, 1827.

Treptow, Kurt W., *Romania: A Crossroads of Europe*, Center for Romanian Studies, 2002.

Trevelyan, George Macaulay, Cumberlege, Geoffre, *The English Revolution, 1688-1689*, Oxford University Press, 1954.

Viața cotidiană a Aradului în veacul al XVIII-lea

The Daily Life of Arad in the 18th Century

Dr. Rodica COLTA
Centrul Cultural Județean Arad

Abstract
With the appearance of an Austrian-style borough, daily life in 18th-century Arad resembled that of any Central European town. Most houses were built following the Franconian model designed by Viennese court engineers. The neighbourhoods expanded outward from the center, with streets laid out in a grid-like, perpendicular system. From the outset, the city had a multi-ethnic population: Germans, Romanians, Serbs, Hungarians, and Jews, with craftsmen organized into Orthodox and Catholic guilds. The Enlightenment stimulated the development of schools, cultural, and artistic activities, enabling Arad to compete with other cities in the region.

Keywords: *urban nucleus, ethnic groups, confessions, schools, cultural events.*

Când vorbim despre orașul Arad, avem tentația să ni-l imaginăm așa cum este el astăzi, făcând abstracție că unele lucruri nu erau încă cunoscute, că nu fuseseră încă inventate și prin urmare, că viața cotidiană a oamenilor deprindea de ceea ce se folosea, se știa, atunci.

De pildă, îmbrăcămintea „domnilor" din acea vreme, copiată după cea austriacă, pe filieră maghiară, era confecționată în principal din pânză de cânepă (albită și înmuiată) și din „pomoacă" (lână), ambele țesute la război. La sărbători, bărbații purtau redingote negre, lungi până la jumătatea gleznei, pantaloni albi sau bej și jobenuri („țilindere"), iar femeile, rochii de stofă și de pânză fină.

Cum în această vreme moda vestimentară se schimba mai lent, arădenii pot fi văzuți în vestimentația de sărbătoare la parada din piața Avram Iancu de azi, cu ocazia manifestării organizate în 1834, la acordarea titlul de oraș liber regesc Aradului[1].

Ca aspect, germanii erau tunși scurt, iar femeile lor aveau părul împletit într-o coadă ridicată deasupra capului, acoperită cu batic legat în față, care avea niște îndoituri speciale. Unii români și sârbi purtau plete și pălării negre, cu boruri mari, care îi diferența de nemți de la distanță.

Cât privește inul și cânepa, ele au adus Europei mari servicii, prin albiturile de pat, fețele de masă și ștergarele, lenjeria de corp, cămășile și izmenele țărănești.

[1] Tabloul se găsește la Complexul Muzeal Arad.

Informațiile despre meniurile vremii lipsesc. Totuși, putem spune că orășenii mâncau diferite aluaturi coapte, făcute din mei, grâu, secară și carne de vită, porc, oaie și pasăre.

Trecând la orașul „locuit" de acești oameni, la case și la celelalte construcții oficiale, atestate în secolul al XVIII-lea, dată fiind zona de câmpie în care se găsește Aradul, putem accepta că „*murarii*" (zidarii) au folosit, în funcție de starea economică a proprietarului, cărămidă nearsă (văiugă) sau arsă. Totuși, față de casele țărănești de la periferie, care aveau la ferestre ochiuri mici de sticlă, ferestrele construcțiilor „urbane", mai mari, erau acoperite cu șolocaturi (jaluzele de lemn). Ca și arhitectură, cele care nu erau așezate de-a latul pe stradă, respectau modelul de casă franconică, impus de Viena. Exista un stas, pe care doar germanii au putut să-l încalce, ei având drept să-și construiască o casă mai lată.

Al doilea aspect la fel de important pentru definirea casei în acea vreme a fost modul de compartimentare și folosire. Aspectul, dimensiunile și modelul au determinat modul în care se trăia, se mânca și se dormea în aceste case. Germanii, de pildă, aveau pentru copii paturi mai scunde, pe care în timpul zilei le țineau sub paturile mari.

Casele erau dotate cu sobe, clădite din pământ sau din cărămidă, lipite cu pământ, văruite și pictate sau acoperite cu cahle smălțuite.

Comparând mărturiile din țările învecinate, în secolul al XVIII-lea, persoanele înstărite aveau ca mobilier paturi cu saltele de lână și perne de puf. În perioada luminilor, mobilierul a fost completat cu comode (un fel de lăzi cu picioare), bufete și dulapuri, interioarele primind o amprentă de „*lux și confort*"[2].

Totuși, în acest context, de relativă modernitate, trebuie să spunem, că băile erau rarisime[3]. Familiile arădene se scăldau în butoaie sau troci la sfârșit de săptămână, ca să meargă curați duminica la biserică.

Cât privește aspectele sanitare, exista un medic al comitatului, care urmărea starea de sănătate a populației românești din județ, semnalând prezența scorbutului, precum și „bărbierii", care scoteau dinții.

Întorcându-ne la aspectul orașului, străzile erau neasfaltate, iar trotuarele erau acoperite în centru cu scânduri de lemn.

Nucleele de locuire

Despre Arad ca oraș, în sensul modern al cuvântului, putem să vorbim abia din 6 octombrie 1702, când prin acel *Freiheits Punkten* (Puncte de libertate), localitatea primește titlul de „*oraș cameral*". Primul primar a fost Iosif Hammerl[4]. Pe lângă el mai funcționau doi consilieri, un jude și un notar.

---

[2] Fernand Braudel, *Structurile cotidianului*, Vol. II, București, Editura Meridiane, 1984, p. 51.
[3] *Ibidem*, p. 57.
[4] Eugen Ghiță, „Realități demografice în orașul Arad în secolul al XVIII-lea", în *Pro Memoria*, nr. 1 (1-2), pp. 35-43.

Momentul obținerii titulaturii de oraș cameral coincide cu construcția mănăstirii franciscane și cu așezarea meșteșugarilor germani în vecinătatea ei, nucleul de locuire format atunci fiind înscris, pe planurile orașului, ca *Opidum Vetero aradiense, Civitas Germanica, Die Deutsche Stadt*. Ca să fie protejat, cartierul german a fost construit între ape, pe „*Grosse Insul Arath*". Orașul se întindea, în anul 1742[5], până la actualul McDonalds, spânzurătoarea aflându-se pe locul Bisericii Roșii de azi. Drumurile spre Ungaria și spre Transilvania treceau printr-un câmp, inundabil primăvara și toamna, care punea viața oamenilor în pericol.

În anul 1780, după extinderea orașului, limitele acestuia se schimbă. Principalele drumuri spre Pecica, Lipova Șimand, Chișineu-Criș, Sântana, se deschideau dincolo de cele două brațe ale Mureșului Mort, iar spânzurătoarea fusese mutată în apropiere de drumul Șimandului.

De asemenea, în secolul al XVIII-lea, întreaga zonă a Cartierului Grădiște a fost un teren agricol, în afara limitelor orașului, înregistrat ca „*Territoriun Aradiense*".

Mureșul, care până în 1718 a fost o frontieră naturală cu Banatul, adică cu „Turcia", era navigabil, pe el circulând plute și corăbii mari cu lemne și sare, ce veneau din Transilvania. Pe mal, către Aradul Nou, exista o cetate militară fortificată, ce fusese, până la cucerire, folosită și de turci.

Această cetate, cu o retiradă, locuită și ea, a fost reconstruită de Eugen de Savoia începând cu anul 1689, pe ceea ce se numea Insula Mică, conducător al lucrărilor fiind numit baronul Johann Georg Harruckern[6].

În interiorul cetății, pe lângă clădirea comandamentului, cazarma ofițerilor, casele meșteșugarilor germani[7] care deserveau „armata", mai exista o biserică și o mănăstire franciscană, ambele construite în anul 1705, de călugării franciscani ai „Ordinului Sfântul Francisc d'Assisi"[8].

Această cetate militară, care în 1770 încă mai era locuită de germani, a fost înlocuită, între anii 1762-1783, de Maria Terezia, cu o alta, în stil Vauban-

[5] Conform unui plan păstrat la Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale.

[6] Baronul Johann Georg Freiherr von Harruckern (1664-1742) a coordonat construcția cetății.

[7] Meșteșugarii germani din cetate au fost Johan Pesch, Mathias Schlehuber, Ioseph Fing, Johann Barthl, Marhias Nestl, Johann Kelner, Martin Saly etc. Ei și-au părăsit casele în anul 1770, când a început construcția noii cetăți. Cei care au rămas s-au grupat în jurul str. Tribunul Axente și frecventau capela catolică Sfânta Rozalia, situată undeva în dreptul Pieței Vechi de azi. Vezi Horia Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura „Concordia" / Editura „ Flacăra Roșie", 2010, p. 43.

[8] Elena Rodica Colta, „Franciscanii și cultura occidentală în vestul României. Biblioteci în mișcare", în *Ziridava, Studia historica* (Arad), nr. XXVI, 2021, pp. 23-41.

Ternaille[9], ridicată pe malul stâng al Mureșului, după planurile generalului Ferdinand Philipp Harsch[10].

Racz-Verteil

În sfârșit, pe „Insula Mică," pe locul fostelor case de raiale din 1660, în anul 1687, a fost construit *Racz-Verteil, Civitas Rascianica* sau *Civitas Thokolianum*, adică „orașul sârbesc", locuit de grăniceri sârbi. În monografia maghiară a orașului de la 1913, „partea sârbească" apare sub numele de *Sarkad* (Colț sau Ungheț)[11], iar în descrierile românești de după 1918, ca *Drăgășani*. Limitele istorice ale cartierului Drăgășani sunt marcate la est, de străzile Mucius Scaevola, Piața Arenei, Tribunul Dobra; la nord, de străzile Cozia (Cercetașilor), Sava Tekelija, Mihail Kogălniceanu, iar la vest, de străzile Blanduziei și Sibiului, până la Mureș, care constituie, până aproape de Podul Traian, marginea sa de sud.

Racz-Verteil-ul se întindea, în secolul al XVIII-lea, de la prima cetate de la Mureș până la orașul german. A fost, până în anul 1747, un oraș militar, cu primărie proprie, cu o stradă principală, Plathea Major (azi Tribunul Axente), cu o Piață Veche (*Forum Venalium Piscium* / *Piața de pește*), construită după 1752, și cu un anumit număr de clădiri urbane, și ele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[12].

În orice caz, casele mai vechi din acest nucleu, locuite de sârbi, au fost în parte vândute, la plecarea în Rusia, evreilor, care le-au integrat în cartierul evreiesc, cristalizat în această microzonă, ce se întindea până la Teatrul Hirschl. În sfârșit, după plecarea evreilor în Israel, casele lor, de pe străzile de lângă Mureș, naționalizate de statul comunist, au fost repartizate romilor, ceea ce ne permite să vorbim azi despre pături de civilizație, care s-au suprapus în timp.

Ca zonă construită, Aradul s-a dezvoltat dinspre centru spre periferie. Harta lui Emerik Ruttkay din 1755 indică 32 de străzi și 6 piețe. Pe un alt plan al orașului, din 1752, aflat în colecția Complexului Muzeal Arad, sunt marcate 3 cimitire (german, românesc și sârbesc).

Dacă străzile din centru au fost locuite în principal de germani, cele 15 străzi din *Wallachay*, situat la vest de cartierul german, de la strada Episcopiei de azi până la strada Șaguna au fost locuite de români. Denumirea străzilor a fost și ea una românească: strada Cimpoieș, strada lui Fluieraș, strada lui Muscan, strada Despărțiturii (azi Andrei Șaguna), strada Cimitirului românesc (azi Episcopiei) etc.

---

[9] Sébastien Le Prestre, Marchiz de *Vauban* (n. 15 mai 1633 – d. 30 martie 1707), general și inginer constructor.

[10] Ferdinand Philipp von Harsch. (1664-1722). Guvernator al Sileziei, general comandant al Banatului Timișan, arhitect, constructor al cetăților din Hradec Králové și Arad.

[11] Somogy Gyula, *Arad Sz. Kir. Város és Arad Vármegye Községeinek Leirása*, Arad, 1913, p. 20.

[12] Paul Dorin Crainic, „Propuneri de reintegrare în viața social-economică a Centrului vechi din Arad", în *Ziridava* (Arad), 1982, nr. XIV, pp. 179-196.

Între aceste amplasamente cu valențe etnice, o atenție specială trebuie să acordăm în veacul al XVIII-lea micro-nucleului de locuire cunoscut sub numele de *Tikowetz*, din vecinătatea sediului episcopiei. Tikowetz era format din strada mică a Tyukului (azi Aviator Georgescu), strada mare a Tyukului, strada Blănarilor de piei de miel etc., pe care locuiau negustorii și comercianții macedoromâni și unde, pe o stradă întreagă, activau blănarii și croitorii din breslele ortodoxe[13].

Sub aspect religios, Curtea imperială a recunoscut în Arad religia catolică și pe cea ortodoxă, ambele fiind susținute de instituții bisericești prestigioase: Mănăstirea minorită (1702) și Episcopia ortodoxă română (1706), situată în vecinătatea Mureșului, nu departe de prima catedrală ortodoxă, cu hramul „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul", din 1707, ce se găsea pe actuala str. Nicolae Bălcescu, pe locul Colegiului Național „Moise Nicoară" de azi[14]. La început, o parte din mecenații bisericii, români, sârbi și macedoromâni și o parte din ortodocșii de vază (preoți, negustori și comercianți, foști senatori în Consiliul orășenesc), au fost înmormântați în curtea acestei biserici[15]. În pofida dispoziției imperiale de mutare a cimitirelor din oraș, acest cimitir, cu caracter oarecum neoficial, a funcționat până la începutul secolului al XIX-lea. Primul înmormântat aici a fost „Pavel, fratele domnului episcop", în 27 iulie 1734. I-au urmat Anastasie „Grecul", în 6 septembrie 1737, căpitanul Dimitrie (fratele mitropolitului Isaia Antonovici), Mihail Cernoevici, senator, Maria, fiica protopopului Hristofor și Gheorghe, fiul lui Nicolae, negustorul „grec" etc.

De asemenea, din primul registru de protocolul al bisericii[16], completat începând cu anul 1729, descoperim că, de-a lungul secolului al XVIII-lea, doi protopopi și toți epitropii au fost sârbi.

Revenind însă la oraș, creșterea zonei locuite în secolul al XVIII-lea, s-a desfășurat în două direcții: spre vest, unde a apărut cartierul Pârneava, și spre nord (către drumul Ungariei), unde au fost ridicate primele construcții în grupul de străzi cunoscute azi ca „Podgoria". Ca urmare, în anul 1783, numărul străzilor a ajuns la 84[17].

Centrul sau „orașul vechi"

După filosoful idealist Oswald Spengler, „omul superior este un animal care construiește orașe". Prin urmare, orice spațiu construit are în spate oameni care elaborează, imaginează, creează orașe, cartiere, adică structuri urbane cu o mare stabilitate.

---

[13] Horia Medeleanu, *op.cit.*, p. 58.
[14] În anul 1706, episcopul Isaia Diaconovici o ridică la rang de catedrală.
[15] Horia Medeleanu, *op.cit.*, p. 59.
[16] Scris în limba slavonă, registrul se găsește în arhiva vechii catedrale, Biserica „Sf. Ioan Botezătorul" din Piața Mare.
[17] Horia Medeleanu, „Aradul în secolul al XVIII-lea pe baza conscripției străzilor din anul 1783", în *Ziridava* (Arad), 1982, nr. XIV, pp. 157-178.

Aradul vechi (centrul orașului) a avut de la început, adică de la acordarea de platzuri pentru case, o structură urbană.

Imaginea orașului din secolul al XVIII-lea a fost una de burg german. Casele, lipite unele de altele, aveau unele parter, altele un nivel și, foarte rar, două niveluri. La multe, în față se găsea atelierul sau magazinul, în spate depozitele, iar la etaj locuința. Proprietarii erau cetățeni ai orașului. Oamenii de pe aceeași stradă se cunoșteau, frecventau aceeași biserică, se îmbrăcau cam la fel și stabileau alianțe matrimoniale în cadrul breslelor. Primăria „germană", cu un etaj, se găsea în vecinătatea actualei piețe Avram Iancu. În spatele primăriei s-a aflat cimitirul catolic, cu o capelă. Ca și celelalte două cimitire (românesc și sârbesc), el a fost desființat printr-un rescript al împăratului Iosif al II-lea, din motive sanitare.

De la început, adică din anul 1702, în „orașul german" s-au stabilit călugării minoriți, care au construit întâi o capelă, apoi o biserică catolică, în care, până în 1741, serviciul religios s-a ținut în limba germană. Primul preot care a slujit aici a fost Hofflich Kamill. Construcția unei noi biserici, mai încăpătoare, în stil baroc, a început în anul 1751 și a fost coordonată de către arhitectul italian, Egidius Genowein (din Genova). Conform conscripției orașului din 1746, acest „*murar*", venit în Arad prin anul 1730, a locuit pe actualul Bulevard al Revoluției (zona McDonalds).

Alături de biserică, călugării minoriți sau „franciscanii negri" au construit, tot în 1702, o mănăstire minorită, pe lângă care, în secolul al XVIII-lea, a funcționat un gimnaziu mic latin, la care a învățat Sava Tekeljia.

În sfârșit, în peisajul cultural al orașului, în acest veac, existau două monumente: o statuie a Sf. Ioan Nepomuc, menită să apere arădenii de inundații, ridicată în 1729 și o alta, a Sf. Treimi, cioplită în anul 1747 în gresie, ce trebuia să-i apere de ciumă.

Rețeaua de străzi

Orașul a fost gândit, după modelul austriac, cu străzi paralele și perpendiculare pe strada Principală.

Între anii 1752-1783, Aradul s-a dezvoltat spre nord, dinspre primăria de azi, plasată pe Haupt gasse / Str. Principală până la Radner gasee / str. Radnei (Podgoria). Noile străzi, precum Schfbau gasse / str. Constructorilor de corăbii sau Maroschufer gasee / str. Malul Mureșului, erau trasate perpendicular pe Bulevard spre Mureș[18].

În partea opusă, orașul german se încheia cu Schlangen gasee (Barițiu de azi). Aici, perpendiculare pe Bulevard erau Teather gasse / Str. Teatrului (azi Vasile Goldiș), Herend gasse / Str. Domnească (azi Eminescu) și Kirchen gasse / Str. Bisericii (Lucian Blaga) etc.[19]

[18] Horia Medeleanu, *st. cit.*, pp. 157-178.
[19] *Ibidem*.

Școlile orașului

Instrucția cetățenilor a fost una diferită. Minimul pentru a se descurca în viață presupunea să știe să citească, să scrie și să socotească. Cursurile primare se făceau, în cazul tuturor etniilor, în limba maternă. Școlile acestea confesionale funcționau pe lângă bisericile din oraș. Pe lângă scris, citit, socotit, copiii erau învățați și cum să se comporte în societate.

Școala catolică a fost construită în anul 1749. În anul 1778, aici funcționau doi învățători, Francisc Schirmar și Andreas Toth, pentru germani și maghiari. Ludimagister Germanicus avea 60 de elevi și primea de la oraș 110 florini anual. Față de acesta, Ludimagister Hungaricus avea 40 de elevi și era plătit cu 90 de florini. Pe lângă această școală primară, în oraș exista, așa cum am menționat deja, și un Gimnaziu Catolic, la care învățau toate etniile care voiau să meargă mai departe la studii.

În cazul românilor, clădirea școlii primare s-a aflat lângă vechea catedrală, de pe locul actualului Colegiu Național „Moise Nicoară". Clădirea în formă de L, a fost demolată în 1860, odată cu biserica[20].

Reparațiile școlii se făceau din banii bisericii, iar episcopul se îngrija de pregătirea dascălilor. În *Conscriptio Ludimagistrorum* din 1770, Sava Dragoilovici figura ca presbiter și valachicus ludimagister la școala românească. Avea 40 de elevi pe care îi învăța să scrie, să citească, aritmetică și psalmi. Pentru activitatea sa era plătit din casieria orașului cu 90 de florini[21].

La fel, școala primară sârbă a funcționat pe lângă biserica sârbă. În 1770, dascăl era Simeon Seceanski. El avea 74 de elevi și era plătit cu 110 florini. Disciplinele au fost aceleași. În secolul al XVIII-lea, aici și-a început școala și Sava Tekelija. Peste ani, el își amintește că în ziua de recreație copiii veneau la școală unde se jucau sub supravegherea învățătorului. Câteodată, acesta îi ducea în pădurea din apropiere, probabil pădurea Ceala, unde îi învăța cum se denumesc diferite specii de arbori, de flori, sau îi ducea la scăldat.

În orașul german, pe lângă biserica catolică, a funcționat școala primară și Gimnaziul latin.

Din Jurnalul aceluiași Sava Tekelija aflăm că, la 6 ani, a fost înscris la școala de pe lângă biserica sârbească, unde a învățat cu un ludimagistru sârb, iar din 1770, adică de la 9 ani, a trecut la Gimnaziu Latin, unde se studia maghiara și latina. A fost un elev eminent, deși i-a fost greu să învețe maghiara, pentru că, spunea el „*pe atunci au fost foarte puțini unguri la Arad*"[22], iar limba era mai puțin cunoscută.

Tot în jurnal ne oferă informații despre practicile profesorilor și programa școlară. Astfel, pentru a învăța cât mai bine latina, el povestește că, la materiile

[20] Horia Medeleanu, *op. cit.*, p. 83.
[21] *Ibidem*.
[22] Bojidar Panici, „Aradul și arădenii în lucrările memorialistice ale lui Sava Tekelija", în *Minoritarul real. Minoritarul imaginar*, Colecția minorități 5, Arad, 2003, p. 377.

predate în latină, trebuia să vorbească numai în limba latină. Cine încălca această regulă, rostind un singur cuvânt în altă limbă, primea drept pedeapsă așa numitul „*truncum*" – o pușcă din lemn sau o oală – pe care trebuia să o ducă acasă și apoi să o aducă înapoi la școala. Ceilalți copii îi strigau: „*truncum, truncum asine quare noscis latine*"[23].

În sfârșit, în cartierul evreiesc, evreii au avut în secolul al XVIII-lea și ei școala lor, cu un haebraicus instructor, în persoana lui Moise Polyac, care avea 9 elevi și era plătit de comunitatea evreiască cu 32 de florini și hrană. Copiii învățau Biblia și să scrie[24]. Această *Școală Primară Evreiască din Arad* (sau „*Școala Israelită*") s-a aflat la intersecția actualelor străzi Paul Chinezul și Sava Tekelija.

Viața culturală a orașului

Viața teatrală

O situație neașteptată, care a blocat vreme de 16 ani dezvoltarea orașului și implicit apariția instituțiilor de cultură și a presei, a fost decizia Mariei Terezia din anul 1765 de mutare a orașului în Pusta Zimandului, pentru a lăsa noii cetăți militate câmp de tragere. În acest sens, au fost inventariate toate proprietățile, locuitorii urmând să fie despăgubiți. Hotărâți să rămână în vechea vatră, cetățenii, care nu mai aveau voie să construiască nimic, s-au adaptat la noua situație, organizând, până în 1781, când Iosif al II-lea a dat rescriptul, de renunțare la acest proiect, toate concertele și spectacolele de teatru în sala primăriei, la Hanul „Trei Crai", în Casa Milici, de pe actuala str. Lucian Blaga și, vara, în grădina lui Sava Tekeljia (Arena de vară). Conform aprobărilor primite de la Comitat, păstrate azi la arhivele orașului, spectacolele au fost susținute de trupe ambulante germane. Astfel, în anul 1787, a sosit în oraș trupa germană condusă de Phil Bernard, care a rămas în Arad din 4 septembrie 1787 până în aprilie 1788[25]. Trupa era compusă din 14 actori și 2 sufleori[26]. Repertoriul cuprindea comedii și piese istorice aparținând unor autori precum Lessing, Shakespeare, Schiller, Beaumarchais etc. Ei i-a urmat în 1789 trupa lui Franz Johann Diwald din Sibiu, apoi, în 1790, Societatea teatrală condusă de Johann Cristoph Krunz, iar în 1794 Compania lui Wolfgang Stephani etc.

Apetența pentru lectură

Din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în oraș au apărut și cursurile gimnaziale, unde se învăța latina și germana, lărgind orizontul cultural al elevilor vremii și generând anumite apetențe de lectură. În același timp, enciclopedismul

[23] *Ibidem*, p. 378.
[24] Horia Medeleanu, *op. cit.*, p. 84.
[25] Lizica Mihuț, *Aradul teatral. 1752-2010*, Vol. I, București, Editura Academiei Române, 2011.
[26] *Ibidem*, p. 64; Váli Béla, *Az aradi színészet története*, Arad, 1889.

veacului, iluminismul promovat de Curtea de la Viena, a stimulat difuzarea tipăriturilor europene, în special a celor germane, spre Arad.

Dacă ne referim la lecturile românilor, cele mai multe cărți laice au fost tipărite la Buda.

Desfacerea de carte în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a făcut prin doi negustori de carte din Buda, care vindeau tipărituri la târgurile din Arad. Tot aici veneau cu desagile de cărți vânzători ambulanți, care treceau „vămile cucului" dinspre Țara Românească și Moldova.

Față de cărțile muntenești și moldovenești, care au fost considerate „de trebuință" pentru biserici, Bucvarele de la Buda au fost folosite în școli, iar Calendarele, cu multe sfaturi, ca lecturi de casă.

Difuzarea acestor cărți a fost reglementată în secolul al XIX-lea, când vânzarea a fost preluată de negustorul arădean Gheorghe Gruici.

Viața artistică

Cât privește viața artistică, în a doua jumătate a secolul al XVIII-lea, în Arad au trăit trei pictori. Doi din ei, Östermayer József și Francisc, tată și fiu, au locuit în cartierul german, pe strada Principală, au trăit din pictură și au fost, după părerea noastră, autorii portretelor făcute unor cetățeni de vază, printre care și cel al episcopului Sinesie Jivanovici[27]. Al treilea pictor a fost iconarul (ikonopisețul) macedoromân Ștefan Tenețchi, devenit cetățean al orașului în 1747. A trăit toată viața împreună cu copii în Arad, pe actuala str. N. Bălcescu, unde și-a cumpărat o casă („Casa gotică")[28].

Locuitorii orașului. Câți? Cine?

Conform conscripției din 1743, în Arad au trăit 281 de familii, însă procesul accelerat de dezvoltare al orașului a făcut ca peste 9 ani (1752), numărul acestor familii de germani, români, maghiari și sârbi din centrul vechi să ajungă la 1321 (cifra îi include și pe marii comercianți de vite). La aceștia s-au adăugat cele 6 familii de evrei, care, conform legislației vremii, au locuit și au fost impozitați separat.

În sfârșit, în 1767, în orașul german existau 1055 de case, în care trăiau 1341 de familii.

Un an mai târziu, în 1768, din totalul de 5354 locuitori (catolici, ortodocși și iudaici) pe care îi avea Aradul, cei de rang inferior – *ignobilis* – erau în număr de 4051, adică 75,66%. Cel mai probabil, în această categorie socială marea majoritate a populației era formată din ortodocși de etnie română și sârbă, fără însă a-i exclude pe cetățenii de confesiune catolică[29].

---

[27] Sârbii atribuie portretul lui Ștefan Tenețchi, care însă a pictat în mod curent pe lemn.

[28] Horia Medeleanu, „Pictorul Ștefan Tenețchi. Viața și opera", în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 357-378.

[29] Eugen Ghiță, *st. cit.*, p. 42.

În 1777, ortodocșii reprezentau 5595 de locuitori – 68,62% – din totalul populației orașului Arad. Din cei 5595, aproximativ 1500 erau de etnie sârbă [30].

Unele statistici demografice, care îi vizau pe catolici (majoritatea germani) și pe evrei, împărțea populația în *civium*, *plebeorum*, *militum* și *iudeorum*.

Căsătoriile au fost majoritatea endogame, germanii căsătorindu-se, cum am menționat, între ei, maghiarii între ei, căsătoriile mixte, germani cu maghiari catolici fiind nesemnificative statistic[31].

Statutul social al cetățenilor

Ca statut social, arădenii erau împărțiți în *nobili*, *inquilini* și *hospites* (iobagi).

Nobilii

În secolul al XVIII-lea, orașul nu a avut nobili maghiari care să facă parte din Congregația comitatensă.

Singura familie nobiliară a fost familia Tekeljia. Primul membru al acestei familii faimoase sârbe a fost Jovan Popović Tekelija, născut în anul 1665 la Cenad. El a fost înnobilat în anul 1704 pentru merite militare, împreună cu întreaga familie. A fost ctitorul bisericii sârbe „Sf. Apostoli Petru și Pavel" din Arad, construită în anul 1702 în cartierul sârbesc.

Strănepotul lui Jovan, Sava Tekelija, a ajuns consilier regal la Buda. S-a născut în Arad, unde a urmat atât școala primară, cât și gimnaziul mic latin. Așa cum am menționat deja, el a ținut un jurnal, în care povestește despre copilăria și adolescența sa arădeană, despre cum a fost primit, împreună cu familia, de împăratul Iosif al II-lea, cu ocazia trecerii sale prin Arad[32]. Întâlnirea a avut loc în 14 mai 1770 și a ținut circa un sfert de oră, deoarece, spune Sava Tekelija, „*părinții noștri nu vorbeau altă limbă decât sârba și româna, pe care împăratul nu le cunoștea*"[33].

Inquilinii sau libertinii

Cu o treaptă socială mai jos decât nobilii au fost libertini, „*incolo non domiciliati*", adică locuitori ai orașului fără casă proprie, care erau scutiți de robote. Ei plăteau numai anumite taxe, după averile moștenite. Se puteau căsători cu femei nobile, situație în care erau numiți *agiles*, iar când săvârșeau un delict împotriva averii cuiva, erau judecați după norma nobililor. În anul 1767, în Arad au fost înregistrate 286 de familii fără casă, însumând 916 membri. În conscripția

[30] Cf. Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acuma două veacuri*, Arad, 1940, p. 225.
[31] Eugen Ghiță, *st. cit.*, p. 40.
[32] Costin Feneșan, „A doua călătorie a împăratului Iosif al II-lea în Banat (1770)", în *Analele Banatului, Arheologie – Istorie* (Timișoara), 2001, nr. IX, p. 438.
[33] Tekelija, Sava, *Opisanije života*, Beograd, 1966.

din anul 1778, în perimetrul noii cetăți militare au fost consemnați 121 de „meșteșugari instabili”, ocupați cu construcția, care toți au fost inquilini.

Hospites și subhospites

Comparativ cu cele două categorii sociale, iobagi au fost toți ceilalți locuitori, indiferent de etnie. Ei au fost impozitați cu un florin pe cap de familie, la care se mai adăuga impozitul pentru fiii de peste 16 ani sau frații care locuiau în aceeași gospodărie, plus taxele pe bunuri (animale, semănături, meșteșuguri). O situație exactă a numelor, etniei și bunurilor deținute o găsim în diferitele recensăminte întocmite în secolul al XVIII-lea.

Cât privește bunăstarea populației orașului, trebuie să remarcăm, conform datelor de arhivă, că în anul 1767, 207 familii au avut de la unul până la 7 servitori[34].

Structura ocupațională

Negustorii și comercianții

La mijlocul secolului al XVIII-lea, în centrul orașului locuiau și activau 11 negustori și comercianți de vite (Hans Mich. Weber, Jancsa Mihajlov, Andras Tömösvarj, Georg Grapacher, Lazăr Mitrovith, Antonius Mility, Petrus Dragovits, Misko Szegedinacz, Nicola Stanislav, Stephan Blás, Sivan Markovich), care, după nume, în ciuda grafiei, au fost germani și macedoromâni. Ei s-au bucurat de respect din partea conducerii orașului.

Meșteșugarii

Alături de negustori și comercianți, în Arad au locuit, încă de la începutul secolului, un important număr de meșteșugari, impozitați diferențiat, pe ocupații, în funcție de categorie (clasele I, II, III).

În anul 1743, erau înregistrați 37 de meșteșugari: tâmplari, cărăuși, aurari, berari, lumânărari, curelari, cizmari, sitari, căldărari, fierari, olari, funari (frânghieri), zarzavagii, tinichigii, măcelari, pietrari, dulgheri, morari, zidari, plutași, fabricanți de nasturi, cojocari, blănari, pictori, pescari, rotari, croitori, sculptori, săpunari, pantofari, cârciumari, cărămidari, bărbieri, dogari, sticlari, pălincari, albinari.

Numărul meseriașilor a crescut de la 90 în 1746, la 299 în 1774. Ca să se protejeze de concurența venită din alte orașe, ei s-au organizat în bresle.

Prima breaslă arădeană a fost înființată în anul 1718 de către croitori, însă, în același an, sunt amintiți și rotarii și fierarii. Anul următor (1719), obținea privilegii breasla dogarilor, formată din 9 meșteri, între care și Anton Neumagyer. În continuare, în anul 1725, curtea de la Viena recunoștea breasla blănarilor ortodocși, în 1731, breasla pantofarilor germani și a dulgherilor, iar în 1748, breslele tăbăcarilor, ciubotarilor, curelarilor, cojocarilor, cizmarilor germani,

[34] Eugen Ghiță, *st. cit.*, p. 38.

frânghierilor, țesătorilor și năsturarilor. Pentru acestea din urmă, privilegiile au fost emise de împărăteasa Maria Terezia, care a decis ca textul statutelor să fie unul uniform. Ca urmare, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, au fost reînnoite și statutele primelor bresle. Înființarea de bresle a continuat și în secolul al XIX-lea, încât în 1873, în oraș activau 32 de bresle, ce protejau 48 de meșteșuguri[35].

Primirea în breaslă se făcea cu o recomandare și cu o sumă de garantare, iar cel recomandat își începea activitatea ca ucenic, după care urma etapa de calfă și abia în final ajungea meșter, după ce dădea un examen de meserie în fața conducerii.

Regulamentul de funcționare a oricărei bresle ordona viața membrilor breslei, adică a cetățenilor, care trebuiau să respecte anumite norme comportamentale și toate prevederile legate de căsătorie și înmormântare.

Agricultorii

Examinând averea celor ce locuiau în centrul orașului, constatăm că animale (boi, vaci, cai, porci etc.) au avut și germanii de pe strada principală, însă nu le țineau în nucleul urban, ci în gospodăriile extravilane (sălașe).

Totuși, agricultori și crescători de vite au fost în primul rând românii din *Wallachay*, care locuiau la marginea orașului spre Ceala. Făceau agricultură folosind la munci mai ales carul cu boi, dar și căruța cu cai. Toți apar înregistrați cu culturi de grâu, orz, ovăz, porumb, unii chiar cu un număr de „sape de vie” și cu stupi etc.

Structura etnică a orașului

Așa cum am menționat deja, în veacul al XVIII-lea, din punct de vedere etnic, locuitorii orașului au fost germani, maghiari, români, sârbi și evrei.

Relațiile de vecinătate s-au manifestat oarecum diferit. Acolo unde românii au trăit împreună cu ungurii și cu germanii, ca să dăm un exemplu, relațiile au fost funcționale, dar cu anumite limitări, când a fost vorba de daruri sau servicii ce trebuiau întoarse, răsplătite, pentru a nu se crea obligații.

În cazul sârbilor, relațiile cu românii au fost complet diferite. Datorită religiei ortodoxe comune, ei au frecventat la început aceeași biserică și au încheiat chiar mariaje.

Revenind însă la populația orașului, un grup aparte a fost cel reprezentat de minoritățile temporare, atrase în oraș de posibilitățile economice create, precum bosniacii, veniți ca soldați cu armata austriacă și dispăruți, ce-i drept, destul de repede, prăvăliașii și birtașii armeni, care în final au fost asimilați de unguri, sau negustorii, comercianții și unii meșteșugari aromâni / macedoromâni, care au fost asimilați de români.

[35] Rodica Elena Colta, „Bresle arădene. Rânduieli imperiale și mod de viață”, în Ziridava. Studia Historica (Arad), 2022, nr. XXVII, pp. 115-120.

Sârbii

Baza juridică a venirii și așezării sârbilor pe Valea Mureșului și implicit în Arad, a fost proclamația din aprilie 1690, prin care erau promise o serie de privilegii, drepturi și libertăți celor care intrau în lupta cu turcii pentru apărarea Imperiului Habsburgic. Poate că nu întâmplător, cel care avea să devină primul episcop al Aradului – Isaia Diacovici – a fost cel desemnat să conducă o delegație la Curtea imperială pentru a obține recunoașterea în mod oficial a tuturor privilegiilor promise (privilegiile ilirice). În anul 1703, regimentul grăniceresc din orașul Arad a fost alcătuit dintr-un căpitan, 22 ofițeri, 150 călăreți și 200 pedestrași. Mutarea frontierei a avut ca urmare desființarea în 1740, a Confiniului Tisa-Mureșan, cu riscul ca grănicerii sârbi să-și piardă privilegiile și să devină iobagi.

În conscripția orașului cameral din 1743, apar înregistrați 281 de capi de familie, între care identificăm, după nume, printre celelalte etnii și sârbi. Menționăm aici, spre exemplificare, pe Mihaly Todorov, Iancsa Mihailov, Racz Pero, Novak Peter, Voros Gyurkovich, Vitus Vitcsan, Siva Lazar, Radulev Szubo, Gyurko Popov, Gyurka Novako, Stoja Kusmanov, Milicza Sivkova, etc.[36]

Trebuie să mai spunem că, în ciuda procesului de demilitarizare, în anul 1747, a avut loc o nouă încorporare, cei 101 de noi militari sârbi din Arad fiind recenzați separat de restul locuitorilor sârbi ai orașului, consemnați în anul 1743[37]. La fel ca în recensământul cetățenilor, când soldații practicau și o meserie, aceasta era consemnată.

În sfârșit, în conscripția militară din 1747, apar două rubrici noi, una este pentru militarii căsătoriți și a doua pentru văduve și văduvi.

Fiind vorba de mijlocul secolului al XVIII-lea, vom prezenta numele unora din acești militari, pentru posibile comparații cu sârbii civili: Gyura Sztaricsko, Mihaly Lazareth, Misko Popovics, Ilia Radoich, Szava Orlov, Gyurka Orlov, Ivan Nesin, Osztoja Runich, Iovan Miatovics, Ostoja Vuicsin, Palia Gyulinacz, Jovan Rain, Paval Mitrov, Arsa Czveich, Lazar Damianov, Toma Alexici, Gyurgy Gyurgyov, Ianko Gyuricsin, Maxa Lilianin, Misko Pein, Ilia Paunovity, Sivan Theodorov, Neda Stanojev, Leka Paulovich, Koszta Lupsich, Mitar Miklosov, Jovan Petkov, Jovan Zsivarov, Zsivan Vujch, Jovan Petrov etc.[38]

Decizia Mariei Terezia a determinat, în 1752, plecarea regimentelor, cu căruțele, cu familia și cu toate bunurile, în Rusia, o țară ortodoxă, unde Ecaterina a II-a i-a angajat ca luptători[39].

---

[36] Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, Anexa I a, pp. 226-234.

[37] *Ibidem*, Anexa V, pp. 243-246.

[38] *Ibidem*, Anexa IV, pp. 235-241.

[39] Bojidar Panici, „Noua Serbie și Slavianoserbia. Migrația grănicerilor sârbi din confiniile militare Tisa și Mureș în Imperiul Rus la mijlocul secolului al XVIII-lea", în *Dilema Europei Centrale: Conviețuire sau Coexistență?*, Colecția Minorități 6, Arad, 2004, pp. 406-426.

După această emigrație, la mijlocul secolului al XVIII-lea, în Arad mai trăiau 321 de familii de orășeni sârbi, care și-au avut propria elită și care a dat mai mulți consilieri orășenești și funcționari publici iliri. Această elită a transformat Aradul într-un oraș de referință pentru sârbii din Banat și pentru cei din Serbia.

Germanii

Atât în vechea cetate militară, cât și în orașul vechi, majoritatea proprietarilor de case au fost germani catolici. Dintre cei cu case în cetate au făcut parte meșteșugarii Bartholomeus Brust, văduva Margareta Pallesch, Georg Hagen, Mathias Prenzing etc., care au venit în spatele armatei austriece și au contribuit la construcția orașului din secolul al XVIII-lea. O parte din ei s-au tras și în orașul sârbesc.

Maghiarii

Maghiarii de religie reformată și calvină au fost până în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea foarte puțini în oraș. Conscripția străzilor înregistrează o singură stradă locuită de unguri, intitulată „Magyar uca", iar Gaal Jenő, în monografia sa, menționează în anul 1720, doar 35 de maghiari.

Nobilul Sava Tekeljia a consemnat și el în jurnalul său că limba maghiară nu era vorbită curent în oraș, motiv pentru care i-a fost greu să o învețe pentru școală.

Totuși, în conscripția orașului din anul 1743, găsim consemnați, după nume, și unguri catolici: Pataki Janos, Szabo Istvan, Nagy Gergel, Molnar Janos, Szenttkiralj Ferencz, Mod Marton, Csengeri Istvan, Sekel Mihaly, Voros Josj, Csikos Janos, Babos Istvan, Katona Imre, Piros Joseph, Kevar Janos, Tott Janos, etc.[40]

Românii

Românii sunt atestați documentar în vecinătatea Aradului din secolele XII-XIII. Ei apar în instituțiile medievale timpurii, precum Capitlul sau Prepozitura, ca deținând diferite funcții, etnia fiind dezvăluită de nume[41]. Îi găsim consemnați aici cu denumirea de raiale și în perioada turcească și, după eliberarea teritoriilor de către austrieci, în orașul cameral.

În sfârșit, în conscripția din 1743, aflăm și numele acestor locuitori români ai orașului: Muntyan Joan, Moldovan Joan, Aredan Gligor, Argyelan Jacob, Moyssi Joon, Argyelan Simeon, Lupp Argyelan, Argyelan Thodor, Delcsan Joon, Angyelan Nistor, Pokurar Petru, Argyelan Jovan, Todor Jovan, Argyelan Marko, Borzan Joon, Rossu Todgyer, Brudan Antonij, Aradan Pentelye, Pintyele

[40] Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, Anexa I a, pp. 226-234.
[41] Sorin Bulboacă, „Canonici la Capitlul Orod (Arad) în secolele XII-XIV", în *Ziridava. Studia Historica* (Arad), 2022, nr. XXVII, pp. 41-52.

Argyelan, Pop Damian, Morossan Ioon, Argyelan Manya, Pankotan Todgyer, Devan Joon, Popa Todgyer etc.

Aromânii

Așa cum am menționat, aromâni au venit în mai multe valuri, cel mai vechi val fiind cel al meșteșugarilor, care i-au însoțit pe sârbi. Spre deosebire de sârbi și români, au vorbit în aromână („*vlașcă*"). Cei înstăriți, veniți în Arad în anul 1746 s-au ocupat cu negustoria și cu comerțul de vite. Au locuit pe strada Episcopului (Str. Nicolae Bălcescu) și pe strada Grecilor (Str. Gh. Lazăr). Îi recunoaștem după nume: Paulus Gercsics, Petrus Eremias, Constantin Nicola, Rista Duka, Lazar Nicolaus, Miska Iancovich, Pavao Mihalov, Lazar Popoph, Lazăr Marianov, Toma Kuz, Nicola Stanislav, Michael Szupultia, Stephan Mihailo, Stephan Blas, Iovan Jakobler, Antonius Mility, Lazăr Mitrovith[42]. O parte din ei, precum pictorul Ștefan Tenețchi, au primit cetățenia în 1747. Adevărați mecenați, au susținut financiar și cu odoare vechea catedrală ortodoxă a orașului, din 1707. De pildă, Petrus Eremias a dăruit bisericii șapte cărți românești și trei grecești.

Evreii

O situație aparte au avut în oraș evreii, care, până în 1828, nu au avut voie să locuiască dincolo de Teatrul Hirschl[43]. Ca urmare, aceștia au trăit, tot secolul al XVIII-lea, compact, în propriul cartier, unde au avut casă de rugăciune, spital, școală. Ei au fost recenzați separat și au plătit orașului o „*taxa Judei*". În anul 1743, au fost înregistrați Marcus Vinkler, Elias Isac, Hirschl Goldscheld, Franz Marcus, Iacobus Hircus și Marcus Leblin. Însă, încă din acest an, unii, precum Nathan Samuel, s-au botezat catolici[44].

Numărul evreilor a crescut după Edictul de toleranță din 1781. Libertățile primite le-au permis ca în 1783 să își amenajeze un lăcaș de cult pe actuala str. a Preparandiei la nr. 7.

Concluzii

Privind lucrurile global, Aradul veacului al XVIII-lea a fost, ca structură urbanistică și ca populație, un orășel tipic din imperiu austriac.

Chiar dacă în oraș au trăit, cum am văzut deja, oameni de etnii și religii diferite, relațiile de vecinătate au fost bune. Vecinii se respectau între ei, se ajutau reciproc și participau, unii la alții, la evenimentele de familie. Până și evreii, care s-au botezat catolici, au fost integrați de Biserică în comunitatea catolică a vremii.

Și ce este mai important, toți au contribuit la dezvoltarea orașului, transformându-l într-unul modern, cu biserici, cu școli, cu viață culturală bogată.

---

[42] Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, Anexa I a, pp. 226-234.

[43] O însemnare scrisă pe o carte veche din fondul Protopopiatului sârb Arad-Centru.

[44] Horia Medeleanu, *op. cit.*, p. 75.

BIBLIOGRAFIE

Bulboacă, Sorin, „Canonici la Capitlul Orod (Arad), în secolele XII-XIV”, în *Ziridava. Studia Historica* (Arad), 2022, nr. XXVII, pp. 41-52.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

Colta, Elena Rodica, „Bresle arădene. Rânduieli imperiale și mod de viață”, în *Ziridava. Studia historica* (Arad), 2022, nr. XXVII, pp. 115-120.

Idem, „Franciscanii și cultura occidentală în vestul României. Biblioteci în mișcare”, în *Ziridava. Studia historica* (Arad), 2021, nr. XXVI, pp. 23-41.

Crainic, Paul Dorin, „Propuneri de reintegrare în viața social -economică a Centrului vechi din Arad”, în *Ziridava* (Arad), 1982, nr. XIV, pp. 179-196.

Fenești, Costin, „A doua călătorie a împăratului Iosif al II-lea în Banat (1770)”, în *Analele Banatului. Arheologie – Istorie* (Timișoara), nr. IX, 2001.

Ghiță, Eugen, „Sârbii – imigranți și emigranți în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea”, în C. Pădurean, I. Bolovan (Eds.), *Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)*, Arad, Editura Gutenberg, 2010, pp. 357-368.

Lakatos Otto, *Arad története*, vol. I-III, Arad, 1881.

Medeleanu, Horia, „Aradul în secolul al XVIII-lea pe baza conscripției străzilor din anul 1783”, în *Ziridava* (Arad), 1982, nr. XIV, pp. 157-178.

Idem, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura „Concordia” / Editura „Flacăra Roșie”, 2010.

Idem, „Pictorul Ștefan Tenețchi. Viața și opera”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 357-378.

Mihuț, Lizica, *Aradul teatral.1752-2010*, Vol. I, București, Editura Academiei Române, 2011.

Milin, Andrei, „Sava Tekelija, personalitate marcantă a sârbilor din Banat”, în *Memoria Satului Românesc, Studii și Comunicări*, Vol. 6, Timișoara, Editura Solness, 2008, pp. 7-15.

Panici, Bojidar, „Aradul și arădenii în lucrările de memorialistică a lui Sava Tekeljia”, în *Minoritarul imaginar. Minoritarul real*, Colecția Minorități 5, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2003, pp. 375-385.

Idem, „Noua Serbie și Slavianoserbia. Migrația grănicerilor sârbi din confiniile militare Tisa și Mureș în Imperiul Rus la mijlocul secolului al XVIII-lea”, în *Dilema Europei Centrale: Conviețuire sau Coexistență?*, Colecția Minorități 6, Arad, Complexul Muzeal Arad, 2004, pp. 406-426.

Somogy, Gyula, *Arad Szab. Kir. Város és Arad Vármegye közsegeinek leirása*, Arad, 1913.

Szentkláray, J., *Szaz ev Delmagyarorszag ujabb történetéből (1779-tól napjainkig)*, vol. I, Timișoara, 1879, pp. 202-221.

Tekelija, Sava, *Opisanije zivota*, Beograd, 1966.

Truță, Horia, *Cetatea veche a Aradului și Cartierul Drăgășani*, Arad, Editura Moon, 2021.

Váli, Béla, *Az aradi színészet története*, Arad, 1889.

Vesa, Pavel, *Biserici de mir arădene între tradiție și modernitate*, Arad, Editura Mirador, 2000.

Idem, *Incursiuni în istoriografia ecleziastică arădeană*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2004.

O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată pe clădirea fostei Școli civile de băieți

A Variant of the 1834 Coat of Arms of the City of Arad, Represented on the Former Civil Boys' School Building

Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad

Abstract
The author presents a variant of the coat of arms of the city of Arad from 1834, represented on the building of the former civil school for boys. It is as follows: shield (with conventional cartridge), cut, in the upper field, a brick fortress with closed gate, three rectangular towers with window, with conical roofs, each with a cross at the top. In the lower field two wavy bands, representing the Mureș River and Lake Pova; in the center overlapping the facade, a fortress wall with three battlements with closed gate grilles and two windows. Above the central battlement is an armour in armour, holding a sword flanked by a burning ca cannonball.

Keywords: *Arad, coat of arms, variant, representation, buildings.*

În dezvoltarea sa istorică, orașul Arad[1] a avut mai multe steme care l-au individualizat în ochii contemporanilor și ai urmașilor. Cea mai veche stemă a orașului Arad, cunoscută până în prezent, este stema din anul 1702[2]. Ea apare și pe sigiliul orașului din acel an (1702)[3]. Informațiile cunoscute în legătură cu instituirea ei sunt puține și sporadice.

[1] Referitor la istoria orașului Arad a se vedea: Lakatos Ottó, *Arad törtenete*, vol. I, Arad, 1881; Márki Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I-II, Arad, 1892-1895; *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978; Ion Văran, George Pascu Hurezan, Mihai Popovici (coord.), *Arad – monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999; Sorin Bulboacă, „Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)", în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. IX, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2014, pp. 58-65 ș. a.

[2] Despre stema orașului Arad din 1702, vezi Tagány Karoly, *Magyarország czimertára*, Budapest, 1880, tab. I/29. Această stemă se prezenta astfel: în scut oval, un zid de cetate, zidit negru, terminat în partea superioară cu trei creneluri, dotat cu o poartă închisă și trei ferestre rotunde, luminate negru. Deasupra zidului, o coroană deschisă din care iese o pasăre heraldică (acvila). Stema a fost reprezentată pe o gravură din 1815, executată de Günther după un desen de Glatz János, vezi *Arad, monografie în imagini* (concepție și redactare Horia Medeleanu), ed. a II-a, Arad, Editura Mirador, 2002, p. 7.

[3] Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Sigiliile orașului Arad", în *Historia Urbana* (București), Tomul I, 1993/2, p. 211; Augustin Mureșan, „Cel mai vechi sigiliu al orașului Arad", în *Adevărul*

O etapă importantă în ceea ce privește acest fel de însemn heraldic a fost marcată în anul 1834, când această așezare urbană obține statutul de „oraș liber regesc” printr-o *Diplomă imperială austriacă*[4], document prin care se instituie și o nouă stemă[5].

Privind retrospectiv împrejurările instituirii noii steme a orașului Arad, observăm că ea este strâns legată de transformările ce au avut loc în perioada cuprinsă între anul 1702 și primele trei decenii și jumătate ale secolului al XIX-lea. În anul 1725, orășenilor li s-a promis ridicarea urbei la rangul de „oraș liber regesc”, ca răsplată pentru purtarea demnă și curajoasă a locuitorilor săi în timpul războaielor cu otomanii[6].

Creșterea numărului locuitorilor în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[7] și dezvoltarea economică a urbei au creat condiții pentru răscumpărarea principalelor drepturi (de târg, cârciumărit și măcelărit[8]), în 1783[9] și 1794[10], făcându-se demersuri în vederea înlăturării stării de dependență, statutul juridic de deplină libertate fiind obținut în 1826, când locuitorii orașului plătesc ultimele sume pentru răscumpărarea totală și definitivă de sub servituțile feudale[11]. Asigurările împăratului au avut drept efect eliberarea actului oficial. Ca urmare a acestei situații, orașul Arad devine „oraș liber regesc”, schimbarea titulaturii corespunzând unor progrese importante mai ales în domeniul vieții economice, fapt ce se va răsfrânge și în ceea ce privește compoziția noii steme.

Cunoașterea modului cum s-a alcătuit noua stemă și a elementelor însumate, ne este facilitată de *Diploma imperială* mai sus menționată, emisă sub semnătura împăratului Francisc I al Austriei (1804-1835)[12] (Fig. 1 și 2).

(Arad), anul VI, nr. 1144, 13 aprilie 1994, p. 7; Idem, *Sigilii de târguri și orașe din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010, pp. 38-39.

[4] Diploma imperială emisă în anul 1834 sub semnătura împăratului Francisc I al Austriei se păstrează la Complexul Muzeal Arad, *fond Muzeu Feudal*, nr. inv. 218.

[5] Vezi Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Stema orașului Arad din 1834”, în *Curierul Aradului* (Arad), anul II (Serie nouă), 29 ianuarie 1993, p. 2. Stema orașului din 1834 a fost reprodusă și în *Revái Nagy Lexicona*, vol. I, Budapest, 1911, p. 786; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, „Stemele orașului și județului Arad (1834-2005)”, în *Analele Aradului* (Arad), anul VIII, 2022, nr. 8, pp. 28-29; Augustin Mureșan, „O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată într-un album heraldic interbelic vienez”, în https://uzpr.ro/28/02/2024/o-varianta-a-stemei-din-1834-a-orasului-arad-reprezentata-intr-un-album-heraldic-interbelic-vienez (accesat la 19.03.2025).

[6] Lakatos Ottó, *op. cit.*, vol. I, pp. 17-24.

[7] Andrei Caciora, Eugen Glück, „Evoluția demografică a Comitatului Arad în secolul al XVIII-lea”, în *Revista Arhivelor* (București), 1973, nr. 2, p. 316.

[8] Geza Kovách, „Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului”, în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 173.

[9] *Ibidem.*

[10] *Ibidem*, p. 174.

[11] Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, pp. 203-213; 517; G. Kovách, *op. cit.*, p. 174; *Arad monografia orașului...*, p. 81 și p. 95.

[12] Diploma imperială a fost semnată la 12 aprilie 1834, dar transcrierea ei pe pergament și pictarea noii steme au făcut ca aducerea și prezentarea ei în mod solemn la Arad, să se îndeplinească

Deoarece, textul ei este mult mai amplu, de dimensiuni ce depășesc necesitățile acestei prezentări, vom reda mai jos doar fragmentul privitor la descrierea emblemei.

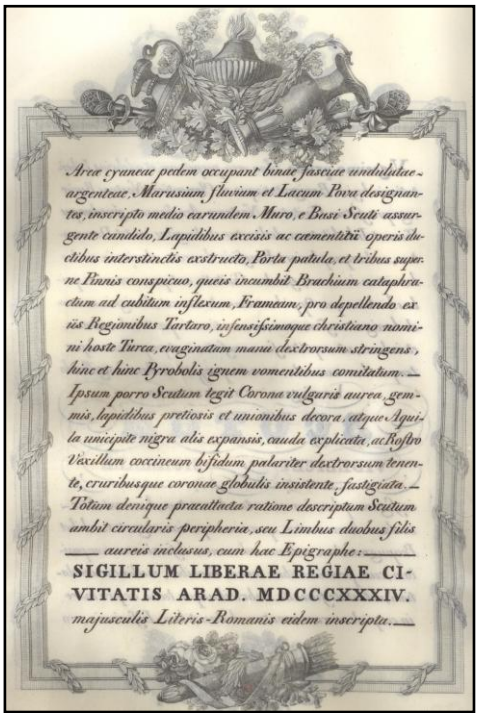

Vigesimo primo. *Quo vero perpetuum et celebrius Libertationis hujus Benignitatisque et Clementiae Nostrae Regiae erga praefatam Civitatem Nostram Aradiensem, ejusdemque Cives et Inhabitatores declaratae et elargitae exstet Documentum, eademque pleniori Beneficio decorata, clariùs in oculos hominum incurrat, ejusdem Civitatis antiqua armorum quibus hactenus qua Oppidum eamerale usa est, Insignia non modo benigne confirmamus, verum etiam in parte adauximus, et in hanc, uti sequitur formam futuris, et perpetuis semper temporibus usuranda, ac usum quoq; cerae rubrae in sigillando*

benigne concessimus,

SCUTUM

VIDELICET SIGILLARE

in figura sphaerica seu rotunda erectum, horizontaliter in duas Areas sectum, quarum superior argentea exhibet Propugnaculum rubeum ad omnem defensionem compositum, cum prominentibus ternis Turribus, media earum elatiori, vetustate fuscatis, imbricibusque tectis, ac pro more in cuspidem cruce ornatam desinentibus; Inferioris vero

Aream cyaneae pedem occupant binae fasciae undulatae argenteae, Marusium fluvium et Lacum Pova designantes, inscripto medio earundem Muro, e Busti Scuti assurgente candido, Lapidibus excisis ac cementitii operis ductibus interstinctis exstructo, Porta patula, et tribus supernè Pinnis conspicuo, queis incumbit Brachium cataphractum ad cubitum inflexum, Frameam, pro depellendo exiis Regionibus Tartaro, infensissimoque christiano nomini hoste Turca, evaginatam manu dextrorsum stringens, hinc et hinc Pyrobolis ignem vomentibus comitatum. — Ipsum porro Scutum tegit Corona vulgaris aurea, gemmis, lapidibus pretiosis et unionibus decora, atque Aquila unicipite nigra alis expansis, cauda explicata, ac rostro Vexillum coccineum bifidum patuliter dextrorsum tenente, cruribusque coronae globulis insistente, fastigiata. — Totum denique praenarrata ratione descriptum Scutum ambit circularis peripheria, seu Limbus duobus filis — aureis inclusus, cum hac Epigraphe: —

SIGILLUM LIBERAE REGIAE CIVITATIS ARAD. MDCCCXXXIV.

majusculis Literis-Romanis eidem inscripta. —

Fig. 1. Fig. 2.

Acest izvor istoric documentar este valoros și prin faptul că prezintă în mod explicit noua stemă a orașului și a modului cum trebuie a fi reprezentată: „*Scutum videlicet […] erectum horizontaliter in duas Areas sectum, quarum superior argentea exhibet Propugnaculum rubeum ad omnem defensionem compositum, cum prominentibus ternis Turribus, media earum elatiori,*

câteva luni mai târziu. Documentul scris în limba latină, validat cu sigiliul Casei imperiale austriece, însumează unele date privind stema și sigiliul și consemnează drepturile și libertățile orașului Arad, vezi Márki Sándor, *op. cit.*, vol. II, pp. 319-320 și pp. 518-519. „Sărbătoarea Aradului”, legată de ridicarea urbei la rangul de „oraș liber regesc”, a avut loc între 17-28 august 1834 (vezi J. W. Feierlichkeit, *Arad*, 1835, p. 24). Despre această sărbătoare a orașului desfășurată concret pe zile, redând imaginea evenimentelor prilejuite de „intrarea și predarea Diplomei de Slobozire semnată de către Majestatea sa Apostolică Regală și Împărătească a preamilostivului și multiubitului Tată al Țării Franz I”, vezi traducerea din limba germană în limba română la Monica Dumitrescu și Michael Szellner, în Joseph Beichel, Monica Dumitrescu Petke, Michael Szellner, *Königliche Freistadt * Arad *, Oraș liber regesc Arad*, Arad, 2007. Primirea delegației care a adus Diploma imperială prin care se acorda Aradului statutul de „oraș liber regesc” în 1834 este înfățișată într-un tablou de epocă, păstrat în colecția Complexului Muzeal Arad (vezi *Arad, monografie în imagini...*, p. 27). Felicia Oarcea, „Diploma de oraș liber regesc a orașului Arad (1834)”, în *Muzeul din Arad la 125 de ani*, Arad, 2018, pp. 136-137.

vetustate fuscatis imbricibusque tectis, ac pro more in cuspidem cruce ornatam, desinentibus; Inferioris vero Areae cyaneae pedem occupant binae fasciae undulatae-argenteae Marusium fluvium et Lacum Pova designantes, inscripto medio earundem Muro, e Basi Scuti assurgente candido, Lapidibus excisis ac coementitii operis ductibus interstinctis exstructo, Porta patula es tribus superne Pinnis conspicuo, queis incumbit Brachium cataphractum ad cubitum inflexum Frameam pro depellendo ex iis Regionibus Tartaro infensissimoque christiano nomini hoste Turca, evaginatum manu dextrorsum stringens, hinc et hinc Pyrobolis ignem vomentibus-comitatum. Ipsum porro scutum tegit Corona vulgaris aurea, gemmis, lapadibus, pretiosis et unionibus decora, atque aqvila unicipite nigra alis expansis, cauda explicata ac Rostro Wexilum coccineum bifidum palariter dextrorsum tenente, cruribusque coronae globulis insistente, fastigiata-Totum denique praeattacta ratione descriptum Scutum ambit circularis peripheria, seu Limbus duobus filis aureis inclusus cum hac Epigraphe [...]"[13].

Traducere: „*Scutul de pe emblemă* […] *să aibă suprafața împărțită în două câmpuri; în câmpul de deasupra, argintat, să se vadă fortificația roșietică, gata spre apărare, cu trei turnuri, dintre care cel din mijloc să fie mai înalt, cu pereții cerniți de vremuri, acoperit cu țigle, spre piscurile crucii*; *partea de jos a câmpului, albastră, cuprinde două fascii argintii, spumegânde, care înfățișează râul Mureș și Lacul Pova. În mijlocul acestora vedem ridicându-se un zid alb, brăzdat, din piatră cioplită, cu porțile deschise și prevăzut cu trei creneluri, dintre care, pe cel din mijloc, zace un braț în armură, plecat spre odihnă, pentru alungarea din acele părți a tătarilor și a dușmanului celui mai tiran al creștinismului, a turcilor. Brațul ține spre dreapta o sabie însoțită în fiecare parte de gloanțe (ghiulele) scânteietoare. Scutul este timbrat de o coroană simplă, împodobită cu pietre scumpe și mărgăritare, orientale; în creștet*[14] [se află] *un vultur negru ce ține în cioc un fanion având, la extremitatea liberă, doi colți ce fâlfâie spre stânga*".

O reprezentare a acestei steme a fost pictată în culori adecvate în emblema sigiliului orașului din 1834, chiar în diploma menționată mai sus (Fig. 3).

[13] Vezi *Diploma din 1834.*

[14] Creștet = elementul cel mai de sus dintr-o stemă. De obicei se realizează prin plasarea deasupra coifului cu coroană a unui element din scut sau din afara stemei. Este des întâlnit creștetul din penaje, coroane și figuri naturale. Sinonim *cimier*; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 92.

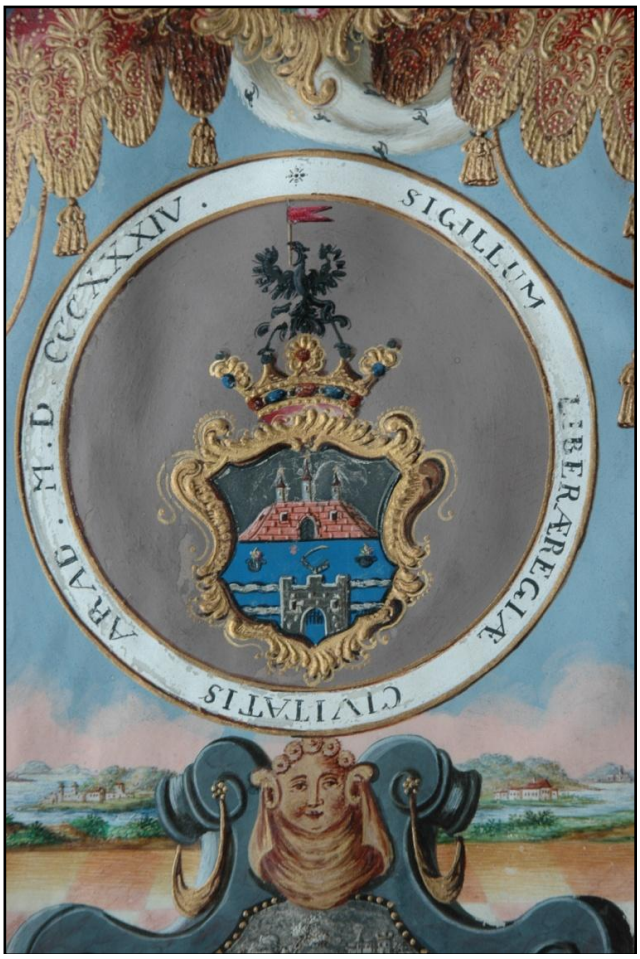

Fig. 3. Stema orașului Arad în emblema sigilară din 1834.

În câmpul sigilar distingem: scut tăiat, în partea superioară, pe fond de argint, o cetate de cărămidă roșie, zidită negru, având poarta închisă, două ferestre luminate negru și dotată cu trei turnuri dreptunghiulare albe, având acoperișurile ascuțite roșii, cel din mijloc fiind mai înalt. În partea inferioară, pe câmp de azur, două fascii undate de argint; în centru, suprapunându-se pe cele două fascii, un zid de cetate de argint cu trei creneluri, cu grila porții semideschisă și două ferestre ajurate negre. Un braț în armură, ținând o sabie, este plasat pe crenelul central; în dreapta și în stânga acesta este flancat de câte o ghiulea aprinsă[15]. Scutul înconjurat de un cartuș baroc, este timbrat de o coroană deschisă, de aur, formată dintr-un cerc frontal, dotat cu pietre prețioase și trei fleuroane interpuse de două arcuri perlate. În creștet, un vultur negru cu zborul

[15] Aprins = reprezentarea flăcărilor unei torțe, rug sau arme într-un smalț diferit de restul mobilei respective, *Ibidem*, p. 30, fig. 7). În acest caz, este vorba despre cele două ghiulele aprinse care în diplomă au bila neagră și flacăra roșie.

deschis, ținând în cioc un fanion roșu. Legenda: SIGILLUM LIBERAE REGIAE CIVITATIS ARAD M. D. CCCXXXIV (SIGILIUL ORAȘULUI LIBER REGESC ARAD 1834)[16].

Începând din anul 1834 și în perioada ce a urmat, această stemă a orașului Arad a fost reprezentată, pe diferite documente[17], sigilii[18], obiecte textile[19], ilustrarea unor lucrări[20], pe clădiri[21] etc.

Între aceste clădiri pe care a fost aplicată această variantă a stemei orașului din 1834 se include și edificiul fostei Școli civile de băieți, care actualmente găzduiește Secțiile ORL și Oftalmologie aparținând Spitalului Clinic Județean de Urgență Arad[22] (str. Tudor Vladimirescu nr. 3, colț cu Piața Mihai Viteazul).

Prezentarea în rândurile de mai jos a acestei steme orășenești aduce pentru cei interesați de heraldica Aradului o modestă contribuție la cunoașterea modului cum acest însemn heraldic a fost reprezentat și receptat de către contemporani în arta epocii în perioada următoare instituirii sale.

Această stemă se înfățișează astfel: scut tăiat[23] cu cartuș[24] din lujeri cu frunze și flori. În câmpul superior pe argint[25], o cetate cu grilajul porții închise;

---

[16] Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Sigiliile orașului Arad...", p. 211; vezi și Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Stema orașului Arad…", p. 2.

[17] În acest sens, menționăm: *Harta orașului Arad din 1892*, în care stema este redată color, ca și unele diplome acordate unor cetățeni de onoare ai orașului Arad etc.

[18] Vezi Maria Dogaru, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978, p. 51; Maria Dogaru, Augustin Mureșan, „Sigiliile orașului Arad...", pp. 209-212.

[19] Mai multe piese textile păstrate în colecția Complexului Muzeal Arad au reprezentate pe ele stema din 1834 a orașului Arad, *Fond Muzeu Oraș*, nr. inv. 399.

[20] De exemplu, vezi Lakatos Ottó, *op. cit.*, vol. I, p. 46/I. Stema orașului Arad este reprezentată în această carte în desen, alb-negru, iar piesele și figurile heraldice sunt redate în coduri specifice acestei științe auxiliare ale istoriei.

[21] Dintre aceste edificii menționăm: Clădirea Palatului Administrativ (în care se află Primăria municipiului și Prefectura județului Arad), clădirea Teatrului, Casa fostei Vămi din Aradul Nou (vezi Augustin Mureșan, „O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată pe Casa fostei Vămi", în *Ziridava* (Arad), 2005, nr. XXIV, pp. 379-384. În sala „Regele Ferdinand I" de la Primăria Municipiului Arad, stema a fost reprodusă color.

[22] Stema a fost executată pe frontispiciul acestei clădiri probabil în anul construcției sale, cca. 1908 sau 1910 (după planurile arhitectului Emil Tabacovici), dar nu mai târziu de anul 1918. Este clădirea fostei Școli civile de băieți – clădire monument istoric, vezi „Lista monumentelor istorice din județul Arad", în *Monitorul oficial al României* (București), Partea I, anul 172 (XVI), nr. 646 bis, 16 iulie 2004 (AR-II-m-B-00583 – Sediul Comandamentului Suprem al Gărzilor Naționale Române din Transilvania, și mai târziu, al Consiliului Național Român Central în noiembrie 1918 – azi Spitalul ORL și Oftalmologie). Edificiul atrage atenția prin aticele de mari dimensiuni aflate în zona decroșată a fiecărei fațade, atice pe ale căror timpane este amplasată stema orașului liber regesc Arad, vezi Gheorghe Lanevschi, Ujj János, *Arad – patrimoniul cultural construit*, Timișoara, Editura Brumar, 2007.

[23] Scut tăiat = realizat prin trasarea unei linii orizontale la mijlocul său sau diagonală, rezultând un scut tăiat în bandă și în bară; *Dicționar al științelor* ..., p. 224.

trei turnuri dreptunghiulare cu câte o fereastră, având acoperișurile în formă conică, terminate cu câte o cruce în vârf, dintre care cel din mijloc mai înalt. În câmpul inferior (pe albastru[26]), două fascii undate (de argint), reprezentând râul Mureș și Lacul Pova; în centru suprapunându-se peste fascii un zid de cetate din cărămizi, cu trei creneluri (care abia se disting) având poarta închisă și două ferestre mici pătrate. Deasupra crenelului central, un braț în armură, ce ține în mână o sabie flancat în dreapta și stânga de câte o ghiulea aprinsă. Pe margini, decor secession floral stilizat. Față de stema din diploma imperială din anul 1834, la acest însemn heraldic de pe clădire lipsește coroana deschisă care timbrează scutul și acvila (din „creștetul" compoziției) ce ține un steag (fanion) desfășurat, astfel, ea poate fi considerată o variantă a stemei orașului Arad din anul 1834.

Stema din 1834 constituie o pagină narând despre istoria orașului în necontenita sa devenire, un tablou zugrăvit cu cuvinte relevând permanenta strădanie a oamenilor acestor locuri de a-și păstra glia și vatra strămoșească. Locurile întărite cu ziduri de piatră exprimă în coduri plastice vechile fortificații de apărare sub ale căror ziduri s-au făcut istorie și au impresionat puternic pe cei care se apropiau de ele. Sunt evocate cele „două cetăți" înălțate de-a lungul vremii pe teritoriul Aradului: castrul regal format la sfârșitul veacului al XI-lea – începutul secolului al XII-lea[27], în jurul unor vechi cetăți de pământ și lemn aparținând obștilor românești[28] și cetatea modernă a Aradului, construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[29].

---

[24] Cartuș = cadru ornamental cu marginile îndoite și uneori împodobite cu diverse decorațiuni vegetale sau geometrice, *Ibidem*, p. 63.

[25] Argint = metal desemnat convențional prin câmp alb, respectiv suprafață liberă, *Ibidem*, p. 31.

[26] Albastrul este redat prin linii paralele orizontale, semne convenționale specifice heraldicii (Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica, Tratat tehnic*, București, Editura Științifică, 1974, p. 40; Maria Dogaru, *Din heraldica României*, București, Editura JIF, 1994, p. 30.

[27] Vezi Géza Kovách, „Documente referitoare la începuturile Aradului", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 117-130.

[28] Egon Dörner, „Cu privire la ruinele unei biserici de lângă Arad din feudalismul timpuriu", în *Ziridava* (Arad), 1967, nr. I, pp. 10-27; Mircea Barbu, Mircea Zdroba, „Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu", în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, pp. 17-28; Idem, „Șantierul arheologic Arad-Vladimirescu. Campania 1977", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX, p. 111; Mircea Barbu, „Săpăturile arheologice de la Vladimirescu. Campania 1979", în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 156-158; Mircea Rusu, „Cetățile Aradului" în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 165-166; Adrian Andrei Rusu, George Pascu Hurezan, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999, pp. 31-36; *Istoria Românilor*, vol. III, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 155-156.

[29] Vezi Nicolae Kiss, „Repertoriul monumentelor istorice din municipiul Arad", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, p. 444; Benkő Elek, *Az aradi vár története*, Budapest, 1998, pp. 17-20; Gheorghe Lanevschi, „Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I)", în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, p. 558; Florina Ciure, „Cucerirea Aradului de către habsburgi (1686) într-un izvor venețian contemporan", în *Crisia* (Oradea), 2016, nr. XLVI, pp.111-116; *Aradul – monografia orașului*…, pp. 87-94; Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Augustin Mureșan, Aurel Dragoș, „Cetățile Aradului în Evul Mediu", subcapitolul VI. 1-2, în Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura

Asemenea legendelor, elementele însumând compoziția heraldică sunt însuflețite. Astfel, „fortificația roșietică” din partea superioară cu cele trei turnuri având pereții „cerniți de vremuri” este „gata de apărare”, iar cele două fascii argintii menite a sugera râul Mureș și Lacul Pova ne fac să întrezărim valurile „spumegânde” ale râului și lacului menționate. Brațul în armură[30] ce ține sabia, despre care în *Diploma imperială* din 1834 se spune faptul că „zace” deasupra porții (crenelului central, n. n.), este simbolul tuturor celor care au „plecat spre odihnă pentru alungarea din acele părți a tătarilor și a dușmanului celui mai tiran al creștinismului, a turcilor”[31].

Modul în care ne este redată semnificația acestei figuri heraldice[32] transpune cu emotivitate sacrificiile pe care le-au făcut generațiile în necontenita curgere a vremii, pentru ca oamenii să fie liberi și demni. Amplele confruntări militare cărora localnicii le-au făcut față sunt evocate codificat și de cele două ghiulele „scânteietoare” care flanchează brațul în armură ce ține sabia. De remarcat faptul că cele trei turnuri ale zidului din partea superioară se termină prin câte o cruce de aur, indicând faptul că cei ce se apărau erau creștini care luptau, folosindu-se de fortificațiile specifice epocii, pentru a-și păstra credința străbună. Această stemă veche a orașului Arad simbolizează lupta de apărare în cadrul căreia un rol important l-au avut ostașii înarmați și cetățile fortificate[33].

Prin reprezentarea stemei orașului Arad pe această clădire ea dădea personalitate acesteia și ne indică faptul că aici era sediul unei importante instituții. Ea este o mărturie heraldică a orașului care s-a păstrat din Epoca Modernă.

Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 289-292; Corneliu Pădurean, „Istoria cetății Aradului și descrierea edificiului”, în https://www.cetatea-aradului.eu/istoria-cetatii-aradului-si-descrierea-edificiului/ (accesat la 16.03.2025).

[30] Despre trecutul orașului Arad și luptele cu turcii în zonă s-a scris următoarele: „Aradul nostru nu a avut un măreț trecut „regal”, iar vechiul Orod s-a aflat la Glogovăț sau Vladimirescu de azi. Eugen Glück (1957): „Turcii atacă Aradul în 1551, arădenii se refugiază în renumita bazilică pentru a se apăra. Turcii au cucerit biserica fortificată (adică înconjurată de o cetate – n. n.) și i-au dat foc, iar populația dinăuntru a fost complet măcelărită”. Istoricul Eugen Glück s-a bazat pe unele informații din „Cronica” lui Verancsics. Comentariu: Așa este, doar că invers! Turcii nu au atacat Aradul, ci Orodul. Au măcelărit călugării din interiorul bazilicii (care au opus, de fapt, rezistență, fiind seniori feudali care purtau sabie și aveau în subordine o trupă de ostași), dar o parte dintre ei a reușit să fugă”; apud Horia Medeleanu, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura „Concordia” / Editura „Flacăra Roșie”, 2010, p. 104.

[31] Vezi *Diploma imperială din 1834* cu textul aferent.

[32] Figuri heraldice = totalitatea mobilelor utilizate în alcătuirea stemelor. În legătură cu figurile heraldice cuprinse într-un scut, vezi *Dicționar al științelor...*, p. 116.

[33] Maria Dogaru, *Sigilii orășenești...*, p. 51.

Fig. 4.

BIBLIOGRAFIE

Arad, monografie în imagini (concepție și redactare Horia Medeleanu), ed. a II-a, Arad, Editura Mirador, 2002.

Aradul permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Barbu, Mircea, „Săpăturile arheologice de la Vladimirescu. Campania 1979", în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 156-158.

Idem, Mircea Zdroba, „Șantierul arheologic Arad-Vladimirescu. Campania 1977", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX.

Idem, „Noi cercetări privind cetatea de pământ de la Vladimirescu", în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, pp. 17-28.

Beichel, Joseph, Dumitrescu Petke, Monica, Szellner, Michael, *Königliche Freistadt * Arad *, Oraș liber regesc Arad*, Arad, 2007.

Benkő, Elek, *Az aradi vár története*, Budapest, 1998.

Bulboacă, Sorin, „Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul secolului al XVI-lea)", în Doru Sinaci, Emil Arbonie (coord.), *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana,* vol. IX, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2014, pp. 58-65.

Idem, Sinaci, Doru, Mureșan, Augustin, Dragoș, Aurel, „Cetățile Aradului în Evul Mediu", în Adrian Nițu (coord.), *Arad. Economie și societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, pp. 289-292.

Caciora, Andrei, Glück, Eugen, „Evoluția demografică a Comitatului Arad în secolul al XVIII-lea", în *Revista Arhivelor* (București), 1973, nr. 2.

Ciure, Florina „Cucerirea Aradului de către habsburgi (1686) într-un izvor venețian contemporan", în, *Crisia* (Oradea), 2016, nr. XLVI, pp. 111-116.

Dicționar al științelor speciale ale istoriei, Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

Dogaru, Maria, *Sigilii orășenești din epoca modernă și contemporană*, București, 1978.

Idem, Augustin Mureșan, „Stema orașului Arad din 1834", în *Curierul Aradului* (Arad), anul II, (Serie nouă), 29 ianuarie 1993, p. 2.

Idem, „Sigiliile orașului Arad", în *Historia Urbana* (București), Tomul I, 1993/2, pp. 205-213.

Dörner, Egon, „Cu privire la ruinele unei biserici de lângă Arad din feudalismul timpuriu", în *Ziridava* (Arad), nr. I, 1967, pp. 10-27.

Feierlichkeit, J. W., *Arad*, 1835.

Harta orașului Arad (1892).

Istoria Românilor, vol. III, București, Editura Enciclopedică, 2001.

Kiss, Nicolae, „Repertoriul monumentelor istorice din municipiul Arad", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI.

Kovách, Géza, „Documente referitoare la începuturile Aradului", în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 117-130.

Idem, „Stăpânirea habsburgică și destrămarea feudalismului", în *Aradul permanență în istoria patriei*, Arad, 1978.

Lakatos Ottó, *Arad törtenete*, vol. I, Arad, 1881.

Lanevschi, Gheorghe, „Repertoriul cetăților medievale din județul Arad (I)", în *Ziridava* (Arad), nr. VIII, 1977.

Idem, Ujj János, *Arad – patrimoniul cultural construit*, Timișoara, Editura Brumar, 2007.

„Lista monumentelor istorice din județul Arad", în *Monitorul oficial al României* (București), Partea I, anul 172 (XVI), nr. 646 bis, 16 iulie 2004 (AR-II-m-B-00583).

Márki, Sándor, *Arad vármegye és Arad szabad királyi város története*, vol. I-II, Arad, 1892-1895.

Medeleanu, Horia, *Aradul între mit și adevăr istoric*, Arad, Editura „Concordia" / Editura „Flacăra Roșie", 2010.

Mureșan, Augustin, „Cel mai vechi sigiliu al orașului Arad", în *Adevărul* (Arad), anul VI, nr. 1144, 13 aprilie 1994, p. 7.

Idem, „O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată pe Casa fostei Vămi", în *Ziridava* (Arad), 2005, nr. XXIV, pp. 379-384.

Idem, „O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată într-un album heraldic interbelic vienez", în https://uzpr.ro/28/02/2024/o-varianta-a-stemei-din-1834-a-orasului-arad-reprezentata-intr-un-album-heraldic-interbelic-vienez (accesat la 19.03.2025).

Idem, *Sigilii de târguri și orașe din comitatul Arad și împrejurimi (secolele XVIII-XIX)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2010.

Oarcea, Felicia „Diploma de oraș liber regesc a orașului Arad (1834)”, în *Muzeul din Arad la 125 de ani*, Arad, 2018, pp. 136-137.

Pădurean, Corneliu, „Istoria cetății Aradului și descrierea edificiului”, în https://www.cetatea-aradului.eu/istoria-cetatii-aradului-si-descrierea-edificiului/ (accesat la 16.03.2025).

Revái Nagy Lexicona, vol. I, Budapest, 1911.

Rusu, Andrei Adrian, „Cetățile Aradului”, în *Ziridava* (Arad), 1980, nr. XII, pp. 165-166.

Idem, Hurezan, George Pascu, *Cetăți medievale din județul Arad*, Arad, 1999.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Stemele orașului și județului Arad (1834-2005)”, în *Analele Aradului* (Arad), 2022, anul VIII, nr. 8, pp. 28-29.

Tagány Karoly, *Magyarország czimertára*, Budapest, 1880.

Văran, Ion, Hurezan, George Pascu, Popovici, Mihai (coord.), *Arad – monografia oraşului de la începuturi până în 1989*, Arad, Editura Nigredo, 1999.

Câteva aspecte privind prezența în comuna Curtici a Regimentului 6 Vânători în primăvara anului 1919

Some Aspects Regarding the Presence of the 6 Vânători Regiment in Curtici in the Spring of 1919

Dănuț MORODAN
Colectivul monografic Arad

Abstract
The article presents lesser-known facts about the 6th Vânători Regiment, which was initially stationed in Debrecen and later relocated, eventually being stationed in Curtici on May 6th under the command of Colonel Teodor Pirici. Few people know this historical detail. On May 16th, the 6th Vânători Regiment began marching toward Arad via Sofronea. Although they reached Arad by noon, Colonel Pirici decided to postpone their entry until the following morning. The soldiers were greeted by Dr. Sever Ispravnic (originally from Curtici), Dr. Teodor Papp, Dr. Teodor Botiș, and Dr. Corneliu Micloși.

Historical accounts state that the 6th Vânători Regiment entered the city of Arad from the direction of Curtici, along the street that would later bear its name, a street that still exists today.

Keywords: *Regiment, border guard, Debrecen, Curtici, dr. Teodor Papp, dr. Teodor Botiș, dr. Corneliu Miclosi.*

În urma lecturării unui interesant articol[1] dedicat aniversării a 100 de ani de la Marea Unire, am găsit informații, mai puțin cunoscute, legate de evenimentele care au avut loc în Curtici în cursul anului 1919. Fiind interesat de istoria locală, aceste informații inedite m-au determinat să extind căutările în diferite medii păstrătoare de documente și informații. Pentru documentare, am început căutările prin a identifica documente, jurnale de operații, studii în legătură directă sau numai tangențială cu evenimentele anului 1919 precum și articole din presa vremii din perioada imediat următoare a actului Unirii.

De un interes deosebit s-au dovedit a fi unele articolele referitoare la începerea activităților legate de instaurarea autorității administrative românești în noile teritorii și cele care se referă la acțiunile desfășurate pentru stabilirea și trasarea definitivă a frontierei dintre România și Ungaria. Colonelul Teodor (uneori și Theodor) Pirici a fost cel care a condus acțiunile militare din zona Aradului în cursul lunii mai 1919 și a rămas în istorie ca cel care i-a eliberat pe românii arădeni de sub vechea administrație. La acea dată – 17 mai 1919 – avea gradul de colonel

[1] Iulian Stelian Boțoghină, „Colonelul Teodor Pirici – olteanul care a eliberat Aradul (1919)", în *Analele Aradului* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 166-169.

și comanda Brigada 2 Vânători[2], conform cu Ordinea de Bătaie și Situația de efective a Comandamentului trupelor din Transilvania.

Brigada 2 Vânători era formată în luna mai 1919 din Regimentul 4 Vânători – comandant lt. col. Beloiu Stroe – și Regimentul 6 Vânători – comandant lt. col. Dubert Nicolae.

Războiului româno-ungar a început la data de 16 aprilie 1919, drept urmare a faptului că în noaptea de 15/16 aprilie, trupele ungare au atacat trupele române aflate pe poziții pe linia de demarcație în Valea Crișului. Contraatacul armatei române se va finaliza cu ocuparea întregului teritoriu până la Tisa, la 1 mai 1919.

La data începerii războiului româno-ungar, trupele de ocupație franceze din Banat erau constituite din Batalionul 5 din cadrul Regimentului de Infanterie Colonială 35 staționat în sud, însă trupele batalionului erau răspândite aproape în întreg Banatul pentru o bună acoperire a teritoriului.

Înaintarea rapidă a armatei române de-a lungul văii Mureșului a dat peste cap organizarea trupelor franceze. Pe valea Mureșului frontul era ținut de armata română între Lipova și Zam și, cu toate că prezența trupelor franceze părea inutilă aici, armata franceză era gata să ajute, în caz de nevoie, aripa stângă a trupelor române aflate în marș pe valea Mureșului, cu ocolirea orașului Arad[3].

Armata franceză a constituit un cap de pod la Arad și era pregătită pentru o eventuală intervenție la nord de Mureș. Drept urmare, Divizia de Infanterie Colonială 17 și-a concentrat efectivele pe aliniamentul zona Lipova (exclusiv) – Vinga (inclusiv) – Sânpetru German (exclusiv), efective acoperite de un cap de pod la nord de Arad, pe aliniamentul Arad – Gai – Livada – Vladimirescu. Divizia de Infanterie Colonială 17 și-a stabilit Statul Major la Vinga. La Lipova au fost trimise două plutoane de spahii pentru a asigura supravegherea frontului Mureșului între Zam și Lipova.

La vest, limita frontului Diviziei de Infanterie Colonială 17 a rămas la Nădlac, iar paza frontului Mureșului între Sânpetru German (inclusiv) – Nădlac (exclusiv) a fost asigurată de forțele armate sârbe. Termenul limită pentru toate mișcările de trupe trebuia să fie data de 25 aprilie.

Generalul francez Gondrecourt s-a întâlnit la Radna cu generalul Niculescu – comandantul Brigăzii 1 Vânători, unde cei doi, în urma discuțiilor purtate, au lămurit aspectele legate de colaborare și de avansul trupelor române pe direcția Șiria – Pâncota pentru a le îndepărta de Arad în ideea evitării eventualelor tulburări la Arad. S-a stabilit ca ocolirea orașului să se facă larg la est de oraș, ocupând eventual Sântana, dar fără a depăși spre sud aliniamentul Șiria – Zimandu Nou.

---

[2] Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Țucă, *Jurnal de operaţiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921),* vol. I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 179.

[3] Dan-Simion Grecu, „Armata Franceză în Banat și Arad (1918-1919), aspecte istorice, militare, politice și poștale", în *Buletinul Cercului de studii al istoriei poștale din Ardeal, Banat și Bucovina* (Timișoara), anul XVI, nr. 3, septembrie 2007 pp. 9-11.

Până la data limită, 25 aprilie, forțele franceze au fost repartizate începând cu 23 și terminând cu 24 aprilie după cum urmează: Statul Major al Regimentul de Spahii Marocani la Arad, cu câte un pluton de spahii la Mândruloc, Lipova, Arad-Gai, Livada, Horia și pe drumul Curticiului. La Birchiș și Valea Mare câte două plutoane de spahii. Două plutoane de spahii au fost destinate și pentru supravegherea Mureșului, iar jumătatea de regiment rămasă a fost trecută la sud de Mureș, spre Felnac și Periam.

Un batalion din Regimentul de Infanterie Colonială 3 a fost dispus în dispozitiv pentru apărarea lizierei Aradului pe drumurile Curtici-Szeged, Oradea-Șiria. În data de 9 mai 1919, Divizia de Infanterie Colonială 17 era deja dislocată în zona Szeged, iar pe Mureș la Arad și la sud de Mureș la Valcani au rămas doar câteva subunități mici din divizia mai sus menționată.

Acțiunile militare desfășurate pentru ocuparea Aradului au început în seara zilei de 9 mai 1919, atunci când Regimentul 6 Vânători, dislocat în Debrețin, a primit ordinul de îmbarcare și deplasare cu un tren militar, pe calea ferată, până în gara Curtici, unde a ajuns și a fost cantonat în data de 10 mai 1919. În dimineața zilei următoare, pe data de 11 mai 1919, militarii Regimentului 6 Vânători au participat alături de credincioșii curticeni la un TeDeum oficiat de un preot român. În activitate, la acea dată, erau preoții parohi[4] Zaharie Colceriu (1886, Hetiur, jud. Mureș – 1975, Curtici, jud. Arad) și Ioan Nicorescu (1868, Ciuta, jud. Caraș-Severin – 1960, Lugoj, jud. Caraș-Severin). După oficierea slujbei religioase, colonelul Teodor Pirici, comandantul Brigăzii 2 Vânători, i-a salutat pe românii din Curtici și a ținut un discurs. Preotului Ioan Nicorescu i-a revenit onoarea de a răspunde la salut și prin cuvinte frumoase a exprimat bucuria poporului român din localitate și a urat un călduros bun-venit armatei române. În acea zi de sâmbătă, a fost sărbătoare și curticenii au oferit o masă întregului regiment.

Pe timpul cantonării în localitate, au fost luate măsuri de pază și au fost fixate avanposturi de tăria unei companii, la sud de Curtici. Compania care se afla în serviciul de pază și gardă, după executarea misiunii preda serviciul unei alte companii. Companiile care nu erau în gardă sau în pază executau, de regulă, instrucție cu soldații. Cantonarea în localitate a durat până pe data de 16 mai 1919, când, în urma ordinelor primite, regimentul s-a pus în mișcare (în marș) în direcția Arad. În jurul amiezii, regimentul a primit ordinul ca să se oprească din marș la intrarea în Arad la o distanță de 5-6 kilometri. În următoarea zi, pe 17 mai 1919 s-a primit ordin să se continue marșul spre orașul Arad, astfel că Regimentul 6 Vânători a intrat în Arad din direcția Șofronea. La marginea de nord a orașului, soldații Regimentului 6 Vânători au fost așteptați și primiți de o delegație a românilor arădeni constituită din dr. Sever Ispravnic, dr. Teodor Papp, dr. Teodor Botiș și dr. Corneliu Micloși.

[4] Sorin Bulboacă (coord.), *Curtici – oraș european*, Arad, Editura Guttenberg Univers, 2018, pp. 90-95.

Un prim obiectiv militar a fost ocuparea cazărmilor aflate în Cetatea Aradului, obiectiv realizat în jurul orelor 11, odată cu ocuparea capului de pod care făcea legătura cu orașul.

După ocuparea capului de pod, la ora prânzului, soldații au ajuns în piața din fața Primăriei, unde au fost așteptați de către o comisie[5] românească alcătuită ad-hoc și compusă din dr. Sever Ispravnic, dr. Teodor Papp și dr. Eugen Costima, comisarul guvernamental Nándor Greén, primarul Ferenc Sárkány și șeful poliției Bittner. A luat cuvântul referentul bisericesc Mihai Păcățean, care a vorbit din partea episcopului Ioan I. Papp, pentru ca, mai apoi, să ia cuvântul comisarul guvernamental Nándor Greén și primarul Ferenc Sárkány. Ultimii vorbitori l-au rugat pe colonelul Teodor Pirici să apere populația civilă a Aradului.

În discursul ținut cu această ocazie[6], colonelului Pirici a spus auditoriului că a fost trimis să contribuie la realizarea idealului național și să asigure ordine și pacea, fără a face diferență de religie și naționalitate. Ostașii Regimentul 6 Vânători au fost întâmpinați de populația entuziasmată, iar după defilarea trupei și trecerea lor în revistă, Regimentul 6 Vânători s-a deplasat lângă gară, unde s-a instalat în cazarma husarilor. Pentru paza orașului au fost constituite gărzile garnizoanei atât pe data de 17 mai, cât și pe 18 mai, din vânătorii Brigăzii 2 Vânători. Vânătorii au defilat de două ori în aceeași zi. Prima dată au defilat la parada de la Catedrală și de acolo în piața orașului pentru delegații români veniți din localitățile din jurul Aradului, unde după defilarea trupelor, colonelul Teodor Pirici a ținut un discurs celor peste 10.000 de români prezenți în piață, pentru ca după-amiază vânătorii să defileze în dispozitiv de paradă în onoarea generalului Pétin[7], tocmai sosit în Garnizoana Arad.

În cursul serii, generalul Pétin a petrecut în mijlocul ofițerilor la popota regimentului.

În zilele imediat următoare a urmat preluarea funcțiilor administrative. În 5 iunie a fost numit primul primar roman al Aradului, avocatul dr. Ioan Robu.

Până pe 16 iulie, Regimentul 6 Vânători, prin acțiunile militare desfășurate, a dezarmat locuitorii înarmați din localitățile Mako (azi Makó), Lacul Mare (azi Nădlac), Semlac, Pecica, Săvârșin, Totvardia (Vărădia), Căpruța, Mădirlac (Mândruloc) și Glogovăț.

---

[5] Gheorghe Falcă, „Centenarul instituirii administrației românești la Arad”, în în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de administrație arădeană*, vol. XIV, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, p. 12.

[6] Maria Alexandra Pantea, „Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui”, în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana, 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 344.

[7] Victor-Eugène-Lucien-Gabriel Pétin (n. 1872 – d. 1962) a fost un general al armatei franceze, membru în prima Misiune Militară Franceză în România, sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Victor_P%C3%A9tin (accesat în 21.11.2021).

Între 4 iunie și 11 iunie, a asigurat garda și dezarmarea localnicilor în garnizoana Békéscsaba, iar după îndeplinirea misiunii, la data de 23 iunie, ostașii regimentului s-au deplasat la Makó, cu aceeași misiune.

În 24 iunie, au sosit la Arad generalul Franchet d'Esperey[8] și Radu Rosetti, care au fost primiți de către oficialitățile românești. Generalul armatei franceze a declarat autorităților că prin misiunea sa, Franța a urmărit „independența complectă a României"[9] și recunoașterea administrației românești, fapt ce a dus la evacuarea trupelor franceze. Ostașii din companiile Batalionului 1, în ziua de 14 iulie 1919, au participat la o paradă militară în cinstea aliaților francezi, cu ocazia plecării acestora din Arad. După două zile, pe 16 iulie 1919, soldații din Regimentul 6 vânători au părăsit garnizoana Arad.

Cu mult înainte de intrarea armatei române în Arad, aflat la vest de linia de demarcație, agenții de informații ai armatei române semnalau, încă la începutul lunii aprilie 1919, în sectorul Mureș – Crișul Alb, în care Divizia II Vânători desfășura operațiuni militare, prezența unor efective militare în zona Ghioroc de aproximativ 50 soldați unguri. În localitatea Șiria erau aproximativ 150 soldați (din care 100 români și 50 unguri) ca și gardă a comunei, iar la Șimand, 130-150 soldați, cu 2 mitraliere și 3 tunuri, dar care în 4 aprilie s-au retras. La Curtici erau semnalați un număr de 50-60 de soldați unguri cu o mitralieră[10].

În data de 15 aprilie 1919[11], la Arad și în comunele Curtici și Pecica, agenții unguri răspândeau știrea cum că trupele române urmau să se retragă din zona de nord a Aradului. Românii erau îngrijorați de acele zvonuri și mulți se gândeau să-și vândă avutul și să plece înspre interiorul țării. Divizia I Vânători a luat măsuri pentru contracararea zvonurilor printr-o puternică contrapropagandă pentru liniștirea populației, precum și pentru a descoperi pe agenții care au propagat știri false.

Acțiunile militare nu au încetat nici în anul 1920. Au avut loc mai multe evenimente, ca de exemplu cel din noaptea de 4 pe 5 mai 1920[12], care a fost raportat de Divizia I Vânători referitor la faptul că în jurul orei ora 21,30, a avut loc un incident între grănicerii români și jandarmii unguri la punctul de frontieră Curtici. Astfel, grănicerii români din postul fix de pe șoseaua Curtici – Dombegyház au observat că de el se apropie patru patrule de câte 4-6 oameni care se deplasau pe jos înspre comuna Curtici. Postul fix a somat patrulele să se oprească, dar acestea nu s-au supus somației. Fiind în inferioritate numerică, postul fix s-a retras la pichetul de grăniceri unde a raportat situația șefului de pichet. Acesta a luat măsura desfășurării întregului efectiv al pichetului în trăgători și s-a deplasat spre locul

[8] Louis Félix Marie François Franchet d'Esperey (n. 1856 – d. 1942) a fost un general francez care a coordonat operațiunile militare împotriva Republicii Sovietice Maghiare în 1919, sursa: https://ro.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d%27Esperey (accesat în 21.11.2021).
[9] Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, p. 344.
[10] Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Ţucă, *op. cit.*, p. 125.
[11] *Ibidem*, p. 123.
[12] *Ibidem*, p. 134.

unde au fost semnalați soldații unguri. Aceștia au ripostat cu focuri de armă trase asupra grănicerilor români, la care aceștia au răspuns deschizând și ei focul asupra patrulelor.

În timpul schimbului de focuri au fost semnalați alți soldați unguri care se apropiau din direcția Dombegyház. Drept urmare, comandantul de batalion a luat măsura ca pichetele de grăniceri vecine să le vină în ajutor. Plutonul 3 Grăniceri din Curtici a transmis informația că în urma acestui incident au sosit trupe ungurești în comunele Kevemes, o companie și Dombegyház, un pluton. Două zile mai târziu, pe data de 7 mai 1920[13], Plutonul 3 Grăniceri din Curtici a raportat că în Dombegyház au mai sosit încă 16 soldați unguri ca întărire.

Trupele române încă desfășurau diferite misiuni de patrulare și pază chiar și la data de 19 octombrie 1920[14] în zona de nord a Aradului.

Spre exemplu, Regimentul 23 Artilerie – comandant lt. col. Păltineanu Athanasie – intrat în Arad la 17 mai 1919, odată cu Regimentul 6 Vânători, a avut la acea dată o gardă formată dintr-un ofițer și 3 ostași pe aliniamentul Arad-Pecica-Curtici, precum și câte o gardă formată dintr-un șef de gardă cu trei ostași în subordine la instalațiile de măcinat de la Pecica, Curtici și la moara Neuman din Arad.

Nici presa nu s-a lăsat mai prejos în relatarea evenimentelor anilor 1919, mai ales că subiectele de presă au depășit cu mult posibilitățile de publicare.

În concluzie, Regimentul 6 Vânători după o staționare de 5 zile în Curtici, intră în Arad pe data de 17 mai 1919, pe drumul Curticiului, nu prin altă parte, fapt prea puțin scos în evidență de istorici până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

Boțoghină, Iulian Stelian, „Colonelul Teodor Pirici – olteanul care a eliberat Aradul (1919)”, în *Analele Aradului* (Arad), anul III, 2017, nr. 3, pp. 166-185.

Bulboacă, Sorin (coord.), *Curtici – oraș european*, Arad, Editura Guttenberg Univers, 2018.

Ciubotă, Viorel, Nicolescu, Gheorghe, Țucă, Cornel, *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, vol. I, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

Falcă, Gheorghe, „Centenarul instituirii administrației românești la Arad”, în în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana. 100 de ani de administrație arădeană*, vol. XIV, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, pp. 11-12.

Grecu, Dan-Simion, „Armata Franceză în Banat și Arad (1918-1919), aspecte istorice, militare, politice și poștale”, în *Buletinul Cercului de studii al*

[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, p. 234.

istoriei poștale din Ardeal, Banat și Bucovina (Timișoara), anul XVI, nr. 3, septembrie 2007.

Pantea, Maria Alexandra, „Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui", în *Administrație românească arădeană, studii și comunicări din Banat-Crișana, 95 de ani de la Marea Unire*, vol. VII, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2013, pp. 337-345.

https://digital.bibliotecaarad.ro/ (accesat în 21.11.2021).

https://biblioteca-digitala.ro (accesat în 21.11.2021).

https://ro.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d%27Esperey (accesat în 21.11.2021).

https://ro.wikipedia.org/wiki/Victor_P%C3%A9tin (accesat în 21.11.2021).

Corespondența dintre Chestura Poliției Municipiului Arad cu Ministerul Regal al Afacerilor Străine, privitoare la dovedirea naționalității unui funcționar de la Uzinele „Astra” din Arad care a fost decorat cu Ordinul „Leul Alb” cehoslovac (1927-1937)

Correspondence between the Arad Municipal Police Headquarters and the Royal Ministry of Foreign Affairs Regarding the Proof of Nationality of an Official from the 'Astra' Plants in Arad Who Was Decorated with the Czechoslovak 'White Lion' Order (1927-1937)

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București

Abstract
In the article, the author presents eleven documents, issued between 1927 and 1937, regarding the proof of the nationality of Rudolf Mocek, an official at the "Astra" factories in Arad, who received the "White Lion" Order from the President of the Czechoslovak Republic, for his contribution to strengthening friendly relations between Romanians and Czechoslovaks.

Keywords: *nationality of Rudolf Mocek, Astra, Arad, the 'White Lion' Order, Romanian-Czechoslovak relations.*

La Arhivele Naționale Istorice Centrale se află, printre altele, unsprezece documente, emise în perioada 1927-1937, în special de Chestura Poliției Municipiului Arad, de Ministerul Afacerilor Străine, de notarul public Silviu Păscuțiu, privitoare la dovedirea naționalității lui Rudolf Mocek, funcționar la uzinele „Astra” din Arad, care a primit de la președintele Republicii Cehoslovace Ordinul „Leul Alb”, pentru că a conlucrat la strângerea relațiilor de amiciție dintre români și cehoslovaci, precum și despre demersurile făcute de acesta pentru a i se elibera o autorizație de a putea purta această decorație[1].

Redăm, mai jos, în ordinea din dosar, rezumatele documentelor, transcrierile lor, precum și reproducerile grafice ale acestora.

[1] Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinelor*, dosar nr. 560/1936-1937.

REZUMATE

I. Adresa Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 31.656 din 30 septembrie 1937, către Ministerul Regal al Afacerilor Străine, prin care înaintează adeverința semnată de Rudolf Mocek, funcționar la uzinele „Astra" din Arad, prin care confirmă primirea brevetului nr. 4, pentru autorizarea de a purta însemnele Medaliei „Leul Alb" Cehoslovac, precum și brevetul original de decorare.

II. Adeverința lui Rudolf Mocek, funcționar superior la uzinele „Astra" din Arad, nr. 4/1937, de primire a brevetului de autorizare pentru a purta însemnele Ordinului „Leul Alb" clasa I (cehoslovac), semnată la Arad, în 29 septembrie 1937.

III. Copia nr. 1930 legalizată la Arad, la 7 mai 1927, la notarul public dr. Silviu Păscuțiu, a certificatului de naționalitate nr. 4633/1924 al lui Mocek Rudolf, funcționar superior din Arad.

IV. Cererea lui Radu Mocek, domiciliat în Arad, dată la Arad, în 10 iunie 1936, către ministrul Afacerilor Străine, prin care roagă să intervină la mareșalul Curții Regale pentru a i se elibera o autorizație de a purta medalie străină.

V. Cererea lui Radu Mocek, domiciliat în Arad, dată la Arad, în 16 octombrie 1936, către ministrul Afacerilor Străine, prin care roagă să dispună eliberarea unei autorizații pentru a purta decorația cehoslovacă „Leul Alb" pe care a primit-o pentru serviciile aduse la strângerea relațiilor de prietenie între români și cehoslovaci.

VI. Raportul Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 38.701 din 22 octombrie 1936, către Ministerul Regal al Afacerilor Străine, prin care înaintează copia legalizată după certificatul de naționalitate al lui Mocek Radu din Arad, care dovedește că este supus român și nu cetățean străin, rugând să fie autorizat pentru a putea purta decorația cehoslovacă „Leul Alb", pe care o poseda.

VII. Adresa ministrului (Afacerilor Străine) nr. 59088/1936, înregistrată în 13 ian. 1937, către chestorul Poliției Municipiului Arad, prin care roagă să aducă la cunoștința lui Radu Mocek din Arad, că spre a întocmi formalitățile pentru portul decorației străine ce i-a fost conferită, trebuie să trimită Cancelariei Ordinelor din Ministerul Afacerilor Străine brevetul original de decorare.

VIII. Raportul Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 24.453 din 21 iulie 1937, către Ministerul Regal al Afacerilor Străine, prin care înaintează chitanța Administrației Financiare Arad nr. 12856, despre plata sumei de 100 lei, depusă de Rudolf Mocek, funcționar, domiciliat în Arad.

IX. Cererea lui Mocek Rudolf, dată la Arad, la 10 februarie 1937, către ministrul regal al Afacerilor Străine, cu care înaintează brevetul de decorație primită de la președintele Republicii Cehoslovace, pentru că a conlucrat la strângerea relațiilor de amiciție dintre români și cehoslovaci, rugându-l din nou să dispună eliberarea autorizației pentru a o putea purta.

X. Adresa ministrului Afacerilor Străine nr. 24.970/23 iun. 1937, către chestorul Poliției Municipiului Arad, prin care roagă să pună în vedere lui Radu Mocek, funcționar la Uzinele „Astra" din Arad, că spre a obține brevetul de

autorizare de a purta însemnele distincției onorifice străine ce poseda, trebuie să trimită Cancelariei Ordinelor din Departament, recipisa Administrației Financiare pentru plata taxei de 100 lei.

XI. Adresa ministrului Afacerilor Străine nr. 24.979/11 sept. 1937, către chestorul Poliției Municipiului Arad, cu care trimite brevetul nr. 4 pentru autorizarea de a purta însemnele Medaliei „Leul Alb" cehoslovac, precum și brevetul original de decorare, aparținând lui Rudolf Mocek, funcționar la Uzinele „Astra" din Arad, rugându-l să dispună să fie înmânate destinatarului și de a-i înapoia, completată și semnată Mocek, adeverința de primire ce însoțește brevetul.

DOCUMENTE

I. „REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE INTERNE
CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD
BIROUL Poliției Administrative
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 56018 * -7.OCT.1937
REGISTRATURA GENERALĂ

Către,
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
Cancelaria Ordinelor
București

24979-11-IX-1937 31656 30 septembrie 1937.

În referire la ordinul Domniei Voastre nr. 24979/1937, avem onoare a înainta anexat la prezenta, adeverința semnată de d-l RUDOLF MOCEK, funcționar la uzinele „Astra" din acest oraș, prin care confirmă primirea brevetului nr. 4, pentru autorizarea de a purta însemnele Medaliei „Leul Alb" Cehoslovac, precum și brevetul, original de decorare, ce au fost trimise nouă cu Ordinul D-Voastre de mai sus.

CHESTOR
Iancu Traian

p. Secretar de Chestură
Mazilu Gheorghe".

Documentul este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu tuș purpuriu, care are în emblemă stema mică a României de la 1921. În exergă, mărginită la exterior de un cerc liniar, legenda: * REGATUL ROMÂNIEI * CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD.

II. „MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
CANCELARIA ORDINELOR
Nr. 4/1937

AUTORIZĂRI

Adeverință de primire

Subsemnatul,

Numele de familie: Mocek
Numele de botez: Rudolf
Domiciliul: Arad, str. E. Rădulescu № 5.
Poziținea socială (grade și funcțiuni): funcționar superior la uzinele „Astra" din Arad
încredințează că a primit brevetul de autorizare pentru a purta însemnele Ordinului străin: „Leul Alb" clasa I, cehoslovac.

Arad, în 29 septembrie 1937.
(semnătura)
Rudolf Mocek".

III. „Copie legalizată

România, Primăria Municipiului Arad, № 4633/1924 – Arad, la 28.III.1927.

CERTIFICAT DE NAȚIONALITATE

Noi, Primarul municipiului Arad, atestăm că d-l. Mocek Rudolf, de profesiune func. Superior din Arad, str. J. Weitzer № 6-3 născut în comuna Frenstadt Cehoslovacia, la 29 luna martie 1874, fiul lui Mocek Adolf și Leopold Apollonia, are naționalitate română, fiind înscris la nr. 1161 „M" în registrul de naționalitate întocmit în conformitate cu dispozițiunile art. 53 și următoarele din regulamentul privitor la constatarea naționalității române.

Primar Dr. Anghel m.p. L. S. Secretar comunal Ștefănuț m.p.

Nr. crt. 1930/1927

Se certifică de noi că această copie autentică este întru toate în conformitate cu actul original prevăzut cu timbru de 3 lei și prezentat nouă din partea dlui Mocek Rudolf domiciliat în Arad.

Arad, la 7 șapte Mai 1927 unamienouăsutedouăzecișișapte.
Notar public:
(semnătura)
substitut al notarului public din Arad
Dr. SILVIU PASCUTIU instituit de biroul notarilor
publici Timișoara cu decizia № 6/1927".

Documentul este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu tuș purpuriu, care are în emblemă stema României de la 1872. În exergă, mărginită la exterior de un

cerc liniar, legenda: * ROMÂNIA * Dr. SILVIU PĂSCUȚIU / NOTAR PUBLIC ARAD.

IV. „DIR. CABINETULUI
PRIMIT LA
11.JUN.1936

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 32721 * 13.JUN.1936
REGISTRATURA GENERALĂ

Domnule Ministru,

Subsemnatul Rudolf Mocek, domiciliat în Arad, Piața E. Rădulescu № 5 - în conformitate cu ordinul Ministerului de Interne, Dir. Administrației de Stat № 4158/1936 - cu deosebit respect vă rog să binevoiți a interveni la d-l Mareșal al Curții Regale pentru a mi se elibera o autorizație de a purta medalie străină.

Sunt de naționalitate cehoslovacă, angajat la „ASTRA", prima Fabrică Română de Vagoane și Motoare S. A. din Arad, unde funcționez de 43 ani fără întrerupere în calitate de funcționar tehnic superior.

În anul 1923 am înființat Cercul Cehoslovac în Arad, fiind ales ca secretar, iar mai în urmă ca președinte al societății. În această calitate, singura mea preocupare este de a desăvârși cât mai mult prietenia între noi și frații noștri Români, cu a căror colaborare am putut înfăptui la timpul său idealul și visul nostru comun. Că serviciile mele în această direcție au dat rezultate satisfăcătoare, se dovedește și faptul, că am fost ales ca membru și în comitetul Cercului Românesc din Arad.

Pentru aceste modeste merite am fost în anul 1932 decorat de către Domnul Președinte al Republicii Cehoslovace cu Medalia de aur cl. I a ordinului „Leul Alb" pentru purtarea căreia îmi permit a vă solicita autorizația de mai sus.

În speranță, că modesta mea cerere va fi soluționată în mod favorabil, vă rog să primiți, Domnule Ministru, asigurarea profundului respect ce vă port.

Arad, 10 iunie 1936.

Radu Mocek

Domniei Sale

Domnului Ministru al Afacerilor Străine.

<u>București</u>".

V. „Domnule Ministru,

Subsemnatul Rudolf Mocek, domiciliat în Arad, Piața E. Rădulescu nr. 5.

Luând cunoștință de ordinul Domniei-Voastre cu nr. 32721/1936 cu onoare vă aduc la cunoștința Domniei-Vpastre, că eu sunt supus român și nu supus cehoslovac, dar de naționalitate sunt cehoslovac. Astfel fiind, respectuos vă rog, să binevoiți a dispune, să mi se elibereze cuvenita autorizațiune, pentru a putea purta decorația cehoslovacă „Leul Alb" pe care am primit-o pentru serviciile aduse de mine, pentru strângerea relațiunilor de prietenie între Români și Cehoslovaci.

Anexez în copie autentică certificatul de naționalitate nr. 4633/1924.

Sperând, că justa mea cerere va fi rezolvată în mod favorabil, primiți Domnule Ministru deosebitele mele considerațiuni și înalta stimă ce vă păstrez.

Arad, la 16 octombrie 1936.

Radu Mocek

Domniei Sale

Domnului Ministru al Afacerilor Străine.

<u>București</u>".

VI. „REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE INTERNE
CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD
BIROUL POLIȚIEI ADMINISTRATIVE

DIR. CABINETULUI
PRIMIT LA
27.OCT.1936

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 59088 * 28.OCT.1936
REGISTRATURA GENERALĂ

Către,
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
București

32721/1936 38701/1936 22 Octombrie 1936.

În referire la ordinul Dv. nr. 32721/1936, avem onoare a vă înainta alăturat dovada de punere în vedere semnată de dl Mocek Radu din acest oraș, prin care confirmă că a luat cunoștință de ordinul Dv. de sub nr-ul de mai sus.

Totodată înaintăm alăturata cerere cu o copie legalizată după certificatul de naționalitate al susnumitului, care dovedește că este supus român și nu cetățean străin și deci roagă să fie autorizat pentru a putea purta decorația cehoslovacă „Leul Alb", pe care o posedă.

CHESTOR
(semnătura)

Secretar de Chestură
/ (semnătura)”.

Documentul este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu tuș purpuriu, care are în emblemă stema mică a României de la 1921. În exergă, mărginită la exterior de un cerc liniar, legenda: * REGATUL ROMÂNIEI * CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD.

VII. „59088 13.JAN.1937

Domnule CHESTOR,

Referindu-mă la raportul Domniei Voastre nr. 38701 din 22 octombrie a. c., am onoarea a vă ruga să binevoiți a aduce la cunoștința d-lui Radu Mocek din Arad, Piața E. Rădulescu nr. 5, că spre a întocmi formalitățile respective pentru portul decorațiunilor străine ce i-a fost conferită, este absolut necesar ca Domnia-Sa să trimită Cancelariei Ordinelor din acest Departament brevetul original de decorare.

MINISTRU

Director

Domniei-Sale
Domnului CHESTOR al Poliției Municipiului Arad”.

VIII. „REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE INTERNE
CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD
BIROUL Poliției Administrative
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 42430 * 23.JUL.1937
REGISTRATURA GENERALĂ

Către,
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
Cancelaria Ordinelor
București

24970-23-VI-1937 24453 21 iulie 1937.

În referire la Ordinul Domniei Voastre nr. 24970/1937, avem onoare a înainta anexat la prezenta chitanța Administrației Financiare Arad nr. 12856, despre plata sumei de lei 100, ce ni-a depus d-l Rudolf Mocek, funcționar, domiciliat în acest oraș, fiind cerută de Dvs. cu ordinul de mai sus.

CHESTOR
Iancu Traian

p. Secretar de Chestură
Mazilu Gheorghe”.

Documentul este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu tuș purpuriu, care are în emblemă stema mică a României de la 1921. În exergă, mărginită la exterior de un cerc liniar, legenda: * REGATUL ROMÂNIEI * CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD.

IX. „DIR. CABINETULUI
PRIMIT LA
12.feb.1937

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 08715 * 13.feb.1937
REGISTRATURA GENERALĂ

22-6-1937
CANCELARIA ORDINELOR
(semnătura)

Domnule Ministru,

Subsemnatul Mocek Rudolf, domiciliat în Arad, Piața E. Rădulescu nr. 5, am luat la cunoștință prin Chestura Poliției Municipiului Arad, de ordinul Domniei-Voastre nr. 59088/1936, prin care mi se cere a înainta în original BREVETUL DE DECORAȚIE.

Cu tot respectul, odată cu prezenta, înaintez alăturat în original BREVETUL DE DECORAȚIE nr. matr. VI.256 c-153 din 23 mai 1932 primit, rugându-vă din nou, să binevoiți a dispune, să mi se dea cuvenita autorizațiune, pentru a putea purta această decorație, pe care am primit-o de la Președintele Republicii Cehoslovace, pentru faptul că am conlucrat activ la strângerea relațiunilor de amiciție, dintre români și cehoslovaci.

Primiți, Domnule Ministru, înalta stimă ce v-o păstrez.

Arad, la 10 februarie 1937.

Radu Mocek

anexă: brevet de decorație.

Domniei Sale D-lui
MINISTRU REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
Direcțiunea Protocolului, Personalului și Cancelariei Ordinelor.
<u>București</u>”.

X. „MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
Nr. 24970 * 23.JUN.1937
CANCELARIA ORDINELOR

Em. N. Pavelescu
22-6-1937
Redactor: I. Mihăescu
Colaționat: O. S.

Domnule CHESTOR,

Am onoare a vă ruga să binevoiți a pune în vedere d-lui Rudolf Mocek, funcționar la Uzinele „Astra", domiciliat în Arad, Piața E. Rădulescu nr. 5, că spre a obține brevetul de autorizare de a purta însemnele distincțiunii onorifice străine ce posedă, urmează a trimite Cancelariei Ordinelor din acest Departament, recipisa Administrației Financiare pentru plata taxei de lei 100, conform legii pentru modificarea art. 4 al. 35 din legea timbrului, publicată în Monitorul Oficial nr. 81 din 7 aprilie 1937.

MINISTRU
(ss) G. Grigorcea

Director
(ss) E. Pavelescu

Domniei-Sale
Domnului CHESTOR al Poliției Municipiului Arad".

XI. „MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
Nr. 24979 * 11.SEP.1937
CANCELARIA ORDINELOR

Em. N. Pavelescu
10-9-1937
Redactor: I. Mihăescu
Colaționat: O. S.

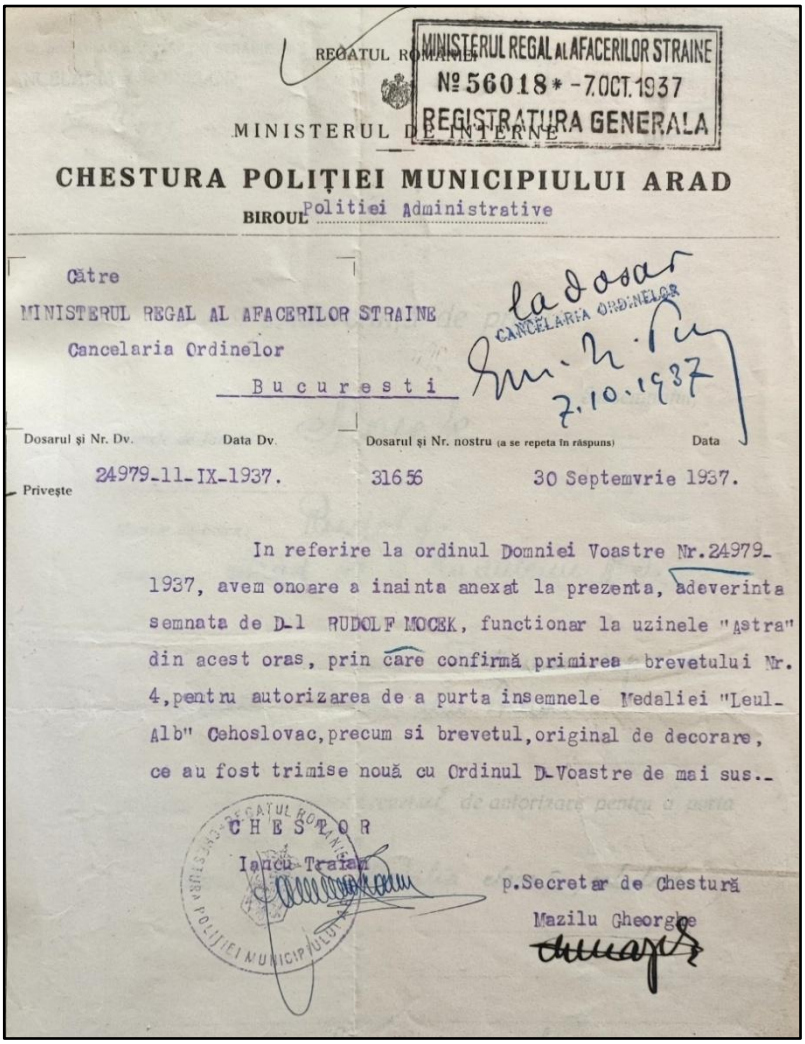
Domnule CHESTOR,

Am onoare a vă trimite, aci-alăturat, brevetul nr. 4 pentru autorizarea de a purta însemnele Medaliei „Leul Alb" cehoslovac, precum și brevetul original de decorare, aparținând d-lui Rudolf Mocek, funcționar la Uzinele „Astra" din Arad, rugându-vă să binevoiți a dispune să fie înmânate destinatarului și a-mi înapoia, completată și semnată de D-Sa, adeverința de primire ce însoțește brevetul.

MINISTRU
(ss) G. Grigorcea

Director
(ss) E. Pavelescu

Domniei-Sale
Domnului CHESTOR al Poliției Municipiului Arad”.

REGATUL ROMÂNIEI
MINISTERUL DE INTERNE

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
Nº 56018 * - 7.OCT.1937
REGISTRATURA GENERALA

CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD
BIROUL Politiei Administrative

Către
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
Cancelaria Ordinelor
Bucuresti

la dosar
CANCELARIA ORDINELOR
7.10.1937

Dosarul și Nr. Dv.	Data Dv.	Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns)	Data
24979-11-IX-1937.		31656	30 Septemvrie 1937.

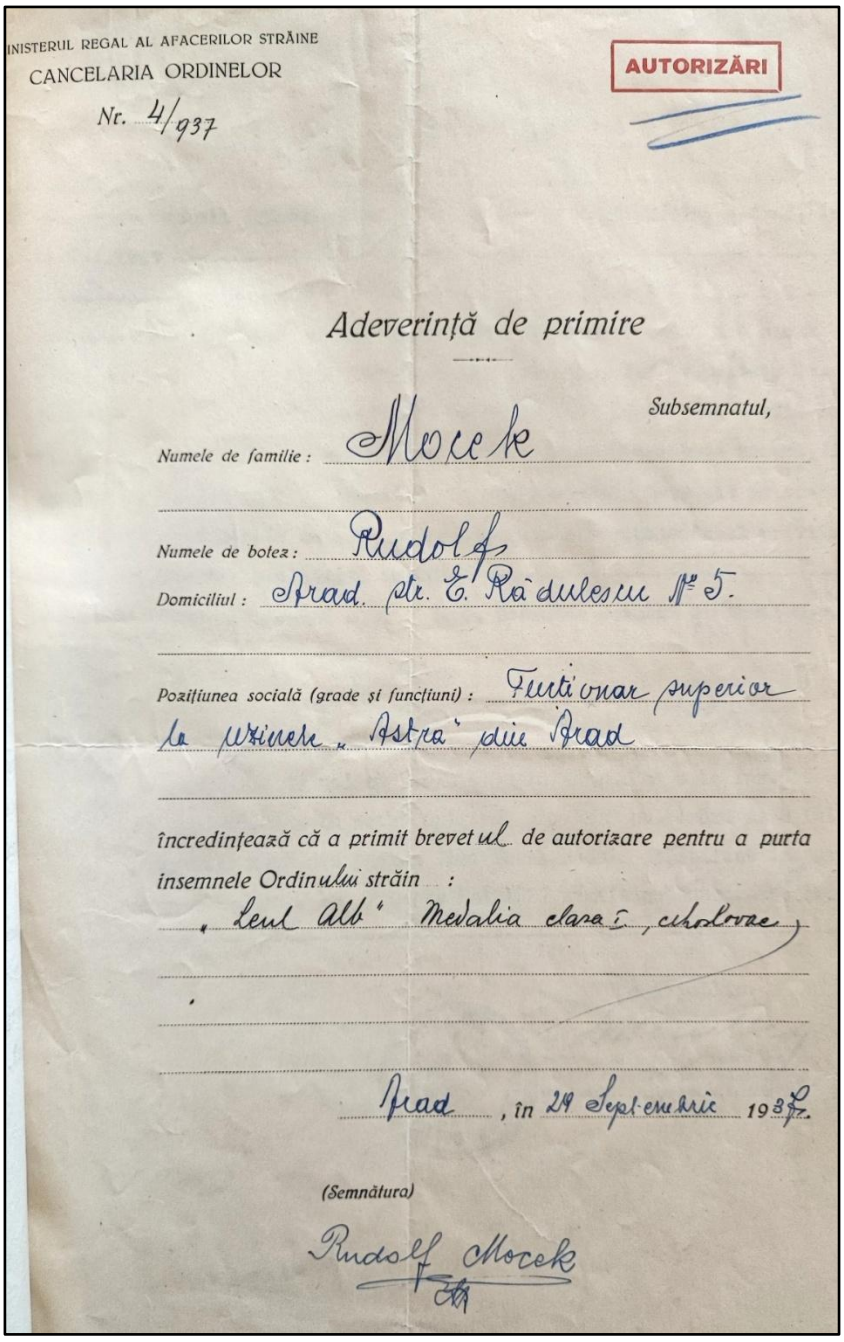
Privește

In referire la ordinul Domniei Voastre Nr.24979-1937, avem onoare a inainta anexat la prezenta, adeverinta semnata de D-l RUDOLF MOCEK, functionar la uzinele "Astra" din acest oras, prin care confirmă primirea brevetului Nr. 4, pentru autorizarea de a purta insemnele Medaliei "Leul-Alb" Cehoslovac, precum si brevetul, original de decorare, ce au fost trimise nouă cu Ordinul D-Voastre de mai sus..

CHESTOR
Ioncu Traian

p.Secretar de Chestură
Mazilu Gheorghe

I. Adresa Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 31.656 din 30 septembrie 1937.

INISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
CANCELARIA ORDINELOR
Nr. 4/937

AUTORIZĂRI

Adeverință de primire

Subsemnatul,

Numele de familie : Mocek

Numele de botez : Rudolf

Domiciliul : Arad str. C. Rădulescu Nr. 5.

Poziţiunea socială (grade şi funcţiuni) : Funcționar superior la uzinele „Astra" din Arad

încredinţează că a primit brevetul de autorizare pentru a purta insemnele Ordinului străin :

„Leul Alb" Medalia clasa I, cehoslovac

Arad, în 29 Septemvrie 1937.

(Semnătura)

Rudolf Mocek

II. Adeverința lui Rudolf Mocek, funcționar superior la uzinele „Astra” din Arad, nr. 4/1937, semnată la Arad, în 29 septembrie 1937.

Copie legalisată

România Primaria Municipiului Arad.- No.4633/1924 - Arad, la 28 III 1927

CERTIFICAT DE NATIONALITATE

Noi Primarul municipiului Arad, atestăm că D-l. Mocek Rudolf de profesiune funcț.superior din Arad, Str. J.Meitzer No. 6-3 născut în comuna Frenstadt jud. Cehoslovacia, la 29 luna Martie 1874 fiul lui Mocek Adolf şi Leopold Apellonia, are naţionalitate română, fiind inscris la Nr.1161 "M" in registrul de naţionalitate intocmit in conformitate cu dispoziţiunile Art. 53 şi următoarele din regulamentul privitor la constatarea naţionalităţii române.-

Primar Dr.Anghel m.p. L. S. Secretar comunal Ştefănuţ m.p.

ROMANIA 10

Nr. crt. 1930/1927

Se certifică de noi că aceasta copie autentică este intru toate in conformitate cu actul original provăzut cu timbru de 3 lei şi prezentat nouă din partea Dlui Mocek Rudolf domiciliat in Arad.

Arad, la 7 sapte Mai 1927 unamienouăsutedouăzecişişapte.

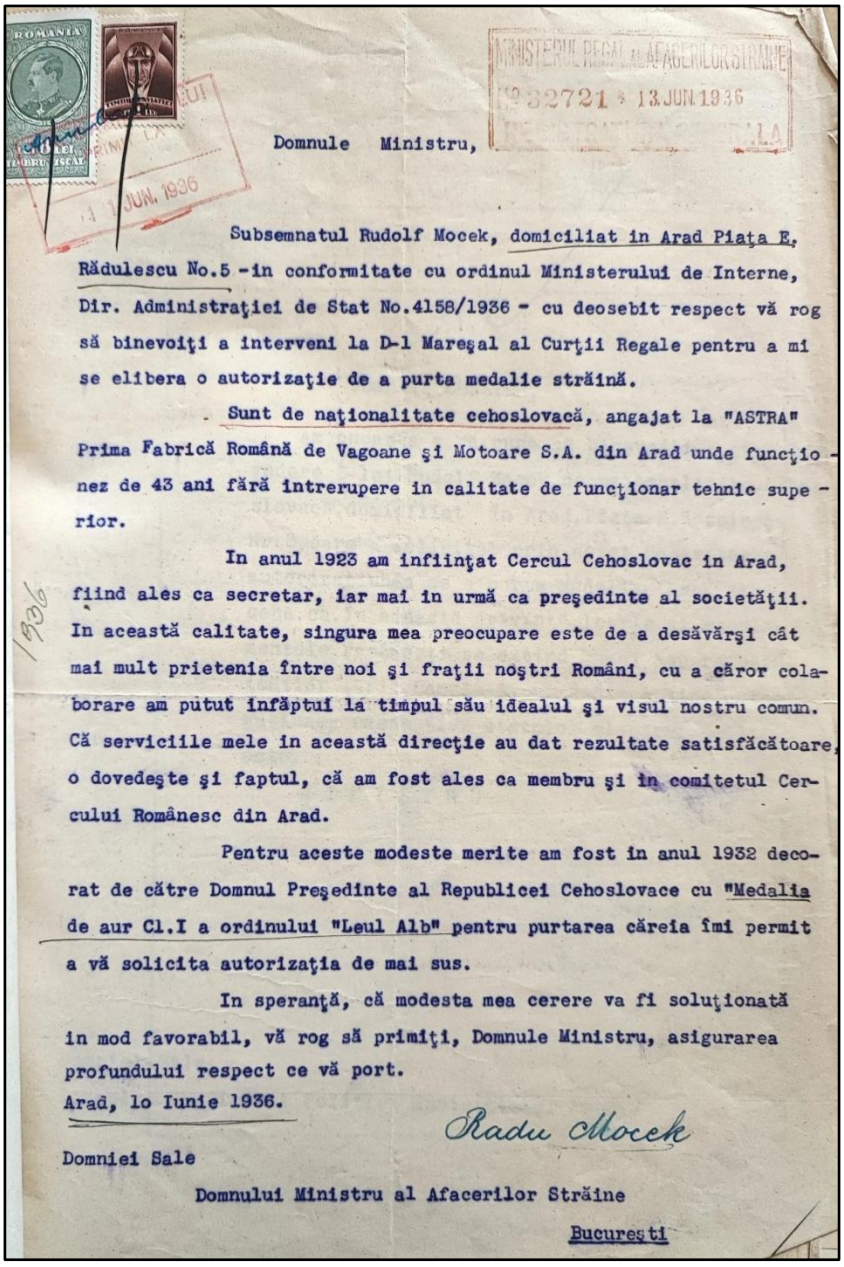
Notar public:

substitut al notarului public din Arad Dr SILVIU PASCUTIU instituit de Tribunalul notarilor publici Timişoara cu decizia No. 6,1927

L. S. p.

ROMÂNIA NOTAR PUBLIC Dr. SILVIU PĂSCUȚIU ARAD

III. Copia nr. 1930 legalizată la Arad, în 7 mai 1927, la notarul public dr. Silviu Păscuțiu, a certificatului de naționalitate nr. 4633/1924 al lui Mocek Rudolf.

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRĂINE
№ 32721 * 13 JUN 1936

Domnule Ministru,

Subsemnatul Rudolf Mocek, domiciliat in Arad Piaţa E. Rădulescu No.5 -in conformitate cu ordinul Ministerului de Interne, Dir. Administraţiei de Stat No.4158/1936 - cu deosebit respect vă rog să binevoiţi a interveni la D-l Mareşal al Curţii Regale pentru a mi se elibera o autorizaţie de a purta medalie străină.

Sunt de naţionalitate cehoslovacă, angajat la "ASTRA" Prima Fabrică Română de Vagoane şi Motoare S.A. din Arad unde funcţionez de 43 ani fără intrerupere in calitate de funcţionar tehnic superior.

In anul 1923 am infiinţat Cercul Cehoslovac in Arad, fiind ales ca secretar, iar mai in urmă ca preşedinte al societăţii. In această calitate, singura mea preocupare este de a desăvărşi cât mai mult prietenia între noi şi fraţii noştri Români, cu a căror colaborare am putut înfăptui la timpul său idealul şi visul nostru comun. Că serviciile mele in această direcţie au dat rezultate satisfăcătoare, o dovedeşte şi faptul, că am fost ales ca membru şi in comitetul Cercului Românesc din Arad.

Pentru aceste modeste merite am fost in anul 1932 decorat de către Domnul Preşedinte al Republicei Cehoslovace cu "Medalia de aur Cl.I a ordinului "Leul Alb" pentru purtarea căreia îmi permit a vă solicita autorizaţia de mai sus.

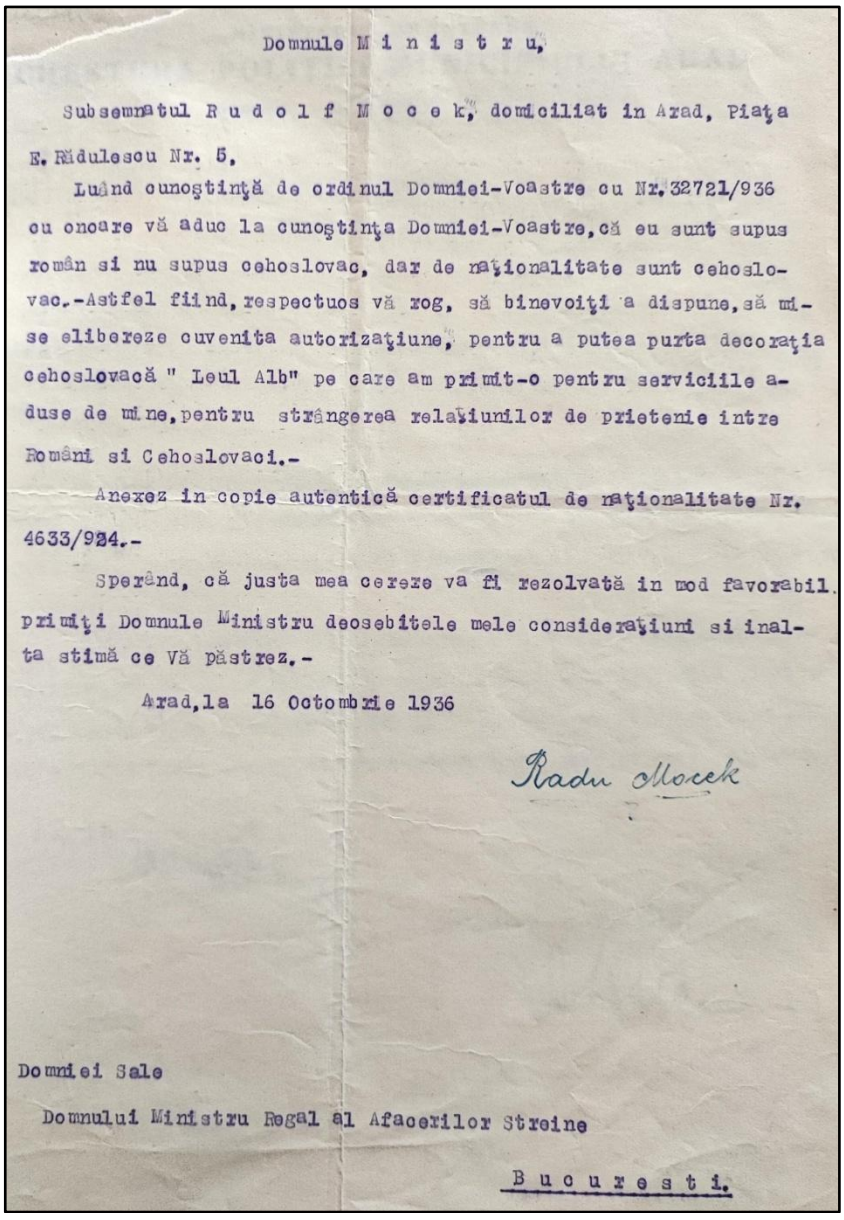
In speranţă, că modesta mea cerere va fi soluţionată in mod favorabil, vă rog să primiţi, Domnule Ministru, asigurarea profundului respect ce vă port.

Arad, 1o Iunie 1936.

Radu Mocek

Domniei Sale
Domnului Ministru al Afacerilor Străine
Bucureşti

IV. Cererea lui Radu Mocek, domiciliat în Arad, dată la Arad, în 10 iunie 1936.

Domnule M i n i s t r u,

Subsemnatul R u d o l f M o c e k, domiciliat in Arad, Piaţa E. Rădulescu Nr. 5,

Luând cunoştinţă de ordinul Domniei-Voastre cu Nr. 32721/936 cu oncare vă aduc la cunoştinţa Domniei-Voastre, că eu sunt supus român si nu supus cehoslovac, dar de naţionalitate sunt cehoslovac.-Astfel fiind, respectuos vă rog, să binevoiţi a dispune, să mi-se elibereze cuvenita autorizaţiune, pentru a putea purta decoraţia cehoslovacă " Leul Alb" pe care am primit-o pentru servicille aduse de mine, pentru strângerea relaţiunilor de prietenie intre Români si Cehoslovaci.-

Anexez in copie autentică certificatul de naţionalitate Nr. 4633/924.-

Sperând, că justa mea cereze va fi rezolvată in mod favorabil. primiţi Domnule Ministru deosebitele mele consideraţiuni si inalta stimă ce Vă păstrez.-

Arad, la 16 Octombrie 1936

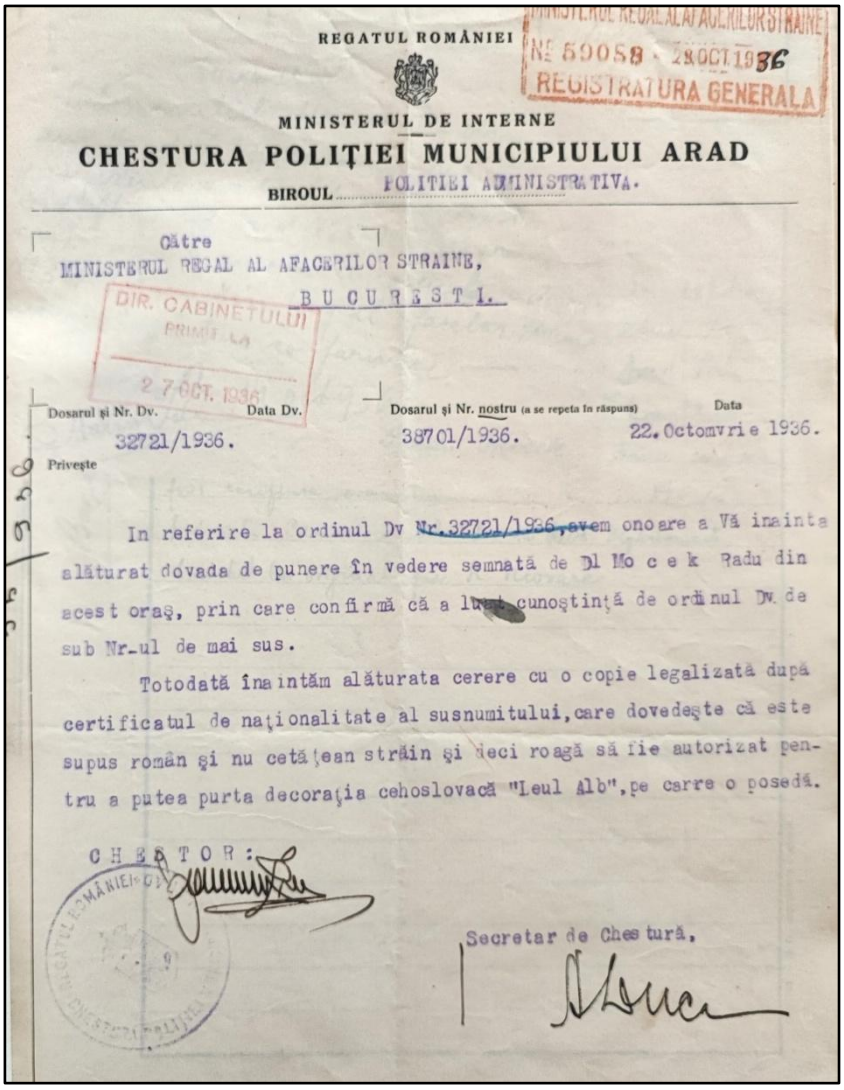
Radu Mocek

Domniei Sale

Domnului Ministru Regal al Afacerilor Straine

B u c u r e s t i.

V. Cererea lui Radu Mocek, domiciliat în Arad, dată la Arad, în 16 octombrie 1936.

REGATUL ROMÂNIEI

MINISTERUL DE INTERNE

CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD

BIROUL POLIȚIEI ADMINISTRATIVA.

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
Nr 59058 - 28 OCT 1936
REGISTRATURA GENERALA

Către
MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE,
B U C U R E Ș T I.

DIR. CABINETULUI
PRIMIT LA
27 OCT. 1936

Dosarul și Nr. Dv.	Data Dv.	Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns)	Data
32721/1936.		38701/1936.	22. Octomvrie 1936.

Priveşte

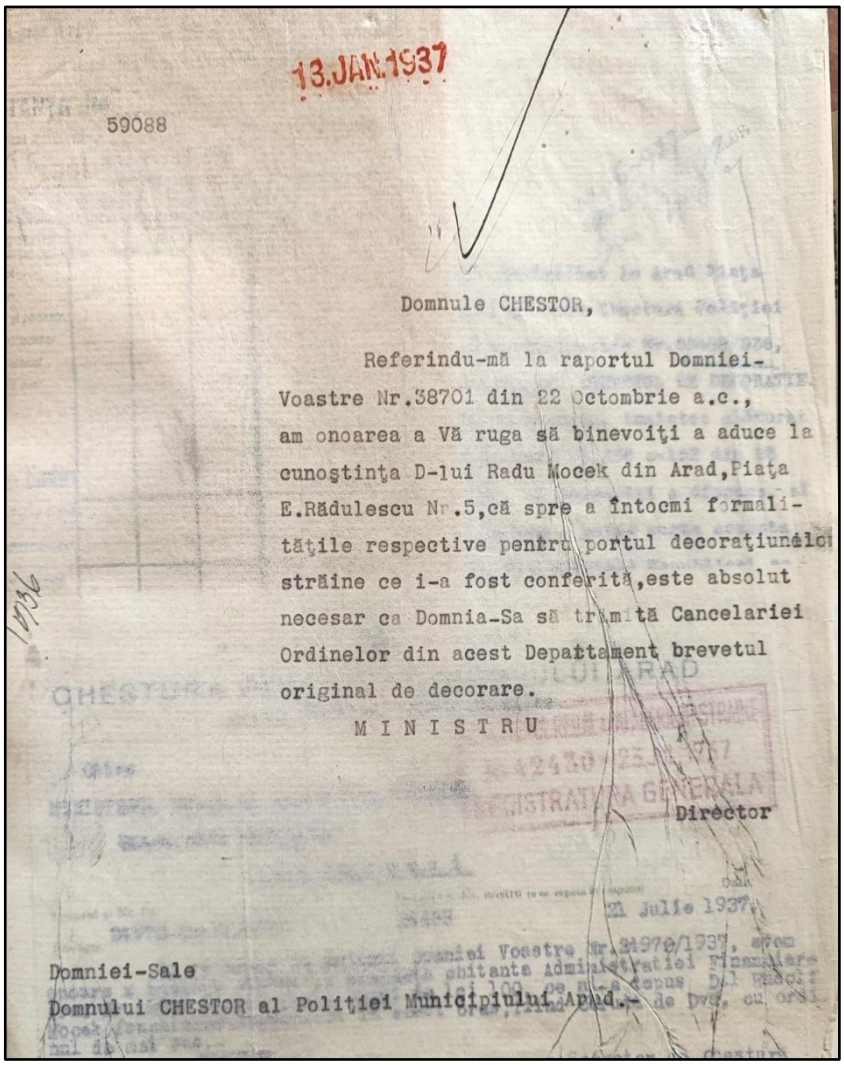
In referire la ordinul Dv ~~Nr.32721/1936,~~ avem onoare a Vă înainta alăturat dovada de punere în vedere semnată de Dl Mo c e k Radu din acest oraş, prin care confirmă că a luat cunoştinţă de ordinul Dv de sub Nr.ul de mai sus.

Totodată înaintăm alăturata cerere cu o copie legalizată după certificatul de naţionalitate al susnumitului, care dovedeşte că este supus român şi nu cetăţean străin şi deci roagă să fie autorizat pentru a putea purta decoraţia cehoslovacă "Leul Alb", pe care o posedă.

CHESTOR:

Secretar de Chestură,

VI. Raportul Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 38.701 din 22 octombrie 1936.

13.JAN.1937

59088

Domnule CHESTOR,

Referindu-mă la raportul Domniei-Voastre Nr.38701 din 22 Octombrie a.c., am onoarea a Vă ruga să binevoiţi a aduce la cunoştinţa D-lui Radu Mocek din Arad,Piaţa E.Rădulescu Nr.5,că spre a întocmi formalităţile respective pentru portul decoraţiunei străine ce i-a fost conferită,este absolut necesar ca Domnia-Sa să trimită Cancelariei Ordinelor din acest Depattament brevetul original de decorare.

M I N I S T R U

Director

Domniei-Sale
Domnului CHESTOR al Poliţiei Municipiului Arad.-

VII. Adresa ministrului (Afacerilor Străine) nr. 59088/1936, înregistrată în 13 ianuarie 1937.

REGATUL ROMÂNIEI

MINISTERUL DE INTERNE

CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI ARAD

BIROUL Politiei Administrative

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
Nº 42430 * 23.JUL.1937
REGISTRATURA GENERALA

Către

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE

Cancelaria Ordinelor

București

Dosarul și Nr. Dv.	Data Dv.	Dosarul și Nr. nostru (a se repeta în răspuns)	Data
24970-23-VI-1937		24453	21 Julie 1937.

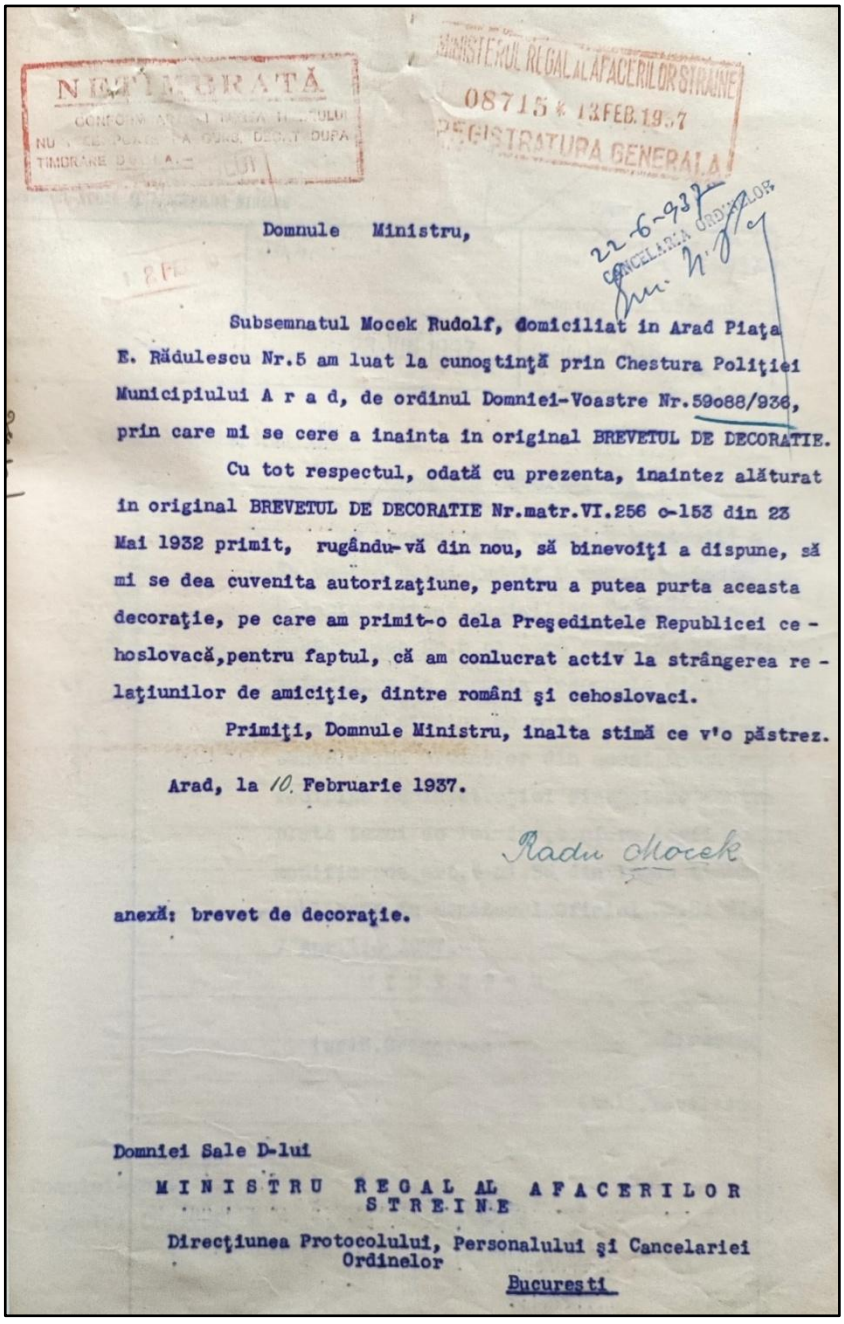
Privește

In referire la Ordinul Domniei Voastre Nr.24970/1937, avem onoare a inainta anexat la prezenta chitanta Administratiei Financiare Arad Nr.12856,despre plata sumei de lei 100, ce ni-a depus D-l Rudolf Mocek,functionar,domiciliat in acest oras,fiind cerută de Dvs. cu ordinul de mai sus.-

CHESTOR
Iancu Traian

p.Secretar de Chestură
Mazilu Gheorghe

VIII. Raportul Chesturii Poliției Municipiului Arad nr. 24.453 din 21 iulie 1937.

NETAXATĂ

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE
08715 * 13 FEB. 1937
REGISTRATURA GENERALA

22-6-937
CANCELARIA ORDINELOR

Domnule Ministru,

Subsemnatul Mocek Rudolf, domiciliat in Arad Piaţa E. Rădulescu Nr.5 am luat la cunoştinţă prin Chestura Poliţiei Municipiului A r a d, de ordinul Domniei-Voastre Nr.59088/936, prin care mi se cere a inainta in original BREVETUL DE DECORATIE.

Cu tot respectul, odată cu prezenta, inaintez alăturat in original BREVETUL DE DECORATIE Nr.matr.VI.256 c-153 din 23 Mai 1932 primit, rugându-vă din nou, să binevoiţi a dispune, să mi se dea cuvenita autorizaţiune, pentru a putea purta aceasta decoraţie, pe care am primit-o dela Preşedintele Republicei cehoslovacă, pentru faptul, că am conlucrat activ la strângerea relaţiunilor de amiciţie, dintre români şi cehoslovaci.

Primiţi, Domnule Ministru, inalta stimă ce v'o păstrez.

Arad, la 10 Februarie 1937.

Radu Mocek

anexă: brevet de decoraţie.

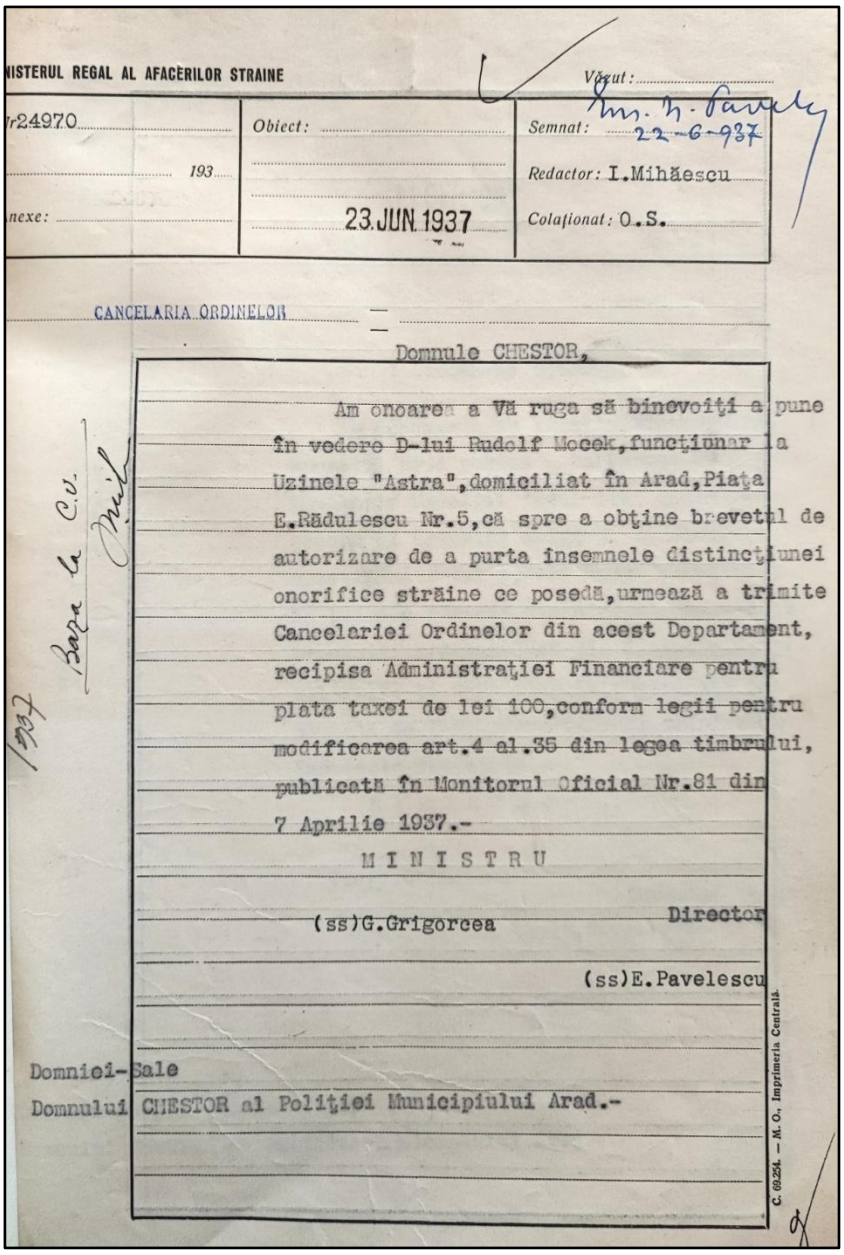
Domniei Sale D-lui

M I N I S T R U R E G A L A L A F A C E R I L O R S T R E I N E

Direcţiunea Protocolului, Personalului şi Cancelariei Ordinelor

Bucuresti

IX. Cererea lui Mocek Rudolf, dată la Arad, la 10 februarie 1937.

NISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE

Văzut: Ing. N. Pavelescu 22-6-937

Nr 24970 ..... 193 ..... anexe: .....

Obiect: .....

23 JUN 1937

Semnat: .....

Redactor: I.Mihăescu

Colaţionat: O.S.

CANCELARIA ORDINELOR

Domnule CHESTOR,

Am onoare a Vă ruga să binevoiţi a pune în vedere D-lui Rudolf Mocek, funcţionar la Uzinele "Astra", domiciliat în Arad, Piaţa E.Rădulescu Nr.5, că spre a obţine brevetul de autorizare de a purta insemnele distincţiunei onorifice străine ce posedă, urmează a trimite Cancelariei Ordinelor din acest Departament, recipisa Administraţiei Financiare pentru plata taxei de lei 100, conform legii pentru modificarea art.4 al.35 din legea timbrului, publicată în Monitorul Oficial Nr.81 din 7 Aprilie 1937.-

M I N I S T R U

(ss)G.Grigorcea

Director

(ss)E.Pavelescu

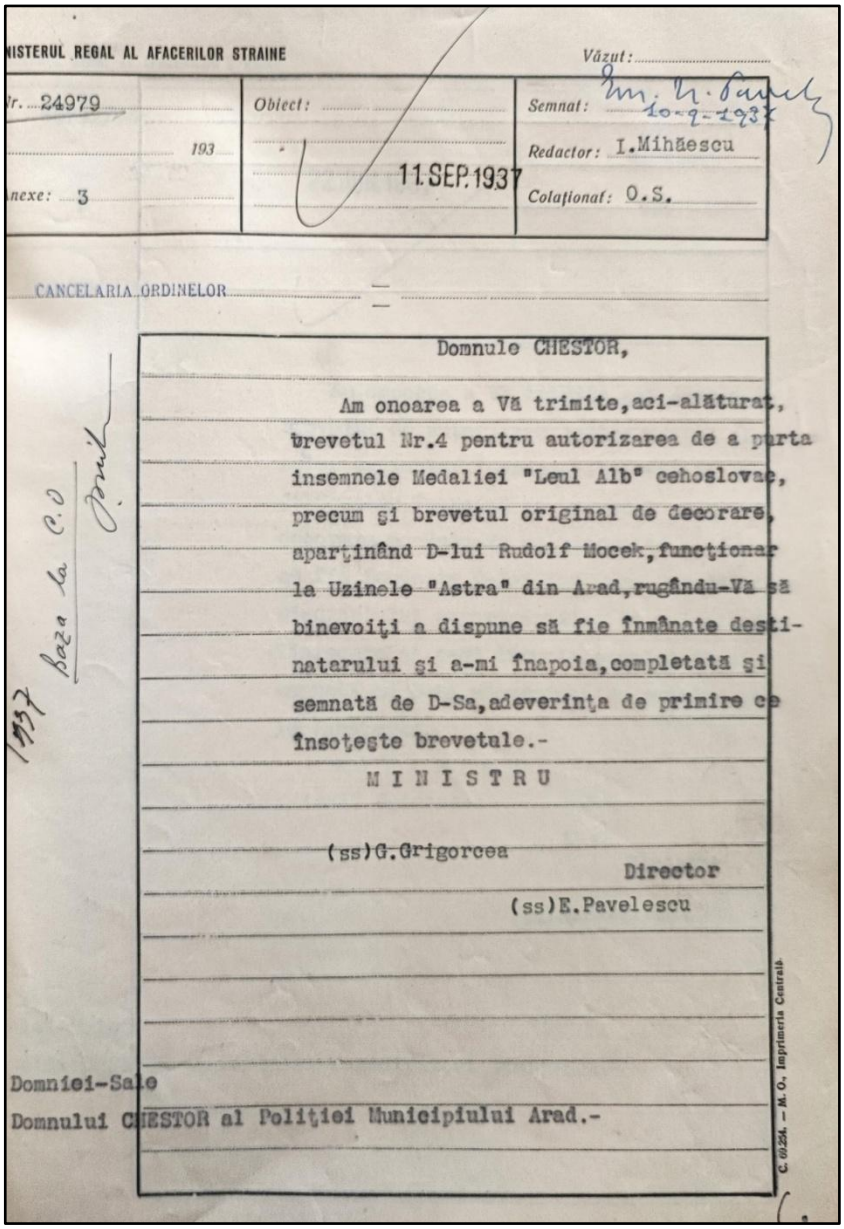
Domnici-Sale

Domnului CHESTOR al Poliţiei Municipiului Arad.-

Baza la C.V. 1937

C. 6824. — M. O., Imprimeria Centrală.

X. Adresa ministrului Afacerilor Străine nr. 24.970/23 iun. 1937.

MINISTERUL REGAL AL AFACERILOR STRAINE

Văzut:

Nr. 24979 193

Anexe: 3

Obiect:

11 SEP. 1937

Semnat: 10-9-1937

Redactor: I.Mihăescu

Colaționat: O.S.

CANCELARIA ORDINELOR

Domnule CHESTOR,

Am onoarea a Vă trimite, aci-alăturat, brevetul Nr.4 pentru autorizarea de a purta insemnele Medaliei "Leul Alb" cehoslovac, precum şi brevetul original de decorare, aparţinând D-lui Rudolf Mocek, funcţionar la Uzinele "Astra" din Arad, rugându-Vă să binevoiţi a dispune să fie înmânate destinatarului şi a-mi înapoia, completată şi semnată de D-Sa, adeverinţa de primire ce însoţeşte brevetele.-

M I N I S T R U

(ss)G.Grigorcea

Director

(ss)E.Pavelescu

Domniei-Sale

Domnului CHESTOR al Poliţiei Municipiului Arad.-

1937 baza la C.O

C. 0256. — M. O. Imprimeria Centrală

XI. Adresa ministrului Afacerilor Străine nr. 24.979/11 sept. 1937.

BIBLIOGRAFIE:

Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinelor*, dosar nr. 560/1936-1937.

Despre lumea Aradului și bombardamentele din anul 1944

About Arad and the Bombings of 1944

Costin SCURTU
Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I" – Filiala Constanța
Asociația Culturală „Astra Dobrogeană"
Ana-Maria SCURTU
Universitatea „Ovidius" Constanța
Asociația Culturală „Astra Dobrogeană"

Abstract
The first American air raid over the Banat region took place during the night of September 30 to October 1, 1943, along the Orșova-Buziaș-Lipova-Recaș-Timișoara axis. Conducted by a B-24 Liberator bomber, the mission involved dropping propaganda leaflets in Romanian. In June 1944, German intelligence services warned that Allied forces were preparing aerial strikes in western Romania. Acting on these warnings, Arad's mayor, Octavian Lupaș, on June 25, 1944, banned market activity in several city squares after 9 AM, with Mihai Viteazul Square being the sole exception. On July 3, 1944, the air raid alarm was sounded at 11:20 AM, with the bombing commencing just 12 minutes later. The residents of Arad had little time to seek shelter. The raid unfolded in three successive waves and took locals by surprise.

Keywords: *bombings, air raid, Arad, alarm, airplanes.*

După Primul Război Mondial, viața liniștită și organizarea comunității îți relua cursul firesc. În Arad, locuiau români, unguri, germani, sârbi și bineînțeles evreii, care, însă, se declarau maghiari la acea vreme. Îndeosebi fricțiunile etnice sau religioase au ocolit această regiune de pe malul Mureșului. Oamenilor nu le păsa de așa ceva; nici măcar nu credeau că originea etnică sau limba pot fi criterii de separare între oameni; și, apoi, Aradul a fost întotdeauna un oraș „leneș", confortabil, unde trăiau cetățeni care gândeau lent și care țineau deliberat la distanță de ei înșiși marile patimi. Definiția „Arad marad" (în traducere „Aradul rămâne") nu este doar o rimă forțată, dar conține ceva adevărat în acest sens[1].

La 13 iulie 1939, au fost înființate trei regiuni aeriene: Regiunea I Aeriană Iași, Regiunea a II-a Aeriană Cluj și Regiunea a III-a Aeriană București, care cuprindea Ploieștiul și regiunea petrolieră Valea Prahovei.

[1] Vezi pe larg, Győri Illés István, *Metamorphosis Transylvaniae*, Cluj, 1937; Károly Sándor, „Aradul în perioada interbelică", în https://www.arad.zone/blog-ar/aradul-%C3%8En-perioada-interbelic%C4%82-metamorfoza-aradului (accesat la 16.03.2024).

Anul 1943 este punctul de cotitură al celui de-al Doilea Război Mondial în Europa. Pe Frontul de Est, Armata Roșie își începe contraofensiva, după câștigarea bătăliei de la Stalingrad (31.1.-2.2.1943). În sudul italic a avut loc capitularea trupelor italo-germane din Africa și aliații au debarcat în Sicilia, demarând operațiunea atacării „Fortăreței Europei". Comandanții militari aliați aveau la dispoziție un vast complex de aerodromuri militare, în zona Foggia – Bari – Brindisi, aflat la aproximativ 900 km de teritoriul românesc.

S-a format Armata Aeriană a 15-a a Statelor Unite și Grupul 205 aerian britanic – avioane Wellington și Halifax, care au decolat de pe aerodromurile italiene, executând misiunile de bombardament pe timp de noapte, care aveau să lupte cu tot sudul Reichului, într-un imens arc de 180 de grade și adânc de 1.000 de kilometri[2].

La începutul operațiunii comune americano-britanice, din 4 martie 1943, flota de bombardiere era formată din 669 de aparate RAF Bomber Command și 303 USAAF. În timpul operațiunilor din Europa, aparatele de zbor americane au efectuat raiduri pe timp de zi, iar încărcătura lor era mai mică decât cea a avioanelor britanice, în principal datorită volumului mai mare de armament defensiv aflat la bord.

Intrarea în luptă a avionului de vânătoare North American P-51 Mustang, echipat cu motorul Packard V-1650-7 (licență Rolls-Royce Merlin 66), supraalimentat cu un compresor antrenat mecanic cu două trepte, a înclinat balanța în defavoarea Luftwaffe. Cu performanțe superioare la mare altitudine și capabil să realizeze escorta bombardierelor pe întreg traiectul către țintele din România, Mustangul a surclasat destul de ușor principalii vânători ai Reich-ului: Messerschmitt Bf-109 G și FockeWulf FW-190 și, evident, deja bătrânele avioane IAR-80/81 ale Forțelor Aeriene Regale Române[3].

În formație strânsă, 50-100 de bombardiere anglo-americane deveneau o țintă de neatins, fiecare aeronavă având 8-10 guri de foc de calibru 12,7 mm, fiecare mitralieră având benzi încărcate cu câteva mii de cartușe. Discuția tehnică ascunde un adevăr dur și nerostit: acela că nu prea se putea face nimic împotriva atacatorilor.

Reprezentanții USAAF declarau că avioanele americane participă la raidurile de bombardament de precizie, care vizează doar ținte militare și au refuzat să recunoască că au fost executate și bombardamente zonale împotriva țintelor civile. În mod convențional, forțele aeriene americane denumeau „zona

[2] La 5 iunie 1942, Statele Unite ale Americii au declarat război României, iar, la 12 iunie 1942, aviația americană a efectuat primul raid de bombardament asupra zonei Ploiești-Prahova cu gruparea de aviație „Halpro", compusă din 23 bombardiere Consolidated B-24 Liberator. Constantin C. Gomboș, „Raidurile aviației anglo-americane asupra județului Timiș-Torontal din anii 1943-1944", în *Patrimonium Banaticum, Anuar de Arheologie și Istorie Antică Istorie Istoria Artei* (Timișoara), nr. V, Editura Graphite, 2006, pp. 111-130.

[3] Traian-Constantin Dumbrăveanu, „Bombardamentele aviației americane asupra Brașovului (16 aprilie 1944)", în *Țara Bârsei* (Brașov), 2017, p. 119.

de țintă” un cerc cu o rază de 1.000 ft (aproximativ 305 m) în jurul punctului central de atac.

Din ordinul mareșalului Ion Antonescu, încă din 6 septembrie 1943, populația a fost avertizată asupra pericolului bombardamentelor inamice, mai ales după ce fusese lovită zona Ploiești prin raidul din 1 august 1943, de către aviația americană. La nivel județean este organizat Centrul de Informații și Centrala de alarmă, care vor transmite în teritoriu semnalele pentru alarma aeriană, parola „Alarmă-avion” și se ordonă ca în fiecare curte să se amenajeze o tranșee în care locuitorii să se adăpostească în caz de pericol. Se constituie în fiecare localitate câte un post sanitar mobil de ajutor și triaj[4].

Primul raid al aviației americane asupra Banatului este executat în noaptea de 30 septembrie / 1 octombrie 1943, pe direcția Orșova – Buziaș – Lipova – Recaș – Timișoara. Acesta a fost realizat de un avion american de tip B-24 Liberator, care a lansat manifeste în limba română.

Germanii conștientizau că poziția lor în România devenea tot mai fragilă. Tatonările celor doi Antonești cu anglo-americanii erau atent monitorizate de Abwehr, prin Hermann von Ritgen. Prin generalul Pflebs (guvernatorul german al Banatului iugoslav) și prin ministrul Manfred von Killinger, germanii au oferit guvernului român să ia în stăpânirea sa definitivă Banatul iugoslav. Ion Antonescu nu a stat pe gânduri și în toamna lui 1943 a dat ordin generalului Ilie Șteflea, șeful Statului Major General al Armatei Române, să pregătească efectivele pentru ocuparea Banatului iugoslav. Traian Borcescu[5] avertizează de pericolul acceptării acestei propuneri în referatul prezentat șefului Biroului Identificări din SSI, iar Eugen Cristescu, Director al Serviciului Special de Informații (12 noiembrie 1940 – 23 august 1944), l-a înaintat lui Ion Antonescu, iar acesta revine și dă ordin de anulare. Generalul Șteflea, și el avizat de intervenția lui Traian Borcescu, a cerut și el Mareșalului să anuleze acțiunea. Astfel, s-a înlăturat o cursă întinsă de germani pentru a complica situația internațională a României[6].

---

[4] Constantin C. Gomboș, *op. cit*, p. 116.

[5] Locotenent-colonel Traian Borcescu a fost un militar de carieră, șef al Secției de Contrainformații al S.S.I., avansat până în funcția de director general-interimar al S.S.I. În preajma izbucnirii războiului împotriva Uniunii Sovietice, Eugen Cristescu l-a numit șef al Secretariatului, funcție în care s-a aflat până la 1 decembrie 1941. Devine apoi șef al Secției Contrainformații, activând în această postură până la 10 octombrie 1944. Aflat în funcția de director general-interimar al S.S.I. (23-26 august 1944), Borcescu a fost ultimul oficial român care, din dispoziția lui Constantin Sănătescu și a lui Grigore Niculescu-Buzești, la 28 august 1944 a purtat o scurtă discuție cu mareșalul Ion Antonescu, ținut atunci sub sechestru. Pavel Moraru, *Serviciile secrete și Basarabia*, București, Editura Militară, 2008, pp. 43-45.

[6] „La Moscova s-a decis ocuparea militară de către cele trei puteri aliate a teritoriilor aflate sub controlul Wermachtului și a țărilor aliate cu Germania. URSS a pretins ocuparea militară până la încheierea definitivă a Păcii (care ar urma să se încheie după 3-4 ani de la încetarea conflictului) a Finlandei, Poloniei, Moldovei până la Carpați și a Dobrogei românești. Totodată, sub formă de garanții provizorii, URSS a cerut ocuparea unor baze aeriene și maritime pe coasta dobrogeană,

Campania aliată de bombardamente avea să producă o uriașă criză de combustibil și a contribuit la incapacitatea operațională a Luftwaffe în ultimele zece luni ale războiului.

La 24 martie 1944, a fost înființat Biroul de Evacuație din Nord-Estul țării, iar comisarul șef Danciu Iosif (Vereș) a desfășurat cele mai merituoase activități, fiind însărcinat cu conducerea acestui birou. Prefectul județului Arad, generalul de divizie Banciu Sabin, într-un raport trimis Ministerului de Interne, l-a lăudat, arătând că a îndeplinit atribuțiile de conducere „pentru primirea, alimentarea și cazarea evacuaților, chiar și în condițiile excepțional de dificile de la început, cu o deosebită râvnă și abnegație, ce-i invederează probitatea Domniei sale de element de elită al poliției noastre, spre mulțumirea deplină a nației și a populației evacuate”[7].

României i-a venit rândul să fie atacată în clipa în care a intrat în raza de acțiune a Aliaților[8]. În 4 aprilie 1944, a început bombardarea masivă și sistematică a României de către puterile aliate. La început, aviația americană, subestimând apărarea română pentru precizie, a atacat la joasă înălțime, „la firul ierbii”, și a suferit pierderi considerabile. Apoi a atacat la înălțime mare – bombardament „în covor”, prin care distrugeau o zonă întinsă, inclusiv obiective civile[9].

La 10 aprilie 1944, are loc primul Consiliu de miniștri de după bombardamente. Românii înțeleseseră că americanii nu puteau să plece decât la primele ore ale dimineții și aveau de parcurs un drum de peste 1.000 de kilometri, la o viteză de aproximativ 320 km/h, viteza de croazieră a bombardierelor, astfel încât atacatorii ajungeau în România în jurul prânzului; sau trebuiau să plece cel mai târziu la ora 3-4 după-amiaza pentru a nu risca să aterizeze la bază pe întuneric[10].

---

probabil Constanța”. Arhiva Serviciului Român de Informații (A.S.R.I.), D, 9121, vol. 36, f. 271-280. Sorin Aparaschivei, „23 august 1944 – O afacere exclusive militară”, în *Historia* (București), în https://historia.ro/ (accesat la 16.03.2024).

[7] La 1 septembrie 1946, a fost înaintat în funcția de chestor al Chesturii Poliției Municipiului Arad. Regiunea Aradului a primit refugiații din Moldova înainte de deschiderea frontului, apoi de refugiați din nordul Transilvaniei pe măsură ce frontul se apropia. Emil Arbonie, „Poliția urbană arădeană (1929-1949)”, în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. XI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2016, pp. 270-271.

[8] România era la puțin peste 1.000 de kilometri de baza Forței Aeriene nr. 15 – aflată în zona Bari-Foggia, care avea comandant pe generalul Nathan F. Twining, pe generalul de brigadă Charles Born, șeful de Operații și pe colonelul Fay Upthegrove, comandantul Escadrei 304 americane.

[9] În luna aprilie 1944, au avut loc 10 bombardamente de zi: București (4 aprilie), Ploiești (5 aprilie), București și Ploiești (15 aprilie), Turnu-Severin (15-16 aprilie, un bombardament experimental de noapte), Brașov și Turnu-Severin (16 aprilie), București și Turnu-Severin (21 aprilie), București și Ploiești (24 aprilie).

[10] Lucian Dobrovicescu, „Aprilie 1944. Moartea vine din cer. Bombardierele Alite asupra României”, în *Historia* (București), în https://historia.ro/ (accesat la 16.03.2024).

Ministrul Aviației solicita să se facă „chiar și în regiunea de evacuare ... șanțul-adăpost”. Acest șanț-adăpost va fi singurul apărător al vieții civililor din orașele și satele României. Aproape fiecare țăran din zonele în care au apărut avioanele inamice și-a săpat un astfel de șanț în curte[11].

În luna aprilie 1944, în Banat au fost executate următoarele alarme aeriene datorate incursiunilor avioanelor inamice anglo-americane: la 7 aprilie 1944, între orele 21.52 – 22.21, Centrul de Informații Beiuș prin Centrul Regional de Informare Sibiu anunța, la ora 21.20, că a observat trecerea mai multor avioane inamice direcția 12-6, către Timișoara. Informația este confirmată de oficiantul șef al transmisiunilor de la Centrul de Informare Arad și de comandorul Vlad Ioan, comandantul subzonei Apărării Pasive Arad. La ora 21.45, se anunță că subunitatea de grăniceri Tinca a observat un număr mare de avioane trecând frontiera dinspre Ungaria spre România pe deasupra comunei Peregul Mare spre Timișoara. Avioanele au luat însă curs spre Sânnicolau Mare trecând în Jugoslavia[12].

Pentru a se asigura operativitatea în transmiterea informațiilor, la 16 aprilie 1944, Ministrul de Interne, general de corp de armată, D.I. Popescu transmite județelor ordinul: „*Fie că se sună alarma, fie că este vorba de bombardament, se va raporta imediat Cabinetului D-lui Ministru. În caz de bombardament, rapoartele se vor transmite din oră în oră*”[13].

Mijloacele tehnice întrebuințate pentru descoperirea aparatelor de zbor erau asemănătoare celor din Primul Război Mondial, statul român nereușind să achiziționeze radare pentru înzestrarea sistemului de supraveghere împotriva aeronavelor. Pe timpul desfășurării celui de-Al Doilea Război Mondial, a fost acordată o atenție sporită sistemului de pândă și alarmă, urmărindu-se realizarea unei apărări aeriene eficiente, concentrată pe apărarea unor obiective importante pentru desfășurarea războiului[14].

Germania avea să realizeze, în zona Peninsulei Balcanice, un sistem de supraveghere bazat pe radare de tipul Freya și Wűrtzburg, care furnizau informațiile necesare pentru desfășurarea acțiunilor de luptă de către aviația de vânătoare și bateriile de apărare antiaeriană. Ca urmare a evoluției nefavorabile a războiului, Germania a transferat mijloacele radar existente pe teritoriul României

[11] *Ibidem*.
[12] Constantin C. Gomboș, *op. cit.*, pp. 121-122.
[13] *Ibidem*.
[14] În perioada 1942-1950, instrucția de specialitate a subofițerilor, pândarilor, observatorilor aerieni și a radiotelegrafiștilor s-a desfășurat în Centrul de Instrucție Pândă Radio (ulterior, Școala de Pândă și Alarmă Radio T.F.F.) și Batalionul de Instrucție din Regimentul de Pândă Radio „Iasmin” – Băneasa. Ioan Gheorghe Rațiu, *Considerații privind istoria radiolocației în România*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2020, p. 32.

armatei române, cu scopul de a crește capacitatea statului român de a-și apăra teritoriul propriu împotriva inamicului aerian[15].

În baza raportului Serviciului General de Pândă Aeriană la cercetarea, observarea și combaterea inamicului aerian și a nevoii de scurtare a timpului pentru informarea operativă a aviației, artileriei antiaeriene, trupelor de pe front și a populației, Marele Stat Major în cooperare cu Statul Major al Aerului și Comandamentul Artileriei antiaeriene au dispus înființarea Serviciului de Informare Aeriană și a Centrului General de Informații Aeriene, la 19 iunie 1944, în baza ordinului 1622 al Statului Major al Aerului. Au fost create șapte centre regionale de informare aeriană, 45 de centre județene[16].

Serviciile de informații germane au avertizat, în luna iunie 1944, că armatele aliate pregăteau să execute lovituri aeriene în zona de vest a României[17]. Avertizat astfel, primarul municipiului Arad, Octavian Lupaș, la 25 iunie 1944, a interzis comerțul în piețele arădene (Avram Iancu, Rădulescu, Arenei, Luptei, Ștefan cel Mare, Împăratul Traian și Obor), după ora 9 dimineața. Excepție făcea doar Piața Mihai Viteazul.

Perioada aprilie-august 1944 a constituit pentru aviația inamică o etapă majoră în distrugerea instalațiilor petroliere și diferitelor obiective din România[18]. Până la 23 august 1944, în întreaga țară, acțiunile sistematice ale aviației anglo-americane de bombardament și asalt stânjeneau economia, constituind factor de stres, descurajator pentru populație. Apoi au urmat atacurile aeriene germane.

În ziarul „Curentul”, din 15 iunie 1944[19], se informa publicul român despre luptele aeriene deasupra Germaniei, unde cel puțin 16 avioane engleze erau doborâte, deasupra teritoriului din preajma frontierei Germaniei de vest și a regiunii interioare a Rinului, de avioane germane de vânătoare de noapte și de artileria antiaeriană.

În același cotidian, Romulus Seișanu, în „Cronica războiului”, arăta că: „Situația militară din Europa, se poate caracteriza în faza actuală a războiului prin trei acțiuni ofensive ce sunt în curs: Una în Franța de nord a corpului expediționar anglo-american ce a debarcat între 6 și 13 iunie pe coastele Normandiei; a doua, în Italia centrală, a armatelor a 5-a americană și a 8-a britanică și a treia, în sectorul de nord unde trupele sovietice au atacat linia de apărare finlandeză din partea de vest a istmului Careliei. Cu toate că după încheierea conferinței de la Teheran s-a anunțat, din Londra și din Washington, că trei ofensive simultane vor

[15] Pătru Pârjol, „Supravegherea aeriană – evoluții și tendințe”, în *Gândirea Militară* (București), 2022, nr. 3, p. 154.
[16] Constantin C. Gomboș, *op.cit.*, p 115.
[17] La 28 iunie 1944, Pretura plasei Lipova informa prefectul județului Timiș-Torontal că în comuna Bogda au sosit 10 soldați din armata germană care fac parte din Reg. 250 Luftnahrithen din Aradul Nou, pentru a construi un post de pândă aeriană și de telegrafie. *Ibidem*.
[18] Vezi pe larg, Șerban Constantinescu, *Bombardamentele anglo-americane efectuate asupra României în al Doilea Război Mondial*, București, 1995.
[19] *Curentul* (București), anul XVII, nr. 5865, 15 iunie 1944, p. 1.

începe în vestul, sudul și estul Europei, împotriva Germaniei, cu scopul de a se obține o decisivă, fie pe frontul occidental, fie pe cel oriental, căci cel din Italia a fost atunci, ca și astăzi, considerat secundar, nu se poate astăzi califica de «culminantă» faza actuală a războiului din vechiul continent…”[20].

Peste două săptămâni, de pe „frontul secundar” din Italia avea să vină moartea din cer peste Arad! În dimineața zilei de 3 iulie 1944, forțele anglo-americane, în cadrul Operațiunii „Frantic Joe”[21], (shuttle bombing / zboruri suveică sau shuttle raids / zboruri pendul) au trimis 55 bombardiere B-17, escortate de avioane de vânătoare P-38 „Mustang”[22], împreună cu forța a 44 bombardiere grele, pentru a ataca punctele strategice din Arad[23].

Pentru reușita acelei operațiuni, Uniunea Sovietică a deschis pentru aviația anglo-americană trei dintre aeroporturile sale, Mirgorod, Poltava și Piriatin (din Ucraina), unde putea să aterizeze pentru alimentare cu combustibil și reîncărcare cu bombe, și, la întoarcere, să efectueze noi misiuni militare[24]. Un scop al acestei operațiuni militare de bombardament era și unul propagandistic, acela de a se constitui, pentru întreaga lume, un simbol al bunelor relații deschise de alianța sovietico-americană, care era doar de fațadă[25].

Cercetătoarea Ioana Nistor, într-un articol în cadrul conferinței naționale arădene „Orașul Arad în timpul celui de-al Doilea Război Mondial”, cita un document din 4 iulie 1944, prin care Chestura Poliției Arad raporta Direcției Generale despre circumstanțele și consecințele bombardamentului. Din raport reținem că, la 3 iulie, alarma s-a dat la ora 11,20, iar bombardamentul a început cu 12 minute mai târziu. Așadar, arădenii au avut foarte puțin timp la dispoziție să se refugieze. Raidul s-a desfășurat în trei valuri.

---

[20] Romulus Seișanu, „Operațiunile din Normandia. Ofensiva sovietică din istmul Careliei”, în *Ibidem*.

[21] „Frantic Joe” (Turbatul Joe) – această denumire se referă la supărarea lui Stalin când a aflat de planurile aliaților americani, I.V. Stalin era poreclit de americani drept „unchiul Joe”, dar și la furia germanilor care au înțeles că din iulie 1944 niciun obiectiv strategic nu mai era în siguranță în fața acestui sistem de bombardament inițiat de către americani.

[22] Frantic I, la 2 iunie 1943, a desfășurat operațiunea de bombardament, cu scop demonstrativ de forță al alianței sovieto-americană, asupra orașului lipsit de apărare din pusta maghiară, Debrețin, cu 102 bombardiere și 64 avioane de vânătoare. La ora 08 și 16, s-a dat alarma pentru toată regiunea dintre Dunăre și Tisa, precum și pentru teritoriile aflate la est de Tisa.

[23] Ioan Tuleu, „Aradul – teatru de război”, în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. VI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013, p. 416.

[24] Janos Ujj, „Fotodocumente despre bombardarea Aradului în anul 1944”, în *Ziridava* (Arad), 2005, nr. XXIV, p. 319.

[25] Au fost Frantic VIII. După incidental regretabil de la Niș, începând cu 7 noiembrie 1944, sovieticii au refuzat orice colaborare militară cu Aliații, astfel că următoarele planuri Frantic au fost anulate. Vezi pe larg, Jánkfavi Zoltán, „Operațiunile militare „Frantic Joe”. Bombardamentele de tip pendul (suveică) executate de către USAAF în Europa”, traducere Tamas Zoltán, în *Orizont Aviatic* (Arad), 2007, nr. 60-61, octombrie-noiembrie, pp. 13-15.

Atacul care s-a produs în ziua de 3 iulie 1944, de luni dimineața, a fost o mare surpriză pentru locuitorii din orașul de pe Mureș. Când la Arad sirenele au început să sune alarma, la orele 11 și 27 de minute, oamenii își vedeau de treburile cotidiene, țăranii aveau mult de lucru, în condițiile în care forța tânără de muncă era pe front, iar animalele de povară și utilajele erau rechiziționate. Salariații din oraș făceau ore suplimentare și resimțeau lipsa unor produse de bază.

Un martor avea să povestească: „Urmărind acum avioanele, acestea ajunseseră deasupra Curticiului, crezând că se vor duce mai departe. N-a fost să fie așa. Întregul uragan stârnit de peste 60-70 avioane grele de bombardament a virat scurt cu 180 de grade sud, cap compas era acum, sigur, Aradul”[26].

„Din suprafața totală a municipiului, care la acea dată era de 18,5 kmp, a fost bombardată o suprafață 4,5 kmp. La bombardament s-au folosit în egală măsură bombe clasice și incendiare. S-au produs Aradului pagube în valoare de 6 miliarde lei. Au fost uciși 190 de arădeni, iar alte 600 de persoane au fost rănite. Au fost lansate 200 bombe explosive și 3.000 bombe incendiare asupra nodurilor terestre de comunicație și a întreprinderilor care deserveau industria de război”, descrie istoricul Andrei Ando[27]. Zona cea mai afectată a fost cea a gării, a Pieței Podgoria și Grădiște. O mare parte din zona industrială a Aradului se afla în ruină. Un număr de 482 de case de locuit au fost lovite, iar 250 dintre ele nici nu au mai putut fi reparate și au fost demolate definitiv. Alte case din vecinătatea lor au ars. Municipalitatea a decis sprijinirea renovării clădirilor, iar familiilor celor decedați le-au fost distribuite gratuit locuri de veci[28].

Din raportul Chesturii Poliției: „Fâșia atinsă de bombardament acoperă cartierul gării pe o întindere de aproximativ 2,1-2,2, km lungime și 1,1-1,2 km lățime. Au suferit din cauza bombardamentului următoarele instituții și întreprinderi: gara CFR, grav avariată; atelierele principale CFR, grav avariate; magaziile CFR complet distruse și liniile de triaj și garare complet avariate; uzinele Astra vagoane distruse aproape total; cazarma Regimentului 1 Roșiori distrusă, trei grajduri, iar restul serios avariat; căminul de ucenici, aripa stângă distrusă; depozitul de fermentare a tutunului, ușor avariat; depozitul de textile universale, complet distrus; garajul de autobuze și camioane a Municipiului Arad, grav avariat; centrul de ocrotire a copiilor, grav avariat; fabrica de lichior „Zvac”, arsă complet; clădirea inspecției CFR, grav avariată; o parte din fabrica de tricotaje, grav avariată”[29].

---

[26] Relatarea căpitanului Grigore Popescu, comandantul Companiei de armament greu de recruți, care făcea parte din Batalionul II, Grăniceri-Instrucție: Ioan Tuleau, *st. cit.*, pp. 417-418.

[27] Claudia Untariu, „Dosarele istoriei. Mărturii de la cele patru bombardamente care au năruit Aradul și au ucis sute de oameni”, în https://adevarul.ro/stiri-locale/arad/dosarele-istoriei-marturii-de-la-cele-patru-2329097.html (accesat la 05.01.2024).

[28] Janos Ujj, *st. cit.*, p. 320.

[29] Claudia Untariu, *op.cit.*

În timpul bombardamentelor din 1944, din rândul comunității germane au murit Schmidt Franz de pe str. Neue Welt (Caransebeș) și Weimann Franz, de pe str. Einsiedler (Pustnicului – Muncii), ambele fiind în aceeași zonă din Aradul Nou, deci, posibil, într-un atac asupra gării, alți patru găsindu-și moartea, unul tot în Aradul Nou și ceilalți trei la Alioș, în Banat.

Baronul Francisc Neuman, grație relațiilor americane și britanice, a reușit să protejeze uzina textilă[30] și colonia UTA, care au rămas neatinse în urma bombardamentului din 3 iulie 1944, deși gara și uzinele de vagoane, situate în apropiere, au fost lovite în plin în repetate rânduri[31].

Dimensiunea socială a dramei este cea care nu trebuie niciodată uitată. În ceasurile acelea, românii și-au regăsit solidaritatea. La 14 iulie 1944, agenția de presă „Ardeal" informa că „în urma bombardamentului, viața a stagnat complet timp de patru zile"[32].

Modul în care acționau bombardierele anglo-americane a devenit cunoscut și prin intermediul Ordinului de Operații nr. 27, capturat dintr-un avion american care fusese doborât la 6 iunie 1944. Piloții se trezeau la 3.30 a.m. Peste o oră li se făcea apelul și li se prezentau detaliile atacului. Militarii își verificau avioanele și echipamentul cu 45 de minute înainte de plecare. Decolarea aparatelor se făcea la ora 5.15 a.m., avioanele intrând pe pistă odată la 45 de secunde. Primul decola avionul care conducea formația. Bombardierele compuneau, până la ora 6.15 a.m., două coloane. Escadrila se asambla la o altitudine de 2.500-3.000 m, deasupra orașului Spinazzola (Italia), deplasându-se spre obiectiv cu o viteza de 250 km/h.

Piloții americani fotografiau efectul bombardamentelor cu ajutorul unor aparate automate și manuale montate pe șase bombardiere, amplasate ultimele în fiecare coloană. Acționarea aparatelor de fotografiat se făcea cu ajutorul unor butoane electrice și dura câteva secunde. O bombă cântarea între 225 si 445 kg.

Piloților le era interzisă comunicarea prin radio până în momentul în care se termina bombardamentul. Procedura prevedea și două excepții, în cazul în care militarii aveau nevoie, urgent, de ajutor și dacă nu cunoșteau direcția în care zburau (din aceasta cauză, în iunie 1944, 64 de bombardiere americane au aterizat la baze aeriene din URSS, fiind fotografiate de un avion german).

---

[30] Fabrica a fost înființată în anul 1909 de către frații Neuman. Inițial a purtat numele de „Hungária Aradi Pamutgyár Rt.", devenind în perioada interbelică „Întreprinderea Textilă Arad" (ITA), devenind în perioada comunistă „Uzinele Textile Arad" (UTA).

[31] Generalul american Cortlandt Van Schuyler, reprezentant al Serviciului de informații american și șeful reprezentant al SUA în Comisia Aliată de Control în România, a fost invitat de baronul Francisc Neuman la Arad, care a sosit cu avionul într-o vizită de o zi. Generalul american a vizitat uzina textilă și clubul de canotaj de pe malul Mureșului și a discutat cu baronul Francisc despre posibilele evoluții politice ulterioare. Puskel Péter, *Povești arădene de succes*, Arad, Etitura Gutenberg Univers, 2021, p. 78.

[32] Claudia Untariu, *op.cit*.

De obicei, zborul escadrilei anglo-americane prin zona artileriei antiaeriene nu trebuia să dureze mai mult de 10 minute. La ieșirea din zona antiaeriană îi aștepta aviația de vânătoarea română și germană. Dar parcă nimic nu era mai periculos, decât să scape de îngrozitoarea încărcătură de bombe pe care o purtau[33].

În acțiunea de pregătire și executare a Actului de la 23 august 1944, Regele Mihai I a fost ghidat de ofițeri britanici ai Intelligence Service și americani ai Office of Strategic Services, printre ei aflându-se și Beverly Bowie[34] și chiar Frank Wisner. De asemenea, Winter Norbert Friederich Ernest, român de origine germană, cu mamă evreică, este semnalat de Corpul Detectivilor ca fiind printre cei inițiați în evenimentul de la 23 august 1944, el având misiuni informative din partea Marii Britanii și SUA.

Ora 1: Prin ordinul 1709/1944, comandamentul Corpului 7 Teritorial de Armată ordona Garnizoanei Arad încetarea subordonării față de comandamentul militar german, respectiv încetarea ostilităților cu armata sovietică, „începând cu această noapte". Prin același ordin se dispunea împiedicarea ocupării instituțiilor civile și militare de către germani.

Ora 1,40: Grupul „Ardeal", organizație paramilitară din Transilvania de Sud (inclusiv Arad), formată din localnici voluntari, primește ordinul de mobilizare.

Vestea încetării războiului a fost primită cu entuziasm în noaptea de 23 august 1944 la Școala de ofițeri de rezervă de infanterie nr. 6 Ineu. Sublocotenent Emil Andrei, comandant al Plutonului 1 din Compania a 2-a a Școlii prezintă acest moment: „Dintre elevi era de serviciu elev-sergent Bogolea Tiberiu. Elevii Școlii de ofițeri de rezervă de Infanterie Nr. 6 Ineu au desfășurat în după amiaza de 23 august 1944 programul normal. Seara, după servirea cinei, unii dintre elevi se duceau în apropiere de școală, la gară, unde era un aparat de radio, pentru a asculta muzică, precum și buletinul de știri de la orele 22. În școală nu aveam aparat de radio, așa că aceasta era singura modalitate de a afla ultimele noutăți, care ne interesau pe toți. […] elevii care l-au ascultat, au venit în mare grabă să-mi comunice cele auzite. Mi-au spus că s-a încheiat pacea. Erau deosebit de bucuroși. Vestea s-a răspândit cu iuțeala fulgerului. Era un entuziasm de nedescris. Elevii bucuroși au ieșit din dormitoare, unii chiar în cămăși de noapte, fericiți că în sfârșit este pace. Entuziasmul lor a ajuns la culme […]"[35].

---

[33] Cătălin Furulu, „Dosare declasificate/ Bombardamentele anglo-americane", partea a II-a, în https://www.zf.ro/print/4780385 (accesat la 19.08.2023).

[34] Beverly Bowie a fost scriitor și poet, redactor asistent la „National Geographic", a fost agent OSS, care a ajuns la București după retragerea germană din toamna anului 1944. Avea să participe la ședințele cabinetului român. https://right-to-speak.fandom.com/wiki/Beverly_Bowie (accesat la 19.03.2024).

[35] Viorel Faur, Valeriu A. Giuran, „Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Banatului și Crișanei (august-octombrie 1944)", în *Crisia* (Oradea), 1981, nr. XI, pp. 293-294.

După 23 august 1944, prefectul Sabin Banciu a dispus autorităților militare locale scoaterea județului de sub controlul unităților germane. Au fost dezarmați și reținuți ofițerii și soldații germani din Arad, iar elita intelectuală maghiară a orașului, bănuită de colaborarea cu autoritățile fasciste, a fost arestată și închisă în Cetatea Aradului. Traian Borcescu arată că germanii aveau în România 400-450.000 soldați și că după „retragerea" din august 1944 au mai rămas aproximativ 80-90.000 soldați germani în România[36].

În ziua următoare, împreună cu o unitate motorizată maghiară, nemții au încercat să pătrundă în Arad dinspre vest, atacând cazarma militară din Gai[37]. Atacul a fost susținut de artilerie și aviație care a mitraliat populația civilă din cartierele apropiate, fiind distruse școala din Gai și alte construcții civile. Atacul a fost respins și aeroportul eliberat de către soldații Batalionului 2 din Regimentul 4 Grăniceri-Gai, însă cu numeroase victime și pagube materiale[38].

Ultimele bombardamente aeriene anglo-americane asupra României s-au efectuat în zilele de 24-26 august 1944, de această dată din postura de aliați ai aviației române, având ca ținte, în principal, obiective germane din Banat și din Transilvania[39]. Aviația de vânătoare germană concentrată la Mizil și Târgușorul Nou nu a mai reacționat, pentru că se pregătea să se disloce în Ungaria și în Transilvania[40].

La 25 august 1944, s-a dat ordinul pentru arestarea și internarea liderilor comunităților maghiară și germană, dintre care unii erau suspectați că ar fi colaborat cu autoritățile naziste. Un număr de 32 de etnici maghiari și 9 germani au fost duși în arestul din Cetate, potrivit documentelor din fondul Colecția referitoare la mișcarea muncitorească, de la Serviciul Județean de Arhive[41]. În

---

[36] A.S.R.I., P, Dosar nr. 25374, vol. 13, f. 199-200.

[37] În 1943, terenul și clădirile aeroportului din Gai erau evidențiate de către primărie ca spații disponibile pentru oportunități industriale noi. Se menționa că fostul aeroport, cu clădiri mari și teren suficient, sunt ocupate doar parțial de un regiment de grăniceri. Horia Truță, „Pavilioanele aviației din Gai", în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. II, coord.: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2011, p. 161.

[38] Sprijinul a venit din partea Diviziei 1 Cavalerie-Instrucție, Corpului 7 teritorial al Armatei I-a, a două batalioane de elevi ale Școlii de subofițeri Radna, două plutoane de armament greu ale Școlii de ofițeri rezervă de infanterie din Arad, militarii Cercului teritorial, depozitele de armament și alimente, spitalele militare, gărzile și alte formațiuni militare, care au devenit în această situație, trupe combatante.

[39] Marius Adrian Nicoară, „Aeronautica militară regală română sub comandament militar național, în acțiune de apărare a spațiului aerian național (23 august-9 septembrie 1944)", în Analele Buzăului (Buzău), 2014, nr. VI, pp. 204-205.

[40] *Ibidem.*

[41] Germanilor din Aradul Nou până la sfârșitul anului 1945 le-au fost luate proprietățile, vitele și uneltele și nu de puține ori au fost expropriați de toate. Legea electorală din 1946 le-a luat dreptul la vot. Între 1945-1947, a fost interzisă predarea în limba germană în toate școlile statului. Doru Sava, *Aradul Nou – Mureșel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi,* Arad, Editura Tiparnița, 2011, pp.150-165. Idem, „Istoria locală – Victimele celui de-Al Doilea Război Mondial din

ziua următoare, la 26 august, aeroportul încă era controlat de armata germană. Aici și la comandamentul din central orașului, de lângă Catedrala Romano-Catolică, s-au concentrat eforturile militare germane, în încercarea de a se organiza și de a recuceri Aradul.

Se duc lupte sângeroase, orașul este atacat cu obuze dinspre aeroport, iar Luftwaffe sprijină aerian acțiunile terestre al militarilor nemți. Cu toate acestea, linia defensivă rezistă, Aradul este protejat de militarii români. În noaptea de 26 spre 27 august, nemții încearcă o nouă acțiune de cucerire a orașului, dar fără succes. La 27 august, defensiva românească se transformă în ofensivă și, depășite numeric și ca tehnică de lupte, trupele germane se retrag dincolo de graniță, în Ungaria. Tot în 27 august, armata română atacă decisiv centrul militar german de comandă de lângă Catedrala Romano-Catolică, din Palatul Minoriților, și reușește să îl ocupe.

Aviația militară germană oferă din nou suport aerian trupelor sale și mitraliază cartierele Aradului, respectiv împrejurimile aeroportului din Gai, cartierele Gai și Bujac. În urma luptelor cu trupele germane în orașul Arad, 100 de soldați nemți au fost luați prizonieri în zilele de 26 și 27 august, iar de pe aeroport au fost capturate 34 de avioane de vânătoare ale Luftwaffe [42]. Desfășurarea evenimentelor de pe câmpul de luptă din jurul Aradului se schimba aproape în fiecare oră. Nici prefectura, nici primăria nu aveau informații corecte.

La 11 septembrie, în cadrul ofensivei din sudul Transilvaniei, trupele maghiare și germane au părăsit valea Crișurilor pentru a ocupa valea Mureșului. De fapt, tot ce trebuiau să facă cu această aparentă ofensivă era să asigure retragerea trupelor Wehrmachtului. Astfel, au ajuns la poalele vestice ale Munților Zărandului, unde s-au confruntat cu trupele române.

În armistițiul de la Moscova, semnat la 12 septembrie 1944, România era obligată să participe cu 38 de divizii la războiul împotriva Germaniei naziste.

La 13 septembrie 1944, într-o frumoasă zi de toamnă, la orele 17, autoritățile orașului Arad așteptau sosirea trupelor sovietice, dar, în locul lor, au intrat din vest trupele hortyste din Divizia 6 Infanterie Rezervă și Divizia 1 Blindată Budapesta. Orășenii care pavoazaseră orașul cu flori și ridicaseră chiar o poartă de triumf în zona stației Podgoria, au intrat în panică și s-au refugiat împreună cu alți transfugi din Curtici, Macea, Șofronea, etc., spre Timișoara, Brad, dar mai ales spre Deva. Prefectul Sabin Banciu s-a refugiat împreună cu subprefectul și cu șeful Serviciului de Aprovizionare din cadrul Prefecturii la Radna, iar apoi la Sebiș și Gurahonț.

Aradul Nou", în https://www.glsa.ro/istoria-locala-victimele-celui-de-al-doilea-razboi-mondial-din-aradul-nou/ (accesat la 16.02.2024)

[42] Alexandru Roz, „Aradul, permanență în istoria patriei", în *August 44. Făurirea unei vieți noi, construirea socialismului în părțile Aradului. Contribuția maselor populare din județul Arad organizate și conduse de PCR, la victoria insurecției naționale din august 1944 și la războiul antihitlerist*, București, Editura Militară, 1981.

Trupe germane-ungare, cu tancuri și motorizate, au trecut frontiera pe un front larg și au intrat în județul Arad. La prânz, pe lângă localitățile Șofronea și Dorobanți, avanposturile Diviziei blindate „Budapesta” erau prinse în luptă cu unitățile române ale Diviziei 1 cavalerie. Cu pierderi de 12 morți, 28 răniți și 275 dispăruți, trupele românești s-au retras prin Piața Avram Iancu peste Mureș, regrupându-se în Cetate, apoi prin Frumușeni spre Lipova. Până seara, Aradul a fost ocupat, inamicul continuându-și înaintarea spre est, desfășurându-se pe aliniamentul Sâmbăteni, Pâncota, Ineu, Mânerău.

Zvonurile se răspândeau repede. Populația românească a orașului era aproape de panică. Marea majoritate a celor aproape zece mii de evrei așteptau ultimele evoluții cu sentimente confuze. Federația Națională Evreiască a lansat recomandarea să se părăsească Aradul cât mai curând posibil. Comisia democratică evreiască filo-comunistă, pe de altă parte, a lansat o propagandă pentru a demonstra că trupele sovietice vor respinge atacul germano-ungar în câteva zile de la cucerirea Aradului și a condamnat agitatorii care creau panică. Unii dintre cei înrolați în taberele de muncă forțată s-au întors și ei acasă. Cu toate acestea, cei mai precauți din populația evreiască au fugit spre interiorul țării, lăsând în urmă o mare parte din bunurile lor[43]. O parte din populația satelor românești a pornit spre Deva cu trenul, carul și uneori chiar pe jos, conducându-și o parte din turmele de vite.

În dimineața zilei de 14 septembrie, după ce a ocupat podul feroviar către Timișoara, grosul trupelor maghiare, format din Regimentul 1 armată mecanizată, a ajuns la Arad. A doua zi, în fața Primăriei, trupele au făcut o demonstrație de forță. Martorii au spus că vehiculele blindate au mărșăluit de două ori prin fața tribunei de onoare improvizate în grabă pentru a face ca numărul trupelor de asalt să pară mai mare.

La Institutul și Muzeul de Istorie Militară din Budapesta se află o scrisoare de la comandantul regimentului de pușcași care a ocupat Aradul, colonelul György Vastagh de Alsótarja[44]. Iată câteva fragmente ale scrisorii: „Aradul a fost atât de surprinzător lovit de mișcarea mea de ocolire, încât de la viața care se desfășura normal la 12, în orele amiezii, s-a ajuns la apogeul panicii la 4 după-amiaza ... La șase și jumătate am intrat primul în piața principală a Aradului, stând pe vârful rezervorului vehiculului meu de elită. Armele încă răsunau când am intrat. Orașul era pustiu, nu se vedea niciun suflet, dar totuși veneau focuri de armă ... Chiar în prima seară am capturat cetatea Aradului cu mulți prizonieri, o cantitate nemăsurată de echipament militar și aeroportul pe care se aflau 32 de bombardiere de fabricație germană echipate cu bombe, pe lângă acestea și o baterie de apărare antiaeriană din proximitatea aeroportului.

[43] Puskel Péter, *op.cit.*, pp. 104-105.

[44] *Ibidem*, p. 106. Scrisoarea lui Vastagh György către fiul său, Arad, 1944, 16 septembrie. Muzeul de Istorie Militară Budapesta. La 3 octombrie 1944, la Szentes, i s-a acordat Medalia de Aur a Curajului pentru Ofițeri.

Am petrecut noaptea în Arad în mijlocul împușcăturilor care nu conteneau ... La prânz, în jurul orei 12 a ajuns la Arad și infanteria și atunci și-a făcut intrarea și generalul-locotenent József Heszlényi. Heszlényi mi-a mulțumit în fața publicului, strângându-mi mâna – pentru asaltul rapid”[45].

În seara zilei de 14 septembrie, au sosit o unitate a poliției maghiare și una a jandarmeriei maghiare. Patrule au fost organizate în oraș și în împrejurimile orașului. Voluntarii, inclusiv mulți studenți maghiari, au început să reinscripționeze tăblițele indicatoare stradale cu numele avute anterior anului 1920. Dr. Károly Jegessy, procuror general pensionat și avocatul Lajos Széll au fost convocați la Primărie unde li s-a propus să-și asume funcția de prefect sau primar. Au refuzat oferta. Ziarele în limba română au fost interzise (ziarele maghiare din sudul Transilvaniei fuseseră interzise de Guvernul român la scurt timp după diktatul de la Viena) și a fost publicat ziarul „Aradi Híradó”, din care au apărut doar trei numere. Mașinile de la fabricile mari au fost confiscate. În oraș și-au făcut din nou apariția Gestapo-ul și SS-ul, după ce formațiunile germane fuseseră dezarmate după întoarcerea armelor de la 23 August. Într-o ediție specială, ziarul „Südostdeutsche Tageszeitung” (Cotidianul german de sud-est) a chemat șvabii din Aradul Nou să se „repatrieze”[46].

Ungurii au cochetat inițial cu ideea internării elitei românești în cetate, autoritățile militare ungare au renunțat la plan și s-au concentrat pe aplicarea legilor anti-evreiești. Vasile Avramescu a rămas însă în contact permanent cu acestea, până la retragerea lor din 21 septembrie.

Generalul-locotenent József Heszlényi a semnat, la 15 septembrie, afișele de perete care anunțau că evreii erau obligați să poarte steaua galbenă. De asemenea, s-a răspândit vestea care anunța pregătirea ghetoului în cetatea Aradului. Reprezentanții maghiari s-au adresat comandantului orașului Aladár Asztalossy în încercarea de-al convinge să nu aplice reglementările referitoare la evrei, argumentând că evreii din Arad aveau simțăminte puternic maghiare, iar limba lor maternă era maghiara. Aceeași cerere a fost repetată și înaintea generalului-locotenent Heszlényi, după ce a ajuns la Arad venind de la cartierul său general din Dombegyháza. Heszlényi a fost extrem de surprins că maghiarii din Arad s-au ridicat în apărarea evreilor și, în cele din urmă, a spus că decretul nu mai putea fi revocat, dar a promis că nu va grăbi punerea în aplicare dacă nu va fi presat de Comandamentul SS din Arad[47].

În ultimele zile, rabinul șef Schönfeld a fost ascuns de episcopul ortodox Andrei Magieru, iar unul dintre oamenii de încredere ai prefectului Banciu care

[45] *Ibidem*, pp. 109-110.
[46] *Ibidem*, p. 110.
[47] *Ibidem*, pp. 110-111. La 8 mai 1945, József Vitéz Heszlényi, împreună cu fiul său, József Heszlényi Jr., au fost capturați de trupele americane. Heszlényi a fost apoi predat sovieticilor, unde, la 2 iunie 1945, s-a sinucis tăindu-și încheieturile cu o lamă de ras în Zwette, Austria, de teamă să nu fie anchetat. Ordinul „Vitéz” este un ordin de merit maghiar, care a fost fondat în 1920 și avea să fie recunoscută ca instituție „sub conducerea guvernului nazist al Germaniei”.

fugise, a fost ascuns de către Pál Alföldy senior, președintele Asociației Economice Arădene, în apartamentul său. Nouă evrei și câțiva ceferiști români aflați la serviciu și-au pierdut viața în timpul ocupației maghiare. Feroviarii români și-au pierdut viața în timpul raidurilor aeriene asupra gării și asupra garniturilor feroviare.

Membrii Consiliului evreiesc i-au cerut comandantului de poliție Tóth să amâne pentru două zile depunerea registrului evreilor, susținând că în zilele care urmau va cădea Ros Hasana, una dintre cele mai mari sărbători ale iudaismului. Aceste două zile i-au salvat pe evreii din Arad. În dimineața depunerii listei, trupele sovietice se luptau deja la periferia Aradului.

„[…] Pe străzi era un infern, se trăgea, iar de la marginea orașului se auzeau rafale de mitralieră și tunuri. Trupele maghiare se opuneau, însă erau peste tot în defensivă. […] Încă puțin și ajung rușii. M-am luptat să ajung la comandantul gării. Locotenentul mi-a strigat că tancurile au blocat drumul și calea ferată la Sântana. S-a cerut sprijinul a șase Stuka. Și chiar au apărut cele șase avioane care, după ce au survolat zona, au aruncat, în trei valuri, la aproximativ 5 km de gară, o serie de bombe peste tancurile rusești. Trenul a plecat. El a ajuns după puține minute acolo unde a avut loc bombardamentul. Participanții la această călătorie spre iad mi-au povestit mai târziu ce se întâmplase. Câteva tancuri sovietice au scăpat de distrugere și, retrăgându-se într-un lan de porumb, au așteptat trenul. Când acesta a ajuns în dreptul lor au tras. Rezultatul au fost 36 de morți și cel puțin de trei ori mai mulți grav răniți. Spre norocul lor, locomotiva nu a fost atinsă, mecanicul accelerând și ducând vagoanele cu morți și vii la destinație. […] Coloane de unguri se îndreptau spre vest. În spate, orașul era învăluit în fum”[48].

Pe 21 septembrie, trupele maghiare au evacuat Aradul în doar câteva ore. În timp ce se retrăgeau, au aruncat în aer toate cele trei poduri peste Mureș și au deteriorat liniile de cale ferată care duceau la gară.

Prefectul Sabin Banciu a revenit în orașul Arad la 22 septembrie 1944, la ora 19, și a luat măsuri pentru normalizarea activității administrative. În noaptea de 22 septembrie 1944, unitățile Armatei Roșii au ocupat Aradul. În urma întoarcerii trupelor românești a reinstaurării administrației, anchetele nu au lipsit. Mai multe persoane publice maghiare din Arad au fost anchetate și arestate pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp.

În a doua jumătate a lunii septembrie 1944, în județ Arad au fost mai multe valuri de atacuri aeriene ale aviației germane. Zeci de tancuri rusești au fost distruse în lupta pentru valea Mureșului, iar în interiorul județului, în zona Vărădia-Săvârșin, au fost distruse case, avariate vehicule și s-au înregistrat și pierderi de vieți omenești.

[48] Doru Sava, *op. cit.*, pp. 148-149.

După luptele de la Păuliș, în 20 septembrie 1944, cu participarea Corpului 57 armată rus, s-a trecut la ofensiva asupra Aradului[49]. Două zile mai târziu, în 22 septembrie, armata ungară s-a retras peste graniță, aruncând în aer cele două poduri rutiere metalice de pe Mureș, centrala telefonică, gara și podul CFR spre Timișoara și altele. Trupele sovietice au intrat în oraș și au fost încartiruite în cazărmile din Cetate, Calea Bodrogului, Calea Aurel Vlaicu și alte clădiri militare din localitate, unde au rămas timp de 14 ani (1958).

Al doilea bombardament al orașului Arad a fost executat de aviația germană Luftwaffe, care a atacat punctele strategice din municipiu. Bombardamentul a avut loc în seara de 31 octombrie 1944, de la ora 19,40, și s-a desfășurat în două valuri. Un număr de 22 bombardiere au aruncat peste Arad mai mult de 80 de bombe. Cea mai afectată a fost, din nou, zona gării. Nouă militari (2 soldați români și 7 sovietici) și zece civili au murit (dintre civili, 8 bărbați și 2 femei), alți 15 au fost răniți. Un număr de 50 de case au fost lovite de bombe, iar 200 de vagoane cu materiale de război și alimente au fost distruse.

Al treilea bombardament asupra orașului Arad aparține tot aviației germane Luftwaffe, și s-a petrecut în noaptea de 1 noiembrie 1944, însă fără o țintă precisă. Obuzele nu au atins, de această dată, obiective strategice, iar artileria antiaeriană a determinat retragerea bombardierelor spre periferiile orașului, unde pagubele provocate au fost minore. Datorită eficacității apărării antiaeriene, bombele au fost aruncate, în locuri mărginașe, nefiind înregistrate pierderi umane, iar cele materiale au fost minore.

Al patrulea bombardament a avut loc în 19 noiembrie 1944, când aviația inamică a pătruns pe teritoriul municipiului, și a aruncat doar 8 bombe, cu urmări neînsemnate. A fost un raid aerian fără succes militar german și fără pierderi de partea română. Cele opt obuze aruncate asupra Aradului au produs pagube minore.

La sfârșitul lunii octombrie 1944, județul Arad era sub controlul armatelor sovietice și române, după ce și ultimele localități din vestul județului au fost părăsite, după lupte intense, de trupele maghiare.

După încheierea războiului, împuterniciți ai primăriilor și a numeroaselor comisii create s-au deplasat în teritoriu, în prezența unor oficiali militari sovietici, cu scopul identificării mormintelor combatanților indiferent de etnie. Concomitent, în societatea românească a fost indusă o nouă atitudine față de foștii combatanți. Cei care au participat la luptele de pe Frontul de Răsărit erau considerați trădători ai cauzei naționale, iar eroii proveneau doar din luptătorii frontului antihitlerist[50].

---

[49] În zona Cetății Arad au fost găsite cadavrele cetățenilor Foldeș Adalbert, Bizam Ladislau, Schwartz Iacob și Gabor Andrei, executați de elementele fasciste în ultima zi a teroarei horthiste din Arad. Au fost înmormântați cu onoruri în Cimitirul Evreiesc din Grădiște.

[50] În 1948, Prezidiul Marii Adunări Naționale din R.P.R. a desființat Așezământul Național pentru Cultul Eroilor (Decret MAN 48, 1948) și a înlocuit expresia „Eroi de război” cu cea de „Luptători

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Serviciului Român de Informații.

Curentul (București), anul XVII, nr. 5865, 15 iunie 1944, p. 1.

Aparaschivei, Sorin, „23 august 1944 – O afacere exclusive militară", în *Historia* (București), în https://historia.ro/ (accesat la 16.03.2024).

Arbonie, Emil, „Poliția urbană arădeană (1929-1949)", în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. XI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2016.

Constantinescu, Șerban, *Bombardamentele anglo-americane efectuate asupra României în al Doilea Război Mondial*, București, 1995.

Dobrovicescu, Lucian, „Aprilie 1944. Moartea vine din cer. Bombardierele Alite asupra României", în *Historia* (București), în https://historia.ro/ (accesat la 16.03.2024).

Dumbrăveanu, Traian-Constantin, „Bombardamentele aviației americane asupra Brașovului (16 aprilie 1944)", în *Țara Bârsei* (Brașov), 2017.

Faur, Viorel, Giuran, Valeriu A., „Documente și memorii privind luptele pentru eliberarea Banatului și Crișanei (august-octombrie 1944)", în *Crisia* (Oradea), 1981, nr. XI.

Furulu, Cătălin, „Dosare declasificate/ Bombardamentele anglo-americane", partea a II-a, în https://www.zf.ro/print/4780385 (accesat la 19.08.2023).

Gomboș, Constantin C., „Raidurile aviației anglo-americane asupra județului Timiș-Torontal din anii 1943-1944", în *Patrimonium Banaticum, Anuar de Arheologie și Istorie Antică Istorie Istoria Artei* (Timișoara), nr. V, Editura Graphite, 2006, pp. 111-130.

Győri Illés, István, *Metamorphosis Transylvaniae*, Cluj, 1937.

https://right-to-speak.fandom.com/wiki/Beverly_Bowie (accesat la 19.03.2024).

Jánkfavi, Zoltán, „Operațiunile militare „Frantic Joe". Bombardamentele de tip pendul (suveică) executate de către USAAF în Europa", traducere Tamas Zoltán, în *Orizont Aviatic* (Arad), 2007, nr. 60-61, octombrie-noiembrie, pp. 13-15.

Janos Ujj, „Fotodocumente despre bombardarea Aradului în anul 1944", în *Ziridava* (Arad), 2005, nr. XXIV.

Károly, Sándor, „Aradul în perioada interbelică", în https://www.arad.zone/blog-ar/aradul-%C3%8En-perioada-interbelic%C4%82-metamorfoza-aradului (accesat la 16.03.2024).

Moraru, Pavel, *Serviciile secrete și Basarabia*, București, Editura Militară, 2008.

antifasciști pentru dreptate și democrație". Tot atunci, a fost instituită, la 9 mai, Ziua Victoriei, fiind organizate ceremonii comemorative doar la monumentele și cimitirele sovietice și a românilor uciși pe Frontul de Vest.

Nicoară, Marius Adrian, „Aeronautica militară regală română sub comandament militar național, în acțiune de apărare a spațiului aerian național (23 august-9 septembrie 1944)”, în Analele Buzăului (Buzău), 2014, nr. VI.

Pârjol, Pătru, „Supravegherea aeriană – evoluții și tendințe”, în *Gândirea Militară* (București), 2022, nr. 3, p. 154.

Puskel, Péter, *Povești arădene de succes*, Arad, Etitura Gutenberg Univers, 2021.

Rațiu, Ioan Gheorghe, *Considerații privind istoria radiolocației în România*, Brașov, Editura Universității „Transilvania”, 2020.

Roz, Alexandru, „Aradul, permanență în istoria patriei”, în *August 44. Făurirea unei vieți noi, construirea socialismului în părțile Aradului. Contribuția maselor populare din județul Arad organizate și conduse de PCR, la victoria insurecției naționale din august 1944 și la războiul antihitlerist*, București, Editura Militară, 1981.

Sava, Doru, *Aradul Nou – Mureșel. Istoria unui cartier, povestea unei lumi*, Arad, Editura Tiparnița, 2011.

Idem, „Istoria locală – Victimele celui de-Al Doilea Război Mondial din Aradul Nou”, în https://www.glsa.ro/istoria-locala-victimele-celui-de-al-doilea-razboi-mondial-din-aradul-nou/ (accesat la 16.02.2024)

Seișanu, Romulus, „Operațiunile din Normandia. Ofensiva sovietică din istmul Careliei”, în *Curentul* (București), anul XVII, nr. 5865, 15 iunie 1944, p. 1.

Truță, Horia, „Pavilioanele aviației din Gai”, în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. II, coord.: Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2011.

Tuleu, Ioan, „Aradul – teatru de război”, în *Administrație românească arădeană: Studii și Comunicări din Banat-Crișana*, vol. VI, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2013.

Untariu, Claudia, „Dosarele istoriei. Mărturii de la cele patru bombardamente care au năruit Aradul și au ucis sute de oameni”, în https://adevarul.ro/stiri-locale/arad/dosarele-istoriei-marturii-de-la-cele-patru-2329097.html (accesat la 05.01.2024).

Universitatea Populară Arad – frântură de cotidian

The People's University of Arad – A Glimpse of Daily Life

Ioan TULEU
Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad

Abstract
In the autumn of 1964, the People's University of Arad (renamed the Cultural and Scientific University in 1975) was established and quickly became a daily presence in the city's public life. As part of the concept of lifelong learning, the institution organized conferences, symposia, round tables, and fee-based courses on topics such as foreign languages, electronics, and computing. The large number of enrolled participants demonstrated strong social demand. However, in the 1990s, the university experienced a steady decline, ultimately leading to its disappearance, due to the diversification and expansion of the educational offerings provided by both public and private entities. Nevertheless, the existence of the institution remains a fragment of the cultural life of a not-so-distant era.

Keywords: *education, courses, conferences, lecturers, teachers, resources.*

Universitățile populare au apărut pentru prima dată în Europa în Danemarca, pe la mijlocul secolului al XIX-lea. La început, au fost organizate spre a contribui la modernizarea agriculturii daneze prin transmiterea de informații la cursurile organizate pentru fermierii de la sate și din mediul și preorășenesc. Mai apoi, aceste forme de difuzare a cunoștințelor s-au generalizat, cuprinzând și alte domenii ale cunoașterii umane, universitățile populare fiind găzduite și în orașe, iar la cursurile organizate participau oameni de toate categoriile sociale și profesionale.

În România, este cunoscută Universitatea Populară de Vară, organizată de savantul Nicolae Iorga la Vălenii de Munte, unde chiar marele profesor susținea conferințe, lecții, având invitați și alți intelectuali din domeniile cultural-artistice.

Referindu-se la semnificația Universității Populare din Vălenii de Munte, profesorul Constantin Vasilescu, ultimul secretar al marelui savant, afirma că instituția respectivă a reprezentat, pentru Nicolae Iorga, „o căutare pe o scară superioară, liberă de programe și obligații oficiale, o tribună pentru cultivarea virtuților naționale, de lumină și cultură, de cuvânt adevărat". Au venit la Vălenii de Munte, de-a lungul anilor, în timpul vieții profesorului, mii de oameni din toate colțurile României. Acestora, din 1921, li s-au adăugat, „într-un spirit de largă înțelegere și respect reciproc, peste 2000 de intelectuali din rândul naționalităților conlocuitoare: maghiari, germani, sârbi, bulgari. De asemenea, au

participat circa 200 de studenți și profesori de peste hotare: italieni, francezi, polonezi, cehi, sârbi, bulgari".

În anul 1947, cursurile Universității Populare au fost suspendate, dar mai târziu, în 1964, regimul comunist a decis înființarea de universități populare în marile municipii din țară, urmărindu-se prin aceasta intensificare activității de propagandă favorabilă regimului, dar și transmiterea de cunoștințe publicului larg, din diverse domenii, în scopul „ridicării nivelului cultural-științific al maselor de oameni ai muncii". În anul 1978 s-au sărbătorit 70 de ani de la înființarea cursurilor Universității Populare de Vară, iar de la Arad, prof. Dan Lăzărescu și prof. Ioan Tuleu au participat pentru două săptămâni la manifestări. Câteva zile a apărut și publicația *Neamul Românesc,* care amintea de ziarul cu același nume editat de Nicolae Iorga. După o săptămână, a fost interzis de autorități din cauze care nu au fost anunțate, însă sigur publicația avea o pronunțată atitudine antisovietică.

Atunci, în 1964, s-a înființat și Universitatea Populară Arad, fără personalitate juridică, care a început să funcționeze în cadrul Casei Prieteniei Româno-Sovietice, instituție care rămăsese fără obiectul muncii după schimbarea de direcție a politicii românești, dinspre Uniunea Sovietică și internaționalismul proletar spre lumea largă și spre național-comunismul românesc. Doar în Constanța și Arad exista această formulă organizatorică, în timp ce în celelalte municipii universitățile populare funcționau în cadrul caselor de cultură. Excepție făcea Universitatea Populară București, instituție de sine stătătoare, cu personalitate juridică, ce își avea sediul la Sala Dalles.

Universitatea Populară nu făcea parte din sistemul de învățământ, ea era subordonată Comitetului Județean de Cultură și Primăriei Municipiului Arad, dar importante pentru alcătuirea programelor și controlul politic erau Comitetul Județean de Partid și Comitetul Municipal de Partid, în fața cărora răspundeau organizatorii cursurilor. Instituția avea o relativă autonomie în alcătuirea programelor, lecțiilor, modalităților de predare, selectarea lectorilor, respectiv a directorilor și secretarilor de curs. Sigur că funcționa autocenzura, dar existau destule cazuri când se trecea dincolo de limitările strict ideologice.

Existau două mari categorii de cursuri: Cursurile de cultură generală și cursurile de perfecționare profesională. Cursurile de cultură generală se țineau la sediul Universității de pe Bulevardul Republicii nr. 78 și beneficiau de o foarte bună poziție în municipiu și de asemenea, de birouri mari și sală de conferințe de 200 de locuri, excelent amenajate pentru vremea aceea. Acolo a existat cândva un centru pentru întruniri pe diverse scopuri deținut de baronul Neuman. În special tavanul sălii de conferințe are o valoare artistică excepțională, fiind decorat cu lambriuri din lemn cu motive geometrice stilizate. Holul mai păstra încă stâlpi din lemn, cu sculpturi, iar ușile erau masive, cu clanțe de alamă turnate artistic. Cele două birouri erau de mari dimensiuni, de circa 36 mp fiecare și erau dotate cu

covoare persane, fotolii și scaune sculptate. Pe pereți erau expuse picturi de autori arădeni importanți, inclusiv de Sever Frențiu.

Organizarea și funcționarea Universității era, oarecum, copiată după cea a universităților de stat, din sistemul de învățământ și avea un organ de conducere colectivă, Consiliu Științific în frunte cu un rector, 2 până la 4 prorectori și un număr de membri. Apoi, mai exista colectivul profesoral de la cursurile tehnico-aplicative și de limbi străine și un secretariat operativ. În Arad s-a instituit o cutumă care a funcționat până la încetarea activității, la începutul anilor '90, ca rectorul să fie directorul Muzeului Județean, respectiv de-a lungul anilor au fost nominalizați pe această funcție Ovidiu Olariu, Nicolae Roșuț, Doru Bogdan, George Pascu Hurezean. Prorectorii erau intelectuali de prestigiu din municipiu, și, eventual, din structurile politice și sindicale. Spre exemplu, în anul de învățământ 1978/1979 rector era prof. Nicolae Roșuț, iar prorectori prof. Filip Manoliu, prof. Eduard Ivanof, prof. Corneliu Pădurean și activist cultural UJCM, Ana Ardelean. Mai mulți ani a fost prorector și cercetător științific, gr. I Radu Redac. Membrii Consiliului Științific erau directorii și secretarii cursurilor de cultură generală, colaboratori cu prestigiu intelectual. Rectorul era plătit în anii '60-'70 cu 600 de lei lunar, iar directorii de curs, cu 400 de lei. În anii '80 ai secolului trecut, însă, atunci când s-a trecut în toată țara la economii, s-a interzis plata directorilor și secretarilor de curs, munca trebuia să fie benevolă.

Consiliul Științific se întâlnea de două ori pe an, odată la începutul cursurilor (care a variat între 22 octombrie și 1 octombrie anii '80), când se aprobau planul și programul pe anul școlar și la închiderea cursurilor, pe la mijlocul lui iunie, când se făcea bilanțul. Începutul activității se marca printr-o mare conferință în sala Teatrului de Stat Arad sau a Filarmonicii de stat, invitați fiind profesori universitari de la Timișoara, Cluj-Napoca ori București. Sfârșitul anului școlar era încununat de „Zilele Universității Populare", care se desfășurau în prima săptămână a lunii iunie, când se desfășurau conferințe, simpozioane, mese rotunde cu invitați de marcă, intelectuali din centrele universitare.

Activitatea operativă, cotidiană, era asigurată de cei doi angajați ai Casei Prieteniei, care se implicau de la recrutarea directorilor de curs, a lectorilor de la cursurile cu plată, fixarea orarului, stabilirea invitaților din țară, la ținerea legăturii cu conducerea de partid și de stat, asigurau bugetul de venituri și cheltuieli etc. Aceștia, până la sfârșitul anilor '70, au fost plătiți de către Primăria Arad, ai cărei angajați erau, iar apoi, în anii '80, au fost plătiți din autofinanțare. *De facto*, angajații Casei Prieteniei, apoi ai Casei de Cultură a Municipiului, conduceau instituția. Casa Prieteniei și Casa de Cultură erau subordonate administrativ Consiliului Popular Municipal, dar care nu intervenea niciodată în activitățile programatice ale Universității. Primul director al Casei Prieteniei a fost Lucia Ardevan, care s-a dovedit a fi omul potrivit la locul potrivit, cunoscută în oraș inclusiv prin intermediul soțului, medicul Ștefan Ardevan, fost director al Direcției Sanitare Județene. Lucia Ardevan avea multe cunoștințe printre

intelectualii Aradului, mai ales dintre cei care s-au format înainte de război sau imediat după aceea și a reușit să formeze o echipă de mare prestanță intelectuală. Dar era și foarte deschisă spre tinerii absolvenți de universitate, promovându-i și scoțându-le în evidență aptitudinile culturale. Se poate aprecia că instituția a concentrat în activitățile ei tot ce avea Aradul mai valoros intelectual.

Activitatea era formativ-educativă și se încadra în conceptul de educație permanentă. Cursurile de cultură generală se desfășurau zilnic, cu excepția sâmbetei, de la ora 17 și putea participa orice doritor, programul fiind afișat la avizierul de la poarta de intrare în clădire și era, de asemenea, publicat în cotidianul „Flacăra Roșie". Temele erau diverse: din domeniile filozofiei, geografiei, culturii și civilizației naționale și mondiale, literatură, istorie, știință și tehnică iar o dată pe săptămână conferințele (cursurile) se desfășurau și în limba maghiară. Tematica cursurilor era stabilită încă de la începutul anului școlar și cuprindea circa 16 lecții, care se desfășurau o dată la două săptămâni. Lecțiile (conferințele, simpozioanele) erau susținute de directorul și de secretarul de curs care puteau avea și invitați de marcă din oraș sau din țară.

Cu timpul, au fost planificate și cursuri în instituții și unități economice din municipiu o dată pe lună, însă acestea erau mai mult formale, se desfășurau doar episodic, instituțiile, întreprinderile nefiind interesate, cum nici nu erau doritori să le susțină. Treptat, la sediul universității, care a devenit Universitatea Cultural-Științifică la mijlocul anilor '70, s-au organizat și alte activități decât cursurile obișnuite, precum: un cenaclu literar, cenaclu de muzică folk, seri arădene, întâlniri cu scriitori etc. Cenaclul „Lucian Blaga" al Uniunii Scriitorilor – filiala Arad a fost găzduit în anii '80 în birourile Universității. Cercul Cultural „Ioan Russu Șirianu" (al pensionarilor), plus dezbateri pe teme diverse, aniversări istorice și culturale, inclusiv revelioanele pentru colaboratori erau organizate în birourile elegante și spațioase.

Cursurile tehnico-aplicative și de limbi străine erau organizate cu plată și se desfășurau în săli de cursuri ale unor școli din municipiu, aici amintim Școala generală nr. 4, Școala generală nr. 1 și Liceul Hidrotehnic. În anii '80, cursurile cu profil tehnic au fost transferate în sălile proprii ale Casei de Cultură a Municipiului, din str. Lucian Blaga nr. 2-4, unde s-au amenajat laboratoare speciale. Acestea erau dotate cu aparatura necesară, aveau o frecvență bisăptămânală, cu câte două ore, și erau susținute de lectori și specialiști din rândurile unor profesioniști care lucrau în unități economice, diverse instituții și în învățământ. Recrutarea nu ținea cont de criterii impuse dinafară, ci era făcută de angajații Casei Prieteniei / Casei de cultură, în funcție de notorietatea candidatului, disponibilitatea sa, specializarea etc. Lectorii de la cursurile cu plată erau plătiți cu 20 de lei pe oră și tariful a rămas așa până în 1990, dar printr-un subterfugiu, suma era suplimentată adăugând mai multe ore la pontaj, deoarece instituția risca să se rămână fără lectori din cauza concurenței la particulari, în special la limbile străine și cele de admitere la facultate. Un lector cu patru ore

săptămânal era plătit cu 400 de lei, din care se scădea impozitul de 23 de lei. În anii ‘60-’70, cursanții plăteau pe un an de zile 260 lei la cursurile de limbi străine și de 390 la cursurile tehnice. De obicei, un lector avea două grupe de cursanți săptămânal de câte 4 ore, așa că venitul se ridica la 800 de lei.

Primele cursuri cu plată au fost cele de limbi străine, pentru început limba franceză, apoi limba germană, limba engleză, după care foarte curând s-au mai înființat cursuri de limba italiană, limba spaniolă, limba maghiară și limba sârbă (pentru copii de școală primară). Lor li s-au adăugat cursurile de radiotehnică (depanare radio), cursuri de depanare-tv (de fapt cursuri de electronică), cursuri de contabilitate, de desen tehnic, cursuri de depanare auto, cursuri de instalații civile, cursuri de esperanto, cursuri de artă fotografică, cursuri de calculatoare electronice, curs de citire rapidă, cursuri de stenografie-dactilografie, cursuri de ghizi-interpreți, cursuri de pregătire pentru admitere la facultate, cursuri de perfecționare profesională pentru cadrele didactice. Toate aceste cursuri răspundeau unor necesități sociale și erau de multe ori propuse de oameni în urma unor sondaje de opinie sau de către specialiști care doreau să predea în cadrul universității. S-a ajuns în anii de vârf ‘70-‘80 ca totalul înscrișilor să ajungă la 1200-1300, cu încasări de 300-400 de mii anual. Înscrierile se făceau în urma unei insistente reclame prin ziarul local „Flacăra Roșie”, afișe așezate în toate cartierele, prin fotomontaje rulate la debutul filmelor de lung metraj din cinematografe și evident prin propaganda de la om la om.

Universitatea Populară Arad era foarte bine dotată cu mijloace audio-vizuale atât pentru cursurile de la sediul din B-dul Republicii, cât și pentru cele cu plată din alte locații. În anul 1974, de pildă, în inventar existau pentru cursurile de cultură generală de la sediu un aparat de proiecție cinematografică, un epidiascop, două aspectomate, un televizor, un magnetofon, un pick-up și în bibliotecă existau peste 2000 de volume carte, inclusiv câteva sute de manuale de limbi străine. Pentru cursurile cu plată existau 17 magnetofoane Tesla, 4-5 pick-up-uri, mai apoi s-au cumpărat un magnetofon Kashtan, 5 casetofoane de mici dimensiuni, aparate de radio, televizoare, aparate de măsurat, ciocane de lipit etc. Spre sfârșitul anilor ‘80, situația s-a înrăutățit, însă, treptat, pentru că s-a interzis investiția în bunuri de inventar, deși la Universitate toate aparatele serveau ca material didactic și astfel a scăzut și calitatea actului de predare. La depanare auto și instalații civile, spre exemplu, lectorii aduceau de acasă materialul didactic. Universitatea a suferit financiar și pentru că, după ce instituția a fost integrată Casei de Cultură, sume din ce în ce mai mari au fost folosite pentru alte necesități, mai ales că din 1980 s-a introdus autofinanțarea integrală, inclusiv pentru plata salariilor. Atâta vreme cât instituția a fost autonomă, a existat an de an un evident progres prin diversificarea activității, înființarea de noi cursuri și organizarea de activități diverse precum conferințe, mese rotunde, cenacluri, dar și printr-o dotare materială corespunzătoare. Pentru a realiza veniturile necesare, Casa de Cultură a Municipiului, respectiv Universitatea Cultural-Științifică au

căutat prin toate mijloacele posibile să diversifice activitățile producătoare de mijloace financiare necesare, mai ales pentru plata angajaților, neglijându-se în acest fel propaganda ideologică impusă de directivele partidului. Înscrierile se efectuau în luna septembrie, dar continuau și după începerea cursurilor în jurul datei de 1 octombrie, acolo unde existau încă locuri libere sau la cursurile nou înființate. Astfel, în 18 octombrie 1986, Universitatea Cultural-Științifică anunța în „Flacăra Roșie" înscrieri la: radioelectronică, artă foto, desen tehnic, calculatoare electronice, mecanică auto, circuite și instalații electrice, instalații sanitare și de încălzire, limbile franceză și engleză anii II și III, matematică, economie politică și filozofie, croitorie bărbați.

Universitatea Cultural-Științifică și-a câștigat o mare notorietate printre locuitorii municipiului mai ales datorită oamenilor care au susținut cursurile, simpozioanele, lecțiile de la cursurile cu plată. Inclusiv pe plan național, Universitatea Populară Arad (Cultural-Științifică) era apreciată, fiind plasată pe unul din locurile fruntașe. Între colaboratorii instituției s-au regăsit atât oameni din „garda veche", născuți și formați în perioada interbelică, cât și oameni născuți după război, dar și specialiști formați în perioada de relativă deschidere doctrinară și științifică din anii '60-'70 ai regimului comunist. Erau, astfel, două generații, cu experiențe diferite, cu viziune diferită, dar cu pregătire culturală solidă, făcută în instituții de învățământ superior recunoscute.

Între oamenii mai în vârstă erau Eduard Găvănescu profesor emerit, ce a susținut prelegeri de istorie la „Seri arădene", autor de cărți și studii științifice, dr. Vasile Popeangă, istoric și pedagog de valoare națională, prof. dr. Géza Kovács, istoric de limbă maghiară, istoricul Eugen Glück, autor de studii istorice publicate în reviste naționale și europene, poetul Lucian Emandi, autor de volume de poezie în perioada interbelică și jurnalist la „Hotarul", dirijorul Paul Paradenco-Adamești, dr. în medicină Paraschiv Chiriță, ec. Iustin Ardeleanu, fost director de bancă, prof. Ioan Ivașcu de la Liceul Pedagogic, prof. Olga Alexandrescu, prof. Filip Manoliu etc., iar din generația imediat următoare îi nominalizăm pe Nicolae Roșuț, profesor la Liceul „Ioan Slavici" și directorul Muzeului Județean Arad, profesorul Ovidiu Olaru, prof. dr. Aurel Ardelean, prof. dr. Lizica Mihuț, prof. dr. Alexandru Roz, jurnalist Emil Șimăndan, jurnalist Cătălin Ionuțaș, istoricul de artă Horia Medeleanu, critic de artă Valentin Stache, prof. dr. Augustin Toda, prof. Dan Lăzărescu – critic literar, iar dintre cei născuți după război, s-au remarcat informatician Emil Giurgiu; cercetător științific Francik Viski; prof. dr. Ioan Biriș; arheolog Mircea Barbu; prof. dr. Doru Bogdan; prof. dr. Iulian Negrilă; prof. Pascu Hurezan; prof. George Manea; prof. George Iuga; prof. Eduard Ivanof; prof. dr. Viorel Mureșan; cercetător științific Radu Redac; cercetător științific Sergiu Vlad; poetul Vasile Dan; jurist Sabin Mariș; prof. Septimiu Păcurar; jurnalist Florea Lucaci; prof. Mihai Matekovits; prof Iosif Kocsik; ing. Kalman Cziszter; muzeograf Rodica Herlo; jurist Paul Neamț, medic Radu Ciobanu; prof. Corneliu Pădurean; prof. Gheorghe Pișcoci (a fost singurul

interzis de partid de a mai susține conferințe!); muzeograf Victor Cațavei; muzeograf Otto Grefner; arhiviștii Andrei Caciora și Mircea Timbus și mulți alții.

Acestora li s-au adăugat invitații permanenți din centrele universitare din țară. Astfel, la Arad au conferențiat acad. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Hadrian Daicoviciu, acad. Cornelia Bodea, acad. Eugen Pora; prof. dr. Vasile Netea, prof. univ. Vasile Vesa, dr. Radu Haret, acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga, acad. Răzvan Teodorescu, prof. univ. Călina Mare, scriitorul Romulus Guga; poetul Ioan Alexandru; scriitorul Mircea Mihăieș, scriitorul Paul Everac, conf. univ. muzicolog Enea Borza; prof. univ. istoric literar Ion Zamfirescu; scriitorul Traian Ungureanu, istoricul și criticul literar Valeriu Râpeanu, istoric dr. Ion Ardeleanu; antropolog dr. Cantemir Rișcuția, dr. Liviu Mărghitan, muzeograf Florian Dudaș; dr. Radu Haret; cercetător dr. Octavian Mândruț etc. Dar momentul cu totul inedit a fost atunci când a fost invitat prin 1976-1977 directorul Bibliotecii Franceze din București. Invitații externi erau plătiți cu 50 de lei pe conferință, dar pentru a mări suma, care era evident prea puțin motivațională, la conferința susținută la sediul Universității mai adăugam una-două fictive, care s-ar fi desfășurat într-o întreprindere. Universitatea mai plătea deplasarea cu trenul sau avionul, plus cazarea la hotelul Astoria.

Între cursurile de la sediul Universității de cea mai mare popularitate de-a lungul anilor s-a bucurat cel intitulat „Țări, popoare, civilizații", condus de geograful Filip Manoliu. Prin intermediul lecțiilor susținute cu har de povestitor, cei prezenți puteau călători prin lumea largă, vizitând țări, orașe celebre, situri istorice, toate prezentat cu o bogată ilustrație prin intermediul fotografiilor redate la epidiascop, al diapozitivelor de la aspectomat și filmelor documentare.

Un curs care s-a impus repede și și-a format propriul auditor a fost cel inițiat de profesorul de filozofie Ioan Biriș, „Adevăr și legendă", unde se expuneau idei îndrăznețe pentru acea perioadă și existau adevărate dezbateri purtate între lector și auditori.

„Mica enciclopedie", în limba maghiară, a reușit să adune un public numeros, cursul fiind condus de prof. Mihai Matekovits, care a reușit să aibă ca invitați oameni de știință cunoscuți de la Timișoara (de exemplu, prof. dr. Torro), Oradea, Cluj-Napoca, Târgu Mureș.

Seria de întâlniri de sub genericul „Teme celebre în muzică", condusă de Voichița Câmpan Fatyol, era ilustrată cu arii din marile capodopere ale lumii. Poetul Vasile Dan a inițiat o serie de prelegeri/întâlniri cu scriitori importanți de la București, Cluj-Napoca, Timișoara etc cu mare audiență. În anii '80 au funcționat și cursurile „Idei contemporane", condus de jurnalistul Tristan Mihuța și cursul „Călători străini despre țările române" condus de prof. Doru Bogdan.

Desigur că existau și manifestări cu o audiență scăzută și între acestea au fost cele cu conținut politico-ideologic, susținute de dr. Augustin Toda, de Iuliu Iancu și de inspectorii de la Comitetul județean de cultură, Iosif Kocics și Benczik (în limba maghiară), la fel cum conferințele dedicate unor manifestări

omagiale erau total ignorate de public. Aceste manifestări nu purtau interesul nici măcar al instituțiilor de partid din domeniul propagandei, decât cu rare excepții.

Dar se poate afirma că, prin intermediul cursurilor și conferințelor de la sediu, Universitatea Cultural-Științifică era o prezență cotidiană în peisajul cultural. Iată cum arăta programul unei săptămâni de cursuri la sediul universității publicat în ziarul „Flacăra Roșie”:

- Luni, 5 aprilie 1976, cursul Literatura română contemporană – Eugen Barbu – romanul pitoresc „Principele”. Prezintă prof. Dan Lăzărescu.

- Marți, 6 aprilie, cursul Seri arădene. Condamnarea Dictatului de la Viena la Arad. Prezintă prof, Doru Bogdan.

- Miercuri 7 aprilie, cursul „Dicționar politic” – „Conștiință și conduită patriotică în societatea noastră”. Prezintă prof. Ovidiu Someșan.

- Joi, 8 aprilie, cursul: Medicina secolului XX. Ce este discopatiahernică. Prevenire și tratament. Prezintă dr. Ioan Georgescu.

- Vineri 9 aprilie, cursul „Curente și idei în filozofia și sociologia contemporană”. Rolul maselor populare și al personalităților în istorie. Prezintă prof. Augustin Toda. Urmează film artistic.

Anul 1989 a fost ultimul în care au mai existat cursuri/conferințe, dar au fost tot mai slabe ca și conținut, fiind anunțate și activități care nu aparțineau neapărat instituției doar pentru a umple programul zilnic. Închiderea festivă a cursurilor în 11 iunie 1989 a fost ultima dată când a avut loc la sediul Teatrului de Stat și a fost susținută fără un conferențiar extern și a fost dedicată poetului național Mihai Eminescu, de la a cărui moarte se împlineau 100 de ani. Cu acel prilej, poetul Lucian Emandi a susținut conferința „Creația eminesciană, moment de vârf în cultura română modernă”. Pascu Hurezan, rectorul Universității, a făcut bilanțul pe anul școlar 1988/1989, iar la încheiere, actorii teatrului popular au susținut un recital din creația eminesciană.

Anul școlar 1989/1990 se va deschide cu o conferință desfășurată la Teatrul de Stat. Avea să fie ultima deschidere festivă a cursurilor. Pentru luni, 16 octombrie, la sediu era anunțat prin ziarul local „Flacăra Roșie” cursul:

- „Diplomația românească, diplomația păcii”, cu lecția introductivă „Rolul diplomației în menținerea autonomiei Țărilor Române în Evul Mediu”, prezentat de prof. Monica Fiscuteanu.

- Marți, 17 octombrie, ședința Cenaclului literar „Lucian Blaga”;

- Miercuri 18 octombrie: „Logica, metodologia și filozofia științei: Problematica generală a logicii, metodologiei și filozofiei științei”. Prezintă prof. Alexandru V. Mureșan.

- Joi 19 octombrie: Cursul „Cultură și Civilizație” (în limba maghiară), prezintă Bekes Alexandru.

- Vineri 20 octombrie: în cadrul Casei Prieteniei: Comori ale Moscovei și Leningradului (cu proiecții). Prezintă Emilian Căpățână.

Sala de conferințe a Universității se umplea în fiecare marți în care aveau loc întâlnirile pensionarilor în cadrul Cercului Cultural „Ioan Rusu Șirianu”, condus de ec. Iustin Ardelean, de juristul și poetul Petru Bortoș, iar spre sfârșitul anilor ‘80 de ing. Pădurean, fost director la Întreprinderea de Vagoane și dl. Maior. Întâlnirile erau completate cu scurte momente artistice, motiv pentru care s-a adus la sediu și un pian. Temele erau cu predilecție cele naționalist-patriotice și vizau momente din istoria și cultura națională și locală. Cercul avea, s-ar putea spune, o activitate relativ autonomă, cu membri înscriși care își exercitau liber votul pentru președinte și vicepreședinții cercului. În 29 septembrie, Cercul anunța deschiderea stagiunii în „Flacăra Roșie” având ca temă conferința „Figuri de dascăli în trecutul școlilor românești”, susținută de prof. Melente Nica, urmată de un recital coral susținut de Corul Zărandul, condus de Ioan Fluieraș. Deși era autonom, cercul se conforma momentului istoric pe care îl trăiau membrii săi, chiar cu un plus de prudență pentru că unii dintre ei au făcut și închisoare în anii ‘50 (exemplu Petru Bortoș a fost la Canal) sau au suferit alte sancțiuni. Atunci când au vrut să invite corul bisericii ortodoxe din Micălaca pentru un concert de colinzi, li s-a oferit soluția, anunțând pe afiș că va concerta Corul Casei de cultură – filiala Micălaca!

Și la cursurile cu plată au fost încadrați specialiști recunoscuți, care lucrau în întreprinderi și instituții de profil tehnico-economic. De la Centrul de calcul a predat Emil Giurgiu cursul de Calculatoare Electronice, între primele din țară, înființat în 1972; la cursurile de electronică (depanare radio-tv) au predat mulți ani Ștefan Chila, prof. Ferovian Mărușter, ing. Victor Palicica, ing. Francisk Viski, ing. Corneliu Belei, ing. Gheorghe Medrea, prof. Pascu; cursul de desen tehnic a fost inițiat de ing. Sergiu Vlad, cercetător științific la ICSIT Titan-filiala Arad, ing. Romulus Șebarchievici de la centrul de proiectări a înființat în 1983 cursul de instalații civile, ing. Marcu a înființat cursul de depanare auto.

Studiul limbilor străine avea o mare audiență și a fost deservit de profesori recunoscuți, care au atras prin propria prestație cursanții. Amintim următorii lectori: prof. Rita Drăucean, prof. Mariana Gabor, prof. Cornelia Tiritean (la limba engleză); prof. Ioan Merle, prof. Eugen Ceontea, prof. Jiva Jurici (limba germană); prof. Gheorghina Ille, prof. Mihaela Venturini (limba franceză); prof. Alice Găvănescu (limba italiană); prof. Rucsandra Luștrea (limba spaniolă).

Cursul de artă fotografică a beneficiat de un lector recunoscut ca artist fotograf, Cristian Frangopol, regizor la Teatrul de Marionete. Mulți ani au condus cursul de contabilitate Nicolae Teodorescu și ec. Viorica Arman.

De la începutul anilor ‘80 s-au deschis și cursuri de pregătire pentru admitere la facultate, unde au predat, prof. Radu Redac (fizică); prof. Ștefan Bodea (matematică), prof. Pavel Fărcaș (matematică), prof. Ioan Biriș și Dumitru Mărcuș (filozofie).

Nu au fost doar aceștia, dar i-am nominalizat doar pe aceia care au predat mai mulți ani. Singurul curs care a fost interzis a fost cel de limbă maghiară, care

după ce a funcționat cu mare succes (60 de înscriși pe an) doi ani la mijlocul anilor ‘80 a fost interzis la intervenția unui instructor al CC al PCR, care l-a văzut tipărit pe un afiș la oferta de cursuri.

Pentru a realiza veniturile necesare autofinanțării (inclusiv salariile), Universitatea Cultural-Științifică a deschis cursuri dintre cele mai inedite. Astfel, în 18 ianuarie 1980, prin intermediul ziarului „Flacăra Roșie” se anunțau înscrieri la cursurile de pregătire pentru definitivat și gradul didactic II pentru învățători și educatoare, iar în 15 ianuarie 1985, în același ziar, Universitatea anunța înscrieri pentru cursul de „Psihosociologia conducerii auto”, susținut de un psiholog de la Întreprinderea de vagoane, care lucra și pentru poliția rutieră la un aparat de simulare a conducerii auto. După încheierea cursurilor cu plată se elibera absolvenților câte o diplomă, care uneori a fost recunoscută de angajatori.

Pentru înființarea de noi cursuri nu se cerea nici o aprobare specială, doar atunci când se tipăreau afișele cu ofertele și caietul program anual trebuia duse manuscrisele spre aprobare la Direcția de presă de la Comitetul Județean de partid, unde Gabriela Groza nu a adus niciodată vreo obiecție. Nici în ceea ce privește lectorii nu era nevoie de aprobare, doar pentru Gheorghe Pișcoci a intervenit secretarul cu propaganda de la Municipiu, Angela Oprea, în sensul interzicerii acestuia de a mai susține conferințe. Acesta a și fost expulzat în Franța pentru activitate contrarevoluționară!

Ziua de 22 decembrie 1989 a însemnat și pentru Universitatea Cultural-Științifică începutul sfârșitului pentru instituția care a marcat cultural Aradul timp de trei decenii. Începând cu ianuarie 1990, s-a renunțat la cursurile de cultură generală de la sediu și la cele care funcționau, oricum mai mult formal, în întreprinderi. În sălile Universității s-au organizat în continuare conferințe, întâlniri/ședințe ale Frontului local, cenacluri, cercul „Ioan Rusu Șirianu”. Elegantul sediu a fost râvnit de partidele politice nou înființate și s-a rezistat cu greu, mai ales că el era închiriat de la stat. În 1994, a fost cedat Universității de Vest „Vasile Goldiș” și astfel s-a pierdut un reper cultural important pentru cultura de masă. Cursuri cu plată au continuat să existe, iar cursurile de limbi străine au cunoscut o și mai mare audiență de public în primii ani după revoluție. Însă în anii ce vor veni, cursurile tehnico-economice se vor desființa treptat, concurența Universităților nou înființate se va intensifica și astfel Universitatea Cultural-Științifică își va pierde relevanța, intrând în desuetudine. Casa de cultură a municipiului Arad se va desființa și ea după 2010 și astfel Universitatea Cultural-Științifică va deveni doar o amintire plăcută pentru unii arădeni, lectori ori cursanți.

Semantica lozincilor Revoluției din 1989 de la Arad

The Semantics of the 1989 Revolution Slogans in Arad

Vlad SFÂRĂILĂ
Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Istorie și Filosofie

Abstract
On the afternoon of December 20, 1989, groups of young people in Arad, influenced by the events in Timișoara, began gathering in public squares and streets. On the morning of December 21, workers from several industrial enterprises – Orologerie Industrială, Strungul, Vagoane, CFR, Tricoul roșu – as well as other citizens, initiated peaceful protests toward the city's central square. The slogans expressed the essence of collective frustrations and desires and served as the primary means of establishing cohesion among the revolutionaries. Through generalization, repetition, and emotional activation, only those messages that resonated deeply with individuals managed to endure.

Keywords: *revoluționari, piețe, marș, demonstrație, lozinci, cereri.*

Încă din după-amiaza zilei de 20 decembrie 1989, grupuri de tineri arădeni, influențați de evenimentele de la Timișoara din zilele precedente, se adună în piețe și pe străzi. În dimineața lui 21 decembrie 1989, la Arad, muncitorii de la întreprinderile Orologerie Industrială, Strungul, Vagoane, CFR, Tricoul Roșu și alți cetățeni aflați pe stradă pornesc să demonstreze pașnic spre piața centrală a orașului[1]. Caracterul pașnic al manifestației (*Fără x!*) este esențial, recurgerea la violență riscând să compromită cauza acesteia: *Fără violență!*, *Fără spargeri!*, *Fără deteriorări!*[2]

Depășesc barajul armatei și ajung în fața Comitetului Județean Arad al P.C.R. În fața TAB-urilor armatei, militarilor cu arme și baionete în poziție de luptă, scandează lozinci anticeaușiste. A doua zi, zeci de mii de oameni continuă demonstrațiile în centrul orașului, iar mai mulți lideri se adresează mulțimii cu ajutorul unei stații de amplificare. Odată cu părăsirea Comitetului Central de către Nicolae Ceaușescu și cu retragerea armatei, la sediul administrativ al orașului,

[1] Șimăndan, Emil, „Repere Cronologice" în *Revoluția Română din decembrie '89 de la Arad*, Arad, Editura Fundației Ioan Slavici, 2008, p. 15.
[2] *Ibidem*; Vezi și *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 1, 23 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141634 (accesat la 13.08.2024); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 2, 24 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141635 (accesat la 13.08.2023); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 3, 25 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141636 (accesat la 13.08.2024).

revoluționarii, intrați în clădire, declară de la balcon Aradul drept oraș liber. Seara lui 22 decembrie marchează debutul *psihozei teroriste*, soldată până la momentul execuției soților Ceaușescu (25 decembrie) cu 19 persoane decedate și 38 de răniți[3].

În urma analizei lozincilor, am remarcat cum locutorul încearcă sublinierea unității pentru scopul comun, probabil pentru a legitima și lărgi mișcarea.

Grupul *revoluționarii* se identifică cu poporul (*Noi suntem poporul!*[4]), conferind revoltei legitimitatea unei manifestări cu caracter național. Dimensiunea națională este și mai bine pusă în evidență prin lozinca *Trăiască, trăiască Moldova, Ardealul și Țara Românească!*[5], dar și prin continuarea tradiției revoluționare simbolizată prin cântecul de la 1848, *Deșteaptă-te române*[6].

Grupul *revoluționarii* se situează pe același plan cu alte categorii articulate prin discurs, *potențiali susținători ai revoluției* și *potențiali susținători ai revoluției, dar încă de partea regimului oficial*. Aplanarea diferențelor e realizată prin sublinierea apartenenței la același neam (*Suntem un popor unit!*, *Și voi sunteți români!*[7]).

Grupul *potențiali susținători ai revoluției* este chemat în sprijinul demonstrațiilor (*Veniți cu noi!*) sau este conturat ca susținător al *revoluționarilor*: *Biserica e cu noi!*, *Europa e cu noi!*[8]

În privința categoriei *potențiali susținători ai revoluției, dar încă de partea regimului oficial*, actorii, *armata* și *poliția*, nu sunt evaluați negativ, ci sunt plasați de locutor pe același plan: *Armata a fost cu noi!*, *Armata și poporul astăzi e eroul!*, *Armata și poporul alungă dictatorul!*, *Poliția e cu noi!*[9] Se face și apel la menirea armatei prin raportare la represiunea din perioada anterioară: *Nu faceți ca la Timișoara!*[10] De altfel, întreaga mișcare revoluționară se raportează la punctul de

---

[3] Șimăndan, Emil, *op. cit.*, p. 15.
[4] *Ibidem*; Vezi și *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 1, 23 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141634 (accesat la 13.08.2024); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 2, 24 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141635 (accesat la 13.08.2023); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 3, 25 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141636 (accesat la 13.08.2024).
[5] *Ibidem*.
[6] Florin Abraham, „Semantica lozincilor Revoluției române în decembrie 1989", în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești Arheologie-Istorie, Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba-Iulia* (Alba-Iulia), 1998, nr. 4, pp. 187-190, în http://diam.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia_bcss/bcss_4/26_abraham.pdf (accesat la 13.08.2024).
[7] Emil, Șimăndan, *op. cit.*, p. 23; Vezi și *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 1, 23 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141634 (accesat la 13.08.2024); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 2, 24 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141635 (accesat la 13.08.2023); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 3, 25 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141636 (accesat la 13.08.2024).
[8] *Ibidem*.
[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*.

origine de la **Timișoara**, asumându-și rolul continuator al acesteia (*Timișoara, Timișoara!*, *Pentru Timișoara!*[11]).

Toate aceste abordări pot trimite la nevoia unei mai mari șanse de victorii prin ispitirea altor actori (implicit și prin necondamnarea acestora), chiar dacă aceștia se situează încă de partea regimului oficial, cum sunt cei care aparțin grupului *potențiali susținători ai revoluției, dar încă de partea regimului oficial*.

O componentă importantă a lozincilor o reprezintă **revendicările**, care se disting adesea prin predicatul explicit sau subînțeles *Vrem* + obiectul!. Pot fi grupate *grosso modo* în două arii semantice: **pentru bunuri și servicii** (*Nu mai vrem cartele!*[12]) și **pentru democrație politică** (*Vrem libertatea presei!*, *Libertatea cuvântului!*, *Libertate!*, *Trăiască România liberă!*[13]).

Perspectiva victoriei este justă *pentru că aparține poporului* (*Victorie poporului!*[14]). Falsa opoziție *Acum sau niciodată!* îndeamnă la coagularea tuturor energiilor *aici și acum*, impune urgența *victoriei în acest moment*, din moment ce singura alternativă este împlinirea ei *niciodată*. De aici, apare importanța unei unități strânse (*Să fim uniți!*, *Suntem uniți!*[15]).

Discursurile articulează, pe lângă obiecte, subiecte și probleme, direcții de acțiune sau politici care să le abordeze[16].

Adversarul – grupul *puterea comunistă* (evaluat negativ) este pasivizat în raport cu grupul *revoluționarii*, iar una dintre acțiunile principale desfășurată dinspre emițător spre receptor este **răsturnarea**[17] (*Jos x!*, *Fără x!*).

Concentrarea discursului asupra lui Nicolae Ceaușescu (*Jos cu Ceaușescu!*, *Jos Ceaușescu!*, *Jos cu realesul!*[18]), a primei-secretare Elena Pugna (*Jos cu dumneata!*[19]) și regimului dictatorial/comunist (*Jos cu dictatura!*, *Jos regimul!*, *Jos cu comuniștii!*[20]) se poate explica atât prin lipsa de relevanță a nominalizării altor actori (instituția/structura birocratică/ regimul politic este cea care contează pentru emițător și nu componentele sale nominalizate), cât și prin aspirația de a lărgi cât mai mult proporția actorilor reuniți împotriva grupului *puterii comuniste*. Țintirea frecventă a lui Nicolae Ceaușescu surprinde, pe lângă componenta practică a relevanței sale constituționale, și dimensiunea simbolică a personajului, ca figura cea mai sugestivă pentru o ordine politico-socială contestată. Mesajele îi impută

[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*.
[16] Kevin C., Dunn; Iver B., Neumann, „3. Key Analytical Points", în *Undertaking Discourse Analysis for Social Research*, University of Michigan Press, 2016, pp. 43-82.
[17] Călin Morar-Vulcu, „Acțiuni și reacții", în *Republica își făurește oamenii. Construcția identităților politice în discursul oficial în România, 1948-1965*, București, Editura Eikon, 2007, pp. 192-194.
[18] *Ibidem*.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*.

calitatea de asupritor (*Moarte dictatorului!*, *Jos dictatorii!*[21]), trimit la condiția socială modestă/de impostor (*Jos cizmarul!*, *Ceaușescu cine ești, un escroc din Scornicești!*[22]), îl fac răspunzător pentru victimele omenești (*Jos criminalul!*, *Jos cu criminalul!*, *Jos asasinul!*, *Moarte criminalului!*, *Pică, porcul, dictatorul!*[23]).

Lozincile asociază nevoia de răsturnare a dictatorului cu momentul Crăciunului (*Tăiați porcul din Scornicești!*, *Să ne aducă Moș Crăciun un conducător mai bun!*[24]). Soluția răsturnării secretarului general trebuie dublată de tragerea lui la răspundere (*Ceaușescu judecat pentru sângele vărsat!*[25]).

Alături de **răsturnare**[26], o altă acțiune desprinsă este **respingerea**. Lozincile îndeamnă la împiedicarea/refuzul respectării dispozițiilor autorităților și la respingerea discursului oficial: *Nu plecăm acasă!*, *Nu suntem huligani!*, *Nu suntem fasciști!*, *Noi nu suntem huligani-fasciști!*[27]

Lozincile scot în evidență esența frustrărilor și dorințelor colective ale revoluționarilor și constituie cea mai importantă modalitate de realizare a coeziunii acestora. Se impun, prin generalizare, repetare și activizare, numai acele idei care stârnesc cointeresarea indivizilor. Totuși, cantitatea dorințelor colective interiorizate este mai mare decât cea formulată explicit[28].

BIBLIOGRAFIE

Adevărul (Arad), anul I, nr. 1, 23 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141634 (accesat la 13.08.2024).

Adevărul (Arad), anul I, nr. 2, 24 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141635 (accesat la 13.08.2023).

Adevărul (Arad), anul I, nr. 3, 25 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141636 (accesat la 13.08.2024).

Abraham, Florin, „Semantica lozincilor Revoluției române în decembrie 1989", în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești Arheologie-Istorie, Universitatea 1 Decembrie 1918 din Alba-Iulia* (Alba-Iulia), 1998, nr. 4, în http://diam.uab.ro/istorie.uab.ro/publicatii/colectia_bcss/bcss_4/26_abraham.pdf (accesat la 13.08.2024).

[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Ibidem*.
[27] Șimăndan, Emil, *op. cit.*, p. 23; Vezi și *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 1, 23 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141634 (accesat la 13.08.2024); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 2, 24 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141635 (accesat la 13.08.2023); *Adevărul* (Arad), anul I, nr. 3, 25 decembrie 1989, în https://digital.bibliotecaarad.ro/s/periodice/item/141636 (accesat la 13.08.2024).
[28] Florin Abraham, *op. cit.*, pp. 187-190.

Dunn, Kevin C.; Neumann, Iver B., „3. Key Analytical Points”, în *Undertaking Discourse Analysis for Social Research*, University of Michigan Press, 2016.

Morar-Vulcu, Călin, *Republica își făurește oamenii. Construcția identităților politice în discursul oficial în România, 1948-1965*, București, Editura Eikon, 2007.

Șimăndan, Emil, *Revoluția Română din decembrie '89 de la Arad*, Arad, Editura Fundației Ioan Slavici, 2008.

Satul Laz (comuna Dezna) din județul Arad. Repere monografice

The Village of Laz (Dezna Commune), Arad County: Monographic Highlights

Ing. Vasile FAUR, Ineu
Colectivul Monografic Arad

Abstract
This study seeks to reconstruct the monograph of Dezna commune and its component villages, focusing primarily on the village of Laz. The author relies on historical, administrative, and demographic sources to document the succession of mayors, priests, and teachers. The research also outlines the major historical events that have shaped the Dezna region.

Keywords: *mayors, priests, teachers, historical landmarks.*

Așezarea și vecinii comunei Dezna

Comuna Dezna este așezată la 46°23' latitudine N și 22°15' longitudine E., la confluența mai multor văi cu valea Deznei, care traversează comuna de la nord spre sud. Cu excepția satului Buhani, celelalte localități componente sunt situate pe aceste văii care afluesc în Valea Deznei în zona centrului de comună. Teritoriul este alcătuit din zona formată de câmpia depresionară din jurul luncii Văii Deznei și din versanții sudici ai Munților Codru Moma, limita de nord a teritoriului fiind Vf. Izoi.

La recensământul din 2011, populația comunei a fost de 1198 locuitori.

Comuna are o suprafață administrativă de 8.350 hectare. Satul Slatina de Criș este legat de centrul de comună Dezna, prin D.C. 22 Dezna – Slatina de Criș.

Comuna Dezna se învecinează cu următoarele unități administrativ-teritoriale:

- La est cu comunele Gurahonț și Dieci;
- La nord cu comuna Moneasa și județul Bihor;
- La vest cu comuna Ignești;
- La sud cu orașul Sebiș;

Comuna Dezna este alcătuită din localitățile:

- Dezna – centru de comună;
- Buhani – sat aparținător;
- Neagra – sat aparținător;
- Slatina de Criș – sat aparținător;

- Laz – sat aparținător.

Administrația comunei Dezna

Privind conducerea administrativă a comunei Dezna, șirul primarilor este următorul:

1. Ageu Teodor – a lu Latu;
2. Zdrîncă Moisă;
3. Hot Ioan (1978-1980);
4. Pop Pavel (1980-1982);
5. Bugariu Livia Draghina (1982-1986);
6. Pop Maria (1986-1990);
7. Bârsan Mircea, (1990-1992);
8. Costea Florin (1992-2000);
9. Neagu Gheorghe (2000-2008);
10. Pop Maria (2008-2012);
11. Neaga Ovidiu (2012-2019);
12. Cutlac Iosif (2019-2020);
13. Lucoaie Ionică Marcel (2020-2024).

Sursa: Arhiva Primăriei Dezna

Secretarii (notarii) care au activat în comuna Dezna sânt următorii:

1. Tulea Traian;
2. Beldea Ioan;
3. Horga Lazăr (1978-1990);
4. Hirina Damaschin (1990-1995)
5. Marc Constantin (1995-2022)

Administrația comunei Dezna în mandatul 2000-2024:

Primar: Neagu Gheorghe.

Viceprimar: Lucoaie Ionică Marcel.

Consilieri din perioada mandatului 2000-2004

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Lucoaie Ioan	P.S.D.	Dezna
2.	Neaga Ovidiu	P.S.D.	Dezna
3.	Bogdan Iosif	P.S.D.	Slatina
4.	Ageu Vasile	P.S.D.	Buhani
5.	Brad Ioan	Independent	Dezna
6.	Urs Iosif	P.D.	Dezna
7.	Liber Alexandru	P.D.	Buhani
8.	Pop Gruia Ioan	P.R.M.	Dezna
9.	Pop Ioan	P.R.M.	Buhani
10.	Tol Ioan Alexandru	C.D.R.	Dezna
11.	Bîlc Rozalia	C.D.R.	Dezna

Administrația comunei Dezna în mandatul 2004-2008:
Primar: Neagu Gheorghe.
Viceprimar: Rădac Teodor.

Consilieri din perioada mandatului 2004-2008

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Oană Ionel Gavrilă	P.E.R.	Dezna
2.	Rădac Teodor	P.E.R.	Dezna
3.	Gărdău Ioan Viorel	P.E.R.	Dezna
4.	Pop Gruia Ioan	P.R.M.	Dezna
5.	Pop Ioan	P.R.M.	Buhani
6.	Tol Ioan Alexandru	P.S.D.	Dezna
7.	Pop Teodor	Independent	Laz
8.	Brad Ioan	Independent	Dezna
9.	Covaci Florin	P.N.G.	Neagra
10.	Neaga Ovidiu	P.S.D.	Dezna

Administrația comunei Dezna în mandatul 2008 - 2012
Primar: Pop Maria.
Viceprimar: Cutlac Iosif.

Consilieri din perioada mandatului 2008-2012

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Brad Ioan Nicolae	P.D.L.	Dezna
2.	Cutlac Iosif	P.S.D.	Dezna
3.	Dronca Ioan Ștefan	P.C.	Dezna
4.	Gărdău Ioan Viorel	P.E.R.	Dezna
5.	Pop Teodor	Independent	Laz
6.	Pui Marcel Nițu	P.C.	Dezna
7.	Toader Ioan	P.R.M.	Neagra
8.	Tomuța Florina	P.S.D.	Slatina
9.	Rădac Viorel	P.N.L.	Dezna

Administrația comunei Dezna în mandatul 2012-2016:
Primar: Neaga Ovidiu.
Viceprimar: Cutlac Iosif.

Consilieri din perioada mandatului 2012-2016

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Cutlac Iosif	P.S.D.	Dezna
2.	Dronca Ioan Ștefan	P.S.D.	Dezna
3.	Rădac Teodor	P.N.L. (U.S.L.)	Dezna
4.	Ifrim Costea Gheorghe	P.S.D.	Buhani
5.	Pop Maria	P.N.L.	Dezna
6.	Urs Iosif Traian	P.M.P.	Dezna
7.	Iovănuț Vasile	P.N.L.	Slatina

8.	Gărdău Ioan Viorel	Independent	Dezna
9.	Tol Ioan Alexandru	P.N.Ț.C.D.	Laz

Administrația comunei Dezna în mandatul 2016-2020:
Primar: Neaga Ovidiu.
Viceprimar: Cutlac Iosif.

Consilieri din perioada mandatului 2016-2020

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Cutlac Iosif	P.S.D.	Dezna
2.	Ifrim Costea	P.S.D.	Buhani
3.	Tol Ioan	P.S.D.	Laz
4.	Pop Mariana	P.N.L.	Dezna
5.	Suiugan Petru	P.N.L.	Dezna
6.	Urs Iosif	P.M.P.	Dezna
7.	Lucoaie Ionică Marcel	A.L.D.E.	Dezna
8.	Iovănuț Vasile	A.L.D.E.	Slatina
9.	Dronca Ștefan	Independent	Slatina

Administrația comunei Dezna în mandatul 2020-2024:
Primar: Lucoaie Ionică Marcel.
Viceprimar: Dronca Ștefan.

Consilieri din perioada mandatului 2020-2024

Nr. crt.	Numele și prenumele	Apartenența politică	Sat de origine
1.	Iovănuț Vasile	PRO Romania	Slatina
2.	Rădac Viorel	P.S.D.	Dezna
3.	Ageu Vasile	P.S.D.	Buhani
4.	Covaci Florin	P.S.D.	Neagra
5.	Pop Maria	P.N.L.	Dezna
6.	Dan Traian	P.N.L.	Dezna
7.	Brad Ioan	P.P.U.	Laz
8.	Gărdău Mihaela	U.S.R.	Slatina
9.	Dronca Ștefan	PRO Romania	Slatina

Sursa: Arhiva Primăriei Dezna

Repere istorice privind comuna Dezna

Cronologia istorică a unor sate din comuna Dezna:

Anul 1261. Apare pentru prima oară numele de Desma (Dezna) menționat scriptic nu ca cetate (castrum), ci referitor la *villa* ca posesie a Eclesiei de Agria (Eger, Erlau)[1].

[1] Cornelia Bodea, *Cetatea Deznei, de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937, p. 7.

Anul 1318. Apare prima menționare a cetății Dezna legată de numele castelanului Iwanka de Desna și Pâncota[2].

Anul 1340. Istoricul maghiar Csanki pomenește pe Senye, stăpân al Desnei, după ce castelanul Iwanca a căzut în dizgrație[3].

Anul 1347. Numele Desnei apare legat de castelanul Franciscus, proprietarul unor domenii (terenuri) din Pânkota și Desnye, care a avut neînțelegeri și hărțuieli pentru încălcarea de teritorii cu Abraham de Gherla, un alt proprietar de terenuri.

Teritoriile în cauză erau în zona Ineu, Gherla și Mortunteluke. Regele Ludovik a însărcinat Capitlul din Oradea cu restabilirea unei bune înțelegeri[4].

Anul 1352. După intervenția și cercetările Capitlului din Oradea, s-au rectificat hotarele moșiilor lui Abraham și ținutul trece sub stăpânirea Desnei[5].

Anul 1363. Regele Ludovik a disgrațiat pe castelanul Franciscus, numind în locul lui pe Petru de Bellantis[6].

Anul 1387. Cetatea Deznei și a Pânkotei împreună cu o bună parte a comitatului Zărand au fost înglobate domeniului familiei Losonczy, care a dat un șir întreg de *bani Severinului*. Castrul și apartenențele lui au rămas în proprietatea familiei Losonczy, 170 de ani[7].

Anul 1409. Regele Sigismund dând diplome privilegiale banilor de Severin, întărește stăpânirea familiei Losonczy asupra proprietăților din zona Deznei, cu un sigiliu regal cu două fețe[8].

Anul 1506. Prima pomenire despre satul Slatina de Criș apare în lucrarea istorică a lui Pataki Iosif, sub forma scriptică **Zlathyna**[9].

Anul 1553. Atestarea istorică a satului Slatina de Criș se consideră în anul 1553, cea menționată de Coriolan Suciu în lucrarea *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* și în lucrarea *Dicționarul istoric al localităților din Jud. Arad*. Ca formă scriptică, în dicționarele de atestare istorică satul apare sub următoarele nume: **Szlatina, Zlathyna, Mikoszlatina, Mikoszalatna**[10].

Anul 1553. În anul 1553, la Capitlul din Strigonium, Stephani de Losoncz, înscrie pe numele fetelor Frusina și Ana și al nepoatelor Clara și Dorotheia lucrurile familiei, pentru cazul în care descendența bărbătească a familiei s-ar întrerupe. Printre bunuri sunt pomenite și înscrise cetatea și târgul Ienew (Ineu), în ale cărei pertinențe apar multe localități din comitatul Zarand, printre care pot fi amintite:

---

[2] *Ibidem*, p. 9.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 10.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, p. 11.
[9] Pataki Iosif, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973, p. 134.
[10] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1968, p. 137; Alexandru Roz, Kovách Géza , *Dicționarul istoric al localităților din Jud. Arad*, p. 225.

Deznew (Dezna), Zlathyna (**Slatina**), **Kysnagra (Neagra),** Also Menyed și Felsomenyed (Miniad), Beken (Buteni), Kochyoba (Cocioba), Rewekes (Revetiș), Nadalbafalva (Nădălbești), **Laaz (Laz),** Zuzzanffalva (Susani), Sebes (Sebiș), Aldoffalva (Aldești), Waydaffalva (Voivodeni), Apa (Mocrea) și altele[11].

Anul 1557. Ardealul și cetatea Dezna erau în stăpânirea voievodului Cristofor Bathory[12].

Anul 1561. În anul 1561 comitatul Zarand avea 4 cetăți (Gyula, Șiria, Ineu, Dezna) cu teritoriile corespunzătoare. În Pertinențele (teritoriile) cetății Dezna erau cuprinse un număr de 54 de așezări printre care și Dezna[13].

Anul 1565. Vizirul Mehmed Socoli îi oferă lui Sigismund Zapolia cetățile luate de la Imperiali, adică cele din regiunea Zărandului, cetatea Desna, jurând credință lui Sigismund Zápolya[14].

Anul 1566. Sigismund Zapolia a oferit cetatea Deznei căpitanului său Bebek George.

În anul 1565, nahia Ineului cuprindea și cetatea Deznei cu satele ei[15].

Anul 1579. În Documentul donațional al lui Gaspar Kornis privind proprietățile sunt enumerate (înșirate) și satele, printre care cele din zona Deznei: *arcem Deszni* din comitatul Zărand, *Nyagrak (Neagra)*, *Baynokfalva (Buhani)*, *Laschior (Laz)*, *Zarmazel (Zărmăzel)*, *Ronach (Ramna)* și *Nagy-Deszni*[16].

Anul 1599. Gaspar Kornis, stăpânul cetății Dezna s-a pus cu oastea în ajutorul lui Mihai Viteazul, străjuind (păzind) cetățile pe care acesta le ocupase: Lipova, Șoimuș, Pânkota și Ineu[17].

Anul 1600. Biserica ortodoxă română din Dezna, cu hramul „Pogorârea Duhului Sfânt", a fost zidită prin anul 1600, informație culeasă din tradiția locală, neexistând nimic scris în acest sens[18].

Anul 1607. Sigismund Rakoczy (1607-1608) în anul 1607 a scutit cetatea Dezna de a mai presta munci pentru întărirea cetății Ineu. Aceste privilegii au adus mulți colonișți iobagi în zona Deznei[19].

Anul 1612. Principele Gabriel Bathory (1608-1612) exclude familia Kornișeștilor de la stăpânirea Deznei și aceasta ajunge în stăpânirea unui nobil nou, Keresztezi Pal[20].

---

[11] *Magyar Orszagos Leveltar, Fascicola 397, nr. 31*.
[12] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 18.
[13] Kosma Pál*, Zaránd vármegye földrajzi, statisztikai és tőrténeti leirása*, Koloszvar, 1848, p. 16.
[14] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 15.
[15] *Ibidem*, pp. 15-16.
[16] *Ibidem*, p. 11.
[17] *Ibidem*, p. 22.
[18] Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române a Arad (A. A. O. R. Arad), *Istoria Parohiei Dezna*.
[19] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 22.
[20] *Ibidem*.

Anul 1626. Dezna a avut pază turcească până în vremea principelui Rakoczy I (1630-1648)[21].

Anul 1643. În anul 1643 principele Rakoczy I scoate Dezna de sub autoritatea Ineului și o dăruiește lui Sigismund Kornis, fost prefect al Zărandului[22].

Anul 1648. În anul 1648 în timpul domniei principelui Rakoczy II, Dezna cade din nou în mâinile turcilor care apoi o lasă în ruină[23].

Anul 1693. Începând din acest an cetatea Dezna este părăsită de turci și nemaifiind locuită, este supusă degradării de forțele nepărtinitoare ale naturii[24].

Anul 1715. La Conscripția din anul 1715 a satului Dezna s-au înregistrat un număr de 14 familii[25].

Anul 1732. Nemaiprezentând un interes strategic, cetatea Deznei cade în uitare și, încet, se ridică, dezvoltându-se, satul Dezna.

În 11 decembrie 1732, prințul Rynaldo de Modena, a primit de la împăratul Carol VI al Ungariei, 122 de sate și 82 puste, în comitatele Arad și Zărand, printre ele numărându-se Dezna și satele aparținătoare comunei (actuale) Dezna[26].

Anul 1735. La Dezna și Șicula se cultivau un soi de mere (Șiculane) care erau recunoscute în toată Ungaria ca o fală a pomologiei. Producătorii le duceau la câmpie dându-le la schimb pentru cereale[27].

Anul 1743. Căutarea (băieșitul) după aur l-au început țiganii și iobagii, sub ocupația turcească. Față de căutători, erariul (statul) a impus anumite reguli, rezervându-și dreptul de căutare ca și pentru băișagul de fier de la Dezna[28].

Anul 1744. În 26 septembrie 1744, conducerea comitatului Arad și-a ținut adunarea în orașul de câmpie Zarand, pe teritoriul comitatului Zărand. Acolo s-a hotărât de către împărăteasa Maria Tereza anexarea districtelor (cercurile pretoriale) Ineu și Zărand, ale comitatului Zărand la Țara Ungariei în baza articolului de lege 18 din anul 1741. În anul 1744, districtul Ineu era format din mai multe localități, printre care și Nyagra, Szlatina, Monyasza, Deszna, Szuzany și Nadalbesty[29].

Anul 1746. În ținutul Ineu cu 78 de localități, în 47 de localități se produceau 147 măsuri (ocave) de vinars. Câte un acov de vinars produceau satele Văsoaia, Aldești, Susani, Buhani, Laz și Zemerzel; câte două acovuri produceau satele Bârsa, Gurba, Bodești și Berendia; câte trei acovuri produceau satele: Ignești, Dezna, Iarcoș și Mustești; câte patru acovuri satele: Șilindia, Bonțești, Minead și Dieci; câte cinci acovuri satele: Ineu și Iosășel; șase acovuri se

[21] *Ibidem*.
[22] *Ibidem*.
[23] *Ibidem*.
[24] *Ibidem*, p. 23.
[25] Vasile Faur, *Țara Zărandului. Conscripții. Cronică. Documente*, Arad, 2014, pp. 106-107.
[26] Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 23.
[27] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 166.
[28] *Ibidem*, p. 180.
[29] Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város tőrténete*, vol. II, Arad, 1895, p. 358.

produceau în Crocna de Sus; câte opt acovuri se produceau în Cuied, Chisindia și Sebiș; 9 (nouă) acovuri se produceau în Șicula. La Recensământul din anul 1746, în localitatea Dezna erau recenzate un număr de 37 de familii[30].

Anul 1752. Privind activitatea de morărit și numărul morilor înregistrate în acest an, se cunosc în districtul Ineu un număr de 52 de mori, 4 pe Crișul Alb (mori fluviale) și 48 mori pe râuri, după cum urmează: câte o moară în satele Neagra, Moneasa, Ignești, Prăjești și Zimbru; câte 2 mori în satele Susani, Șilindia, Buteni, Bodești și Luguzău; câte 3 mori în satele Donceni, Buhani, Sebiș; 5 mori în Chisindia; 6 mori în Dezna[31].

Anul 1766. La Recensământul din 1766 în Dezna erau recenzate un număr de 64 de familii. La Conscripția economică din anul 1766 sunt recenzate următoarele animale: 74 boi de jug, 13 capete cai cu căpăstru, 44 capete vaci de muls și 98 capete oi[32].

Anul 1769. S-a renovat biserica din satul Dezna și a fost schimbat hramul din „Sfânta Treime" în „Pogorârea Duhului Sfânt". Biserica a mai fost reparată în anii 1777, 1850 și 1898[33].

Anul 1784. În timpul răscoalei lui Horea, din Dezna, pe lângă mulți iobagi care au participat la răscoală, trei au ajuns căpetenii: Costea, Deliman și Coșa[34].

Anul 1787. La Conscripția Iosefină din anul 1787 s-au înregistrat la Dezna un număr de 160 de case, iar în satul Laz un număr de 92 de case[35].

Anul 1789. Primul contract școlar pentru comuna Dezna ca pol de școală zonală a fost semnat în anul 1789, fiind prezenți la semnare delegații comunei, domnul de pământ și reprezentanții administrației comitatense[36].

În acest an, a început la Dezna extracția sistematică a minereurilor de fier. Încă din anul 1786, în Dezna la exploatările de fier lucrau 130 de mineri, obținând o producție anuală în valoare de 240.000 florini[37].

Anul 1791. S-a înființat școala română din Buhani, într-o clădire veche[38].

Anul 1792. Statul vinde satul Laz familiei Kőnigsegg. Publicația *Colegium Hungarycum* notează că la 7 septembrie 1792, Camera Maghiară a hotărât vânzarea

[30] Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, p. 169.
[31] *Ibidem*, p. 174.
[32] Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din anul 1766.*
[33] A. A. O. R. Arad, *Istoria Parohiei Dezna*.
[34] *Ibidem*.
[35] Nicolae M. Popp, *Crișana și Maramureșul în Conscripția Iosefină*, București, 1977.
[36] Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului. 1721-1821*, Arad, 1974, p. 127.
[37] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[38] *Ibidem*.

domeniului Dezna cu suma de 47.694 de florini, sumă achitată de frații Tőrők în anul 1798. Familia Tőrők va administra domeniul până în anul 1911[39].

Anul 1804. Erariul (statul) vinde în acest an satele Neagra și Slatina de Criș familiei Kőnigsegg[40].

Anul 1815. În anul 1815, postul de învățător la școala din Dezna a fost atribuit absolventului Preparandiei din Arad, Costa Petru, originar din Dezna care cunoștea și limba maghiară[41].

Anul 1828. În anul 1828 pentru satul Dezna s-au înregistrat un număr de 36 boi, 14 vaci, 49 juninci și 26 cai[42].

Anul 1852. La 1 noiembrie 1852, în Dezna erau recenzați 516 locuitori și 77 de elevi[43].

Anul 1864. Inspectoratul școlar Ineu era coordonat de M. Ghergar, în Dezna înregistrându-se un număr de 36 copii, din care frecventau școala un număr de 31 copii. Dascăl era P. Mihailă[44].

Anul 1869. La recensământul din anul 1869, pentru satul Dezna s-au înregistrat un număr de 216 case și 299 de familii, cu o populație de 1189 suflete. Privind religia, un număr de 869 erau ortodocși, iar 274 romano-catolici[45].

Anul 1877. În anul 1877 la Dezna funcționa ca învățător Petre Mihăilă, cu o vechime de 18 ani la școala din Dezna și 21 de ani în învățământ[46].

Anul 1882. În acest an producția cuptoarelor de redus (prelucrat) minereu de fier din zona Dezna s-a ridicat la 8.302 tone[47].

Anul 1895. În satul Dezna, un număr de 125 proprietari de animale dețineau 550 capete bovine, 75 capete cabaline, 108 capete caprine și 414 capete porcine[48].

Anul 1900. În anul 1900, în Dezna erau recenzați un număr de 1091 locuitori, din care știau carte 203 locuitori[49].

Anul 1904. În vremea când parohia Buhani era păstorită de preotul Ioan Munteanu zis Bănățeanul, în anul 1904, s-a ridicat (construit) în sat un edificiu

---

[39] *Ibidem*; Radu Hord, „Comuna Dezna”, în *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad. Vol. II. Comunele Județului Arad*, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, edit. Gutenberg Univers, 2021, p. 266.

[40] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.

[41] Vasile Popeangă, *op. cit.*, p. 127.

[42] Kovách Géza, „Conscripția satelor arădene din 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 109-117.

[43] Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-867)*, Arad, 1979.

[44] *Ibidem*.

[45] *Recensământul din 1869. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, 2008.

[46] Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.

[47] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.

[48] *1910. Évi népszámlálása*, Vol. 2, Budapest, 1912.

[49] Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, 2012.

școlar confesional sfințit în 17 noiembrie 1904. Această școală confesională a fost demolată în cursul anului 2018, datorită stadiului avansat de degradare[50].

Anul 1910. În satul Dezna, erau înregistrate un număr de 222 case, din care 168 erau construite din lemn și 17 din văiuguri. Privind acoperișul, 40 case erau acoperite cu paie sau stuf și 90 acoperite cu șindrilă sau scânduri[51].

Anul 1911. La Recensământul animalelor din anul 1911, în Dezna erau înregistrate 281 capete bovine, 74 capete cabaline, 88 capete caprine și 18 capete porcine[52].

Anul 1918. În Protopresbiteratul Buteni, din Dieceza Arad, erau cuprinse un număr de 42 localități, cu 33285 suflete. În Dezna erau înregistrați 664 locuitori[53].

An 1920. În anul 1920 pentru satul Dezna sunt recenzați un număr de 961 locuitori, din care 806 erau români, iar 106 unguri[54].

Anul 1927. La 22 mai 1927, în Dezna s-a născut scriitorul Ilie Măduța[55].

Anul 1929. În anul 1929, când Parohia Buhani a fost păstorită de preotul Ioan Giurgiu, acesta a făcut demersurile necesare pentru aprobarea unui nou cimitir pe terenul donat de fostul preot Ioan Munteanu[56].

Anul 1930. Clădirea școlii din Dezna (cea din 2022) a fost construită între anii 1930-1935, la început cu două clase, adăugându-se în anii următori și alte săli și un internat (desființat în anul 1970)[57].

Anul 1936. În Protopresbiteratul Buteni din Eparhia Arad erau înregistrate un număr de 19055 suflete, iar în Dezna (cu așezările Zugău și Reștirata) erau recenzate 1088 suflete[58].

Anul 1937. În anul 1937, preotul Bodea Cornel a cumpărat din București clopotele pentru biserică. Cornelia Bodea a scris și publicat lucrarea de referință pentru istoria comunei Dezna, *Cetatea Deznei* (monografie)[59].

Anul 1950. În intervalul anilor 1950-1990, la Dezna a funcționat Cooperativa de Consum care avea ca acționari locuitorii satului. În anul 1990, Cooperativa s-a destrămat, mijloacele fixe rămânând la sediul Cooperativei Coordonatoare din Arad[60].

---

[50] Arhiva Școlii gimnaziale din Buhani.
[51] *1910. Évi népszámlálása*, Vol. 2..., p. 334.
[52] *1910. Évi népszámlálása*, vol. 41, Budapest, 1913, pp. 694-695.
[53] Vasile Popeangă, *Școala românească ... 1867-1918*, p. 250.
[54] C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.
[55] Arhiva Primăriei Dezna.
[56] Arhiva Parohiei Buhani.
[57] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[58] *Calendar creștin pe anul 1936*, Arad, 1935.
[59] A. A. O. R. Arad, *Istoria Parohiei Dezna*; Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[60] Teodor-Radu Redac, *Dezna așa cum am cunoscut-o eu*, Arad, 2009, p. 12.

Anul 1956. La recensământul locuitorilor din satul Dezna s-au înregistrat un număr de 914 locuitori, 457 de sex masculin și 457 de sex feminin[61].

Anul 1960. Pe valea Deznei până în anul 1960 funcționau 3 mori, a lui Latu, a lui Richter și a lui Geza. În acest an, în localitatea Dezna s-a introdus curentul electric pentru iluminatul stradal și pentru uzul casnic[62].

Anul 1962. În acest an la Dezna s-a constituit Gospodăria Agricolă Colectivă, mai târziu transformată în Cooperativa Agricolă de Producție[63].

Anul 1964. La repararea bisericii din anul 1964, în timpul păstoririi preotului Sinesie Tăutan, s-a înlocuit țigla mică cu țiglă mare, crucile vechi cu altele noi și s-a montat un paratrăsnet nou. La exterior, Biserica a mai fost reparată în anul 1980, cu meșteri din nordul Moldovei, pe timpul cât păstorea preotul Cornel Vesa[64].

Anul 1966. În anul 1966, în localitatea Dezna au fost recenzați un număr de 531 locuitori, 285 de sex masculin și 246 de sex feminin[65].

Anul 1967. În anul 1967 s-a oprit circulația trenușului care făcea legătura între Sebiș și localitatea Moneasa. Cu acel trenuț (mocăniță) s-au transportat lemne și localnicii văii Dezna la Sebiș[66].

Anul 1971. S-a construit Hanul de la Dezna și s-a asfaltat drumul până la Moneasa[67].

Anul 1975. În perioada anilor 1975-1980, în Dezna s-au construit câteva blocuri de locuit, lângă Primărie și lângă Cooperativa de consum, apartamentele fiind vândute după anul 1990[68].

Anul 1981. S-a dat în funcție Spitalul de Recuperare Neuromotorie „Dr. Corneliu Bârsan", aflat în subordinea directă a Ministerului Sănătății. Are ca obiect de activitate principal stabilirea diagnosticului și aplicarea procedurilor de recuperare la bolnavii cu deficiențe neuromotorii și de locomoție[69].

Anul 1982. În acest an i se acordă scriitorului Ilie Măduța premiul Uniunii Scriitorilor, organizație al cărei membru era din anul 1970[70].

---

[61] Direcția Centrală de Statistică, *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației*, p. 94.
[62] Teodor-Radu Redac, *op. cit.*, pp. 10-12.
[63] *Ibidem*, p. 11.
[64] A. A. O. R. Arad, *Istoria Parohiei Dezna*.
[65] Direcția Județeană de Statistică Arad, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație. Regiunea Crișana.* vol. 1, 1967.
[66] Teodor-Radu Redac, *op. cit.*, p. 7.
[67] *Ibidem*, p. 6.
[68] *Ibidem*, p. 12.
[69] *Ibidem*; Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[70] Arhiva Primăriei Dezna.

Anul 1987. S-a pictat biserica din Slatina de Criș în tehnica frescă de către Angela Voiticeanu-Cărămidă, biserica fiind apoi târnosită de către dr. Visarion Aștileanu, episcopul Aradului[71].

Anul 1990. Voian Ștefan, născut în Dezna, pilot de aviație militară, absolvent al Facultății de Mecanică din Timișoara, a ajuns în anul 1990 la gradul de general-maior de flotilă aeriană[72].

Anul 1992. În acest an, istoricul Cornelia Bodea a fost declarată membră titulară a Academiei Române[73].

Anul 1995. Credincioșii parohiei Dezna, împreună cu preotul Beni Ioja, au început demersurile necesare pentru ridicarea unui nou lăcaș de cult, a cărui piatră de temelie a fost pusă în anul 1995 de către episcopul Aradului din acea vreme, Dr. Timotei Seviciu[74].

Anul 2001. La împlinirea vârstei de 85 de ani, academicienei Cornelia Bodea i s-a decernat în 25 ianuarie 2001, titlul de Doctor Honoris Causa de către Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad. Cu această ocazie, prin venirea la Dezna, primarul Neagu Gheorghe i-a înmânat și titlul de *cetățean de onoare* al comunei Dezna[75].

Anul 2006. La împlinirea vârstei de 90 ani, academicianul Cornelia Bodea, cetățean de onoare al comunei Dezna, a fost distinsă cu ordinul național „Steaua României în grad de Mare Cruce" prin decret prezidențial[76].

Anul 2009. La nivelul comunei Dezna a fost implementat Proiectul de canalizare a localităților Dezna, Neagra Slatina de Criș și construirea unei stații de epurare[77].

Anul 2011. La Recensământul din anul 2011, populația comunei Dezna a fost de 1198 locuitori[78].

Anul 2018. S-a construit (ridicat) în curtea bisericii parohiale din Neagra și s-a sfințit în 18 noiembrie 2018, Monumentul eroilor satul căzuți în cele Două Războaie Mondiale. Monumentul a fost sfințit de către Î.P.S. dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului[79].

Istoricul Parohiei și a bisericii din Laz

Județul Arad este situat în partea de Vest a țării în zonă de contact a Câmpiei Tisei și Carpaților Occidentali, de o parte și de alta a Mureșului și a Crișului Alb. Se mărginește cu jud. Bihor la nord, cu jud. Timiș la sud, la est cu jud. Hunedoara

[71] Arhiva Parohiei din Slatina de Criș.
[72] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[73] Radu Hord, *op. cit.*, p. 270.
[74] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[75] Teodor-Radu Redac, *op. cit.*, p. 20.
[76] Arhiva Primăriei Dezna.
[77] Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.
[78] *Ibidem*.
[79] Arhiva bisericii parohiei Buhani.

și Alba, iar la vest delimitează granița României cu Ungaria. Suprafața județului este de 7654 km^2, Aradul deține 3,2% din suprafața țării fiind ca mărime al șaselea județ din țară. Satul Laz face parte integrantă din Țara Zărandului, fiind așezat la nord-estul unei depresiuni, alături de celelalte sate vecine ale comuni Dezna. Reședința comunei, satul Dezna, este așezat la 5 km de Laz. În nordul satului se află munții Codru Moma, la poalele cărora sunt așezate satele Neagra și Slatina de Criș, aparținătoare comunei Dezna; în partea de est se învecinează cu satul Zimbru și cu județul Bihor, iar în nord-est cu satul Rănușa. Satul Laz se află la distanță de 13 km față de Moneasa, la 15 km față de orașul Sebiș și 96 km față de municipiul Arad.

Legătura între sate se face pe un drum de hotar greu accesibil în anotimpurile ploioase mai ales spre comuna Dezna și satele Dieci, Crocna și Sălăjeni.

Istoria satului Laz se pierde în negura anilor. Nu se cunoaște precis de unde satul și-a luat numele de Laz. Bătrânii satului spun din auzite că numele de Laz provine din cauza unor lucrări de „târsătură”, adică fiind o mare pădure (pe vatra viitorului sat), oamenii au început să o taie și să o valorifice prin vinderea materialului lemnos și apoi au început să vină din crângurile (Țigani, Tolești, Zemerzel), formate din 3-4 case, în acel loc curățat de ei. Astfel pe acel teren curățat de pădure, s-a format satul Laz.

Satul Laz este pomenit pentru prima dată în 1406, fiind locuit de o populație românească încă din cele mai vechi timpuri. Cercetările arheologice de la cetatea Dezna și din satul Laz din anul 1927 au constatat că în satul Laz trăia o veche populație românească (a geto-dacilor), existând material documentar datând din secolul II-III î.Hr.

Dintre eroii satului Laz care și-au pierdut viața pe câmpul de luptă pentru apărarea țării se pot aminti:

1. Din Primul Război Mondial:
    1. Pop Moise
    2. Covaci Simion
    3. Moț Iosif
    4. Tol Petru
    5. Danci Traian
    6. Ghergar Alexandru.
    7. Ros Stănică
    8. Palade Petru

2. Din al Doilea Război Mondial:
    1. Tol Traian
    2. Greucen Alexandru
    3. Dronca Ioan
    4. Pop Petru
    5. Ienci Ioan
    6. Danci Petru
    7. Țigan Terentie
    8. Tol Luca Ioan
    9. Danci Tănasă

Istoria Parohiei ortodoxe Laz

Nu există știri documentare despre existența unor schituri și mănăstiri în hotarul satului Laz. Totuși, se spune că exista o biserică veche din lemn pe locul

actualei biserici și care în urma unui trăsnet din anul 1912 abătut asupra ei, a făcut-o aproape scrum, fiind nevoie să se construiască o nouă biserică.

În anul 1739, **era sfințită biserica de lemn** cu hramul „Cuvioasa Paraschiva", de la care în „Colecția de artă bisericească de la Mănăstirea Arad-Gai", se păstrează o icoană pictată pe lemn ce reprezintă pe Maica Domnului (nr. inv. 179), datată din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. La sfârșitul secolului al XVII-lea (sau începutul celui următor), este construită o biserică de lemn ce avea pe ușile împărătești **anul 1800**, pe proscomidier **anul 1817**, o icoana a Sf. Nicolae din anul 1800, iar pe două icoane împărătești scris anul **1855**. Același an era și pe un policandru din biserică.

Biserica ortodoxă actuală a fost construită în anul 1934 din piatră și lemn, acoperită cu tablă, sub îndrumarea veneratului preot Sinesie Tăutan. În anul 1936, biserica a fost sfințită de către episcopul Aradului, Andrei Magieru.

Biserica este zidită în stil baroc, are o lungime de 25 m, iar înălțimea de 9 m. Din 1974, biserica este zugrăvită și se află într-o stare bună.

În parohia Laz erau 44 familii și 90 de suflete ortodoxe, baptiști 13 familii și 21 de suflete și penticostali 11 familii și 19 suflete (în anul 1982).

Din punct de vedere administrativ, satul Laz a aparținut și aparține de comuna Dezna, jud. Arad, iar din punct de vedere bisericesc, a aparținut de Protopopiatele Buteni, Ineu și Gurahonț (Sebiș).

Biserica nu are obiecte de valoare artistică, sculpturi și nici inscripții vechi[80].

Dintre preoții care au slujit în Parohia Laz se pot aminti:

1. Petru (1743)
2. Chiril Popovici (1767)
3. Nicolae Popovici (1786)
4. Teodor Copian (1834-1835)
5. Ioan Iancu (1835)
6. Ioan Tolescu (1835-1846)
7. Maxim Popovici (1847-1848)
8. Militon Bodea (1848-1849, 1876)
9. Meletie Faur (1860-1881)
10. Fabrițiu Bodea (1881-1928)
11. Sinesie Tăutan (1928-1952)
12. Petru Boldur (1952-1962)
13. Rusu Teodor (1962-1971)
14. Ardelean Ioan (1971-1976)
15. Cristea Ioan (1980-1995)
16. Vatrici Ioan (1995-2001)
17. Ursulescu Petru (2001-2007)
18. Leucuța Marius (2007-2014)
19. Costin Sandu Dorel (2015-2019)
20. Rada Ioan (2019-2022)

Militon (Meletie) Bodea s-a născut la Crocna în anul 1823 și a absolvit Preparandia (1841) și Institutul Teologic (1844) din Arad. A fost hirotonit în 1848 de episcopul Gherasim Rață de la care avea și singhelie. În anul 1875 era văduv și avea trei băieți și patru fete. În iunie 1849 în satul Laz funcționa preotul Militon Bodea.

[80] Arhiva Arhiepiscopiei Arad, *Istoria Parohiei Laz*; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalităţi (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 627.

Ardelean Ioan s-a născut la 21 ianuarie 1950 în localitatea Laz, din părinții Iustin și Mura. Urmează clasele primare (I-IV) în satul natal Laz, clasele V-VIII la școala din Dezna, iar în perioada anilor 1966-1971 a frecventat cursurile Seminarului Teologic ortodox „Ioan Popasu" din Caransebeș, fiind hirotonit la 26 octombrie 1971 pentru parohia Laz de către episcopul Aradului, Teoctist Arăpașu. În 12 septembrie 1971, s-a căsătorit cu Danci Florica din Laz.

În intervalul anilor 1971-1974 slujește la biserica parohiei Laz, iar începând cu anul 1974, primește pentru slujbele religioase și parohia vacantă Sălăgeni până în anul 1976. În paralel, începând din anul 1976, își continuă studiile teologice, înscriindu-se la Institutul Teologic de Grad Universitar din Sibiu, obținând licența în anul 1979. Începând cu anul 1976, este transferat la parohia Buhani, unde a rămas până în anul 2010. În familia Ardelean s-a născut în anul 1974 copilul Florin Iustin Flavius, care, după terminarea studiilor, a devenit preot.

Rada Ioan Cristian s-a născut în luna mai 1986, în satul Cil (comuna Almaș), județul Arad, din părinții Teodor Ilie (din Cil) și Leontina cu origini în localitatea Chiuzbaia, județul Maramureș.

A urmat clasele I-IV în localitatea Cil, iar clasele V-XII la școala gimnazială și liceul din comuna Gurahonț, județul Arad. După absolvirea claselor liceale, a devenit student al Facultății de teologie din Arad, pe care a urmat-o în intervalul anilor 2005-2009.

În anul 2017, s-a căsătorit la Cil cu Petrișor Adriana Manuela, cu origini în satul Pescari, comuna Gurahonț.

A fost hirotonit în anul 2018, de Î.P.S. Timotei Seviciu, arhiepiscopul Aradului, pentru parohia Sălăgeni cu filia Laz, unde slujește altarul și în 2022.

Slujitori ai bisericii

Epitropi – Palade Terente (Împăratu), Toma Ioan (Oăsu), Danci Iosif (Garastin).

Cantori – Voian Terente (Osuțu), Danci Iulius (Giula), Danci Trandafir.

Crâsnici – Ignuța Gheorghe (a lu Floric), Pui Ioan (Cățălu), Pop Pavel (Antonie), Tol Ioan (Diță).

Evoluția confesională a locuitorilor din satele comunei Dezna în perioada 1869-2002

Evoluția confesională a credincioșilor din satul Laz (1869-2002)

Anul	Populația	Ortodocși	Romano-catolici	Reformați	Israeliți	Baptiști	Penticostali
1869	553	544	9	-	-	-	-
1880	416	412	4	-	-	-	-
1890	446	444	-	-	-	-	-
1900	462	458	-	-	3	-	-
1910	565	562	1	2	-	-	-
1930	501	413	-	-	-	65	-
1992	114	64	-	-	-	19	31

2002	62	34	-	-	-	12	16

Sursa: Varga E. Árpad, *Arad megye településeinek felekezeti adatai*, p. 22.

Protopresbiteratul Buteni din Eparhia Aradului și parohiile (1927)[81]

Sediul: Buteni. Numărul sufletelor: 28824.

Scaunul protopresbiteral: Președinte: Florian Roxin, protopresbiter. Membrii: Augustin Mihulin, Iuliu Bodea, Ioan Cosma, Fabrițiu Bodea, M. Grecu, I. Giurgiu, I. Popovici.

Protopresbiteratul Buteni cuprindea următoarele localități:

1. Almaș 1792 locuitori,
2. Bârsa 1373 locuitori,
3. Berindia 340 locuitori,
4. Bodești 553 locuitori,
5. Bonțești 702 locuitori,
6. **Buhani 409 locuitori,**
7. Buteni 2513 locuitori,
8. Chertiș 786 locuitori,
9. Chisindia 1804 locuitori,
10. Cil 693 locuitori,
11. Crocna 965 locuitori,
12. **Dezna 950 locuitori – cu cătunele Zugău și Reștirata,**
13. Dieci 1024 locuitori,
14. Govoșdia 442 locuitori,
15. Holtmizeș 657 locuitori,
16. Honțișor 475 locuitori,
17. Ignești 419 locuitori,
18. Joia-Mare 304 locuitori,
19. **Laz 530 locuitori,**
20. Mădrigești 579 locuitori – cu filiala S. Buceava 506 locuitori,
21. Minead 307 locuitori,
22. Moneasa 703 locuitori,
23. Mustești 417 locuitori,
24. **Neagra 452 locuitori,**
25. Păiușeni 1261 locuitori,
26. Prăjești 363 locuitori,
27. Ramna 530 locuitori,
28. Revetiș – cu cătunul Cociuba 692 locuitori,
29. Roșia 312 locuitori,
30. Sebiș 1142 locuitori,
31. Secaș 532 locuitori,
32. Selejeni 422 locuitori,
33. **Slatina 559 locuitori,**
34. Susani 467 locuitori,
35. Văsoaia 880 locuitori,
36. Zeldiș 549 locuitori – cu filiala Saturău 217 locuitori.

Protopopiatul Buteni din Eparhia Arad în anul 1936[82]

Sediul: Buteni. Numărul sufletelor: 19055.

Toate comunele sunt pe teritoriul județului Arad.

Scaunul protopresbiteral: Președinte: Ștefan Lungu protopop. Membrii: Iuliu Bodea, Ioan Cosma, Ioan Giurgiu, Ioan Tirla, Ioan Bogdan și Ioan Tămaș.

Protopresbiteratul Buteni cuprindea următoarele localități:

1. Bârsa 1427 suflete,
2. Berindia 322 suflete,
3. **Buhani 410 suflete,**
4. Buteni 2554 suflete,
5. Chisindia 1894 suflete,
6. **Dezna, cu cătunele Zugău și**

[81] *Calendar pe anul l927*, Arad, pp. 12-14.
[82] *Calendar pe 1936*, Arad, pp. 17-18.

Reștirata 1088 suflete,
7. Ignești 437 suflete,
8. Joia-Mare 333 suflete,
9. Laz 487 suflete,
10. Minead 313 suflete,
11. Moneasa 769 suflete,
12. Neagra 389 suflete,
13. Păiușeni 1167 suflete,
14. Paulean (Govoșdia) 443 suflete,
15. Prăjești 373 suflete,
16. Prunișor 800 suflete,
17. Ravna 543 suflete,
18. Revetiș, cu cătunul Cociuba 578 suflete,
19. Roșia 440 suflete,
20. Sebiș 1233 suflete,
21. Selegeni 509 suflete,
22. Slatina 573 suflete,
23. Susani 451 suflete,
24. Văsoaia 871 suflete.

Protopopiatul Buteni din Eparhia Aradului în anul 1949[83]

Sediul: Buteni. Numărul sufletelor: 22600.
Toate parohiile sunt în jud. Arad. Protopop: Ștefan Lungu.
Protopopiatul Buteni cuprindea următoarele parohii:

1. Bârsa 1431 suflete,
2. Berindia 320 suflete,
3. Buhani 405 suflete,
4. Buteni 2505 suflete,
5.Camna 312 suflete,
6. Chisindia 1848 suflete,
7. Cociuba 100 suflete,
8. Cuied 1338 suflete,
9. Dezna 861 suflete,
10. Donceni 371 suflete,
11. Hodiș 470 suflete,
12. Ignești 446 suflete,
13. Iercoșeni 363 suflete,
14. Joia Mare 309 suflete,
15. Laz 489 suflete,
16. Luguzău 378 suflete,
17. Minead 341 suflete,
18. Moneasa 809 suflete,
19. Neagra 375 suflete,
20. Nădălbești 203 suflete,
21. Paulian 446 suflete,
22. Păiușeni 1176 suflete,
23. Prăjești 358 suflete,
24. Prunișor 802 suflete,
25. Ramna 567 suflete,
26. Reșchirata 106 suflete,
27. Revetiș 587 suflete,
28. Roșia 411 suflete,
29. Sebiș 1278 suflete,
30. Selegeni 622 suflete,
31. Slatina 552 suflete,
32. Susani 442 suflete,
33. Văsoaia 838 suflete,
34. Zugău 98 suflete.

Statistică privind locuitori satului Laz după neam (1880-2002)

Anul	Populație	Români	Maghiari	Germani
1880	416	404	3	-
1890	444	444	-	-
1900	462	458	3	-
1910	565	551	2	-
1920	535	272	200	60
1930	501	501	-	-

[83] *Calendar pe 1949*, Arad, pp. 51-52.

1941	527	527	-	-
1956	498	-	-	-
1966	390	390	-	-
1977	231	231	-	-
1992	114	114	-	-
2002	62	62	-	-

Sursa: Varga E. Arpad, *Arad megye telepuleseinek etnikai adatai, 1880-2002*, p. 38.

Școala din satul Laz

Dascăli la Școala generală Laz:

1. Popescu Ioan, 1928-1934;
2. Oprea Cioroianu, 1934-1935;
3. Danciu Traian, 1939-1941;
4. Munteanu Maria, 1944-1945, director;
5. Lupaș Gheorghe, 1953-1958;
6. Deak Iosif – 1964;
7. Pascu Ovidiu – 1964;
8. Horga Maria;
9. Ageu Terente;
10. Miclea Livius;
11. Drăghici Floarea;
12. Ioja Maria.

Tabel cu numărul elevilor școlii generale Laz în anul școlar 1937-1938

cl. I-IV înscriși			**cl. I-IV frecvenți**			**cl. V-VII înscriși**			**cl. V-VII frecvenți**		
b	**f**	**total**	**b**	**f**	**total**	**b**	**f**	**total**	**b**	**f**	**total**
26	26	52	26	23	49	8	6	14	7	6	13

Sursa: Arhiva Școlii din Laz.

Progresul științei de carte în unele localități
din zona Dezna – Sebiș, plasa Sebiș

Populația			**Știutorii de carte**		
1880	**1900**	**1910**	**1880**	**1900**	**1910**
Buhani			**Buhani**		
343	**405**	**373**	**4**	**133**	**227**
Dezna			**Dezna**		
1048	**1091**	**1140**	**107**	**203**	**375**
Donceni			Donceni		
235	382	347	9	129	173
Ignești			Ignești		
261	350	425	1	48	122

Laz			Laz		
416	**462**	**565**	**2**	**66**	**107**
Minead			Minead		
195	236	288	1	25	88
Moneasa			Moneasa		
604	658	772	53	210	323
Nădălbești			Nădălbești		
217	348	358	3	47	53
Neagra			**Neagra**		
353	**397**	**414**	**7**	**27**	**65**
Rănușa			Rănușa		
440	478	518	7	58	103
Sălăgeni			Sălăgeni		
377	470	527	10	38	192
Sebiș			Sebiș		
1659	2252	2596	488	976	1382
Slatina			**Slatina**		
413	**464**	**523**	**18**	**18**	**156**
Susani			Susani		
424	457	512	1	64	54

Sursa: Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918),* Arad, 2012, pp. CX-CXII.

Onomastica

Pentru studierea unei localități sub raportul evoluției sale în timp, privind dezvoltarea sa economică, socială, cât și culturală, o importanță deosebită o are *onomastica*. Termenul provine din limba greacă, de la *onomastikos* care înseamnă „referitor la nume". Onomastica reprezintă o ramură a lingvisticii, a studiului științific al limbii.

De la începutul existenței umane, limba, ca mijloc de comunicare, este rezultatul unei convenții între membrii societății, în scopul înțelegerii între ei în confruntarea cu lumea înconjurătoare. Pentru orientarea în spațiu a fost nevoie de acordarea numelor de locuri, iar pentru identificarea și individualizarea persoanelor s-au acordat nume fiecărui individ încă de la naștere, cât și grupurilor aparținătoare. În felul acesta s-au creat sisteme de denominație, care s-au perfecționat de-a lungul vremii.

După cum se înțelege, **onomastica** are două ramuri principale sau discipline: ***antroponimia*** (studiul numelor de persoane), care vizează relațiile interumane și ***toponimia*** (studiul numelor de locuri), vizând legătura indestructibilă a omului cu pământul. La acestea se mai adaugă și studiul numelor de animale, ***zoonimia***, care exprimă relația om-animal, ca auxiliar al existenței în procesul muncii.

Antroponimia reprezintă totalitatea numelor de persoane, incluzând: numele de botez, numele de familie, supranumele și poreclele.

Numele de botez este numele primit de fiecare persoană la creștinarea prin botez și este acordat de părinți sau de nași după liberul lor arbitru sau conform unor tradiții familiale ori religioase. Numele de botez sau „numele mic" se numește oficial „prenume". Sărbătorirea „zilei numelui" se numește „zi onomastică" sau simplu „onomastică".

Numele de familie exprimă apartenența la o familie. El este purtat de toți membrii aceleiași familii și se transmite de la părinți la copii. Se poate schimba oficial prin căsătorie sau în alte împrejurări care impun acest lucru. Numele de familie împreună cu prenumele formează *sistemul oficial de denominație,* care este înscris în acte, fiind folosit în toate împrejurările vieții ca un prim semn de identificare a persoanei. Prenumele, după cum arată și sensul etimologic din latinescul *praenomen* = „în fața numelui", ar trebui să preceadă numele de familie, dar în sistemul oficial se acordă importanță mai mare numelui de familie, ca marcă a apartenenței la un grup social, cum este familia. În relațiile neoficiale, culturale sau particulare însă se folosește ordinea prenume + nume de familie – în cazul unor personalități sau semnături private (ex. Mihai Eminescu, Nicolae Iorga etc.). Pe lângă sistemul oficial de denominație antroponimică, funcționează și un sistem popular al acesteia, care este oral, la nivelul unei colectivități restrânse și este utilizat de către cei care aparțin comunității respective și, ca urmare, se cunosc bine între ei. Cu toate acestea, este nevoie de identificare, de individualizare, mai ales în situația des întâlnită în comunitățile rurale unde același nume se repetă, fie el de botez, fie de familie.

Pentru a diferenția persoanele, se folosesc ***supranume***, care pot indica fie apartenența la o familie (valoare posesivă, la cazul genitiv), fie o apreciere asupra persoanei cu valoare distinctivă (marcarea unei trăsături –defect sau calitate). În acest ultim caz, se nasc ***poreclele***, care sunt supranume acordate și acceptate de colectivitate pe bază afectivă. Ele scot în evidență unele însușiri pozitive sau negative ale persoanelor, sunt foarte expresive, degajând un umor, o ironie ce ajung uneori la sarcasm.

Poreclele, inițial acordate indivizilor, se transmit din generație în generație, fiind moștenite de familia celui poreclit. Pe parcursul timpului, se pierde uneori sensul și farmecul, prospețimea semantică a poreclelor, ele nemaifiind înțelese, savurate și devenind simple etichete pentru desemnarea și recunoașterea unor familii.

Tot în cadrul supranumelor, întâlnim o categorie foarte bogată, numită ***hipocoristice***, care reprezintă modificări ale prenumelor, mai rar ale numelor de familie, din motive afective (răsfățare). Se menține fie o silabă a prenumelui, fie se creează diminutive, care se acordă în copilărie și, uneori, se mențin întreaga viață. Hipocoristicele apar mai ales în cadrul familial și mai rar se creează la nivelul

comunității. Ele întregesc sfera antroponimiei și îi adaugă varietate și culoare lingvistică.

Din onomastica satului Laz

Familiile satului Laz

Nr. casă	Familia	Porecla
1	Neagu Gheorghe	Neguțu
2	Mărcoi Pavel	Palea lu Veta, Ciuca
3	Moț Iosif	Ienaga
4	Țigan Sofia	a lu Vodi, Preașca
	Mihăilă Alexandru	Cucea
5	Danci Ecaterina	Baba Carolina, Giula
6	Danci Moisă	Troața
6	Danci Simion	Nodu
7	Pop Pavel	a lu Antonie
8	Danci Moisă	a lu Iosa, Poama
8	Danci Ioan	Liviu lu Savu
10	Pop Pavel	a lu Letiția
20	Danci Moisă	Oărbu
22	Igna Terente	Higiuța
23	Voian Dragomir	a lu Voian
24	Veselie Spiridon	Doiu, Poama
28	Moț Gheorghe	a lu Traianuț
34	Igaș Moisă	Igaș
36	Danci Petru Ioan	Mandea
47	Tol Alexandru	Geama
48	Boloș Elena	Moisuța
51	Pui Pavel	Păvălică, Puiocu
52	Pop Pavel	a lu Ioanea
53	Tol Teofil	a lu Senti, Oneață
55	Toma Ioan Alin	Baleru, Frimu
60	Copian Remus	a lu Manea, Naicu
61	Zdrînca Moisă	a lu Tenzi Pupului, Togeroaie
62	Barbura Elena	Ciunta
63	Heredea Cornel	a lu Heredea, Lelea Leli
67	Boloș Tănase	a lu Onița, Leurzu
68	Voian Gheorghe	a lu Birău
71	Moț Anuța	Hașu
72	Barbura Abel	a lu Ciuntica
78	Heredea Aurel Terente	Heredea

82	Tol Maria	Hârnea
86	Toma Vanu	a lu Floricu
87	Tol Ștefan	Pleașca
88	Moț Spiridon	a lu Moțu, Pintea
95	Ienci Ioan (Tol Mihai)	Oăsu (Cristețu)
97	Greuceanu Pavel (Bărănescu Puiu)	Cioară, Bărănescu
99	Mihaila Nistor	a lu Ciontoli
99 B	Feier Mariana Anișoara	a lu Florean
107	Greucean Ștefan	Nenea. a Pupului
107	Greucean Droncuța Paveluț	a lu Luțu
109	Ghergar Tănase	Hubăr
112	Danci Ioan	Tănase a Marini
	Pui Traian	a Muri, Codobatura
	Dașcău Isai	Tașula, Feraru
	Dragoș Terente	Leuțu
	Tol Șofron	a lu Vili
	Dronca ...	Cucea
	Barbura Sîlvan	Ciuntica
	Voian Dragomir	a lu Voian
	Faur George	Canaluț
	Igna George	Higea
	Ros Traian	Trulic
	Danci Ștefan	Garastin
18	Greucean Ștefan	Pumnu, Nuțu Surului
	Stoița Veta	Carlamandi
	Danci Moisă	Giula, Troața
	Dragoș Ioan	Purcărețu
	Palade Dumitru	Mitrea lu Totu
	Toma George	Simu
	Țigan Tănase	Gaițocu
	Bradu Brîndușa	Brîndușa lu Marcu
	Zdrînca Iancu	a lu Pătruț
	Danci Solomon	Jimoni
49	Tol Ioan	Regina
	Tol Nicu	Șoaricu
	Mihăilă George	a lu Brândușa, Șterpelescu
	Țigan Ioan	a lu Ianoș
	Bradu Saveta	a lu Mărcuțu
	Toma Floare	Afinie, Harțâgu

	Danci Avram	Vichenti, Cioara
	Ardelean Iustin	Mura
	Greucean Ștefan	a lu Berta
	Dîrlea Petru	Cocitașu, Cotu
	Danci Trandafir	a lu Floriță, a lu Nuțu
	Pui Ioan	a Muri, Cățălu
	Roșu Ioan	Roșu, a lu Sida
	Toma George	Giorgioc
	Pui Roza	a lu Pătruț, Puiescu
	Budău Macrina	Calu
	Ghergar Anti	Frimu
	Marcu Iosana	Ciunta
	Greucean Ștefan	Puricu
	Voian George	Solomonu lu Voian
	Danci Simion	Golîmbu
	Șimăndan George	Hoșca
	Danci Ștefan	Garastin
	Dronca George	Cioati, Nanci
	Stoița Terente (Moș Dumitru)	Tișlăru
	Palade Terenti	Împăratu
	Ghergar Gheorghe	Șuștăru

Sursa: Informator **Copian Simion Remus**,
născut la 15 octombrie 1941, Laz.

Porecle ale locuitorilor din Laz

Poreclele sunt creații colective prin care sunt scoase în evidență diverse însușiri pozitive sau negative (defecte) ale persoanelor cu scopul de a le evidenția, de a le corecta prin persiflare. **Poreclele numite și *ciufale*** (sg. *ciufală*) degajă mult umor, dar și ironie subtilă, dusă uneori până la sarcasm. Ele sunt acceptate de purtători, care se supun laudei, cât și oprobiului public. Poreclele se transmit din generație în generație, pierzându-se de multe ori sensul inițial sau motivația acordării unei anumite porecle.

Se întâmplă ca moștenitorii să plece sau să dispară, dar vatra casei păstrează porecla chiar dacă este „înstrăinată" unui nou proprietar.

În trecut, poreclele erau mult mai multe și în același timp mult mai diverse, mai sugestive, de-a dreptul fermecătoare. Spiritul de observație, agerimea minții, curajul și responsabilitatea rostirii adevărului erau în comunitatea rurală câteva din atributele celor care păzeau moravurile, încercau să le corecteze după străvechea deviză latină *ridendo castigat mores* (*râzând se îndreaptă moravurile*).

În perioada actuală (cercetarea a început în 2019), au rămas mult mai puține porecle decât, de exemplu, cele înregistrate în perioada interbelică. O cauză poate

fi și plecarea la oraș a familiilor tinere și în al doilea rând, popularea satului cu locuitori din alte părți care s-au stabilit în **Laz**, întemeindu-și familii. Unele familii nu au poreclă, altele sunt denominate prin supranume sau prin numele de familie.

Poreclele actuale sunt în majoritate vechile porecle moștenite, cu puține adaosuri. Ele pot fi grupate în funcție de sensul cuvântului comun care stă la baza poreclei astfel:

- **Porecle care se referă la trăsături fizice sau morale (calități sau defecte):** Oărbu, Regina, Giorgioc, Împăratu, Roșu, Nodu, Harțâgu.
- **Porecle care denumesc plante și animale cu trăsături specific umane:** Cioara, Gaițocu, Șoarecu, Cățălu, Calu, Puricu, Golâmbu, Brândușa, Poama, Puiocu, Leurzu, Codobatura.
- **Porecle care denumesc obiecte:** Cucea.
- **Porecle provenite de la nume de alimente:** Mura.
- **Porecle date după etnia unui strămoș:** Totu, Giula.
- **Porecle care denumesc meserii:** Feraru, Purcăreșu, Tișlăru, Șterpelescu, Șuștăru, Birău.
- **Porecle legate de unele părți ale corpului:** Oăsu, Pumnu, Cotu, Ciunta.
- **Porecle legate de nume de persoane:** a lu Floriță, a lu Ianoș, a lu Mărcuțu, a lu Ciontoli, a lu Berta, a lu Floricu, a lu Palea, a lu Veta, a lu Vodi, a lu Antonie, a lu Iosa, Liviu lu Savu, a lu Letiția, a lu Voian, a lu Traianuț, a lu Ioanea, a lu Senti, a lu Monea, a lu Tenzi Pupului, a lu Heredea, a lu Moțu, a lu Luțu, a lu Vili, a lu Patruț, Brândușa lu Marcu.
- **Porecle mai puțin înțelese:** Baleru, Hârnea, Pleașca, Hubăr, Geama, Trulic, Garastin, Carlamandi, Jimoni, Afinie, Ienaga, Hoșca, Higea, Troața.

Uliți (străzi) în satul Laz

1. Ulița Mare
2. Ulița Giurgi
3. Ulița La Tănasa Marini
4. Ulița La Țigani
5. Ulița Ținchi
6. Ulița La Popa
7. Ulița La Iancu
8. Ulița La Tău
9. Ulița după Taleciuri
10. Ulița La Conop
11. Ulița La Biserică
12. Ulița La Zărmăzel
13. Ulița La Totu
14. Ulița La Barzăști
15. Ulița Pă Vale
16. Ulița La Traianu Sceni
17. Ulița La Țîca

Notă:

1. Ulița Lu Iancu, perpendiculară pe Ulița Mare se continuă cu Ulița lu Totu și apoi se prelungește (continuă) cu drumul spre satul Dieci, în direcția Nord.
2. Ulița La Biserică, perpendiculară pe Ulița Mare și în prelungire cu Ulița Ținchi, are ca direcție satul Dezna.

Toponime din hotarul satului Laz

Alături de antroponimie (nume de persoane), toponimia (nume de locuri) face parte din acea ramură a lingvisticii numită onomastică. Aceasta studiază, în general, numele proprii.

Toponimia cuprinde astfel toate denumirile aflate pe teritoriul unei localități, atât în vatra satului, cât și în hotarul acelui sat. Zonele cele mai bogate în toponime sunt cele de munte brăzdate intens de ape, care divizează relieful în unități diverse ca formă și dimensiune. Hotarul este străbătut de drumuri neamenajate numite ***dulee***, care fac legătura oamenilor cu proprietățile lor. Atât în sat, cât și pe câmp există fântâni pentru satisfacerea necesarului de apă pentru oameni și animale. Diverse evenimente importante i-au determinat pe oameni să pună semne vremii sub forma unor troițe în memoria eroilor sau drept recunoștință Celui De Sus pentru că au depășit vreo mare primejdie.

Terenul arabil este format din ***locuri***, proprietăți pe care oamenii le cultivă individual, fiecare încercând să obțină roade cât mai de calitate.

Astfel, simpla inventariere a toponimelor satului **Laz** oferă o radiografie completă a spațiului de viață și de muncă al locuitorilor. Toponimele pot oferi diverse informații istorice, social-economice, politice, demografice acolo unde documentația lipsește sau este săracă. Unele fac referire la obiceiuri sau legende dispărute. De aceea, toponimia este considerată interdisciplinară, o adevărată arhivă nescrisă a oricărei localități. Valoarea toponimiei, a numelor de locuri, rezidă în faptul că oglindește legătura indestructibilă a omului cu pământul, cu locul său, cu rădăcinile sale lăsate moștenire.

Terenuri agricole – Zămărzăl, la Țigani, Dănceasca, Toleasca, Poieni, Puric, Valcele, Duduia, Ganulescu, Drumu Romei.

Dealuri – Cîmpoi, Tîrsăli, Valea Gugului, la Poian, Șupuritu, Valea Valeanului, Părău la Peteroaie.

Păduri – Dumbrava, Măgura, Jidovina.

Ape, părăuri – Valea Valeanului, Valea de Scoarță, Izvoru Hălmăgeanu, Părău Hălmăgeanu, Izvoru Rașcău, Izvoru Giorgan.

Fântâni – la Moțu, la Damian, la Moș Giula, la Indreș, la Moț Pintea, la Cioati (Nanci), a lu Iancu a lu Onaga, a lu Bortiș, fântâna Boilor.

Repere demografice și economice

Districtul Ineu. Conscripția din anul 1715

Nr. crt.	Localitatea	Anul atestării istorice	Nr. capilor de familie	Arături în cubuli de Pojon	Fânețe în zile coasă	Nr. pag. din conscr. originală
1	Almaș	1334	15	68	38	55
2	Barda*	1149	4	19	12	38
3	Bârsa	1489	6	49½	24	37
4	Berindia	1473	7	32	21	49

5	Bodești	1441	7	30 ½	16	56
6	Bonțești	1441	12	49½	24	57
7	Brazi (Saturău)	1479	3	7	5	58
8	**Buhani**	**1441**	**7**	**42½**	**20**	**42**
9	Burik*	?	2	10½	4	49
10	Buteni	1332	30	291	110	38-39
11	Chisindia	1345	11	47	20	37-38
12	Cilul de Jos (Also)	1379	19	81	52	54
13	Cilul de Sus (Felso)		10	45	37	53
14	Crocna de Jos (Also)	1553	3	10	15	47
15	Crocna de Sus (Felso)		14	75	56	46-47
16	Cuied	1477	12	44	31	36
17	**Dezna**	**1261**	**14**	**53½**	**39**	**43**
18	Dieci	1552	15	70½	44	49-50
19	Donceni	1439	3	10½	8	42
20	Dulcele	1561	5	34½	18	50
21	Dumbrăvița	1471	9	66½	25	47
22	Feniș	1553	4	28	22	51
23	Grosz*	1601	3	10	15	38
24	Gurahonț	1386	4	18	12	56
25	Hodiș	1429	5	15	21	37
26	Honțișor	1441	2	9	9	58
27	Iacobini (Zeldiș)	1439	5	19½	11	57
28	Iercoșeni	1533	4	30	18	37
29	Iosaș	1386	5	26½	19	52
30	Iosășel	1552	9	38	28	52
31	Ineu	1202	27	77	83	33
32	Joia Mare (Căcărău)	1439	3	13	9	55
33	**Laz**	**1506**	**7**	**29½**	**17**	**44**
34	Livada (Govojdia)	1552	10	38½	22	48
35	Luguzău	1441	5	20½	12	50
36	Mădrigești	1561	7	25	17	36
37	Miniad	1553	11	38½	37	43
38	Minișel	1561	9	47½	30	36
39	Mânerău	1348	11	34½	41	40
40	Moneasa	1561	2	5½	4	45
41	Mustești	1493	3	14	10	54
42	Nădălbești	1519	5	20	13	42
43	**Neagra**	**1553**	**6**	**38**	**24**	**41**
44	Parazina*	?	2	7½	6	51
45	Pescari (Holt*)	1553	2	6	3	51
46	Pescari (Mezeș*)	1553	5	28½	18	50
47	Pleș* (Almaș)	1386	8	29	21	56
48	Plop* (Almaș)	1441	13	55	45	52-53

49	Prăjești	1553	4	9	7	42-43
50	Prunișor	1405	1	2	3	46
51	Rănușa (Ramna)	1553	1	2	3	46
52	Revetiș	1553	3	9½	7	49
53	Roșia	1528	4	18	11	48
54	Sălăjeni	1561	4	10	11	45
55	Sebiș	1506	26	116½	86	40-41
56	Secaș	1439	6	15	10	57
57	Seleuș (Csiger)	1489	11	44	33	36
58	Sârbi	1525	2	15	11	55
59	**Slatina de Criș**	**1506**	**9**	**30**	**23**	**44**
60	Susani	1561	9	67	39	45-46
61	Szeren*	?	9	57	27	18
62	Șicula	1332	13	58¾	39	34
63	Șilindia	1332	11	43	29	35
64	Șoimuș-Buceava	1439	3	8	6	58
65	Valea Mare	1439	4	19	12	51
66	Zemerzel*(Dieci)	?	8	28½	19	44
67	Zimbru	1553	2	14	10	51
	Total		**525**	**2424¼**	**1554**	

Sursa: *Magyar Országos Levéltár*, Budapest, *Conscriptio 1715*; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997; Kovách Geza, *Eltűnt települések Arad megyében*, Arad, 2005, pp. 24-31.

Notă: S-au notat cu * localitățile din district dispărute.

Districtul Ineu. Numele purtate de localități de-a lungul vremii

Nr. crt.	Numele actual al localității	Alte nume purtate de-a lungul vremii
1	Almaș	Almas, Haromalmas, Tothalmas, Naghalmas, Alsoalmas, Felsewalmas
2	Barda (Buteni)	Korosbokeny
3	Bârsa	Berza, Bersza, Barza
4	Berindia	Berendia, Borosberend, Berinde
5	Bodești (Rădești)	Bogyesd, Bogyesty, Bozosd, Bodyfalwa, Bogesthfalwa, Bogyafalwa
6	Bonțești	Bonczesd, Boncafalva, Bonczafalva
7	Brazi (Saturău)	Szatero, Szaturoraj, Szaturo, Szatul Reo, Felsoray, Alsoray
8	**Buhani**	**Bohany, Bajnokfalva, Bohan, Baynokfalwa, Alsofalu**
9	Burik	Burikk
10	Buteni	Buttyen, Korosbokeny, Buken, Bewken, Bothyanfalwa, Bekeny, Buttyin

11	Chisindia	Kissindia, Kiszindia, Kesz end, Kuzynd, Kuzund, Kozond, Kewzend, Kiszingya
12	Cilul de Jos	Also Csil, Csil, Alcsil, Chyl
13	Cilul de Sus	Folso Csil, Felso Csil, Alcsil, Felsewchyl, Felcsil
14	Crocna de Jos	Also Korokna, Krogna, Also-Koroknya, Karathna, Alsokrokna
15	Crocna de Sus	Felso Krokna, Krogna, Felso-Koroknya, Felsekorothna
16	Cuied	Kuied, Kujed, Koved, Kewed, Dragankoved, Papkoved, Kiskoved
17	**Dezna**	**Dessna, Deszna, Deszni, Deznye, Kisdeszni, Nagydeszni, Odezna**
18	Dieci	Diecs, Diakfalva, Decse, Diaczy, Deakfalwa
19	Donceni	Doncsen, Doncseny, Dancsfalva, Danchfalva
20	Dulcele	Dulcs, Dulcsele, Edeslak, Dolczin, Dulcsin
21	Dumbrăvița	Dombrevicsa, Korordombro, Korosdomboro, Dombrawitza, Dobrawitzi
22	Feniș	Fenyess, Fenyes, Korosfenyes, Fenes, Alsofenyes, Felsofenyes
23	Grosz (Buteni)	Groz, Gross, Korosbokeny
24	Gurahonț	Gurahocz, Gurahoncz, Honcto, Grohonch, Honczto, Hwnczfalwa
25	Hodiș	Hodos, Zarandhodos
26	Honțișor	Honcs, Honczisor, Honcer, Honsisor, Hontheser, Honczisorfalva, Honczer
27	Iacobini	Zoldes, Zeldes, Zeldesel, Zeldisor, Zeldefalu, Zewldes, Felsozeldes
28	Iercoșeni	Jarkos, Arkos, Ujarkos, Arkosthew
29	Iosaș	Joszass, Joszas, Alsojoszas, Felsojoszas
30	Iosășel	Joszasel, Joszas, Kisjoszas, Joszashely, Felsojoszas
31	Ineu	Boros Jeno, Jeno, Jenew, Borosineu
32	Joia Mare	Kakaro, Kokaro, Kakarofalva
33	**Laz**	**Laz, Deznalaz**
34	Livada (Păulian)	Gavasdia, Govozdia, Gosd
35	Luguzău	Lugozo
36	Mădrigești	Modirzest, Madrizesty, Madarsak, Madarsagfalwa, Felsomagyarest
37	Miniad	Minyad, Menyed, Alsominyad, Felsominyad, Csernaminyad
38	Minișel	Menyess, Menes, Keresztmenes, Almenes, Kresztamenes, Alsomenes
39	Mânerău	Monyom, Monyoro, Alsomonyoros, Felsomonyoros
40	Moneasa	Monyassa, Monyasza, Menyhaza
41	Mustești	Mesztesd, Musztesty, Mosztafalva, Musztafalva, Mesterfalva

42	Nădălbești	Nedelbesd, Nadalbesty, Nadalmas, Nadalbfalva, Nadfalwa
43	**Niagra**	**Nyagra, Kisfeketefalu, Kisnehra, Nagynegra, Vrethy-Negra**
44	Parazina	Parazina
45	Pescari (Holt)	Hold, Holt, Holdmezes, Holthkerews
46	Pescari (Mezeș)	Mezes, Holdmezes
47	Pleș (Almaș)	Pliss, Pless, Haromalmas
48	Plop (Almaș)	Haromalmas
49	Prăjești	Praesest, Prezesty, Parazs, Parazsfalva
50	Prunișor	Kirtiss, Kertes, Barakertes, Kapolmaskertes, Ksaszarkertes, Mihalykertes
51	Rănușa (Ramna)	Rauna, Ravna, Kisrona, Rona
52	Revetiș	Revetyes, Revetes, Rekes, Revekes, Revekesz
53	Roșia	Roszie, Rossia, Borosroza, Kisroza, Nagyroza, Rozafalva, Rossya
54	Sălăjeni	Zalazeni, Szeledseny, Szelezseny, Zelechyn, Salazenfalva, Szelecsen
55	Sebiș	Sebes, Borossebes, Naghsebes
56	Secaș	Szakas, Szakacs, Alsoszakacs, Zekas, Kezepsew-Zykas
57	Seleuș	Csigier, Csigerel, Csigerszolos, Szolos, Szollos, Zewlews, Csigerszollos
58	Sârbi	Szerbi, Szerb, Szirb, Tothfalu, Szerbfalva, Alsoraczfalu, Felsoraczfalu
59	**Slatina de Criș**	**Szlatina, Mikossalatna, Slthyna, Mikoszlatina**
60	Susani	Sussani, Szuszany, Susanyfalva, Zuzanfalwa
61	Szeren	Szeren
62	Șicula	Sikola, Sikula, Sykula, Sykola
63	Șilindia	Selend, Nagysolend, Kissolend
64	Șoimuș-Buceava	Szolymos, Solymos, Solymosbucsa, Solimosfalwa
65	Valea Mare	Vallyamari, Zarandpatak, Valya Mare, Naghpatak, Wallyafalwa
66	Zemerzel (Dieci)	Zomerzel, Zemerd, Decseresze
67	Zimbru	Zembrul, Zimbro, Zombrad, Zimbre, Zombro, Zombrud

Sursa: *Magyar Országos Levéltár*, Budapest, *Conscriptio 1715*; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997; Kovách Géza, *Eltűnt települések Arad megyében*, Arad, 2005, pp. 24-31.

An 1715 Tabel urbarial-satul **Laz (Désznaláz)**

Nr.crt.	Numele și prenumele	Arături în cubuli de Pojon	Fânețe în zi de coasă
1	Mihalillo Trippon	6	4
2	Mihalics Petrul	3½	2
3	Torna Jovan	6½	4
4	Faur Mihaly	4½	2
5	Toma Matei	5½	4
6	Mihalics Demetri	1½	1
7	Rob Gyurka	2	0
	Total	**29½**	**17**

Sursa: Vasile Faur, *Țara Zărandului, Conscripții, Cronică, Documente, Imagini*, Arad, 2011, p. 112.

Districtul Ineu. Conscripția din anul 1720

Nr. crt.	Localitatea	Anul atestării istorice	Nr. capilor de familie	Arături în cubuli de Pojon	Fânețe în zile coasă	Nr. paginii din conscripția originală
1	Aldești	1471	5	30	15	88
2	Almaș	1334	17	102½	49	72
3	Archiș	1552	8	72	24	84
4	Barda	1149	4	25	9	89
5	Bârsa	1489	9	80	33	88
6	Berindia	1473	4	31	16	63
7	Bonțești	1441-1445	11	104½	47	71
8	Brazi	1479-1510	3	19½	3	73
9	**Buhani**	**1441**	**10**	**63½**	**22**	**77, 78**
10	Buteni	1332	41	325½	116	89, 90
11	Căpâlna	?	3	37½	15	76
12	Chisindia	1349	14	92	14	87
13	Cilul de Jos	1379	16	145½	55	70
14	Cilul de Sus	1379	11	80½	38	69
15	Crocna de Jos	1553	8	101	44	65
16	Crocna de Sus	1553	11	126½	52	65
17	Cuied	1477	9	42	34	86
18	**Dezna**	**1261**	**14**	**67½**	**43**	**79**
19	Dieci	1552	9	124	66	64
20	Donceni	1439	5	36½	12	77
21	Dulcele	1561	5	48	17	66
22	Dumbrăvița	1553	5	78½	25	65
23	Feniș	1553	2	20½	8	68

24	Grosz	1601	4	26	10	88,89
25	Gurahonț	1386	5	33	17	74
26	Gurba	1386	6	101½	73	95,100
27	Hodiș	1429	5	25	13	86.87
28	Honțișor	1441	4	24	8	74
29	Iacobini	1439	3	14	10	73
30	Iarcosto	?	3	10	6	91
31	Iercoșeni	1533	6	38½	27	86,87
32	Ineu (oppidum+militari)	1202-1203	115	544½	311	94,96-99
33	Iosaș	1386	6	70½	54	68
34	Iosășel	1552	7	60½	28	68
35	Joia Mare	1439	2	18½	8	73
36	**Laz**	**1506**	**7**	**44½**	**14**	**78**
37	Livada	1552	6	34½	10	63
38	Luguzău	1561	6	34	18	92
39	Mădrigești	1441	4	17	7	74
40	Mânerău	1348	4	25	8	91
41	Miniad	1553	8	37½	25	82
42	Minișel	1561	6	32	19	92
43	Moneasa	15561	6	13	14	83
44	Mustești	1493	5	46	27	73
45	Nădălbești	1519	6	41½	19	83
46	**Niagra**	**1553**	**9**	**51**	**25**	**81**
47	Pescari (Mizeș+Holt)	1553	8	78	30	67,68,69
48	Prăjești	1553	6	39	17	77
49	Prunișor	1405	8	30½	19	81
50	Rădești	1441-1445	13	104½	28	71
51	Revetiș	1553	4	35	11	63
52	Roșia	1528	4	35 ½	15	63
53	Sălăjeni	1561	5	33 ½	14	63
54	Sebiș	1506	24	158	77	85
55	Secaș	1439	6	48	16	73
56	Seleuș	1489	10	51½	28	93
57	Sârbi	1525	4	37	16	75
58	**Slatina de Criș**	**1506**	**6**	**30½**	**16**	**80**
59	Susani	1561	14	109	35	81,82
60	Șicula (sat+militari)	1332	33	127	59	95,100,101
61	Șilindia	1332	11	37	27	92
62	Șoimuș-Buceava	1439	3	21	5	74
63	Valea Mare	1439	3	24	12	67

64	Zimbru	1553	4	30½	26	67
Localități dispărute						
65	Cujesd	?	2	12	4	83
66	Kontrato	?	7	22	19	96,101
67	Lunca	1439	4	19	4	76
68	Plop	1441	11	96	41	75
69	Pleș	1386	8	65	34	75,76
70	Szebestocza	?	2	24	12	67
71	Szeren	?	4	48	14	66
72	Zemerzel	?	9	61½	17	79
	Total		**670**	**4572 ½**	**2104**	

Sursa: *Magyar Országos Levéltár*, Budapest, *Conscriptio 1720*; Alexandru Roz, Kovách Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997; Kovách Géza, *Eltűnt települések Arad megyében*, Arad, 2005, pp. 24-31.

Tabel urbarial – satul Laz (1720)

Nr.crt.	Numele și prenumele	Arături în cubuli de Pojon	Fânețe în zi de coasă
1	Mihajte Tripan	7	2
2	Mihajte Joan	7	2
3	Mihajte Peter	5½	2
4	Krissan Mate	6	2
5	Krissan Demeter	6	2
6	Faur Mihaly	4	1
7	Rob Gyurka	2	1
8	Mihajte Jon	4	2
	Summa	**44 ½**	**14**

Recensământul animalelor

Recensământul animalelor satului Laz pe familii în anul 1746

Numele și prenumele	**Boi**	**Vaci**	**Cai**	**Juncani**	**Oi**	**Capre**	**Porci**
Tornya Ursz	2	2	-	-	-	-	-
Tornya Onya	2	-	-	-	-	3	-
Stepan Jovan	4	3	1	-	-	4	4
Stepan Mark	4	4	1	2	-	-	4
Mihaila Toda	1	1	-	-	-	-	-
Barz Gyorgy	2	2	1	1	-	-	3
Mihaila Mitru	2	1	-	1	-	-	3
Illias Mihaly	2	1	-	-	-	-	1
Faur Jovan	-	2	-	1	-	-	1
Gerda Dumitru	2	1	-	-	-	-	3
Toma Juon	1	-	-	1	-	-	1
Toma Mihaly	2	1	-	-	-	-	2
Toma Petru	2	1	-	1	-	-	2

Mihaila Gabor	2	1	-	-	-	-	3
Mihaila Petrucz	2	2	1		-	-	6
Toma Medre	2	-	-	-	-	6	1
Rob Togyer	-	-	-	1	-	2	-
Stepan Vaszy	1	1	-	-	-	-	-
Kopojan Togyer	2	1	-	-	-	-	-
Krisan Ioszim	-	-	-	-	-	-	-
Total animale	**35**	**24**	**4**	**8**	**0**	**15**	**34**

Sursa: Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 222.

Alte recensăminte privind animalele din arealul Dezna

Situație statistică comparativă privind numărul animalelor în diferite sate din zona Deznei (1828)

Localitatea	**Boi**	**Vaci**	**Juninci**	**Cai**
Dezna	36	14	49	26
Laz	31	11	29	-
Moneasa	6	1	17	-
Neagra	30	9	20	1
Slatina de Criș	22	7	5	17
Buhani	28	11	31	-

Sursa: Kovách Géza, „Conscripția satelor arădene din 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 109-117.

Recensământul animalelor pentru unele sate din zona Deznei în anul 1895

Animale în proprietate	**Satele și numărul proprietarilor de animale**				
	Dezna 125	**Buhani 75**	**Laz 98**	**Neagra 76**	**Slatina de Criș 90**
Bovine, capete	550	219	285	200	211
Cabaline, capete	75	36	69	30	25
Capre, capete	108	88	137	85	121
Porci, capete	414	161	263	131	113
Ovine, capete	33	67	222	138	203

Sursa: *1910. Évi népszámlálása*, Vol. 2, Budapest, 1912.

Recensământul animalelor pentru unele sate din zona Deznei în anul 1911

Animale în proprietate	**Satele și numărul proprietarilor de animale**				
	Dezna 125	**Buhani 75**	**Laz 98**	**Neagra 76**	**Slatina de Criș 90**
Bovine, capete	550	222	264	190	200
Cabaline, capete	74	56	75	69	58
Capre, capete	88	62	160	55	139
Porci, capete	18	99	67	6	50

Ovine, capete	101	4	244	64	260

Sursa: *1910. Évi népszámlálása*, Vol. 2, Budapest, 1912.

Recensământul animalelor în anul 1911 pentru satul Laz

I. Cornute 264;
II. Cabaline 75;
III. Caprine 160;
IV. Ovine 244;
V. Porcine 67.

I. Cornute:
1. Boi și viței folosiți la muncă 92;
2. Viței fătați 66;
3. Viței păstrați pentru prăsilă 30;
4. Viței vânduți pentru prăsilă 22;
5. Viței vânduți pentru sacrificare 5;
6. Viței sacrificați pentru consum propriu 0;
7. Viței morți 2;
8. Viței avortați 4;
9. Tauri 1;
10. Vaci pentru prăsilă și muls 65;
11. Boi și juninci sub 3 ani 48;
12. Boi peste 3 ani 96;
13. Juncani sub 2 ani 4;
14. Juncani peste 2 ani 18;
15. Viței alăptați 32;

Total cornute: 264.

II. Cabaline:
1. Iepe și mânzi castrați 45;
2. Cai 30;

Total cabaline75.

III. Caprine:
1. Țapi 10;
2. Capre 148;
3. Iezi 2;

Total caprine 160.

IV. Ovine:
1. Oi productive 217;
2. Miei 17;
3. Berbeci prăsilă 10;

Total ovine 244.

V. Porcine:
1. Vieri 18;
2. Scroafe 29;
3. Purcei 16;
4. Porci la îngrășat 4;

Total porcine 67;
Porci rasa Mangalița 67.

Sursa: *1910. Évi népszámlálása*, vol. 41, Budapesta, 1913, pp. 694-697.

Statistici demografice ale satelor comunei Dezna
Structura populației unor sate din zona Dezna în anul 1910

Referința	**Satele**				
	Moneasa	**Buhani**	**Laz**	**Minead**	**Neagra**
Locuitori total	772	473	565	288	414
-sex masculin	391	228	285	141	209
-sex feminin	381	245	280	147	205
Vârsta					
până la 6 ani	138	92	104	72	73
între 6-11 ani	109	69	85	49	63
între 15-19 ani	59	28	45	14	22
între 20-39 ani	208	140	157	92	117
între 40-59 ani	142	74	94	43	78

peste 60 ani	49	24	19	4	8
Stare civilă					
- necăsătoriți	437	255	314	166	236
- căsătoriți	282	178	211	104	154
- văduvi	51	38	39	18	23
- divorțați	2	2	1	0	1
Religie ortodoxă	586	463	562	268	401
Scriu și citesc	323	65	107	88	227

Sursa: *1910. Évi népszámlálása*, Vol. 2, Budapest, 1912.

Situația pământurilor cultivate aflate în folosința țăranilor conform Conscripției din 1828, în satele comunei Dezna și împrejurimi

Localitatea	**Numărul familiilor de țărani**	**Suprafața pământurilor cultivate (arături și fânețe) aflate în posesia țăranilor (în iugăre)**	**Media pe familie (iugăre)**
Buhani	73	437 4/8	6
Dezna	213	456	2
Laz	86	672	7,8
Neagra	63	325	5,1
Slatina de Criș	44	70	1,6
Ignești	44	276 6/8	6,2
Moneasa	64	114 4/8	1,8
Ravna	39	-	-,
Selegeni	74	468	6,3

Sursa: Kovách Géza, „Conscripția satelor arădene din 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 113-117.

Conscripția Eparhiei Arad, din 6 aprilie 1755

Protopopiatul Buteni, Comitatul Arad, domeniul Modena. Cuprindea 88 comune, 40 biserici, 52 parohii, 1997 case.

Comunele aparținătoare: 1. Iosaș, 2. Feniș, 3. Valea Mare, 4. Holt, 5. Iosășel, 6. Zimbru, 7. Brusturi, 8. Mizeș, 9. Dulcele, 10. Tocăiești, 11. Crocna de Jos, 12. Crocna de Sus, 13. Dumbrăvița, **14. Laz**, 15. Craicova, 16. Zămerzel, 17. Ciohești, **18. Dezna. 19. Slatina, 20. Neagra**, 21. Ramna, 22. Moneasa, 23. Nădălbești, 24. Susani, 25. Minead, 26. Ignești, **27. Buhani**, 28. Chertiș, 29. Prăjești, 30. Donceni, 31. Sălăgeni, 32. Răpsig, 33. Sebiș, 34. Găvojdia, 35. Strican, 36. Revetiș, 37. Berender, 38. Cocioba, 39. Roșia, 40. Dieci, 41. Bârsa, 42. Aldești, 43. Voivodeni, 44. Mănerău, 45. Bocsig, 46. Arcascei, 47. Condratău, 48. Șilindia, 49. Luguzău, 50. Iarcoș, 51. Camna, 52. Cuied, 53. Hodiș, 54. Buteni, 55. Barda, 56. Groși, 57. Căcărău, 58. Lunca, 59. Plopi, 60. Almaș, 61. Cil de Jos, 62. Bonțești. 63. Sârbi, 64. Gurahonț, 65. Honțișor, 66. Zeldiș, 67. Satul Rău. 68. Madarjești, 69. Șoimoș, 70. Secaș, 71. Mustești, 72. Ferice, 73. Bodești, 74. Cil de Sus, 75. Pleș, 76. Chisindia, 77. Apriaș, 78. Voimerești, 79. Crâșmărești, 80. Prund, 81. Hurez,

82. Valea Rea, 83. Ciolt, 84. Gaura, 85. Păiușeni, 86. Văsoaia, 87. Miniș, 88. Cârstaminiș[84].

Anul 1759. Episcopul Sinesie Jivanovici, a transmis parohiilor din Episcopia sa acceptul privind ordinul conducerii comitatelor de a se trage clopotele bisericilor, dimineața și seara, pentru a vesti credincioșilor ora începerii și terminării activităților gospodărești și diferite evenimente din parohie[85].

Conscripția confesională a locuitorilor în unele sate din zona Deznei (1828)

Denumirea localității	*Nr. caselor*	*Romano-catolici și greco-catolici*	*Ortodocși*	*Reformați*	*Evrei*	*Total*
Dezna (veche și nouă), târg	**149**	**141**	**605**	**8**	**4**	**758**
Buhani, sat	**74**	**63**	**402**	**2**	**-**	**467**
Ignești, sat	48	2	198	-	-	200
Laz, sat	**92**	**17**	**373**	**-**	**-**	**390**
Miniad, sat	41	-	210	-	-	210
Moneasa, sat	61	95	353	12	-	460
Nădălbești, sat	42	-	311	-	-	311
Neagra, sat	**62**	**6**	**261**	**-**	**-**	**267**
Ravna, sat	75	14	280	8	-	302
Reștirata, sat	22	9	100	-	-	109
Slatina de Criș, sat	**69**	**3**	**274**	**-**	**-**	**277**
Susani, sat	69	17	424	-	-	441
Zugău, sat	39	17	220	17	-	254

Sursa: Ludovico Nagy, *Notitiae politico-geografico statisticae inclyti regni Hungariae, Patriumque eidem adnexarum,* Budae, 1829.

Conscripția satelor comunei Dezna în anul 1828

Satul	*Case*	*Iobagi*	*Populație de 18-60 ani*	*Boi*	*Vaci*	*Juncani*	*Cai*
Neagra	63	50	117	30	9	20	1
Slatina	69	28	87	22	7	5	17
Dezna	127	76	292	36	14	49	26
Laz	86	86	152	31	11	29	-
Moneasa	35	27	70	6	1	17	-

[84] Silviu Dragomir, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului în veacul XVIII”, în *Foaia Diecezană* (Caransebeș), anul XXIV, nr. 9, 1 martie, 1909, pp. 5-6; Ștefan Lupșa, Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului, mss. dactilo,* Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române Arad, vol. II, fasc. l, pp. 445-449.

[85] Ștefan Lupșa, Gh. Lițiu, *op. cit.*, pp. 393-395.

Sălăgeni	74	72	125	23	4	24	-
Buhani	73	66	107	28	11	31	-
Minead	41	41	69	28	7	39	-
Ignești	44	40	75	22	11	21	-
Nădălbești	43	41	80	56	41	38	1

Sursa: Kovách Géza, „Conscripția satelor arădene din 1828", în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 109-117.

În **anul 1869**, în componența comitatului Arad erau cuprinse următoarele plăși, cu numărul respectiv de localități:
a) plasa Arad – 18 localități,
b) plasa Ineu – 17 localități,
c) plasa Sebiș – 49 localități,
d) plasa Aletea – 5 localități,
e) plasa Chișineu Criș – 19 localități,
f) plasa Pecica – 8 localități,
g) plasa Radna – 36 localități,
h) plasa Târnova – 17 localități,
i) plasa Șiria – 12 localități,
j) plasa Hălmagiu – 34 localități.

Satele arondate plășii Sebiș din comitatul Arad au fost următoarele:

1. Almas,
2. Baltyele,
3. Berindia,
4. Bogyest,
5. **Bohany**,
6. Bonczesd,
7. Boros-Sebes,
8. Bruszstureszk,
9. Bucsava-Solymos,
10. Buttyin,
11. Al-Csill,
12. **Dezna**,
13. Diecs,
14. Doncseny,
15. Dulcsele,
16. Fenyes,
17. Govozdia,
18. Gurahoncz,
19. Hold Mezes,
20. Honczisor,
21. Ignest,
22. Joszas,
23. Joszashely,
24. Kakaro,
25. Kertes,
26. Kiszindia,
27. Kocsuba,
28. Krokna,
29. **Laaz**,
30. Madrizest,
31. Minyad,
32. Monyasza,
33. Musztesd,
34. Nadalbest,
35. **Nyagra**,
36. Pajsan,
37. Prezest,
38. Ravna,
39. Revetis,
40. Rossia,

41. Szaturo,
42. Szekacs,
43. Szelezsan,
44. **Szlatina**,
45. Szuszany,
46. Valemare,
47. Vaszoja,
48. Zimbro,
49. Zoldes.

Sursa: *Recensământul din 1869. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.), Cluj-Napoca, edit. Staff, 2008, pp. 331-332.

Anul 1872. Începând cu 1 ianuarie 1872, toate instituțiile juridice din Ungaria au intrat in subordinea tribunalului regal și a judecătoriilor districtuale.

În comitatul Arad s-au constituit două tribunale (Arad și Borosjeno) și șapte judecătorii districtuale (Arad, Borosjeno, Kisjeno, Nagy-Buttyin, Pecská, Radna și Világos).

Judecătoria districtuală din Nagy-Buttyin (Buteniul Mare) avea în subordine următoarele localități (reprezentând o suprafață de 154.847 mile pătrate și 38.392 locuitori):

1. Algyest,
2. Almás,
3. Báltyele,
4. Berindia,
5. Berza,
6. Bogyesd,
7. Bohany,
8. Bonczesd,
9. Boros-Sebes (pusta Kornest),
10. Brusztureszk,
11. Buttyin,
12. Csill,
13. Dézna (cătunele O-Dezna, Restyiráta și Zugo),
14. Diecs (pusta Zemerd),
15. Doncseny,
16. Dulcsele,
17. Fényes,
18. Govosdia,
19. Gurahoncz,
20. Hodos,
21. Holdmézes,
22. Honczisor,
23. Ignest,
24. Jőszás,
25. Joszashely,
26.Kakarő,
27. Kertes-Toplicza,
28. Kiszindia,
29. Kocsuba,
30. Krokna,
31. Kujed,
32. Laáz,
33. Madrizesd,
34. Minyád,
35. Monyásza,
36. Musztesd,
37. Nadalbest,
38. Nyágra,
39. Paizsán,
40. Prezest,
41. Ravna,
42. Revetis,
43. Rossia,
44. Solymos-Bucsáva,
45. Szakács,
46. Szaturő,
47. Szelezsăn,
48. Szlatina,
49. Szuszány,
50. Valemáre,
51. Vaszoja,

52. Vojvogyen,
53. Zimbro,
54. Zőldes.

Tot din data de 1 ianuarie 1872 au fost numiți la judecătoria din Nagy-Buttyin: Hornoy Győrgiot ca jude districtual (cercual) și Luka Jánost, împreună cu Kiss Zsigmond ca subjuzi districtuali[86].

Anul 1880. Principatul Transilvaniei era împărțit în 25 unități teritorial-administrative (comitate), printre ele numărându-se și Aradul. Comitatul Arad avea în componența sa 10 plăși ca unități teritoriale, cu un număr de sate după cum urmează:

- Plasa Arad – 17 sate,
- Plasa Ineu – 17 sate,
- Plasa Pecica – 8 sate,
- Plasa Sebiș – 49 sate,
- Plasa Aletea – 5 sate,
- Plasa Radna - 36 sate,
- Plasa Hălmagiu – 33 sate,
- Plasa Șiria – 12 sate,
- Plasa Chișineu Criș – 20 sate,
- Plasa Târnova – 17 sate.

Satele arondate plășii Sebiș din comitatul Arad au fost următoarele[87]:

1. Almaș,
2. Baltele,
3. Berindia,
4. Rădești,
5. **Buhani**,
6. Bonțești,
7. Sebiș,
8. Brusturescu,
9. Buceava-Șoimuș,
10. Buteni,
11. Cil,
12. **Dezna**,
13. Dieci,
14. Donceni,
15. Dulcele,
16. Feniș,
17. Livada,
18. Gurahonț,
19. Pescari,
20. Hontișor,
21. Ignești,
22. Iosaș,
23. Iosășel,
24. Joia Mare,
25. Prunișor,
26. Chisindia,
27. Cociuba,
28. Crocna,
29. **Laz**,
30. Mădrigești,
31. Miniad,
32. Moneasa,
33. Mustești,
34. Nădălbești,
35. **Neagra**,
36. Păiușeni,
37. Prăjești,
38. Rănușa,
39. Revetiș,
40. Roșia,

[86] Gaal Jenő, *Aradvarmegye és Aradszabad Kyralyi Város. Leirása*, Arad, 1898, pp. 546, 548, 550.
[87] *Recensământul din 1880. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.), Cluj-Napoca, edit. Staff, 1997, pp. 364-366.

41. Brazi,
42. Secaș,
43. Sălăgeni,
44. Slatina de Criș,
45. Susani,
46. Valea Mare,
47. Văsoaia,
48. Zimbru,
49. Iacobini.

În **anul 1890**, plășile comitatului Arad și numărul de sate încorporate au fost următoarele: Arad (15 sate), Ineu (17 sate), Sebiș (49 sate), Elek (5 sate), Chișineu Criș (20 sate), Hălmagiu (33 sate), Pecica (8 sate), Radna (36 sate), Târnova (17 sate), Șiria (12 sate).

Satele arondate plasei Sebiș au fost următoarele[88]:

1. Al-Csill,
2. Almas,
3. Baltyele,
4. Berindia,
5. Bogyest,
6. Bohany,
7. Bonczesd,
8. Boros-Sebes,
9. Brusztureszc,
10. Buttyin,
11. Dezna,
12. Diecs,
13. Doncseny,
14. Dulcsele,
15. Fenyes,
16. Govosdia,
17. Gurahoncz,
18. Holdmezes,
19. Honczisor,
20. Ignest,
21. Joszas,
22. Joszashely,
23. Kakaro,
24. Kertes,
25. Kiszindia,
26. Kocsuba,
27. Krokna,
28. Laz,
29. Madrizest,
30. Minyad,
31. Monyasza,
32. Musztesd,
33. Nadalbest,
34. Nyagra,
35. Pajsan,
36. Prezest,
37. Ravna,
38. Revetis,
39. Rossia,
40. Solymos-Bucsava,
41. Szakacs,
42. Szaturo,
43. Szelezsany,
44. Szlatina,
45. Szuszany,
46. Valemare,
47. Vaszoja,
48. Zimbro,
49. Zoldes.

Anul 1894. Protopopiatul Buteni (Buttyin) din Dieceza Arad și parohiile arondate[89]:

[88] *Recensământul din 1890. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.) Cluj-Napoca, edit. Staff, 2009, p. 365.
[89] *Calendar pe anul 1894*, Arad, p. 23, pp. 29-31.

Scaunul protopopesc: Președinte: Constantin Gurban, protopresbiter.

Membrii: Zacharia Halic, Zacharia Milian, Teodor Coloja, Augustin Mihulin, Giorgiu Lupșa, Corneliu Lazăr.

Defensor matrimonial: Axentiu Chirilă.

Notar: Georgiu Popoviciu, învățător, Constantin Gurban, paroh și protopop, Ioan Gurban paroh.

Inspector de școli în Inspectoratul școlar Buteni: Constantin Gurban.

Protopopiatul Buteni (Buttyin) cuprindea următoarele localități:

1. Aldești,
2. Almaș,
3. Bârsa,
4. Berindeni,
5. Bodești,
6. Bonțești,
7. **Bohani**,
8. Buteni,
9. Căcărău,
10. Camna,
11. Chertiș,
12. Chisindia,
13. Cil,
14. Cuied,
15. **Dezna**,
16. Dieci,
17. Donceni,
18. Govoșdia,
19. Hodiș,
20. Iarcoș,
21. Ignești-Mined,
22. **Laz**,
23. Luguzeu,
24. Moneasa – Ravna,
25. Mustești,
26. Nadăș,
27. **Neagra**,
28. Păiușeni,
29. Prăjești-Donceni,
30. Revetiș,
31. Roșia,
32. Sebiș,
33. Selageni,
34. Silinghia,
35. **Slatina**,
36. Susani-Nădălbești,
37. Tauț,
38. Vasoia,
39. Voivodeni.

În **anul 1900**, comitatul Arad era format din următoarele plăși cu numărul de sate arondate: 1. Plasa Arad (15 sate), 2. Plasa Ineu (17 sate), 3. Plasa Sebiș (49 sate), 4. Plasa Aletea (5 sate), 5. Plasa Chișineu Criș (20 sate), 6. Plasa Hălmagiu (34 sate), 7. Plasa Pecica (8 sate), 8. Plasa Radna (36 sate), 9. Plasa Târnova (17 sate) și 10. Plasa Șiria (11 sate).

Plasa Sebiș a cuprins următoarele sate[90]:

1. Alcsil,
2. Almas,
3. Baltyele,
4. Berindia,
5. Bogyest,
6. **Bohany**,
7. Bonczesd,
8. Borossebes,

[90] *Recensământul din 1900. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.), Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, p. 623.

9. Bruszturesk,
10. Buttyin,
11. Dezna,
12. Diecs,
13. Doncseny,
14. Dulcsele,
15. Fenyes,
16. Govosdia,
17. Gurahoncz,
18. Holdmezes,
19. Honczisor,
20. Ignest,
21. Joszas,
22. Joszashely,
23. Kakaro,
24. Kertes,
25. Kiszindia,
26. Kocsuba,
27. Krokna,
28. Laz,
29. Madrizest,
30. Minyad,
31. Monyasza,
32. Musztesd,
33. Nadalbest,
34. Nyagra,
35. Pajsan,
36. Prezest,
37. Ravna,
38. Revetis,
39. Rossia,
40. Solymosbucsava,
41. Szakacs,
42. Szaturo,
43. Szelezsany,
44. **Szlatina**,
45. Szuszany,
46. Valemare,
47. Vaszoja,
48. Zimbro,
49. Zoldes.

Anul 1901. Protopresbiteratul Buteni (N.-Buttyin), din Dieceza Arad și parohiile arondate:

Președinte: Ioan Georgia protopresbiter.

Membrii ordinari: Zacharie Halic, Teodor Coloja, Georgiu Lupșa, Zacharie Milian, Augustin Mihulin și Cornel Lazăr.

Defensor matrimonial: Axentie Chirila.

Notar vacant. (Din 1902 postul de notar va fi ocupat de Iuliu Bodea[91]).

Protopresbiteratul Buteni (N.-Buttyin) cuprindea următoarele comune bisericești[92]:

1. Aldești,
2.Almaș,
3. Berindia,
4. Bârsa,
5. Bodești,
6. Bonțești,
7. Buhani,
8. Buteni,
9. Cacarău,
10. Camna,
11. Chertiș,
12. Chisindia,
13. Cil,
14. Cociuba,
15. Cuied,
16. Dezna,

[91] *Calendar pe 1902*, Arad, p. 38.
[92] *Calendar pe 1901*, Arad, p. 33, pp. 39-40.

17. Dieci,
18. Donceni,
19. Gavosdia,
20. Hodis,
21. Iarcoș,
22. Ignești,
23 Laz,
24.Lugozau,
25. Minead,
26. Moniasa,
27. Mustest,
28. Nadalbest,
29. Nadas,
30. Neagra,
31. Păiușeni,
32. Prezesti,
33. Ramna,
34. Revetiș,
35. Roșia,
36. Selegeni,
37. Borossebeș,
38. Șilindia,
39. Slatina,
40. Susani,
41. Tauț,
42. Vasoia,
43. Voivodeni.

La începutul secolului al XX-lea (în **anul 1910**), comitatul Arad avea în structura administrativ-teritorială următoarele plăși, respectiv număr de sate: 1. Arad (15 sate), 2. Borosjenö (17 sate), 3. Borossebes (49 sate), 4. Elek (5 sate), 5. Kisjenö (21 sate), 6. Peska (8 sate), 7. Radna (36 sate), 8. Naghyhalmagy (33 sate), 9. Ternova (17 sate) și 10. Vilagoș-Siria (11 sate).

Satele din plasa Boros-Sebes (Sebiș) au fost următoarele[93]:

1. Alcsil,
2. Alsoszakacs,
3. Bajnokfalva,
4. Baltfalva,
5. Bonczafalva,
6. Borosberend,
7. Borosrosa,
8. Borossebes,
9. Borosztok-Brusturescu,
10. Bozosd,
11. Dancsfalva,
12. Decse,
13. Dezna,
14. Deznalaz,
15. Edeslak,
16. Gosd,
17. Haromalmas,
18. Holdmezes,
19. Honczer,
20. Honczto,
21. Ignafalva,
22. Ioszas,
23. Ioszashely,
24. Kertes,
25. Keszend,
26. Kisfeketefalu-Neagra,
27. Kisrona-Ranusa,
28. Koroknya,
29. Kokaro,
30. Korosbokeny,
31. Korosfenyes,
32. Koroskosoba,
33. Madarasak,
34. Menyed,
35. Menyhaza,

[93] *Recensământul din 1910. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.), Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999, pp. 605-606.

36. Mikoszalatna-Slatina de Criș,
37. Mosztafalva,
38. Nadalmas,
39. Pajzs,
40. Parazs,
41. Raj-Brazii,
42. Rekes,
43. Solylosbucsa,
44. Susanyfalva,
45. Szelezseny,
46. Veszalja,
47. Zarandpatak,
48. Zombrad,
49. Zoldes.

Informații privind satul Laz, înainte de Unire

Anul 1913. Déznaláz. (Láz.) Borossebesi járás. Területe 2565 kat. hold. Lakói száma 565. Tiszta román község. Zemerzel nevű szomszéd falu-val egyesítés útján nagyobbodott. Határolják: Dancsfalva, Koroknya, Biharmegye, Décse, Ujdézna. Területe hegyes-völgyes. Földje sovány. A lakósság a vashámorokban dolgozott és a gazdaságokban napszámos munkát vállalt. A falu három hegytetőn fekszik. Források fakadnak he-gyei. oldalán. Topografiai nevek : Jemerel (szántó), Reuneti (szántó), Urik (kaszáló), Lezun, Dealu popii. Az utcák rendezettek, nevük: Fő-út, Décsei-utca, Déznai-utca, Templom-utca és Temető-utca. Birták régen: Degel Márton, a XVI. században a Losonczyak, később Kenderessy és Kornis Zs., 1732-ben Raynald modenai herceg kapta[94].

Protopresbiteratul Buteni din Dieceza Aradului și parohiile arondate în anul 1918

Numărul sufletelor: 33.285.

Sediul: Buteni-Kőrősbőkény.

Scaunul protopresbiteral: Președinte: Florian Roxin, protopresbyter, Buteni.

Membrii ordinari: George Lupșa, Zaharie Milan, Augustin Mihulin, Axente Chirilă și Iuliu Bodea.

Supleant: Ioan Cosma.

Defenzor matrimonial: Axente Chirilă.

Notar: Ioan Cosma.

Protopresbiteratul Buteni-Kőrősbőkény cuprindea următoarele comune bisericești[95]:

1. Aldești 822 suflete,
2. Almaș 1930 suflete,
3. Bârsa 1315 suflete,
4. Berindeni (Borosberend) 340 suflete,
5. Bodești 538 suflete,
6. Bonțești 691 suflete,
7. Buhani 451 suflete,

[94] Somogyi Gyula, *Arad Szab. Kir. Város és Arad Vármegye Kőzségeinek Leirása*, Arad, 1913, p. 123.

[95] *Calendar pe 1918*, Arad, pp.51-53; Vasile Popeangă. *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 250.

8. Buteni (Kőrősbőkény) 2473 suflete,
9. Căcărău 309 suflete,
10. Camna 358 suflete,
11. Chertiș 785 suflete,
12. Chisindia 1794 suflete,
13. Cil 718 suflete, 14. Cuied 1460 suflete,
15. Dezna 664 suflete, cu cătunele Zugău 86 suflete și Reștirata 184 suflete,
16. Dieci 1124 suflete,
17. Donceni 352 suflete,
18. Govoșdia 452 suflete,
19. Hodiș 462 suflete,
20. Ignești 384 suflete,
21. Iarcoș 326 suflete,
22. Laz 550 suflete,
23. Luguzău 228 suflete,
24. Minead 292 suflete,
25. Moneasa 681 suflete,
26. Mustești 390 suflete,
27. NădăIbești 303 suflete,
28. Nadăș 2394 suflete,
29. Neagra 406 suflete,
30. Păiușeni 1263 suflete,
31. Prăjest 358 suflete,
32. Ramna 550 suflete,
33. Revetiș 606 suflete, cu cătunul Cociuba 80 suflete,
34. Roșia (Borosrosa) 303 suflete,
35. Sebiș (Borossebes) 1112 suflete,
36. Selegeni 444 suflete,
37. Șilindia 916 suflete,
38. Slatina 556 suflete,
39. Susani 477 suflete,
40. Tauț 2110 suflete,
41. Văsoaia 861 suflete,
42. Voivodeni 354 suflete.

Anul 1920. După 1919, ca organizare teritorială, locul comitatului va fi luat de județ. Începând din 1920, Transilvania, Banatul, Maramureșul și Crișana sunt organizate teritorial în 22 de județe cu subdiviziunile de plăși și comune rurale. Este prima organizare administrativă a Transilvaniei, fost teritoriu românesc sub administrație ungară, devenit liber prin Unirea cu Regatul României.

Cele 9 plăși ale județului Arad cu respectivele comune rurale au fost:

1.Arad – 17 comune rurale,
2. Chișineu – 25 comune rurale,
3. Hălmagiu – 33 comune rurale,
4. Ineu – 17 comune rurale,
5. Pecica – 11 comune rurale,
6. Radna – 36 comune rurale,
7. Sebiș – 49 comune rurale,
8. Șiria – 11 comune rurale,
9. Târnova – 17comune rurale.

Comunele rurale ale plășii Sebiș din jud. Arad, grupate în 9 secretariate cercuale și un secretariat comunal au fost după cum urmează[96]:

[96] C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921, p. 7.

1 secretariat comunal Buteni,

9 secretariate cercuale:

1. *Almaș,* Bodești, Cil, Joia Mare, Mustești,
2. *Chisindia*, Păiușeni, Văsoaia,
3. *Crocna,* Feniș, Holt, Iosaș,
4. ***Dezna,* Buhani, Laz***, Moneasa, **Neagra**, Rănușa, **Slatina**,
5. *Dieci,* Revetiș, Roșia,
6. *Gurahonț*, Bonțești, Honțișor, Mădrigești, Satu Rău, Secaș, Șoimuș-Buceava, Zeldiș,
7. *Iosășel,* Baltele, Brusturești, Dulcele, Valea Mare, Zimbru,
8. *Prăjești*, Donceni, Ignești, Miniad, Nădălbești, Sălăgeni, Susani,
9. *Sebiș,* Berindia, Chertiș, Cociuba, Govojdia.

Anul 1930. Provinciile istorice ale României erau următoarele: Oltenia, Muntenia, Dobrogea, Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

În 1930, județul Arad din provincia Crișana-Maramureș cuprindea următoarele plăși cu numărul respectiv de sate:

1. Plasa Aradul Nou – 22 sate,
2. Plasa Chișineu Criș – 19 sate,
3. Plasa Hălmagiu – 45 sate,
4. Plasa Ineu – 28 sate,
5. Plasa Pecica – 12 sate,
6. Plasa Radna – 36 sate,
7. Plasa Sfânta Ana (Sântana) – 12 sate,
8. Plasa Sebiș – 38 sate,
9. Plasa Șiria – 13 sate.

Plasa Sebiș avea în structura teritorial-administrativă următoarele sate[97]:

1. Almaș,
2. Berindia,
3. **Buhani**,
4. Buteni,
5. Chisindia,
6. Cil,
7. Cociuba,
8. Crocna,
9. Cuied,
10. **Dezna**,
11. Dieci,
12. Donceni,
13. Feniș,
14. Hodiș,
15. Iercoșeni,
16. Ignești,
17. Iosaș,
18. Joia Mare,
19. **Laz**,
20. Miniad,

[97] Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, 1938.

21. Moneasa,
22. Mustești,
23. Nădălbesti,
24. Neagra,
25. Paulean,
26. Păiușeni,
27. Pescari,
28. Prăjești,
29. Prunișor,
30. Rădești,
31. Rănușa,
32. Revetiș,
33. Roșia,
34. Sălăgeni,
35. Slatina de Criș,
36. Susani,
37. Sebiș,
38. Văsoaia.

Anul 1942

În 1942, numărul de județe este redus de la 71 la 58.

De la Unirea din 1918 până la 1952, când România ajunge în sfera de influență sovietică, țara era împărțită în județe, sistemul administrativ tradițional la români, iar din 1952, sub influența și modelele sovietice, trece la sistemul teritorial alcătuit din regiuni. Modelul impus în 1952 cu 28 de regiuni avea să reziste până în anul 1968 (când numărul inițial de 28 de regiuni avea să scadă la 16 regiuni) și când Ceaușescu, încercând să arate celor din Pactul de la Varșovia că el are o „oarecare independență", România este reîmpărțită teritorial în 39 de județe apoi, în 1981, în 40 de județe, care se mențin până în zilele noastre.

În anul 1942, județul Arad a avut în componența sa 13 plăși administrativ-teritoriale, după cum urmează:

1. Plasa Aradu Nou – 13 localități,
2. Plasa Chișineu Criș – 18 localități,
3. Plasa Curtici – 8 localități,
4. Plasa Gurahonț – 24 localități,
5. Plasa Hălmagiu – 33 localități,
6. Plasa Ineu – 17 localități,
7. Plasa Pecica – 10 localități,
8. Plasa Radna – 12 localități,
9. Plasa Săvârșin – 27 localități,
10. Plasa Sfânta Ana – 11 localități,
11. Plasa Sebiș – 27 localități,
12. Plasa Șiria – 10 localități,
13. Plasa Târnova – 14 localități.

Satele arondate plășii Sebiș au fost următoarele[98]:

1. Aldești,
2. Bârsa,
3. Berindia,
4. Buhani,
5. Buteni,
6. Chisindia,

[98] *Recensământul din 1941. Transilvania*, Traian Rotariu (coord.) Cluj-Napoca, edit. Staff, 2002, pp. 126-128.

7. Cuied,
8. Dezna,
9. Donceni,
10. Hodiș,
11. Ignești,
12. Laz,
13. Miniad,
14. Moneasa,
15. Nădălbești,
16. Neagra,
17. Paulian,
18. Păiușeni,
19. Prăjești,
20. Prunișor,
21. Rănușa,
22. Sebiș,
23. Sălăgeni,
24. Slatina de Criș,
25. Susani,
26. Văsoaia,
27. Voivodeni.

Anul 1956. Raionul Arad din regiunea Arad trece la regiunea Timișoara, regiunea Arad și Bârlad fiind desființate.

Din cele 18 regiuni rămân 16, după cum urmează: 1. Bacău, 2. Baia Mare, 3. București, 4. Cluj, 5. Constanța, 6. Craiova, 7. Galați, 8. Hunedoara, 9. Regiunea Autonomă Maghiară, 10. Iași, 11. Oradea, 12. Pitești, 13. Ploiești, 14. Stalin, 15. Suceava, 16. Timișoara, orașul București.

Satul Slatina a fost arondat regiunii Timișoara, la fel și raionului Gurahonț care cuprindea 84 de sate.

Satele care au fost cuprinse în raionul Gurahonț au fost următoarele[99]:

1. Aciuța,
2. Aldești,
3. Almaș,
4. Avram Iancu,
5. Bănești,
6. Berindia,
7. Bârsa,
8. Bodești,
9. Bonțești,
10. Brusturi,
11. Buceva-Șoimuș,
12. Budești,
13. Buhani,
14. Buteni,
15. Cărand,
16. Chisindia,
17. Cil,
18. Cociuba,
19. Crișteștí,
20. Crocna,
21. Cuied,
22. Dezna,
23. Dieci,
24. Donceni,
25. Dulcele,
26. Dumbrava,
27. Feniș,
28. Groși,
29. Gurahonț,
30. Gura-Văii,
31. Hălmagiu,
32. Hălmăgel,
33. Hodiș,
34. Honțișor,
35. Iacobini,
36. Ignești,
37.Ionești,
38. Iosaș,
39. Iosășel,
40. Joia Mare,
41. Laz,
42. Lazuri,
43. Leasa,
44. Leștioara,
45. Luncșoara,
46. Mădrigești,
47. Măgulicea,
48. Mermești,
49. Miniad,
50. Mustești,
51. Nădălbesti,
52. Neagra,
53. Paulean,
54. Păiușeni,

[99] Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației din 21 februarie 1956, Structura demografică a populației*, p. 94.

55. Pescari,
56. Pleșcuța,
57. Poenari,
58. Poiana,
59. Prăjești,
60. Prunișor,
61. Rădești.
62. Răpsig,
63. Revetiș,
64. Rostoci,
65. Roșia,
66. Saturău,
67. Sebiș,
68. Secaș,
69. Selejani,
70. Sâc,
71. Sârbi,
72. Slatina de Criș,
73. Susani,
74. Tălagiu,
75. Tisa,
76. Târnăvița,
77. Țărmure,
78. Țohești,
79. Valea-Mare,
80. Văsoaia,
81. Vidra,
82. Vârfurile,
83. Voivodeni,
84. Zimbru.

Anul 1966

Populația activă în 1966 pentru satele comunei Dezna

Localitatea	**Dezna**	**Slatina**	**Neagra**	**Laz**	**Buhani**
Populația activă					
- total	531	268	198	249	207
- sex masculin	285	130	101	118	121
- sex feminin	246	138	97	131	86
Populația ocupată în industrie					
- total	103	40	8	16	24
- sex masculin	102	40	8	16	22
- sex feminin	1	-	-	-	2
Populația ocupată în agricultură					
- total	252	221	166	230	129
- sex masculin	63	83	76	100	57
- sex feminin	189	138	90	130	72

Sursa: Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. I – Populație,* 1967, p. 168.

Populația în vârstă de 12 ani și peste după nivelul școlii absolvite, pe sexe în anul 1966 privind satul Laz

Nr. crt.	**Nivelul școlii absolvite**	**Total**	**Sex masculin**	**Sex feminin**
1.	Învățământ superior	-	-	-
2.	Școli medii de cultură general, licee	-	-	-
3.	Școli medii tehnice și de specialitate	-	-	-
4.	Școli profesionale și de meserii	-	-	-
5.	Școli generale de 7 sau 8 clase	12	8	4
6.	Școli primare	292	123	169
7.	Total absolvenți	304	131	173

Sursa: Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. I – Populație,* 1967, p. 136.

Populația pe grupe de vârstă a satului Laz în anul 1966

Nr. crt.	Grupa de vârstă	Nr. locuitori	Nr. crt.	Grupa de vârstă	Nr. locuitori
1.	grupa 0-4 ani	28	**8.**	grupa 35-39 ani	36
2.	grupa 5-9 ani	43	**9.**	grupa 40-44 ani	19
3.	grupa 10-14 ani	22	**10.**	grupa 45-49 ani	23
4.	grupa 15-19 ani	21	**11.**	grupa 50-54 ani	31
5.	grupa 20-24 ani	13	**12.**	grupa 55-59 ani	32
6.	grupa 25-29 ani	30	**13.**	grupa 60-64 ani	30
7.	grupa 30-34 ani	24	**14.**	grupa 65 și peste	38

Sursa: Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. I – Populație*, 1967, p. 46.

Populația activă a satului Laz pe sexe și pe principalele ramuri ale economiei, în anul 1966

Nr. crt.	Populația activă pe ramuri ale economiei	Total	Sex masculin	Sex feminin
1.	Industrie	16	16	-
2.	Construcții	-	-	-
3.	Agricultură	230	100	130
4.	Circulația mărfurilor	1	1	-
5.	Învățământ, cultură și artă, sănătate	-	-	-
6.	Celelalte ramuri și neidentificați	2	1	1
7.	Populația activă	249	118	131
	Total populație	**390**	**170**	**220**

Sursa: Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 15 martie 1966, Regiunea Crișana, vol. I – Populație*, 1967, p. 168.

Statistică demografică privind satul Laz în intervalul anilor 1715-2002

Nr. crt.	Anul	Nr. locuitori	Nr. crt.	Anul	Nr. locuitori
1.	1715	30	14.	1910	565
2.	1720	40	15.	1918	550
3.	1742	45	16.	1920	535
4.	1746	100	17.	1922	535
5.	1766	205	18.	1927	530
6.	1786	360	19.	1930	501
7.	1828	390	20.	1936	484
8.	1857	548	21.	1941	527
9.	1861	445	22.	1949	489
10.	1869	553	23.	1966	390
11.	1880	416	24	1977	231
12.	1890	444	25.	1992	114
13.	1900	462	26.	2002	62

Populația comunei Dezna pe grupe de vârste și sexe la Recensământul din 15 martie 1966

Grupa de vârstă	*Satele comunei Dezna*				
	Dezna	**Buhani**	**Laz**	**Neagra**	**Slatina de Criș**
0-4 ani	37	13	28	15	20
5-9 ani	62	20	43	21	31
10-14 ani	82	23	22	22	30
15-19 ani	66	25	21	30	20
20-24 ani	45	14	13	13	18
25-29 ani	54	21	30	20	23
30-34 ani	83	25	24	15	30
35-39 ani	73	20	36	23	30
40-44 ani	77	25	19	28	33
45-49 ani	53	27	23	21	20
50-54 ani	59	31	31	21	34
55-59 ani	68	35	32	12	36
60-64 ani	63	28	30	16	32
peste 65 ani	104	38	38	19	40
Total	**926**	**345**	**390**	**276**	**397**

Sursa: Direcția centrală de statistică, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație. Regiunea Crișana. vol. 1*, 1967, p. 46.

Conscripția economică a familiilor din satul Laz în anul 1746

Nr. crt.	**Numele și prenumele locuitorilor**	**Persoane**		**Animale în proprietate**					**Semănături în teren propriu**		
		Iobagi cu pământ și casă	**Iobagi cu casă fără pământ**	**Boi de jug**	**Vaci de muls**	**Cai cu căpăstru**	**Capre**	**Porci**	**Grâu**	**Ovăs**	**Porumb**
									Cubuli		
1.	Tornya Ursz	1	-	2	2	-	-	-	1	4/8	4/8
2.	Tornya Onya	1	-	2	-	-	3	-	6/8	-	4/8
3.	Stepan Iovan	1	-	4	3	1	4	3	1 2/8	6/8	4/8
4.	Stepan Mark	1	1	4	4	1	-	4	1 4/8	2/8	6/8
5.	Mihaila Toda	1	-	1	1	-	-	-	1/8	-	2/8
6.	Barz Gyorgy	1	-	2	2	1	-	3	6/8	4/8	3/8
7.	Mihaila Mitru	1	-	2	1	-	-	3	1	6/8	4/8
8.	Illias Mihali	1	-	2	1	-	-	1	4/8	-	2/8
9.	Faur Jovan	1	-	-	2	-	-	1	4/8	4/8	2/8
10.	Gerda Dumitru	1	-	2	1	-	-	3	6/8	-	3/8

11.	Toma Juon	1	-	1	-	-	-	1	4/8	2/8	1/8
12.	Toma Mihaly	1	-	2	1	-	-	2	4/8	4/8	2/8
13.	Toma Petru	1	-	2	1	-	-	2	3/8	2/8	2/8
14.	Mihaila Gabor	1	-	2	1	-	-	3	1	4/8	2/8
15.	Mihaila Petrucz	1	1	2	2	1	-	6	1 4/8	6/8	4/8
16.	Toma Medre	1	-	2	-	-	-	1	6/8	2/8	2/8
17.	Rob Togyer	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-
18.	Stepan Vaszi	1	-	1	1	-	2	-	2/8	2/8	2/8
19.	Kopojan Togyer	1	-	2	1	-	-	-	2/8	2/8	2/8
20.	Krissan Ioszim	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Summa	**18**	**2**	**35**	**24**	**4**	**15**	**34**	**13 5/8**	**6 2/8**	**6 3/8**

Sursa: Ciuhandu Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 222.

Conscripția Zărandului din anul 1766

Comitatul Zărand, ținut de graniță între ținuturile ungurene și românești, teritoriu mereu disputat de Ungaria în virtutea ocupării lui de oștile lui Arpad, dar, ***de facto și de jure***, ținut al Transilvaniei, a fost împărțit în 1741 între Ungaria și Principatul Transilvaniei.

Partea montană, de la Blăjeni până la Gura Văii, cu plășile Brad și Hălmagiu, păstrând numele de Zărand, a fost anexată Principatului Transilvania, iar teritoriile apusene de câmpie, cu plășile Zărand și Ineu, până la Gurahonț, au rămas Ungariei. Pentru zona montană, rămasă cu numele de Zărand, s-a stabilit reședința la Baia de Criș, nu departe de Țebea. Ca urmare a separării celor patru plăși în două părți diferite, la administrații diferite, unguresc (Ineu și Zărand) și românească (Brad și Hălmagiu), conscripțiile comitatului Zărand s-au întocmit în anii 1746 și 1766 doar pentru plășile alipite Ungariei și administrate de aceasta, motiv pentru care la Conscripția din 1766 sunt redate doar plășile vestice, de câmpie, ale Zărandului (plasa Ineu și plasa Zărand).

Unitatea teritorial-administrativă a comitatului Zărand, corespunzând toponimului Țara Zărandului sau simplu Zărand, cu care se identifică ca teritoriu în cele mai multe scrieri, era un ținut întins pe versantul vestic al Munților Apuseni, de o parte și de alta a Crișului Alb, cuprinzând teritorii din județul Arad, Hunedoara și Alba.

În secolele XIV-XV, comitatul Zărand se întindea de la Stânca Vulcanului (Buceș), din hotarul Abrudului până în comitatul Bekes (Ungaria), în anul 1561, cetatea Gyula și pertinențele ei făcând parte din comitatul Zărand. Reședința comitatului Zărand s-a schimbat dintr-un loc în altul, în funcție de administrație și de puterile vremurilor, ea fiind, pe rând, Zărand, Șiria, Ineu și Baia de Criș, dar, capitala spirituală a Zărandului rămâne Țebea, Panteonul Eroilor Neamului.

De la mijlocul secolului al XVIII-lea, s-au păstrat două conscripții, una din 1743/1746 și una din 1765/1766. Conscripțiile sunt complexe, prezentând populația sătească contribuabilă, respectiv starea materială a tuturor familiilor,

numărul iobagilor, văduvele și jelerii cu casă și fără casă, suprafața arăturilor cultivate cu cereale în cubuli (cable), numărul animalelor, al stupilor de albine, numărul și venitul morilor, numărul meșteșugarilor etc.

Conscripțiile din 1743/1746 au fost prelucrate și publicate de Gheorghe Ciuhandu, dar conscripțiile din 1765/1766 nu au fost încă publicate. Din datele furnizate și prin compararea celor două conscripții, se pot concluziona informații privind dinamica populației și starea economică a satelor pentru perioada respectivă. Informațiile Conscripției din 1766 se referă la satele din cele două plăși de câmpie ale ținutului, plășile Zărand și Ineu.

În acțiunile de înregistrare a datelor, activitatea comisiilor de conscriere s-a lovit de numeroase probleme în teren, în primul rând de rezistența la declararea corectă a datelor sau de sustragerea de la furnizarea datelor. Probleme deosebit de grele erau întâmpinate de conscriptori și la delimitarea terenurilor țărănești, impozabile, de cele ale nobililor, scutite de impozite. Exceptarea de la impozite a clerului, înregistrarea proprietarilor care își aveau reședința în alte localități, înregistrarea lucrătorilor fără domiciliu stabil, a negustorilor, clasificarea familiilor care constituiau sau nu unități separate de impunere au fost alte probleme dificile cu care s-au confruntat conscriptorii.

Totuși, Conscripția din anul 1766 este mai bogată în date și mai precisă în informațiile pe care le oferă, comparativ cu Conscripțiile din 1715 și 1720.

Pentru satele prezentate s-au redat numele și prenumele capilor de familie (contribuabili). Tabelul cuprinde suma cifrelor aferente fiecărei rubrici de date pentru fiecare localitate.

Și în redarea grafiei pentru această conscripție s-au întâmpinat greutăți de transcriere a numelor maghiarizate.

Conscripția din 1766, numită în literatura de specialitate și conscripție dicală, folosește cam aceeași metodă de înregistrare ca și aceea din anul 1746 și reflectă o anumită creștere economică și demografică a satelor pentru perioada de 20 de ani care desparte cele două conscripții[100].

Conscripții economice pentru sate din zona Dezna.
a. Conscripția plășii Ineu din anul 1766

Tabel statistic cuprinzând satele plășii Ineu în anul 1766

Nr. crt.	Localitatea	Nr. capilor de familie	**Nr. crt.**	Localitatea	Nr. capilor de familie
1	Aldești	45	**45**	Ineu (Boros Jeno Ducis)	62
2	Almaș	58	**46**	Iosaș	45
3	Baltele	6	**47**	Iosășel	34
4	Barda	37	**48**	Joia Mare	11

[100] Kovách Géza, „Materiale statistice arădene din sec. al XVIII-lea și prima jumătate a sec. al XIX-lea”, în *Catedra* (Arad), 1980.

5	Bârsa	68	**49**	Krajkova	21
6	Berindia	20	**50**	**Laz**	**41**
7	Bocsig	19	**51**	Luguzău	21
8	Bodești (Rădești)	39	**52**	Lunca (Almaș)	30
9	Bonțești	85	**53**	Mădrigești	29
10	Buceava	4	**54**	Mânerău	44
11	**Buhani**	**40**	**55**	Miniad	15
12	Buteni	182	**56**	Minișel	20
13	Brazi (Saturău)	39	**57**	Minișu de Sus (Felso)	40
14	Brusturescu	5	**58**	Mezeș (Pescari)	20
15	Camna	35	**59**	Mezeș Nobiles	13
16	Chisindia	101	**60**	Mocrea	57
17	Cilul de Jos	41	**61**	Moneasa	16
18	Cilul de Sus	42	**62**	Mustești	20
19	Ciorești	12	**63**	Nădălbești	24
20	Cocioba	8	**64**	**Niagra**	**30**
21	Contratău	44	**65**	Pleș (Almaș)	41
22	Cuied	85	**66**	Plop (Almaș)	32
23	Crocna de Jos	51	**67**	Prăjești	18
24	Crocna de Sus	58	**68**	Prunișor	44
25	**Dezna + Teritoriile**	**75**	**69**	Rănușa	14
26	Dieci	66	**70**	Răpsig	64
27	Donceni	20	**71**	Revetiș	26
28	Dulcele	10	**72**	Roșia	32
29	Dumbrăvița	41	**73**	Sălăjeni	24
30	Feniș	35	**74**	Secaș	53
31	Ferice	4	**75**	Seleuș (Csigirel)	76
32	Govojdia	34	**76**	Sebiș	110
33	Gurahonț	41	**77**	Sârbi (Szerb)	28
34	Gurba Ducis	79	**78**	**Slatina de Criș**	**22**
35	Gurba Peterffi	12	**79**	Susani	37
36	Gross	27	**80**	Șicula (Ducis)	58
37	Hodiș	44	**81**	Șicula (Peterffi)	83
38	Hold (Pescari)	28	**82**	Șilindia	46
39	Honțișor	43	**83**	Șoimuș	7
40	Iacobini	41	**84**	Valea Mare	20
41	Iarkosto	27	**85**	Văsoaia	25
42	Iercoșeni	12	**86**	Voivodeni	20
43	Ignești	19	**87**	Zemerzel	17
44	Ineu (Boros Jeno Peterffi)	119	**88**	Zimbru	29

Sursa: Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din anul 1766*, dosarele nr. 1588, 1589, 1590, 1591, mss. nenumerotate.

Conscripții nominale (ale familiilor) din anul 1766

Familiile satului **Laz** în 1766

Nr. crt.	Numele și prenumele	Nr. crt.	Numele și prenumele	Nr. crt.	Numele și prenumele
1	Sodinka Igna, judex	15	Mihaila Maria	29	Ilias Iovan
2	Sztepan Medre	16	Mihaila Gabor	30	Veszelie Georgie
3	Sztepan Oon	17	Mihaila Mikula	31	Veszelie Ion
4	Sztepan Lup	18	Mihaila Petrucz	32	Kapujan Ion
5	Sztepan Ilie	19	Mihaila Mihajucz	33	Vesza Togyer
6	Sztepan Togyer	20	Toma Petrucz	34	Rob Toagyer
7	Sztepan Mihok	21	Thoma Boszinka	35	Halmadsan Lup
8	Tornya Onya	22	Thoma Kosztin	36	Horga Dumitru
9	Tornya Andreika	23	Thoma Marian	37	Mihaila Anucza
10	Tornya Petru	24	Gerdo Dumitru	38	Barez Ilie
11	Tornya Ursz	25	Thoma Iovan	39	Barez Kretsun
12	Tornya Miklos	26	Faur Mihaly	40	Mihalila Mikula
13	Tornya Thoma	27	Sodinka Mihaly	41	Popa Szimeon
14	Toma Ursz	28	Ilias Kretsun		

Sursa: Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din anul 1766*, dosarele nr. 1588, 1589, 1590, 1591, mss. nenumerotate.

Frecvența numelor de familie înregistrate, din totalul de 37 de nume: Sztepan – 6; Tornya – 6; Mihaila – 7.

Meserii și meseriași în satul Laz

Tâmplari, rotari – Brad Marcu (Brîndușa), Pop Pavel (Antonie), Barbura Silvan (Ciuntica), Toma Ioan (a lu Anuța), Pop Gligor, Bărănescu Petru Filitis, Toma Vanu, Tol Ioan (Geama), Toma Adrian (Toma), Tol Alexandru (Geama), Tol Șofron (a lu Vili).

Covaci (Fierari) – Tol Axente, Dașcău Isai, Toma Ioan (Oăsu).

Tractoriști – Covaci Alexandru (Nonic), Igaș Moisă, Mărcoi Pavel, Danci Pavel (Alilă), Tol Gruia (Ioănu lu Diță), Danci Petru (a lu Pirca), Pui Păvălică (Puiocu), Toma Alexandru (a lu Țana).

Vânători – Pui Nițu (Cățălu), Logman Marți, Danci Ionuț (Pirța), Tol Teofil (Senti), Toma Todor (Harțîgu), Toma Anti (Oăsu), Danci Ioan (Șperlea), Toma Alin (Anti), Tol Teodor (Diță), Stoica Pavăl.

Strungari – Tol Traian (Senti), Pop Teodor (a lu Antonie).

Hornari – Zdrîncă Petru (a lu Iancu), Barbura Silvan, Țigan Ștefan (Vodi), Greucean Terenti (Puricu), Tol Ștefan (Preașca).

Constructori de case – Tol Șofron (a lu Vili), Brad Marcu (Brîndușa), Toma Adrian (Țana), Barbura Florea (Ciuntica).

Păstori (ciurdari) pentru animalele satelor din comuna Dezna

Una din ocupațiile principale ale deznanilor era creșterea animalelor mari și mici, care constituia totodată o sursă de hrană și de câștig. Terenul agricol bun

pentru cultivarea cerealelor păioase și porumbului era puțin, pământurile fiind sărace și neprielnice. În general zona fiind deluroasă, aproape fiecare gospodărie avea 1-2 vaci, câteva capre sau oi și câțiva porci. Nefiind rentabil ca îngrijirea la păscut să fie făcută individual de fiecare familie, se alegea pentru sat sau pentru o parte a satului un îngrijitor de animale, pentru fiecare turmă (grup) de animale, fiind turme de animale mari, turme de oi, turme de capre, fiecare turmă cu îngrijitorul ei. Acești îngrijitori pentru animale, aleși de oameni pentru timpul verii se numeau păstori sau ciurdari și îngrijeau turmele de animale la pășune, de la Sf. Gheorghe până la căderea primei zăpezi când animalele se opreau la grajd. Când animalele ieșeau la câmp în fiecare dimineață, ciurdarul aduna animalele prin sunetele unui corn de bou, special confecționat sau printr-o trâmbiță. Auzind acele sunete specifice fiecărui ciurdar, gospodarul dădea drumul animalelor din gospodărie la turmă, care erau preluate de păstor și duse la păscut în câmp, pe un anumit traseu, în anumite zone de pășune ale satului, unde fiecare ciurdar știa că animalele lui au hrană mai bună.

De obicei, turmele de porci mergeau pe una din văile satului, iar turmele de bovine, caprine și ovine mergeau pe dealuri. La amiază, aceste turme coborau la vale, în „zăcătoare”, un loc cu multă umbră și apă unde animalele se odihneau 1-2 ore, după care erau duse de ciurdar din nou pe câmp la pășunat până seara, când se întorceau fiecare la gospodăria proprietarului, unde dormeau pe timpul nopții, după care a doua zi se relua ciclul.

Seara, vacile, oile și caprele cu lapte se mulgeau de gospodină, acesta fiind un aliment de bază în fiecare familie. Laptele surplus al familiei era vândut celor din sat care nu aveau animale sau prelucrat în brânză sau smântână, era comercializat de gospodine în piețele din Buteni sau Sebiș.

Păstori ai satului Laz

Purcari, căprari – Danci Ștefan (Garastin), Babuța Ioan, Ignuța Gheorghe (a lu Floric), Țigan Ștefan (Vodi), Stoița Terente (Tișlăru), Pui Nițu (Cațălu), Baltag Moisă.

Bivolari, boari – Igna George (Higiuța), Ienci Tănasă, Ghergari Tănasă (Hubăr), Danci Mistor (Garastin), Moș Dumitru, Ageu Vasile, Moș Pintea, Pop Pavel (Antonie), Tol Alexandru, Heredea Cornel (Lelea), Faur Dănilă.

Văcari – Covaci Nicolae, Brad Marcu (Bradu), Boloș Tănasă (Ciuțu).

Oieri – Dumitru Dănilă, Pop Antonie (a lu Niucu).

Statistici demografice privind satele comunei Dezna

Referință	**Dezna**	**Buhani**	**Laz**	**Neagra**	**Slatina de Criș**
Case	216	80	117	86	100
Familii	299	95	114	94	98
Populația	1189	476	553	500	479
- Bărbați	612	232	283	250	227
- Femei	573	461	544	478	471

Religia					
- Ortodocși	869	461	544	478	471
- Romano-Catolici	274	5	9	22	-
- Reformați	28	6	-	-	-
- Izraeliți	13	-	-	-	8

Sursa: *Recensământul din 1869. Transilvania,* Traian Rotariu (coord.), Cluj-Napoca, 2008, pp. 44-45.

Statistică privind satele comunei Dezna în anul 1921

Referință	**Satul**				
	Dezna	**Laz**	**Miniad**	**Buhani**	**Neagra**
Suprafață (iug. cadastrale)	5989	2565	803	1386	2243
Locuitori					
În an 1910	1140	565	288	473	414
În an 1920	961	535	293	451	399
- Români	806	272	293	444	390
- Unguri	106	200	-	2	9
Case	210	98	60	84	85
Secretariat cercual	Dezna	Dezna	Dezna	Dezna	Dezna
Judecătorie cercuală Buteni	Dezna	Dezna	Dezna	Dezna	Dezna
Perceptorat Sebiș	Sebiș	Sebiș	Sebiș	Sebiș	Sebiș
Tribunal Arad	Arad	Arad	Arad	Arad	Arad

Sursa: C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

Populația comunei Dezna după neam (etnie) în anul 1930

Satul	**Populația după neam**				
	Total	**Români**	**Unguri**	**Germani**	**Evrei**
Buhani	416	410	2	-	4
Dezna	1006	931	63	5	7
Laz	501	501	-	-	-
Neagra	404	394	10	-	-
Slatina de Criș	463	463	-	-	-
Minead	275	275	-	-	-
Moneasa	720	621	78	2	3

Sursa: Sabin Manuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930, vol. II, partea I, Neam, Limbă maternă, Religie,* București, 1938, pp. 13-14.

Populația comunei Dezna pe sexe în anul 1956

Nr. crt.	**Satul**	**Locuitori**		
		Sex M	**Sex F**	**Total**
1.	Dezna	457	457	914
2.	Slatina de Criș	204	211	415

3.	Buhani	176	210	386
4.	Laz	236	262	498
5.	Neagra	169	162	331
	Total	**1242**	**1302**	**2544**

Sursa: Direcția Centrală de Statistică *Recensământul Populației din 21 februarie 1956, Structura demografică a populației*, p. 94.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Bisericii Ortodoxe Buhani.

Arhiva Bisericii Ortodoxe Dezna.

Arhiva Bisericii Ortodoxe Neagra.

Arhiva Bisericii Ortodoxe Slatina de Criș.

Arhiva Primăriei Dezna.

Arhiva Școlii Generale Laz.

Arhiva Școlii Gimnaziale Dezna.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, Fond personal Márki Sándor, *Diplomatarium Aradiense, mss.*, dosar nr. 1-2, fascicola 2.

Complexul Muzeal Arad, *Conscripția dicală din 1766,* manuscris nenumerotat.

Hotarul (Arad), anul I, 1933, nr. 7.

Românul (Arad), anul VII, nr. 19, 18 noiembrie/1decembrie 1918.

1910. Évi népszámlálása, Vol. 2, Budapest, 1912.

A Magyar Korona országainak Helysegnevtara, Budapesta, 1895.

Aloysium Reesch de Lewald, *Universalis schematismus ecclesiasticus*, Budae, 1843/1844.

András Vályi, *Magyar Orszangnak Leirasa*, vol. I, Budan, 1799.

Anuarul Institutului Teologic din Arad (an 1933-1934).

Aradul, permanență în istoria patriei, București, 1978.

Bodea, Cornelia, *Cetatea Deznei, de la primele dibuiri până la căderea în ruină*, Arad, 1937.

Caciora, Andrei, *Realități din vestul și nord-vestul Transilvaniei. Studii și documente*, Arad, 2006.

Calendar pe anul 1894, Arad.

Calendar pe anul 1901, Arad.

Calendar pe anul 1918, Arad.

Calendar pe anul 1924, Arad.

Calendar pe anul 1926, Arad.

Calendar pe anul 1927, Arad.

Calendar pe anul 1949, Arad.

Calendarul creștinilor ortodocși pe anul 1939 de la Hristos, Arad, 1938.

Calendarul creștinului ortodox pe anul bisect 1936 dela Hristos, Arad, 1935.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940.

Conor Remer Marta, *Germans & Hungarians 1828, Hungarian land census Arad counti*, Las Vegas, 1998.

Dicționarul istoric al localităților din județul Arad. Vol. II. Comunele Județului Arad, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, edit. Gutenberg Univers, 2021.

Direcția Centrală de Statistică, *Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației*.

Direcția Generală de Statistică București, *Recensământul populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Clădiri. Locuințe. Gospodării,* vol. III, 1981.

Direcția Județeană de Statistică Arad, *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966. Populație. Regiunea Crișana*, vol. I, 1967.

Direcția Județeană de Statistică Arad, *Recensământul populației și al locuințelor din 7 ianuarie 1992. Populație. Structura demografică,* vol. I, 1994.

Direcția Județeană de Statistică Arad, *Recensământul populației și al locuințelor 2002*, format electronic.

Dragomir, Silviu, „Statistici sârbești din dieceza Caransebeșului și a Aradului în veacul XVIII", în *Foaia Diecezană* (Caransebeș), anul XXIV, nr. 9, 1 martie, 1909.

Faur, Vasile, *Țara Zărandului. Conscripții. Cronică. Documente. Imagini*, Arad, 2016.

Gaal, Jenö, *Arad varmegye és Arad szabad kiralyi város. Leirasa*, Arad, 1898.

Gábor, Fábián, *Arad varmegye leirása históriai, geographiai és statistikai tekintetben*, vol. I, Buda, 1835.

Giulani, Gavril, *Consignatio omnium Parochiarum cum adnotatium status cuiuus Parochia et Eclesiarum în Protopresbiteratu Buttinesi existentium anno 1844*, doc. neinventariat.

Hord, Radu, „Comuna Dezna", în *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad. Vol. II. Comunele Județului Arad*, coord. Sorin Bulboacă, Doru Sinaci, Arad, edit. Gutenberg Univers, 2021.

Imre, Lukinich, *Erdély teruleti változásai, a tőrők koditas korában (1541-1715*), Budapest, 1918.

Istrate, Nicolae, *Indicatorul comunelor din Ardeal și Banat*, Cluj, 1925.

Kosma, Pál, *Zaránd vármegye földrajzi, statisztikai és történeti leirása*, Koloszvart, 1848.

Kovách, Géza, *Ahol Dózsa és Horea hadai jártak*, București, 1976.

Idem, „Aspecte demografice din părțile Aradului până în secolul al XVIII", în *Ziridava* (Arad), 1979, nr. XI, pp. 285-291.

Idem, „Conscripția satelor arădene din 1828”, în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 109-117.

Idem, *Eltűnt települések Arad megyében*, Arad, 2005.

Idem, „Țărănimea arădeană în perioada reglementării urbariale din 1771-1786”, în *Ziridava* (Arad), 1977, nr. VIII, pp. 128-141.

Lupșa, Ștefan, Lițiu, Gheorghe, *Istoria Eparhiei Aradului*, vol. II, fascicola 1, mss. dactilografiat.

Magyar Országos Levéltár, Budapest, *Conscriptio 1715* și *Conscriptio 1720*; Complexul Muzeal Arad, dosar nr.1588, 1589, 1590, 1591, mss. Nenumerotate.

Magyar Statisztikai Közlemények, vol. 41, Budapesta, 1913 (*Analele statistice maghiare*).

Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, *Neam, limbă maternă, religie,* București, 1938.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad király város története*, vol. I-II, Arad, 1892, 1895.

Martinovici, C., Istrati, N., *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.

Medre, Damaschin, *Geografia Comitatului Arad*, Arad, 1900.

Meruțiu, V., *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat*, Arad, 1938.

Nagy, Ludovico, *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae, partimque eidem adnexarum*, Tomus primus, Budae, 1828.

Nichin, Ioan, *Monografia administrativă a județului Arad*, Arad, 1938.

Nicușor, Paul, *Întoarcerea urmei*, Arad, 2001.

Oarcea, Felicia Aneta, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, 2012.

Pataki, Iosif, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, București, 1973.

Popeangă, Vasile, „Rețeaua școlară din zona Ineu-Buteni”, în *Catedra. Culegere de studii* (Arad), 1976.

Idem, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976.

Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea (1821-1867),* Arad, 1979.

Idem, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)*, Arad, 1974.

Popp, M. N., *Crișana și Maramureșul în conscripția iosefină*, București, 1947.

Protocolu despre siedintiele Sinodului eparchialu din Diecesa romana greco-orientala a Aradului tienute in anulu 1874, Arad, Tipografia lui Stefanu Gyulai, 1874.

Recensământul din 1869. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 2008.

Recensământul din 1880. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1997.

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999.

Recensământul din 1910. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 1999.

Recensământul din 1941. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, edit. Staff, 2002.

Redac, Teodor-Radu, *Dezna, așa cum am cunoscut-o eu*, Arad, 2009.

Roz, Alexandru, Kovách, Géza, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1997.

Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Magno-Varadinensis Graeci Ritus Varadini, Iohanis Tichy, Holicorum Pro Anno 1837.

Somogyi, Gyula, *Arad szabad királyi város és Arad vármegye községeinek leirása*, Arad, 1913.

Strategia de dezvoltare a comunei Dezna 2021-2027.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, București 1967.

Suciu, I. D., Constantinescu, Radu, *Documente privitoare la Istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980.

Szöllössy, Károly, *Aradmegye népoktatasi intézeteinek névtára*, Arad, 1879.

Șandru, Trandafir, „Biserica Penticostală", în *Istoria creștinismului*, București, 1992, pp. 123-166.

Varga E. Árpad, *Arad megye településeinek etnikai adatai, 1880-2002*.

Idem, *Arad megye telepuléseinek etnikai megoszlása százalék szerint (1869-2002)*, format electronic.

Idem, *Arad megye településeinek felekezeti adatai, 1869-2002*.

Veress, Andrei, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX (1614-1636), București, 1937.

Vesa Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, edit. Presa Universitară Clujeană, 2006.

Idem, *Eparhia Aradului în timpul episcopului Sinesie Jivanovici (1751-1768)*, Arad, 2013.

II. FILOSOFIE ȘI SOCIETATE: PERSPECTIVE ACTUALE
II. PHILOSOPHY AND SOCIETY: CONTEMPORARY PERSPECTIVES

Orizontul filosofiei australiene

The Horizon of Australian Philosophy

Dumitru MĂRCUȘ
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
The lines below bring the historically constituted Australian thought into the scope of references in philosophy. The stage of its evolution, the „schools" formed in university centres, the reflection topics, the research of thought refer to the modern era and the current on.

When asked whether we can speak of an Australian philosophy or a philosophy from Australia the answer was given by the high level of research results and the prestige acquired by Australian philosophers at important universities in the U. S. A., Great Britain and Europe.

In Australian philosophy we encounter the traditions of Anglo-American analytical philosophy, but also of other cultures representative of idealist, realist, Catholic neo-scholastic Marxist thought, continental philosophy, feminist currents and Asian philosophies.

In short, I present an outline of Australian philosophy, a fundamental component of the culture of the southern hemisphere.

Keywords: *Australian philosophy, universities, directions of thought, Aborigines, continental philosophy, culture.*

1. Istorie și actualitate

Australia, un stat continent, o evoluție segmentată în 1788 prin debarcarea și constituirea coloniei penitenciare din New South Wales, o cultură așezată de-a lungul timpului în straturi deosebite. Explorările olandeze, portugheze, flamande din secolul al XVII-lea și sosirea lui James Cook în 1770 au conturat un domeniu – *terra nullius* – care va fi revendicat pentru coroana britanică. Fluxul migraționist de identități diferite continuă de-a lungul timpului. Acesta este intens legat de „febra aurului" (1856) și de perioada dintre Marele Război și cel de-Al Doilea Război Mondial. Filoanele de aur și pepitele – una de 72 de kilograme, descoperită la Ballarat (Victoria) – au adus emigranți europeni, din cele două Americi, africani și asiatici. Nucleul celor veniți l-au constituit irlandezii,

scoțienii și englezii, având cu toții conștiința posesiunii teritoriului. Cei sosiți, indivizi, familii, mici comunități s-au definit prin valori specifice, conturând un model cultural, divers și dinamic.

„Dintre toate activitățile nebunești pe care le-a făcut un popor, săpatul aurului a fost cea mai nebunească și cea mai proastă", scrie satiricul Thomas Carlyle. Proastă sau nu, goana aurului a dat conținuturi noi valorilor economice, juridice și morale, iar locurile primitive și exotice au devenit „altare pentru căutătorii de avere"[1].

Marele Război[2] a însemnat susținerea a ceea ce, la începutul secolului al XX-lea, Alfred Deakin (avocat, ziarist și prim-ministru) fixa drept reper axiologic „spiritul național adevărat" al „Australiei albe". Termenul juridic „Australia albă" n-a fost inclus în legislație. Forța sentimentului (the strenght of sentiment) a făcut ca aceasta să fie una dintre primele probleme abordate de noul parlament al Commonwealth-ului.

Odată cu statutul federal și cu dobândirea independenței, „firul purpuriu al rudeniei" – moștenirea britanică – a fost considerat factorul care a unit coloniile. Australia urmărea politica stimulării emigrației, dorea o emigrație dar fără emigranți. Un număr de europeni din sud, italieni, iugoslavi și greci au fost primiți cu ostilitate, mai puțin cei 261000 de imigranți britanici.

La sfârșitul anilor '30, refugiații de nazism, în cea mai mare parte evrei, au dat o nouă componentă imigrației. Agenția locală evreiască a alcătuit un cod de comportament public pentru cei nou veniți. O excepție: Sir John Monash a depășit condiția de evreu – german, a devenit unul dintre comandanții ANZAC și al Corpului australian pe frontul francez în Marele Război. Universitar, publicist, John Monash a fost unul dintre inițiatorii și fondatorii monumentului *Shrine of Remembrance* (Altarul Amintirii), ridicat în memoria celor căzuți în misiunea ANZAC.

În contrast, președintele Înaltei Curți de Justiție, Isaac Isaac, un evreu mândru anglo-australian, a susținut doctrina legală: „un emigrant este întotdeauna un emigrant" (Once an immigrant is always an immigrant).

Imigranții britanici au fost primiți cu prioritate și au contribuit la menținerea vechii conexiuni. Un exemplu de interes cultural și sociologic a fost întâmpinarea uimitoare făcută celebrei formații de muzică pop, Beatles. Membrii ei au fost distinși ulterior cu titlul de *Sir.* În Adelaide, statul Australia de Sud, stat cu o puternică concentrație de imigranți britanici, Beatles au însemnat o imagine plină de forma și conținuturile culturii engleze.

Literatura scrisă în Australia are o particularitate. Ea exprimă mai degrabă „valori colective"[2], chiar dacă e vorba de o experiență individuală lirică. Poemul

[1] John Rickard, *Australia. A cultural history*, Monash Univerity Publishing, 2017, p. 32.

[2] Marele Război (The Great War) este pentru istoria Australiei Primul Război Mondial (1914-1918), în care sacrificiile ANZAC au devenit mit respectat și comemorat an de an la 25 aprilie (ANZAC DAY).

Dorotheei McKellar *Țara mea* (*My country*), cunoscut de aproape toată lumea, este o inversare a imaginilor Angliei cu peisaje armonioase, în „țărm ars de soare", „pământ bun pentru mine (exploatări subterane)", țară cu „inimă de opal", cu munții învăluiți în ceață de „safir" și marea ca o bijuterie. Creația lui A. D. Hope, în schimb, e un act rebel. El a reunit în poezia sa „cele mai vechi mituri culturale cu o nemulțumire intelectuală"[3], indicând suspiciunea gândirii moderne. Mișcarea literară *Jindyworobak*, fondată de poetul Rex Ingalmess în Adelaide, și-a enunțat obiectivul de a purifica arta australiană de influențe străine. În mod curios însă, nici un membru al comunității aborigene n-a fost prezent în grupare. Nu toți participanții au fost australieni. William Hart-Smith, unul dintre poeții deosebiți ai literaturii australiene, era englez. Antologia *Jindyworobak* și volumul *Cristofor Columb: O secvență de poezii* l-au destinat a fi „printre liderii lumii poetice de această parte sau de cealaltă a Tasmaniei". După un deceniu, mișcarea s-a stins, fondul britanic și experimentele artei europene și nord-americane au ridicat un nou standard axiologic.

Arta plastică, prin Școala de la Heidelberg, a impus impresionismul european. Zona rurală de la est de Melbourne a fost cadrul de referință. Peisajul, nuanțele culorilor vegetației, dar mai ales lumina au stimulat percepțiile artistice. Pictorii inspirați de englezii Constable și Turner, de impresioniștii francezi organizează o tabără în localitatea amintită. Ceea ce Monet numea *Impresie, răsărit de soare* (subiectul unui tablou) devine curent artistic, care și în Australia a dat opere importante. Tabloul lui David Davies intitulat *Emigrantul* concentrează semnificațiile condiției noilor veniți. Interior, ținută fermă, elegantă, lumină/umbră, utilități limitate. Ușa e deschisă și scrisoarea primită dau conotații condiției sale. Poștașul călare se îndepărtează, iar tufișul (the bush) redă cadrul natural pe care imigrantul este chemat să-l transforme. Peisajul, „uneori sentimental", fixat pe pânză de Elioth Gruner și „arborii măreți" ai lui Hans Heysen au devenit imagini naționale acceptate. Se va întări ideea că autoritatea culturală „încă mai locuiește în Anglia"[4].

Apariția cărții lui P. R. Stephensen, *The fondations of culture în Australia*[5], a fost încercarea de a argumenta identitatea și originalitatea culturii unei societăți tinere, diverse, ai cărei membri își defineau ei înșiși acțiunile și creațiile. Tablourile semnate de pictori de referință cum sunt Tim Robertson, Frederick Mc. Cubbin, Charles Couder dau imaginea unei forțe de creație care întrunește mai multe experimente și influențe. Conceptul de *genius loci* (*Genius of the place*) poate conduce la concluzia că expresiile intelectuale și emoționale se regăsesc divergent față de Insulele Britanice, în măsura în care și mediul australian este diferit de cel al Angliei. „Cultura noastră va evolua distinct",

[3] Britannica.com/art/Ausralian literature (accesat la 23.03.2025).
[4] John Rickard, *op. cit.*, p. 62.
[5] P. R. Stephensen, *The foundation of culture in Australia*, Australia: Published by W. J. Miles, N. S. W., 1936, p. 20.

precizează autorul de mai sus, stârnind, simultan, reacția profesorului O. N. Cowling, care respinge ideea, susținând cu malițiozitate: cultura literară nu este indigenă precum copacul de cauciuc (like the gum tree), ci este o sursă europeană. Respectul față de sursa engleză a fost dublat de „înfiorarea culturală" (the cultural cringe), care menținea legăturile cu „acasă" (Home).

În filosofie, voi remarca ideile și atitudinile enunțate în termenii de mai sus vor fi exprimate prin asimilarea, aprofundarea și elaborarea unor construcții sistematice originale.

Un alt aspect al culturii australiene, o nuanță caracteristică este pusă în evidență prin următoarea definiție: „O cultură ar trebui identificată nu atât prin orice simț al valorilor comune, care pot fi adesea induse artificial, cât prin mijloacele pe care le dezvoltă pentru a reconcilia sau cel puțin a acomoda forțele distincte din ea."[6]. Dacă avem în vedere „forțele distincte" manifestate în cultura australiană, tabloul tipurilor de discurs în filosofie va ilustra sistematic dezvoltarea acestora. În activitatea filosofilor din universități, componenta cognitivă a filosofiei va fi concretizată în domeniile ontologiei, epistemologiei, logicii, filosofiei matematicii și, cu accente, ale filosofiei minții. Componenta normativă, dimensiune de interes aplicativ, va fi dezvoltată cu succes în etică și în filosofia dreptului, iar componenta simbolică va cunoaște contribuții de nivel ridicat în semantică și în hermeneutică.

Filosofiei îi revine marele efort de a conceptualiza existența în general, cea umană îndeosebi și de a da răspunsuri unora dintre cele mai profunde întrebări ale vieții. A formula întrebarea „Cum este posibilă filosofia... în Australia?" presupune a admite mai multe moduri de a face filosofie. Aceeași întrebare o găsim implicită în aserțiunea unui important filosof australian cu activitate la Harvard și Stanford: „Dimensiunea modestă a Australiei (25 de milioane de locuitori în prezent) și imaginea populară a vieții intelectuale nu conduc la un asemenea (ridicat n. m.) standard.". Gândirea filosofică europeană și tradițiile ei arată modul multiplu al înțelesurilor existenței. Schița nietzscheană a lecturii simptomatologice continuată cu genealogia din care rezultă originea conceptelor și a noțiunilor permite, prin demersul logic, să se configureze sistematic realitatea. „... de la determinarea acelor simptome care explică – parțial doar – câteva dintre diferențele unei literaturi filosofice se poate trece la interpretarea originii lor posibile" afirmă Ștefan Afloroaiei[7]. În cazul filosofiei australiene, originea ei este recognoscibilă în: a) filosofia analitică anglo-americană, b) filosofia continentală, c) prezența și practica filosofiilor asiatice: indiană, chineză, japoneză, vietnameză și islamistă.

[6] John Rickard, *op. cit.*, p. 183.
[7] Ștefan Afloroaiei, *Cum e posibilă filosofia în estul Europei*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 5.

2. Filosofia în Universitate

Definiția proprie a filosofiei australiene arată „tradiția filosofică a locuitorilor Australiei și a cetățenilor săi din străinătate”[8]. Dincolo de dezbaterea privind enunțul „filosofia australiană” sau „filosofia din Australia”, reținem ideea tradiției.

În această ordine, se pune problema unei gândiri a aborigenilor, cei care s-ar afla la geneza tradițiilor. Răspunsurile au fost date în funcție de criteriile aplicate în elaborarea metodologiei și de profunzimea cercetărilor desfășurate.

Max Charlesworth, profesor la Universitatea din Melbourne și la cea din Geelong (Victoria), având studii la Louvain (Belgia) cu Gabriel Marcel, atras de arhivele lui Edmund Husserl, a susținut teza de doctorat cu titlul *Filosofie și analiza lingvistică*. Studiul său asupra culturii aborigenilor l-a condus la ideea că „Nu există nimic în culturile aborigene australiene care să semene pe departe cu ceea ce societățile vest-europene numesc filosofie.”[9]. În gândirea filosofului cu pregătire clasică și teologică, dar cu un mod suplu de interpretare, întâlnim elementele definitorii pentru spiritualitatea aborigenă:

a) Din sistemele sofisticate de cunoștințe practice se pot extrage cele esențiale care le-au permis aborigenilor să trăiască și să prospere multe mii de ani într-un mediu ostil și izolat[10];

b) Conceptul fundamental al spiritualității aborigene *Visul* (*The Dream*) sau *Visarea* (*Dreaming*) este o încercare de a simboliza legătura dintre începutul metafizic și lumea *aici* și *acum* a experienței noastre. Aborigenii nu au istorie.

Pentru antropologul Adolphes Peter Elkin, *Visarea* este „veșnicul prezent” (ever present) nevăzut al ființei, al existenței și se pot stabili analogii cu filosofii presocratici greci.

Mircea Eliade, în *Religii Australiene*, scrie că nu e vorba de „lipsa istoriei”, ci de modul lor specific de a interpreta istoria umană. Aborigenii trăiesc în istorie, sunt modelați de evenimente, dar n-au o conștiință compatibilă. Reprezentarea caracterului dual al sufletului, unul prezent, unul nemuritor, Eliade o apropie de *anamnesis*-ul platonician.

Identitatea naturală și autoritatea științifică a universitarei Vicky Grives Williams, aborigenă din Warraimaay (New South Wales), au adăugat empatie și profunzime cercetării istorico-filosofice. Concluziile au relevat note definitorii pentru o filosofie „populară”, dar și pentru ordinea social-morală ale aborigenilor. Viziunea lor se articulează pe următoarele aspecte:

---

[8] https//en.wikipedia org>wiki>Australian philosophy (accesat la 23.03.2025).

[9] Max Charlesworth, „Australian Aboriginal Philosophy”, în *Religion Business: Essay on Aboriginal Spirituality*, Cambridge University Press, 1998.

[10] Prezența aborigenilor pe continent este apreciată de către cercetători între 65000 de ani și 45000 de ani. Un album de artă aborigenă, excelent realizat, poartă titlul: *65000 Years. A Short History* of *Australian art*, Thames & Hudson, Australia, 2024.

a) Lumea pentru ei este un cosmos, nu un haos guvernat de puteri rele și capricioase. Esența filosofică a miturilor aborigenilor arată persoana umană compusă dintr-un element corporal și un non-corp cu valoare intrinsecă;

b) Corelatul filosofic popular al mitologiei *Dreaming*-ului arată că există o lege sau o autoritate spirituală care exprimă tradițiile sacre pe care le impune membrilor comunității;

c) Deși este deplasat (missleading) să faci comparații cu filosofia morală vest-europeană, s-ar putea spune că popoarele indigene din Australia au o apropiere față de kantianism (quasi-kantians) în reverența lor față de legea morală (The moral law)[11].

În 1866, două articole de atitudine semnate de Henry Laurie[12], unul intitulat *O pledoarie pentru filosofie*, iar cel de-al doilea *Studiul filosofiei mentale*, l-au legitimat pe primul profesor de filosofie de la Universitatea din Melbourne. Scoțian, cu studii la Universitatea din Edinburg, H. Laurie urmează un traseu profesional în Canada și în Australia, unde devine jurnalist și proprietar de ziar. El este invitat la Catedra de filosofie, iar cursurile sale sistematizează gândirea kantiană și ideile lui John Stuart Mills.

Kant și kantianismul va fi o direcție urmată și de Francis Anderson, absolvent al Universității din Glasgow, unde, grație calităților sale, și-a creat un statut deosebit: bursier în filosofie, profesor de literatură engleză, student în teologie. Emigrat în Australia, la Melbourne, Francis Anderson devine asistent al reverendului în biserica australiană. De aici, el pleacă la Sydney, unde va inaugura celălalt pol al celor mai puternice centre de studiu al filosofiei. Idealist creștin, filosoful promovează gândirea hegeliană cu accent pe „eu” și pe valorile morale. Profesor Challis[13], Francis Anderson susține la catedră un curs de logică și psihologie, un al doilea și un al treilea în care analizează triada hegeliană, filosofia antică și cea modernă, filosofia socială și cea politică.

În general, filosofii australieni vor fi prezențe publice, vor fi expresia necesității de a înțelege lumea în care trăiesc. În cazul lui Francis Anderson, amintesc reformarea și organizarea învățământului, înființarea unei catedre de sociologie și a revistei *Australian Journal of Philosophy*, în 1923. Cu apariție trimestrială, publicația a împlinit centenarul și rămâne una dintre cele mai importante reviste de specialitate, publicând lucrări din tradiția analitică, fără a fi limitată la acestea.

---

[11] Vicki Grieves, *Aboriginal Spirituality. Aboriginal Philosophy. The Basis of Aboriginal Social and Emotional Wellbeing*, Cooperative Researche Centre for Aboriginal Health, 2009.

[12] Datele biografice ale filosofilor australieni au fost luate din *Australian Dictionary of Biografy*, adb.am.edu.au (accesat la 23.03.2025) și *Stanford Encyclopedia of Philosophy* plato.stanford edu/ (accesat la 23.03.2025).

[13] „Challis Proffesorship” se referă la catedre universitare de la Universitatea din Sydney, înființate în onoarea lui John Henry Challis, comerciant, proprietar și filantrop anglo-australian.

Climatul filosofic australian instituit în centrele amintite se va îmbogăți prin apariția unor noi facultăți sau departamente de studiu al filosofiei. Patru temeiuri specifice discursului filosofic pot fi puse în evidență:

CUNOAȘTEREA, înțeleasă ca discurs academic, este desfășurată de fiecare generație de gânditori. Întrebările filosofice care solicită răspunsuri aparțin fie epistemologiei, fie filosofiei spirituale. Sosit în Australia, la Sydney, în anul 1927, John Anderson, scoțian, cu activitate la departamentele de filosofie ale universităților din Glasgow și Edinburgh, va fi unul dintre gânditorii de referință, autor al realismului sistematic. Contemporan cu Wittgenstein și Heidegger, John Anderson a continuat o formă de filozofie, care, în alte părți, a fost aprofundată sub forma analitică, sub forma analizei limbajului sau a hermeneuticii. Principiile de bază ale „realismului" său sunt:

a) Toate entitățile există în „situații" spațio-temporale. Situațiile sunt tot ceea ce există. Toate situațiile au același statut ontologic. Nu există „niveluri" ale realității;

b) Toate situațiile au o formă propozițională, adică toate situațiile au forma „A este B";

c) Realitatea este infinit de complexă (infinitely complex) și pluralã. Fiecare *fact* care include fiecare obiect este o situație complexă: nu există elemente simple, nu există *facts* atomice, nu există obiecte care să nu poată fi extinse în fapte;

d) Toate situațiile există independent de cunoașterea acestora;

e) Determinism: toate entitățile – obiecte, evenimente, situații au o cauză (are caused);

f) Etica este preocupată de descrierea a ceea ce este bun. Aceasta este o știință pozitivă, fondată pe o psihologie pozitivă cu următoarele valori: aspectele pozitive ale vieții, fericirea, *wellbeing* (a trăi bine) și dezvoltarea personală.

Studenții săi, viitori gânditori consacrați – John Passmore, J. L. Mackie, David Malet Armstrong – vor defini scrierile lui John Anderson ca empiriste, realiste, naturaliste, pozitiviste, dar toate sub același numitor – empirismul scoțian. „Sistemul de gândire atotcuprinzător al lui Hegel a fost exemplu pentru un realism nou și sistematic emulat.", conform *Stanford Enciclopedia*[14]. Prezența publică a filosofului s-a desfășurat prin publicații, iar atitudinea sa era aceea de a gândi liber, fără compromisuri. De la teoretician al ideilor comuniste, la respingerea acestora, de la opțiunea pentru dreapta anticomunistă, la condamnarea declarațiilor sale de către Parlament pe motivul că subminează principiile unui stat creștin, filosoful și-a exprimat neîngrădit convingerile sale. Mai mult, John Anderson a fost mentorul grupului *Sydney Push*, format din intelectuali, jurnaliști, avocați, inadaptați „boemi, duri la minte, băutori de forță", care îi promovau ideile. Dar, arată Peter Godfrey-Smith, „Scrierile lui Anderson

[14] *Stanford Enciclopedia of Philosophy* plato.stanford.edu/entries' (accesat la 23.03.2025).

n-au avut nicio influență în afara Australiei”[15]. Parcursul intelectual și nivelul ridicat al lucrărilor lui Peter Godfrey-Smith dau încredere în judecățile sale. Doctorand la San Diego (California), profesor la cea Stanford, la Universitatea Națională Australiană, profesor la Harvard și la Universitatea care l-a format, Sydney, filosoful își exprimă surprinderea și încântarea că întâlnește mereu în aceste centre cinci-șase gânditori australieni.

Filosofia minții este o prezență constantă în tematica cercetărilor din domeniul cunoașterii. Independent de andersonieni, la Universitatea din Adelaide, începând din 1950, Ullin Thomas Place, filosof și psiholog britanic cu studii la Oxford și J. J. G. Smart, scoțian născut la Cambridge, filosof și biolog (universitățile din Glasgow și Oxford) au provocat o revoluție privind teoria identității de tip a minții. Potrivit teoriei, conștiința și senzațiile nu sunt nimic dincolo de procesele cerebrale. Fiecare dintre cei doi filosofi de la Adelaide își va configura o viziune proprie asupra filosofiei minții, a conștiinței, între scrierile lor existând nuanțe de interpretare. J. J. G. Smart, una dintre figurile de frunte care au impus filosofia analitică anglo-americană la o înțelegere secretă cu științele, își încheie lucrarea sa *Senzație și procese cerebrale* prezentând opt obiecții și opt răspunsuri la teza sa[16]. Una dintre obiecții, poate cea mai importantă, arată că identitatea neuro-mentală specifică este restrictivă la creierul uman și nu ia în seamă procesele senzoriale de la alte specii.

De aici, viziunea se extinde și se adâncește (chiar în sens propriu, cum voi vedea!). Cartea lui Peter Godfrey-Smith, *Alte minți: caracatița, marea și originile profunde ale conștiinței*, pune în discuție originile simțirii, ale conștiinței și ale inteligenței în regnul animal, precum și ale evoluției acestora. Datele observațiilor sale au fost culese direct, prin scufundări și observații subacvatice, filosoful având brevet de scafandru. *Teorie și realitate: O introducere în filosofia științei* poate fi considerată o carte-inventar care înregistrează răspunsurile la întrebările: cum funcționează știința?, știința arată „adevărul” despre lume?, ce anume diferențiază știința de alte modalități de a înțelege universul? Pozitivismul logic, teoria științei a lui Karl Popper, „Revoluțiile științifice” ale lui Thomas Kuhn, opiniile lui Paul Feyerabend, sociologia științei, feminismul sunt analizate. Peter Godfrey-Smith a considerat că naturalismul filosofic este modalitatea optimă de rezolvare a provocărilor din domeniu.

Trei domenii au fost explorate de David Mallet Anderson: metafizica, epistemologia și filosofia minții. Formarea sa intelectuală s-a consolidat prin studii la universitățile din Sydney, Oxford și prin doctoratul de la Melbourne. Profesor invitat la Yale, Stanford, Notre-Dame, Texas University a susținut ideile unei ontologii factualiste, a teoriei funcționaliste a minții și o epistemologie „externalistă”, adică condițiile de justificare în afara stărilor psihologice. Cartea Katerinei Hawley (Universitatea Saint Andrews din Scoția) intitulată sugestiv

[15] Peter Godfrey-Smith, *Australian's philosophy*, https//aeon.co>essay> (accesat la 23.03.2025).
[16] J. J. Smart, *Philosophy books*, The Guardian.com (accesat la 23.03.2025).

Cum persistă lucrurile (*How Things Persist*) a deschis tema persistenței identității în ontologie, dezvoltând poziții ale perduarismului (four-dimensionalism) în studii cu argumente din fizica relativistă.

În filosofia matematicii, perspectiva este dată de orientarea care se opune atât platonismului, cât și nominalismului. Filosofia realistă pe care o promovează „școala" de la Sydney susține că matematica studiază proprietăți cum sunt simetria, continuitatea și ordinea posibil a fi realizate iminent în lumea fizică sau în orice alte lumi posibile. Prezența filosofului și a matematicianului Graham Priest la Universitatea din Melbourne focalizează interesul cercetărilor în domeniul logicilor paraconsistente. Autorul termenului *dialetheia* (gr. *di* și *aletheia* „adevăr"), dincolo de studiile asupra logicilor non-clasice, a publicat cărți și în domeniul metafizicii, al istoriei filosofiei și al filosofiei budiste. Cartea sa *Dincolo de limitele gândirii* (*Beyond the Limits of Thought*) a dat un impuls dezbaterilor asupra coexistenței afirmațiilor contradictorii. În gândirea românească, culegerea de studii *Ex falso quodlibet* este suma concluziilor asupra temei respective. Reținem două, ilustrative pentru profunzimea cercetării: a) „Ideea limitelor gândirii este provocatoare și proteică pentru cercetările contemporane în domeniul paraconsistenței;

b) distincția dintre conjuncția distributivă și conjuncția colectivă reprezintă „cheia" disjungerii între consistență și paraconsistență"[17].

ADEVĂRUL, temeiul următor în edificiul filosofiei, este analizat de filosofi, avându-se în vedere tipurile cunoscute. Ideea generală enunțată de Brian Ellis „Adevărul este ceea ce este corect să creadă oricine..., având în vedere acest sistem de valori... este ceea ce ar maximiza valoarea epistemică, având în vedere dovezile totale"[18] este o poziție metafizică emergentă prin care se ajunge la o filosofie post umană (post-Human) a naturii. Acest nou esențialism continuă tradițiile aristotelice, iar adevărul căutat este adevărul corespondență. În formă logică este echivalența între enunț și realitate.

Adevărul coerență se află în atenția gânditorilor australieni. John Passmore, primul profesor de filosofie la Universitatea Ontago din Noua Zeelandă[19], după anul petrecut la Oxford, ajunge la Universitatea Națională Australiană (Canberra). Problema adevărului în cazul unui enunț de tipul „Regele Franței este chel" o dezbate alăturând ideile lui Bertrand Russell și ale lui Francis H. Bradley. Una dintre sursele sale de argumentare este cartea americanului Brand Blanshard, *Natura gândirii*, în care autorul apără teoria adevărului coerență.

---

[17] Ioan Biriș, „Paraconsistența și limitele gândirii", în *Ex falso quodlibet*, București, Editura Tehnică, 2004.

[18] Brian Ellis, „An Epistemology Concept of Truth", în *Contemporary Philosophy in Australia*, Edited by Robert Brown and C. D. Rollins, Routledge Taylor& Frank Group.

[19] Arealul spiritual al Oceaniei cuprinde și cultura Noii Zeelande. Istoriile filosofiei actuale includ gândirea neozeelandeză, iar titlurile lucrărilor și ale revistelor indică aceste aspecte noi.

Teoria adevărului pragmatic în cercetarea universitară australiană evidențiază calitatea performantă a acestui tip de adevăr, rolul său în modelarea unui discurs și a acțiunii care îl confirmă. Charles Sanders Peirce și William James, promotorii ideilor dobândirii cunoașterii prin acțiune și aplicarea raționamentului noțiunii de adevăr n-au fost factori de influență decisivi în gândirea australiană. Deși ideile promovate în studiile australienilor pun accent pe experiență și acțiune, pe respingerea rigidității unui sistem, pe implicațiile etice și sociale, componentele psihologice nu sunt evidente în mod deosebit. Aș adăuga aici, în schimb, acțiunile publice ale filosofilor legate de dezvoltarea învățământului, de formarea organizațiilor profesionale, de militantismul social și politic, toate efecte ale pragmatismului.

Adevărul redundant sau deflaționist este subiectul teoriei care are în vedere enunțurile lingvistic redundante de forma „zăpada este albă". Susținerea cercetărilor a fost dată de cărțile lui Gotlob Frege, *Uber Sinn und Bedeutung* (*On Sense and Reference*) și F. P. Ramsay, *Facts and Proposition*, teoreticienii investigând funcția predicatului „este adevărat". Predicatul „is true" afirmă doar propoziția inițială, dar nu-i atribuie nicio proprietate suplimentară.

GÂNDIREA CRITICĂ presupune procesul mental de analiză și evaluare a informației, cu deosebire a aceleia prezente în afirmații, propoziții, raționamente pretinse ca adevărate. Gândirea critică este sistematică, se exprimă prin formulări clare, implică logica, iar, prin argumentare, oferă temeiuri pentru susținerea unei poziții în domeniul cercetat. Evident, gândirea critică se raportează la valori, susținându-le, sau infirmându-le.

În gândirea australiană, în activitatea filosofilor reprezentativi, etica ocupă un loc important. Valorile morale sunt promovate pentru a da demnitate și statut indivizilor și comunităților. Exemplul lui John Anderson este semnificativ. Filosoful de la Sydney a fost renumit pentru fermitatea cu care a susținut gândirea liberă, indiferent de subiecte, în pofida faptului că, atât Senatul Universității, cât și Parlamentul statului New South Wales l-au cenzurat.

Peter Singer, după opinia Helgăi Kuhse, „cel mai cunoscut și mai citit dintre toți filosofii contemporani", a deschis prin *Journal of Controversial Ideas*, împreună cu bioeticianul Francesco Minerva și filosoful Jeff McMohan, căile expresiei gândirii critice. Drept, istorie și filosofie sunt coordonatele formării intelectuale ale lui Peter Singer. O bursă la Oxford, doctorat la aceeași universitate, profesor invitat la New York. Întoarcerea la Melbourne și mutarea definitivă la Princeton sunt treptele urcate de către filosof până la notorietatea de astăzi. Cartea sa de răsunet, *Eliberarea animalelor* (*Animal liberation*)[20], este construită pe ideea diferenței importante dintre oameni și animale, iar diferența trebuie să fie evidentă și între drepturile pe care le au fiecare. *Specismul*, termen propriu al autorului, înseamnă discriminare pentru apartenența la o anumită specie. Interesele tuturor ființelor capabile de suferință sunt demne de o

[20] Peter Singer, *Animal liberation*, Editura Vintage, 2015, p. 82.

considerație egală. *Etica practică* (*Practical Ethics*) este importantă pentru aplicarea sistematică a principiilor la problemele morale actuale, cum sunt egalitatea, sărăcia, eutanasia, etica mediului, nesupunerea civică, violența. Ideea cu privire la eutanasierea copiilor bolnavi incurabili, motivată de faptul că cheltuielile cu tratamentele ar putea fi destinate copiilor sănătoși, performanți a fost primită cu ostilitate în toate mediile. Doctor Honoris Causa și al Universității din București, Peter Singer, valorificând gândirea critică în opera sa, este o personalitate cu influențe puternice în filosofia actuală. Un elev de-al său, filosoful australian de origine română Julian Săvulescu, onorat și el cu titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din București, este titularul catedrei de Etică Practică la Oxford. Conceptul de *beneficiență procreativă*, al cărui autor este Julian Săvulescu, indică obligația morală a părinților de a alege dintre copii pe cei de la care se așteaptă la cele mai bune perspective de viață. Temele sale de studiu sunt legate de raporturile morale declanșate de cele mai noi realizări tehnologice cum ar fi AI.

CULTURA australiană este o cultură „derivativă”[21] și menține în mod necesar legătura cu metropola. Din itinerariul filosofic parcurs, ideea derivativă nu are pregnanță, pentru că orientările filosofice consacrate în metropolă sau în gândirea continentală se regăsesc în Australia în datele lor fundamentale. De altfel, se susține ideea că filosofia nu presupune locuri și oameni semnificativi, așa cum sunt în poezie sau în roman, „filosofia e un subiect cosmopolit, iar conținutul său este cosmopolit”, ne spune filosoful australiano-american Alan Donagan. Apare însă paradoxal faptul că, fixând elementele derivate cu prioritate, acestea pot deveni definitorii pentru cultura respectivă.

Ideile principale legate de cultură, în înțelesul cuprinzător de cultură materială și spirituală, ar fi:

a) O parte din istoria Australiei a urmărit definirea și impunerea identității naționale, concentrându-se asupra a ceea ce a fost distinct australian. Indirect, dar important pentru studiul filosofiei, această orientare a însemnat așezarea pe baze ferme a învățământului universitar. Peter Gotfred-Smith susține: „ Australia a avut universități sănătoase, bine finanțate și bine organizate în perioada crucială”. Filosofia continentală[22] a fost prezentă de la antici la postmoderni, de la teologi la reprezentantele feminismului.

b) Forțele distonante din societatea australiană urmăreau un proces de „acomodare culturală” (cultural acommodations), care urma să devină o componentă a stilului de viață australian. Însă, filosofia urmărea obiective mult mai generoase, care să dea un set de valori ridicate.

[21] John Rickard, *op. cit.*, p. 103.

[22] „Filosofia continentală”, concept elaborat de filosoful britanic de la Harvard E. Rosen și cuprinde filosofiile proeminente din Europa și anumite teme comune dintr-o tradiție kantiană și care se centrează pe reflecția personală, mai degrabă decât pe o investigație empirică.

c) Cultura integrează formele de creație artistică. Trăsăturile specific australiene redate expresiv în artă erau configurate în contextul social dat. Filosofia a urmărit modelarea omului și a contextului social prin imperativele cunoașterii, ale acțiunii, ale moralei. D. H. Lawrence, scriitorul englez de succes, vizitând Australia a scris romanul *Kangaroo*, simțindu-se atât atras, cât și respins de membrii societății apropiate, ideea sa fixând un popor de „profundă indiferență". Filosofia australiană, prin vârfurile sale, „a avut o influență extraordinară..., în special la mijlocul și sfârșitul secolului al XX-lea", spune profesorul de la Princeton, iar la marile universități cinci-șase australieni fac parte din corpul didactic.

Concluzie

Timp de o sută de ani, filosofia a fost promovată în cadrul natural amintind de începuturi – marea, ritmurile vitale, sentimentul infinitului, mirarea – cu prezența personalităților ce aveau învățătură temeinică, entuziasm și spirit vizionar. Aceștia s-au întâlnit cu autohtoni aflați în plin proces de identificare, au pătruns realitatea prin ascuțimea minții și au așezat-o în concepte. Metropola s-a regăsit pe sine în această lume nouă.

BIBLIOGRAFIE

65000 Years. A Short History of *Australian art*, Thames & Hudson, Australia, 2024.

Afloroaiei, Ștefan, *Cum e posibilă filosofia în estul Europei*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Australian Dictionary of Biografy, adb.am.edu.au (accesat la 23.03.2025).

Biriș, Ioan, „Paraconsistența și limitele gândirii", în *Ex falso quodlibet*, București, Editura Tehnică, 2004.

Britannica.com/art/Ausralian literature (accesat la 23.03.2025).

Ellis, Brian, „An Epistemology Concept of Truth", în *Contemporary Philosophy in Australia*, Edited by Robert Brown and C. D. Rollins, Routledge Taylor& Frank Group.

Godfrey-Smith, Peter, *Australian's philosophy*, https//aeon.co>essay> (accesat la 23.03.2025).

Grieves, Vicki, *Aboriginal Spirituality. Aboriginal Philosophy. The Basis of Aboriginal Social and Emotional Wellbeing*, Cooperative Researche Centre for Aboriginal Health, 2009.

https//en.wikipedia org>wiki>Australian philosophy (accesat la 23.03.2025).

Max Charlesworth, „Australian Aboriginal Philosophy", în *Religion Business: Essay on Aboriginal Spirituality*, Cambridge University Press, 1998.

Rickard, John, *Australia. A cultural history*, Monash Univerity Publishing, 2017.

Singer, Peter, *Animal liberation*, Editura Vintage, 2015.

Smart, J. J., *Philosophy books*, The Guardian.com (accesat la 23.03.2025).

Stanford Enciclopedia of Philosophy plato.stanford.edu/entries' (accesat la 23.03.2025).

Stanford Encyclopedia of Philosophy plato.stanford edu/ (accesat la 23.03.2025).

Stephensen, P. R., *The foundation of culture in Australia*, Australia: Published by W. J. Miles, N. S. W., 1936.

Exerciții spirituale și practici filosofice

Spiritual Exercises and Philosophical Practices

Cristian Gh. BOCANCEA
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
The concept of 'philosophy as a way of life' appears in philosophical historiography in the 70s of the 20th centuries through P. Hadot. The French philosopher brings to attention an idea that comes from two Stoic thinkers: Epictetus, who considered that philosophy is the art of living, and it should not be kept far from the past. The cardinal way in which ancient philosophy becomes a way of life is the practice of spiritual exercises, i.e., a type of mental or physical practice, such as diet, or discursive practices, such as dialogue or meditation, or even intuitive, such as contemplation, all of which being capable of generating a modification and transformation of the person who performs them.

Keywords: *philosophy as a way of life, spiritual exercises, philosophical practices, rational structure of existence.*

1. Filosofia ca mod de viață – paradigma lui P. Hadot

Conceptul *filosofia ca mod de viață*, apare în istoriografia filosofică în anii '70 ai secolului trecut prin intermediul lui P. Hadot. Filosoful francez aduce în atenție o idee ce provine de la doi gânditori stoici, Epictet pe de o parte, care considera că filosofia este arta de a trăi și ea nu trebuie ținută departe de trecut și Seneca, care precizează că filosofia îl învață pe om cum să acționeze, nu cum să vorbească. Acesta pleacă în demersul său exegetic de cercetător al filosofiei antice și consideră că obiectivul principal al filosofiei antice era de a găsi rațiunea prin care omul să trăiască cât mai fericit, de a diminua cât se poate suferințele și cauzele acestora, și mai ales controlul pasiunilor și dorințelor de dincolo de rațiune. Principala lucrare în care își expune ideile este *Ce este filosofia antică?*. Maniera cardinală prin care filosofia antică devine un mod de viață este practicarea exercițiilor spirituale, adică un tip de practici de ordin psihic sau fizic, cum ar fi regimul alimentar, ori practici de tip discursiv, cum ar fi dialogul sau meditația, sau chiar intuitive, cum ar fi contemplarea, toate fiind capabile să genereze o modificare și o transformare a omului care le realizează. Hadot consideră că Socrate este figura emblematică ce poate exprima conceptul de *filosofie ca mod de viață*. Prin viața sa, prin căutarea în permanență a înțelepciunii și a adevărului rațional al acestei lumi și fără să scrie nimic, dar mai ales prin moartea sa, filosoful grec devine un prototip uman ce încarnează pentru Hadot ideea de *filosofie ca mod de viață*.

Stoicismul, început de Zenon din Citium și continuat de Chrysippos, Seneca, Epictet sau Marcus Aurelius, se axează pe un termen central în jurul căruia se conturează întreg discursul și filosofia ca mod de viață a acestei școli antice. Destinul, căci despre el este vorba, are o semnificație de ordine necesară a lumii, o înlănțuire de tip cauzal ce leagă toate ființele umane între ele, dar și o structură rațională a existenței. Tot el mai poate fi înțeles și ca *soartă*[1] în sensul de fatalism sau predestinare. De aceea, pentru orice stoic, orice ființă are tendința să se conserve și să trăiască în consonanță și în armonie cu ordinea rațională a lumii date. Mai apare în viziunea stoică și conceptul de *adaptare*, care presupune efortul și străduința fiecărui om de a fi adecvat realității, adică în cadrul sistemului complex al întregului rațional existențial. Discursul teoretic și descriptiv al stoicilor este unul extrem de laborios și solid, configurat în principal din trei părți: logica, fizica și etica.

Hadot aduce în atenție un element semnificativ care leagă și dă continuitate tuturor școlilor de filosofie antică. Este vorba de tehnicile și exercițiile spirituale întâlnite în mai toate doctrinele filosofiei antice. Fără să localizeze în timp începuturile acestor exerciții filosofice, gânditorul francez precizează că o multitudine de texte filosofice antice fac o serie de trimiteri la aceste practici. Ideea fundamentală este aceea că, pentru ca un om să se formeze sănătos, rațional, normal fizic și mental, dar și puternic și independent, el trebuie să practice constant, pe de o parte exerciții fizice, iar pe de altă parte exerciții spirituale. Hadot precizează că: „la fel cum atletul prin exerciții corporale repetate dă trupului său o forță și o formă nouă, tot astfel filosoful, prin exerciții filosofice, își dezvoltă tăria sufletului și se transformă el însuși”[2].

Mai mult decât atât, toate textele filosofice antice au fost redactate mai mult sau mai puțin în orizontul practicilor și exercițiilor spirituale și nu ca o construcție teoretică independentă. Aceste texte promovau metode de formare a unor modalități de a trăi mai bine și de a percepe rațional lumea în lumina adevărului. P. Hadot precizează că „stoicii erau celebri pentru manualele pe care le-am putea numi, folosind un termen din secolul al XVII-lea, manuale de cazuistică, în care li se indica comportamentul în toate circumstanțele vieții”.[3]

2. Exerciții spirituale filosofice

Hadot grupează toate aceste practici antice în patru mari clase care vizează în esență învățarea: *a învăța să trăiești, a învăța să dialoghezi, a învăța să mori, a învăța să citești*.

---

[1] F. E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*, traducere de D. Stoianovici, Ed. Humanitas, Bucuresti 1993, pag. 118

[2] P. Hadot, *Ce este filosofia antică*, traducere de G. Bondor și C.Tipuriță, Ed. Polirom, Iași 1997,pag. 214

[3] P. Hadot, *Filosofia ca mod de viață*, traducere de A.Cotora, Ed. Humanitas, București 2019, pag.154

Aceste exerciții au ca scop o activitate terapeutică constantă în perspectiva transformării omului pentru a trăi mai bine. Hadot revine constant la exemplul stoicilor. Pentru aceștia nefericirea omului vine din faptul că ființa umană fie își dorește lucruri pe care nu le poate avea, fie vrea să ocolească evenimente inevitabile.

Ideile stoice și unele dintre practicile sale spirituale au fost preluate cu succes în cadrul psihologiei pozitiviste la peste două milenii de la apariția lor. Această direcție a psihologiei contemporane a fost definită drept studiul punctelor forte și al virtuților ce permit indivizilor, comunităților și organizațiilor să evolueze și să prospere, bazându-se pe faptul că oamenii vor să ducă o viață împlinită, să cultive tot ceea ce este mai bun în ei și să-și împlinească potențialitățile la serviciu, în familie și în timpul liber. Psihologul pozitivist Tim Le Bon consideră că stoicismul este un bun candidat pentru a fi preluat în cadrul psihologiei pozitiviste, atât datorită scopului său, care în sens larg este terapeutic, cât și datorită mulțimii de strategii concrete și testabile care pot fi găsite în scrierile lui Marcus Aurelius, Seneca și mai ales Epictet.

Logoterapia și stoicismul au în comun o serie de idei. Teoria logoterapeutului V. Frankl despre valorile atitudinale este fără îndoială de natură stoică. Atât logoterapia cât și filosofia stoică susțin că, dacă o situație existențială nu poate fi schimbată, apare provocarea de a se modifica omul pentru a se adapta situației respective. Orice persoană are această libertate de a-și modifica atitudinea în funcție de problema pe care o are, iar această idee este fundamentală pentru ambele școli de gândire.

Legătura dintre stoicism și terapia cognitiv-comportamentală este una extrem de interesantă. Idei și exerciții concepute acum două milenii și care sunt fructificate într-o terapie psihologică de secol XXI, denotă forța, persuasiunea și mai ales valoare lor pentru umanitate. Concepția terapiei cognitiv - comportamentale este aceea că psihicul uman este structurat ca o ceapă. Gândurile și ideile pe care le conștientizează omul sunt manifestările și forțele de la suprafață, care se fundamentează pe convingeri și interese adânc înfipte în memoria individului. Această perspectivă este în consonanță cu viziunea lui Epictet, care afirma în manualul său că pe oameni îi tulbură nu ce se întâmplă, ci gândurile lor legate de ce se întâmplă. În alt loc, în aceeași lucrare antică Epictet precizează că nu fenomenele naturii chinuie pe oameni, ci părerile oamenilor despre ele. Dar aceasta este una din ideile de bază în terapia cognitiv-comportamentală, ceea ce face din ideile stoicismului o contribuție importantă la o teorie psihologică modernă ce vizează un bun curs al vieții argumentat cu valori etice și raționale coerente, bine ancorate în contemporaneitate.

Scopul cel mai important este interiorizarea exercițiilor filosofice stoice la cei care studiază filosofia, dar și practicarea lor pentru un timp îndelungat, care să genereze obișnuințe sănătoase pentru întreaga viață.

Primele exerciții, *a învăța să trăiești,* cele de antrenare a minții au stimulat îndeosebi atenția care poate duce la o capacitate mai mare și mai îndelungată de concentrare în vederea asimilării și prelucrării a cât mai multor informații. Pentru creșterea atenției practicanții sunt puși să numere cuvintele dintr-un text filosofic și să identifice termenii specifici filosofiei din textul respectiv. Așa cum au înțeles și stoicii în antichitate, atenția rămâne o condiție fundamentală pentru a trăi bine și în consonanță cu realitatea.

Al doilea set de exerciții stoice numit *a învăța să dialoghezi* se pot desfășura în urma prezentărilor realizate de fiecare practicant în parte, a unor texte filosofice stoice alese din cărțile lui Seneca, Epictet și Marcus Aurelius, dar și din alți filosofi. Dialogurile trebuie să fie aproape întotdeauna deosebit de animate cu o implicare cât mai mică a maestrului pentru a facilita o cât mai mare contribuție și participare a discipolilor.

Al treilea set de exerciții care stă sub numele *a învăța să mori* a evidențiat mai multe idei stoice. Orice om care se naște are întotdeauna la el și condamnarea sa la moarte. S-a scos în evidență conștientizarea finitudinii umane și a limitelor sale existențiale. Cel mai important exercițiu stoic realizat a fost încercarea de a trăi fiecare zi ca și cu ar fi fost ultima. De aici decurg o serie de consecințe. A încerca să se dea valoare în acord cu virtutea fiecărei acțiuni în parte, pentru că e rușinos să ieși din această viață cu faptă necinstită sau regretabilă. Se pot prezenta și analiza viețile unor personalități marcante din istoria filosofiei : Musonius Rufus, Seneca, Marcus Aurelius, Epictet, Socrate, Platon și Buddha. Cei șapte, chiar dacă nu au fost cu toții stoici, au demonstrat prin faptele și acțiunile lor că moartea este o temă filosofică absolut remarcabilă. O altă consecință de origine stoică a fost viziunea de sus, prin analizarea holistică a acestor existențe umane deosebite, privite în integralitatea lor și a unor modele demne de urmat. De asemenea, s-a scos în evidență fragilitatea și vremelnicia existenței umane prin acceptarea și conștientizarea propriului sfârșit.

Ultimul set de exerciții care stă sub numele de *a învăța să citești* a fost realizat pe modelul cărții lui Marcus Aurelius: *Gânduri către sine însuși.* Pe lângă multiple lecturi din cărțile filosofiei fiecare practicant are de prezentat capitole specifice, totodată au de realizat un jurnal filosofic pe modelul cărții împăratului stoic, în care trebuia scris zilnic cel puțin jumătate de pagină cu interpretarea a cel puțin unei maxime sau a unui citat din textele stoice originale.

În urma practicării exercițiilor filosofice stoice se stimulează: gradul de atenție, disponibilitatea spre dialog, conștientizarea naturii finite a omului, creșterea frecvenței practicării examenului de conștiință, stăpânirea emoțiilor, disponibilitatea pentru lectură. Practicanții înțeleg astfel că suferința și moartea fac parte din viață, că datoria și obișnuințele definesc în mare măsură viața fiecăruia, dar și că, a privi de sus evenimentele vieții conferă o perspectivă integratoare și benefică asupra înțelegerii vieții ființei umane.

BIBLIOGRAFIE

Abbagnano, N., Fornero, G., *Filosofi e filosofie nella storia*, Torino, Editura Paravia, 1992.

Cassin, Barbara (coord.), *Vocabularul european al filosofiilor*, traducere de A. Vasiliu și A. Baumgarten, Iași, Editura Polirom, 2020.

Hadot, P., *Ce este filosofia antică*, traducere de G. Bondor și C. Tipuriță, Iași, Editura Polirom, 1997.

Idem, *Exerciții spirituale și filosoofie antică*, traducere C. Jinga, Arad, Editura Sf. Nectarie, 2015.

Idem, *Filosofia ca mod de viață*, traducere de A. Cotora, București, Editura Humanitas, 2019.

Holyday, R., Hanselman, R., *Stoic zi de zi*, traducere B. Ghiurco, București, Editura Act și Politon, 2020.

Iftode, C., *Filosofia ca mod de viață*, Pitești, Editura Paralela 45, 2010.

Marcus Aurelius, *Gânduri către sine însuși*, traducere de C. Bejan, București, Editura Humanitas, 2020.

Peters, F. E., *Termenii filosofiei grecești*, traducere de D. Stoianovici, București, Editura Humanitas, 1993

Ure, M., M. Sharpe, *Philosophy as a way of life*, Londra, Editura Bloomsbury Academic, 2021.

Educația, ca reflectare a dinamicii schimbărilor sociale

Education, as a Reflection of the Dynamics of Social Changes

Maria OPREA
Societatea Arădeană de Filosofie

„Omul e cel care a pus valori în lucruri ca să păstreze – el care a făurit tâlcul lucrurilor – un înțeles omenesc.
De aceea, om se cheamă cel ce știe prețul"
(Nietzsche)
„O școală ideală trebuie să reflecte o societate ideală"
(John Dewey)

Abstract
Education represents one of the fields of knowledge with major implications in the process of human development, through education the biological being becomes a social being. Primary and secondary socialization are essential in the process of building the personality of the individual, who will thus be able to integrate into society. The role of education is all the more meaningful now, as the complexity of our world manifests itself more and more obviously, and any action at the level of society reverberates on education, marking the way it evolves. Education, educational action, in turn, stands as a factor reflecting the dynamics of social changes. Social crises, economic or political instability, the pandemic, are phenomena that have a negative impact at the individual and collective level, and the educational system will express, through its specific mechanisms, how they can change the existential trajectory.

Keywords: *education, state, society, social reflection, pandemic.*

Prin esența sa, omul se prezintă ca un ansamblu complex de trăsături care îi conferă unicitate în plan universal, în raport cu oricare altă formă de ființare dar, în egală măsură, personalitatea, individualitatea sau originalitatea se exprimă prin mii de aspecte, evidențiate în urma multiplelor cercetări din sfera largă a științelor. Se poate spune că, prin „simplul" fapt că ne-am născut oameni, avem o arie largă de drepturi și responsabilități, dar noi suntem aici, în lumea noastră terestră, spre a împlini o menire, avem un scop, un rost, un sens al vieții noastre pământene. Definitorii sunt căile, mijloacele, modalitatea prin care scopul, rostul nostru în lume ar fi posibil spre a fi împlinit, deoarece multiplele exemple de pierdere a umanității, de afirmare a tot ceea ce de-a lungul timpului civilizația a respins ca fiind indezirabil, rău, lipsit de moralitate, acestea nu sunt întotdeauna condiții de optimism și încredere în acțiunea valorică și aspirația spre devenire a

omului. Am aminti însă faptul că, din cele mai vechi timpuri, omenirea a identificat și a adus în fața istoriei exemplaritatea unor persoane, modele morale și munți de înțelepciune, sugerând astfel că sunt nenumărate căile prin care putem reuși să aspirăm chiar spre autodepășire, spre a aduce, prin actul creator, noi argumente că omul, prin esența sa, este înzestrat nu doar cu anumite caracteristici prin care să se afirme ca om, dar și să ofere variate orizonturi acționale. În această direcție, se poate afirma ideea că educația reprezintă unul dintre izvoarele dobândirii înțelepciunii, ca împlinire spirituală, una dintre căile privilegiate de transfer valoric dinspre o generație spre alta. „Eu știu că nu știu nimic", expresia socratică, ne îndeamnă nu doar la modestie intelectuală, ci și la o permanentă căutare și descoperire de noi cunoștințe, să nu abandonăm efortul sublim al descifrării noului și al împărtășirii lui spre semenii noștri. Din această perspectivă, educația se prezintă drept calea directă și complexă, în același timp, prin care omenirea se poate manifesta în mod plenar. Obiectivată drept un element indispensabil al existenței socio-umane, educația își face simțită prezența din primele momente ale derulării existenței unei persoane. Prin procesul de socializare primară se realizează un transfer de valori, informații, cunoștințe, deprinderi, atitudini etc., dinspre adulți (părinți) spre copii, iar prin socializarea secundară, educația se continuă, doar că adulții-părinții sunt acompaniați de educatorii din mediul școlar sau de alte persoane din diferitele grupuri sociale în care se desfășoară existențele individuale. Astfel, prin educație se realizează transferul valoric dinspre individ spre societate sau, așa după cum afirmă studiile de specialitate, prin educație ființa biologică devine ființă socială, pentru că noi, oamenii, suntem ființe sociale. De aceea, educația a fost o temă de interes major chiar de la începuturile civilizației umane. Emblematic în acest sens rămâne Socrate, care a plătit pentru că și-a asumat permanenta provocare a tinerilor spre descifrarea sensului marilor teme specifice cunoașterii umane, el ne-a oferit un model de abordare a educației tinerilor, o modalitate inedită de relaționare cu aceștia, iar ironia, îndoiala, maieutica socratică, ne sunt și astăzi un reper. Dar, conform specificului perioadei sale și a modului în care societatea era structurată, accesul la discuțiile cu Socrate, deci la educație, era un privilegiu doar al tinerilor din familiile aristocrate. Mai târziu, Platon și Aristotel au elaborat adevărate teorii despre stat și educație, insistând pe cultivarea temeinică a tinerilor, în special dacă aceștia aspirau spre a face parte din rândul conducătorilor (Platon). Pentru Aristotel, conceptul de merit devenea esențial atunci când se punea problema ca cineva să primească un anumit beneficiu.

Educația este un fenomen social, cu o relativă autonomie, care se manifestă atât prin funcțiile sale proprii, specifice, prin modul de derulare, cât și prin structura sa distinctă și se constituie ca o activitate declanșată intențional, în vederea asimilării valorilor sociale. Referindu-ne la educația școlară, am putea sublinia faptul că scopul educației îl reprezintă procesul de învățare și, după cum afirma psihologul Robert Gagne (1975): învățarea reprezintă „acea modificare a

dispoziției sau a capacității umane care poate fi menținută și care nu poate fi atribuită procesului de creștere”[1], iar modificarea denumită învățare se exprimă ca o „schimbare a comportamentului”, apărută ca rezultantă a experienței individuale, neputând fi explicată prin cauze biologice, aceasta trebuie să fie relativ trainică, să fie aptă de a se menține un anumit timp[2]. Învățarea școlară este o activitate sistematică, dirijată, desfășurată într-un cadru organizat (instituții specializate de instruire și educație) și orientată în direcția asimilării de cunoștințe și formării structurilor psihice și de personalitate. Pentru Durkheim, fondatorul sociologiei moderne, orice educație constă într-un efort neîncetat pentru a impune copilului diferite moduri de a vedea, de a simți, de a lucra, la care n-ar fi ajuns în mod spontan. Prin educație se construiește ființa socială, din primele momente ale vieții copilul se confruntă cu „presiunea” mediului său social, care vrea să-l configureze după chipul său-părinții și dascălii fiind, prin excelență, reprezentanții și mijlocitorii săi[3]. Educația, spunea Durkheim, este un „termen mediu” între societate și individ, considerând că aceasta răspunde unor nevoi sociale, modelează oamenii după exigențele sale[4]. O serie de alți cercetători vorbesc despre faptul că școala are și rolul de a perpetua statusurile sociale, inegalitatea în ceea ce privește accesul la educație, aspecte care se află și astăzi în dezbaterile diverșilor specialiști. Sunt idei care conturează faptul că educația, școala, dincolo de rolul său atât de specific, este și o oglindă a socialului, a tipului de societate, de regim și sistem politic, care imprimă și un anumit ideal educațional, diferențiat în timp. Factorii care influențează învățarea implică variabilele intrapersonale și variabilele situaționale, factorii cognitivi și factorii socioafectivi[5]. S-ar putea spune că a fi profesor înseamnă un risc asumat, pentru că profesorul este cel care stimulează și întreține curiozitatea elevilor pentru nou, le modelează comportamentele sociale, le întărește încrederea în forțele proprii și îi ajută să își găsească identitatea[6]. Vorbim aici despre vocație, despre arta pedagogică, aceasta poate fi văzută ca fiind un dar pe care unii dintre profesori îl au sau nu. Există opinii[7] care susțin faptul că arta de a-i învăța pe alții reprezintă un dat natural, dar și autori care cred că meseria de profesor se învață ca oricare altă meserie, o bună formare (a profesorului) poate ajuta acest dar să se dezvolte acolo unde el există.

Derularea acțiunii educative are caracter funcțional-dinamic, educația este un tip specific de acțiune socială, este orientată înspre asimilarea valorilor sociale, are un caracter complex, asigurând legătura între generații, răspunde unor

[1] D. Sălăvăstru, *Psihologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 14.
[2] *Ibidem*.
[3] A. Hatoș, *Sociologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2006.
[4] E. Durkheim, *Éducation et sociologie,* Paris, PUF, 1977.
[5] A. Hatoș, *op. cit.*, p. 23.
[6] *Ibidem*.
[7] M. A. Bloch, „Formation des enseignants”, în *Revue française de pédagogie* (Paris), 1968, nr. 3, pp. 9-17.

cerințe obiective ale societății, realizează un proces progresiv de socializare, este un factor determinant de dezvoltare socială[8]. Prin educație se urmărește o schimbare de ordin individual dar și comunitar, este o acțiune teleologică, ea urmărește o finalitate anticipată și dorită de agentul educațional[9]. Societatea educă, omul însuși fiind un vector al dezvoltării sociale, iar educația este cea care mediază raportul dintre om și mediul său social. Educația, ca acțiune socială, are caracter variabil, istoric și național, prospectiv, cu scopuri specifice, are caracter axiologic, fiind și o acțiune practică[10].

Vorbind despre școală și funcțiile acesteia într-o societate liberală, democratică, filosoful american J. Dewey consideră ca relevante funcțiile acesteia: integrativă, de egalizare a șanselor și funcția de dezvoltare a școlii, fiind un susținător al legitimității organizării școlilor pe temeiul unei clasificări ideologice a funcțiilor școlii[11]. Prin funcțiile sale, educația se manifestă cu rolul de factor de reflectare a modului în care este structurată și funcționează societatea umană. În mod explicit, societățile, în special cele de tip democratic, insistă pe formarea unor cetățeni care să acționeze în conformitate cu normele morale și legale specifice structurilor politice, aderarea la ideologiile politice care au rolul de a coordona procesul decizional, pentru legitimarea și reproducerea, în ultimă instanță, a instituțiilor. Ori, din această perspectivă, școala, educația, reprezintă pilonul central al unui stat care are menirea și capacitatea de a forma cetățeni în concordanță cu un model socialmente dezirabil, ea îndeplinește un important rol și în menținerea ordinii sociale, controlul social devine astfel, internalizat. Pe lângă funcțiile sale de transmitere, integrare și control, școala poate fi considerată și un agent al schimbărilor, dar a celor care sunt dorite, la un moment dat, de către grupuri care pot influența sistemele educaționale, amintind aici, mai ales, rolul politicului. Școala poate deveni chiar o „miză" a confruntării dintre grupuri care urmăresc „obținerea legitimității, hegemoniei simbolice sau politice"[12]. Există o relație directă între educație și dezvoltarea economică, între nivelul de instrucție și venit, investiția în educație este condiționată de estimarea costurilor și a beneficiilor implicate, aspecte care se manifestă în mod diferit în țările dezvoltate, industrializate, în raport cu cele mai puțin dezvoltate sau în curs de dezvoltare. Egalitatea de șanse în educație este o temă centrală, iar ideea meritocrației reprezintă un fundament pentru analiza accesului la educație. Conceptul însuși de merit, deși prezent încă de la Aristotel, nu este lipsit de abordări uneori chiar contradictorii, iar realitatea de astăzi ne prezintă un tablou social în care ideea egalității educaționale și sociale, pentru o bună parte a indivizilor, rămâne încă doar un deziderat. Educația, existența sa, importanța și

[8] A. Hatoș, *op. cit.*, p. 23.
[9] *Ibidem*.
[10] *Ibidem*.
[11] *Ibidem*, p. 60.
[12] *Ibidem*, p. 69.

impactul pe care-l are asupra indivizilor și a societății a captat interesul gânditorilor, pornind de la filosofii antici greci, care nu s-au situat înafara spațiului social, erau figuri emblematice ale cetății, oferind moduri diverse și extrem de relevante privind abordarea problemelor educației. Platon este cel care a descris explicit, în unele dintre dialogurile sale, în special în „Republica", legătura dintre strategia politică și educație, iar problematica esențială de reflecție a filosofiei platoniene asupra educației se axează pe finalitățile educației, natura cunoașterii, rolul și arta dascălului, relația școală-cetate. Prin conturarea unui model de stat ideal, acesta viza mai ales un profil uman ideal, realizabil însă doar într-un astfel de stat ideal, pe baza unor selecții repetate pe criterii aptitudinale și prin educație. Scop al educației era acela de a da corpului și sufletului „perfecțiunea" primită prin naștere, iar conducătorii polisului nu puteau fi decât oamenii superiori, educați, stabilind astfel o relație între forma de organizare a statului și tipul de persoane care l-ar putea conduce, cele care se situau la un înalt nivel de educație. Ca formă de organizare statală, Platon considera democrația periculoasă, pentru că ar putea permite accesul la guvernare a oamenilor ignoranți, needucați, care nu vor reuși să folosească puterea politică pentru binele comun. Dar pentru Platon, binele comun și necesitatea unor conducători educați, capabili de a conduce în mod eficient un stat, nu ar putea fi realizabile în democrație[13]. Problematica naturii umane este temeiul ontologic al educației: „Dintre toate subiectele asupra cărora se poate reflecta, niciunul nu suscită mai mult interes și nu are o mai mare importanță decât cel care privește omul însuși"[14]. Iar schimbarea omului spre o stare mai bună se poate face doar prin educație, care presupune parcurgerea a două căi: cunoașterea de sine și armonia sufletului cu trupul[15]. Statul, ca un ansamblu de indivizi care pot trăi moral doar ca cetățeni care trebuie să se supună unei ordini statale, menite să asigure respectarea dreptății, are rolul de a educa un bun cetățean, înzestrat cu înțelepciune, cumpătare, curaj și dreptate, iar educația civică este modul de raportare a omului la lege, la ceilalți oameni și la sine însuși, și constă din anumite îndatoriri[16]. Și la Platon, teoria sa despre educație exprimă extrem de clar specificul tipului de societate, a ordinii sociale, iar pledoaria sa pentru o temeinică pregătire a celor care ar conduce un stat este de o actualitate evidentă.

Discipolul lui Platon, Aristotel, a fost cel care marchează perioada filosofiei antice grecești prin preocuparea pentru modul de organizare a societății, realizând un model de stat în cadrul căruia educația ocupa un rol central. Elaborează o tipologie a regimurilor politice și consideră democrația ca fiind un regim politic indezirabil pentru că încurajează corupția dar, în același timp,

---

[13] C. Crețu, C. S. Duțe, et. al., *Politici educaționale în spațiul universitar*, București, 2011, p. 9.
[14] D. O. Ștefănescu, A. Miroiu, A. P. Iliescu, M. Miroiu, *Manual de filosofie*, București, Editura Humanitas, 2003, p. 7.
[15] M. Călin, *Filosofia educației. Antologie.* București, Editura Aramis, 2001.
[16] *Ibidem*, pp. 22-29.

recunoaște superioritatea democrației față de alte forme de guvernare, subliniind faptul că situația ideală a polisului ar fi atunci când majoritatea populației ar avea o stare moderată de bunăstare[17]. Lui Aristotel îi aparține ideea de merit, susținând că într-o societate fiecare trebuie să primească ceea ce merită, un concept extrem de provocator dar, în egală măsură, dificil de conturat. Aristotel pledează, implicit, pentru educarea maselor, ca premisă a unei bune guvernări, conturându-se ideea, modernă, de altfel, că asigurarea accesului la educație a persoanelor se află în directă corelație cu bunul mers al societății. Dar, ca și în cazul ideilor lui Platon, nu se poate ocoli relația societate-educație: cei care conduc, cei care pot să invoce un merit, sunt persoanele din categoria privilegiaților, a aristocrației.

În perioada modernă, John Locke exprimă conflictul care se poate stabili la nivelul ideatic între politică și educație: în teoria sa politică subliniază necesitatea respectării drepturilor individuale la proprietate, câștigate prin muncă și nu doar prin moștenire, situând astfel individul mai presus de societate, dar ideile sale despre educație așează individul într-un context de imobilitate socială și de limitare a evoluției personale. Meritocrația afirmată în teoria politică nu se regăsește și în politica educației, unde apare o optică de tip conservator, de perpetuare a ordinii sociale, accesul la educație fiind diferențiat pe criterii sociale, acesta concepând două sisteme diferite de educație: pentru gentleman și, pe de altă parte, pentru individul sărac. Finalitatea educației pentru gentlemeni este reprezentată de formarea acelor calități care să-i permită perpetuarea statutului social conferit lui prin nașterea într-o familie prosperă și respectată, iar copilului sărac îi sunt destinate, între 3 și 14 ani, școlile pentru munca rutinieră[18]. Astfel, Locke va subordona educația politicului, respectiv, cerințelor pe care modul de funcționare a societății timpului său îl promova. Ca urmare, educația se află în interacțiune directă cu sfera socio-politică, ea exprimă, reflectă cerințele societății din acea perioadă, aspect care, chiar și la o sumară privire de ansamblu de-a lungul istoriei filosofiei politice, acest tip de abordare pare a fi dominant până în perioada actuală.

J. J. Rousseau ilustrează avantajele unei politici educaționale de reîntoarcere la natură, de izolare socială a copilului ca soluție de apărare atunci când societatea este coruptă sau periculoasă pentru o ființă umană inocentă. În lucrarea „Emil sau despre educație”, susține o teorie politică despre educație, iar în „Contractul social” își exprimă filosofia politică asupra societății. Emil însă, nu ar putea evolua într-o lume tarată, care nu a atins idealul social ilustrat de Rousseau în „Contractul social”. Un aspect care poate fi considerat controversat, este reprezentat de discriminarea de gen introdusă de Rousseau: dacă pentru Emil este stabilită o politică educațională care să-l împlinească în toate fațetele umanului, educația pentru Sophie este limitată la funcțiile tradiționale ale femeii: soție și mamă, funcții subsumate însă, în viziunea politicii educaționale a lui

[17] C. Crețu, C. S. Duțe, et. al., *op. cit.*, p. 9.
[18] A. Hatoș, *op. cit.*, p. 23.

Rousseau, aceleiași unice finalități a educației, cea de împlinire a individului uman (dar numai în postura de bărbat). Ca urmare, la Rousseau, „natura umană are gen", Emil devine desăvârșit nu doar prin propria-i educație, ci și prin educația soției, special elaborată pentru susținerea permanentă a evoluției bărbatului[19]. Se evidențiază astfel, ca și la o mare parte a gânditorilor, presiunea socialului, a politicului, a mentalității perioadei asupra modului în care este gândită organizarea și funcționarea sistemului educațional. De subliniat este faptul că, deși societatea umană se află, în mod firesc, pe o traiectorie ascendentă, din anumite perspective se manifestă aceleași caracteristici cu privire la educație chiar și în secolul nostru: tendința de a subordona și direcționa educația în concordanță cu cerințele imperative ale sistemului social sau politic. Poate, chiar și această diferențiere de gen mai persistă în anumite grupuri sau categorii sociale, în sfera politicului etc.

Filosofia pragmatică a educației este reprezentată, îndeosebi, de către John Dewey, acesta fiind interesat de problemele educației copilului și considerând că elevii trebuie să se adapteze unul la celălalt și la mediul lor. Școlile au rolul de a evidenția necesitatea integrării sociale a elevilor, precum și importanța contextului social, a relațiilor la nivel de grupuri sociale, fie că sunt grupuri culturale sau etnice, toate contribuie la educarea copiilor în spiritul cooperării, având astfel un aport la dezvoltarea unei societăți democratice. Scopul final al educației ar fi acela de a crea o „nouă ordine socială", iar democrația este înțeleasă ca proces continuu de implicare a cetățenilor în rezolvarea și deciziile privind problemele colective[20]. În concepția lui Dewey, negocierea, cooperarea, proiectarea scopurilor și planificarea acțiunilor necesare pentru atingerea scopurilor, erau mai importante decât achiziția cunoștințelor, de aceea politica educației trebuie orientată spre implicarea profundă a individului în problemele comunității. Activitatea școlilor, cunoștințele acumulate, depind de contextul social, de tipul de societate[21]. De altfel, John Dewey a rezumat pragmatic întreaga teorie a curriculum-ului, argumentând că „o școală ideală trebuie să reflecte o societate ideală"[22].

John Rawls a teoretizat „justiția" educației din perspectiva individualismului liberal și în sprijinul dezavantajaților, în lucrarea „O teorie a dreptății"[23]. Prezintă două principii ale dreptății sociale: fiecare trebuie să fie liber în mod egal; fiecare trebuie să se bucure de egalitate de șanse, egalitatea fiind definită ca distribuție egală de putere și resurse, iar singura situație în care s-ar accepta o distribuție inegală ar fi aceea în care persoanele sărace ar primi mai

[19] *Ibidem*.
[20] J. Dewey, *Trei scrieri despre educație,* București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
[21] *https://oregonstate.edu/instruct/ed416/PP2.html* (accesat în 15.05.2025).
[22] C. Crețu, C. S. Duțe, et. al., *op. cit.*, p. 12.
[23] Rawls, J., *Théorie de la justice*, Paris, Editura Seuil, 1997.

mult decât restul populației, pentru a-i stimula să muncească mai mult[24]. Sunt exprimate cu mare claritate idei privind un tip de societate orientată spre promovarea educației, a efortului fiecăruia pentru dobândirea de cunoștințe, dar subliniază totodată și faptul că societatea, prin modul în care funcționează, trebuie să sprijine categoriile sociale defavorizate[25]. Subliniază interacțiunea dintre educație și social, promovând valori precum dreptatea și egalitatea, acestea sunt în directă relație și cu ideea de merit, toate fiind deziderate umane care se regăsesc de la începuturile civilizației omenești, cu rezonanță și în zilele noastre. Poate că de aceea există și o anumită tendință de a le vedea doar ca aspirații, pentru că nu s-a identificat încă acel model de societate care să asigure, în esență, realizarea acestora pe deplin.

Perspectiva sociologică reprezentată de funcționalismul sociologic, fondat în reperele sale generale de către E. Durkheim, teoretizează funcția educației de socializare a individului, iar educația își propune să creeze un profil uman care, prin sistemele educaționale naționale, este configurat de structura socială. Fiecărui tip de structură socială îi corespunde un tip particular de educație iar, prin sistemele educaționale „societatea își reînnoiește neîncetat condițiile propriei sale existențe”[26]. Interacționismul simbolic, reprezentat de G. H. Mead, evidențiază faptul că educația presupune interiorizarea unor totalități sociale trăite experiențial de către individ. Relația didactică, educator-educat este explicată ca fiind o relație dintre un mediu sau context social și un educat, educatorul nefiind doar un simplu instrument al societății care transmite valori și norme ale mediului societal, pentru ca acestea să fie receptate de către elev, deoarece atât educatorul cât și elevul selectează conținuturi, resemnifică sensurile acestora, își elaborează noi experiențe. Prin ideile sale, Mead oferă repere sociologice ale demonstrării funcției de socializare a curriculum-ului, ca experiență de învățare, unde finalitățile, conținuturile și metodologiile de predare-învățare-evaluare sunt integrate. Relația educație-mediul social devine astfel explicită[27].

Talcott Parsons, din punctul de vedere al funcționalismului sistemic, subliniază funcția de socializare a educației și rolul școlii în internalizarea rolurilor sociale, proces care se manifestă prin diferențierea și specializarea rolurilor sociale propuse în școală și asumate de individ, aspect care conduce la crearea identității sociale a persoanei, ca modalitate de conservare a ordinii instituționale și societale[28].

---

[24] *Ibidem*, p. 13.

[25] Crețu, C. Rogoz, N., *Politici educaționale și sociale*, Suport de curs, 2020, https://ro.scribd.com/document/453776231/SUPORT-CURS-LICENTA-ZI-PIPPPEDAGOGIE-Cretu-C-Rogoz-N-An-3-Politici-educationale-si-sociale-pdf (accesat în 12.05.2025).

[26] Durkheim, 1922, apud E. Stănciulescu, *Teorii sociologice ale educației*, Iași, Editura Polirom, 1996, p. 22.

[27] Mead, 1934, apud E. Stănciulescu, *op. cit.*, p. 23.

[28] C. Crețu, C. S. Dușe, et. al., *op. cit.*, p. 14.

P. Bourdieu, din perspectiva constructivismului structuralist, explică relațiile dintre diferitele statusuri sociale prin distribuția resurselor, care pot fi mobilizate în calitate de capitaluri în lupta sau în competiția dintre indivizi, iar aceste capitaluri devin surse ale puterii în spațiul social. Central în concepția lui Bourdieu este conceptul de habitus, care are semnificația de „stare profundă a ființei noastre morale", „dispoziție generală a spiritului și a voinței" ce reprezintă finalitatea oricărei acțiuni educaționale durabile și este produsul unor „acțiuni pedagogice, implicite sau explicite, de inculcare exercitată de societate"[29]. Acțiunea pedagogică este un proces de „impunere și inculcare a unui arbitrar cultural" ce decurge dintr-un raport obiectiv de forță și nu din natura lucrurilor sau din principii universale (ibidem). Ca urmare, educația legitimează drept cultură un arbitrar ce exprimă de fapt, interesele obiective (fie materiale, fie simbolice) ale clasei dominante, care, având controlul asupra educației, selectează acele modele culturale care o favorizează și îi asigură puterea mai departe, transmițând aceste modele ca singurele ce merită să fie însușite și cultivate, în opoziție cu alte modele posibile (ibidem). Astfel că, autoritatea pedagogică a oricărei instituții educative este obținută în calitate de „mandatar" al unor grupuri de putere, deci, „școala desfășoară o acțiune pedagogică dominantă, fiind mandatată să transmită arbitrariul cultural al claselor sau grupurilor dominante"[30].

Prin prezentarea acestor perspective privind relația dintre educație, politicile educaționale și sistemul social, se evidențiază tocmai legătura bidimensională dintre specificul societății, la un moment dat, și sistemele educaționale, care reflectă caracteristicile principale ale societății, existența diverselor forme de exercitate a puterii, relațiile sociale, grupurile de interese, categoriile sociale etc., astfel se confirmă faptul că sistemul educațional este o adevărată oglindă a tipului de societate, cu specificul său la un moment dat. Am putea concluziona, sintetic, faptul că educația este modalitatea cea mai evidentă prin care reproducerea structurii sociale, a statusurilor și rolurilor, a diferențelor sociale de orice tip, culturale, de gen etc., se manifestă, mai mult sau mai puțin direct. Accesul la educație, egalitatea de șanse, meritul sunt aspecte prezente în abordările unor mari gânditori, doar că, modul în care se conturează conținutul acestor concepte, sensul și aplicarea acestora în mod concret, este extrem de divers, așa încât, de multe ori par a-și fi pierdut din semnificația lor inițială sau poate că astăzi acestea nu mai pot să fie actuale!!!

Pentru educație, ca parte a sistemului social, cu multiple interacțiuni cu toate celelalte subsisteme sociale, mutațiile de la nivel societal, național sau global, au un important impact asupra modului în care se structurează și organizează sistemul educațional, însăși funcționalitatea și finalitatea procesului educațional fiind puternic afectate. În perioadele de schimbări profunde, de crize și incertitudini, crește îngrijorarea socială, se multiplică întrebările și preocupările

[29] *Ibidem*, p. 16
[30] *Ibidem*, p.17.

privind evoluția socio-economică și politică. Cu atât mai complicat este astăzi tabloul socio-economic, politic și cultural cu cât, în ultimii ani, omenirea a trăit episodul trist și dramatic al unei pandemii generatoare de frică, temeri, suferință și moarte, dublată de războaie regionale, dar cu impact asupra unei bune părți a statelor lumii, afectând întreg sistemul social, dar și pe fiecare dintre noi, la nivel individual. Sub această presiune a evenimentelor, sistemul educațional a rezonat la aceste mutații, s-au zguduit din temelii unele certitudini, s-au încercat recalibrări și remodelări ale modului în care sistemul educațional să se poată reechilibra, funcționa și adapta unui prezent atât de imprevizibil cu doar câțiva ani înainte. Pandemia Covid-19 a marcat destine, anul 2020 rămâne an al pandemiei, când ne-am trezit parcă într-o realitate pe care o știam doar din cărți, din lecturi și filme, iar atunci am fost față în față cu răul absolut: suferința și moartea! Pandemia și-a pus amprenta la nivel de individ, societal, la nivel global. Educația nu a fost deloc evitată, dimpotrivă, marcajul pandemic ne pune și astăzi în situația de a căuta și de a găsi, pe de o parte, modalități de „vindecare" iar, pe de altă parte, mult mai dificil, poate, de a căuta, identifica, cele mai bune soluții de adaptare a sistemului educațional la această nouă realitate, marcată de traume, frici, eșecuri ale modului în care educația a fost constrânsă spre a funcționa într-un context atât de ostil. Desigur, învățământul online a fost o soluție salvatoare în acea perioadă, dar școala continuă să se confrunte cu unele dintre efectele negative ale acestei modalități de funcționare, chiar dacă nu pot fi negate unele aspecte pozitive, predictibile, de altfel. Pentru cei din mediul educațional, lucrurile au devenit extrem de complicate: copiii trebuie să învețe!, dar unde? cum? Desigur, tehnologia a fost o salvare, cursurile online s-au dovedit a fi răspunsul firesc pentru modul de derulare a procesului didactic. Doar că, au apărut problemele și întrebările: au toți elevii telefon/laptop/tabletă pentru a putea avea acces la ore? Apoi, au toți profesorii flexibilitatea/abilitatea/adaptabilitatea solicitată de o predare-învățare-evaluare în mediul virtual? Au fost pregătiți tehnic și pedagogic pentru a realiza orele la un nivel corespunzător pentru puterea de înțelegere a elevilor și studenților, deopotrivă? După câteva luni sau chiar ani de învățământ online, se evidențiază tot mai clar efectele acestei etape cu totul neașteptată, cu totul nouă, atât pentru elevi, cât și pentru părinți și profesori. Faptul că s-a ajuns la închiderea școlilor, în contextul pandemiei, a avut consecințe negative atât asupra progresului educațional al copiilor, cât și asupra sănătății emoționale a acestora și, mai mult, asupra siguranței lor online, în special acolo unde durata școlii online a fost mai extinsă și, în mod special, în ceea ce-i privește pe copiii de vârstă mică. Un studiu realizat de către organizația „Salvați copiii", pornește de la afirmația: „Copiii din România vor la școală", urmărindu-se impactul măsurilor de carantină și a educației online asupra copiilor. Concluziile studiului evidențiază faptul că 47% dintre copiii români au folosit doar telefonul mobil pentru participarea la cursurile online, mult peste

media altor state UE[31]; aproape jumătate dintre copii nu au avut acces la o tabletă sau la un computer, singurele dispozitive care puteau permite o participare eficientă la lecțiile online; 27,2% dintre copii au avut discipline școlare neacoperite pe durata suspendării cursurilor; peste 50% dintre respondenți afirmă faptul că unul dintre riscurile majore ale acestei perioade a fost dependența de internet și, ca atare, expunerea la conținut agresiv și la fake news[32]. Pe de altă parte, s-a evidențiat și faptul că, în condițiile derulării unui învățământ online, în anumite școli organizarea unor cursuri a fost ineficientă și desfășurată în absența instrumentelor adecvate de evaluare a calității procesului de educație, aspecte care au condus la o îngrădire a accesului la educație pentru copiii vulnerabili. În aceste condiții s-au agravat în mai mare măsură inechitățile sociale în cazul acestei categorii de copii, la care se adaugă, în mod special, izolarea, marginalizarea și discriminarea, cu repercusiuni atât educaționale, cât și psiho-emoționale nu doar pe termen scurt, ci și mediu sau lung[33].

Cercetarea relevă faptul că pe perioada derulării cursurilor online, copiii au manifestat diverse stări emoționale negative, cu impact direct asupra eficienței activității școlare: plictiseala este principala stare resimțită negativ de copii (47,5%), oboseală (32,7%), tristețe (27,1%), furie (23,2%)[34], iar copiii de vârste mici, în special din ciclul primar de studii, au resimțit mai puternic impactul negativ al izolării. Adolescenții spun într-o măsură semnificativ mai ridicată că s-au simțit singuri, triști sau furioși: 57,4% dintre copii au declarat că jocul pe telefon, tabletă sau calculator a fost principala activitate recreativă; timp petrecut în fața televizorului (44,9%); timp petrecut pe rețelele sociale (40,8%); 54,7% dintre copii recunosc că cel mai mare risc la care au fost expuși în această perioadă a fost dependența de internet, informațiile false și bullying-ul online[35].Unele măsuri impuse de starea de urgență au produs reacții emoționale disfuncționale, precum anxietate și incertitudine la elevii de toate vârstele, au apărut și unele situații noi cu care nu s-au mai confruntat, care impun acum acțiuni suplimentare, cum ar fi nevoia de securizare, afecțiune și sprijin concret mai mult ca oricând[36]. Stresul generat de situația nouă, anormală, a condus la unele reacții ușoare, cum ar fi oboseala, iritabilitatea, incertitudinea, care sunt temporare, dar și unele reacții severe, de durată, precum teama, izolarea sau anxietatea, care generează unele comportamente disfuncționale de răspuns în

[31] „Salvați copiii", 2020

[32] *Impactul Covid-19 asupra copiilor din România,* 2020, Organizația „Salvați Copiii România" (accesat în 10.05.2025), p. 2.

[33] *Ibidem*.

[34] *Ibidem*.

[35] Infografic_RO_SalvatiCopiii_Romania (2).jpg, *Save Our Education: Protect every child's right to learn in the COVID-19 response and recovery*, 2020, Save the Children International, https://www.savethechildren.net/save-our-education-report/ (accesat în 12.05.2025), p. 3.

[36] www.unicef.org/romania/ro (accesat în 10.05.2025).

situațiile stresante[37]. Raportul „Impactul Covid-19 asupra copiilor din Europa", realizat de „Save the Children International" (2020), subliniază o serie de consecințe ale pandemiei asupra bunăstării, educației și siguranței copiilor, după ce analizează comparativ situația din câteva țări și regiuni europene (România, Suedia, Italia, Spania, Olanda, Finlanda, Germania, Norvegia, Albania, Bosnia și Herțegovina și Kosovo). Presiunile financiare asupra părinților au produs, în perioada martie – iunie, o creștere a riscului de sărăcie în rândul copiilor la nivelul tuturor statelor, dar cel mai ridicat procent înregistrat apare în România:

Tabel nr. 1 Situația copiilor aflați în risc de sărăcie

ȚARA	Număr estimat de copii aflați în risc de sărăcie	Procentul copiilor aflați în risc de sărăcie din totalul populației de copii
Suedia	200.000	10%
Spania	2.100.000	24%
Finlanda	112.000	11%
Italia	2.100.000	20%
România	**1.300.000**	**34,6%**
Kosovo	aprox. 125.000	20,7%
Albania	aprox. 160.000	20%

Sursa: „Impactul Covid-19 asupra copiilor din Europa", realizat de „Save the Children International", 2020, Infografic_EU_SalvatiCopiii_Romania-(1).jpg, p. 4 (accesat în 12.06.2025).

Raportul „Salvați-ne educația" (Save Our Education), lansat la nivel global de „Save the Children International", estimează că, la începutul lunii aprilie 2020, în încercarea de a stopa răspândirea virusului COVID-19, 1,6 miliarde de elevi la nivel global – 91% din numărul total – nu mergeau la școală. Concluzie: **Pentru prima dată în istoria umanității, o întreagă generație de copii la nivel mondial își întrerupea studiile**[38].

Concluzii

Prezentarea unor aspecte cu privire la pandemie și impactul acesteia asupra derulării procesului educațional, se înscrie atât în logica temei abordate, prin care s-a evidențiat faptul că educația este influențată de mediul social dar, la rândul său, influențează evoluția socialului, cât și ca o continuare a ideilor și concepțiilor cercetătorilor din sfera științelor sociale care au subliniat relația directă dintre educație și societate. Acum, în perioada postpandemică, știm că generațiile de elevi, studenți și profesori care au traversat și experimentat direct, neașteptat și imprevizibil o formă cu totul nouă de relaționare școlară, sunt cei care s-au confruntat cu marea întrebare: cum să gestioneze o situație pentru care nimeni nu a fost pregătit, astfel încât să nu existe pierderi educaționale profunde,

[37] *Ibidem*.
[38] *Ibidem*.

dificil sau imposibil de recuperat. Nu trebuie pierdută din ecuație ideea că actualii elevi/studenți, care au învățat în condițiile dificile ale pandemiei, vor deveni viitorii adulți și specialiști în diversele domenii, deci, pe umerii lor va sta, de fapt, evoluția, progresul sau dimpotrivă, pierderile la nivelul societății. Transferul de la un sistem de învățământ față în față la cel online, fără o pregătire corespunzătoare a cadrelor didactice, a fost una dintre problemele educației în perioada pandemică[39]. S-ar impune o anumită prudență în utilizarea domeniului digital în procesul instructiv-educativ, mai ales din cauza faptului că prezența elevilor pe rețelele sociale reprezintă unul din factorii care pot influența atât pozitiv, cât și negativ, performanța educațională. Acest lucru nu exclude utilizarea actualelor tehnologii, dar învățarea online este de dorit să rămână ca alternativă mai ales în contexte excepționale[40]. Tehnologia reprezintă o reală resursă educațională, dar fundamentale sunt „direcția și amploarea" deschiderii pentru integrarea acesteia în activitățile de învățare, corelată cu experiența și competențele profesorilor[41]. Integrarea practicii digitale în cadrul procesului de învățare poate avea un rol important în dezvoltarea unor personalități capabile să se integreze și să rezolve cu succes problemele vieții prin asociere și cooperare, în contexte reale. În aceste circumstanțe, devine imperativă o abordare psiho-pedagogică nouă, prin intermediul căreia profesorii să își restructureze și recalibreze abordarea procesului de învățare-predare-evaluare, pentru a reuși o adaptare rapidă și eficientă la noile provocări din domeniul tehnologiei.

BIBLIOGRAFIE

Bloch, M. A., „Formation des enseignants", în *Revue française de pédagogie* (Paris), 1968, nr. 3, pp. 9-17.

Călin, M., *Filosofia educației. Antologie.* București, Editura Aramis, 2001.

Crețu, C. Rogoz, N., *Politici educaționale și sociale*, Suport de curs, 2020, https://ro.scribd.com/document/453776231/SUPORT-CURS-LICENTA-ZI-PIPPPEDAGOGIE-Cretu-C-Rogoz-N-An-3-Politici-educationale-si-sociale-pdf (accesat în 12.05.2025).

Dewey, J., *Trei scrieri despre educație,* București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977.

Durkheim, E., *Éducation et sociologie,* Paris, PUF, 1977.

Hatoș, A., *Sociologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2006.

[39] C. Ceobanu (coord.), C. Cucoș (coord.), *Educația digitală*, Iași, Editura Polirom, 2022.
[40] *Ibidem*.
[41] Farjon, D., Smits, A., Voogt, J., 2019, *Technology Integration of Pre-Service Teachers Explained by Attitudes and Beliefs, Competency, Access, and Experience*. Computers & Education, Vol. 130, https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.11.010 (accesat în 12.05.2025).

Ceobanu, C. (coord.), Cucoș, C. (coord.), *Educația digitală*, Iași, Editura Polirom, 2022.

Crețu, C., Dușe, C. S., et. al., *Politici educaționale în spațiul universitar*, București, 2011.

Farjon, D., Smits, A., Voogt, J., 2019, *Technology Integration of Pre-Service Teachers Explained by Attitudes and Beliefs, Competency, Access, and Experience*. Computers & Education, Vol. 130, https://doi.org/10.1016/j.compedu.2018.11.010 (accesat în 12.05.2025).

Rawls, J., *Théorie de la justice*, Paris, Editura Seuil, 1997.

Sălăvăstru, D., *Psihologia educației*, Iași, Editura Polirom, 2004.

Stănciulescu, E., *Teorii sociologice ale educației*, Iași, Editura Polirom, 1996.

Ștefănescu, D. O., Miroiu, A., Iliescu, A. P., Miroiu, M., *Manual de filosofie*, București, Editura Humanitas, 2003.

https://oregonstate.edu/instruct/ed416/PP2.html (accesat în 15.05.2025).

Impactul Covid-19 asupra copiilor din România, 2020, Organizația „Salvați Copiii România" (accesat în 10.05.2025).

Impactul Covid-19 asupra copiilor din Europa, realizat de „Save the Children International", 2020, Infografic_EU_SalvatiCopiii_Romania-(1).jpg (accesat în 12.06.2025).

Infografic_RO_SalvatiCopiii_Romania (2).jpg, *Save Our Education: Protect every child's right to learn in the COVID-19 response and recovery*, 2020, Save the Children International, https://www.savethechildren.net/save-our-education-report/ (accesat în 12.05.2025).

www.unicef.org/romania/ro (accesat în 10.05.2025).

Filosofia educației și legitimitatea pedagogiei ca știință

Philosophy of Education and the Legitimacy of Pedagogy as a Science

Anton ILICA
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
For a long time, since the science of education has detached itself from philosophy (since the philosophical inquiries of Im. Kant, who developed guidelines regarding learning and understanding his work on the critique of pure reason), pedagogy has sought to legitimize its field of knowledge (education) and outline its identity among the social-human sciences. In the interwar period, in Romanian science, pedagogy gained authority as the 'science of education,' through figures such as G. G. Antonescu, C. Narly, Ion Găvănescul, Ion C. Petrescu, Ion Gabrea, Onisifor Ghibu, Șt. Bărsănescu, and others. The changes over the last nearly half-century have directed pedagogical discourse towards 'educational sciences,' affecting the legitimacy of pedagogy by integrating this science into 'behavioral sciences,' which has led to a loss of identity in the field and has affected the scientific structure of what was called 'science of education.' The consequence was visible in the cracking of the education system and general education, with visible shortcomings reflecting the decline in the quality of entire samples of citizens, superficially prepared for responsible education and school and university education.

Keywords: *pedagogy, education, issues in teaching, causes.*

De multă vreme, de când știința educației s-a desprins din filosofie (de pe vremea filosofării lui Im. Kant, cel care elabora îndrumări privind învățarea și înțelegerea operei sale de critică a rațiunii pure), pedagogia a râvnit spre legitimarea domeniului cunoașterii sale (educația) și conturarea identității sale între științele socio-umane. În perioada interbelică, în știința românească, pedagogia și-a dobândit autoritatea ca „știință a educației”, prin G. G. Antonescu, C. Narly, Ion Găvănescul, Ion C. Petrescu, Ion Gabrea, Onisifor Ghibu, Șt. Bărsănescu etc. Schimbările din ultimul aproape jumătate de secol, au orientat discursul pedagogic spre „științele educației”, afectând legitimitatea pedagogiei prin integrarea acestei științe în „științe comportamentale”, ceea ce a condus la pierderea identității domeniului și afectarea structurii științifice a ceea ce se numea „știință a educației”. Consecința a fost vizibilă în fisurarea sistemului de învățământ și a educației generale, carențe vizibile scăderea calității eșantioanelor întregi de cetățeni, superficial pregătiți pentru o educație responsabilă și o educație școlară și universitară. Opiniile publice atrag atenția asupra unor disfuncționalități grave pe care le promovează un învățământ superficial (rarefiat de educație), ce permite imixtiuni politice, prin numiri administrative și

„recomandări” interesate. Pomenim de intervențiile sistematice ale lui **Andrei Marga (*Educația responsabilă. O viziune asupra învățământului românesc*, 2019), Mircea Platon (*Deșcolarizarea României*, 2020), Mihai Maci (*Anatomia unei imposturi. O școală incapabilă să învețe*, 2016),** dar și altele**.** În cartea, intitulată ***O istorie a gândirii pedagogice*** (2009), am prezentat, sub formă de medalioane și idei generatoare de gândire pedagogică, evoluția și teoria educației de la origini până în actualitate, considerând că educația constituie „o acțiune umanizatoare” de formare și dezvoltare a omului. Am constat că între cei pomeniți se află personalități care se regăsesc deopotrivă în filosofie, că multe dintre problemele celor două domenii ale cunoașterii sunt comune și au fost tratate deopotrivă de filosofi și pedagogi. Știm că pedagogia ca știință s-a desprins din filosofie și că doctrinele pedagogice au luat o cale spre independență încă de la Comenius, J. Locke, J. J. Rousseau, J. Pestalozzi, Im. Kant, Herbart, Froebel, Tolstoi și W. James. Mai apoi, o seamă de personalități sunt revendicate deopotrivă de pedagogi și filosofi: Levin, Moreno, Parson (filosofia/ pedagogia socială), Piaget, Maslow, Vâgotsky, C. Rogers, Bandura, Goleman, Gardner (filosofia/ pedagogia psihologică), iar în gândirea românească amintim pe C. Narly, G. Antonescu, O. Ghibu, Bârsănescu, Cucoș, Voiculescu, Macavei etc. Iau exemplul lui Im. Kant, care, pe lângă ***Criticile rațiunii*** sale …, a scris ***Tratat de pedagogie*** (1868).

***

Lansez un îndemn la reflecție asupra unor probleme filosofice și didactice, persistente în sistemul educațional actual din țara noastră. Detașat acum de activitățile didactice curente, îmi permit să emit reflecții care să sugereze o schimbare în bine a **stării educației**, a **pedagogiei**, ca știință a educației, și a **didacticii**, ca aplicație metodică a demersurilor teoretice ale acesteia. Opiniile derivă din observarea activităților școlare, din comportamentul unor cadre didactice, din calitatea îndoielnică a unui eșantion tot mai extins de absolvenți ai învățământului general și din configurația societății românești, „educate” pe baza unor legi vulnerabile ale educației naționale. Voi comenta doar câteva neajunsuri, unele fiind detaliate în recentul meu volum, intitulat ***Derapaje în educația românească***, apărut la Editura Ideea europeană, în anul 2022.

Un studiu analitic al noțiunilor pedagogice fundamentale este necesar. Acestea alcătuiesc nucleul terminologic specific care îi reconsideră ***statutul de știință***. Fără un asemenea demers de clarificare, ***știința educației*** întâmpină serioase dificultăți, inclusiv una esențială: pulverizarea ei în alte „științe”, absorbția sa de către acele domenii care vor reuși să realizeze un clar demers de stabilizare terminologică.

Ce argumente avem pentru a contesta actuala direcție a ***științei pedagogice***? Prima „odisee” terminologică este chiar al cuvântului „**pedagogie**”.

Nu avem în vedere geneza acestuia, deoarece față de acel înțeles, gândirea pedagogică s-a detașat de mult timp și nici n-ar mai fi cazul să-l mai revendice vreo generație. „**Pedagogia**” s-a desprins de filozofie, de psihologie și mai apoi de sociologie, statuându-și atribuția de a fi (singura) „***știință a educației***”. Educația e un proces, pe care pedagogia îl teoretizează, îi stabilește principiile, structurile și procedurile de configurare pragmatică.

PEDAGOGIE = ȘTIINȚA EDUCAȚIEI
ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI = ANSAMBLU DE DISCIPLINE (filosofia, psihologia, sociologia educației, biologia, biopsihologia, psihopedagogia, sociopedagogia, istoria educației, etnologia educației, economia educației, antropologia educației, educația comparată, fiziologia educației, științele comunicării, didactici speciale, știința evaluării, teoria modelelor)…

„Pedagogia” și-a pulverizat înțelesul și problematica în „științele educației”, iar acestea au devenit discipline complementare intitulate cam așa: *Teoria și metodologia curriculumului, Teoria și metodologia instruirii, Teoria și metodologia evaluării*. Părțile unui întreg domeniu au fărâmițat unitatea acestuia, revendicându-se din „științe”, în „discipline didactice”.
S-a produs evident nu doar o degradare a pedagogiei ca știință, ci și o golire/mutație de conținut întreținută de incertitudine semantică. Consecința oscilației terminologiei pedagogice a dus la dificultatea „acestei științe” de a oferi soluții teoretice, de tip doctrinar, pentru restructurarea procedurilor de îmbunătățire a educației generale a tinerilor. Mai mult, psihologii, sociologii, filosofii, medicii au emis doctrine, din perspectiva domeniului lor științific, oferind soluții de restructurare a activităților didactice, prin erijarea în specialiști ai educației.

Dificultatea pedagogilor de a-și servi domeniul pe care îl teoretizează constă în lipsa de preocupare pentru o terminologie autentică. Importând prea multe noțiuni din alte domenii, **știința educației** riscă să-și dilueze și mai mult „personalitatea”: ***curriculum, instrucție, eficacitate, strategie, design, manager, capabilitate, proiect, finalitate*** etc. Luând exemplul termenului „***curriculum***”, prin acceptarea acestuia în corpusul său de bază, pedagogia și-a compromis și mai mult caracterul de știință. Preluat fără un sens stabilizat, cuvântul „***curriculum***” presară confuzie și derută între didacticieni, prin imprecizie și chiar forme gramaticale („*curriculumului*”, „*curricula*”, „*curricule*” etc.). „***Instrucție***” a fost preluat din știința militară, însemnând „*a face doar cum spune superiorul*”; „***Manager***” este preluat din științele economice, însemnând „*a adminstra*”, „*a coordona*” și poate „*a face ordine în bucătărie*”. Lipsa de inspirație științifică a dus la formulări de tipul „*învățarea învățării*”, „*formarea formatorilor de formatori*”, „*evaluarea evaluatorilor*”, „*construirea competențelor transversale*”.

Este necesar un studiu semantic pentru alcătuirea unui corpus științific de bază, care să asigure coerența științifică pentru lungă durată a pedagogiei. Avem

nevoie de un inventar de definiții, de tipuri reprezentative de studii, dar mai ales de o poziție critică, poate agresiv polemică, în vederea înlăturării erorilor și afirmării unor opțiuni precise pentru definițiile nodale ale domeniului.

În fine, practicienii (profesori, educatoare, învățători) așteaptă o ***paradigmă pedagogică***, în stare să ofere idei și soluții practice la expectanțele atât de amăgitoare și amânate ale societății actuale. Pedagogia are nevoie să-și orânduie propria știință, ca apoi să aibă credibilitate. Existența Institutului de Științe Pedagogice, a unei prese pedagogice (e adevărat incoerență, resimțindu-se absența **reală** a *Revistei de pedagogie*), funcționarea a circa 20 de Facultăți de Științe ale Educației, precum și o pleiadă de profesori universitari, doctori în științele educației etc. constituie o rezervă importantă pentru clarificări și delimitări ale domeniului pedagogic.

a. Prima chestiune se referă la ***legitimitatea terminologiei pedagogice***, atât de afectată de invazia unor semnificații ale conceptelor, fără ca pedagogii (ca teoreticieni ai științei educației) să ia suficientă și fermă atitudine. Protejarea conceptualizării într-un domeniu științific constituie un temei de stabilitate și „zid de apărare" împotriva altor științe de vecinătate („de frontieră"). În cazul nostru, știința pedagogiei, recunoscută a educației, este asaltată de alte științe, care se revendică „ale educației", și care împing granițele epistemice și conceptuale peste atitudinea pertinentă a unui vecin mult prea constrâns de nevoia soluțiilor. Pedagogia nu s-a știut apăra, iar unii pedagogi (ajunși conducători de doctorate, fără ca ei să fi dobândit suficientă știință de a scrie!) chiar justifică pălăria numită „***științele educației***" sub care se cuibăresc psihologi, sociologi, antropologi, defectologi, educologi, filosofi. Tot mai mulți „prieteni ai științei educației" devin interesați de învățare, erijându-se în salvatori și participând la îmbrăcarea câte unui petic din haina atât de largă și generoasă, numită *„științe" ale educației*.

Sub această denumire, fundamentele teoretice ale pedagogiei rămân doar demersuri aplicative ale sociologiei, filosofiei, psihologiei, în discipline didactice cu denumiri de sine stătătoare: ***Pedagogie socială, Psihologie pedagogică, Filosofia educației***, iar „*Știința educației*", adică **Pedagogia**, s-a risipit, ca disciplină de învățământ, în denumiri de tipul ***Teoria educației, Teoria curriculumului, Teoria instruirii, Teoria evaluării, Alternative educaționale*** etc. **Pedagogia** și-a diluat rolul de a îndeplini condițiile unei **științe autentice și legitime**.

Ne aflăm într-un agresiv gest de imperializare a atitudinii și delegitimarea pedagogiei ca știință principală, fundamentală și responsabilă a educației. Confuzia de termeni solicită pedagogilor (adică a celor peste 400 de profesori cu doctoratul în științele educației, precum și a multor habilitați să gestioneze doctoranzii tot mai numeroși!) clarificări și legitimări conceptuale, cum ar fi cazul unor noțiuni (*curriculum, scenariu, management, rol, ergonomie, activități integrate, competențe generative, evaluarea randamentului, tehnologie didactică* ș.a.).

b. Pedagogii contemporani nu au sentimentul unei ***comunități științifice coerente***, ar fi o altă opinie. Nici nu există o instanță, de tip asociativ, care să pondereze excesele ori să încurajeze valorile. Asociația Academică a Pedagogilor ori Asociația Pedagogilor Creștini au fost înființate recent atrăgând atenția asupra inactivității bătrânei Asociații a Pedagogilor. Critica analitică ori sintetică este inexistentă, chiar și pentru că nu există o presă pedagogică de opinie (un fel de arbitru, care să dispună - și să impună – de criterii valorice). Astfel că apar volume cu același titlu semnate de autori diferiți, nu sunt analizate ideile comune sau compilate ale acestora, nu sunt inventariate sugestiile pozitive, nu sunt comparate textele volumelor pentru ponderarea plagiatelor parțiale din literatura pedagogică națională sau internațională.

În comunitatea pedagogilor români, nu există elemente care să le întrețină o dezirabilă rigoare științifică. Oricine poate scrie orice, ideile, impresiile, opiniile, dacă există sau sunt preluate, trec cu nonșalanță în „criteriile de promovare", cumularea punctajelor ISI, cu factor de impact și de „îmbogățire a rafturilor – rândul doi – bibliotecilor personale" etc. Plagierea e o seducție, la care mulți nici nu pot rezista.

c. Următoarea reflecție ține de comportamentul ***obedient*** (executant) ***al cadrelor didactice***. Serviciile profesorului țin de îndeplinirea – în cadrul unui proces coerent, sistematic și colectiv – a unor atribuții stabilite prin programe curriculare, supravegheate de Inspectoratele școlare. Caracterul birocratic (justificativ al activității) își pune amprenta asupra activității didactice. Recomandările metodologice ***devin dispoziții***. Dacă acestea se referă la activități integrate, organizăm activitățile în formulă integrată (confundată cu interdisciplinaritatea), deși programele școlare sunt elaborate pe discipline de învățământ. Dacă se recomandă înlocuirea ***obiectivelor educaționale*** cu ***competențe transversale***, schimbăm macazul pe „competențe". Dacă „recomandarea decidenților" se focalizează pe „tehnici ale gândirii critice", cine nu se adaptează devine conservator, retrograd. Câtă independență mai poate afișa profesorul, presat de „recomandări" pentru îndeplinirea unei programe școlare incoerente, față de care elevii înșiși au blocaje motivaționale? Câtă suspiciune mai poate suporta profesorul sub presiunea neparcurgerii programei, a întârzierii utilizării metodelor activ-participative, a rezultatelor neconforme cu conținutul subiectelor elaborate într-un birou de pe strada Berthelot, a evitării tehnicilor informaționale, a manualelor neinspirate, a „camerelor de supraveghere a supraveghetorilor" la examene, a formalismului gradelor didactice, a necunoașterii literaturii de specialitate etc.

a. Formarea inițială pentru exercițiul profesoral este consecința unui „master didactic" de doi ani, program de studii universitare care „*vizează în mod integrat cele trei componente esențiale ale profesionalizării pentru cariera didactică: pregătire avansată psihopedagogică, didactică și de specialitate*". În procedura de formare inițială (și continuă) prin ***masterul didactic*** (înlocuitor al

„modulului pedagogic"), se manifestă alte derapaje. Aplicarea tipologiei disciplinelor (obligatorii și opționale) are aceeași configurație (dar într-o formulare mai sofisticată) ca la programul de licență, fiind operaționalizată de aceiași profesori cu aceleași conținuturi de curs. Disciplinele/ Materiile (oribile denumiri !) din ***Planul de învățământ*** au nevoie de traducător: *Medii virtuale de învățare și RED (resurse educaționale deschise), Abilități de formare, Coaching și Mentorat.*

Propuneam cândva ca formarea profesorilor să se asigure prin ***facultăți pedagogice***, iar specializarea să se dobândească prin masterat în domeniu. Exemplu: profesorul de istorie să fie licențiat în științele educației și cu masterat în istorie. El nu s-ar da ***istoric***, ca acum, ci profesor de istorie. Etc.

b. În fine, universitarii vă propun „teorii moderne ale educației", irigate de „competențe transversale și metacognitive", „perspective integrate", *E-Learning, Web-based learning și Blended learning* sau „o didactică postmodernă" cu *aplicații ale neuroștiințelor cognitive în învățare*. În plus, „Echipa academică (?) din universitate" vă va învăța „*competențe* ***solide*** *de cercetare aplicată*". Îi credem pe cuvânt, deși știți că în realitatea școlară, liceală sau universitară vom regăsiți o altă realitate. Toate teoriile ori doctrinele devin doar eventuale resurse „bibliografice" în fața unor scenarii, folosibile doar la sesiuni metodice de comunicări pentru punctaj de promovare ori salarii de merit etc.

c. Ca să nu mai spun și de noi, care ne numim ***filosofi***, deși suntem doar profesori de filosofie și prea puțini creatori de gândire filosofică. Diferența dintre filosoful ca om de știință și filosoful care descifrează pentru elevi/ studenți o programă școlară/ un curriculum universitar e o altă chestiune cu drept la discernământ. Filosofia limpezește poziția omului în relație cu cunoașterea. Filosofia nu mai poate rămâne un ***exercițiu retoric*** și nici la ***o reluare a unor aserțiuni vechi într-un limbaj nou***. „Filosofia timpului actual", cum spune Andrei Marga, înseamnă ***acțiune, implicare***, spre a feri lumea de înfățișări distopice, cele care dau rațiunii superficialitate. Filosofia actuală presupune „*acțiune rațională în raport cu* ***un scop***" și „*acțiune rațională în raport cu* ***o valoare***".

d. La rândul ei, „Pedagogia timpului actual" este erodată de numeroase confuzii. Conturul său epistemologic își are izvorul în ***atitudini speculative***, nu în experimente autonome. Pedagogia teoretizează educația, dar acest domeniu e rutinat de confuzii și neclarități. Ce este educația devine o întrebare fără sens înafara zborului atenției spre ***etică*** sau ***morală***. Confuzia dintre ***educație*** și ***învățare*** e o altă cauză a crizei în care bâltește educația. În fine, educația și, deci, ***pedagogia ca știință care o teoretizează***, nu dispune de un nucleu terminologic de bază, atent identificat și bine conturat. Sugerez reflecțiile proprii ale profesorilor și ale decidenților pentru a contribui efectiv la o școală încrezătoare, pe baza unei teorii a educației, familiarizată cu valorile.

Concluzii

E. Joița [1] propune „*construirea unei metateorii pedagogice, care să redefinească și matricea disciplinară, să valorifice mai eficient un bun de preț - istoria pedagogiei, să stabilească criterii calitative în identificarea și folosirea faptelor semnificative în educație, să ofere alternative de soluționare a diferitelor anomalii, să definească mai adecvat reguli ale afirmării rolului comunității științifice specifice, să identifice și să consolideze semnele revoluției științifice în acest domeniu, atât de important pentru evoluția durabilă a societății*". Reacția pedagogilor contemporani la subordonarea (reală) a „**pedagogiei**" de către „**științele educației**"[2] a fost palidă, ba mai mult o bună parte dintre aceștia au îmbrățișat ideea cu entuziasm și încântare. E adevărat că de mult timp pedagogia nu mai era o știință a educației generale, ci o știință a învățării educaționale instituționalizate. Pedagogia nu mai arbitra modul de realizare a educației în afara școlii, focalizându-și interesul științific (concepte, paradigme, teorii, idei) pe problematica didactică, a procesului de învățământ școlar. Imaginea de ansamblu a educației a rămas un teren de activitate abandonat de expertiza științifică. Deși se integra definirii de „știință a educației", ***pedagogia*** nu rezolva decât o secvență a „educației", iar soluțiile sale paradigmatice nu aveau efecte, decât eventual secundare. Ea se intersecta cu ***didactica***, iar pedagogia era mai mult speculativă decât bazată pe o cercetare experimentală. În consecință, pedagogia și-a pierdut caracterul de „știință normală" (după teoria kuhniană) și matură, devenind un instrument intelectual a cărui utilitate (și utilizare) rămâne riscant.

Concluzia este că se impune o nouă ordine pedagogică în **organizarea** și deopotrivă în **desfășurarea** procesului de învățământ. Cine s-o facă? Decidenții politici n-au găsit oportunitatea care să împiedice degradarea educației formale și informale. Pedagogia nu a fost consultată și nici respectată. Știința educației nu reușește să depășească handicapul unor imprecizii terminologice și să-și contureze **un nucleu epistemic tare**. Împrumutul unor termeni din alte domenii, cu semantică aproximativă sau adaptată, e un credit pedagogic care-i șifonează ritualic personalitatea științifică. Unele concepte au degajat semnificații riscante, pe care pedagogii le-au înfiat cu inocență: *randament, rol și scenariu, management, curriculum, tehnologie didactică, proiecte, strategie, tactică, instruire* etc.

Pedagogia are nevoie de reprezentare autoritară. Lipsa de încredere în autoritatea științei educației are efecte periculoase asupra identității științifice și comportamentale ale tuturor cetățenilor. Pedagogia nu are capacitatea de a găsi

[1] E. Joița, *Știința educației prin paradigme. Pedagogia văzută cu alți ochi*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 151.

[2] Prin 1990, cinci expulzați din Institutul de Științe Pedagogice (ISP) desființat prin 1980, iau inițiativa reînființării acestuia sub denumirea de Institutul de Științe ale Educației (ISE). Limbajul pedagogic și-a schimbat terminologia, structura funcțională și a generat noi direcții în școala românească, fără a ține seama de specificul acesteia și nici de tradițiile sale valoroase.

soluții la degradarea acestei identități. „Pedagogii” / Profesorii de pedagogie asistă (cu inocență și cu obediență) la perpetuarea unor vicii în educația tinerilor și în erodarea calității vieții, avându-și cauza în lipsa unei coerente, formarea și păstrarea unor constante educaționale, vizibile în comportamente indezirabile. Comunitatea pedagogică, națională și europeană, e bântuită de dezbinare și de orgoliu.

BIBLIOGRAFIE

Călin, C. Marin, *Filosofia educației*, București, Editura Aramis, 2001.

Cristea, Sorin, *Studii de pedagogie generală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2004.

Cucoș, Constantin, *Pedagogie și axiologie*, Iași, Editura Polirom, 1995.

Ilica, Anton, *O istorie a gândirii pedagogice*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2009.

Idem, *Derapaje în educația românească*, București, Editura Ideea europeană, 2022.

Joița, E., *Pedagogia – știința integrativă a educației*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Idem. *Știința educației prin paradigme. Pedagogia văzută cu alți ochi*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Marga, Andrei, *Educația responsabilă. O viziune asupra învățământului românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2019.

Idem, *Educația în tranziție*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1999.

Idem, *Reforma învățământului și provocările noului secol – The Reform of Education and the Challenges of the Next Century*, Colegiul Noua Europa, 2000.

Idem, *Anii reformei: 1997-2000*, ediția a II-a, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, 2007.

Platon, Mircea, *Deșcolarizarea României*, Editura Ideea europeană, 2020.

Maci, Mihai, *Anatomia unei imposturi. O școală incapabilă să învețe*, București, Editura Trei, 2016.

Negreț-Deobridor, Ion, *Didactica Nova*, București, Editura Aramis, 2005.

Voiculescu, Florea, *Manual de pedagogie contemporană. Partea I: Obiectul și temele fundamentale ale pedagogiei*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2005.

Identitatea românilor arădeni. O perspectivă istorico-hermeneutică

The Identity of the Romanians of Arad. A historical-hermeneutic perspective

Florea LUCACI
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
By its very universality, identity can generate problems in a particular context. In this study, I consider the identity of the Romanians from Arad. The issue is complex and requires clarifications of a logical, historical, social and cultural nature. In this sense, the interest falls on the answer to three questions:

1. How do we define identity as a type of life of a Romanian community?
2. Which properties of identity are constant and which change over history?
3. What does assuming a certain identity entail?

Keywords: *identity, logic, history, culture, Romanian community.*

În mod paradoxal, prin însăși universalitatea sa, *identitatea* poate genera probleme în context particular. Or, chestiunea pe care o am în vedere vizează tocmai particularitățile identității manifeste la nivelul unei comunități umane. Ca punct de plecare, vă propun spre reflecție un pasaj biblic și câteva date istorice.

Prima chestiune: „Zisu-i-a Acela: «De acum nu-ți va mai fi numele Iacov, ci Israel te vei numi, că te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și ai ieșit biruitor!»” (Facerea, 32, 28). Acest caz asumă ideea că numele *Israel* este semnul identității evreilor ca *popor ales*. Consacrarea dată de Vechiul Testament nu este doar mistică, ci și una istorică, astfel că deși poporul evreu a fost supus unor mari încercări existențiale, tinzând spre limita suprimării, a ieșit mereu biruitor, identitatea păstrându-se aceeași peste milenii.

A doua chestiune vizează existența unor mărturii istorice care confirmă identitatea locuitorilor din Zărand, localitate din câmpia Aradului. Astfel, în *Cronica Notarului anonim al regelui Bela* în care este amintit Zărandul[1], este descrisă scena în care Menumorut îi spune solului trimis de Arpad că el este în „grația domnului meu, a împĕratului din Constantinopole”. Așadar, din relația cu Bizanțul rezultă clar că la început de secol X locuitorii din localitate și zona

[1] *Cronica Notarului anonim al regelui Bela. Faptele ungurilor*, ediție bilingvă latino-română, traducerea din latină de Mihail Besan, Sibiu, Editura Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, 1899, p. 45 și p. 85.

aferentă erau creștini. Peste șapte secole, la anul 1666, celebrul istoric și scriitor turc Evliya Çelebi trece prin Zărand, notând în jurnalul său de călătorii că „este un sat de valahi”[2], adică locuit de țărani români ortodocși. La *conscripția iosefină* din 1787 se consemnase că locuitorii din Zărand vorbeau limba *valachica,* iar religia era *graeci ritus*[3], iar mulți dintre bărbați purtau numele Ioan. Așadar, pentru zărăndan relația cu divinitatea era intermediată de sfântul al cărui nume i s-a dat prin taina botezului. Generalizând, putem susține că *numele Ioan* era sinonim cu român și tot sinonim cu român era termenul *ortodox,* această religie fiind considerată chiar *legea sacră* care atesta însăși dreptul la existență a poporului român.

În temeiul acestor date istorice, un logician din secolul al XVIII-lea ar fi putut sintetiza problematica identității zărăndanului în perfecțiunea unui silogism:

Țăranii din Zărand sunt români ortodocși.
Numele Ioan este dat la botez multor țărani din Zărand.
Numele Ioan este consacrat ca nume românesc.

Datele din secolul al XXI-lea privind românii din Zărand l-ar încurca pe oricare logician, respectiv nu ar mai putea încadra situația legată de identitatea locuitorilor în formula unui silogism. Au apărut variații privind ocupația, religia, numele de botez și locuirea. Astfel, pe lângă țărani au apărut intelectuali, funcționari, muncitori industriali; pe lângă ortodocși există astăzi penticostali și baptiști; pe lângă numele Ioan, Gheorghe, Florea, Petru, Pavel etc., nume consacrate prin calendarul Bisericii ortodoxe, au fost puse copiilor la botez nume cu origini italiene, spaniole, germane etc., rezultând inși fără zi onomastică; pe lângă cei localnici, mulți zărăndani s-au dezrădăcinat, devenind rezidenți în Arad și în alte orașe ale României, în țări europene și SUA, iar în Zărand s-au stabilit oameni din alte părți ale României.

Evident, situația identității zărăndanului, care părea anistorică, de la atestarea sa în Evul mediu timpuriu până în zorii epocii moderne, a devenit acum problematică, implicit a românului arădean sau chiar la nivel național, nemaiavând acea tărie ce poate fi legitimată și logic și istoric.

***

Deja se întrevede că problema pe care o am în vedere este legată de temeiurile identității românilor arădeni, iar prin extensie a tuturor românilor. Chestiunea este complexă și presupune lămuriri de natură logică, istorică, socială și culturală. În acest sens, interesează motivația și răspunsul la trei întrebări:

1. Cum definim identitatea ca tip de viață a unei comunități românești?
2. Care proprietăți ale identității sunt constante și care variază sau se schimbă la scara timpului istoric?

[2] Evliya Çelebi, în *Călători străini despre țările române,* vol. VI, partea a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 652.
[3] Nicolae M. Popp, *Crișana și Maramureșul în Conscripția iosefină*, București, 1947, p. 53.

3. Ce presupune asumarea unei anume identități?

Primul pas în căutarea răspunsurilor constă în valorificarea unor date concrete oferite de cercetări istorice, studii antropologice, situațiile statistice care vizează dinamica istorică a vieții religioase, culturale și politice din zonă.

Al doilea pas presupune adoptarea metodei logicii hermeneutice, respectiv de fundamentare a răspunsului pe acea parte care dă seamă de întreg. Prin analogie, această perspectivă ar fi lămuritoare pentru ceea ce numim *identitate calitativă.* Este vorba de identitatea unui moment istoric, a unei epoci, a unei comunități, care este întemeiată pe un element elitist definitoriu (idee, credință, cultură, personalitate). Dintre numeroasele exemple posibile reținem:

a) Din perspectiva istoriei, prin vechime Zărandul a dat denumirea uneia dintre țările românești ale Ardealului și a munților care o mărginesc la sud, precum și a locuitorilor.

b) Națiunea română și-a afirmat ca temei existențial-istoric *ideea originii latine*, prevestită de observația lui Grigore Ureche „de la Râm ne tragem", afirmată de Dimitrie Cantemir, Școala Ardeleană etc. și legitimată de acțiunile politice din 1918, care au dus la înfăptuirea României Mari;

c) 1 Decembrie 1918 este ora astrală a României, moment în care energiile unui popor au devenit o unică și sacră voință. Relativ la *ideea originii latine*, locul în care s-a consfințit Marea Unire a fost ales simbolic, adică Alba Iulia, oraș al cărei temelii este vechiul Apulum, cetate romană.

Cu aceste preparative, consider că putem trece la abordarea sistematică a problemei enunțate, adică:

(i) Răspunsul la prima întrebare (definirea identității ca tip de viață a unei comunități românești). Primul pas presupune lămurirea conceptului de *identitate*, întrucât acesta intră într-o mare diversitate de expresii, adică *identitatea persoanei*, *identitate arădeană, identitate națională, identitate europeană*, *identitate culturală* (cuprinde o serie de specii: *identitate bizantină, identitate romanică, identitate gotică*, *identitate neoclasică* etc.), *identitate religioasă* (cuprinde o serie de specii: *identitate ortodoxă, identitate catolică*, *identitate protestantă* etc.) etc.

Problema identității este abordată de Platon în *Cratylos*, unde se dezbate dreapta potrivire a numelor. El consideră că soluția ar fi etimologiile cuvintelor care ne definesc ființa, respectiv cunoașterea acestora ne dă adevărul relației dintre realitate și cuvinte. Aristotel a abordat într-un mod riguros problemele identității în legătură cu teoriile noțiunilor și ale definiției, dar Leibniz este cel care a definit clar acest concept ca principiu al gândirii care operează la nivelul construcției logice, în planul cunoașterii, dar și în cel ontologic, existențial.

Sintetic, formula identității este aceasta: $\alpha \equiv \beta = df\ \forall F\ (F(\alpha) \Leftrightarrow F(\beta))$, adică avem o relație de echivalență între două entități α și β (indivizi, clase, proprietăți), respectiv cele două entități au în comun o serie de însușiri indexate prin simbolul F. Identitatea „enunță ceva profund, *persistența substanței, a*

esenței lucrului, dincolo de vicisitudinile accidentelor. Omul este om și nu altceva, obiectul indicat prin termenul «om» este *omul* și nu altă ființă sau lucru"[4]. În cazul limbajului natural, având omonime și sinonime, corespondența semantică dintre semne (cuvinte) și obiecte (noțiuni) nu este biunivocă, ci multimultivocă, adică un semn – mai multe obiecte; un obiect – mai multe semne. De asemenea, principiul identității trebuie considerat într-o dublă relativitate[5]:

a) Relativitate față de *parametrul timpului.* Întrucât principiul identității are implicații ontologice, nu se poate ignora prezența timpului în lumea reală. Trebuie ținut seamă de două aspecte, adică „*identitatea în timp* (intraobiectuală, principiul invarianței) și *identitatea în spațiu* (interobiectuală, principiul echivalenței), adică este vorba de *timpul existenței umane și sociale*".
b) Relativitate față de *nivelurile existenței.* „Identitatea se cere judecată, după caz, în raport cu individualitatea sau cu specia sau cu genul", ținând seamă că se referă la esență, nu la accidente. În cazul problematicii identității românului arădean, speciei și genului le corespunde comunitatea arădeană, respectiv națiunea română.

Așadar, logica ne impune să stabilim acele însușiri care caracterizează identitatea unei comunități umane și, implicit, o diferențiază de alta. Întrucât nu doar viața omului este supusă transformărilor în timp, ci și istoria unei comunități umane, atunci trebuie să avem în vedere acel set de proprietăți care nu suferă modificări sau, mai bine zis, rămân constante în timp îndelungat. Or, de aici reiese că *identitatea este o construcție istorică* asumată și promovată de respectiva comunitate (neam, popor cu subdiviziunile sale etnografic-zonale și dialectale).

În cazul comunității românilor din vestul României de astăzi, potrivit datelor istorice, abia în secolul al XVIII-lea se produc modificări semnificative prin creșteri demografice și stabilirea în localitățile din zonă a maghiarilor, germanilor, sârbilor și a altor etnii. Pentru exemplificare, am luat doar două localități, Aradul și Zărandul, care în acea perioadă erau capitale de comitat, din 1744 rămânând doar Aradul.

Numărul de înscriși în conscripțiile secolului al XVIII-lea[6]

Localități/Conscripții	**1715**	**1720**	**1746-1752**	**1771**	**1787**
Târguri	Populația	Populația	Populația	Populația	Populația
Arad	560	845	3735	5350	9410
Zarand	265	220	885	965	1226

[4] Petre Botezatu, *Introducere în logică*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 28.
[5] *Ibidem*, p. 31.
[6] Eugen Ghiță, „Habitatul rural în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea", în *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*, Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), Arad, Editura Gutenberg, 2010, pp. 469-486.

La început de secol XVIII, Gheorghe Ciuhandu constată că în Arad, din cei 542 locuitori, 75 erau români, 321 sârbi, 38 maghiari, 2 greci, iar în Zărand din 229 locuitori doar unul era maghiar[7]. Practic, în 72 ani, populația orașului Arad crește de 16,8 ori, pe când a Zărandului doar de 5,3 ori. Aradul se dezvoltă mult, trecând de la stadiul de târg la cel de oraș cu o populație mixtă. De exemplu, în secolul al XVIII-lea are loc o colonizare masivă a germanilor, respectiv vin și se stabilesc în zonă în trei valuri: 1718-1740, 1744-1772 și 1782-1787. Practic, Aradului i se adaugă Aradul Nou cu germani și Gaiul cu sârbi. Venirea germanilor a determinat modificări importante în viața comunității, îndeosebi legate de viața economică (dezvoltarea industriei și comerțului), viața religioasă, viața culturală și educație.

Din datele istorice pe ultimii 300 de ani rezultă constituirea comunității arădene ca o comunitate urbană, cu populație mixtă, adică români, maghiari, germani, sârbi și alte etnii, ceea ce presupune identități lingvistice, religioase și culturale diferite. Prin urmare, identitatea românului arădean este supusă unor presiuni și unor posibile schimbări. În schimb, la nivelul satelor se conservă în cea mai mare parte o comunitate românească tradițională, cel puțin până la al II-lea Război Mondial.

(ii) Răspunsul la a doua întrebare (variația proprietăților identității). În Evul mediu, până la începutul secolului al XVIII-lea, respectiv când în zona arădeană se trece instituțional sub stăpânire habsburgică, identitatea românului arădean părea să fie asemenea unui destin la nivel de individ, dar și la nivel de comunitate, îndeosebi în Țara Zărandului unde românitatea era masivă. Românii aveau condiția precară de iobagi și își trăiau viața în satele lor incluse în latifundiile diferiților grofi maghiari. Sub aspect religios erau ortodocși, viața de cult desfășurându-se în incinta unor biserici de lemn sau în construcții precare cu pereți din nuiele lipiți cu lut, preoții fiind și ei tot iobagi. Școli nu existau.

După intrarea sub autoritatea Imperiului Habsburgic viața românilor din zona Aradului este supusă unor prefaceri profunde, unele benefice, altele nu, ceea ce afectează identitatea lor. Începând cu anul 1700 a început procesul de unire a Bisericii românești cu Biserica Romei. În 1745 Consiliul locumtenențial din Pojon (Bratislava de astăzi) a interzis „ca bisericile ne-catolice să fie renovate și făcute mai mari decât ce erau; și dacă s-ar face mai mari sau fără încuviințarea autorităților, ele să fie demolate”[8]. La ordinul Curții de la Viena, în perioada 1761-1763, generalul Bucow a pus în aplicare măsuri de represiune împotriva românilor, respectiv peste 500 de biserici ortodoxe au fost confiscate și date uniților, iar în jur de 150 de biserici și mănăstiri au fost distruse, lovite cu tunul și incendiate.. S-a ajuns în situația în care cele „mai numeroase «mănăstiri» erau numai niște schituri sărace, în care s-au retras 1 sau 2-3 țărani bătrâni evlavioși și

[7] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, Editura Diecezana, 1940, p. 231.
[8] *Ibidem*, p. 95.

cunoscători de ceva carte și care au dus cu ei toată averea lor mișcătoare: boi, vaci, oi, capre și stupi, care le dau hrana materială de toate zilele, completate și de darurile credincioșilor, care alergau la acești «sihaștri» pentru ușurarea și iertarea păcatelor împovărătoare de suflete”[9].

Între măsurile noilor stăpâni, conscripțiile au determinat modificări ale identității, respectiv românilor, care purtau doar nume de botez și diverse porecle, li se dau nume patronimice. Pentru ilustrare, redau aici situația din Zărand.[10] În legătură cu numele purtate de zărăndanii evului mediu, adică în urmă cu trei secole, se impun câteva observații:

- La Conscripția din 1715 un număr de opt iobagi nu au decât nume de botez, iar la cea din 1746 doar doi iobagi. Aceștia sunt jeleri. Nu-i de mirare! Din cercetarea conscripțiilor de către Gheorghe Ciuhandu, rezultă că numele patronimic apare atașat numelui de botez doar din 1715 și 1720, acestea fiind „inventate” de conscriptorii înșiși, folosind denumirea ocupațiilor (Pekurar, Trokar, Ladar, Ollar), localitatea de origine (Zarandi, Halmagyan, Szintyan, Deva), înfățișarea (Kurta = mic de statură; Gyerkan = copil; Horga = cârlig), porecle rezultate din denumiri de animale traduse din maghiară (Farkas = lup; Harka = peștele somn; Szarga = coțofană, țarcă), denumire legată de apă (Krisan = Criș), origini (Moldovan, Rusz, Sirb, Greku).

- Se întâlnesc și nume precreștine, de inspirație animistă, și anume nouă sunt botezați cu numele *Urs* (*Ursz*) și trei cu *Lup*. Deși zărăndanii erau creștini ortodocși, puneau aceste nume datorită persistenței credinței că respectiva persoană va avea puterea ursului sau șiretenia și inteligența lupului. Dintre aceste nume, unele au devenit porecle.

Între efectele pozitive ale stăpânirii habsburgice reține înființarea de școli pentru români și recunoașterea politică a națiunii române. Astfel, după mai bine de un secol a prins viață hotărârea Sinodului Mitropolitan de la Alba Iulia din 1675, adică „«tot creștinul se-și aducă pruncii la biserică și popa după ce va isprăvi slujba bisericii, să facă scire, cum se strângă pruncii în biserică să-i învețe» carte”[11]. În 1782 s-a emis o lege școlară intitulată *Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transylvaniae*[12]. Prin *Norma Regia* s-a acordat comunităților naționale dreptul de a deține școli și biserici proprii. Astfel, se ivește o bună ocazie de a se înființa școli și în părțile locuite de români și, totodată, de a se pregăti preoți și învățători pentru aceștia[13].

În ceea ce privește chestiunea dreptății pentru români, abia în 1863 Împăratul Franz Josef a convocat forul legislativ la Sibiu. Între cele 11 propuneri

[9] Ștefan Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. XI.
[10] Florea Lucaci, *Zărand, un nume istoric*, Arad, Editura Mirador, 2025, p. 12.
[11] Felicia Aneta Oarcea, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012, p. 64.
[12] Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975, pp. 49-50.
[13] Ioan Lupaș, „Iosif II și școalele românești din comitatul Aradului”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XLI, 1917, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917, pp. 5-6.

imperiale două sunt deosebit de importante: a) recunoașterea politică a națiunii române; b) recunoașterea limbii române ca limbă oficială, alături de maghiară și germană[14]. La 7/10 octombrie a fost adoptată legea pentru „egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor sale", lege promulgată de împărat în 26 octombrie/7 noiembrie 1863. Din păcate, după federalizarea imperiului la 1867 drepturile obținute de români sunt afectate. Paradoxal, în noua situație a devenit actuală o idee a Sf. Ioan Gură de Aur, și anume *tot răul care ți se face duce spre bine*. Este vorba de trezirea conștiinței naționale, astfel că numeroasele comunități etnice din cadrul imperiului s-au identificat ca români, sârbi, slovaci, croați, sloveni, afirmându-și cu tărie identitatea națională.

Față de această situație, intelectualii români din Transilvania reacționează. În 1911, la 50 de ani de la înființarea „Astrei", sunt inițiate acțiuni. „R. Ciorogariu, directorul Preparandiei din Arad, militează pentru organizarea cu acest prilej, a unui congres al profesorilor din școlile medii, unde să fie dezbătute problemele de bază ale școlilor medii din Transilvania"[15], în principal cele legate de definirea conceptului de educație națională, de unitatea învățământului românesc, de editarea unor manuale etc. Or, absolvenții acestor școli sunt cei care activează în școlile din satele românești, sunt cei care trebuie să elimine analfabetismul din rândul românilor, să-i educe și să trezească în ei conștiința națională.

Întrucât tot mai mulți români știu citi, presa românească pătrunde în sate și transmite mesaje legate de lupta pentru unire. Românii sunt îndemnați să vină la Alba Iulia. Înfruntând autoritățile maghiare, învățătorii s-au pus în fruntea grupurilor de țărani în drum spre Alba Iulia.

După formarea României Mari, învățământul din Ardeal trebuia reformat, prima fază necesară a fost inițierea unui proces de românizare, prin eliminarea disciplinelor legate de limba maghiară și istoria Imperiului Austro-Ungar. În anul 1924 s-a dat o *Lege a Învățământului*, care stabilea un sistem unitar de organizare a acestuia pe întreg teritoriul țării și instituia durata învățământului obligatoriu și gratuit de 7 ani. S-au construit noi școli peste tot în România unită, s-au înființat mai multe școli normale (de învățători), au fost tipărite în tiraj de masă manuale școlare.

Rezumând, *identitatea românului arădean* presupune ca elemente ale setului de proprietăți de identificare și, totodată, de diferențiere limba română, religia creștină, tradiție culturală, un spațiu de locuire. În decursul timpului, limba română s-a îmbogățit, împrumutând cuvinte din maghiară, germană, sârbă; religia creștină s-a diversificat, respectiv pe lângă cultul ortodox, rămas majoritar, o

[14] „Dieta de la Sibiu din 1863", în *Enciclopedia României*, https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Dieta_de_la_Sibiu_din_1863 (accesat în 23.02.2024).

[15] Vasile Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 25.

parte a locuitorilor români a devenit baptistă, penticostală, adventistă, greco-catolică; s-au format familii mixte, afectând tradiții culturale și religioase.

(iii) Răspunsul la a treia întrebare (asumarea identității). Nu-i greu de observat că răspunsurile posibile la primele două întrebări au generat multe alte întrebări și o serie de consecințe. Între consecințe reținem:

a) apar diferențe între dobândirea identității individuale și dobândirea celei colective;

b) prin căsătorii mixte s-a ajuns la situația în care unii români au fost puși în situația de a-și alege o anumită identitate național-culturală;

c) este afectată identitatea religioasă a românilor prin impunerea cultului greco-catolic, iar în secolul XX apar cultele neoprotestante;

d) apar modificări în identitatea culturală a românilor, respectiv devin vizibile influențe în onomastică, în limbă, în arhitectonica bisericilor și chiar a localităților, în portul popular, în muzică etc.;

e) prin migrația românilor și integrare europeană apar confuzii legate de asumarea unor seturi noi de valori.

Din perspectiva timpului, constatăm că elementele care constituie temeiul identității românului arădean, respectiv *limba, religia, tradiția culturală, spațiul de locuire* nu își păstrează puritatea și constanța istorică. În istoria sa, limba română s-a „îmbogățit", asimilând cuvinte din turcă, maghiară, germană, franceză etc., iar „romgleza" tinde astăzi să înlocuiască limba română în marile companii multinaționale. Muzica bizantină, esențială în liturghia ortodoxă, a suferit importante influențe occidentale, iar în arhitectura bisericilor din zona fostei Monarhii Austro-Ungare, majoritatea construite în secolul al XIX-lea, s-a impus stilul baroc, iar zugrăvirea icoanelor în multe dintre acestea a fost înlocuită cu pictura de atelier de tip occidental. Cultul ortodox, cândva legea sacră românului, se păstrează, dar numai sub condiția de „majoritar". În multe sate arădene, îndeosebi cele mai bogate din câmpie, portul popular, respectiv așa-zisul costum național, a fost înlocuit cu haine confecționate din stofe și țesături de tip industrial. În perioada industrializării, satele românești s-au depopulat, tinerii alegând orașul și traiul mai bun, iar după 1990, migrația a devenit o problemă națională, iar golul provocat în forță de muncă, asigurată de români, a devenit o tentație pentru populații africane și asiatice.

Așa stând lucrurile, nu-i greu de înțeles că românul este pus într-o situație problematică, respectiv a unei „alegeri de identitate național-culturală". Situația nu este oarecare și nu poate fi tratată cu indiferență de către instituțiile guvernamentale, știindu-se bine că unele conflicte ale lumii de azi au cauze în ceea ce se poate numi „identitate biculturală", „culturi de refugiu", „identitate confuzionată"[16].

Vrem nu vrem, identitatea românului este astăzi o problemă existențială cu bătaie istorică. Fiind o construcție istorică este asumată sau nu de individ, iar

[16] A. Marga, *Religia în era globalizării*, București, Editura Academiei Române, 2014, pp.21-22.

la nivel de comunitate este o chestiune de politici publice. Nu cumva există riscul de a cădea în dilema lui Hamlet, adică *A fi sau a nu fi* (To Be or Not to Be)?

BIBLIOGRAFIE

Botezatu, Petre, *Introducere în logică*, Iași, Editura Polirom, 1997.

Çelebi, Evliya, în *Călători străini despre țările române*, vol. VI, partea a II-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, Editura Diecezana, 1940.

Cronica Notarului anonim al regelui Bela. Faptele ungurilor, ediție bilingvă latino-română, traducerea din latină de Mihail Besan, Sibiu, Editura Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, 1899.

„Dieta de la Sibiu din 1863", în *Enciclopedia României*, https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Dieta_de_la_Sibiu_din_1863 (accesat în 23.02.2024).

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, București, 1975.

Ghiță, Eugen, „Habitatul rural în comitatul Arad în secolul al XVIII-lea", în *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*, Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), Arad, Editura Gutenberg, 2010, pp. 469-486.

Lucaci, Florea, *Zărand, un nume istoric*, Arad, Editura Mirador, 2025.

Lupaș, Ioan, „Iosif II și școalele românești din comitatul Aradului", în *Biserica și Școala* (Arad), anul XLI, 1917, nr. 1, 1/14 ianuarie 1917, pp. 5-6.

Marga, Andrei, *Religia în era globalizării*, București, Editura Academiei Române, 2014.

Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936.

Oarcea, Felicia Aneta, *Școala și societatea în comitatul Arad (1867-1918)*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2012.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.

Popp, Nicolae M., *Crișana și Maramureșul în Conscripția iosefină*, București, 1947.

Literatură și știință.
Actualitatea „profețiilor” lui Aldous Huxley

Literature and Science.
The Current Relevance of Aldous Huxley’s ‘Prophecies’

Prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ
Universitatea de Vest din Timișoara
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
This study emphasizes Aldous Huxley’s thesis that literature and science have in common that they both seek to investigate and communicate the most public human experiences, but they differ mainly in that while science is nomothetic, literature is idiographic. And since we live in an age of science, the literary artist will have to acquire a solid scientific culture. Only in this way do his fictions have a chance of being confirmed. Respecting this condition, Huxley’s ‘prophecies’ in Brave New World are almost all confirmed, except for the division of society into castes.

Keywords: *literature; science; utopia; prophecy; biological revolution*.

Dacă ar fi să-l credem pe un scriitor de succes din zilele noastre – e vorba de Michel Houellebecq – Aldous Huxley, filosof și romancier, deși unul dintre cei mai importanți și influenți gânditori din secolul XX, în ceea ce privește opera literară „e un scriitor foarte prost, frazele lui sunt greoaie și lipsite de grație, personajele insipide și mecanice. Dar a avut intuiția – fundamentală – că evoluția societăților umane, de mai multe secole, a fost determinată exclusiv de evoluția științifică și tehnologică – și că așa va fi din ce în ce mai mult... Și a fost primul scriitor, inclusiv printre scriitorii de SF, care a înțeles că, după fizică, biologia avea să joace rolul de motor”[1].

În cele ce urmează nu ne interesează calitățile estetice ale scriiturii lui Aldous Huxley, ci în mod deosebit intuiția sa amintită mai înainte, anume faptul că progresul științific și tehnologic, în mod special în domeniul biologiei, poate schimba radical soarta omenirii. Este cunoscut că acest autor britanic (1894-1963) provenea dintr-o familie ilustră de biologi (cu un bunic prieten cu Darwin, cu un tată și un frate biologi renumiți). Drept pentru care, același scriitor citat mai sus, subliniază în continuare: „Printre scriitorii din generația sa, era cu siguranță singurul capabil să prevadă progresul pe care avea să-l facă biologia”[2]. Avem de-

[1] Michel Houellebecq, *Particulele elementare*, ediția a doua, revăzută, traducere din limba franceză de Emanoil Marcu, Iași, Editura Polirom, 2012, pp. 170-171.
[2] *Ibidem*, p. 171.

a face cu un gânditor și un scriitor care avea o solidă cultură științifică, cu un autor influent care crede că scriitura literar-artistică nu este neapărat opusul demersului științific, ci mai degrabă literatura artistică și știința ar avea destine de complementaritate.

1. Literatură și știință

Chiar în anul în care a decedat (1963), Aldous Huxley a publicat o lucrare tocmai cu titlul *Literature and Science*, în care precizează din primele pagini că, în contextul prezent, știința ar putea fi definită ca un instrument foarte eficace de investigație, de ordonare și comunicare a celor mai publice experiențe umane. Iar literatura, la rândul ei, deși o face mult mai puțin sistematic, prezintă și ea astfel de experiențe umane cu caracter public[3]. Însă, dacă prezentarea de experiențe publice unește cele două componente fundamentale pentru orice cultură, ceea ce le desparte – uneori extrem de pregnant – este faptul că în timp ce știința este nomotetică, literatura rămâne mereu idiografică.

Dar și într-un domeniu, și în celălalt, pornirea se face de regulă de la limbajul comun. Numai că, din păcate, acest limbaj comun, „limbaj al tribului", nu este adecvat nici pentru demersul științei, nici pentru cel literar. De ce? Pentru că fiecare din cele două demersuri are nevoie de limbaje mai speciale, adică de un proces de „purificare" a limbajului comun. Artistul literar urmărește să comunice experiențe mai personale și este nevoit să inventeze sau să împrumute un tip de limbaj necomun, să obțină un sens mai pur pentru cuvintele din limbajul comun. La rândul lui, omul de știință are nevoie de un limbaj specializat, de un limbaj tehnic, care devine aproape pur atunci când este exprimat matematic[4].

Cu toate că artistul și omul de știință au în comun purificarea limbajului comun[5], rezultatele acestui proces sunt total diferite. Căci omul de știință purifică

---

[3] Aldous Huxley, *Literature and Science*, Harper & Row, Publishers, New York, Evanston, and London, 1963, p. 5.

[4] *Ibidem*, p. 12.

[5] Aldous Huxley cunoștea foarte bine neîncrederea unor mari filosofi în limbajul obișnuit. Cu aproape două decenii înainte de a publica *Literatură și știință*, Huxley publicase *Filosofia perenă* (în 1944), unde își exprimă convingerea – mai ales în capitolul despre „tăcere" – că vorbirea necugetată din limbajul comun „este un rău moral și spiritual periculos". Dacă suntem atenți la cuvintele rostite într-o zi obișnuită, observă autorul, „vom descoperi că cele mai multe dintre ele pot fi rânduite în trei grupe principale: cuvinte inspirate de răutate și asprime față de semenii noștri; cuvinte inspirate de lăcomie, senzualitate și dragoste de sine; cuvinte inspirate din pură prostie și rostite fără noimă și miez, doar de dragul de a face zgomot" (Aldous Huxley, *Filosofia perenă*, traducere din engleză de Daniela Rogobete, Iași, Editura Polirom, 2019, p. 280). Ca și Wittgenstein, autorul îndeamnă mai degrabă la tăcere, decât să rostim vorbe deșarte, așa cum se face frecvent în limbajul comun. Deși nu ne putem dispensa de limbaj, într-o critică radicală a acestuia – așa cum făcea Fritz Mauthner pe la început de secol XX – trebuie să înțelegem că limbajul comun este lipsit de valoare ca instrument de cunoaștere a lumii (Vezi și Ioan Biriș, *Limbajul și crampele mintale. De la Bolzano la Quine*, București, Editura EIKON, 2021, îndeosebi capitolul despre Mauthner). Motiv pentru care acest limbaj comun trebuie purificat, atât în știință, cât și în literatură.

limbajul pentru a deveni neambiguu, pentru a deveni cât mai clar posibil, așa încât, în vocabularul său, fiecare propoziție să fie susceptibilă de o singură interpretare. Purificarea făcută de literat este radical diferită, întrucât acesta se raportează mereu la fapte cu mai multe fețe și încearcă să exprime multiplele lor semnificații. De pildă, dacă se încearcă un răspuns pentru întrebarea „ce este un trandafir?", omul de știință va purifica termenul comun până la explicații botanice, biochimice, citologice sau genetice etc., în timp ce literatul va folosi metafore și termeni care să exprime experiențe ale acestei flori, trăiri sentimentale, contemplații, iubire sau dezamăgire etc.

Dar astăzi, atrage atenția Huxley, ne place sau nu, trăim în era științei! Ce mai poate face artistul literat în acest caz? Cum ar trebui să se raporteze literatul la domeniile științei? După opinia lui Huxley, artistul literat, pentru a se putea menține în continuare pe scenă, are nevoie de o cunoaștere generală a științei și de o înțelegere bună a filosofiei științei. În acest fel romancierul sau poetul, exprimându-se în limbajul artistic purificat, se pot apropia de adevăr pe calea lor. Autorul dă numeroase exemple din literatură, dar noi amintim aici doar romanul „Război și pace" al lui Tolstoi. Există, firește, un adevăr istoric al războiului dus de Napoleon în Rusia. Dar e la fel de corect să spunem că romanul lui Tolstoi (tocmai pentru că scriitorul cunoștea la amănunt evenimentul istoric, adevărul istoric despre acest război, și avea un talent de excepție pentru narațiune) ne oferă și el o imagine adevărată despre același război. Condiția e – cum spune Huxley – aceea ca scriitorul să cunoască adevărul științei (în acest caz al istoriei) și să stăpânească purificarea necesară a limbajului. Dar, se înțelege, această condiție nu poate fi îndeplinită decât de către cei mari, de către scriitorii ale căror opere rămân. Ceilalți sunt dați, cu toții, uitării!

Revenind la situația actuală, insistă Huxley, în ierarhia științelor din zilele noastre fizica atomică este cea mai exactă și mai completă în expresie matematică, dar în același timp este evident că biologia este mai relevantă pentru experiența umană decât sunt fizica și chimia[6]. Căci științele vieții sunt acelea care pot eventual să confirme unele din intuițiile artiștilor, așa cum și aceste științe, la rândul lor, pot avea nevoie de astfel de intuiții, raportul fiind convers. Dacă ne oprim, de exemplu, la cuvântul „om" din limbajul obișnuit, putem observa că el este utilizat cel puțin în trei sensuri principale: a) în sens larg de „umanitate"; b) în sens vag de „om al unei culturi", precum „omul clasic", „omul occidental" etc.; c) în sens de „om unic individual". Până nu demult filosofii și artiștii n-au cunoscut mare lucru despre speciile umane, și au cunoscut foarte puțin despre om ca produs al unei culturi, subliniază autorul britanic.

Înainte de apariția științei, la întrebări de genul „cine suntem noi, oamenii?", „care este destinul nostru?", „cum poate fi justificat Dumnezeu?" etc., dădeau răspunsuri numai filosofii-poeți sau poeții-filosofi, ne încredințează Huxley. Dar „destinul omului" chiar e o problemă extraordinară, problemă despre

[6] Aldous Huxley, *Literature and Science...*, p. 79.

care știința începe să trateze în cadrul medicinei greco-romane prin intermediul teoriilor umorale, ale celor patru umori care se amestecă în proporții diferite[7]. Însă abia în secolul XX știința și literatura – subliniază Huxley – au început să stabilească unele corelații între diferențele fizice la oameni și diferențele de temperament și comportament. Despre ceea ce unii literați aveau doar intuiții, acum începem să dispunem de date experimentale și statistice.

În teoretizarea sa, Huxley reține în sensul celor discutate aici îndeosebi lucrarea lui Johannes Lange, *Crimă și destin* (publicată în 1930), apoi descoperirile lui Lèone Bourdel privind corelațiile dintre grupele de sânge și temperamente. Pe baza predominanței uneia sau alteia din grupele de sânge A, B, O și AB, consideră Huxley, se ajunge ca într-o colectivitate să se constituie – în mod imanent – un anumit destin social. De pildă, atrage atenția Huxley, persoanele cu grupa de sânge B sunt, prin natura lor, mai războinice în mod spontan. Unde avem în număr suficient de persoane și cu grupa A, și cu grupa B pot apărea fricțiuni, iar unde domină cei cu grupa AB[8] (care manifestă, de obicei, angoase psihologice) au loc adesea manifestări agresive[9], așa cum e cazul în Balcani, în America Centrală și în nordul Americii de Sud etc.

2. „Profețiile" lui Huxley despre lumea nouă

Jean Servier, un foarte bun cunoscător al istoriei utopiilor, scrie că, în secolul al XIX-lea, prin încrederea în progresul oferit de știință și tehnică, s-au impus două credințe complementare[10] în gândirea europeană: milenarismul și credința într-un viitor fericit al societății. Însă bilanțul negativ[11] al societății industriale (îndeosebi prin ororile primului război mondial și prin dezastrul marii crize economice din 1929-1933) l-a inspirat pe Aldous Huxley pentru faimosul său roman *Brave New World* (Minunata lume nouă), publicat în 1932.

Mai târziu, în prefața scrisă pentru ediția din 1946 a romanului *Minunata lume nouă*, Huxley precizează că tema cărții sale nu este progresul științei în general, ci acel progres științific ce afectează indivizii umani, respectiv cercetările din biologie, fiziologie și psihologie, deoarece aceste științe ale vieții – prin rezultatele obținute – pot modifica în mod radical viața oamenilor. Concepând

[7] *Ibidem*, p. 84.
[8] *Ibidem*, p. 86.
[9] Este interesant de observat că în ultimii ani apar tot mai multe lucrări de bio-istorie, care argumentează teza că multe schimbări în sfera socială, în sfera politică și economică reflectă, de fapt, diferențe de temperament. Astfel temperamentul populației (mai important decât instituțiile politice, economice și decât deciziile liderilor) reprezintă cheia pentru răspunsurile la întrebări ca „de ce apar războaie?", „de ce apar recesiuni economice?", „de ce decad unele civilizații?", „de ce ratele de naștere descresc în unele societăți?", „de ce în unele țări avem forme stabile de democrație și în altele nu?" etc. (Vezi și Jim Penman, *Biohistory*, Cambridge Scholars Publishing, 2015).
[10] Jean Servier, *Storia dell´Utopia. Il sogno dell´Occidente da Platone ad Aldous Huxley*, traduzione dal francese di Claudio de Nardi, Roma, Edizione Mediterranee, 2002, p. 345.
[11] *Ibidem*, p. 349.

utopia lumii noi, autorul apreciază că, în noile condiții, individului tradițional („primitivului") nu i se oferă decât o alternativă, și anume o viață dementă în Utopie sau viața într-un sat de indieni (acei *pueblos* din triburile de indieni din sud-vestul SUA și din nordul Mexicului), adică într-o rezervație.

Însă acum (în 1946), mărturisea Huxley, dacă aș rescrie cartea, aș oferi primitivului o a treia posibilitate: aceea a existenței unui spirit sănătos în interiorul unei Rezervații[12] cu economie descentralizată, cu o politică de tip cooperativ, cu o știință și o tehnologie pentru om, dar și cu o religie conștientă și inteligentă despre sfârșitul omului și cu o filosofie dominantă de utilitarism superior.

Dar referindu-ne strict la Utopia din *Minunata lume nouă*, precizează autorul, cei care guvernează aici pot să nu fie neapărat sănătoși din punct de vedere spiritual – în sensul absolut al cuvântului – , însă ei nu trebuie considerați nebuni, căci scopul lor nu este anarhia, dimpotrivă, ei urmăresc în mod decis stabilitatea socială realizată prin intermediul progreselor științifice. Există, crede Huxley, o tendință a lumii contemporane către etatism (mai ales după descoperirea energiei atomice), și există o mare probabilitate ca guvernele viitoare să fie totalitare (tendință care nu poate fi contracarată decât dacă se va porni o mare mișcare populară, adică la scară foarte mare în favoarea descentralizării).

Între statele totalitare viitoare, subliniază autorul, vor fi cu adevărat eficiente[13] acelea în care „populația de sclavi" va iubi servitutea, iar asta se poate realiza prin mijloacele propagandei. O propagandă centrată pe tăcere cu privire la adevăr, însă conștientă că tăcerea nu este suficientă, deoarece aceasta nu poate fi decât o reușită negativă. Propaganda trebuie să fie la fel de eficientă și pe latură pozitivă, făcându-i pe oameni să iubească servitutea. În mod practic, pentru aceasta e nevoie de o revoluție profundă în spiritul și în corpurile oamenilor, revoluție care se va realiza cu ajutorul invențiilor și tehnicilor de ameliorare umană în copilărie, cu ajutorul drogurilor[14], cu ajutorul științei, dar și al eugeniei

---

[12] Aldous Huxley, *Le meilleur des mondes*, traduit par Jules Castier, Paris, Plon, 1998, pp. 9-10.

[13] *Ibidem*, p. 15.

[14] Nu trebuie uitat faptul că autorul a fost dispus să experimenteze în mod personal consumul de droguri, fiind interesat la un moment dat de descoperirile farmacologului german Ludwig Lewin privind efectele consumului de *peyotl* (de la cactusul indian), respectiv de mescalină (Lewin făcuse descoperirile sale în 1886). După ce a acceptat (în 1953) să fie cobai supravegheat de specialiști după consumul unei doze de mescalină, Huxley descrie experiența sa în lucrarea *Porțile percepției. Raiul și iadul*, traducere de Mihai Moroiu, Iași, Editura Polirom, 2012 (originalul a apărut în 1954, în engleză). Pe scurt, în acel experiment, autorul descrie următoarele: după jumătate de oră de la luarea dozei, viziuni de lumini aurii intense, dar și suprafețe de un roșu somptuos, apoi de structuri cenușii; după o oră și jumătate, disonanța culorilor, viziune extatică; percepția luminii după criterii diferite de cele spațiale; indiferență față de timp; percepție de forme în prim plan ... Drept consecințe ale consumului de mescalină sub supraveghere, Huxley reține: memoria și gândirea rămân intacte; impresiile vizuale sunt mult mai intense decât în mod obișnuit; voința se schimbă profund în rău; anumite lucruri pot părea mai bune. După 4-5 ore de la

etc. Se ajunge astfel la situația în care, pe măsură ce se diminuează libertatea economică și politică, sporește în compensație libertatea sexuală[15], dictatorii încurajând această libertate.

Să intrăm însă în Cetatea Utopiei. Autorul începe cu descrierea unei clădiri cenușii cu 34 de etaje, pe frontispiciul căreia sunt scrise cuvintele: „Centrul de incubație și de condiționare, Londra – Central", iar dedesubt stă inscripționată deviza Statului Mondial – „Comunitate, Identitate, Stabilitate". La parter, pot fi văzuți muncitori în salopete albastre supraveghind activitatea din sala de fecundații. Aici sunt „decantați" bebelușii ca ființe vii socializate. E o activitate necesară, explică directorul Centrului, deoarece omul se maturizează foarte lent (în vreo 20 de ani), însă știința vieții permite reducerea duratei. Maturizarea nu se face la întâmplare, ci prin recurgere la tehnicile de condiționare neo-pavloviană. De pildă, se poate proceda în felul următor: niște infirmiere aduc într-o sală multe vase cu flori și o mulțime de cărți. Apoi sunt aduși în sală copii de opt luni, care sunt îmbrăcați la fel, în hăinuțe de culoare kaki, și seamănă foarte mult. Acești copii sunt lăsați pe jos și se arată foarte încântați de flori și cărți. După un timp, infirmiera șefă pornește o sirenă, iar copiii încep să urle de frică; li se mai aplică și un mic șoc electric, iar copiii urlă de-a dreptul dement. Totul se oprește, copiii se destind, li se oferă din nou flori și cărți, experiența putându-se repeta, iar copiii vor crește cu o ură „instinctivă" față de flori și cărți. Explicația? E nevoie de astfel de condiționări din rațiuni economice, căci nu este util ca tuturor să le placă cititul sau florile.

---

consumul mescalinei, contemplația ajunge la apogeu, iar după 8-10 ore efectele dispar fără urme și fără dependență. Descrierea lapidară din *Porțile percepției* este continuată în *Raiul și iadul*. Aici, Huxley notează: „Viziunile sub influența mescalinei sau a acidului lisergic încetează dacă persoanei i se administrează o doză considerabilă de acid nicotinic. Astfel, ne vine mai ușor să explicăm rolul postului în declanșarea viziunilor. Prin reducerea cantității de zahăr aflate la dispoziția organismului, postul scade randamentul biologic al creierului... Provocând avitaminoză, îndepărtează din sânge acidul nicotinic care, este știut, inhibă viziunile" (Aldous Huxley, *Porțile percepției. Raiul și iadul*..., p. 87). Trăirile vizionare – unde experiența cea mai importantă este aceea a luminii, scrie Huxley – pot fi fericite (Raiul), dar pot fi și îngrozitoare, lumina transformându-se într-o radiație detestabilă (Iadul). Dar efecte similare cu cele ale mescalinei poate produce și concentrația crescută de dioxid de carbon (CO_2) în organism, așa cum se întâmplă în exercițiile *yoga* atunci când are loc întreruperea prelungită a respirației (crescând astfel cantitatea de dioxid de carbon), ori în cazul incantațiilor și intonărilor nesfârșite de sutre (la budiști) și al psalmodierilor nesfârșite (la călugării creștini), al strigătelor repetate și al urletelor la adepții trezirii spirituale etc. Același efect îl are și folosirea lămpii stroboscopice.

[15] Sub acest aspect, scriitorul Michel Houellebecq, la care am mai făcut trimitere în paginile anterioare, scrie că „Aldoux Huxley a devenit o cauțiune teoretică majoră a experienței hippy", apoi ideile sale au fost preluate și de mișcarea New Age (Michel Houellebecq, *Particulele elementare*..., p. 172). În lucrarea sa *Insula* (1962), Aldous Huxley imaginează o insulă tropicală paradisiacă, unde găsim o civilizație originală, necontaminată de restul lumii, cu o tehnologie avansată dar prietenoasă cu natura, o societate pașnică, fără conflicte, fără constrângeri și nevroze familiale, cu o nuditate naturală și o liberă practică a iubirii și sexualității (Aldous Huxley, *Island*, Chatto & Windus, UK, Harper & Brothers, US, 1962).

În *Minunata lume nouă*, conducătorii sunt convinși că stabilitatea este nevoia fundamentală a societății, fiind în același timp scopul ultim[16]. Deoarece nu există civilizație fără stabilitate socială, iar aceasta din urmă nu poate exista fără stabilitatea individuală. Familia nu mai poate fi atunci ceea ce a fost în mod tradițional. Dacă creștinismul a dorit ca femeile să fie vivipare, în lumea minunată – în special datorită progreselor din științele vieții – noua teorie a ectogenezei (viața în utere artificiale) permite să depășim viviparitatea. În noua societate nu mai e nevoie nici de violență, pentru că metodele mai lente, precum ectogeneza, condiționarea neo-pavloviană sau hipnopedia (respectiv memorizarea și învățarea în timpul somnului, când cuvintele ajung direct în inconștient, știindu-se că inconștientul ascultă de o mie de ori mai mult decât conștientul) sunt infinit mai sigure.

Firește, tot pe baza marilor progrese din științele vieții, în lumea nouă se ajunge ca stigmatele fiziologice ale bătrâneții să fie abolite, iar caracterul rămâne constant. Indivizii umani vor fi construiți pe caste diferențiate, Alfa, Beta, Gama, Delta și Epsilon, producția industrială fiind de tip „stup". Toată lumea este fericită!

Însă supravegherea este continuă și nu este permisă nicio abatere, nici măcar de gândire, sau mai ales de gândire... De exemplu, la un moment dat cineva propune o nouă teorie a biologiei. Administratorul are misiunea să vegheze și să ia o decizie, care sună în felul următor: „Maniera în care autorul tratează matematic concepția despre finalitate este nouă și extrem de ingenioasă, dar eretică și, în ceea ce privește ordinea socială prezentă, periculoasă și puternic subversivă. A nu se publica!". Apoi continuă: „Autorul va fi menținut sub o supraveghere specială"[17]. Deși lucrarea este extraordinară – aprecia cenzorul – , din momentul în care se acceptă explicația ordinii finaliste, nu putem ști unde se ajunge. Teoria ar putea conduce la o decondiționare a spiritelor din castele superioare și s-ar putea pierde credința în Binele Suprem.

După logica Administratorului din lumea nouă, nu doar inovațiile care pun în discuție stabilitatea trebuie eliminate, ci la fel de hotărât trebuie interzise și lucrurile vechi. De exemplu, operele lui Shakespeare, întrucât nu mai sunt de folos, din moment ce locuitorii lumii noi nu mai au nimic în comun cu lumea veche a lui Othello. Căci, la urma urmei, nu poți să faci și să apreciezi tragedii fără să ajungi la instabilitate socială... Ori, în lumea nouă există stabilitate, oamenii sunt fericiți și obțin ce vor. Ei se simt în siguranță, nu se îmbolnăvesc niciodată și nu le este teamă de moarte. N-au soții sau soți, n-au copii, n-au amante sau amanți..., adică n-au motive pentru emoții violente. Iar condiționarea îi ajută pe toți să se comporte așa cum trebuie!

Peste mai bine de un sfert de secol, mai precis în anul 1958, Aldous Huxley va publica lucrarea *Reîntoarcere în minunata lume nouă*, unde

[16] Aldous Huxley, *Le meilleur des mondes*, p. 61.
[17] *Ibidem*, p. 199.

mărturisește că „profețiile făcute în 1931 devin realitate mult mai devreme decât credeam eu că se va întâmpla acest lucru”[18]. Și, într-adevăr, dacă ideile utopice de la începutul anilor ´30 din trecutul secol păreau extrem de îndepărtate, imediat după al doilea război mondial autorul conștientizează că ele par a deveni realitate presantă. Totodată, Huxley ține să se detașeze de concepția lui George Orwell (care scrisese romanul *1984* în timpul anului 1948), întrucât, spune el, la Orwell e vorba despre o proiecție exagerată în viitor, o proiecție care cuprindea stalinismul și nazismul, pe când el, Huxley, scrisese profețiile sale înainte ca Hitler să ajungă la putere și înainte de impunerea decisă a dictaturii staliniste.

Apoi, în timp ce societatea descrisă de Orwell este controlată aproape exclusiv prin pedepse și prin teama de pedeapsă, în lumea imaginată de Huxley pedepsele nu sunt frecvente și sunt în general destul de blânde. Iar controlul în lumea nouă este realizat, cum am văzut, printr-o susținere sistematică a comportamentului dorit, susținere obținută prin subtile tipuri de manipulare aproape nonviolentă, precum și prin standardizare genetică.

Huxley subliniază și în *Reîntoarcere în minunata lume nouă* rolul major al propagandei, subliniind că progresul tehnologic a condus și conduce la centralizarea puterii și la organizarea continuă a acesteia, iar dezvoltarea fără precedent a marii industrii a mijloacelor de comunicare în masă nu mai este preocupată de ceea ce este real, de adevăr sau neadevăr, ci doar de „nereal”[19]. În lumea nouă sunt promovate continuu divertismente, filme, orgii, jocuri etc., acestea folosite în mod deliberat ca instrumente politice, în scopul de a-i împiedica pe oameni să acorde atenție realităților din societate și politică. „Astăzi – scrie Huxley – arta dirijării creierelor e pe punctul de a deveni o știință. Practicienii acestei științe știu ce fac și de ce o fac”[20]. Concluzia se impune de la sine: eficacitatea propagandei politice și religioase, crede scriitorul, depinde prin excelență de metodele folosite, nu neapărat de doctrinele care se propovăduiesc. Așa încât, atunci când condițiile sunt favorabile, „practic toată lumea poate fi convertită la practic orice”[21].

Concluzia este dură, care poate speria. Dar, vor spune unii, să nu uităm că e vorba, totuși, de o utopie, de o ficțiune..., realitatea fiind cu totul alta! Se pare însă că înlăturarea utopiei ca o creație de ficțiune, adică neadevărată, nu este întotdeauna soluția corectă. Dacă profețiile se vor dovedi cândva adevărate? Într-o lume a modalităților, trecute sau viitoare, e cunoscută în filosofie celebra și mereu actuala luptă dintre realiști și antirealiști.

Ne aflăm, cumva, în situația matematicienilor. O teoremă sau o formulă e considerată adevărată numai în momentul când e demonstrată, sau poate fi

[18] Aldous Huxley, *Reîntoarcere în minunata lume nouă*, traducere de Suzana și Andrei Bantoș, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 10.
[19] *Ibidem*, p. 48.
[20] *Ibidem*, p. 53.
[21] *Ibidem*, p. 80.

adevărată și înainte de acest moment? „Realiștii – scrie filosoful și scriitorul francez Fabrice Pataut – consideră că enunțurile despre trecut pot fi adevărate (sau pot fi false) independent de abilitatea de a recunoaște dacă sunt sau nu adevărate (sau dacă sunt sau nu false). Antirealiștii neagă cu vehemență acest lucru”[22]. Aprecierea se poate extinde și la modalitatea viitorului, mai ales când profeția utopică nu este pură imaginație, ci se bazează pe observația atentă a unor tendințe reale, așa cum procedează și Huxley pornind de la progresul științific și tehnologic din științele vieții.

Prin romanul său utopic, artistul literat ne oferă un tablou destul de veridic al societății viitoare. Un tablou care, de regulă, este așteptat de la oamenii de știință socială. Nu cunoaștem însă un astfel de specialist, Aldous Huxley dovedindu-se în schimb un artist vizionar, unul de primă mărime, un scriitor și filosof care, pe baza unei excelente cunoașteri a științelor vieții, a reușit să ofere o imagine despre un viitor ce se înfăptuiește sub ochii noștri.

Singurul punct în care Huxley „s-a dovedit profet mincinos”, scrie Houellebecq, este acela al diviziunii societății pe caste. În rest, scriitorul Houellebecq recunoaște într-o sinteză foarte reușită[23]:

Întotdeauna m-a uimit... cât de corecte sunt previziunile făcute de Aldous Huxley în *Minunata lume nouă*. Când te gândești că această carte a fost scrisă în 1932, nu-ți vine să crezi. De atunci, societatea occidentală a încercat constant să se apropie de acest model. Un control tot mai riguros al procreației, care mai devreme sau mai târziu va duce la disocierea totală de sex și la reproducerea speciei umane în laborator, în condiții de siguranță și fiabilitate genetică absolute. Dispariția în consecință a relațiilor familiale, a noțiunii de paternitate și filiație. Eliminarea diferenței dintre vârstele vieții, grație progresului farmaceutic. În lumea descrisă de Huxley, bărbații de șaizeci de ani au aceleași activități, același aspect fizic, aceleași dorințe ca un tânăr de douăzeci de ani. Apoi, când nu mai poți lupta cu îmbătrânirea, dispari prin eutanasie liber consimțită; foarte discret, foarte rapid, fără drame. Societatea descrisă în *Minunata lume nouă* este o societate fericită, din care tragedia și sentimentele extreme au dispărut. Libertatea sexuală este totală, nimic nu mai stă în calea împlinirii și a plăcerii. Rămân mici momente de deprimare, de tristețe și îndoială; dar sunt tratate cu ușurință pe cale medicamentoasă, chimia antidepresivelor și anxioliticelor a făcut progrese remarcabile. «Un centimetru cub vindecă zece sentimente». Este exact lumea la care aspirăm astăzi, lumea în care, astăzi, am vrea să trăim.

Marele vizionar nu a influențat, prin ideile sale, doar mișcările hippy și New Age, ci astăzi revine din nou în actualitate, îndeosebi prin intermediul orientării transumaniste, atrăgând atenția că omenirea pare să-și creeze, ea singură, condițiile necesare pentru propria înlocuire.

---

[22] Fabrice Pataut, *Realism, decidabilitate și trecut*, traducere din limba engleză de Ionel Narița, București, Editura Trei, 1999, p. 21.

[23] Michel Houellebecq, *Particulele elementare...*, pp. 169-170.

BIBLIOGRAFIE

Biriș, Ioan, *Limbajul și crampele mintale. De la Bolzano la Quine*, București, Editura EIKON, 2021.

Houellebecq, Michel, *Particulele elementare*, ediția a doua, revăzută, traducere din limba franceză de Emanoil Marcu, Iași, Editura Polirom, 2012.

Huxley, Aldous, *Filosofia perenă*, traducere din engleză de Daniela Rogobete, Iași, Editura Polirom, 2019

Idem, *Island*, Chatto & Windus, UK, Harper & Brothers, US, 1962.

Idem, *Le meilleur des mondes*, traduit par Jules Castier, Paris, Plon, 1998.

Idem, *Literature and Science*, Harper & Row, Publishers, New York, Evanston, and London, 1963.

Idem, *Porțile percepției. Raiul și iadul*, traducere de Mihai Moroiu, Iași, Editura Polirom, 2012

Idem, *Reîntoarcere în minunata lume nouă*, traducere de Suzana și Andrei Bantoș, Iași, Editura Polirom, 2013.

Pataut, Fabrice, *Realism, decidabilitate și trecut*, traducere din limba engleză de Ionel Narița, București, Editura Trei, 1999.

Penman, Jim, *Biohistory*, Cambridge Scholars Publishing, 2015.

Servier, Jean, *Storia dell´Utopia. Il sogno dell´Occidente da Platone ad Aldous Huxley*, traduzione dal francese di Claudio de Nardi, Roma, Edizione Mediterranee, 2002.

Max Weber și critica modernității

Max Weber and the Critique of Modernity

Cosmin COLȚUN
Societatea Arădeană de Filosofie

Abstract
Concerned with highlighting the existence of subtle and complex relationships between the spiritual and economic domains of social life, M. Weber will demonstrate the behavioural assumption of an ethos specific to incipient capitalism, circumstantially configured by Protestant values, which were able to generate – only in the West – the civilizational consensus. The consequence of this intention will be Weber's indication/description of the functional parameters of modern society, together with the distinction of the processes underlying modernization, doubled by a careful analysis of its existential effects. Moreover, the German author is interested in demonstrating how the West succeeded in rationalizing reality in a practical-instrumental manner with instrumental rationality constituting its privileged form of expression—thus allowing the rational instrumentalization of capitalist society to articulate and consolidate the meaning of the modern and its thematic counterpart, modernity.

Keywords: *capitalist spirit, modernity, instrumental rationality, social rationalization, modernization.*

Preocupat[1] să evidențieze existența unor raporturi deosebit de subtile și complexe între perimetrul spiritual și cel economic al vieții sociale, Max Weber va impune atenției și ipoteza similarității structurale dintre un *modus vivendi* specific și anumite structuri economice dominante. Mai mult, M. Weber va demonstra asumarea comportamentală a unui *ethos*[2] specific capitalismului incipient, configurat circumstanțial de valori protestante, care au putut genera – numai în Occident – consensul civilizațional. În egală măsură, consecutivă va fi pentru Weber și descrierea parametrilor funcționali ai societății moderne, împreună cu distingerea proceselor subiacente – *raționalizare, desfermecare,*

[1] Termenul *critică* este folosit aici în accepțiunea sa kantiană, referitor la o analiză sintetică a condițiilor de posibilitate – și valabilitate – ale societății moderne, (prin raportare la alte tipuri de societate – mai ales tradițională), ceea ce și face, în fapt, M. Weber în *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (1905).

[2] Categoria *ethos*-ului impusă de Weber și consacrată în analiza mentalităților, se referă la ansamblul convingerilor – religioase, metafizice sau de altă natură – care influențează constant un anumit mod de viață, comportamentul și atitudinile specifice unei categorii sociale distincte.

birocratizare ș.a. – modernizării, dublată de atenta analiză a efectelor sale existențiale asupra condiției umane[3].

De fapt, autorul german este interesat să demonstreze modul în care Occidentul a reușit să raționalizeze[4] practic-instrumental realitatea, din următoarele perspective: științifică, concretizabilă în abilitatea de a controla realitatea prin identificarea legităților teoretice care o domină; metafizico-etică, legată de sistematizarea conexiunilor dintre semne, care exercită constrângerea de a concepe lumea unitar, ca joc – în principiu, infinit – al semnificării și de a ființa moral (și a participa, astfel, la jocul nelimitat al semnificării) și practică, legată de elaborarea unui îndreptar al vieții cotidiene. Mai precis, Weber va descrie modul în care raționalizarea[5] impune, în perimetrul activității concret-sociale anumite criterii care, funcționând formal și structural, devin susceptibile de a fi aplicate – similar unei scheme sau model – fenomenelor care aparțin unor câmpuri de acțiune socială distincte: religioasă, economică, politică, juridică, etică, estetică etc. Aceste criterii se aplică, în Occident, mai ales societății incipient-capitaliste, respectiv: *criteriul calculului și opțiunii strategice* în perimetrul activității umane, instrumentalizată prin intermediul unor metode precise și eficiente. C*riteriul*

[3] Weber, după cum remarcă R. Eichelpasch (Radu Poledna, Traian Rotariu, Andrei Roth, (coord.), *Studii weberiene*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1995, pp. 31-42), va reconsidera procesul raționalizării globale în societatea modernă, acuzându-l mai ales de faptul că antrenează consecințe existențiale nefaste, antinomice și contradictorii, printre care cea mai semnificativă rămâne pierderea sensului vieții și a libertății individuale, datorate instrumentalizării comportamentului, erodării imaginilor tradiționale despre lume, ascensiunii și dominației anetice a capitalului care, astfel, exclude interpretările globale ale lumii și propriei existențe.

[4] Weber distinge (Gheorghe Clitan, *Raționalitate și presupoziție* (teză de doctorat), Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie-filozofie, Departamentul de Filosofie, 2001, pp. 116-119), procedural, raționalizarea teoretică, recognoscibilă funcțional prin speciile sale ca raționalizare științifică (abilitatea de a controla obiecte, datorită identificării legilor teoretice care le guvernează) și ca raționalizare metafizică (generează sistematizarea conexiunilor dintre semne, respectând imperativ constrângerile de a concepe unitar lumea, de a ființa moral și de a participa la jocul nelimitat al semnificării), de raționalizarea practică. Practic, Weber vorbește despre raționalizare în raport cu un scop dat, respectiv o raționalitate instrumentală (a adecvării mijloacelor în raport cu scopurile lor date în prealabil, cuantificabilă prin eficiență) și o raționalitate a alegerii strategice (a selectării scopurilor date după consecințele empirice generate, măsurabilă prin valoare). Suplimentar, există și raționalizare în raport cu o valoare, denumită raționalitate normativă (a promovării valorilor după forța lor generatoare de consens și unitate socială).

[5] De numele lui Weber este legată și definiția raționalizării sociale (Cosmin Colțun, *Raționalitate și acțiune în teoria științelor sociale* (teză de doctorat), Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, 2006, p. 38) ca fiind atât stăpânirea diversității empirice pe bază de concepte, cât și o modalitate de atingere a unui scop, prin calcul deliberativ asupra mijloacelor, ce poate lua forma *acțiunii raționale în raport cu un scop* (prin care agentul cântărește, în egală măsură, atât adecvarea sau îndreptățirea mijloacelor față de obiectiv sau scop, cât și consecințele atingerii scopului) și a *acțiunii raționale în raport cu o valoare* (prin care agentul acționează conform convingerilor sale profunde, fără a lua în calcul rezultatele previzibile ale întreprinderilor sale efective).

autonomizării și specializării funcțiilor sociale devine evident în cadrul *științei pozitive* (empirică, eliberată de prejudecății religioase sau speculative), a *economiei* (separate de autoconsum) și în *activitățile culturale* (în care există proceduri riguroase de gestionare a artefactelor artistice). Ultimul criteriu, *criteriul universalizării și formalizării* (*depersonalizării*) *raporturilor sociale* devine funcțional în cadrul: *economiei capitaliste* (în care predomină raporturile formale dintre capitalist și salariatul său) și a *dreptului sistematic* (universal și formal).

Nici formele de gândire occidentale nu sunt străine de raționalizare, prin *desfermecarea*, *dezvrăjirea* și *secularizarea* acestora. Termenul în discuție are la Weber o dublă utilizare: pe de o parte, într-un sens restrâns, semnifică procesul – început odată cu afirmarea monoteismului iudaic – prin care are loc eliminarea oricăror tehnici magice de mântuire; pe de altă parte, într-un sens larg, desfermecarea sau *intelectualizarea* reflectă atitudinea occidentalului de a renunța la căutarea sau atribuirea vreunui sens cosmic sau religios modului de viață, devenit profan. La acest nivel se poate constata, după Weber „(...) autonomizarea progresivă a sferei și a experienței religioase în corelație cu dezvoltarea spiritului științific modern, (...), declinul apologetismului la credincioși și al gustului pentru polemica religioasă la necredincioși”[6]. De aici rezultă și concepția lui Weber asupra religiei, considerată a avea misiunea de a satisface nevoia fundamental-umană a atribuirii sau conferirii unui sens lumii și deci, creând un aflux socializator major.

Perspectiva raționalizării întregii activități sociale îi va permite lui Weber să discute așadar și despre caracteristicile *spiritului capitalist*[7] din perspectiva celor mai evidente constante comportamentale ale sale. Reperabile la nivelul conduitei umane instrumentalizate, pe de o parte, aici se impunerea ideea de *profesie-vocație* (ca serviciu în slujba unei cauze suprapersonale, prin renunțare și autocontrol sistematic, culminând cu desăvârșirea personalității), iar pe de altă parte, tot aici se extinde și ideea *acțiunii raționale* (metodică, conștientă și controlată rațional strict și care, astfel, capătă semnificația unei asceze intramundane). Așadar, spiritul capitalist, prin opoziție cu cel *tradițional*[8], va include un tip aparte de activitate economică, reflectând un mod rațional de organizare a întreprinderii, bazat pe investiții pe termen lung, pe libertatea

[6] Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993, p. 221.

[7] Ioan Biriș, *Istorie și cultură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996, p. 219.

[8] Spiritul capitalist – total diferit de tot ceeace poate fi apreciat ca fiind tradițional – însumează toate caracteristicile tipice raționalismului modern (I. Biriș, *op. cit.*, p. 219): afirmarea științei moderne și specializarea sa sistematică, fixată pe perspectiva matematică și testarea teoriilor prin experimente, prin apariția disciplinelor universitare; instituționalizarea/raționalizarea unei piețe a artefactelor artizanale (muzică, arhitectură, pictură); afirmarea dreptului rațional/formal; organizarea rațională/formală a administrației publice prin birocratizare; contabilizarea comerțului, a activităților productive și organizarea eficientă a muncii; conduita rațională a vieții.

juridică a forței de muncă, pe diviziunea planificată a muncii și alocarea resurselor disponibile în funcție de cerințele pieței. Ceea mai relevantă dimensiune a acestui tip de spirt este modul de obținere a profitului printr-un comportament care urmărește câștigul în mod constant și rațional, prin comerț pe o piață liberă (dominată de reguli cu statut de lege) și prin dezvoltarea unor întreprinderi productive (care utilizează conturi contabile pentru operațiile financiare și face tranzacții speculative cu bunuri standardizate). În plus, capitalistul va susține permanent organizațiile politice și își orientează strategiile spre obținerea unui profit pe termen lung.

În aceste condiții, *raționalitatea practic-instrumentală* devine „(...) specia de raționalitate proprie culturii moderne”[9], caracterizată printr-un mod de viață caracteristic, reductibil la două componente structurale majore[10]. Prima implică *portretul ideal* al *unei persoane raționale*, caracterizată prin *metodicitate* și *minuțiozitate* (rezultat al ordonării și disciplinării conduitei, care analizează pe rând orice problemă cu care se confruntă, evitând astfel suprapunerea criteriilor de evaluare și tratând similar cazurile problematice și care nu abuzează de fantezie atitudinală și înclinație spre comportament arbitrar). O astfel de persoană își *sporește* metodic *capitalul cognitiv* și *financiar* – prin reinvestirea acestuia – astfel încât, viața sa este reprezentată drept o progresie sistematică de împliniri. În plus, tot ea se va opune tranșant față de orice impunere forțată a vreunei autorități oarecare. Mai mult, refuză integral revelația extatică, arbitrar instituită, extinzând necesitatea justificării raționale la întreaga sa existență, astfel încât mobilurile acțiunii sale sunt sistematic ierarhizate iar criteriile de succes sunt simplificate prin descentralizarea tehnicilor acționale. Acestui gen de personalitate îi este, deci, suficientă o analiză a acțiunii de tip cost-eficiență, care va permite o evidență rațională a succesului și insuccesului. A doua componentă are legătură cu *caracteristicile mediului social*, care implică *relații rațional-contractuale* (înlocuind relațiile interumane bazate pe *status*) și *modele de comportament* bazate pe contracte liber consimțite între actori sociali considerați la fel de liberi în luarea deciziilor.

Așadar, raționalitatea instrumentală constituie cheia de boltă a preocupărilor weberiene, o categorie care furnizează *explanans*-ul[11] unui demers

[9] I. Biriș, *op. cit.*, p. 218.

[10] Ernest Gellner, *Raționalitate și cultură*, Iași, Institutul European, 2001, pp. 191-217.

[11] Raționalizarea instrumentală, mai precis modul în care acest tip aparte de raționalitate a fost extins de europenii moderni la domeniul întregii lor existențe, constituie pentru Weber evenimentul sau starea de lucruri particulară care servește drept bază a explicației – *explanans* sau *explicatum* – pentru apariția capitalismului în Europa. De fapt, Weber utilizează aici un model explicativ nomologico-deductiv (Georg Henrik von Wright, *Explicație și înțelegere*, București, Editura Humanitas, 1995, pp. 34-35) care demonstrează de ce s-a produs sau a fost necesar să apară un eveniment (*capitalismul*), în contextul acceptării unor *legi de acoperire* general acceptate ca adevărate. Pentru Weber, o astfel de lege de acoperire este dată de necesitatea acceptării

logic consistent al genezei societăților moderne în Europa occidentală. Mai mult, Weber va încerca să evidențieze, în pofida interpretărilor hegeliano-marxiste[12] la modă în sec XX, raporturile deosebit de complexe dintre economic și social, prin impunerea tezei cu privire la existența unei înrudiri[13] structurale dintre un *modus vivendi* specific și anumite structuri economice dominante, demonstrând astfel asumarea comportamentală a unui *ethos* specific, configurat circumstanțial de valori autentic-vitale, generatoare de consens socio-cultural.

În plus, M. Weber consacră analitic semnificația termenului *modern* și a corelativului său, *modernitatea*, desemnând – prioritar – modul în care raționalizarea[14] instrumentală marchează tendențial societatea modernă în dimensiunile sale fundamentale: *economică* (prin întreprinderea capitalistă, care centrează decizia economică pe baza calculului profitabil al capitalului și prin faptul că forța de muncă devine formal liberă), *politico-administrativă*, când nucleul raționalizării devine *statul modern* (stabilizat prin impozite centralizate și permanentizate, forță militară condusă centralizat, monopolizarea dreptului de a

---

faptului că manifestarea unui tip distinct de comportament, cel *modern*, are la bază asumarea unui set distinct de valori, de fapt, un *ethos* protestant.

[12] Marxismul va transforma agenții sociali în marionete, manipulate de rezultatele interacțiunii forțelor și relațiilor antagonice de producție, susținând astfel, pe criterii holiste, determinismul acțiunii umane individuale (deoarece oamenii nu fac alegeri istoric determinate, întrucât relațiile sociale și forțele de producție modelează ideologic conștiința agenților și le determină acțiunea, explicabilă din perspectiva unor legi obiective ale comportamentului). În acest context, Weber contrazice mai ales determinismul istoric, insistând metodic asupra necesității de a explica, individualist, dependența evenimentelor istorice reale (capitalismul) de un fundament spiritual (etica protestanților occidentali). Astfel, „Sociologia religiei fondată de el (...) și-a propus să construiască în locul construcțiilor istorice monocauzale raportul dintre componentele spirituale și cele materiale ale procesului istoric și social" (E. Gellner, *op. cit.*, p. 1).

[13] Interpreți avizați în metodologia weberiană atrag atenția asupra erorii metodologice de a interpreta în termeni strict cauzali legătura complexă dintre atitudinile specifice *ethos*-ului religios protestant și spiritul ascetic al capitalismului. De fapt – după cum subliniază I. Mihăilescu [R. Poledna, T. Rotariu, A. Roth, (coord.), *op. cit.*, p. 267-278] – , Weber, încercând să evite reducționismul cauzal și capcanele naturalismului prin recurs la metode specific-comprehensive, ar fi indicat doar existența unei omologii de structură între cele două fenomene relevante socio–cultural, considerând etica protestantă drept una dintre multiplele aspecte complexe care au condus la apariția capitalismului, așa cum a fost acesta materializat comportamental în Occidentul modern.

[14] Spre diferență de raționalitate (o categorie conceptuală, mai degrabă filosofică, care servește, în principal, drept atribut sau calificativ al acțiunii sociale prin raportare la un scop dat), raționalizarea reprezintă o procesualitate, un demers prin care, pe de o parte, se poate manipula diversitatea empirică prin categorii generale, iar pe de o altă parte, se poate atinge un scop dat prin calcul deliberativ asupra eficienței mijloacelor, de forma acțiunii raționale în raport cu un scop, în care agentul cântărește, în egală măsură, atât adecvarea sau îndreptățirea mijloacelor față de obiectiv sau scop, cât și consecințele (rezultat al atingerii scopului) și de forma acțiunii raționale în raport cu o valoare (în care agentul acționează conform convingerilor, fără a lua în calcul rezultatele previzibile ale întreprinderilor sale efective).

aplica autoritatea și o modalitate birocratică[15] de organizare a funcționarilor publici (sub forma dominației legale a funcționarilor de profesie și a celor aleși periodic) și *culturală*, prin *știința modernă* (preponderent empirică, predictivă, pusă în slujba progresului), *arta instituționalizată*, *drept formal* și *etică profană* (bazată pe responsabilitatea conformă unor principii universaliste) precum și printr-o *atitudine cognitiv-instrumentală* față de lume (singura care permite o călăuzire rațională a vieții, denunțând mijloacele magice ale salvării).

În societatea modernă se poate recunoaște prezența raționalizării mai ales la nivel economic, atât în sfera producției (prin formularea și precizarea clară a scopurilor și alegere eficientă a mijloacelor disponibile: scopul economic suprem devine acumularea de capital, profit sau bogăție, iar mijlocul privilegiat în atingerea scopului amintit este munca și dezvoltarea tehnologiei, care vor permite creșterea productivității), cât și a consumului. Sfera cogniției este și ea dominată de o singură idee clară, distinctă și valabilă în absolut: „(...) nimic din ceea ce se află în contradicție cu probe stabilite independent și simetric nu poate fi adevărat”[16]. Mai mult, cultura modernă demonstrează pătrunderea eficientizării actelor/faptelor artistice, prin comportamentul și atitudinea puritanilor față de domeniul artistic. La nivelul politicii și exercitării puterii/autorității legitime, raționalizarea transpare mai ales în birocratizarea partidelor și a limbajului politic, care devine – retoric vorbind – utilitarist. Chiar și domeniul varietății experiențelor religioase este instrumentalizabil, experiențele religioase fiind acceptate și legitimate exclusiv pe baza unor criterii de eficiență practică, desfășurate într-un univers profund desfermecat.

Max Weber demonstrează magistral existența unei similitudini structurale între *ethos*-ul protestant și spiritul capitalist. Mai precis, după remarca lui I. Mihăilescu: „Weber (...) și-a concentrat analiza asupra modului în care doctrinele Reformei și morala puritanilor au devenit un mod de viață pentru un întreg grup de oameni (...)”[17], ajungând astfel la certitudinea faptului că doctrinele protestante– în special dogma predestinării și puritanismul[18] – conțin implicit

[15] Faptul că societatea modernă poate fi apreciată și din perspectiva gradului de birocratizare este relevat de Weber prin enumerarea caracteristicilor ideale (Michel Lallement, *Istoria ideilor sociologice*, București, Antet, 1997, pp. 121-123) ale conceptului *birocratic*, *re*spectiv: autoritate bazată pe competența profesională a unor specialiști, autoritate care respinge orice legitimare bazată pe tradiție sau forță arbitrară; prezența unor reglementări de ordin formal și impersonal, reglementări care exclud diletantismul, arbitrarul și deciziile conjuncturale în activitate; existența unor funcții specializate social, cărora le corespund atribuții bine determinate, definite metodic și faptul că avansarea în ierarhie/carieră depinde strict de criterii obiective, de tipul calificării, vechimii ș.a.

[16] E. Gellner, *op. cit.*, p. 204.

[17] R. Poledna, T. Rotariu, A. Roth, (coord.), *op. cit.*, p. 276.

[18] Weber se referă în primul rând la doctrina predestinării, mai precis la structura conceptuală a acesteia în cadrul protestantismului, deoarece această doctrină va introduce o nouă concepție asupra predestinării prin care starea de grație sau condamnarea eternă reprezintă consecința deciziei divine, absolut arbitrare, și nu rezultatul faptelor omenești. în plus, poate genera și o stare

încurajări ale apariției unui tip incipient de conduită capitalistă. Astfel, Weber postulează existența unui *ethos* comun, extins la întreaga societate, care determină – aproape – cauzal comportamentele la nivel individual, din care derivă existența unor legături majore între modelele comportamentale întâlnite în capitalismul timpuriu, prerogativele unei eticii seculare[19] și doctrinele religioase ale sectelor protestante. Această ipoteză, obținută de Weber prin intermediul explicațiilor cauzale, nu face altceva decât să configureze, într-o manieră inteligibilă, un tip aparte de conduită socială: comportamentul capitalist incipient al protestanților.

În concluzie, demonstrația relevanței culturale a eticii protestante în constituirea spiritului specific capitalismului occidental, conform cu cele arătate de R. Aron, implică – dintr-o perspectivă critică – două paliere argumentative care, deși distincte metodologic, se completează, prin finalitatea lor persuasivă, reciproc[20]. Primul demers se referă la comprehensiunea sau reconstrucția inteligibilă a spiritului capitalist prin două modalități discursive: sublinierea caracteristicilor ideal tipice ale spiritului capitalist occidental raportate, mai ales, la caracteristicile altor forme de spirit, în special cel tradițional și comprehensiunea unui mod distinct de viață, gândire și acțiune, pornind de la

---

de disconfort psihic adepților, creându-le acestora o stare constantă de incertitudine perpetuă, deoarece Biserica instituțională – preoții, sacramentele, chiar Dumnezeu – nu mai pot ajuta sub nicio formă omul în privința mântuirii. Nu în ultimul rând, oferă soluția unui comportament activ, a unei vieți ascetice care, pe lângă faptul că sporește gloria lui Dumnezeu pe Pământ, asigură și certitudinea mântuirii (în absența unor mijloace magice ale obținerii ei) și deci, anihilarea inconfortului psihic printr-o organizare metodic-rațională a vieții. Doctrina puritană obține aceleași efecte pentru adept, întrucât induce credinciosului convingerea că munca este unicul mijloc eficient prin care se poate face față tentațiilor și zbuciumului sufletesc, astfel încât acesta trebuie să utilizeze fiecare clipă disponibilă pentru a sporii gloria lui Dumnezeu pe Pământ și astfel, să sporească încrederea asupra alegerii sale. În plus, puritanilor le este interzisă cultivarea emoțiilor în viața personală, doctrina sancționând moral orice cheltuială de resurse sau energie care poate servi obținerii plăcerilor.

[19] Sursele acestei adevărate religiozități etice sunt văzute de Weber, pe de o parte, în starea socială a privilegiaților negativ/religios și resentimentul acestora față de cei privilegiați material. Pe de altă parte, în intelectualismul pur, care creează constrângerea interioară de a concepe lumea ca pe un cosmos înzestrat cu sens și de a lua atitudine activă în fața ei. Acesta este și motivul pentru care consideră Weber că doar Occidentul modern a permis expansiunea capitalismului, prin facilitarea cerințelor apariției religiozității etice, reductibile la: necesitatea calității superioare a actului juridic; ponderea din ce în ce mai mare a concepției raționale; apariția unor relații interumane stipulate prin reguli formale și creșterea importanței legării individului de un cosmos al datoriilor. Așadar, după cum subliniază A. Codoban [R. Poledna, T. Rotariu, A. Roth, (coord.), *op. cit.*, pp. 268-274], Weber atribuie raționalității occidentale cauze religioase: în primul rând, monoteismul, o sursă necesară – nu și suficientă însă – a apariției raționalității occidentale. În al doilea rând, adversitatea față de magie, inițiată prin iudaism și, în ultimul rând, tipul particular de mistică care, în Occident, pretinde o reacție metodic-rigoristă față de problema teodiceei.

[20] Raymond, Aron, *Introducere în filosofia istoriei*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 330-332.

credințele teologice împărtășite canonic de adepți acestora. Ambele modalități de înțelegere devin vizibile prin raportare la fapte incontestabile empiric.

BIBLIOGRAFIE

Aron, Raymond, *Introducere în filosofia istoriei*, București, Editura Humanitas, 1997.

Biriș, Ioan, *Istorie și cultură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996.

Clitan, Gheorghe, *Raționalitate și presupoziție* (teză de doctorat), Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și filosofie, Departamentul de Filosofie, 2001.

Colțun, Cosmin, *Raționalitate și acțiune în teoria științelor sociale* (teză de doctorat), Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Științe Politice, Filosofie și Științe ale Comunicării, 2006.

Gellner, Ernest, *Raționalitate și cultură*, Iași, Institutul European, 2001.

Lallement, Michel, *Istoria ideilor sociologice,* București, Editura Antet, 2002.

Poledna, Radu, Rotariu, Traian, Roth, Andrei (coord.), *Studii weberiene*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1995.

Weber, Max, *Teorie și metodă în științele culturii*, Iași, Editura Polirom, 2001.

Weber, M., *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas, 1993.

von Wright, Georg Henrik, *Explicație și înțelegere*, București, Editura Humanitas, 1995.

https://laviedesidees.fr/IMG/pdf/20140121_weber.pdf (accesat în 02.06.2025).

III. BISERICA ȘI ȘCOALA
III. THE CHURCH AND THE SCHOOL

Nestor Ioanovici – primul episcop român al Episcopiei Aradului

Nestor Ioanovici – The First Romanian Bishop of the Bishopric of Arad

Carina A. BABA
Liceul Special „Sfânta Maria" Arad

Abstract
During the 18th century, the Romanians in the Arad region were under the spiritual guidance of Serbian bishops. The line of hierarchs of this nationality continued until 1829 when, following the death in 1815 of Bishop Pavel Avacumovici, the first Romanian hierarch was elected in Arad: Nestor Ioanovici (1829-1830), originally from the Făgăraș region. Between the shepherding of these two bishops, there was a fourteen-year vacancy period during which no bishop was elected (sede vacante).

Keywords: *Bishopric of Arad, Serbian Bishops, Romanian Bishops, Orthodox Church*.

Preliminarii

În secolul al XVIII-lea, românii din părțile Aradului s-au aflat sub oblăduirea duhovnicească a unor episcopi sârbi. Aceștia au mutat scaunul episcopal de la Ineu la Arad, sub jurisdicția Patriarhiei ortodoxe sârbești de la Carlovițˌ.

Prima atestare documentară a Episcopiei Aradului[1] apare în anul 1706, când episcopul Isaia Diacovici (1706-1708), primul episcop al Aradului, se mută de la vechea reședință eparhială a Ienopolei în Arad, după ce cumpără o casă care

[1] Episcopia Aradului a fost înființată în anul 1706 ca episcopie pentru sârbii ortodocși refugiați din Imperiul Otoman pe teritoriul Regatului Maghiar, controlat la acea vreme de Casa de Habsburg. În anul 1690, episcopul Isaia Diacovici primise de la împăratul Leopold I de la Viena „privilegiile ilirice", prin care a fost acordată sârbilor ortodocși libertate bisericească și autonomie politică pe teritoriul aflat sub administrare imperială, fapt ce a dus la stabilirea a aproximativ 40.000 de familii de sârbi în părțile Banatului și Crișanei, ei fiind însoțiți de un cler numeros. Pe data de 15 aprilie 1706 episcopul sârb Isaia Diacovici a obținut aprobarea imperială din partea împăratului Iosif I pentru înființarea unei episcopii ortodoxe la Arad. Conform https://provinciacrisana.wordpress.com/2015/06/25/episcopia-ortodoxa-a-aradului-judetul-arad-provincia-crisana/ (accesat la data de 10.05.2024).

va servi drept sediu episcopal. Prin diploma acordată de imperialii austro-ungari ierarhului Isaia Diacovici (15 aprilie 1706), practic, ia ființă această episcopie, având o continuitate neîntreruptă de mai bine de trei sute de ani. Înființarea Episcopiei Aradului a avut loc datorită contextului politic din acea vreme, dar și datorită comunității ortodocșilor care erau relativ numeroși. În momentul venirii episcopului Isaia Diacovici, aici existau două comunități de ortodocși, cu două biserici: una a credincioșilor de neam român și alta a credincioșilor de neam sârb. Șirul ierarhilor de acest neam continuă până în 1829, când, după moartea din 1815 a vlădicului Pavel Avacumovici, este ales la Arad primul ierarh de neam român: Nestor Ioanovici (1829-1830), originar din părțile Făgărașului[2]. Cei zece ierarhi sârbi, dinainte de Nestor Ioanovici sunt: cu Isaia Diacovici (1706-1708), Ioanichie Martinovici (1710-1721), Sofronie Ravanicianin (1722-1726), Vichentie Ioanovici (1726-1731), Isaia Antonovici (1731-1748), Pavel Nenadovici (1748-1749). O importanță majoră pentru biruința definitivă a ortodoxiei în Bihor și Hălmagiu a avut-o episcopul Sinesie Jivanovici (1751-1768), care a desfășurat o bogată activitate pastoral-misionară, făcând și numeroase vizite canonice, printre cele mai importante din punct de vedere canonic fiind cele efectuate în perioada 1754-1755 și 1759, având drept scop disciplina clerului. L-au urmat pe tronul arhieresc de la Arad episcopul Pahomie Cnezevici (1770-1783), Petreu Petrovici (1783-1786), Pavel Avacumovici (1786-1815), cu acesta din urmă încheindu-se șirul episcopilor de neam sârb la Arad. Urmează o perioadă de 14 ani de pauză, în care nu este ales niciun episcop, până la venirea în 1829 a episcopului Nestor Ioanovici.

În acest context, episcopii de la Arad au fost de un real ajutor pentru credincioșii români, încercând să îi cuprindă și pe aceștia în așa-numitele „privilegii ilirice”, pe care împăratul Leopold I le-a acordat, la 21 august 1690, sârbilor emigranți în Ungaria, în frunte cu patriarhul Arsenie III Cernoievici. De menționat că mulți emigranți erau de etnie română sau macedoromână (numiți vlahi, respectiv greci). Aceste privilegii ilirice asigurau emigranților o importantă autonomie național-bisericească, episcopii sârbi de la Arad, cu ajutorul mitropoliților de la Carlovițț, reușind să împiedice încercarea de pătrundere a uniației în părțile Aradului și în Bihor[3]. Deși ierarhii erau sârbi, majoritatea credincioșilor erau români. Un calendar din 1829 arată că în eparhia Aradului trăiau 292.897 români și 11.621 sârbi. În plus, existau și alte probleme: posturile de vicari și de protopopi erau promovate mai mult de sârbi, mănăstirile românești (Hodoș-Bodrog, Bezdin) au fost conduse de egumeni sârbi, preoților români li se sârbizau numele, prin adăugarea sufixului „ovici”, unii tineri, educați în școli sârbești, se înstrăinau de neam, în Vârșeț și Timișoara ajungându-se să fie episcopi considerați sârbi, chiar dacă erau de origine română – Gheorghe Popovici, Iosif Putnic, Maxim Manuilovici, iar de la Arad / Sibiu – Procopie

[2] https://www.arhiepiscopiaaradului.ro/istoric/ (accesat la data de 10.05.2024).
[3] Maria Berényi, „140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară”, în *Lumina* (Giula), 2001, p. 9.

Ivașcovici a ajuns patriarh la Carloviț. Un alt aspect important era reprezentat de limba de cult, în Catedrala din Arad, zidită de credincioșii români înainte de 1706, precum și în unele parohii mixte (locuite de sârbi și de români), dacă era numit un preot sârb, se slujea în limba slavonă[4]. Din cauza acestor probleme, a pornit lupta românilor din Arad, Crișana și Banat pentru românizarea scaunelor eparhiale, mai ales a celui de la Arad, luptă purtată peste două decenii și finalizată cu reușita românilor. Un prim pas în acest sens l-a reprezentat și deschiderea unui Institut Pedagogic (Preparandie) la Arad, în limba română, pentru pregătirea viitorilor învățători ai școlilor confesionale din Arad, Crișana și Banat – 1812. Dintre primii profesori ai acestei școli îi amintim pe: Constantin Diaconovici-Loga (1812-1830), Dimitrie Țichindeal (1812-1815), Iosif Iorgovici (1812-1820) și Ioan Mihuț (1812-1816). Un al doilea pas: numirea unui episcop „de neam român, cu sângele și cu inima românească". Același lucru îl doreau și eparhiile Timișoarei și Vârșețului, dovedind că în toate trei populația românească depășea cu mult pe cea sârbă. Totuși, acest lucru a fost mai greu de îndeplinit.

Împăratul a luat notă de petiție, solicitând propuneri de candidați români pentru scaunul episcopal de la Arad. A primit propunerile, ba mai mult, după înmormântarea episcopului Avacumovici, s-a trimis o delegație la Viena, formată din trei preoți și trei mireni (17 august 1815). În cele din urmă, au plecat numai trei delegați, dar au ajuns la Viena doar doi: Moise Nicoară și preotul Ioan Popovici-Șerban din Zărand. Ajunși la Viena, cei doi delegați au înaintat (la 27 noiembrie 1815) un nou memoriu, la care au alăturat și pe cele din 14 iulie 1814 și 17 august 1815. Noul memoriu prezenta, în patru puncte, nemulțumirile românilor față de ierarhii sârbi de la Arad și insistând pentru numirea unui episcop român. Preotul Ioan Popovici-Șerban s-a reîntors acasă, dar Moise Nicoară[5] a rămas în Viena, fără mijloace de întreținere, fiind nevoit să ceară ajutoare de acasă sau să facă împrumuturi. Împăratul a hotărât ca scaunul episcopal vacant să fie ocupat în urma alegerilor, organizate de sinodul ierarhilor sârbi. La 11 iunie 1816, mitropolitul a știut să îi înlăture pe candidații români, printre care se număra și Nestor Ioanovici, fiind ales arhimandritul sârb Sinisie Radivoievici, egumenul mănăstirii Mesici. Mitropolitul Ștefan Stratimirovici a propus însă împăratului mutarea episcopului Iosif Putnic de la Pacrați la Arad, motivând că era român după mamă, și numirea lui Radivoievici în locul său, la Pacrați. În acest timp, mitropolitul Ștefan Stratimirovici a numit ca administrator al eparhiei, îndată după moartea lui Avacumovici, pe arhimandritul Antonie Brancovici, apoi pe Procopie Bolici, iar în august 1818, a obținut de la împărat

[4] *Ibidem*.

[5] În urma morții episcopului sârb din Arad, Pavel Avacumovici, o delegație formată din șase membri s-au dus la Viena să-i înmâneze împăratului austriac o petiție prin care solicitau numirea unui episcop ortodox român la Arad. Odată cu scurgerea timpului, după încercări repetate de a ajunge în fața împăratului, numărul deputaților din delegație a scăzut, până când Moise Nicoară a rămas singur să susțină cererea formulată în petiție („Discursul P. C. Sale păr. Prot. Roman Ciorogariu", în *Biserica și școala* (Arad), anul XXXVI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1912, p. 4).

numirea lui Iosif Putnic ca administrator al eparhiei (locțiitor), slujbă pe care a deținut-o până în 1829, cu mențiunea că în 1828, Putnic a fost mutat ca episcop la Timișoara, continuând să conducă și Aradul. Îndată după numirea lui Putnic, Moise Nicoară a înaintat un protest contelui Paul Almásy, prefectul județului Arad și, în același timp, președintele comisiei de anchetă. Dar, în urma acestuia, organele administrației de stat au început să ia măsuri energice pentru a împiedica orice acțiune a lui.

Moise Nicoară a fost un adevărat patriot și un militant activ pentru drepturile românilor. Unul dintre idealurile sale majore a fost instaurarea ierarhiei românești în teritoriile locuite de românii din Imperiul Habsburgic. A considerat că numirea unui român în funcția de episcop ortodox al Aradului este un prim pas spre emanciparea politică, culturală, economică și religioasă a românilor din Imperiul Habsburgic, astfel încât a ales să-și pună cunoștințele, viitorul, starea materială, libertatea și chiar cetățenia imperială în slujba poporului său. În conflict cu autoritățile habsburgice, a fost nevoit să plece în 1825 din Imperiu în Țara Românească, petrecând mai apoi o lungă perioadă de timp și la Constantinopol. Eforturile și sacrificiile îi vor fi răsplătite odată cu alegerea lui Nestor Ioanovici în funcția de episcop al Aradului, în 1829[6]. Încă din 1815, Moise Nicoară începe să se implice în lupta pentru episcop român la Arad. „Lupta purtată de Moise Nicoară pentru episcop român nu trebuie interpretată în mod îngust, limitat – ca luptă de natură bisericească, un moment din istoria bisericii românești ortodoxe. Moise Nicoară a luptat pentru episcop român la Arad, deoarece, în vremea aceea, acest ierarh bisericesc era singura autoritate recunoscută de oficialitățile statului habsburgic. Numai el, în vremurile acelea, ar fi putut să ceară și să obțină unele drepturi naționale”[7]. La 15 august 1825, prezintă, la Arad, în fața unei comisii formată din 80 de delegați, documentele activității sale în lupta pentru un episcop român, iar la 8 septembrie îi lasă manuscrisele lui Grigore Călinescu și părăsește monarhia pentru totdeauna, mergând în Țara Românească prin Orșova, consecințele luptei lui fiind înființarea, în anul 1822, la Arad, a unei școli de teologie românească, precum și numirea primului episcop ortodox român, Nestor Ioanovici.

Copilăria și tinerețea lui Nicolae Ioanovici

Nestor Ioanovici s-a născut în 1767, în părțile Făgărașului, primind numele Nicolae[8]. Orfan de tată, a fost crescut de mama sa, în Brașov, alături de

[6] https://moisenicoaraonline.ro/istoric/ (accesat la data de 10.05.2024).
[7] *Aradul. Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 206.
[8] Șt. Pop, *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929, p. 65; Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici – episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 7; Il. Pușcariu, *Metropolia romanilor ortodocsi din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 91.

două surori. Este fratele mamei protopopului Brașovului, Iosif Barac – tatăl scriitorului Ioan Barac[9].

Nicolae Ioanovici se ocupă cu negustoria până în 1789 (la 24 de ani), când pleacă la Pojon, pentru a studia la Gimnaziul Evanghelic Lutheran din Bratislava. Absolvă cursurile în anul 1797, cu ajutorul bănesc al aromânului Hagi Gavril Hristu din Brașov, căruia îi scria: „Și așa am petrecut viața mea până acum, întru silința și străduința învățăturii; și gândul și voia mea este, ajutându-mi Dumnezeu, de a mai zăbovi aicea până când voiu isprăvi desăvârșit cursul învățăturii, având nădejde, că Dătătorul bunătăților ce au întins mâna spre mine mila sa până acum, săvârșind învățătura îmi va deschide și calea chivernisirii și pricopselii mele”[10]. Absolvă Seminarul Teologic la Carloviț, sprijinit de mitropolitul locului, Ștefan Stratimirovici.

Tunderea în monahism și hirotonia

În urma tunderii în monahism, Nicolae Ioanovici primește numele de Nestor. Ajunge egumen al mănăstirii Beșenovo (Fruška Gora – în sârbă și croată Fruška Gora, în maghiară Tarcal, în latină Alma Mons – este un munte în nordul Syrmiei, în Serbia. O mică parte din munte se găsește în Croația) și al mănăstirii din Carloviț (1810), iar din 1824, egumen al mănăstirii Bezdin[11].

În calitate de egumen al Mănăstirii Beșenovo, a participat alături de Petru Ioanovici Vidac al Vârșețului la comisia mixtă care a anchetat în anul 1804 modul în care s-a realizat unirea bisericii cu Roma în comitatul Bihor[12]. Acest lucru va avea consecințe, Samuil Vulcan intervenind pe lângă împărat, sugerându-i să nu îl accepte pe Nestor Ioanovici ca episcop al Aradului.

După moartea episcopului Gherasim Adamovici de la Sibiu (1789-1796), privirile unor preoți din Transilvania se îndreaptă spre monahul Nestor Ioanovici – făgărășenii îl doreau de episcop la Sibiu încă din 1797. Peste cinci ani, preotul Gheorghe Haines îl recomandă mitropolitului Ștefan Stratimirovici.

În 1810, egumenul mănăstirii din Carloviț a candidat la scaunul vacant al Episcopiei Ardealului (19 septembrie), alături de Nicolae Hușovici, Vasile Moga și Nicolae Panovici. A fost preferat Vasile Moga[13].

Petru Maior, într-o scrisoare adresată lui Moise Nicoară la 6 decembrie 1810, îi critică pe preoții ortodocși ardeleni pentru votul dat celorlalți candidați în

[9] Tatăl lui Ioan Barac junior a fost preotul Ioan Barac senior din Alămor, decedat în 1832, la vârsta de 82 de ani. Ioan Barac junior, nepotul episcopului, a trăit între 1776-1848, a fost poet și tatăl protopopului Iosif Barac. A murit în 1884.

[10] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 9-10; Vasile Goldiș, „Trei Făgărășeni”, în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929, p. 213.

[11] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 22-23.

[12] *Ibidem*, pp. 9, 10, 11, 14; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura IBMBOR, 1981, p. 79.

[13] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 15, 16-17; Gyemant Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848*, București, 1986, pp. 149, 150.

detrimentul lui Nestor, pe care îl considera „cel mai vrednic și destoinic" dintre toți candidații. După cum s-a amintit deja, o influență negativă a avut episcopul unit Samuil Vulcan, care s-a adresat împăratului, printr-o scrisoare datată la 19 octombrie 1810, cerându-i: „în niciun caz să nu îl numiți pe acel de episcop al neuniților din Ardeal"[14].

În 1816, arădenii, în frunte cu Moise Nicoară, solicită ca Nestor Ioanovici să fie numit episcop de Arad. Însuși episcopul Samuil Vulcan de la Oradea face acest lucru, în ciuda faptului că în urmă cu câtva timp îi cerea contrariul.

Instalare și activitate

În urma morții episcopului sârb din Arad, Pavel Avacumovici și după ce Viena a refuzat numirea lui Sinesie Radivoievici în fruntea Episcopiei Aradului, Moise Nicoară a solicitat curții numirea lui Nestor Ioanovici. La 20 septembrie 1816, chiar și episcopul uniților Samuil Vulcan îi cerea împăratului să numească în fruntea episcopiei din Arad unul dintre cei doi candidați români, Isaia Bălășescu sau Nestor Ioanovici, dar toate încercările au rămas fără rezultat, iar Episcopia Aradului a rămas fără episcop pentru aproape 15 ani, între 1815 și sfârșitul lui 1829 (Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2007 pp. 86-87). Dar, la 27 ianuarie 1829, după o îndelungă luptă și așteptare, este hirotonit episcop în Catedrala din Carlovițt. La 12 martie 1829, mitropolitul Ștefan Stratimirovici trimite o circulară către „Bine încuviințaților protopresviterilor, preoților, diaconilor și tot clerul bisericesc; de bun neam născuților domni, ostașilor, precum și de toată diregătoria și starea, partea și vârsta, ale dreptcredincioșilor creștini, ce se află în de Dumnezeu apărata eparhie a Aradului", menționând că „de Dumnezeu iubitorul arhimandrit din mănăstirea Bezdinului, Nestor Ioanovici, a fost ales episcop al Aradului, cerând să fie primit ca legiuit Episcop și să fie pomenit la serviciile divine[15].

***

Bucuria alegerii a fost exprimată de arădeni și prin tipărirea unor volume, cum este cel al învățătorului Moise Bota, care a scris cu prilejul instalării episcopului *Dedicație la instalarea mult strălucitului Domn Nestor Ioanovici întâiul ca român cu mila lui Dumnezeu, ritul bisericii greco-neunite drept-credincios episcop de Majestatea Sa Înălțiatu Imperat și Craiul Franc I-ul, pe Diecesul Aradului vechiu, Oradiei Mari, Ienopolei și Hălmagiului anomit închinat în Arad*. De asemenea, Moise Suciu a dedicat versuri înflăcărate lui Nestor Ioanovici, deoarece acest eveniment avea o semnificație națională,

[14] Șt. Lupșa, „Episcopul uniet Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici", în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, pp. 228-232; Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007 p. 84.
[15] Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 26-27.

constituind un triumf al luptei pentru emanciparea bisericească pe care o duceau românii din Episcopia Aradului. Volumul *Semnul bucuriei și a poftei inimei* (Buda, 1829) a fost tipărit cu ajutorul lui Atanasie Paiufa, directorul școlar de la Giula. Petru Maller, absolvent al Preparandiei, i-a dedicat lucrarea *Simbolul plinelor de bucurie simțiri* (Pesta, 1829), tipărită cu ajutorul lui Atanasie Grabovschi, în care se exprimau sentimentele de bucurie ale studenților români din Pesta cu prilejul alegerii noului episcop, iar Al. Munteanu al lui Vasile, protopop ortodox român, a scris o poezie închinată lui Nestor Ioanovici: *Idei biruitoare*.

Peste un an, bucuria tuturor s-a transformat în tristețe, Nestor Ioanovici stingându-se în urma problemelor de sănătate. De această dată, poetul Ioan Barac de la Brașov, nepotul episcopului, a scris *Jale fameliei rămase la morte presfințitului Domn Nestor Ioanovici Episcopul eparhii dieţezane neunite a Aradului în anul 1830* – un necrolog poetic care acoperă 6 foi.

***

Nestor Ioanovici își începe activitatea arhipăstorească la Arad înainte de instalare, care are loc la 22 octombrie 1829, întârzierea acesteia datorându-se lipsei celor 1000 de florini care reveneau Cancelariei de Curte pentru diploma de confirmare regală[16].

***

Afirmația mitropolitului Ștefan Stratimirovici de la Carlovițˌ care, deși l-a apreciat („pașnic și evlavios”) și l-a recomandat între candidații pentru scaunul episcopal, l-a considerat nepriceput pentru afacerile administrative, este contrazisă de fapte, deoarece Nestor Ioanovici a fost un bun chivernisitor al patrimoniului bisericesc, atât ca egumen, cât și ca episcop. Mai mult de atât, înainte de a se dedica studiului, s-a ocupat, potrivit tradiției familiei, cu negustoria.

Ierarh cultivat, și-a ales colaboratorii ținând cont de pregătirea lor culturală, astfel, pe preotul Constantin Gheorghevici din Bătania l-a făcut colaborator la centrul eparhial pentru că a studiat filosofia, cunoștea limbile română, latină, sârbă, maghiară și germană, iar preotul Petru Davidovici din Vașarhei a fost ales pentru cunoașterea mai multor limbi. De asemenea, numește preoți cu pregătire teologică, nu doar simpli practicanți pe lângă preoții mai bătrâni, considerând esențial ca preoții să urmeze studii teologice și nu numai.

În cele 110 zile de păstorire, „cel dintâi episcop cu sângele și inima de român” a luptat pentru emanciparea Bisericii Ortodoxe și egalitatea ei cu celelalte

[16] Mircea Păcurariu, *op. cit.*, pp. 82-83; Gh. Ciuhandu, *op. cit.*, pp. 7-15; Pavel Vesa, *op. cit.*, pp. 83-87.

confesiuni. De asemenea, îi susține pe preoții ortodocși, intervenind la conducerea județului Arad pentru ca aceștia să nu mai fie desconsiderați, bătuți, târâți în judecăți sau închiși, dar, în același timp, a luat măsuri energice pentru disciplinarea clerului.

***

Nestor Ioanovici s-a stins din viață la 9/21 februarie 1830, la vârsta de 63 de ani. Se presupune că decesul a avut loc la Șimand, unde episcopia arădeană avea o casă, iar înmormântarea a fost înregistrată și în Matricola decedaților parohiei Șimand[17]. A fost înmormântat în gropnița episcopilor de la vechea catedrală episcopală de pe malul Mureșului, demolată ulterior din cauza sistematizării orașului Arad. În 1868, osemintele sale au fost strămutate la Mănăstirea Simeon Stâlpnicul din Arad-Gai[18]. În alt loc se afirmă că osemintele au fost strămutate în anul 1861[19].

Moștenirea spirituală a lui Nestor Ioanovici

Odată cu urcarea lui Nestor Ioanovici pe scaunul episcopal arădean, „se împlinesc nădejdile de bine ale poporului român, care avea de-acum să-și conducă destinele. Cu Nestor Ioanovici începe o nouă epocă în viața națională și religioasă a românilor din Crișana”[20].

În anii 1830, sub păstorirea episcopului Gherasim Rați, limba liturgică slavonă a fost înlocuită treptat cu limba română. Curând după aceasta, a fost desființată și școala confesională sârbă și înlocuită cu școala cu limba de predare română. Aceste lucruri se datorează și activității lui Nestor Ioanovici[21].

Cu episcopul Nestor Ioanovici începe o nouă etapă în viața comunității ortodoxe arădene, în special pentru românii de aici. El a fost unul din acei episcopi providențiali cărora le-a revenit datoria de a armoniza relațiile interetnice dintre ortodocșii români și cei sârbi, aderent al spiritului de unitate bisericească în Ardeal, promovat de Mitropolitul Andrei Șaguna.

Nestor Ioanovici la 100 de ani de la instalarea pe scaunul episcopal de la Arad

La 100 de ani de la instalarea pe scaunul episcopal de la Arad, lui Nestor Ioanovici i-a fost dedicat nr. 44 din 27.10.1929 al săptămânalului *Biserica și*

[17] Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 89.
[18] Vasile Pop, *Nestor Ioanovici – întâiul episcop ortodox român al Aradului – 180 de ani de la trecerea la cele veșnice*, 9 decembrie 2010, în www.arhiepiscopiaaradului.ro (accesat la data de 10.05.2024).
[19] Șt. Pop, *op. cit.*, pp. 90-92.
[20] Mihail M. Gligor, *Biserica Ortodoxă Română din Crișana și Ierarhia sârbească, Teză de licență*, Dactilo, Iași, Universitatea Mihăileană, Facultatea de Teologie, 1940, p. 84.
[21] https://provinciacrisana.wordpress.com (accesat la data de 10.05.2024).

școala. Revistă bisericească-culturală, apărut la Arad. În paginile acestuia au fost publicate articole care subliniază importanța ierarhului pentru credincioșii români din Arad. Exemplificăm:

Episcop Grigore Gh. Comșa, *Religiozitatea Episcopului Nestor Ioanovici*, pp. 1-2: „În învălmășeala de curente și idei din zilele noastre, se desprinde figura blândă a episcopului Nestor Ioanovici, cu privirea senină în viitor. Fără de voe mi-aduc aminte de părinții lui. O poruncă divină obligă să respectăm pe aceia dela cari am primit viața pământească. (...) Episcopul Nestor Ioanovici a crescut departe de locul nașterii lui și dacă i-a rămas adânc înrădăcinată iubirea de neam și lege, aceasta se datorește mai întâi părinților lui. (...) De acolo, din Pojon, el scrie binefăcătorului său, negustorul Gavril Hristu, din Brașov, mai multe scrisori. Într-una din scrisori zice între altele: *Și măcar că eram despre cele trebuincioase foarte lipsit, Tatăl cel ceresc cu iubirea sa de oameni mi-a deschis calea chiverniselii mele prin oameni buni*."

Episcop Roman Ciorogariu, *Aradul de odinioară*, pp. 4-7: „Moneta ierarhiei sârbești avea două fețe. Una negativă și una pozitivă. Fața negativă era: despotismul episcopilor și protopopilor sârbi, sârbizarea matriculelor bisericești, introducerea limbei liturghice slavone și întreagă nebunia sârbizării românilor. (...) Iar fața pozitivă a monedei sârbești sunt *privilegiurile ilirice*, adecă un feliu de autonomie a bisericei sârbești, sub al cărei scut a ajuns biserica română prin înfeudare la ierarhia sârbească. (...) Episcopii sârbi din Arad, înarmați cu privilegiile bisericii ilirice, își apără eroic credincioșii contra catolicizării. (...) Sub protecția armatei imperiale, episcopilor din Arad le este asigurată libera circulație a vizitațiilor canonice. În vizitațiile aceste canonice, readuc la ortodoxie pe preoții capturați de episcopii catolici, reintroduc cărțile litrugice române șipoporul credincios răspunde poterei catolice: mai bine morți decât să ne lepădăm de legea noastră străbună. Fără protecția drepturilor ilirice, noi eram pierduți pentru Ortodoxie, în urmare și pentru românism, Moise Nicoară știa lucrul acesta, de aceea el nu cerea despărțirea ierarhică de sârbi, ci numai episcop de neam român în Arad; și de fapt despărțirea ierarhică a urmat numai după recunoașterea românilor ca naționalitate."; „Povestea episcopiei române din Arad este povestea apostolatului ce a pregătiti poporul românesc pentru intrarea în pământul făgăduinței. Toată povestea își are învățătura ei morală. Iată învățătura: De Sion să nu vă depărtați, voi care acum faceți noua istorie a României Mari. Acest Sion românesc este nu numai un simbol, ci însuși sufletul unității naționale."

Vasile Goldiș, *Trei făgărășeni*, pp. 7-9: „Noi sărbătorim cu bucurie ziua de acum o sută de ani, fiindcă atunci în colțișorul acesta de lume un popor se trezește din amorțire și iese la lumina soarelui dreptății."; Dimitrie Țichindeal și Moise Nicoară „simțeau instinctiv că luminarea adevărată a neamurilor nu se poate face decât prin puterea credinței religioase", de aceea „se luptau mai presus de toate să revendice scaunele vlădicești"; „Încă din anul 1802, preoțimea românească din

Țara Bârsei ruga pe Mitropolitul Carlovățului Ștefan Stratimirovici să stăruie la împăratul de la Viena pentru numirea de episcop în Ardeal a lui Nestor Ioanovici Făgărășanul, de cât care mai vrednic de darul arhieriei din patrioții români neuniți din Ardeal pe alții nu află"; „Nestor Ioanovici, fără să știe, a deschis poarta lumii celei noi în viața românilor din Țara Ungurească și Banatul Timișului"; „Făgărășanul Nestor Ioanovici a fost înainte mergătorul și descălicătorul, făgărășanul Ioan Mețianu a fost organizatorul și ziditorul. Exact după un sfert de veac de la mutarea lui Ioan Mețianu de aici se urcă în anul 1925 pe scaunul episcopesc al Aradului al treilea Făgărășan, P.S. Sa părintele Grigorie, dr. Gh. Comșa".

BIBLIOGRAFIE

Aradul. Permanență în istoria patriei, Arad, 1978.

Berényi, Maria, „140 de ani de la moartea lui Moise Nicoară", în *Lumina* (Giula), 2001, pp. 9-16.

Biserica și școala (Arad), anul LIII, nr. 44, 27 octombrie 1929.

Ciuhandu, Gheorghe, *Din viața lui Nestor Ioanovici - episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929.

„Discursul P. C. Sale păr. Prot. Roman Ciorogariu", în *Biserica și școala* (Arad), anul XXXVI, nr. 45, 4/17 noiembrie 1912, p. 4.

Gligor, Mihail M., *Biserica Ortodoxă Română din Crișana și Ierarhia sârbească, Teză de licență,* Dactilo, Iași, Universitatea Mihăileană, Facultatea de Teologie, 1940.

Goldiș, Vasile, „Trei Făgărășeni", în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929.

Gyemant, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848*, București, 1986.

Lupșa, Ștefan, „Episcopul uniet Samuil Vulcan împotriva episcopiei lui Nestor Ioanovici", în *Triumful Ortodoxiei la Arad*, Arad, 1929.

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, Editura IBMBOR, 1981.

Pop, Ștefan, *Frământări românești în jurul scaunului episcopesc ortodox de la Arad*, Arad, 1929.

Pușcariu, Ilarion, *Metropolia romanilor ortodocsi din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900.

Vesa, Pavel, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2007.

https://www.arhiepiscopiaaradului.ro/istoric/ (accesat la data de 10.05.2024).

https://moisenicoaraonline.ro/istoric/ (accesat la data de 10.05.2024).

https://provinciacrisana.wordpress.com/2015/06/25/episcopia-ortodoxa-a-aradului-judetul-arad-provincia-crisana/ (accesat la data de 10.05.2024).

Din corespondența inedită a protopopului Petru Chirilescu (1814-1898) al Chișineului cu pr. Constantin Popovici (1823-1901) de la Comlăuș

A Critical Examination of the Unpublished Correspondence between Archpriest Petru Chirilescu (1814-1898) of Chișineu and Priest Constantin Popovici (1823-1901) of Comlăuș

Ioan-Veniamin GEOLDEȘ
Dr. Prof. Liceul Tehnologic „Stefan Hell Sântana
Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad

Abstract
Certain parish archives hold rich archival collections that are extremely important for historical research, both secular and ecclesiastical. One such generous archive is the Archive of the Romanian Orthodox Parish of Comlăuș (today in the town of Sântana). In this brief study, we have chosen to resituate to research two letters belonging to elite church figures from Arad in the second half of the 19th century: Archpriest Petru Chirilescu of Chișineu and Priest Constantin Popovici from Comlăuș. By publishing these letters, a better understanding of the life and activity of the two protagonists is achieved.

Keywords: *correspondence, Chișineu archpriestship, Constantin Popovici, Petru Chirilescu, scholarly clerics.*

În revista arădeană *Gutenberg Universul cărții*, din luna martie 2023[1], am restituit cercetării științifice două scrisori redactate de preotul Petru Chirilescu (1814-1898), protopop al Chișineului în perioada 1863-1893, trimise preotului Constantin Popovici de la Comlăuș, distins cleric cărturar arădean din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În prima scrisoare, datată la 25 martie 1871, protopopul Chirilescu i-a solicitat pr. Popovici să-l însoțească, în calitatea lui de asesor consistorial și inspector școlar, la efectuarea unei investigații în parohia ortodoxă din Gyula, știindu-l „mai aptu" între preoții din protopopiatul Chișineu. A doua scrisoare, datată la 1 ianuarie 1884, era scrisoarea de „remasu bun", o scrisoare emoționantă, în care tonul devine unul familiar, protopopul Chirilescu

[1] Ioan-Veniamin Geoldeș, „Frânturi din corespondența protopopului Petru Chirilescu (1814-1898) cu pr. Constantin Popovici (1823-1901) de la Comlăuș", în *Gutenberg Universul cărții* Arad), anul XV, martie 2003, nr. 54, pp. 99-100.

regretând pierderea unui asemenea colaborator, odată cu trecerea parohiei Comlăuș la protopopiatul Șiria[2].

Parohia ortodoxă română de la Comlăuș deține un bogat fond arhivistic de peste 60 de dosare/unități arhivistice, extrem de importante pentru cercetarea istorică, laică sau ecleziastică arădeană. Dosarele grupate în „Fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș" cu mențiunea *Ordine, circulare, pastorale, corespondență cu privire la probleme de cult, numiri și transferuri de preoți*, cuprind și informații inedite despre corespondența purtată de preotul Constantin Popovici (1823-1901), cel mai distins cleric cărturar care a slujit la parohia ortodoxă de la Comlăuș. Preot cu o activitate de aproape o jumătate de veac, cu funcții importante la nivelul parohiei, protopopiatului și chiar la nivelul Consistoriului arădean, asesor consistorial, inspector școlar, membru în comitetul central al organismului politic „Reuniunea politico-națională a tuturoru românilor din comitatulu Aradului", membru în delegația memorandiștilor, având și o frumoasă activitate publicistică, iată doar câteva coordonate fundamentale ale vieții și activității pr. Constantin Popovici[3].

Corespondența preotului Constantin Popovici, în lumina fondului arhivistic al oficiului parohial ortodox de la Comlăuș, este una foarte bogată și ea vizează o gamă largă de aspecte, de la cele bisericești, culturale, până la cele școlare și chiar politice. Un loc aparte este deținut, așa cum am menționat deja, de corespondența purtată cu preotul Petru Chirilescu (1814-1898), protopopul de la Chișineu. Aceste scrisori acoperă perioada anilor 1871-1884, perioada în care parohia Comlăuș era sub jurisdicția Protopopiatului Chișineu. Din toamna anului 1883 are loc o modificare a componenței protopopiatelor și parohia Comlăuș va trece la Protopopiatul Șiria. Corespondența Constantin Popovici – Petru Chirilescu aferentă anilor 1871-1884 este cu atât mai importantă cu cât în *Fondul Protopopiatului Ortodox Român Chișineu Criș* de la Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale nu se regăsesc documente din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ci doar din perioada 1912-1945.

În cadrul acestui material vom reproduce conținutul a altor două scrisori: prima, redactată la Comlăuș de preotul Constantin Popovici, era răspunsul la scrisoarea trimisă de protopopul Chirilescu la data de 25 martie 1871, prin care parohul de la Comlăuș era invitat să îl însoțească pe protopop la efectuarea unei

[2] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Comlăuș, *fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș (Ordine, circulare, pastorale, corespondență cu privire la probleme de cult),* dosarul nr. 1/1871-1875, f. 11/1871; dosarul nr. 3/1881-1885, f. 1/1884; Ioan-Veniamin Geoldeș, *op.cit.*, p. 100.

[3] Ioan-Veniamin Geoldeș, „Constantin Popovici (1823-1901)", în *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2022, pp. 61-63.

investigații în parohia din Gyula. Așa cum se va vedea din cuprinsul scrisorii, preotul Constantin Popovici se vede silit să refuze propunerea[4].

A doua scrisoare, redactată în toamna anului 1874 la Chitighaz, scoate în evidență încrederea și respectul de care se bucura preotul Constantin Popovici de la Comlăuș în ochii preotului Chirilescu, protopopul de la Chișineu apreciindu-i inteligența și competențele sale în domeniul ecleziastic și administrativ. Astfel, prin intermediul acestei scrisori, protopopul Chirilescu îl anunța pe preotul Constantin Popovici că din cauza programului său administrativ foarte încărcat, nu va reuși să participe la instalarea noului preot, Ioan Popovici, în parohia învecinată, Fazekas Varsand (astăzi Olari), prin urmare, ceremonia de instalare trebuia să fie oficiată de parohul de la Comlăuș, Constantin Popovici[5].

ANEXE – texte

1

Reverendissime Domnule Protopresbitere!

Căpătând la mână scrisoarea Domniei Voastre cu data din 25 martie a.c. sub nr. 269 - în care mă provoci ca pe ședința scaunului protopopesc din 31 martie să particip – și de acolo pe joi să mergem la Giula (Gyula) spre ducerea investigațiunii preotului de acolo Dimitrie Nica: cu toată onoarea și stima vin a face cunoscut D[omniei] Voastre să nu cugeți că doar nu vreau a merge la scaun și de acolo la Giula, ci bucuros m-aș duce: dar întru atâta sunt cuprinsu cu lucrul viei de la Galșa, cu atât mai vârtos că nici până în ziua de astăzi nu am tuns-o; că a fost ploaie, ba și Sfintele Sărbători m-au înapoiat cu lucrul viei, către după sărbători de abia să mă duc la Galșa de a-mi tunde via, a bate pari și alte lucruri; că de nu mă voi duce în septima (săptămâna) luminată, via mea sta nelucrată până după Săptămâna Tomii și atunci e dată afară și nu pot lucra în ea și așa mi-aș cauza daună mare.

Te rog Domnule mă iartă că nicidecum nu pot merge; cauza preotului dacă e așa grabnică și eu nu pot participa, pe ziua hotărâtă cu bunătate a rândui pe D[omnu]l și fratele Simeon Popovici din Bichiș[6], fiindcă și D[omnia] sa e membru la comitetul protopresbiteral și așa cauza investigațiunii nu va suferi scădere.

---

[4] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Comlăuș, *fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș (Ordine, circulare, pastorale, corespondență cu privire la probleme de cult)*, dosarul nr. 1/1871-1875, f. 12/1871. A se vedea și partea de anexe a acestei lucrări.

[5] *Ibidem*, f. 6/1874. A se vedea și partea de anexe a acestei lucrări.

[6] Simeon Popovici, preot în Bichiș și asesor protopopesc în cadrul Protopopiatului Chișineu, a trecut la cele veșnice la vârsta de 67 de ani, la data de 2/14 octombrie 1884, fiind înmormântat în cimitirul din Bichiș. A se vedea necrologul din *Biserica și Școala* (Arad), anul VIII, 7/19 octombrie 1884, nr. 41, pp. 333-334.

Între altele, Sfintele Sărbători să le petreceți în pace și sănătate.

Al D[umnea]voastră sincer stimatoriu,

Constantin Popovici
preotul

2

602 / [1]874 **De la oficiul protopresbiteral al Chișineului**

Reverendisimului Domn Constantin Popovici, asesor consistorial și paroh

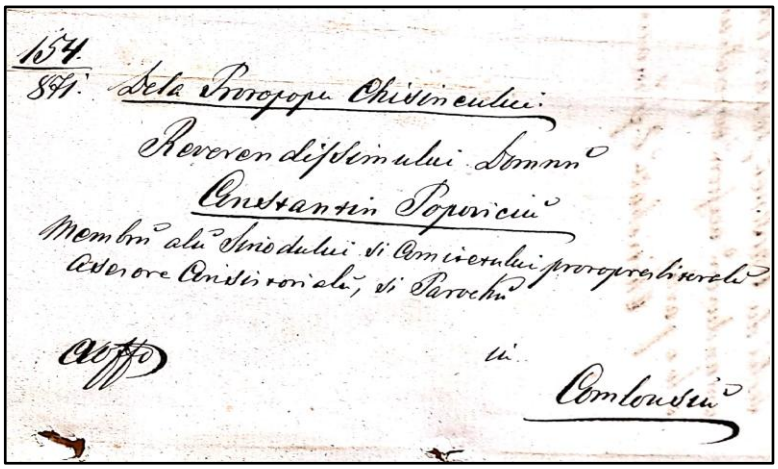
Aflându-mă împiedicat de a putea merge pentru introducerea preotului nou Ioan Popovici[7] la Faz[ekas] Varsand cu săvârșirea actului de introducere, sunt silit (sum silitu) a te însărcina pe Onoratu Domnia Ta pe lângă acea încredințare: ca făcând de știre comitetului parohial despre timpul ieșirii în fața locului la ziua hotărâtă ce are să fie Duminica sau sarbătoare. Ordinațiunea Consistorială aci alăturată sub ℅ o vei citi în biserică înaintea poporului și în sensul acela pe numitul preot îl vei introduce în funcțiune și îl vei arăta la popor ca pe păstorul lor cel sufletesc ales de ei și întru această calitate legalmente întărit de Venerabilul Consistoriu diecezan.

Despre înfăptuita introducere, la timpul său, pe lângă reanexarea actului împărtășit, îmi vei face oficioasa relațiune.

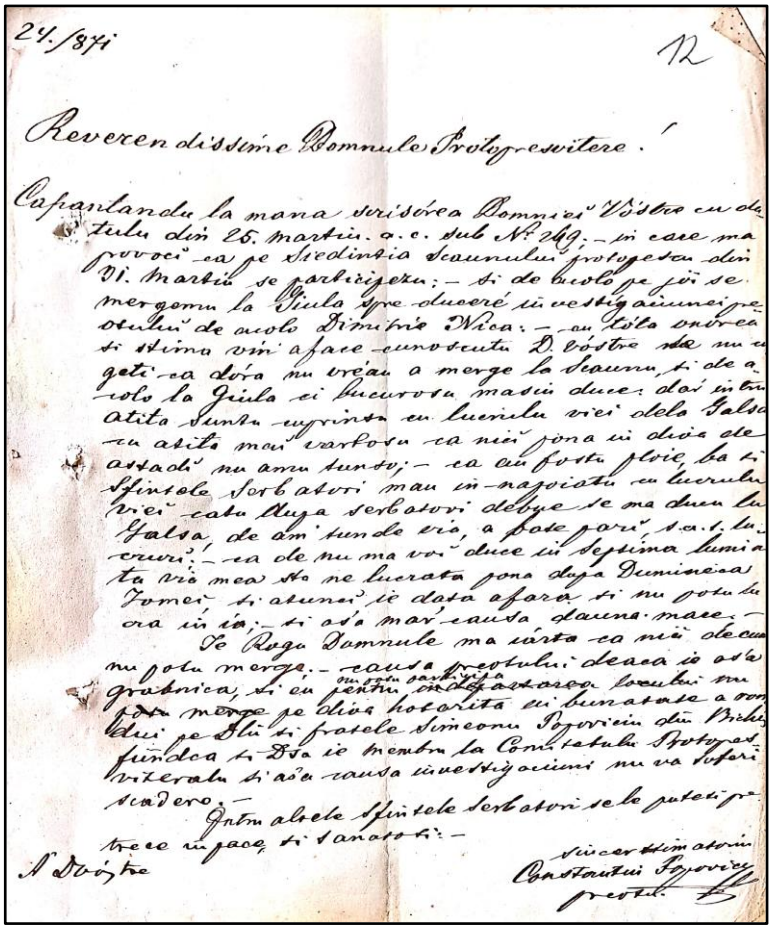
Chitighazu, 5 noiembrie 1874 Petru Chirilescu
Protopresbiter

[7] Preotul Ioan Popovici a fost hirotonit de către episcopul Miron Romanul în anul 1874. A slujit în parohia Fazekas Varsand (astăzi Olari) o lungă perioadă de timp, pensionându-se în anul 1918.

ANEXE – foto

154.
891. Dela Protopopu Chisineului:
Reverendissimului Domnu
Constantin Popoviciu
Membru alu Sinodului si Consistoriului protopresbiterale
Asesore Consistoriale, si Parochu
Aradu
li
Comlosiu

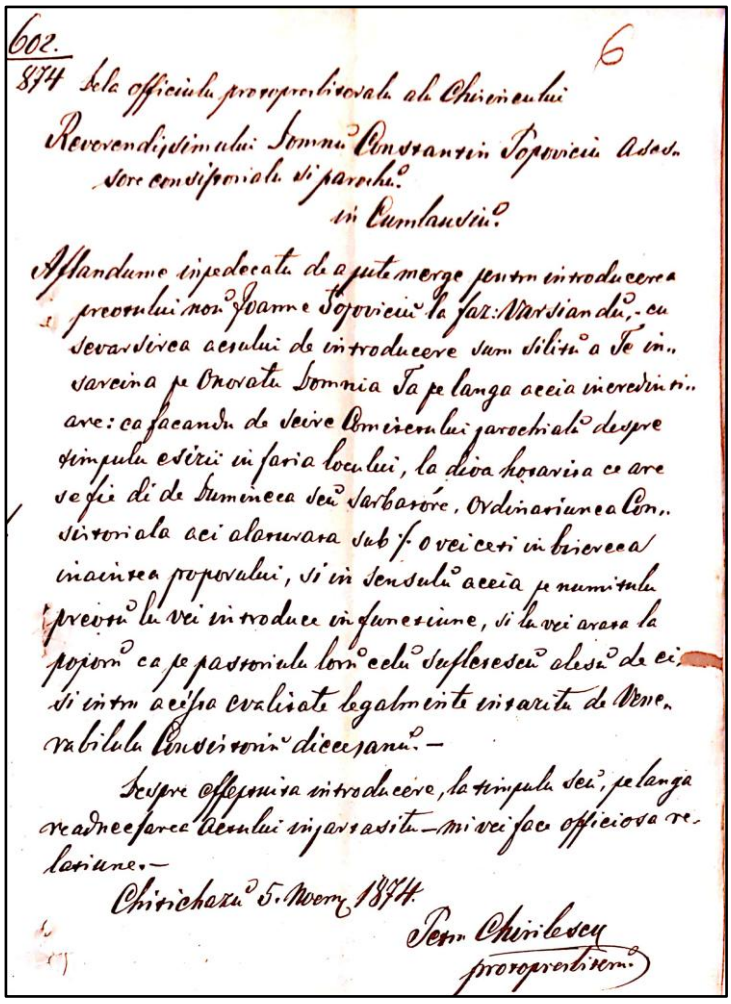
24/871 12

Reverendissime Domnule Protopresbitere!

Cu placere luandu la mana scrisórea Domniei Vóstre cu data
Siclau din 25. Martiu. a. c. sub Nr. 269. – mi este mai
provocatu ca pe Sfeodimtia Seaunului protopresbiteru din
Vi. Martiu se participezu: – si de buna voia pe joi se
mergemu la Siula spre a nuoare investigatiunea
ostiului de morte Dimitrie Rica: – cu tóta onórea
si stima vinu a face cunoscutu Domniei Vóstre ca nu ve
getu ca dóra nu vreau a merge la Seaunu, si de a
-colo la Siula si lucrurosu mascu duce: dar intru
atata dupa cugetarea cu lucrulu vrei dela Salsa
cu atita mai vartosu ca nici pona ni dioa de
astadi nu amu tuntu; – ca eu fostu ploiu, ba si
Sfintele Serbatori mau in-nagoiatu cu lucrulu
Vrei – cata dupa Serbatori debuie se ma duce la
Salsa, de am tunde vrio, a pote porni s. a. l. la
cruru: – ca de nu ma voi duce ni septima luminata
ta vio mea Ne ne lucrata pona dupa Duminec
Tomei si atunci ie data a fara si nu potu lu
cra nici ia; – si asia mai causa daune mare; –
De Rogu Domnule ma crita ca nici de cum
nu potu merge, – causa procesului de ca ie asia
grabnica, si eu pentru mai multe lucruri nu
potu merge pe dioa hotarita ci bine ar fi a vo
Dvei pe Illu si fratele Simeonu Popoviciu din Birch
fiindca si Dsa ie mentru la Consistoriale Protopres
biterale si asia causa investigaciunei nu va intarzia
scadere. –
Intru altele Sfintele Serbatori se le petreci pe
trece in pace si sanetate si: –

A Dvóstre

Sincer stimatoriu
Constantin Popoviciu
protos.

602. 6
874 Dela officiulu protopresviterialu alu Chiseneului
Reverendissimului Domnu Constantin Popoviciu Asesore consistoriale si parochu
in Comlausiu

Aflandume impedecatu de a pute merge pentru introducerea preotului nou Joann Popoviciu la fil: Marsiandu, - cu deverse vederea acestui de introducere sum silitu a Te invarcina pe Onoratu Domnia Ta pe langa aceia ca inevedintiare: ca facandu de scire Omenilui parochialu despre timpulu esirii in faria locului, la diua horariua ce are se fie di de Dumineca seu Sarbatore, Ordinariunea Consistoriala aci alaturata sub f. o veiceti in biserica inaintea poporului, si in sensulu aceia pe numitulu preotu la vei introduce in functiune, si la vei arata la poporu ca pe pastoriulu loru celu sufletescu alesu de ei si intru aceia cualitate legalmente instaritu de Venerabilulu Consistoriu diecesanu. -

Despre efectuirea introducere, la timpulu seu, pe langa readmeefarea acestui inpartasitu - mi veiface officiosa relatiune. -

Chirichara 5. Noem 1874

Petru Chirilescu
protopresviter.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Comlăuș, *fondul Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș*.

Biserica și Școala (Arad), 1884.

Geoldeș, Ioan-Veniamin, „Constantin Popovici (1823-1901)”, în *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, Arad, Editura Universității Aurel Vlaicu, 2022, pp. 61-63.

Idem, „Frânturi din corespondența protopopului Petru Chirilescu (1814-1898) cu pr. Constantin Popovici (1823-1901) de la Comlăuș”, în *Gutenberg Universul cărții* (Arad), anul XV, martie 2003, nr. 54, pp. 99-100.

Protopopiatul Belinț – repere demografice (1900-1910)

The Belinț Archpriestship – Demographic Landmarks (1900–1910)

Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad

Abstract
Until 1910, the Arad Diocesan Consistory consisted of eleven archpriestships, among which was the Belinț Archpriestship, which had under its jurisdiction 42 parishes.

The present study aims to present the ethnic and confessional diversity of the Banat Archpriestship based on the censuses of the years 1900 and 1910.

Keywords: *archpriestship, statistics, confessional diversity, Orthodox Christians, ethnic diversity.*

Recensămintele asigură informații cu privire la numărul și structura populației la anumite momente ale istoriei.

Din punct de vedere administrativ viața bisericească se manifestă în parohii, care se grupează în protopopiate; mai multe protopopiate formează episcopiile și mitropoliile.

La începutul secolului trecut Eparhia Ortodoxă Română a Aradului avea în fruntea sa pe „*IOAN, din îndurarea lui Dumnezeu dreptcredinciosul Episcop al Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei și al Hălmagiului, precum și al părților adnexate din Banatul Timișan*” – Ioan I. Papp (1903-1925), care l-a urmat pe tronul arhieresc pe Iosif Goldiș (1899-1901). Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Eparhia Aradului era formată din două consistoare, care își desfășura activitatea în mod independent unul față de celălalt: Consistoriul Diecezan Arad și Consistoriul Diecezan Oradea. La rândul său, Consistoriul Diecezan Arad era împărțit neoficial în „*părțile bănățene*” și „*părțile de la dreapta Mureșului*”.

Până în anul 1910, Consistoriul Diecezan Arădean era alcătuit din unsprezece protopopiate împărțite în „*14 cercuri electorale mirenești*”[1]. De obicei, numele protopopiatului era dată de localitatea în care se găsea scaunul protopresbiterial:

- Protopopiatul Arad cuprindea 16 parohii.
- Protopopiatul Radna era alcătuit din 37 de parohii.
- Protopopul de la Chișineu avea în subordine 18 parohii.

[1] Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, dosarul nr. 6/1901-1903, f. 208; Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 23a-III-1904, f. 1.

- Protopopiatul Șiria își întindea jurisdicția asupra 16 parohii.
- Protopopul de la Boroșineu avea în păstorire credincioșii ortodocși din 17 parohii.
- Protopopiatul Buteni avea 40 de parohii.
- Protopopiatul Hălmagiu era cel mai întins, având 68 de parohii.
- Protopopiatul Belinț era alcătuit din 42 de parohii.
- Protopopiatul Lipova se întindea peste 36 de parohii.
- Protopopiatul Timișoara era format din 34 de parohii.
- Protopopiatul Banat-Comloș cuprindea 17 parohii.

Întinderea protopopiatelor era determinată de numărul de credincioși aflați sub jurisdicție. Astfel, întâlnim protopopiate cu 16 parohii (Protopopiatul Arad și Protopopiatul Șiria), unde sunt localități mai extinse, cu un număr mai ridicat de credincioși. În același timp, se regăsesc și protopopiate cu 68 parohii matre și filii (Protopopiatul Hălmagiu), unde localitățile sunt mult mai mici, cu un număr restrâns de credincioși. În această zonă, erau grupate 2-3 sau mai multe parohii care susțineau un preot și un învățător confesional. Este bine cunoscut faptul că localitățile din zonele de câmpie sunt mai întinse, cu o populație mai numeroasă, în comparație cu localitățile din zonele deluroase și de munte.

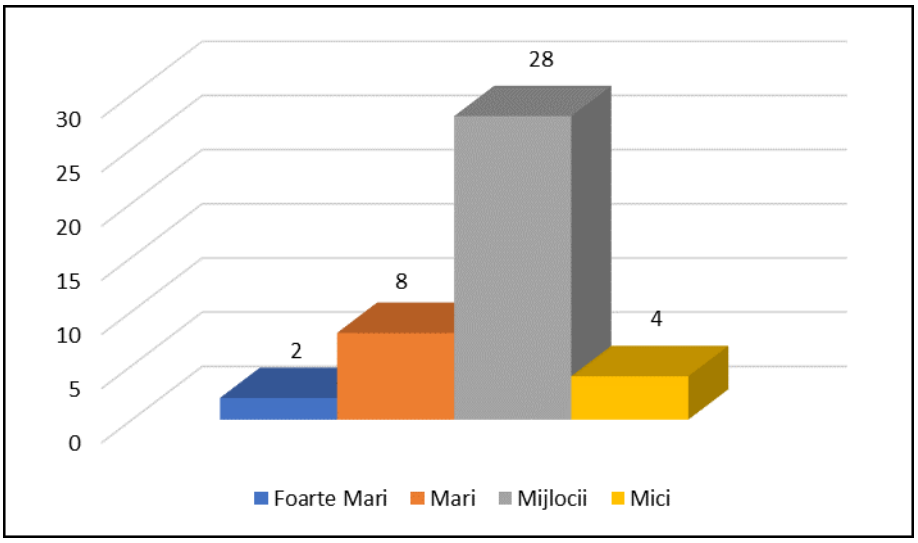
Având un număr de 42 parohii, Protopopiatul Belinț, cu sediul în aceeași localitate, se numără printre cele mai întinse unități administrative din Episcopia Aradului. Din punct de vedere geografic, localitățile cuprinse în acest protopresbiteriat se regăsesc în nord-estul actualului județ Timiș. La începutul secolului trecut, aceste localități făceau parte din fostul comitat Caraș.

Conform analizelor efectuate de cercetătorul clujean Ioan Bolovan[2], clasificarea localităților din punct de vedere al numărului de locuitori este următoarea: așezări foarte mici (sub 200 locuitori), așezări mici (între 200 și 499 locuitori), așezări mijlocii (între 500 și 999 locuitori), așezări mari (între 1000 și 1999 locuitori) și așezări foarte mari (peste 2000 locuitori). Urmând acest principiu demografic, pentru anul 1900, în cadrul Consistoriului Diecezan Arad dinamica localităților este redată în Tabelul nr. 1. Informațiile analizate au fost sintetizate în urma studierii recensămintelor oficiale maghiare din anul 1900 și anul 1910[3].

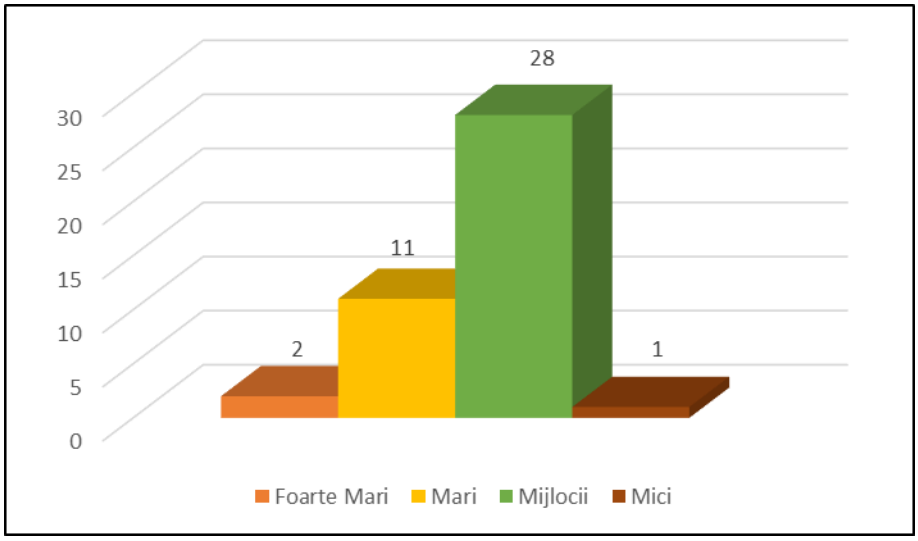
[2] Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918.Contribuții monografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000, apud Corneliu Pădurean, Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", 2003, p. 130.
[3] *Recensământul din 1900. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, passim; *Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999, passim.

Tabelul nr. 1. Clasificarea așezărilor din cadrul Consistoriului Diecezan Arad (1900)

Protopopiatul	**Foarte Mari**	**Mari**	**Mijlocii**	**Mici**	**Foarte Mici**
Arad	14	1	1	-	-
Radna	3	12	13	9	-
Chișineu	14	4	-	-	-
Șiria	10	42	-	-	-
Boroșineu	12	3	2	-	-
Buteni	3	8	8	20	1
Hălmagiu	-	5	26	33	4
Belinț	**2**	**8**	**28**	**4**	**-**
Lipova	5	12	16	3	-
Timișoara	13	18	3	-	-
Banat-Comloș	13	3	-	-	-
Mănăstirea Hodoș-Bodrog	-	-	-	2	-
Total	89	116	97	71	5

Graficul nr. 1. Clasificarea așezărilor din cadrul Protopopiatului Belinț (1900)

Graficul nr. 2. Clasificarea așezărilor din cadrul Protopopiatului Belinț (1910)

După cum se poate observa și din graficele de mai sus, clasificarea localităților din Protopopiatul Belinț este semnificativ modificată în decursul unui singur deceniu (1900-1910). Astfel, numărul locuitorilor crește în 6 localități, toate trecând în categorii superioare de clasificare, trei dintre acestea devin localități mijlocii (), iar în alte trei localități populația depășește cifra de 1000 de persoane în anul 1910 față de anul 1900. În categoria „localități mici", în anul 1910, este înregistrat doar satul Topla (238 locuitori). În ambii ani supuși analizei, Belinț și Nadăș sunt singurele localități a căror populație depășește de fiecare dată cifra de 2000 de locuitori.

Creșterea numărului de locuitori înregistrat în anul 1910 față de anul 1900 are la bază sporul demografic al populației din fiecare așezare. În Protopopiatul Belinț, numărul total al populației crește de la 39850 locuitori (1900) la 40856 persoane (1910), o creștere cu 1006 persoane.

Conform statisticilor oficiale, în anul 1900, în Protopopiatul Belinț cea mai numeroasă populație o au localitățile Belinț (2884) și Nadăș (2587), iar cei mai puțini locuitori se află la Secaș (262) și Topla (238).

Numărul românilor din acest protopopiat este cuprins între 2700 (Belinț – 93,61%) și 223 (Topla – 93,69%). Toți locuitorii din Secaș sunt români (262). Localitățile Monoștur și Brestovăț au reprezentanți în număr foarte apropiat ale mai multor etnii. La Monoștur erau 1120 români (58,18%), 201 unguri (10,44%), 343 germani (17,81%) și 243 sârbi (12,62%). La Brestovăț situația etnică era următoarea: 381 români (41,01%), 126 unguri (13,56%), 157 germani (16,89%), 262 slovaci (28,20%). În Paniova trăia o comunitate germană destul de numeroasă (393 – 43,23%), în timp ce la Teeș trăiau slovaci în număr mai însemnat (141 – 24,95%).

Cei mai mulți ortodocși se aflau la Belinț (2690 – 93,27%) și Nadăș (1717 – 66,37%), iar cei mai puțini la Topla (223 – 93,69%), Ohaba-lungă (60,28%) și Secaș (262, adică toți locuitorii). Comunitatea greco-catolică a avut cei mai mulți reprezentanți în Nadăș (829 – 32,04%) și Coșteiul Mare (692 – 54,44%). Romano-catolicii sunt cel mai bine reprezentați în Monoștur (530 – 27,53%) și în Brestovăț (512 – 55,11%). În afară de localitățile Secaș, Crivobara, Dobrești și Topla comunitatea izraelită a avut reprezentanți, dar în număr insignifiant.

Pentru anul 1910, informațiile demografice nu se modifică semnificativ. În ceea ce privește numărul locuitorilor, în Protopopiatul Belinț se găseau localități cuprinse între 2618 locuitori (Belinț) și 239 locuitori (Topla). Fiind localități mai mari, românii erau mai numeroși în Nadăș (2625 – 96,36%), și Belinț (2469 – 94,30%). Cele mai mici comunități românești erau la Topla (231 – 96,65%) și Teeș (357 – 61,55%).

Din punct de vedere al grupurilor etnice, toți cei 945 de locuitori din Jabăr erau români. Localitatea Brestovăț se încadrează perfect termenului de „multietnicitate": aici trăiau în anul 1910 un număr de 387 români (40,18%), 155 unguri (16,09%), 96 germani (9,96%) și 269 slovaci (27,93%). Comunități maghiare mai însemnate trăiau în Balinț (467 – 34,49%), Babșa (371 – 27,72%) și Târgoviște (345 – 33,33%). Germanii se găseau în număr mai mare la Paniova (391 – 39,61%), Ohaba-lungă (111 – 18,22%) și Balinț (111 – 8,19%). În Teeș 108 locuitori erau slovaci (18,62%).

Conform informațiilor furnizate de recensămintele oficiale maghiare, se poate observa că în localitățile cuprinse în cadrul Protopopiatului Belinț, ponderea majoritară era dată de grupul etnic al românilor, care îmbrățișau confesiunea ortodoxă[4].

În cadrul analizei demografice a unei structuri administrative, o poziție importantă o reprezintă analiza populației din punctul de vedere al ocupațiilor, factor ce permite cunoașterea în amănunt a vieții sociale, precum și a tendințelor existente în domeniul economic al regiunii. Structura socio-profesională a populației este determinată de evoluția economică a zonei.

Ponderea persoanelor care aduc venit în gospodărie și a celor care erau întreținuți (gospodinele, copiii și bătrânii) în anul 1900 era aproape egală: 19623 persoane aduceau venit (49,26%), iar 20227 erau cuprinși la categoria „întreținuți" (50,74%). Pentru anul 1910, crescând populația, s-au mărit și cifrele brute privind persoanele întreținute, iar numărul celor care aduc venit a scăzut, în principal datorită faptului că mulți tineri apți de muncă au plecat spre continentul american unde puteau evolua din punct de vedere economico-financiar mult mai rapid decât pe meleagurile natale. Procentual, ponderea s-a schimbat față de situația constatată în urmă cu un deceniu: 18070 persoane aduc venit (44,23%) și 22786 persoane sunt întreținute (55,77%).

[4] Detalii în tabelele și graficele inserate la Anexele prezentului studiu.

În ceea ce privește situația profesională, se poate constata că majoritatea covârșitoare a locuitorilor din Protopopiatul Belinț[5] se ocupau cu agricultura 88,37% din întreaga populație în anul 1900 și un procent de 91,85% în anul 1910. La mare distanță se află cei care aduceau venituri sau erau întreținuți din meșteșuguri și alte ramuri înrudite.

Începând cu anul 1900, protopop de Belinț a devenit profesorul de la Seminarul Teologic din Caransebeș – Gherasim Sârb[6]. Acesta s-a născut în 18 septembrie 1857 în localitatea Cerbăl din comitatul Hunedoara. Urmează teologia la Sibiu (1877-1880) și dreptul la Budapesta (1880-1884). Începând cu anul 1887 devine profesor la Institutul Teologic din Caransebeș, unde a predat: Istoria Bisericii, Teologia Fundamentală, Dogmatica, Dreptul canonic, Retorica, Stilistica și Limba română. S-a căsătorit cu Ana Trettina, având trei copii, dar toți au trecut la cele veșnice prematur. În anul 1928 părintele protopop Gherasim Sârb se pensionează, noul protopop devenind preotul Iosif Goanță.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad, dosarul nr. 23a-III-1904.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român*, dosarul nr. 6/1901-1903.

1900. Évi népszámlálása, partea a II-a, vol. 2, Budapesta, 1904.

1910. évi népszámlálása, partea a II-a, vol. 48, Budapesta, 1913.

Bolovan, Ioan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918.Contribuții monografice*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2000.

Pădurean, Corneliu, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu", 2003.

Recensământul din 1900. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Recensământul din 1910. Transilvania, coord. Traian Rotariu, Cluj-Napoca, Editura Staff, 1999.

Scridon, Alin, „Un protopop și epoca sa. Circularele lui Gherasim Sârb", în *Colocviul Internațional Comunicare și cultură în Romania europeană* (Timișoara), nr. 1/2012, pp. 65-72.

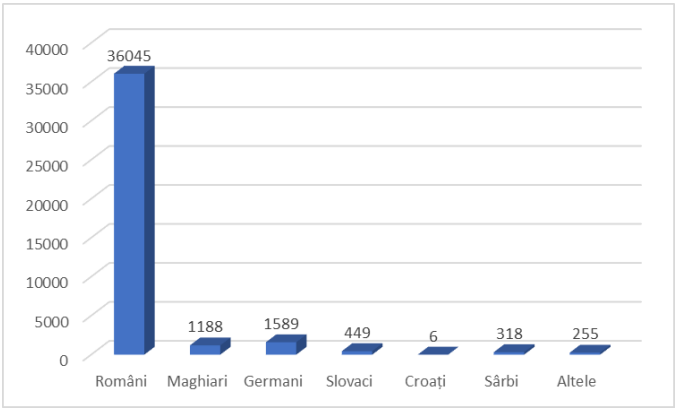
[5] *1900. Évi népszámlálása*, partea a II-a, vol. 2, Budapesta, 1904, passim; *1910. évi népszámlálása*, partea a II-a, vol. 48, Budapesta, 1913, passim.

[6] Alin Scridon, „Un protopop și epoca sa. Circularele lui Gherasim Sârb", în *Colocviul Internațional Comunicare și cultură în Romania europeană* (Timișoara), nr. 1/2012, pp. 65-72.

ANEXE

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ PE NAȚIUNI ÎN PROTOPOPIATUL BELINȚ (1900)

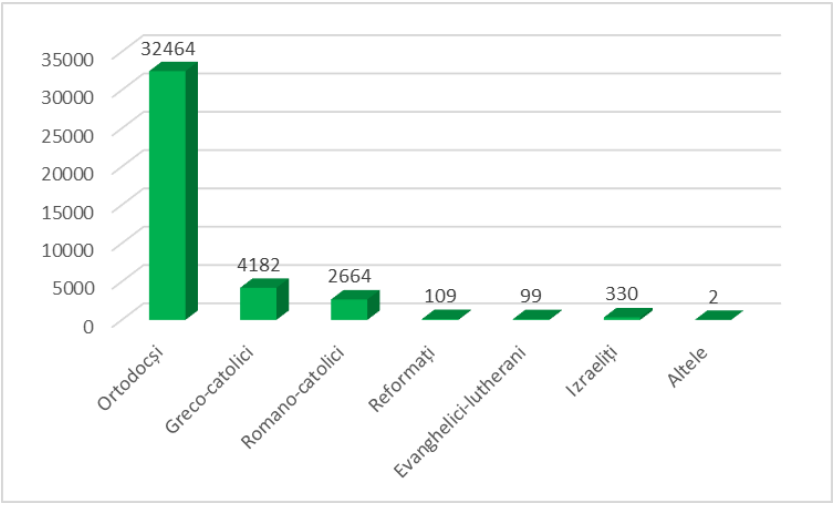
LOCALITATEA	POPULAȚIA	ROMÂNI	MAGHIARI	GERMANI	SLOVACI	CROAȚI	SÂRBI	ALTELE
Bara	1088	1063	19	6	-	-	-	-
Bunea	724	718	1	2	-	-	3	-
Cladova	781	740	2	6	-	-	-	33
Cutina	923	900	4	11	-	-	-	8
Dobrești	611	610	1	-	-	-	-	-
Dubești	936	924	10	2	-	-	-	-
Iersnic	592	587	-	5	-	-	-	-
Lăpușnic	522	504	7	8	-	-	3	-
Leucușești	757	728	2	24	-	-	2	1
Monoștur	1925	1120	201	343	1	-	243	17
Ohaba-lungă	428	397	19	5	-	-	7	-
Pădurani	498	381	-	5	-	-	-	112
Rădmănești	723	690	23	10	-	-	-	-
Remetea-lunca	737	707	21	9	-	-	-	-
Topla	238	223	3	1	11	-	-	-
Crivobara	622	614	-	7	-	-	1	-
Nadăș	2587	2527	29	7	1	1	-	22
Hodoș	602	423	153	18	7	-	1	-
Checheș	781	766	12	3	-	-	-	-
Brestovăț	929	381	126	157	262	1	1	1
Secaș	262	262	-	-	-	-	-	-
Vizma	689	659	25	3	-	-	2	-
Babșa	943	917	26	-	-	-	-	-
Balint	915	737	62	100	2	1	1	12
Belint	2884	2700	104	74	3	-	3	-
Budint	1002	966	5	31	-	-	-	-
Chizătău	1388	1256	51	71	5	-	3	2
Coșteiul-mare	1271	1251	12	8	-	-	-	-
Dragoești	955	914	30	11	-	-	-	-
Fadimac	958	952	1	5	-	-	-	-
Ficătar	945	898	26	21	-	-	-	-
Gruini	877	866	1	9	-	-	-	1
Hasiaș	709	669	9	19	6	-	6	-
Ictar	848	810	25	12	-	-	1	-
Ohaba-Forgaci	1676	1639	11	25	-	1	-	-
Paniova	909	478	27	393	4	-	7	-
Șușanovăț	1085	1039	23	22	-	-	1	-
Șuștra	851	826	10	12	-	-	2	1
Teeș	565	354	28	13	141	2	19	8
Târgoviște	667	661	-	4	-	-	2	-
Topolovăț	1461	1209	78	122	5	-	10	37
Jabăr	986	979	1	5	1	-	-	-
TOTAL	39850	36045	1188	1589	449	6	318	255

Graficul nr. 2. Situația pe națiuni în Protopopiatul Belinț (1900)

SITUAȚIA CONFESIONALĂ ÎN PROTOPOPIATUL BELINȚ (1900)

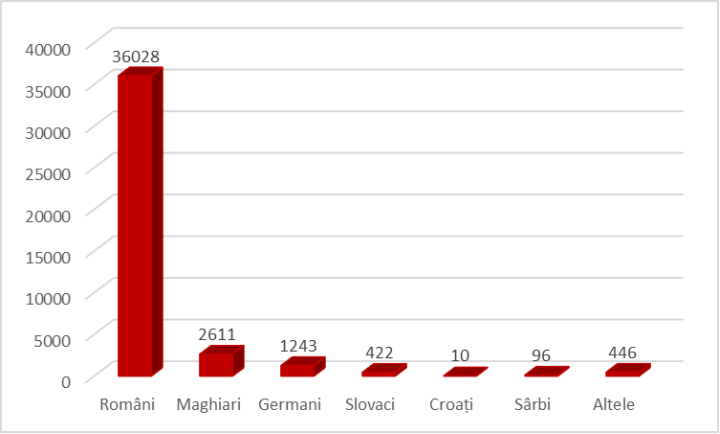
LOCALITATEA	POPULAȚIA	ORTODOCȘI	GRECO-CATOLICI	ROMANO-CATOLICI	REFORMAȚI	EVANGHELICI-LUTHERANI	IZRAIELIȚI	ALTELE
Bara	1088	1062	1	15	3	-	7	-
Bunea	724	720	1	2	-	1	-	-
Babșa	943	915	2	22	-	-	4	-
Balinț	915	447	303	121	20	2	22	-
Belinț	2884	2690	14	147	10	2	21	-
Budinț	1002	620	346	29	-	-	7	-
Cladova	781	760	13	-	-	-	8	-
Cutina	923	911	-	10	-	-	2	-
Dobrești	611	176	435	-	-	-	-	-
Dubești	936	924	1	4	1	4	2	-
Iersnic	592	553	34	-	-	-	5	-
Lăpușnic	522	483	27	6	-	-	6	-
Leucușești	757	726	1	24	-	-	6	-
Monoștur	1925	1379	-	530	6	-	10	-
Ohaba-lungă	428	258	145	10	-	-	15	-
Chizătău	1388	1263	2	100	4	-	19	-
Coșteiul-mare	1271	560	692	7	-	1	11	-
Dragoești	955	889	27	28	2	-	9	-
Fadimac	958	952	1	-	-	-	5	-
Ficătar	945	894	6	20	-	5	19	1
Gruini	877	838	29	2	1	-	7	-
Hasiaș	709	560	114	30	3	-	2	-
Ictar	848	811	-	25	2	-	10	-
Ohaba-Forgaci	1676	1161	481	18	-	-	16	-
Pădurani	498	493	-	3	-	-	2	-
Paniova	909	480	5	412	7	-	5	-
Rădmănești	723	687	4	29	-	-	3	-
Remetea-lunca	737	707	-	11	2	-	17	-
Topla	238	223	-	4	-	11	-	-
Șușanovăț	1085	798	247	32	-	-	8	-
Șuștra	851	824	-	25	-	-	1	1
Teeș	565	372	14	97	3	71	8	-
Târgoviște	667	656	7	-	-	-	4	-
Topolovăț	1461	1250	4	159	8	-	40	-
Jabăr	986	979	1	2	-	-	4	-
Nadăș	2587	1717	829	27	4	1	9	-
Hodoș	602	423	8	164	5	-	2	-
Checheș	781	682	84	3	-	-	12	-
Brestovăț	929	383	4	512	28	1	1	-
Vizma	689	651	10	27	-	-	1	-
Secaș	262	262	-	-	-	-	-	-
Crivobara	622	325	290	7	-	-	-	-
TOTAL	39850	32464	4182	2664	109	99	330	2

Graficul nr. 3. Situația confesională în Protopopiatul Belinț (1900)

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ PE NAȚIUNI ÎN PROTOPOPIATUL BELINȚ (1910)

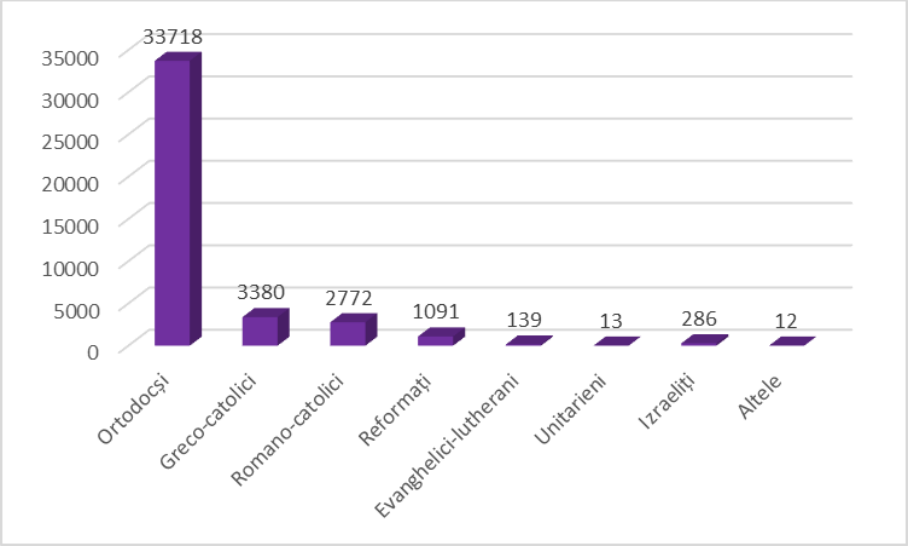
LOCALITATEA	POPULAȚIA	ROMÂNI	MAGHIARI	GERMANI	SLOVACI	CROAȚI	SÂRBI	ALTELE
Bara	1097	1064	23	10	-	-	-	-
Bunea	790	749	38	-	-	-	3	-
Cladova	791	761	1	6	-	-	-	23
Cutina	1045	961	30	8	-	-	4	42
Dobrești	618	617	-	1	-	-	-	-
Dubești	1054	1044	10	-	-	-	-	-
Iersnic	573	569	-	2	-	-	2	-
Lăpușnic	548	528	2	18	-	-	-	-
Leucușești	784	773	7	4	-	-	-	-
Monoștur	781	508	267	1	1	4	-	-
Ohaba-lungă	609	461	12	111	1	-	-	24
Pădurani	548	545	3	-	-	-	-	-
Rădmănești	697	697	-	-	-	-	-	-
Remetea-lunca	719	682	18	2	-	-	-	17
Topla	239	231	6	2	-	-	-	-
Crivobara	618	597	14	6	-	-	1	-
Nadăș	2724	2625	95	3	-	-	-	1
Hodoș	646	448	183	8	4	-	3	-
Checheș	753	719	7	1	-	-	1	25
Brestovăț	963	387	155	96	269	-	-	56
Secaș	945	870	29	34	-	-	12	-
Vizma	701	653	29	14	-	-	5	-
Babșa	1338	914	371	53	-	-	-	-
Balinț	1354	760	467	111	2	3	9	2
Belinț	2618	2469	97	46	1	-	5	-
Budinț	947	912	9	25	-	-	-	1
Chizătău	1315	1152	50	59	2	-	8	44
Coșteiul-mare	1303	1234	38	3	-	-	-	28
Dragoești	942	903	14	22	-	-	3	-
Fadimac	938	923	-	2	-	-	-	13
Ficătar	951	915	24	12	-	-	-	-
Gruini	905	897	-	7	-	-	-	1
Hasiaș	674	621	7	26	19	-	-	1
Ictar	784	748	15	20	-	-	-	1
Ohaba-Forgaci	1646	1600	7	24	-	-	-	15
Paniova	987	515	40	391	8	-	-	33
Șușanovăț	1054	1033	9	5	7	-	-	-
Șustra	842	802	28	4	-	-	7	1
Teeș	580	357	69	11	108	3	24	8
Târgoviște	1035	648	345	9	-	-	-	33
Topolovăț	1455	1191	92	86	-	-	9	77
Jabăr	945	945	-	-	-	-	-	-
TOTAL	40856	36028	2611	1243	422	10	96	446

Graficul nr. 4. Situația pe națiuni în Protopopiatul Belinț (1910)

SITUAȚIA CONFESIONALĂ ÎN PROTOPOPIATUL BELINȚ ÎN ANUL 1910

LOCALITATEA	POPULAȚIA	ORTODOCȘI	GRECO-CATOLICI	ROMANO-CATOLICI	REFORMAȚI	EVANGHELICI-LUTHERANI	UNITARIENI	IZRAELIȚI	ALTELE
Bara	1097	1064	-	18	12	-	-	3	-
Bunea	790	749	2	34	4	1	-	-	-
Cladova	791	765	18	4	-	-	-	4	-
Cutina	1045	993	14	23	10	-	-	5	-
Dobrești	618	195	422	1	-	-	-	-	-
Dubești	1054	1041	3	2	5	-	-	3	-
Iersnic	573	536	35	-	-	-	-	2	-
Lăpușnic	548	511	17	15	-	-	-	5	-
Leucușești	784	753	-	23	1	-	-	7	-
Monoștur	781	511	1	28	231	2	1	7	-
Ohaba-lungă	609	328	145	39	74	-	9	10	4
Pădureni	548	545	-	2	1	-	-	-	-
Rădmănești	697	697	-	-	-	-	-	-	-
Remetea-lunca	719	704	-	5	-	1	-	9	-
Topla	239	231	-	8	-	-	-	-	-
Crivobara	618	507	91	16	3	1	-	-	-
Nadăș	2724	2261	375	65	8	1	-	14	-
Hodoș	646	450	1	187	2	-	-	6	-
Checheș	753	741	8	1	-	-	-	3	-
Brestovăț	963	431	1	516	14	1	-	-	-
Secaș	945	732	151	51	4	4	-	3	-
Vizma	701	655	3	24	14	-	-	5	-
Babșa	1338	918	-	410	8	-	-	2	-
Balint	1354	519	251	200	334	8	2	40	-
Belint	2618	2463	10	119	2	2	-	22	-
Budint	947	604	309	26	2	-	-	6	-
Chizătău	1315	1195	2	91	7	6	-	14	-
Coșteiul-mare	1303	678	577	34	2	-	-	5	7
Dragoești	942	852	54	29	-	-	-	7	-
Fadimac	938	932	4	-	-	-	-	2	-
Ficătar	951	909	8	21	-	-	-	13	-
Gruini	905	897	1	1	-	-	-	6	-
Hasiaș	674	473	146	22	5	23	-	5	-
Ictar	784	736	11	33	-	-	-	4	-
Ohaba-Forgaci	1646	1146	468	18	-	-	-	14	-
Paniova	987	547	1	433	6	-	-	-	-
Șușanovăț	1054	798	235	13	1	-	-	7	-
Șuștra	842	810	-	24	-	-	-	8	-
Teeș	580	384	10	94	3	81	-	7	1
Târgoviște	1035	638	1	18	327	1	-	5	-
Topolovăț	1455	1878	1	124	11	7	1	33	-
Jabăr	945	941	4	-	-	-	-	-	-
TOTAL	40856	33718	3380	2772	1091	139	13	286	12

Graficul nr. 5. Situația confesională în Protopopiatul Belinț (1910)

SITUAȚIA SOCIO-PROFESIONALĂ ÎN PROTOPOPIATUL BELINȚ (1900-1910)

	1900	**1910**
Aduc venit	19171	18907
Întreținuți	19775	22786
Total populație	39850	40856
Proprietari de terenuri agricole care aduc venit	17444	16799
Întreținuți	17632	20641
Venituri din alte ramuri agricole	47	34
Întreținuți	92	52
Minerit	0	0
Întreținuți	20	0
Industrie, meseriași	564	713
Întreținuți	687	1059
Negustori și cămătari	131	165
Întreținuți	142	174
Lucrători în transporturi	49	112
Întreținuți	105	225
Ocupații în administrație și „meserii libere”	197	242
Întreținuți	322	332
Olărit	21	34
Întreținuți	0	15
Zilieri	369	95
Întreținuți	305	105
Argați, servitori	315	144
Întreținuți	46	14
Alte meserii sau nedeclarate	53	536
Întreținuți	114	163

Interculturalitate. Ecumenism. Toleranță religioasă și etnică în Sebiș/Borossebes

Interculturality. Ecumenism. Religious and Ethnic Tolerance in Sebiș/Borossebes

Radu-Alexandru HORD
Prof. Dr. Ing. Diplomat
Colectivul Monografic Arad

Abstract
Sebișul/Borossebeș has always been an environment where a mosaic at ethnicities and religious coexisted. I mention first at all the Hungarian community, for a long time the majority and numerically, the facto founder at the town.

Of course, the Romanian ethnic groups, the israelis (until the end of the year 1946), Italians, Bulgarian (I remember the veterinarian Boris Giogea), Poles (Mr. University Professor Radu Palicica), Slovaks (Greghercioc, Csonscik) Germans, Armeniaus (the family Zakarias), even Aromanians (Machedonians), in this case the family Takacs (in the original Tocaci).

From a strict point of view of priestly life, Borossebes, he held a leading place in this area, but not only. The first Calvinist Reformed Church appeared in the town in the year 1540 (Jean Calvin begins its activity in Genevain 1517!).

From the certain data i have at Borossebes at the oldest Orthodox Diacese in the area is attested, namely the year 1552!

The synagogue in the locality was built, with certain dates, in the year 1881. The Catholic Church in the city is over 120 years ord. The Baptist and Pentecostal cults appeared early in the locality. The Baptist in the year 1924 and the Pentecostal in the year 1937.

At one point, around 1925, there was a small ephemeral community of Greek Catholic believers. More recently, the Adventist Cult end of course the Messianic Community appeared in the locality.

Keywords: *interculturality, ecumenism, religious and ethnic tolerance, Hungarian community, Calvinist church, Orthodox diocese.*

Argument

Sebișul/Borossebeș a fost dintotdeauna un mediu unde au conviețuit un mozaic de etnii și religii. Menționez în primul rând comunitatea maghiară, mult timp majoritară și numeric, întemeietoarea de fapt a localității. Urmează, desigur, etnicii români, cei israeliți (până prin anul 1946), italienii, bulgarii (amintesc pe doctorul veterinar Boris Giogea), polonezii (domnul profesor universitar Radu Palicica), slovacii (Greghercioc, Csonscik) germanii, armenii (familia Zakarias), chiar și aromâni (machidoni), în speță familia Takacs (în original Tocaci).

Din punct de vedere strict al vieții sacerdotale, Borossebeșul a deținut un loc de frunte în această zonă, dar nu numai. Prima Biserică Reformată Calvină apare în localitate în anul 1540 (Jean Calvin-Chauvin își începe activitatea la 1517 în Geneva!). Din datele certe pe care le dețin, la Borossebeș este atestată cea mai veche parohie ortodoxă din zonă, respectiv anul 1552!

Sinagoga (Beith Knesset) din localitate este construită, cu date certe, în anul 1881.

Biserica catolică din urbe are peste 120 ani.

Cultul baptist și cel penticostal apar timpuriu în localitate, cel baptist în 1924 și cel penticostal la 1937.

La un moment dat, prin anul 1925, a existat efemer o mică comunitate de credincioși greco-catolici. Mai de curând, au apărut în localitate cultul adventist (BAZS) și Comunitatea Mesianică.

Comunitatea mesianică din Sebiș

Termenul „mesianic" nu este altceva decât originalul creștinismului, nu o ramură sau o sectă apărută în cadrul acestuia. Dacă luăm contextul istorico-religios, într-un fel, mesianic este orice credincios, în special la religiile monoteiste. Mesia înseamnă Unsul lui Dumnezeu trimis ca Răscumpărător.

Strict, pe latura iudeo-creștină, mesianismul clasic nu putea să existe ca mișcare, decât atunci când a venit adevăratul Mesia: Iisus Hristos. Mișcarea mesianică a luat ființă odată cu activitatea misionară a lui Iisus Mesia, extinzându-se apoi, de la poporul evreu către celelalte națiuni, în special din fostul Imperiu Roman. Vestea bună a Evangheliei Mântuitorului a fost dusă de Apostolii Petru, Pavel, Andrei (cel care a ajuns cu mesajul divin până în Dobrogea noastră!). Potrivit Sfintelor Scripturi, termenul „creștin" apare pentru prima dată în Antiohia (Fapte 11, 26) nefiind altceva decât adaptarea la limbajul grecesc: credincioșii în Christos (Mesia) = creștini (mesianici).

După anul 70 d. Hr., când Templul din Ierusalim a fost dărâmat de către romani, evreii care au scăpat din acest măcel au fost alungați din țara lor timp de aproape 2000 de ani. În țările pe unde s-au așezat, au avut parte și de suferințe, Inchiziție, pogromuri, totul culminând cu Holocaustul (uciderea a 6.000.000 de evrei nevinovați, dintre care 1.500.000 copii).

Sinagoga din Sebiș

Tendința omului după un Salvator datează încă de la începutul existenței sale. Cu atât mai mult în vremurile cumplite. Evreii au avut expresia aspirației spre izbăvire și, cel puțin de două ori pe an, la marile sărbători, se salutau astfel: „La anul, la Ierusalim!”. Visau la Ierusalimul rezidit și, chiar dacă au trecut multe generații, nu și-au pierdut nădejdea. Imnul lor „Ha Tikva – Speranța” le-a fost crez, iar minunea s-a petrecut sub ochii noștri: profeția din Ezechiel (cap. 37) este în derulare. Reînființarea Statului Israel în anul 1948 a dus la întoarcerea „acasă” a multor evrei din lume. Din România, un număr mic dintre ei au rămas aici, făcând parte din familii mixte sau fiind asimilați.

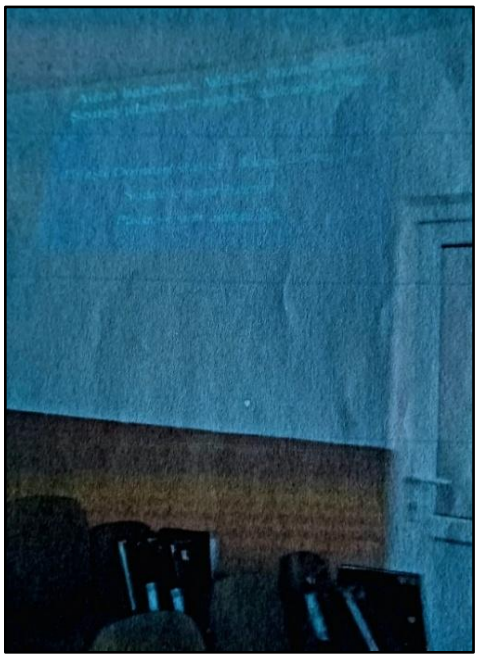
În Sebiș, în perioada interbelică, a existat o comunitate evreiască puternică, având o sinagogă și un cimitir propriu. Suprafața pe care aceasta o ocupă este de aproximativ 600m² și conține un număr de 46 monumente, din care 20 sunt încă în picioare.

Printre primele persoane care au contribuit la înființarea comunității mesianice din Sebiș, a fost Irina Lazăr. Ea a locuit o perioadă în București, având-l ca mentor pe renumitul pastor evreu Richard Wurmbrandt. Venind la Sebiș cu familia, Irina s-a alăturat unui cult evanghelic.

A avut și o înștiințare divină cu privire la însemnătatea tuturor celor 10 porunci (Exod, cap. 20), astfel luând în considerare odihna din ziua a 7-a a săptămânii. Apoi, când sinagoga a fost dărâmată, a avut altă viziune, în urma căreia tablele din marmură cu Decalogul scris în ebraică de pe frontispiciul fostei sinagogi au fost recuperate. Câteva persoane cu origini evreiești și nu numai, au pus bazele comunității mesianic-apostolice, după anul 1950.

Monument funerar din cimitirul evreiesc din Sebiș

Text în limba ebraică și română

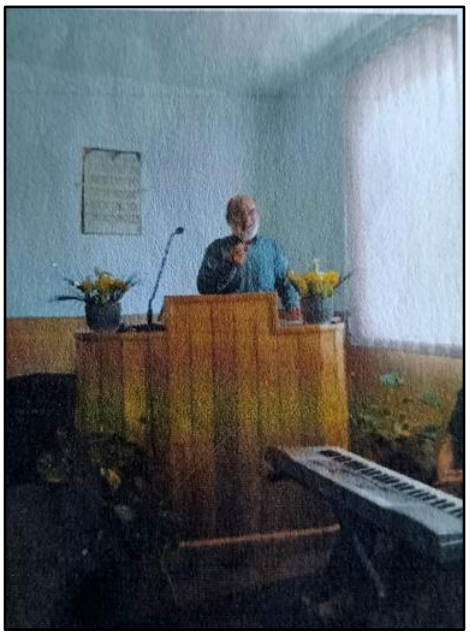
La început, aveau întruniri de închinare și studiu într-o casă. Apoi, prin venirea pastorului Ion (Yohanan) Cristea (având și el rădăcini evreiești), au construit o Casă de rugăciune pe strada Gării f.n. Aceasta funcționează sâmbăta și în celelalte sărbători menționate în Levitic (cap. 23) după calendarul ebraic. Slujba divină începe cu intonarea crezului fundamental al credincioșilor în Mesia, pe care l-a rostit Însuși Iisus (Yeșua): „*Ș´ma Israel! Adonai Eloheinu, Adonai ehad*” care înseamnă „*Ascultă Israel! Domnul Dumnezeul nostru, este singurul Domn*” (Marcu 12, 29, Deuteronom 6, 4-5). Cântecele și Psalmii sunt în limba română și ebraică.

La sărbători, se sună din șofar (corn de berbec). Cartea pentru studiu este Biblia (Tora, Profeții, Psalmii, Noul Legământ). Ca orientare și manifestare, față de celelalte comunități mesianice din România, ei sunt latura cea mai apropiată de evanghelici. Membrii Comunității mesianic-apostolice consideră că sărbătorile au valoare prin Yeșua Mesia, El înlocuind complet toate jertfele din vechime prin Sfântă Jertfa Sa, instituind preoția Lui veșnică.

Mijlocul de ajutor pentru cei nevoiași îl constituie a zecea parte din câștigul fiecăruia, care este păstrat de fiecare acasă și folosit doar în caz de nevoie (1 Corinteni 16, 2). Colaborarea cu celelalte comunități religioase este bună. Cea mai elocventă dovadă este aceea că în Casa lor de rugăciune își desfășoară serviciile religioase și o biserică baptistă, înțelegerea fiind ideală.

Casa de rugăciune

Pastorul Ioan Cristea

Cuvânt de suflet

Noi, mesianicii, nu existăm în Sebiș pentru a bulversa celelalte comunități. Dumnezeul lui Avraham, Iţhak și Iaacov este Părintele tuturor credincioșilor. Fiul Său Iisus (Yeșua) Mesia este Salvatorul tuturor acelora care cred cu adevărat în El, luminați fiind de Duhul Sfânt care a inspirat pe scriitorii evrei ai Sfintelor Scripturi. Avem aceleași idealuri, bazate pe promisiunile Mântuitorului. Dacă avem și unele principii diferite, cred că înțelegerea și respectul reciproc pot duce la armonie. Ni s-a dat un mare har de a fi buni cetățeni ai acestei țări și, în același timp, purtători ai testamentului părinților noștri evrei. Prin Iisus Mesia „*...mântuirea vine de la iudei*” (Ioan 4, 22).

Pentru a fi mai bine înțeleși cu privire la felul cum ne raportăm la Cuvântul lui Dumnezeu, am scris în două cărți: „Ce am scris, am scris!” și „Bucuria sărbătorilor!”.

Pentru un timp, noi, credincioșii acestui frumos oraș Sebiș, ne adunăm în Case de rugăciune diferite. Nădăjduim că în curând se va împlini profeția când pe tot Pământul va fi un singur Domn (Iisus), iar Casa de rugăciune unde se vor întâlni toate popoarele în pace va fi la Ierusalim! (Isaia 2, 2-3).

Vă salut cu un călduros „Șalom”!, pastor Ion (Yohanan) Cristea.

Cultul baptist din Sebiș

Numele de baptiști (germ. taufer) a fost dat mai întâi de Zwingli, în Elveția, celor care se botezau ca adulți maturi și conștienți de decizia lor și nu acceptau botezul copiilor mici. În învățătura și practica lor, baptiștii sunt urmașii spirituali

ai multor mișcări reformatoare anterioare, care au purtat denumiri diferite după timp sau loc, după numele reformatorilor, dar aveau aceleași învățături de crez, de dogmă, de trai. După Anglia și Țările de Jos, credința baptistă a apărut în Germania în jurul anului 1820 și de aici în întreaga Europă – Ungaria, Rusia, Țările Române. Aici s-a deschis prima biserică baptistă.

În Ardeal, Transilvania, Ungaria, pătrunderea credinței baptiste este semnificativă. În 1873, misionarul Henrik Mayer din Budapesta vine la Salonta și în 26 august 1875 se oficiază primul botez nou testamentar cu opt persoane, în apa curgătoare a Crișului. Printre cei botezați au fost și Mihai Cornea și soția sa.

Baptiștii se pot organiza în comunități mari și comunități mici. O comunitate mare a funcționat la Budapesta îndeplinind rol de supraveghere, îndrumare și sprijin al comunităților mici. La rândul lor, comunitățile mici erau biserici ce aveau în jurul lor altele, fie în formare, fie cu un număr redus de membri. Conferința baptistă din Oradea (3-4 mai 1893), adoptă denumirea de *creștini baptiști* – expresie folosită pentru prima dată la această întrunire.

Baptiștii din județul Arad aveau relații cu baptiștii maghiari din Oradea și Salonta. Credincioșii baptiști nu prea se interesau dacă sunt recunoscuți sau tolerați; nu se interesau dacă au sau nu drepturi cultice. Aveau doar preocupări instructive și misionare. Așa a pătruns baptismul pe Valea Crișului Alb, la Buteni (1895-1896) prin Ginga Gheorghe din Luguzău, primarul localității, ce a fost convertit prin misionarul Pavel Bandor din Curtici.

Primii creștini baptiști din Buteni, au determinat pe mulți cetățeni din localitățile din jur să aleagă aderența la acești martori, urmași ai lui Iisus Hristos. În Buteni, în 1896, erau 15-20 convertiți – nu erau botezați – în 1897, în septembrie, se oficiază primul botez nou testamentar și în 1898, construiesc o casă de rugăciune.

Oameni doritori în adâncul sufletului de o mai mare apropiere de Dumnezeu din Sebiș au auzit de mișcarea de la Buteni, au ajuns acolo, au văzut cu ochii lor și au hotărât să-și predea viața Domnului. La botezul din anul 1898, a fost botezată și Mari Berecsa din Sebiș.

Localitatea Sebiș, spre deosebire de Buteni, nu a avut la vremea aceea, potențial economic. În viața locuitorilor, și mai ales în rândul celor care s-au hotărât pentru Domnul, nu erau resurse de trai sigure. Erau săraci. Anul 1896 este anul cu primele mențiuni ale apariției credincioșilor baptiști: Vesa Ștefan văiugarul și soția lui, sora Măriuță, botezată în anul 1905, Berecsa Mari, sora Mari a lui Mișca, născută în 1864, botezată în 1898, Pop Saveta, Bunica sorei Moza Lena, Bud Zeni, Stepan Igna, Lazăr Ioan (tatăl său Lazăr Ștefan, născut în 1892 și botezat în 1909), Vanci Nicolae – tatăl surorilor Iuli Jidoi și Maria Urdaș, care a fost în America a revenit și a primit botezul în 1913, Coșeri Lazăr, născut în 1884, botezat în 1905, Bejan Iorga, Coșeri Todor născut în 1909, soția sa sora Ileana, născută în 1913 în Buteni, au acceptat cu dragoste și jertfă strângerea laolaltă a fraților în casa lor între 1922-1923. Astfel de adunări de biserici în casele credincioșilor au avut loc și în

casa sorei Mari Berecsa, în timpul Primului Război Mondial. Sora Mari conducea orele de rugăciune, bărbații fiind concentrați pe front.

Primii baptiști sebișeni

Comunitatea, biserica din Buteni, ca și cea din Sebiș, de comun acord, au luat hotărârea ca miercuri seara să se adune credincioșii împreună și să se închine Domnului la ora de rugăciune. Primele întâlniri s-au petrecut în casele credincioșilor. Prezența nemijlocită era un act de închinare. Ziua Domnului era respectată cu sfințenie: nu călătoreau cu trenul, cu căruța, mergeau în misiune sau la neamuri pe jos, nu-și făceau lucrările obișnuite, vitele nu erau prinse la jug.

Cu toată sărăcia celor mai mulți dintre ei, dădeau dovadă de cinste și corectitudine. Numărul lor creștea și se ajutau unii pe alții. Credincioșii baptiști din Sebiș se adunau împreună, închinându-se Domnului. Felul lor de viață dădea de gândit multor locuitori. La ora de rugăciune se citea un Psalm, fratele lucrător dădea îndemn, după care se rugau unul câte unul, pe genunchi, frații, apoi surorile, apoi cântau cântări scrise și învățate din cărțile de cântări tipărite. Foloseau instrumente muzicale, harmoniul la învățarea cântărilor și la dat tonul la cântarea de cor.

Grădina sorei Maria Berecsa a fost locul unde urma să fie amplasată Casa de Rugăciune. Plini de zel și însuflețiți de mersul lucrării, la ridicarea Casei de Rugăciuni au participat un grup de frați și surori: Lazăr Ioan, Vanciu Nicolae, Cristea Pavel, Stepan Igna, Pop Saveta, Vesa Ștefan, Țica Nicolaie cunoscut ca fratele Șandor, familia Blejan, familia Coșeri, Berecsa Mari, Bud Zeni, Ioan Ungureanu, Baranci Marie, Danko Ioan și mulți alții. Locașul de cult s-a ridicat în anul 1924.

Implicarea bisericii din Sebiș s-a concretizat prin progresul lucrării în acei ani. În ziua de 5 iunie 1924, la Înălțare, s-a serbat un frumos botez nou testamentar în apă curgătoare – Valea Deznei ce trece prin localitate – cel dintâi botez în această comună. Progresul în lucrarea de la Sebiș s-a simțit după angajarea lui Ion Ungureanu ca impiegat de mișcare în Gara Sebiș. Acest om tânăr, era credincios și plin de inițiative, predica și vestea cu intensitate Cuvântul despre mântuirea păcătoșilor.

La botezul din 5 iunie 1924, au fost botezate 19 suflete din Sebiș și împrejurimi. Din partea autorităților a participat A. Oancea, notar de plasă, iar jandarmii au păstrat ordinea. Botezul a fost îndeplinit de fratele Todor Sida, bătrânul cercului comunității Buteni. Sfârșindu-se actul botezului, s-au deplasat la locul unde se construia Casa de Rugăciune.

Sesizarea acestui act samavolnic s-a trimis Prefecturii Județului Arad, unde s-a primit sprijin în rezolvarea favorabilă, astfel că și pretorul din Sebiș a aflat că noi, baptiștii-pocăiți din plasa Sebiș avem voie a ține Convențiile noastre bisericești în toată libertatea care am avut-o și mai înainte.

La Buteni, în 14-16 februarie 1920, o mare bucurie și o priveliște însuflețitoare a cuprins mulțimea pocăiților ce s-au adunat la lucrările Congresului Uniunii. Aici, unde și cei din Sebiș au participat printre cei 600 delegați, toți au înțeles că bisericile trebuie să fie active. Rugăciunea și serviciile de închinare a baptiștilor din Sebiș se săvârșeau în casele proprietatea fraților, surorilor, dispuși cu toată dragostea la această jertfă. În 1923, familia Lazăr Ștefan a dat casa pentru adunare, dar autoritățile statului condiționau funcționarea cultului doar în clădiri autorizate. S-a spus că nu pot să-și desfășoare întrunirile la rugăciune până nu vor avea Casă de Rugăciune – Biserică.

Pocăiții din Sebiș, au crescut la număr, s-au organizat mai bine, cântau cu corul pe patru voci, fratele Lazăr Ioan conducea corul mixt.

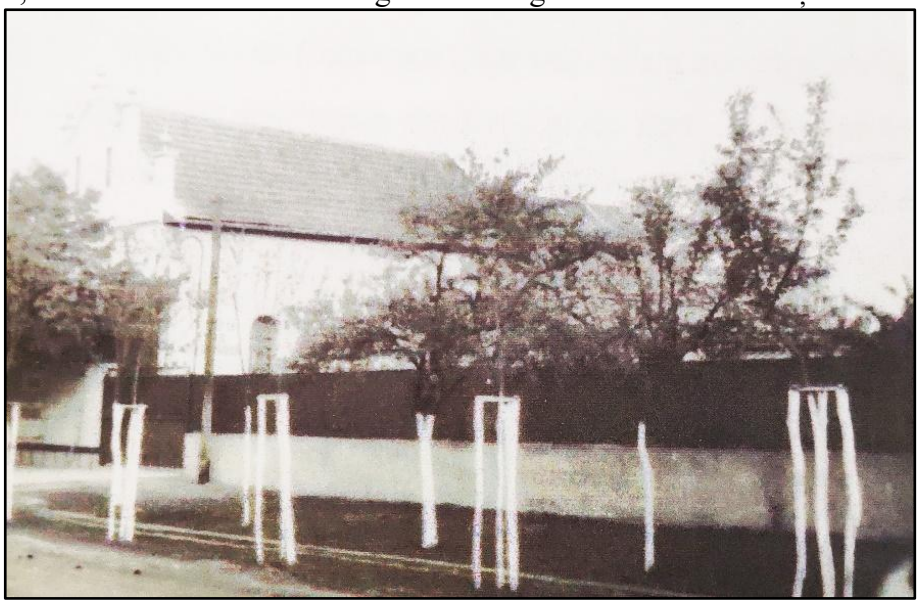
S-a pus problema arzătoare a construcției locașului de cult, ca și în multe localități de pe Valea Crișului. Erau săraci, dar harnici, cu multe lipsuri, dar niciodată văicărindu-se că trebuie să muncească, aplecați cu dragoste asupra muncii, ca mod de viață, dar uniți, plini de încredere și nădejde, astfel au hotărât să ridice zidurile locașului de închinare. S-au păstrat documente cu privire la contribuțiile bănești, aduse de credincioșii din acele vremi.

În 5 iunie 1924, s-a făcut ordinarea ca administrator, lucrător, predicator al Casei de Rugăciune din Sebiș, prin punerea mâinilor, a fratelui Ioan Ungureanu. Ca administrator, se va ocupa de terminarea construcției care este finalizată în toamna lui 1924. Din păcate, nu puteau intra în ea: autoritățile, directivele de „sus”, autoritățile civile, militare, bisericești – au luat măsuri. Un nou val de prigoană s-a abătut asupra lor, astfel, nu se puteau bucura de realizarea lor. A fost oprită

construcția caselor de rugăciune, copiii născuți din părinți baptiști erau înregistrați ca aparținători la biserica tradițională de stat, școlarii erau persecutați de dascăli, ostașilor înrolați, nu le era permisă frecventarea bisericii baptiste, funcționarii baptiști erau urmăriți și dați afară din serviciu. Erau interzise trecerile la cultul baptist. Țăranilor li se refuza împroprietărirea cu pământ sau cu locuri de casă. Nu erau înmormântați baptiștii decedați în cimitirul localității – de obicei al bisericii recunoscute ca națională. Baptiștii erau bătuți de jandarmi, urmăriți de autorități, dați în judecată. Casele de rugăciune erau închise.

La Sebiș, când Casa de Rugăciune a fost gata (toamna anului 1924), au venit autoritățile și au luat cheia, au încuiat ușa bisericii. Au discutat între ei și au propus exproprierea clădirii bisericii în favoarea Statului Român. Timp de opt luni de zile, a fost amânat serviciul religios de inaugurarea a noului lăcaș de cult.

Prima Casă de Rugăciuni

În data de 2 august 1925, într-o zi frumoasă de vară, cu mulți oaspeți, la ora opt, dis-de dimineață, la Sebiș a avut loc inaugurarea Casei de Rugăciune. Din localitățile din jur, frați și surori, tineri și oameni mai în vârstă, coruri mixte din bisericile baptiste: Buteni, Roșia, Govojdia (Păulean), s-au sculat de dimineață pentru a ajunge la timp la Casa de Rugăciune – cea nouă și frumoasă a fraților din Sebiș.

La Sebiș, în 18 august 1935, în Valea Deznei, are loc un botez, la care asistă un numeros public și corul de la Buteni. Lucrători și botezători au fost frații Vasile Vanci și Dănilă Pascu. Acum a fost botezat Vanciu Ioan, viitor dirijor de cor, Dan Ioan și alți bărbați, femei, tineri.

În anul 1938, are loc ordinarea lucrătorului Tudoran Emilian (născut la Neagra), cunoscut ca fratele Milian. Fratele Milian a slujit în Biserica din Sebiș, a

avut diferite obligații ca: responsabil de biserică, predicator, bătrânul bisericii, botezător.

La sfârșitul lunii martie 1939, a fost anulată decizia cu nr. 26208/1938, de la care pornise prigoana baptiștilor. Această anulare se datorează lui Nicolaie Zigre, ministrul cultelor, și lui Armand Călinescu, prim ministru. Datorită situației politice fluctuante, apare o nouă decizie, nr. 31999/1939, cu 21 articole, cu o structură asemănătoare deciziilor anterioare. Baptiștii erau iarăși descalificați. Uniunea Baptistă a făcut numeroase memorii și peste granițe. Astfel, este emisă de către guvern decizia 5657 din 1940, cu aprobarea Statutului cultului și abrogarea deciziei 21999 din 1939.

După instalarea dictaturii antonesciene, prin decizia 42352 din 9 septembrie 1940, la art. 3 se menționa: afară de cultele recunoscute (naționale), nu pot exista asociații religioase sau secte, care la data prezentei decizii sunt desființate de drept și de fapt. Toate imobilele în care au fost Case de Rugăciune, transcrise, intabulate pe numele organizației confesionale locale a unei asociații religioase sau secte, trec imediat în patrimoniul statului, care le va da destinația cea mai potrivită nevoilor de trebuință a statului: depozit, magazie (ca cea de la Sebiș), spital sau date în administrare cultelor recunoscute, acceptate de noul regim. Membrii cultelor neoprotestante erau trecuți în registrul de stare civilă la rubrica aconfesional, până la trecerea acestora la un cult protejat de stat. Fratele Alexa Popovici își amintește: „anii 1942-1943 și mai bine de jumătate din anul 1944 sunt anii tributului de lacrimi și sânge, anii de apăsare și de ucidere, vremea martiriului baptiștilor din România”.

La Sebiș, în aceste grele condiții de prigoană, în anii 1942 și 1943, au fost totuși sărbătorite și practicate două botezuri în apă, oficiate de fratele lucrător Iov Teodor de la Curtici.

În data de 11 mai 1946, pe dealul Pleșa, în ziua de Florii, s-au sărbătorit 50 de ani de al apariția primilor pocăiți la Sebiș, actul istoric de fondare a Bisericii Creștine Baptiste fiind datat din anul 1896. În această zi de mai, pe deal, în aer liber, în închinare înaintea Domnului, frații și surorile, tineri și copii, numeroși oaspeți, au ascultat istoricul bisericii. Predicarea Cuvântului a fost susținută de mai mulți frați veniți la această sărbătoare de pe Valea Crișului Alb. Au cântat corurile din Roșia, Revetiș, Păulean și cel din localitate, au fost prezente prin cântări și fanfarele fraților din Roșia și Revetiș. Tot aici a fost prezent și fratele Chismorie Ioan de la Măderat, compozitor și dirijor. Programul acestei mari sărbători a fost condus de fratele Teodor Tămaș.

În ziua de 7 iulie 1946, la Sebiș în Valea Deznei, a avut loc un botez – un eveniment și o sărbătoare pentru biserică, o cercetare a sufletului populației din localitate. În ziua de 13 septembrie 1947, a avut loc un nou botez la vale, în locul numit Strâmtură, unde s-au botezat, printre alții, familia Toader Gruia și Tuți, familia Vanci Todor și Floare, Ancuța Ștefan. Familia Luca Cornel și Cuța au fost gazde primitoare pentru schimbul de haine ale candidaților.

La 22 august 1948, la Sebiș, a avut loc un nou botez cu 12 suflete. Actul botezului a fost îndeplinit de bătrânul Iov Teodor, lucrător pe aceste meleaguri. Au cântat corurile Buteni și Paulean, precum și muzica bisericii din Buteni. Întreg programul a fost condus de fratele Teodor Tămaș. El a continuat să-L slujească pe Domnul în biserica din Sebiș. Aici s-a stabilit cu soția Silvia, a slujit ca misionar în bisericile din jur, a fost ales vicepreședinte al Comunității Valea Crișului. Au avut doi copii, Dana și Valentin, ei stabilindu-se în S.U.A. A trecut la cele veșnice în septembrie 1970, când pentru prima dată serviciul funebru religios a fost însoțit în manifestare de participarea fanfarei bisericii. Este înmormântat în cimitirul confesional baptist din Sebiș.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Cu privire la Comunitatea Mesianică din Sebiș, menționez că am relații foarte bune, frățești, cu păstorul (Rabi) Ion (Yohanan) Cristea. Ambii avem origini israelite și inima noastră bate puternic pentru Israel! Shema Israel! Mai mult, tema Tezei mele de Doctorat (susținută public pe 18 decembrie 2019), este *Evreii din județul Arad. Secolele XVIII-XX*.

În unele Sabaturi merg la actuala Sinagogă din Sebiș, dar și la marile sărbători evreiești – Roș Hassana, Sărbătoarea Ispășirii (Yom Kippur) sau Sărbătoarea Corturilor (când particip cu multă însuflețire la construirea unei Sucote) și, desigur, la Pesah. Asist cu plăcere și bucurie sufletească la Serviciul Divin.

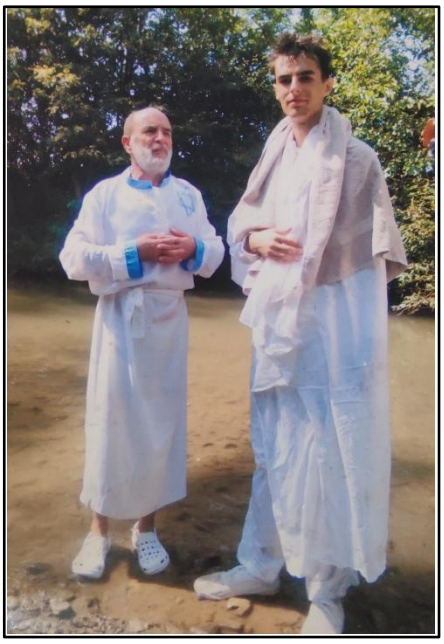
Dorința mea arzândă a fost și este să readuc Gloria Sionului la Sebiș/Borosebes! Din păcate, cel puțin deocamdată, este imposibil. Cimitirul israelit este junglă și savană. Comunitatea evreilor din Arad nu îl mai întreține de aproape un deceniu. Acum doi ani, am încercat să fac ceva. Imposibil! Am muncit fizic și am investit din banii personali. Restaurarea monumentelor funerare costă sute de mii de euro. De unde!?

Chiar în această perioadă, depun mari eforturi să recuperez geamurile (vitraliile) primei Sinagogi din Sebiș (str. Dornei nr. 2). Sunt efectiv aruncate în curtea Casei de Rugăciune Penticostale din Donceni. Bat, bat puternic și insistent! Poate va veni și momentul să le recuperez! HATIKVA!

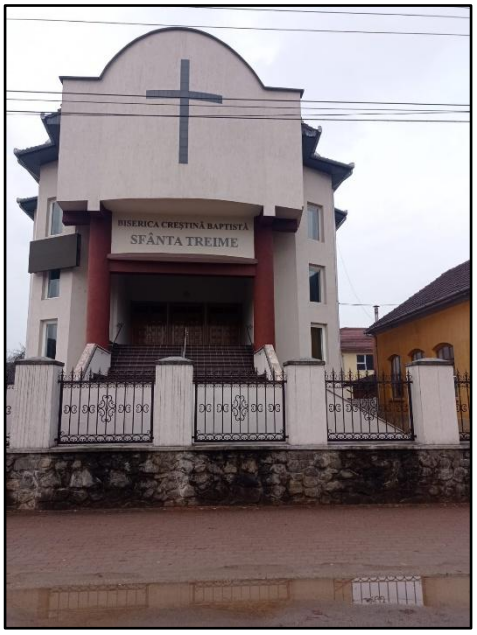
Aștept să (re)vină Evreii! Vorba Fratelui Păstor dr. Florin Antonie – Dacă vin Evreii! Vin cu Bani Mulți!

Baruh Hasem! Haiom ani sameah! Ani Doctor Oreh Hamore Radu Hord! Hatikva!

ANEXE

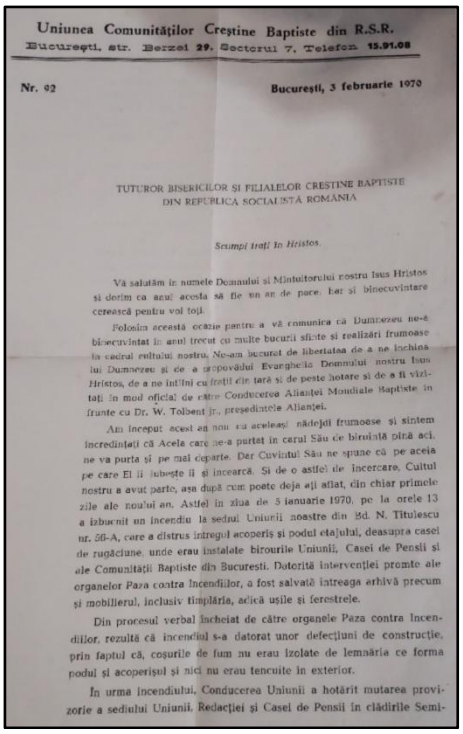
Botez ritual în Comunitatea Mesianică din Sebiș,
septembrie 2019

Biserica Baptistă „Sfânta Treime”
Sebiș, Păstor Lucian Rauca

Sebiș, B-dul Republicii, nr. 58
inaugurată festiv în 28 martie 2025

Uniunea Comunităților Creștine Baptiste din R.S.R.
București, str. Berzei 29, Sectorul 7, Telefon 15.91.08

Nr. 92 București, 3 februarie 1970

TUTUROR BISERICILOR ȘI FILIALELOR CREȘTINE BAPTISTE
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Scumpi frați în Hristos,

Vă salutăm în numele Domnului și Mîntuitorului nostru Isus Hristos și dorim ca anul acesta să fie un an de pace. Iar și binecuvîntare cerească pentru voi toți.

Folosim această ocazie pentru a vă comunica că Dumnezeu ne-a binecuvîntat în anul trecut cu multe bucurii sfinte și realizări frumoase în cadrul cultului nostru. Ne-am bucurat de libertatea de a ne închina lui Dumnezeu și de a propovădui Evanghelia Domnului nostru Isus Hristos, de a ne întîlni cu frații din țară și de peste hotare și de a fi vizitați în mod oficial de către Conducerea Alianței Mondiale Baptiste în frunte cu Dr. W. Tolbert jr., președintele Alianței.

Am început acest an noi cu aceleași nădejdi frumoase și sîntem încredințați că Acela care ne-a purtat în carul Său de biruință pînă aci, ne va purta și pe mai departe. Dar Cuvîntul Său ne spune că pe aceia pe care El îi iubește îi și încearcă. Și de o astfel de încercare, Cultul nostru a avut parte, așa după cum poate deja ați aflat, din chiar primele zile ale noului an. Astfel în ziua de 5 ianuarie 1970, pe la orele 13 a izbucnit un incendiu la sediul Uniunii noastre din Bd. N. Titulescu nr. 56-A, care a distrus întregul acoperiș și podul etajului, deasupra casei de rugăciune, unde erau instalate birourile Uniunii, Casei de Pensii și ale Comunității Baptiste din București. Datorită intervenției prompte ale organelor Paza contra Incendiilor, a fost salvată întreaga arhivă precum și mobilierul, inclusiv tîmplăria, adică ușile și ferestrele.

Din procesul verbal încheiat de către organele Paza contra Incendiilor, rezultă că incendiul s-a datorat unor defecțiuni de construcție, prin faptul că, coșurile de fum nu erau izolate de lemnăria ce forma podul și acoperișul și nici nu erau tencuite în exterior.

În urma incendiului, Conducerea Uniunii a hotărît mutarea provizorie a sediului Uniunii, Redacției și Casei de Pensii în clădirile Seminarului Teologic Baptist din București str. Berzei nr. 29, Sectorul 7, telefon nr. 15.91.08. Orice corespondență se va trimite pe adresa: Cultul Creștin Baptist, București str. Berzei nr. 29 Sectorul 7, iar chemarea la telefon, se va face la numărul de mai sus.

Trimiterile de bani pentru Uniune, Seminar, Revistă și Casa de Pensii se vor face tot în contul de pînă aci, și anume: pentru Uniune, Seminar și Revistă, pe adresa: Cultul Creștin Baptist, București, Bd. N. Titulescu nr. 56-A, cont nr. 49.8.02.000, B. N. Filiala Sectorul 8, iar pentru Casa de Pensii pe adresa: Casa de Pensii a Cultului Baptist Bd. N. Titulescu nr. 56-A, cont nr. 49.8.03.000, B. N. Filiala Sectorului 8.

Problema de primă urgență care s-a pus în fața noastră în urma incendiului, este refacerea imediată a acoperișului la clădirea din Bd. N. Titulescu 56-A, pentru a fi salvată biserica în interiorul căreia se scurg apele ploilor și zăpezilor din acest anotimp de iarnă.

În acest scop s-au făcut formele necesare și s-a angajat lucrarea cu o întreprindere de construcții.

Pentru acoperirea acestor cheltuieli neprevăzute, precum și a refacerii întregului etaj, pentru a se putea instala din nou birourile Uniunii și Casei de Pensii acolo, facem apel la dragostea dvs. frățească pentru cauza Evangheliei, rugîndu-vă să sprijiniți în mod deosebit această lucrare prin contribuția dvs. binevoită trimisă în acest scop cît mai curînd posibil. Totodată vă rugăm să destinați pentru acest scop și colecta specială făcută la cadrul serviciului divin, dintr-una din duminicile din luna februarie a.c. Toate sumele se vor trimite în contul Uniunii menționat mai sus, specificîndu-se destinația pe cuponul mandatului poștal.

Odată cu aceasta dorim să vă atragem atenția asupra reviziurii instalațiilor de încălzire și protecție contra incendiilor la clădirile cultice, pentru a se preveni orice neplăceri de natura celor de mai sus. De asemeni dorim să vă atragem atenția asupra asigurării prin ADAS contra incendiilor a tuturor proprietăților cultului. În acest scop veți verifica imediat dacă clădirea bisericii este asigurată, iar în caz contrar veți lua măsuri urgente pentru a se plăti asigurarea respectivă.

Rămînînd încredințați de dragostea și sprijinul dvs., noi vă mulțumim în numele Domnului și vă salutăm cu dragoste în Hristos.

PREȘEDINTE,
Covaci Nicolae

SECRETAR GENERAL,
Tunea Ioachim

Document din arhiva personală

IV. SOCIETATE, ANTROPOLOGIE CULTURALĂ ȘI ETNOGRAFIE
IV. SOCIETY, CULTURAL ANTHROPOLOGY AND ETNOGRAPHY

Cuvinte de demult rostite azi, ecouri ale folclorului românesc

Ancient Words Spoken Anew: Echoes of Romanian Folklore

Ionel BULBUC
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol" Arad

Abstract
In a simple definition, folklore represents the totality of artistic creations belonging to a popular spiritual culture. Romanian folklore consists of literary folklore, musical folklore, choreographic folklore, and folk theatre. Collections of old Romanian folk creations from Arad County date back to the 19th century and were gathered by several teacher trainees and scholars born in these parts: Atanasie Marian Marienescu, Ambrosie Jurma, the priest from Bata – Teodor Daul, Gheorghe Alexici, Emil Monția. These folklore collections are recorded in the local dialect and include nicknames, toponyms, and expressions from the language used by the locals.

Keywords: *folklore, dialect, nicknames, collectors, collections.*

O întrebare care se tot pune este cine a fost mai întâi, oul sau găina. *Mutatis mutandi,* ne întrebăm și noi ce a fost înainte *limba* sau *folclorul*? În mod clar *limba*, fiindcă înainte să creeze *folclor*, omul a vorbit. Din acest punct de vedere, folclorul este o formă de comunicare „specializată", mai târzie.

Termenul de *folclor* provine din englezescul *folklore*, cuvânt compus din *folk* (oameni, popor) și *lore* (tradiție sau cunoaștere), fiind pus în circulație pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Inventatorul lui a fost anticarul britanic William John Thoms (1803-1885).

La o definiție simplă, *folclorul* reprezintă totalitatea creațiilor artistice ale unei culturi spirituale populare. Dacă de referim la folclorul românesc[1], acesta este alcătuit din folclor literar, folclor muzical, folclor coregrafic și teatrul popular.

Dincolo însă de încercările de definire ale folclorului, nu trebuie să uităm că toate creațiile folclorice vechi sunt anonime. Este și greu de spus când au fost

[1] Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970.

produse, câtă vreme memoria umană nu coboară în timp sub 150 de ani. Dacă nu putem să datăm precis invarianta sau varianta 0, este clar, după variantele mai târzii, că acest prim produs a fost transmis în timp și în spațiu, cu conținut identic sau schimbat.

Un exemplu la îndemână ne este oferit de diferențele vizibile, ca text, notație muzicală și ritm, dintre colindele culese în 1925 de Sabin Drăgoi[2] și cele adunate de Viorel Nistor 50 de ani mai târziu[3].

Într-o cronologie locală, vechile creații folclorice românești din județul Arad datează din secolul al XIX-lea și ele au fost adunate de câțiva preparanzi și de cărturari născuți pe aceste meleaguri: Atanasie Marian Marienescu, Ambrosie Jurma, preotul din Bata, Teodor Daul, Gheorghe Alexici, Emil Monția.

Cel mai vechi manuscris arădean de folclor, intitulat *Pesmă cu cântări lumeşti şi veselitoare*, întocmit în 1831, i se datorează preparandului Dimitrie Ardelean. Culegerea conține, printre altele, și baladele *Iosif Dalimoș* și *Brumarul Mare*[4].

Folcloristul lipovean, Atanasie Marian Marienescu, a publicat în anul 1859 la Buda volumul *Poesia poporală: Colinde culese si corese*, în care, după cum singur specifică, a aranjat gramatical textele adunate.

Comparativ cu Marienescu, învățătorul din Șomoșcheș, Teodor Daul[5], și Gheorghe Alexici[6], profesor de limba română la Universitatea din Budapesta, care și-au publicat amândoi culegerile în anul 1890, susțin că nu au intervenit în culegere, publicând materialul întocmai cum l-au auzit – adică în limba de la sfârșitul secolului al XIX-lea, vorbită de țăranii arădeni. Cartea cuprinde „cântece bătrânești, balade, romanțe, colinde, cântece de stea, descântece, ghiciturî, frânturî de limbă, bajocuri, jocuri prunceștî, vrăjituri, povești și snoave".

Dintre frânturile de limbă culese de Alexici din județul Arad au făcut parte și aceste jocuri de cuvinte „*Vrui să zîc, da nu zîseî; da c-oî zîce înc-oî zice, ca să zîc c-am zîs c-oi zîce*" și „*Șapte prune-n poala me*".

Nu lipsesc nici poreclele, adică supranumele, precum „*Buză vînătă*" sau „*Zîmbrilă*". După 135 de ani, descoperim prezența poreclelor și la locuitorii din Micălaca veche, care se cunosc între ei prin supranume: „*A lu Băbău, A lu Broscoi, A lu Cârpaci, A lu Cila, A lu Cocoșelu, A lui Sibisi, A lu Tri bani*" etc. Unele din ele sunt de „*ciufală*".

Revenind însă la tradiții și la folclorul vremii, un rol în cunoașterea diferitelor piese l-a avut și primul ziar românesc din Arad, *Tribuna Poporului*,

---

[2] Sabin Drăgoi, *303 colinde cu text și melodie*, Craiova, Editura Scrisul Românesc S. A., 1930.

[3] Viorel Nistor, *Colinde din Țara Zărandului. Obiceiuri și jocuri tradiționale*, Arad, Editura Guttenberg Univers, 2008.

[4] Elena Rodica Colta, „Începuturile cercetării etno-folclorice în județul Arad", în *Aradul Cultural* (Arad), decembrie 2000, pp. 116-125.

[5] Teodor Daul, *Colinzi și cântece poporale*, Arad, Tipografia Diecezană, 1890.

[6] Gheorghe Alexici, *Texte din literatura poporană română. Tomul I – Poesia Tradițională*, Budapesta, Editura Autorului, 1899.

apărut în 1897, prin strădaniile lui Ioan Russu-Șirianul, care a apărut lunar până în 1910, ca din 1911 să fie înlocuit cu *Românul*.

Folclorul din *Tribuna Poporului* este publicat tot în grai. Redactorii ziarului au introdus un supliment de duminică, „*Foița noastră*”, care conținea traduceri din literatura universală, creații ale scriitorilor români, dar și folclor din diferite localități ale județului.

Este ceea ce am putea numi „folclor uitat – folclor recuperat”. Exemplificăm acest folclor de demult cu un cântec de dragoste din Măderat (Podgoria Aradului), cules de Gheorghe Hălmăgeanu în anul 1897 și publicat în *Tribuna poporului* din Arad (nr. din 1/13 martie 1897):

Frunză verde de sălcuță
Ce mi mie de-o drăguță,
Ca rugului de-o frunzuță.
Frunza pică, putrezește,
Nimărui nu-i trebuește.
La rugu-i frunza rotată
Iubește-mă, mândro-odată.
Rugu-i mare și'n pupit,
Firea-i bade-afurisit.
Că măta ne-au cumpănit
Pe noi de ne-au despărțit.
Frunză verde-a părului
Nu crede feciorului,
Că fecioru nu-i ca tine
Că cearcă mintea la tine,
Că te ține pe genunche
Și-ț spune la mii și sute...
Frunză verde galbănă
Șezi mândră și leagănă,
Că ție-așa ț-a plăcut.
Pe la umbra plopilor,
Cu feciorii domnilor...
Fetele-or merge la joc,
Tu-i pune ciupa la foc,
Fetele'n joc or juca,
Tu-i plânge și-i legăna.

Mai aproape de zilele noastre, a adunat folclor literar (colinde, strigături și joltare) din zona Codrenilor (Sebiș-Hălmagiu) Iulia Botici, originară din Zimbru, profesoară la Preparandia din Arad. Ea folosește în culegere lexicul și pronunția locală[7]:

Mândra cea cu mulți drăguți
Pune-o dracu la căruț
Și nu-i pune tărhat mare
Numa nouă măji de sare.
Și nu-i pune tărhat greu
Numa nouă măji dă grău.

În cealaltă parte a județului, și anume la Chișineu-Criș, Mihai Barna[8] a cules folclor muzical, însă alături de partituri, în cartea pe care o publică, adaugă și strigăturile de joc, lucru ce ne permite să cunoaștem lexicul din această zonă „bihoreană”:

[7] *Folclor de la poalele Munților Apuseni*, Culegeri de Iulia Botici, Arad, Editura Mirador, 2008.
[8] Mihai Barna, *Folclor muzical din Câmpia Crișului Alb. 234 melodii de joc*, Arad, Editura Mirador, 2004.

Bate-o, Doamne, pă nana,
Hunsută-i ca holbura
Când să-ntinde păstă gard
Și-i dă gură cui i-i drag.

În ambele cazuri găsim multe denumiri locale, însă, față de culegerile din secolul al XIX-lea, limbajul este standardizat, aproape literar. Ne întrebăm, prin urmare, în final, în ce măsură cuvintele de demult mai sunt rostite azi?

La un examen comparativ între cuvintele întâlnite în creațiile vechi și limbajul cotidian de azi, trebuie să admitem că formele arhaice ale verbelor precum *ședeare, grăiale*, sau *văzum, mărsăm*, o parte din maghiarisme (*m-ai luzit, a tomni*) sau termeni folosiți în administrația trecută, precum *jendar*, *birău*, au dispărut. Au rămas, însă, în limbajul cotidian, mai ales în comunitățile rurale, poreclele și numeroase cuvinte folosite curent și în trecut și azi, precum ar fi *birt, prunc, june, cocie, junincă, țarcă, pipirig, scoverzi, tuleu, suman, poale ciurate, golumb* etc.

Însă obiceiul de a crea versuri, ulterior cântate, nu s-a oprit la o dată anume. Așa putem explica tentația inovației, care i-a făcut pe moții crișeni să introducă, prin anii 1970-75, în strigăturile de joc, trimiteri la *milițian, păr cu breton, mașină* sau *motocicletă*, adică lucruri prețuite în acea vreme.

Revenind însă la folclorul local, multe culegeri din județ, datorate învățătorilor, profesorilor, sau preoților, sunt încă nepublicate și riscă să dispară, încât sarcina folcloriștilor de azi ar fi să le publice.

Acest demers ne-ar oferi o perspectivă mai largă asupra limbii vorbite și folosite în creațiile populare din diverse zone ale județului, ca moștenire culturală pentru cei care vor veni după noi.

BIBLIOGRAFIE

Alexici, Gheorghe, *Texte din literatura poporană română. Tomul I – Poesia Tradițională*, Budapesta, Editura Autorului, 1899.

Barna, Mihai, *Folclor muzical din Câmpia Crișului Alb. 234 melodii de joc*, Arad, Editura Mirador, 2004

Colta, Elena Rodica, „Începuturile cercetării etno-folclorice în județul Arad”, în *Aradul Cultural* (Arad), decembrie 2000, pp. 116-125.

Daul, Teodor, *Colinzi și cântece poporale*, Arad, Tipografia Diecezană, 1890.

Drăgoi, Sabin, *303 colinde cu text și melodie*, Craiova, Editura Scrisul Românesc S. A., 1930.

Folclor de la poalele Munților Apuseni, Culegeri de Iulia Botici, Arad, Editura Mirador, 2008.

Mușlea, Ion, Birlea, Ovidiu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1970.

Nistor, Viorel, *Colinde din Țara Zărandului. Obiceiuri și jocuri tradiționale*, Arad, Editura Guttenberg Univers, 2008.

„Biserica și Școala” – „In hoc signo vinces!”: 148 de ani de credință și educație

‘Biserica și Școala’ – ‘In hoc signo vinces!’: 148 Years of Faith and Education

Drd. Prof. Ioana NISTOR
Școala doctorală „Studii de Populație și istoria minorităților”
Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract
The Arad-based journal ‘Biserica și Școala’ (‘The Church and the School’), founded on January 30, 1877, at the initiative of Bishop Ioan Mețianu, has stood as a cornerstone of Romanian Orthodox culture and spirituality. From its very first issue, the periodical emphasized the vital bond between faith and education, asserting that true religious life cannot be separated from schooling, nor schooling from the moral direction provided by the Orthodox Church. Under the editorial leadership of Vincențiu Mangra, the publication addressed clergy, teachers, and laypeople alike, offering theological reflections, homilies, pedagogical articles, and texts on science and economics.

With a strong formative mission, ‘Biserica și Școala’ (‘The Church and the School’) promoted the moral foundation of education and warned against the dangers of intellectual development devoid of ethical grounding. The journal played a central role in defending the autonomy and prestige of the Orthodox Church, in supporting the status and material well-being of clergy and educators, and in advocating for confessional education in an increasingly secular and politically pressured context.

More than a religious publication, ‘Biserica și Școala’ (‘The Church and the School’) functioned as a cultural and spiritual manifesto, reinforcing Romanian identity through the harmony of faith and knowledge. Its editorial program called for a revival of religious and moral principles as the essential framework for national and individual progress. As such, the journal became a vibrant symbol of cultural resistance and a historical milestone in the spiritual life of Arad and beyond.

Keywords: *Orthodox Church, religious press, Arad, education, confessional schools.*

Oficiosul arădean *Biserica și Școala*, apărut la Arad, la inițiativa episcopului Ioan Mețianu, în data de 30 ianuarie 1877, a reprezentat un pilon fundamental al culturii și spiritualității ortodoxe românești. Încă din articolul său programatic, revista sublinia simbioza dintre educație și credință, afirmând că „nu putem cugeta biserica adevărată fără școală [...] precum nu putem cugeta nici

școala izolată de biserică”[1], o importantă viziune ce relevă convingerea redacției conduse de Vincențiu Mangra, conform căreia progresul unei națiuni este indisolubil legat de armonia dintre valorile religioase și formarea intelectuală.

Încă de la început, *Biserica și Școala* și-a propus să adopte un profund caracter formativ, adresându-se atât clerului, cât și profesorilor și enoriașilor, oferind „predici și omilii ocazionale”, precum și articole despre pedagogie, științe naturale și economie[2]. În acest mod, periodicul arădean devine un veritabil vector al modernizării, promovând valori educaționale care să îmbine „lumina, cunoștința, fără direcțiune și perfecțiune mai înaltă”[3]. Fără această orientare, avertiza redacția în articolul-program, omul „de cultură intelectuală, dar fără cultura inimii, nu este decât cel mai viclean și cel mai crud dintre animale”[4], evidențiind astfel pericolul separării cunoașterii de moralitate.

Prin angajamentul său față de autonomia bisericii, apărarea prestigiului său în cadrul comunității ortodoxe române, prin articole despre dreptul canonic, istoria bisericii și viața religioasă a altor confesiuni, *Biserica și Școala* își asuma rolul de educator al clerului și al credincioșilor, devenind, în același timp, o platformă de dezbatere pentru problemele sociale și economice ale epocii, acordând o atenție specială „îmbunătățirii poziției materiale a preoților și învățătorilor”[5], subliniindu-se faptul că formarea unei elite intelectuale și spirituale era un element esențial în consolidarea identității naționale române.

Se sublinia importanța credinței în viața unui popor, afirmând că „puterea de viață a unei națiuni se manifestă prin credința ei religioasă, credința despre destinele mai înalte și mai sublime ale omului în univers”, combătând tendințele de secularizare și de îndepărtare a educației de valorile morale, aspecte care, în viziunea redactorilor, puteau duce la „rătăcirea, confuzia și tulburarea stărilor sociale” [6].

Ca răspuns direct la încercările de subordonare a Bisericii Ortodoxe față de influențele politice și la pericolul pierderii identității confesionale a școlilor românești, *Biserica și Școala* și-a asumat un dublu obiectiv: apărarea autonomiei Bisericii și promovarea învățământului confesional, într-o perioadă în care presiunile politice și culturale asupra românilor ortodocși erau din ce în ce mai mari. Se afirma răspicat că „vom susține și apăra autonomia și vaza [prestigiul] bisericii; vom menține constituția ecleziastică în spiritul bisericii universale a răsăritului”.

De-a lungul timpului, prin programul său editorial și prin structura sa tematică, oficiosul arădean *Biserica și Școala* a fost un instrument vital în lupta

[1] *Biserica și Școala* (Arad), anul I, 30 ianuarie/11 februarie 1877, nr. 1, pp. 1-2.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.
[5] *Ibidem*.
[6] *Ibidem*.

pentru păstrarea identității culturale și religioase a românilor, un simbol viu al rezistenței prin cultură și credință.

În concluzie, revista *Biserica și Școala* a fost mai mult decât o simplă publicație religioasă – ea a reprezentat un adevărat manifest pentru păstrarea identității ortodoxe și culturale a românilor din Arad. Articolul-program avertiza că „este timpul și binevenit un organ special pentru deșteptarea și lățirea ideilor și a principiilor religioase și morale", subliniind nevoia unei educații care să îmbine cunoașterea intelectuală cu formarea morală. Prin acest demers, revista a contribuit esențial la consolidarea conștiinței naționale și spirituale, rămânând un reper al istoriei spirituale și culturale arădene.

***

Inserăm mai jos articolul-program așa cum a fost publicat în primul număr al revistei „Biserica și Școala", 30 ianuarie/11 februarie 1877.

„Către onoratul public român!

Biserica și Școala! «*In hoc signo vinces!*»

Iată deviza ce ne conduce.

Crucea și evanghelia, credința și doctrina, biserica și școala, nimic mai salutar și mai necesar pentru noi, într-o oră atât de molipsită, decât a restabili și înălța prestigiul acestor elemente și instituțiuni de cultură și de viață.

Biserica este instituțiunea unde omul află posibilitatea și toate condițiunile de a-și ridica mintea și inima la perfecțiune, apropiindu-le de Dumnezeu, și totodată formându-și gustul în adevăratul frumos și sublim; prin urmare, biserica este singura instituțiune care poate să satisfacă pe deplin toate necesitățile morale ale omului.

Nu separăm și nici nu ne este iertat a separa biserica de școală, pentru că nu putem cugeta biserica adevărată fără școală, credință, cruce, fără evanghelie, fără conștiința și propagarea adevărului, a luminii: precum nu putem cugeta nici școala izolată de biserică, adică lumină, cunoștință, fără direcțiune și perfecțiune mai înaltă, fără tendința și apropierea omului către creatorul său.

Fără de cultură morală, învățământul public rămâne unilateral și devine periculos, lipsindu-i direcțiunea sau busola sublimității, încât omul de cultură intelectuală, dar fără cultura inimii, nu este decât cel mai viclean și cel mai crud dintre animale! Iată cuvântul, pentru care noi punem în prima linie prețul cel mai mare pe biserică, iar școala, deși o punem alături, o dăm în mână, sub conducerea și egida ei.

Au fost impuri când biserica a stat singură, împlinind ambele chemări față de popoarele creștine, cu deosebire la noi românii. «*Hic locus est materia virtutis, schola philosophiae*», adică: acest loc, biserica, este materia virtuții, școala filosofie, așa zice S. Crisostomu; iar Atanasiu cel Mare, în cuvântul despre întrupare, numește biserica un fel de gimnaziu universal. «*Totius universi sacrum*

quoddam gymnasiumm cognitionis Dei et spiritualis viventi rationis». Și noi trebuie să recunoaștem, că dacă creștinismul a făcut progrese necontestabile foarte mari, și a contribuit mai mult la civilizațiunea omului, acesta a făcut-o și o face întotdeauna prin biserică, prin sublimitatea moralei sale!

Într-adevăr, puterea de viață a unei națiuni se manifestă prin credința ei religioasă, credința despre destinele mai înalte și mai sublime ale omului în univers, iar credința religioasă la creștini se manifestă prin amorul și devotamentul pentru biserică, adică pentru toți oamenii care aparțin și înaintează la același scop sublim.

Dar succesiv, prin creșterea în dimensiuni foarte mari a bisericii și prin înmulțirea trebuințelor omenești, școala a trebuie să se ridice lângă biserică și să împartă cu aceasta rolul și chemarea. Unde această împărțire a fost raționabilă și unde ambele au lucrat mână în mână, progresul a fost și se vede îmbucurător și foarte mare; popoarele s-au perfecționat și ridicat deasupra celorlalte; pe unde însă armonia între biserică și școală, între evanghelie și învățământul laic nu s-a susținut, unde direcțiunile s-au înstrăinat, acolo s-a ivit rătăcirea, confuzia a cuprins spiritele și toate stările sociale au devenit tulburate!

Istoria e martoră la distrugerea ce a suferit națiunile încă și cele mai puternice, când li-a lipsit sau a slăbit credința religioasă într-însele. Chiar astăzi, la noi în această patrie, vai, cât de puțin respect și devoțiune au creștinii în lucrurile religioase și în materiile de credință. Ba, ce este și mai trist, nici chiar cei ce se numesc preoți sau păstorii sufletești ai poporului nu observă peste tot veneraținea și pietatea cuvenită către cele sfinte, în care se cuprinde înalta chemare a bisericii. Ei servesc la altarul lui Hristos, dar cu inima lor stau departe de Hristos, sau după cum zice Sf. Apostol Pavel: «Ei mărturisesc că Îl cunosc pe Dumnezeu, dar cu faptele lor Îl tăgăduiesc» (Tit. I. 15). Împlinirea datoriilor preoțești și pastorale la cei mai mulți pornește din ipocrizia ori din învățarea rea, și numai la puțini izvorăște din spiritul de cultură religioasă morală și din adevărata convingere. și aceasta, pentru că preoților sau le lipsesc cu deplinătate studiul trebuincios, sau că cultura lor este mai mult mecanică și profană, și de fel nu, ori foarte puțin teologică.

De aceea credem că este timpul și binevenit un organ special pentru deșteptarea și lățirea ideilor și a principiilor religioase și morale. De aici, de la acest punct trebuie să pornim dacă voim sincer ca să formăm poporul, să-i inspirăm conștiința de sine, să-i perfecționăm mintea, să-i înnobilăm inima și să-i asigurăm o poziție mai bună, un viitor mai fericit! Am fi dorit și ne-am bucura din inimă dacă inițiativa în această direcție ar fi luat-o alții cu mai multă experiență și puteri mai desprinse pe terenul social-bisericesc și școlar; dar dacă n-au făcut-o, datoria noastră este să o facem noi, după ale noastre puteri, și iată noi nu pregetăm a o face prin fondarea și editarea prezentei foi ecleziastice și scolastice: «Biserica și Școala».

Scopul și tendința noastră în puține cuvinte: **a deștepta simțul religios moral și respectul cuvenit bisericii și sfintelor ei așezăminte; a înainta bunăstarea școlilor și respectiv învățământului popular, pentru scopul culturii sau luminii celei adevărat naționale**.

În special: Vom susține și apăra autonomia și vaza [prestigiul] bisericii;

Vom menține constituția ecleziastică în spiritul bisericii universale a răsăritului și după practica ei;

Ne vom sili a da cunoștință și lămuriri speciale asupra doctrinelor și a disciplinei bisericești, precum și noțiuni din istoria bisericii și din dreptul ei canonic;

Vom ține cont de toate evenimentele însemnate în biserica română ortodoxă dincoace și dincolo de Carpați, precum și de evenimentele mai importante din viața religioasă la alte biserici creștine.

Pentru a ușura dregătoria predicatorală a preoților, noi vom publica în coloanele acestei fi, predice și omilii ocazionale.

Mai departe, în acest jurnal se vor publica diferite articole și scrieri de cuprins instructiv și de știință, din ramura pedagogiei, al științelor naturale, ale igienei și din sfera economiei naționale și rurale, nu altminteri și scrieri asupra didacticii, precum și asupra organizării și administrării școlilor.

O îngrijire deosebită vom avea noi, conform celor atinse mai sus, pentru a strânge și susține legătura și armonia între școală și biserică, apărând caracterul confesional al școlilor în spirit și după formă.

Despre toate dispozițiile consistoriale privitoare la administrarea și disciplina bisericească și școlară, vom da preoților informații și cunoștințe exacte.

Cunoscând noi lipsurile și neajunsurile clerului și ale învățătorilor, una din principalele preocupațiuni ale noastre va fi chestiunea îmbunătățării poziției materiale a preoților și învățătorilor.

În foia «Biserica și Școala» o rubrică separată sub titlul de «Diverse», va fi menită pentru noutăți și notiții mărunte de interes public din toate ramurile vieții.

Necesitatea acestei foi credem că este simțită și motivată și cu privință la multe publicațiuni de interes public, prescrise chiar prin lege și așadar oficioase ale diecezelor și părților lor organice constitutive, publicațiuni, pentru care până mai ieri, diecezele surori de Arad și Caransebeș se serveau de jurnalul «Albina» din Budapesta, după a cărui încetare, așa credem, că acest părți ale bisericii noastre cu asemenea folos se vor putea servi de această foaie, pentru care scop venim prin aceasta a o oferi și recomanda cu toată onoarea.

Nu pot fi admise în coloanele acestui jurnal polemicile personale, afară de polemicile științifice, precum nici un fel de scriere contra bisericii și instituțiilor ei canonice.

În vederea și pe temeiul acestui program ne prezentăm publicului cititor cu foaia «Biserica și Școala», recomandând-o în bunăvoința și în ce mai călduros sprijin al său moral și material.

Foaia va ieși o dată în săptămână, Duminica.

Abonamentele se fac cu prețul de 5 fl. v.a. pe an; iar cu 2 fl. 50 cr. pe jumătate de an, solviți înainte, întotdeauna la începutul fiecărui semestru. Abonamentele pe timp mai scurt, tocmai pentru că am pus prețul atât de ieftin și trebuie să facem economie în timp și în spese, nu putem să primim. Tot din această cauză nici exemplare a conto nu putem să dăm.

Redacția."

BIBLIOGRAFIE

Biserica și Școala (Arad), anul I, 30 ianuarie / 11 februarie 1877, nr. 1.

ANEXE

Anulu I. Aradu, 30. Ianuariu, / 11. Februariu, 1877. Nr. 1.

BISERIC'A si SCOL'A.

Fóia bisericésca, scolastica, literaria si economica.

Ese o data in septemana: Dumineca'a.

Pretiulu abonamentului:
Pentru Austro-Ungari'a pe ann. . . 5 fl. — cr.
" " " ½ ann . . 2 „ 50 „
Pentru Romani'a si strainetate pe ann. 7 „ — „
" " " ½ „ . 3 „ 50 „

Pretiulu insertiuniloru:
Pentru publicatiunile de trei ori se cerséma cam 150 cuvinte 3 fl., pana la 200 cuvinte 4 fl. si mai sus 5 fl. v. a.

Corespondintiele sê se adresese Redactiunei dela „BISERIC'A si SCOL'A" in Aradu, la institutulu pedagogico-teologicu, éra banii la secretariatulu consistoriului resaritu ortodoxu din Aradu.

Catra onoratulu publicu romanu!

Biseric'a si scol'a! „In hoc signo vinces!"

Éca devis'a ce ne conduce.

Crucea si evangeli'a, credinti'a si doctrin'a, biseric'a si scol'a, nemicu mai salutariu si mai necesariu pentru noi, intr'o era atâtu de molipsita, decâtu a restabili si inaltiá prestigiulu acestoru elemente si institutiuni de cultura si de viétia.

Biseric'a estè institutiunea, unde omulu afla possibilitatea si tóte conditiunile de a-si ridicá mintea si inim'a la perfectiune, apropiandu-le de Ddieu, si totodata formandu-si gustulu in adeveratulu frumosu si sublimu; prin urmare biseric'a este singur'a institutiune, carea póte se satisfaca pe deplinu tóte necesitatile morali ale omului.

Nu separâmu si nici nu ni este iertatu a separá biseric'a de scola, pentrucá nu putemu cugetá biserica adeverata fora scola, credintia, cruce, fora evangelia, fora cunoscinti'a si propagarea adeverului, a luminei; precum nu potemu cugetá nici scola isolata de biserica, adeca lumina, cunoscintia, fora directiune si perfectiune mai inalta, fora tendintia si apropiare a omului catra creatorulu seu.

Aceste dóue venerabile asiediaminte decsebescu in forma si la vedere; in scopu ele au multa comunóne si identitate. Si un'a si alt'a lucra, trebuie se lucre, intru a propagá lumin'a, a perfectioná pe omu si a-i procurá tóta possibil'a fericire; biseric'a iarasi mai multu prin cultur'a morala asupra inimei, scol'a mai multu prin cultur'a intelectuala asupra mintei; astfeliu un'a spriginindu si intregindu pe cea-lalta.

Fora de cultur'a morala, invetiamentulu publicu remane unilateralu si devine periculosu, lipsindu-i directiunea séu busol'a sublimitatii, incâtu omulu de caltura intelectuala, dar fora cultur'a inimei, nu este decâtu celu mai vicleanu si celu mai crudu dintre animale! Éca cuventulu, pentru care noi punemu in prim'a linia pretiulu celu mai mare pre biserica, ér scol'a, desi o punemu alaturea, o dâmu in man'a, sub conducerea si egid'a ei.

Au fostu timpuri, candu biseric'a a statu singura, implinindu ambele chiamari facia de popórele crestine, cu deosebire la noi romanii. „Hic locus est materia virtutis, schola philosophiae," adeca: acestu locu, biseric'a, este materi'a virtutii, scol'a filosofiei, asia dice S. Crisostomu; éra Atanasiu celu mare, in cuventulu despre intrupare, numesce biseric'a unu felin de gimnasiu universalu: „Totius universi sacrum quoddam gymnasium cognitionis Dei et spiritualis vivendi rationis." Si noi trebuie se recunóscemu, cà daca crestinismulu a facutu progrese necontestabile fórte mari, si a contribuitu mai multu la civilisatiunea omului, acést'a a facut'o si o face totdeuna prin biserica, prin sublimitatea moralei sale!

Intru adeveru, puterea de viétia a unei natiuni se manifésta prin credinti'a ei religiósa, credinti'a despre destinatele mai inalte si mai sublime ale omului in universu; éra credinti'a religiósa la crestini se manifesta prin amórea si devotamentulu pentru biserica, adeca pentru toti ómeni cari apartienu, si inaintéza la acelasi scopu sublimu.

Dar succesivminte, prin cresterea in dimensiuni fórte mari a bisericei, si prin inmultirea trebuintieloru omenesci, scol'a a trebuitu se se redice langa biserica, si se imparta cu acést'a rol'a si chiamarea. Unde acésta impartire a fostu rationabila, si unde ambele au lucratu mana in mana, progresulu a fostu si se vede imbucuratoriu si fórte mare; popórele s'au perfectionatu si redicatu de asupra celoralalte; pe unde insa armoni'a intre biserica si scola, intre evangelia si invetiamentulu laicu nu s'a sustienutu; unde directiunile s'au instrainatu, acolo s'a ivitu retacirea, confusiunea a cuprinsu spiritele si tóte starile sociali au devenitu turburate!

Istori'a e martora la distrugerea, ce a suferitu natiunile inca si celea mai puternice, candu li-a lipsitu sên a slabitu credinti'a religiósa intr'ensele. Chiar astadi, la noi in acésta patria, vai, câtu de pucinu respectu si devotiune au crestinii in lucrurile religióse si in materii de credintia. Ba, ce este si mai tristu, nici chiar cei ce se numescu preotii sêu pastorii sufletesci si poporului nu obsérva peste totu veneratiunea si pietatea cuvenita catra celea sante, in cari se cuprinde inalt'a chiamare a bisericei. Ei servescu la altariulu lui Cristosu, dar cu inim'a loru stau departe de Cristosu, sêu dupre cum dice s. apostolu Paulu: „Marturisescu, cà sciu pre Ddieu, êra cu faptele lu-tagaduiescu." (Tit. I. 15). Implinirea detorintieloru preotiesci si pastorale la cei mai multi pornesce din ipocrisia, ori din invetiu reu, si numai la pucini isvorésce din spiritu de cultura religiósa morala si din adeverata convingere. Si acést'a, pentrucà preotiloru sêu le lipsesce cu deplinitate studiulu trebuintiosu, sêu cà cultur'a loru este mai multu mechanica si profana, si de feliu nu, orî fórte pucinu teologica.

De aceea, credemu cà este la timpu si binevenitu unu organu specialu, pentru desteptarea si latirea ideiloru si a principieloru religióse si morale. De acî, dela acestu puntu, trebuie se pornimu, daca voimu sinceru, ca se formàmu poporulu, se-i inspiramu constiinti'a de sine, se-i perfectionàmu mintea, se-i nobilitàmu inim'a si se-i asiguràmu o positiune mai buna, unu viitoriu mai fericitu! Amu fi doritu, si ne-amu bucurá din inima, daca iniciativ'a in acésta directiune ar fi luat'o altii cu mai multa esperintia, si poteri mai deprinse pe terenulu socialu-bisericescu si scolariu; dar daca n'au facut'o, detori'a nóstra este se-o facemu noi, dupre ale nóstre puteri, si éta noi nu pregetàmu a-o face prin fondarea si edarea presentei fói eclesiastice si scolastice: „Biseric'a si Scol'a."

Scopulu si tendinti'a nóstra este in pucine cuvinte: a desteptá simtiulu religiosu moralu si respectulu cuvenitu bisericei si santeloru ei asiediaminte; a inaintá bunastarea scoleloru si respective invetiamentulu poporalu, pentru scopulu culturei sêu luminei celei adeverate nationale.

In specialu: Vom sustiené si aperá autonomi'a si vadi'a bisericei;

Vom mantiené constitutiunea eclesiastica in spiritulu bisericei universale a resaritului si dupre praes'a ei;

Ne vom sili a dá cunoscintie si lamuriri speciali asupra doctrineloru si a disciplinei bisericesci? precum si notiuni din istori'a bisericei si din dreptulu ei canonicu;

Vom tiené contu de tóte evenimintele insemnate in biseric'a romana ortodoxa din coci si din colo de Carpati, precum si de evenimintele mai importante din viéti'a religiósa la alte biserici crestine.

Pentru a nsiorá diregatóri'a predicatoriala a preotiloru, noi vom publicá in colónele acestei fói predice si omilie ocasionali.

Mai departe, in acestu diurnalu se vor publicá diferiti articli si scrieri de cuprinsu instructivu si de sciintia, din ramulu pedagogiei, alu sciintieloru naturali, alu higienei si din sfer'a economiei nationali si rurali, nu altmintre si scrieri asupra didacticei precum si asupra organisatiunei si administratiunei scóleloru.

O ingrigire deosebita vom avé noi, conformu celoru atinse mai susu, pentru a stringe si sustiené legatur'a si armoni'a intre scola si biserica, aperandu caracterulu confesionalu alu scóleloru in spiritu si dupa forma.

Despre tóte dispusetiunile consistoriali, privitórie la administratiunea si disciplin'a bisericésca si scolaria, vom dá preotiloru informatiuni si cunoscintie esacte.

Cunoscendu noi lipsele si neajunsele clerului si ale invetiatoriloru, un'a din principalele preocupatiuni ale nóstre va fi cestiunea imbunatatirei positiuniei materiale a preotiloru si invetiatoriloru.

In fói'a „Biseric'a si Scól'a" o rubrica separata sub titlulu de „Diverse", va fi menita pentru noutàti si notitie mai menunte de interesu publicu din tóte ramurile vietii.

Necesitatea acestei fói credemu cà este simtita si motivata si cu privintia la multele publicatiuni de interesu publicu, prescrise chiar prin lege si asia dara oficióse ale diecesseloru si partiloru loru organice constitutive, publicatiuni, pentru cari pona mai eri, diecesele sorori de Aradu si Caransebesiu se serviau de diurnalulu „Albina" din Budapest'a, dupa acarui incetare asia credemu, cà acestei pàrti ale bisericei nóstre cu nsemnea folosu se voru poté servî de acésta foia, pentru care scopu venimu prin acést'a a o oferî si recomendá cu tóta onórea.

Nu potu fi admise in colónele acestui diurnalu polemiele personale, afora de polemiele scientifice, precum nici unu feliu de scriere contra bisericei si institutiuniloru ei canonice.

In vederea si pe temeiulu acestei programe ne presentàmu publicului cetitoriu cu fói'a: Biseric'a si Scol'a", recomendandu-o in bunavointi'a sa si in celu mai caldurosu spriginu alu seu moralu si materialu.

Fói'a va esí odata in septemana, Duminec'a.

Abonamintele se facu cu pretiulu de 5 fl. v. a. pe anu; éra cu 2 fl. 50 cr. pe diumetate de anu, solviti inainte, totdeuna la inceputulu fiacàrui semestru. Abonaminte pe timpu mai scurtu, tocmai pentru cà am pusu pretiulu atâtu de eftinu si trebue sè facemu economie in timpu si in spese, nu potemu sè primimu. Totu din acésta causa nici esemplarie a conto nu potemu sè dàmu.

Redactiunea.

File din istoricul teatrului lugojean

Files from the History of the Lugoj Theatre

Prof. dr. Constantin-Tufan STAN
Centrul de Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir”
Universitatea din Oradea

Abstract
The overview of the history of the theatre in Lugoj (19th-20th centuries) allows us to explore stages that shaped the evolution of an important institution for the cultural association of the Banat Romanians. The documents (period press, programs, unpublished manuscripts, and editions) provide us with information regarding the presence and evolution of traveling troupes and some providential personalities (directors, actors, or notable musicians) in the political context of the era, the staging of repertoires that promoted genre literature and invigorated, before the Great Union, the identity struggle.

Keywords: *theatre, Lugoj, actors, repertoires, Franz Liszt, Silvia Iorga, Iosif Vanciu.*

În prima partea a secolului al XIX-lea, asociaționismul cultural al românilor bănățeni, a căror „inteligheție” era concentrată la Lugoj („inexpugnabilă fortăreață culturală a Banatului”, cum era definită așezarea în epocă, un târgușor – *Marktgemeinde* – în care interferau însă, într-un exemplar spirit al ecumenismului social și cultural, români, maghiari, germani și evrei), a generat o efervescentă emulație sub semnul Thaliei. Aici s-au întemeiat trupe teatrale locale, sub egida reuniunilor care reprezentau entitățile etnice sau confesionale, au fost prezentate spectacole de teatru și muzică, publicul spectator putând admira și evoluția unor trupe ambulante, care au înnobilat peisajul cultural local. Ampla mișcare culturală (în 1870 se va constitui Societatea pentru Fond de Teatru Român) a cuprins manifestări de anvergură, cu actori și muzicieni a căror faimă depășise aria toposului geografic și cultural local: George Augustin Petculescu, Silvia Iorga (actriță și, deopotrivă, violonistă, care a dăruit publicului local, în premieră mondială, un opus cameral enescian) și Iosif Vanciu, un maestru al genului dramatic, cu un memorabil rol Cațavencu.

Inaugurarea Teatrului Orășenesc

„În sfârșit, după multe zbuciumări, frământări și chibzuiri îndelungate, locuitorii pașnicului nostru oraș Lugoj au și ei un teatru în toată regula, edificat după toate cerințele lumii moderne. Mărețul edificiu se ridică falnic pe malul stâng al Timișului, în imediata apropiere de Gimnaziul de Stat”, scria, în 3 decembrie 1900, cu nedisimulată emfază, învățătorul lugojean George Joandrea

în periodicul arădean *Tribuna poporului*[1], martor la spectacolul festiv al inaugurării, petrecute la 1 decembrie 1900[2]. Vechiul teatru, edificat în 1835, la inițiativa frânghierului Anton Liszka (bun violonist, unul dintre pionierii învățământului muzical lugojean), își încetase activitatea în 1898, clădirii atribuindu-i-se o altă destinație. Johann Liszka, fiul vrednicului frânghier-violonist, făcea parte dintr-un cvartet vocal bărbătesc (alături de Joseph Ranftl, Johann Sas și Nikolaus Schieszler), nucleul viitoarei reuniuni germane – Lugoscher Gesang- und Musikverein –, fondată în 1852 de dirijorul și compozitorul Conrad Paul Wusching (viitorul ginere al frânghierului). „Din cele premerse se poate vedea cu câtă râvnă și dor de propășire stăruiau lugojenii pentru cultivarea artelor frumoase, în special pentru cultivarea cântării și reprezentarea de piese teatrale, care cultivă și nobilitează inima și sufletul”, continua ilustrul dascăl, coleg cu Ioan Vidu la Școala Primară Confesională Greco-Ortodoxă. Mulțumit de efortul lugojenilor, care închinaseră un templu muzelor artelor, autorul impresiilor îi amintea și pe zeul și zeița medicinei, Asclepios și Hygeia, de a căror cinstire, în folosul cetățenilor, se îngrijise, prin înființarea renumitei sale apoteci „Vulturul” (aflată în imediata vecinătate a Teatrului), „israelitul Vértes, cel cu reclamele numeroase de prin toate călindarele”[3].

Între notabilitățile prezente s-au aflat dr. Demetriu Radu, episcopul Diecezei Greco-Catolice de Lugoj, Szende Béla, deputat dietal, notarul regesc Mihail Bejan (jurnalist, istoric, nuvelist, muzician amator, autorul primei traduceri în limba română a *Cronicii notarului anonim al regelui Béla*) – care contribuise cu 1.000 de coroane la ridicarea Teatrului (al cărui cost se ridicase la 90.000 de coroane), Virgil Thomici, dr. Ștefan Petrovici (pledant în Procesul Memorandului) ș.a.

După un discurs în limba maghiară (limba oficială), Marsovszky Arpád, primarul urbei, a rostit o alocuțiune în limba română, adresându-se reprezentanților intelighenției românești, subliniind importanța cultivării artelor și a lăudării Domnului în limba fiecărei naționalități: „Numai așa vom putea ajunge la cultivarea și nobilitarea inimii și a sufletului, dacă în mod reciproc ne vom cunoaște stadiul de cultură, din mărgăritarele literaturilor diferitelor naționalități, și, pătrunzând în spiritul lor, vom face să se potențeze stima și reputațiunea reciprocă, contribuind la formarea de intime legături între locuitorii acestui oraș”[4].

---

[1] *Tribuna poporului* (Arad), anul IV, 25 noiembrie/8 decembrie 1900, pp. 3-4.

[2] Evenimentul a fost relatat și în cuprinsul periodicului lugojean de expresie germană *Südungarischer Bote* (Lugoj), anul II, 1900, nr. 113, pp. 1-3.

[3] *Morisena* (Cenad), anul III, 2018, nr. 1 (9), pp. 42-47; cf. *Actualitatea* (Lugoj), anul XIX, 2015, nr. 915-919, p. 4, anul XX, 2016, nr. 960-961, p. 4; Constantin T. Stan, *Banat. Miscellanea musicologica*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018, pp. 136-158.

[4] *Ibidem*.

În numele românilor a vorbit Virgil Thomici, pornind de la înțelesurile unui vechi proverb latin (extras din scrierile lui Sallustiu): *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur*[5]. După deschiderea solemnă (*Uvertura „Prometeu”* de Ludwig van Beethoven, în interpretarea Orchestrei Reuniunii Germane – Lugoscher Gesang- und Musikverein), societățile naționalităților locale și-au prezentat propriul program: drama *Árvalányhaj* de L. Ráttkay (Corul Societății Maghiare – Lugosi Magyar Dal- és Zeneegyesület) și opereta comică *Mannschaft am Bord*, piesă într-un act de G. von Zeytz (Lugoscher Gesang- und Musikverein). Reuniunea Română de Cântări și Muzică a preferat să participe doar cu trupa de teatru, punând în scenă comedia într-un act *Idil la țară*, „localizată” de Maria Baiulescu. Și-au dat concursul: Constantin Missits, candidat de avocat („prin predarea-i perfectă și mimică conștiincioasă, […] sărbătoritul acelei seri secerând aplauze frenetice”), Silvia Iorga (rolul Smărăndița), Caius Brediceanu, Tiberiu Brediceanu, Augustin Silvași, Constantin Ignea, V. Păscuțiu, Ioan Cimponeriu, Aurora Pește an și Ofelia Ianculescu. „Deși fără cântări, piesa *Idil la țară* a făcut cel mai mare efect”, consemna G. Joandrea[6]. În laconica informare publicată în *Familia*[7], prestația lugojenilor era reflectată însă într-un ton negativ: „Atât ungurește, cât și nemțește s-a dat câte o piesă originală cu cântări; românii însă n-au găsit în toată literatura noastră dramatică o astfel de piesă și au jucat o localizare fără cântări, *Idil la țară*, care e o foarte bună piesă pentru diletanți, dar nepotrivită pentru asemenea festivitate, când trebuia să se joace ceva original”. În final, artiștii Reuniunii Meseriașilor Germani (Lugoscher-Gewerbe Liederkranz) au reprezentat opereta comică *Der Schatz* de W. Merkel.

Flautul fermecat la Lugoj în anul 1811

În urmă cu câțiva ani, regretatul universitar Francisc László, de la Academia de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj-Napoca, glosa, în periodicul clujean de expresie maghiară *Helikon*[8], pe marginea unei epistole identificate în fondul documentaristic al Arhivelor Naționale clujene, adresată contesei Bánffi Györgyné (n. Palm Jozefának), semnată de nepotul său din Lugoj, Esterházy Lajos, și expediată la Cluj în 22 august 1811. În cuprinsul său, tânărul lugojean își exprima laconic impresiile după vizionarea unui spectacol cu secvențe din *Flautul fermecat*, capodopera lui Mozart, o creație puternic impregnată de simboluri masonice, la 20 de ani de la premiera absolută care avusese loc la Viena (1791), în chiar anul misterioasei morți a genialului compozitor (dispariție pusă – de unii biografi amatori de anecdotică – pe seama devoalării ocultei simbolistici). Vădit deranjat de starea jalnică a teatrului din capitala comitatului

[5] Prin unire cresc lucrurile mici, prin vrajbă pier și cele mai mari.
[6] *Ibidem*.
[7] *Familia* (Oradea), anul XXXVI, 1900, nr. 49, p. 585.
[8] Helikon (Cluj-Napoca), anul II, nr. 30 (82), 26 iulie 1991, p. 11: *Mozart, Lugos 1811*.

Caraș, dar și de amatorismul și atmosfera pestilențială din timpul spectacolului (atât solista – costumată neadecvat –, cât și spectatorii fumau cu dezinvoltură în actul interpretării), melomanul din târgul bănățean își exprima totuși speranța, în final, că vechiul teatru nu se va desființa (nu cunoaștem locația înainte de edificarea noului teatru, în 1835, grație diligențelor vrednicului frânghier Anton Liszka)[9]:

„Stimată mătușă,

Despre teatrul nostru din Lugoj nu pot să spun altceva decât că este sub orice critică. Aici nu există pericolul ca actorii să fie invidiați, nici măcar bătuți, dar și cel mai zgârcit om ar putea avea dorința de-a dărui haine curate cu care actorii să poată umbla pe stradă.

Cu toate acestea, am avut o reprezentare a *Flautului fermecat* cu o divă fumătoare (la fel și publicul), acompaniată de patru lăutari țigani.

Nu cred că putem avea pretenția sau speranța ca, la eventualele următoare spectacole, solista să cânte mai bine sau să învețe rolul pe de rost, dacă ar fi așa ceva posibil.

Închei scrisoarea cu o notă de optimism, prin care sper ca în viitor să nu se desființeze teatrul din Lugoj, ci, dimpotrivă, să se bucure de mai multă apreciere.

Louis Esterházy”

Pentru a ne face o idee despre cum arătau Lugojul și locuitorii săi în preajma acestui eveniment, epocal pentru istoria culturală a urbei, iată un fragment dintr-o descriere datorată lui Johann Lehmann, directorul unei trupe de teatru din Pressburg (Bratislava), care a străbătut Banatul în anul 1782: „Drumul de țară ce duce la Lugoj este bine îngrijit. Orașul este destul de mare. Are o piață îngrijită cu multe case frumoase, în care sunt prăvălii ale negustorilor greci. Orașul este despărțit în două de râul Timiș, prevăzut cu pod, la care, pentru trecerea cu trăsuri, se plătește vamă. Partea germană a orașului este bine zidită, are ospătării, o cafenea cu biliard și o vilă ce aparține, dimpreună cu încă alte averi din oraș, soției comandantului general, contele Soro din Timișoara. Ea este o femeie cultă. Ospătăriile sunt bune, largi și bine îngrijite. Orașul este înconjurat de vii cu plantații de viță burgund. Vinul este mai plăcut decât cel de Tokaj ori din Franța. Orașul este plăcut, locuitorii, viali. […] Nu stă aceea că poporul român din fire ar fi dur, din contră, acel popor nu vatămă pe nimeni, dară dacă este vătămat, se răzbună. Cine știe trata cu el, pe acela înțelege totdeauna să-l ajute în necaz și lipsuri”[10].

[9] Vezi Constantin-Tufan Stan, „«Flautul fermecat» la Lugoj în anul 1811”, în *Banat. Miscellanea musicologica*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018, pp. 140-142.

[10] Johann Lehmann, *Reise von Preßburg nach Hermanstadt in Siebenbürgen*, Dinkelsbühl; Leipzig: Hertel [1785].

Primele spectacole teatrale

Cele mai vechi mărturii privind activitatea teatrală lugojeană ne sunt oferite într-un jurnal întocmit de cancelarii Ordinului Minorit din Lugoj, *Ephemerides five Diarium Ven. Conventus Lugosiensis*, din care rezultă că, în anul 1838, „Societatea Teatrală de sub conducerea lui Augustin Strauss, după o activitate de 3 ani, se dizolvă din cauza sărăciei, iar teatrul rămâne gol". Textul protocolului este cuprins în două tomuri, în care sunt înscrise ordinațiuni și inventare. Documentul este însoțit de un jurnal, redactat de un călugăr minorit, începând cu anul 1771, care cuprinde informații privitoare la istoria Banatului și a Lugojului. (Într-o însemnare din anul 1750 se menționează că documentele originale au fost transferate în Arhiva Ordinului Minorit din Eperjes; acțiunea a avut loc, probabil, în preajma evenimentelor din anul 1738, când Lugojul a fost ocupat temporar de armata otomană).

Primele manifestări teatrale în limba română au fost inițiate de Societatea Românească Cântatoare Theatrale, trupă fondată de actorul arădean Iosif Farkas în anul 1846, unii dintre actorii diletanți lugojeni, Vasile Maniu și George Seracin, devenind mai târziu actori ai trupei lui Costache Caragiale. Prima mențiune a unui spectacol în limba română, pus în scenă de trupa lui Iosif Farkas, este reprezentată de afișul spectacolului din 18 februarie 1847, datele acestuia fiind transcrise de Coriolan Brediceanu.

Lugojenii asistau încă din anul 1824 la spectacolele teatrale ale trupei lui Ioachim Vuici, venită din Serbia. Genul dramatic, una din dominantele vieții culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a fost practicat de artiști autohtoni, dar și de trupe ambulante din Transilvania și celelalte ținuturi românești: trupa lui Albini (1850-1851), Fani Tardini (1863), M. Pascaly (1868 și 1871), M. Millo (1870), I. D. Ionescu (1873) și George Augustin Petculescu, directorul primei trupe teatrale românești ambulante. G. A. Petculescu, născut la Reșița în 11 octombrie 1852, începând cu 1860 – anul mutării familiei sale la Lugoj – va urma școala primară, apoi se va angaja ca ucenic în atelierul de cizmărie al maistorului Pera, unde va deveni calfă. După mai multe turnee teatrale în Țara Românească, debutează la Lugoj în 1 iulie 1877, în trupa lui Constantin Petrescu, în piesa *Cimpoiul dracului* de Eugen Carada. Își întemeiază propria trupă, cu actori din Craiova și Turnu Severin (Societatea Theatrală Română Ambulantă din Ungaria și Transilvania), prezentând primul spectacol la Lugoj în 28 iulie 1878, ce cuprindea piesele: *Doi amploaiați în una pereche de cizme*, comedie originală într-un act de N. Frunzescu, *Liber și independent*, comedie cu cântece într-un act de G. Dumitrescu, și *Zăpăciții*, comedie într-un act tradusă din limba franceză de Paul Georgescu.

În ianuarie 1849, au debutat ca actori, sub egida trupei teatrale Soțietatea Teatrală de la Lugoj, părinții lui Coriolan Brediceanu, Iuliana și Vasile Brediceanu (un fervent promotor al introducerii limbii române în practica

liturgică ortodoxă și a grafiei latine în scrierea românească), într-un spectacol cu piesa *Ciutura gâmfată sau opincărița făloasă*.

Franz Liszt pe scena vechiului teatru lugojean

Un eveniment cultural major în viața artistică lugojeană, în avanpremiera mișcărilor revoluționare pașoptiste, a fost reprezentat de recitalul lui Franz Liszt, prezent la Lugoj între 14 și 16 noiembrie 1846.

Marele pianist și compozitor a concertat la Lugoj în seara zilei de 15 noiembrie 1846, pe scena Teatrului Orășenesc, în cadrul turneului artistic efectuat în anii 1846-1847 în mai multe localități din Banat, Transilvania, Țara Românească, Moldova și Bucovina (ultimul din cariera sa concertistică), „un briliant concert care i-a fermecat pe cei de față", după o masă festivă la care au luat parte 70 de invitați. După eclatantul succes avut la Arad (8-10 noiembrie), precedat de cel de la Timișoara (artistul era impresariat de Gaetano Belloni), Liszt a sosit, în seara zilei de 14 noiembrie, la Lugoj – unde i s-a făcut o primire entuziastă –, însoțit de un grup de admiratori și de un cortegiu alcătuit din „mai multe căruțe și bărbați călare", fiind întâmpinat, la intrarea orașului, de un grup de notabilități, care i-au pus la dispoziție o caleașcă englezească. Jakabfi, „alișpanul" (vicecomitele) comitatului Caraș, a organizat o serată dansantă în cinstea artistului. Jurnalistul Petrichevich-Horváth Lázár este autorul unor detaliate impresii în periodicul budapestan *Honderü*[11], în care imortalizează mai multe secvențe ale momentului sosirii virtuozului muzician la Lugoj: „În timp ce ne plimbam în jurul cupeului pregătit pentru Liszt, câțiva țărani români s-au apropiat ținând în mâini jalbe, și nu voiau să plece cu niciun preț de acolo, pretinzând că de multă vreme așteaptă ei sosirea unui «domn atât de mare», care să-i ajute la satisfacerea dreptelor lor cereri".

După concert, baroneasa Ida Kiss a patronat o petrecere dansantă, care s-a prelungit până dimineața. În urbea de pe malurile Timișului neapărând în acei ani niciun periodic, nu avem detalii despre repertoriu și modul în care a fost receptat de auditoriul lugojean, dar programul concertelor susținute la Timișoara, în 2 și 4 noiembrie, la Palatul Prefecturii (actualul Palat Baroc), respectiv la Teatrul Municipal (o cronică a primului recital a fost publicată într-un număr al ziarului *Temeswarer Wochenblatt*, sub semnătura lui Gottfried Feldinger), ne poate însă sugera ceea ce ar fi putut cânta Liszt la Lugoj: *Andante* din *Lucia di Lammermoor* (Donizetti/Liszt), *Fantezie* din opera *Norma* (Bellini/Liszt), *Andante cu variațiuni* de Beethoven, *Ave Maria* și *Regele ielelor* de Schubert, *Fantezie pe cântece maghiare* (Liszt), *Marșul lui Rákóczi* (prelucrare proprie), *Uvertura „Wilhelm Tell"* de Rossini, *Păstrăvul* de Schubert, *Hexameron* (Liszt), *Variații de bravură* pe o temă din *Puritanii* de Bellini, o mazurcă și o poloneză de Chopin.

[11] *Honderü* (Pesta), nr. 24, 15 decembrie 1846, pp. 469-470: *Levelek Emiliához* [*Scrisori către Emilia*] semnate cu inițialele PHL.

P.-H. Lázár ne oferă, în articolul citat, și alte detalii legate de prezența artistică a lui Liszt la Lugoj, „unde a fost primit cu cea mai mare căldură și cu nemărginit entuziasm, fiind încântat de primirea ce i s-a făcut", menționând că muzicianul maghiar a răspuns cu bunăvoință invitației unor melomani locali, cântând în mai multe cercuri private. După două zile și jumătate, Liszt, însoțit de Guido Karácsonyi (Crăciunescu, un aromân cu nume maghiarizat, proprietarul domeniului de la Banloc, vizitat de Liszt în acele memorabile zile), a părăsit Lugojul, îndreptându-se spre Timișoara, unde, în 17 noiembrie, în sala Teatrului, va susține concertul de adio, în scop caritabil.

Silvia Iorga – actriță și violonistă. Enescu: *Aubade pour Violon et Piano*

Cu prilejul inaugurării noului teatru lugojean (1 decembrie 1900), între actorii diletanți ai Reuniunii Române de Cântări și Muzică ce s-au afirmat în *Idil la țară* (comedie într-un act localizată de Maria Baiulescu, inclusă în spectacolul festiv) s-a aflat și Silvia Iorga, membră a așa-numitei Societăți a Domnișoarelor (fondată de Elena Dobrin în 1887), actriță diletantă, deopotrivă apreciată violonistă. Veleitățile dramatice și le-a manifestat, în repetate rânduri pe scena teatrului lugojean sau în casele iubitorilor de teatru (teatrul de copii se ținea în Ulița Domnească, în casa Grozdana, în locuințele lui Leontin Simonescu, fost viceșpan, și Albini, fost avocat) la sfârșitul secolului al XIX-lea (*Visul poetului*, teatru pentru copii, piesă reprezentată în 1895, în care a jucat în compania Alexandrinei Ianculescu, Letiției Tempea, Victoriei Iorga și a Mariei Jurca) și în primul pătrar al secolului XX. Memorabil a rămas spectacolul cu comedia într-un act *Trei doctori* de Virginia A. Vlaicu (într-o distribuție din care au mai făcut parte I. Harambașa, Emilia Avramescu, Dim. C. Lupea, D. Galiciu, G. Tiffa, Cornel Gându ș.a.), pusă în scenă în 12 și 13 aprilie 1904, în preludiul premierei operetei *Crai-Nou*, capodopera lui Ciprian Porumbescu.

În repertoriul său violonistic au figurat opusuri de H. Vieuxtemps (*Baladă și poloneză*, interpretată în 7/20 februarie 1904, în sala festivă a Hotelului „Regele Ungariei", cu acompaniamentul Mariei Branișteș), L. Wiest (*Privighetoarea Oltului*), H. Wieniawski și J. Artôt (lucrări semnate de cei doi creatori au fost interpretate în 2 martie 1913, la Palatul „Loyd" din Pesta, cu prilejul Seratei muzicale și dansante a Corului Bisericii Române din capitala Ungariei, în compania pianistei Hortenzia Birăuț). În 15 aprilie 1902, și-a dat concursul la recitalul sopranei Irene Vlădaia, de la Opera din București, în pavilionul Hotelului „Concordia", alături de Ecaterina Iorga (pian), Aureliu Iorga și artistul dramatic Grigore Savu.

Silviei Iorga și Emiliei Avramescu le datorăm o primă interferență a creației enesciene cu toposul cultural bănățean. Potrivit surselor documentare cercetate până în prezent, acest eveniment s-a petrecut la Lugoj în 1904. Într-o

cronică publicată în periodicul local *Drapelul*[12] sunt detaliate aspecte de la o serată literar-muzicală organizată în 18/31 decembrie 1904, sub egida Societății „Tinerimea Română" și a Societății Domnișoarelor, în „saletul" Casinei Române (localul Reuniunii Române de Lectură), unde, după un discurs de deschidere rostit de Valeriu Braniște, între opusurile interpretate s-a numărat și *Serenadă de dimineață* (*Aubade pour Violon et Piano*), o versiune (transcripție) pentru vioară și pian a trioului *Aubade pentru vioară, violă și violoncel în Do major* (titlul inițial, *Sérénade pour Violon…*, a fost înlocuit ulterior de Enescu cu cel de *Aubade pour Violon*…, așa cum se poate observa pe foaia de titlu a manuscrisului – o posibilă explicație pentru denumirea neobișnuită sub care a apărut opusul în presa lugojeană, o evidentă contradicție de termeni), la puțin timp după editarea sa (Enoch, Paris, 1903), cântat, posibil, în primă audiție absolută de violonista Silvia Iorga și pianista Emilia Avramescu. Trioul are caracter omagial, pe prima pagină a partiturii fiind inserat textul dedicației adresate cuplului regal român, regina Elisabeta și regele Carol I, la aniversarea a 30 de ani de căsătorie. Caracterul omagial al opusului devine explicit în final, prin citarea *Imnului Regal Român* (o ingenioasă contrapunctare a temei trioului cu melodica din *Imn*, creația lui Eduard Hübsch), la fel ca în *Poema Română*, op. 1, cu care tânărul Enescu cucerea lumea muzicală pariziană în 1897, și în finalul *Simfoniei I în Mi bemol major*, op. 13, unde tema *Imnului* apare însă transfigurată, stilizată.

Silvia Iorga s-a implicat în lupta de emancipare națională și politică a românilor bănățeni, semnând, în 24 decembrie 1894, alături de alte reprezentante ale Reuniunii Femeilor Române din Lugoj (Laura Vlad, una din surorile poetului-acuarelist Victor Vlad Delamarina, Alma Maior ș.a.), o scrisoare de încurajare adresată lui Valeriu Braniște, cu puțin timp înainte de finalizarea așa-numitului proces al *Dreptății* (periodicul condus de patriotul și publicistul bănățean), prin care acesta era condamnat la închisoare pentru cutezanța de a pleda, în articolele sale, pentru drepturile conaționalilor săi.

Teatrul lugojean a purtat numele poetului național

În octombrie 1934, printr-o decizie adoptată de Primărie, Teatrului Orășenesc din Lugoj, cunoscut și sub numele de Teatrul Comunal, i-a fost atribuită denumirea de Teatrul „Mihai Eminescu", care urma să fie inscripționată pe frontispiciul edificiului în limbile română, maghiară și germană[13]. Denumirea a avut însă o existență efemeră. Cu prilejul festivităților dezvelirii bustului lui Traian Grozăvescu (amplasat vizavi de Teatru, operă a sculptorului Radu Moga), desfășurate în 6 decembrie 1935, printr-o hotărâre a administrației locale, s-a stabilit actuala denumire: Teatrul „Traian Grozăvescu".

[12] *Drapelul* (Lugoj), anul IV, 1904, nr. 149, p. 3.

[13] *Banater Bote* (Lugoj), anul XXXVI, 1934, nr. 78, p. 3: *Das Munizipaltheater wird zu „Eminescu" Theater umgetauft*.

Evenimentul dezvelirii bustului lui Traian Grozăvescu a reunit principalele reuniuni corale lugojene (Magyar Dalárda, Lugoscher Gewerbe-Liederkranz și Corul „Ion Vidu”, care au interpretat, în preludiul concertului festiv, propriile mottouri), Orchestra Societății Filarmonice și cea a Regimentului 17 Infanterie, ce au oferit un concert festiv pe scena Teatrului „Traian Grozăvescu”. Opera de Stat din Viena, din motive neprecizate, a declinat invitația de a participa la festivități. Opera Română din Cluj a fost reprezentată prin prof. Victor Papilian, directorul instituției. Au omagiat memoria ilustrului tenor: Silvia Secoșan-Humiță, profesoară la Conservatorul din Timișoara (*Două poeme* pe versuri de H. Heine, *Doină* și *Cântec de leagăn* de Sabin Drăgoi), Gheorghe Dippon (*Arie* din *Luisa Miller* de Verdi și *Santa Lucia* de Mario, acompaniat de dra Hedda Klöss, profesoară la Conservatorul lugojean, absolventă la Musikhochschule din Dresda), Francisc Balogh (*Arie* din *Flautul fermecat* de Mozart și *Icoană sfântă* de Vereșan). Gheorghe Dippon și Francisc Balogh, acompaniați de M. Popovici, au cântat în duet *A căzut o sară lină* de Ciprian Porumbescu, Orchestra Societății Filarmonice, dirijată de Friedrich Gerber (conducătorul Orchestrei Regimentului 17 Infanterie), *Simfonia a VIII-a* de Schubert, iar Corul „Ion Vidu”, aflat sub bagheta lui Filaret Barbu, *Recviem* din opera *Don Pasquale* de Donizetti și *Corul peregrinilor* din *Tannhäuser* de Wagner.

La doar câteva zile de la festivitățile dezvelirii bustului lui Traian Grozăvescu și atribuirea numelui marelui tenor vechiului Teatru Orășenesc (10 decembrie), Zaharia Stancu reacționa virulent, printr-o tabletă publicată în presa bucureșteană, la actul prin care primarul Lugojului (dr. Alexandru Bireescu) înlocuia numele lui Eminescu de pe frontispiciul instituției, „readus în actualitate de condeiele unor scriitori ca G. Călinescu, Cezar Petrescu și E. Lovinescu, […] cu numele unui tenoraș”. După ce deplângea tarele epocii („a gușaților deveniți prin demagogie miniștri, a tenorilor cu gâtul pâlnie și frunte de lățimea unghiei”), Zaharia Stancu făcea trimitere, în finalul pamfletului său, la pedeapsa biblică prin lapidare: „Dacă ar fi bătut cu pietre pentru această faptă, primarul din Lugoj tot n-ar fi îndestul de pedepsit”[14].

Zaharia Stancu, care, prin tonul său, anunța epoca proletcultismului, al cărui obedient și zelos locotenent avea să devină, nu avea cum să înțeleagă specificul unei urbe cu o pronunțată vocație muzicală, cu seculare tradiții interculturale și plurilingve.

Iosif Vanciu

În 27 aprilie 1944, se stingea din viață, în plină forță creatoare, unul din marii actori bănățeni, Iosif Vanciu, născut la 1901 în comuna Nadașd din județul Vas (azi în Ungaria), stabilit apoi cu familia la Lugoj, un răsfățat al publicului

[14] Zaharia Stancu, *Însemnările și amintirile unui ziarist. Sarea e dulce*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, pp. 359-360.

bucureștean, clujean și timișorean, cu 197 de roluri la activ. Dramatica despărțire de scena Teatrului Național din Cluj și catedra de actorie a Academiei de Muzică și Artă Dramatică, unde fusese angajat, în 1920, după Marea Unire, după un stagiu de un an petrecut pe scena naționalului bucureștean, a fost deplânsă în principalele periodice bănățene și ardelene.

Iată, spicuite, câteva impresii evocatoare (din cuprinsul mensualului bucureștean, într-un articol semnat de Ion Olteanu, dedicat istoricului Teatrului Național din Cluj[15], în care sunt exprimate aprecieri elogioase la adresa vrednicului slujitor al Thaliei, considerat unul dintre cei mai buni interpreți ai lui Cațavencu din istoria teatrului românesc: „Cu Cațavencu, interpretat pentru prima oară critic-distanțat, după știința noastră, și cu Ghiță Boncioc, din piesa *Aricii* de I. C. Merișescu, Iosif Vanciu se impune cu un crez, nu numai cu o creație izolată. El a murit fulgerător, și gândurile lui și ale altora s-au impus în teatrul nostru. Iată ce se spunea în cronica bucureșteană despre el în cele două roluri amintite: «Iosif Vanciu e un excelent comediant și unul din cei mai buni Cațavencu pe care i-am văzut, ceea ce este un record pentru un actor de obârșie bănățeană, care nu îl are în sânge, sau mereu în vecinătate, pe eroul lui Caragiale» (Petru Comarnescu). Sau, după cum afirmă un alt cronicar: «Valoarea incontestabilă a acestui actor, înțelepciunea lui, inteligența cu care și-a înțeles rolul, calități foarte rare pe care d. Vanciu a știut să le pună natural în evidență. Ghiță Boncioc ar putea rămâne o figură nepieritoare a literaturii noastre, așa cum au rămas Coana Chirița, Cațavencu sau Cetățeanul turmentat. Ghiță Boncioc este un tip al literaturii, cu bunul și caldul său bun-simț, cu intonațiile lui sănătoase, cu istețimea lui atât de românească»”.

Presa bănățeană s-a alăturat corului de vibrante panegirice: „Prin moartea lui Iosif Vanciu, Teatrul din Cluj Timișoara [instituția de artă dramatică clujeană se afla în refugiu la Timișoara, alături de Opera Română, după Dictatul de la Viena] îl pierde pe cel mai talentat protagonist al său, Academia de Artă Dramatică, pe profesorul înamorat de chemarea sa, iar Banatul, după Petculescu și Bănuț, pe al treilea mare actor. În veci pomenirea lor!”[16]; „Așa ca toți artiștii bănățeni, Vanciu, prin muncă stăruitoare, a pus în valoare talentul său, urcând treaptă cu treaptă, cinstind instituția la care slujea și adăugând o nouă piatră valorilor noastre artistice.”[17]; „N-a fost numai un actor de o superioară cultură, ci chiar înainte de a împlini vârsta de 40 de ani i-a putut urma cu deplină demnitate profesională lui Zaharia Bârsan la catedra de dramă de la Academia de Muzică și Artă Dramatică din Cluj la Timișoara. Moartea l-a surprins, stupid, în plină putere și la mijlocul vieții.”[18]

[15] *Teatrul* (București), anul XI, nr. 12, decembrie 1966, pp. 79-83.
[16] Filaret Barbu, „La moartea lui Iosif Vanciu”, în *Răsunetul* (Lugoj), anul XXIII, nr. 19, p. 2.
[17] Ștefan Gomboșiu, „† Iosif Vanciu”, în *Fruncea* (Timișoara), anul XI, 1944, nr. 7-8, p. 1.
[18] Traian Topliceanu, în *Revista Banatului* (Timișoara), anul X, 1944, nr. 4-6, p. 83.

După finalizarea studiilor primare și gimnaziale în orașul adoptiv, Iosif Vanciu ia calea Bucureștilor, unde se înscrie la medicină veterinară și drept, frecventând, în paralel, cursurile de actorie ale lui Constantin Nottara, al cărui student favorit devine. După o stagiune petrecută în capitală (1919-1920), se transferă la nou-înființatul Teatru Național clujean (i-a avut colegi de scenă pe Titus Lapteș, Magda Tîlvan, Mary Cupcea, Lică Rădulescu), iar mai târziu, după pensionarea lui Neamțu-Ottonel, devine profesor la catedra de actorie a Academiei de Muzică și Artă Dramatică, unde, alături de Lilly Bulandra și N. Voicu, contribuie la formarea unei viitoare generații de actori profesioniști: N. Sassu, Rodica Daminescu, Olimpia Arghir, Maricica Blănaru-Russu, Maria Săniuță, Petrică Popa.

A colaborat cu Opera Română din Cluj, interpretând rolurile Pașa Selim din *Răpirea din Serai* de Mozart (14 spectacole), Nowotny din opereta *Casa cu trei fete* de Schubert/Berté (3 spectacole) și Njegus din *Văduva veselă* de Fr. Lehár (25 spectacole). Personalitatea artistică a lui Iosif Vanciu s-a manifestat, cu aceeași exigență, pe multiple planuri: a fost, deopotrivă, autor dramatic, traducător (din limbile germană și engleză) și director de scenă. A tradus, pentru întâia oară în limba română, *Potopul* de H. Berger, montat, în premieră, pe scena Teatrului Național din Cluj la sfârșitul anului 1928 (textul dramaturgului american va cunoaște o nouă versiune în limba română, în 1944, datorată lui Mihail Sebastian)[19].

Din repertoriul și creația dramatică ale actorului lugojean reținem: rolul Mitrici din *Puterea întunericului* de Lev Tolstoi (19 octombrie 1926, premieră, în regia lui Sică Alexandrescu), rolul Relling din *Rața sălbatică* de H. Ibsen (6 martie 1934), *Verde cu două stele*, piesă în patru acte de Iosif Vanciu (14 mai 1940), *Femeia nimănui* de Cesare Vico Lodovici (cu o cronică semnată de George Sbîrcea)[20]. În stagiunea 1939-1940, s-a aflat și în postura de director de scenă în *Cuibul de viespi* (scenariu după Al. Kirițescu), *Hocus-Pocus* (comedie în trei acte de Kurt Götz, traducere de Iosif Vanciu) și *Mansarda* (spectacol regizat de Emil Bobescu).

În zilele de 15 și 16 iulie 1922, unițiii lugojeni au trăit clipe de emoție și înălțare sufletească: instalarea noului episcop diecezan de Lugoj, Dr. Alexandru Nicolescu. Corul catedral lugojean (împreună cu Reuniunea ortodoxă) s-a implicat în festivitățile primirii la gară și în susținerea unei serenade, urmate de o retragere cu torțe, în fața Palatului Episcopal. În cinstea evenimentului, în 16 iulie, la Teatrul Orășenesc s-a organizat un concert, susținut de cele două corale surori, „Lira” (*Reîntoarcerea acasă* și *Brumărelul* de Iacob Mureșianu) și Reuniunea Română de Cântări și Muzică (*Pentru ce, Doamne* și *Preste deal* de Ioan Vidu). La reușita manifestării muzicale au contribuit Traian Grozăvescu (cu

[19] Vezi „Potopul. Valuri, valuri”, în *Realitatea evreiască* (București), anul VI, 2007, nr. 280-281, Ediție specială.
[20] *Gazeta ilustrată* (Cluj), anul IX, 1940, nr. 5-6, pp. 41-42.

un recital de arii din opere) și doi actori (de obârșie lugojeană) ai Teatrului Național din Cluj, care au oferit un program cu recitări din lirica românească: Iosif Vanciu (*Hristos a Înviat!* de Alexandru Vlahuță) și Ioan Țenchea (versuri de Victor Vlad Delamarina). În finalul concertului, corurile reunite au interpretat *Ana Lugojana* și *Pui de lei* de Ioan Vidu, sub bagheta lui Ioan Bacău[21].

După tragica dispariție a lui Traian Grozăvescu (15 februarie 1927), Iosif Vanciu a semnat o adresă, transmisă Primăriei lugojene, în numele actorilor Teatrului Național din Cluj (director: Zaharia Bârsan), în care expunea oferta instituției din inima Ardealului privind contribuția la constituirea Fondului „Traian Grozăvescu", destinat realizării bustului marelui tenor[22].

Iosif Vanciu, reprezentant de frunte al artei teatrale românești, apreciat pe cele mai importante scene pentru amploarea și multitudinea preocupărilor sale dedicate scenei, dar și pentru originalitatea artei sale interpretative, este astăzi, din păcate, un nume cvasinecunoscut. Un subiect tentant de cercetare pentru un prezumtiv biograf, care să-l așeze la loc de cinste în galeria marilor artiști bănățeni.

Concluzionând, dezvoltarea mișcării teatrale în a doua jumătatea a secolului al XIX-lea, în paralel cu amploarea manifestărilor muzicale, a generat fenomenul asociaționismului cultural, prin care românii lugojeni și-au dat concursul la o benefică competiție culturală cu membrii comunităților maghiară, germană și evreiască. Trezirea conștiinței identitare, prin cultivarea limbii și a artelor, prezența unor trupe teatrale și a unor artiști instrumentiști concertiști de anvergură europeană au creat un climat de efervescență spirituală, definind un topos cu generoase deschideri culturale, caracterizat printr-un exemplar ecumenism etnic și confesional.

BIBLIOGRAFIE

Actualitatea (Lugoj), 2015, 2016.
Banater Bote (Lugoj), 1934.
Drapelul (Lugoj), 1904.
Gazeta ilustrată (Cluj), 1940.
Honderü (Pesta), 1846.
Morisena (Cenad), 2018.
Răsunetul (Lugoj), 1922.
Südungarischer Bote (Lugoj), 1900.
Teatrul (București), 1966.
Baiski, Dușan, *Lugoj. Studii monografice*, Timișoara, Editura Artpress, 2015.

[21] Vezi *Răsunetul* (Lugoj), anul I, 1922, nr. 10.
[22] Vezi Dușan Baiski, *Lugoj. Studii monografice*, Timișoara, Editura Artpress, 2015, pp. 39-40.

Barbu, Filaret, „La moartea lui Iosif Vanciu”, în *Răsunetul* (Lugoj), anul XXIII, 1944, nr. 19.

Gomboșiu, Ștefan, „† Iosif Vanciu”, în *Fruncea* (Timișoara), anul XI, 1944, nr. 7-8.

László, Francisc, „Mozart, Lugos 1811”, în *Helikon* (Cluj-Napoca), anul II, nr. 30 (82), 26 iulie 1991.

Lehmann, Johann, *Reise von Preßburg nach Hermanstadt in Siebenbürgen*, Dinkelsbühl; Leipzig: Hertel [1785].

„Potopul. Valuri, valuri”, în *Realitatea evreiască* (București), 2007, nr. 280-281, Ediție specială.

Stan, Constantin Tufan, *Banat. Miscellanea musicologica*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018.

Idem, „«Flautul fermecat» la Lugoj în anul 1811”, în *Banat. Miscellanea musicologica*, Timișoara, Editura Eurostampa, 2018.

Stancu, Zaharia, *Însemnările și amintirile unui ziarist. Sarea e dulce*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.

Topliceanu, Traian, în *Revista Banatului* (Timișoara), anul X, 1944, nr. 4-6.

Familia Draskovits din Vinga, istorie și realitate

The Draskovits Legacy in Vinga: Fact and History

Victor COCIUBA
Colectivul Monografic Arad

Abstract
The Draskovits family is originally from Buziaș, but they gained fame during the Vinga period. We do not know the reason for settling in Vinga, but they probably sensed that there were great chances for a successful business here. It is true that this subject has been written about many times, but many times the same information has been copied and re-copied. Here we will try to come up with some details that are often unknown and ignored. The basic information is a chapter from a so-called monographic work of the locality from 1965-66 with an unknown author or the fruit of a collective of authors, very likely teachers. I personally also turned to archival material, but I am aware that this is just the beginning. If in the interwar period the candy and chocolate factory in Vinga became internationally known, after the arrival of the communists came the decline: nationalization, transformation into a section at Kandia Timișoara and then its final dissolution. If until a few years ago there were still ruins, now all that's left is memory and some scattered stories and archival material waiting to be put to good use in order to recover as much of this beautiful story as possible.

Keywords: *candy, chocolate, Draskovits, factory, secret.*

I. VINGA secolele XVIII-XIX

Suntem în vestul României, între Timișoara și Arad, aici, în cadrul colonizărilor habsburgice, se așează bulgarii catolici. Încă din anul 1744, localitatea primește privilegii de la împărăteasa Maria Theresa. Pe lângă privilegiile primite, localitatea devine orășel și vreme de 100 de ani poartă numele de Theresiopolis.

Dezvoltarea localității nu este spectaculoasă decât abia cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dispare iobăgia, apar proprietăți mai mari de pământ, iar după 1860, odată cu reorganizarea imperiului, Vinga devine sediu de plasă în comitatul Timiș și dispune și de o judecătorie de ocol. Tot ca o consecință a privilegiilor, aici se țin târguri săptămânale și, ulterior, și două anuale. Foarte probabil și acest aspect a fost luat în considerare, deoarece ofereau o piață de desfacere destul de mare.

Ca și organizare socială, pe lângă țărani, avem meseriași, de asemenea, intelectualitatea provenită din personalul administrativ, cadrele didactice, medici și farmaciști.

Pe plan mondial, acum are loc marea dezvoltare a revoluției industriale (începută în secolul al XVIII-lea, dar cu rezultate timide), însoțită de noi surse de

energie (petrolul și curentul electric). Ca o consecință a acestor progrese tehnologice, foarte la modă sunt expozițiile generale: universale, naționale și regionale. Rolul lor este dat de prezența progresului economic, cultural și artistic. Expoziția Generală națională din 1885 de la Budapesta are și participanți din Vinga, de asemenea și la Timișoara. Între 19 iulie și 30 septembrie 1891, Budapesta a adăpostit Expoziția Industrială și Agricolă unul din marile evenimente de profil la nivel european. Expoziția a fost vizitată chiar și de împăratul Franz Josef împreună cu prințul moștenitor (la 27 septembrie). La această expoziție, orașul Vinga are pavilion separat, dar, de asemenea, printre expozanți este întâlnit Janos Draskovits.

La expoziția industrial-agrară din Timișoara din 1891, Vinga este reprezentată și de produse ale atelierului Draskovits.

La origine, familia Draskovits sunt originari de Buziaș. Trebuie să recunoaștem că la acest capitol ideea de se stabili la Vinga cu afacerea a fost una foarte bună atât pentru proprietar, cât și pentru localitate și localnici. Probabil el a intuit că aici va găsi niște facilități și afacerea lui va fi una de nișă. Începând afacerea cu un atelier de cofetărie și prin perseverență ajunge să devină fabrică, ajungând, la un moment dat, cunoscută vreme 50 de ani și pe harta lumii. Nu doar fabrica, ci și Vinga este pusă pe harta lumii.

Odată cu schimbările politice care au avut loc după cel de-Al Doilea Război Mondial și instaurarea comunismului, pentru fabrica de ciocolată au avut loc repercusiuni dramatice. Primul pas are loc în 1948, odată cu legea de naționalizare nr. 119 din 11 iunie, când făbricuța din Vinga devine secție a fabricii „Kandia" din Timișoara. Al doilea pas are loc în anul 1952, când este desființată definitiv, iar astăzi, nu a mai rămas nicio măcar o ruină din faimoasa fabrică de bomboane și ciocolată Vinga.

II. Istoria oficială a „Fabricii de bomboane și ciocolată DRASVOVITS-Vinga"

Din cele spuse anterior, reiese că localitatea are un caracter agricol. Fiind, însă, un centru rural destul de important, încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-au înfiripat și anumite forme ale industriei concretizate la început prin anumite întreprinderi meșteșugărești. Astfel, amintim că în anul 1885 a existat deja un atelier modest, unde se fabricau cu mijloace rudimentare bomboanele Vinga, din ciocolată, cu cremă de vanilie. La început, bomboanele s-au făcut manual de către membrii familiei Draskovits în posesiunea cărora a fost atelierul. La început, cantitatea modestă a produselor a fost valorificată în comună, cu ocazia târgurilor, iar mai târziu, au fost aprovizionate prăvăliile particulare ale negustorilor din Arad și Timișoara.

Între anii 1918-1920, atelierul și-a mărit capacitatea de producție, construindu-se localuri special amenajate. Munca manuală în mare măsură a fost înlocuită cu mașini aduse din Germania, presă pentru sfărâmarea boabelor de

cacao pentru dropsuri. În aceasta perioadă, se poate afirma că producerea bomboanelor marca „Vinga” s-a făcut pe scară industrială. În această perioadă, s-au diversificat si sortimentele de produse zaharoase ale fabricii. Numărul muncitorilor a crescut concomitent cu mărirea unității, ajungând ca în perioada de vârf să se muncească aici 100 de angajați. Mâna de lucru calificată era adusă de cele mai multe ori din străinătate.

Până în anul 1930 administrația și contabilitatea au fost conduse de proprietar și membrii familiei acestuia, iar în 1930, ajungând la apogeu, au fost angajate trei persoane pentru efectuarea acestei lucrări. În cadrul fabricii a existat o cantină, unde se servea masa pentru muncitori.

Ca materie primă, fabrica a folosit zahărul, care a fost transportat cu căruțe de la Arad și Timișoara, iar ciocolata a fost preparată din boabe de cacao și unt de cacao, importate din Olanda. Apa a fost adusă la fabrică cu butoaiele. Staniolul a fost importat din Germania. La început, când marfa era vândută numai in localitate, pe piețe, la gară, târguri etc., aspectul exterior (formă, ambalaj) era mai sărăcăcios. Când s-a trecut la producția pe scară industrială, marfa a fost desfăcută în toată țara. Un voiajor special angajat răspundea de asigurarea piețelor de desfacere și de plasarea produselor.

În anul 1938, s-a deschis o secție de fabricat cutii din carton pentru ambalarea bomboanelor. La această secție au lucrat 6 muncitori. În anul 1939, același proprietar a înființat un atelier de presat lemnul pentru fabricarea suveicilor necesare fabricilor textile din Timișoara și Arad.

În anul 1948, la 11 iunie, fabrica a fost naționalizată. În continuare fabrica și-a menținut nivelul producției, iar numărul muncitorilor a crescut. În sezoane, când cantitatea de produse trebuia sporită, se mărea și numărul muncitorilor prin angajarea de sezonieri. De la această dată, pentru desfacerea în bune condiții a mărfii, fabrica a avut reprezentanți permanenți în orașele mai mari, ca Timișoara, Arad, Oradea, București, Brașov.

După naționalizare, fabrica a folosit săptămânal circa 3-4 tone de zahăr, fiind aprovizionată tot din centrele Arad și Timișoara. Deși venitul anual al fabricii a crescut, nu au fost investite sume pentru lărgirea ei, deoarece se preconiza fuzionarea ei cu fabrica de bomboane „Kandia” din Timișoara, unde au fost transportate o parte din utilajele fabricii, iar cealaltă parte fiind predate fabricilor din Sascut, Roman, Cluj, Brașov. Clădirea a rămas în proprietatea Ministerului Alimentației Publice, iar în prezent, o mare parte a fost demolată. În partea rămasă, a fost amenajată Întreprinderea pentru colectarea și industrializarea laptelui. Secția de fabricat suveici a trecut la „Tehnolemn” Timișoara.

Datorită calității, gustului deosebit de plăcut a ciocolatelor și bomboanelor fabricate aici, faima fabricii a trecut peste granițele țării. Ca o ilustrare a tradiției privind calitatea bomboanelor, fabrica „Kandia” menține și azi un bogat sortiment de produse zaharoase, având denumirea de „Bomboane Vinga”.

III. Familia DRASKOVITS

Oficial, se menționează că în 1885 exista atelierul de ciocolată la Vinga. Fondatorul este considerat Janos Draskovits, de profesie cofetar, originar din Buziaș.

Personal, am găsit următoarele variante pentru începutul activității pentru perioada sa vingană:

- 1875 – sursa Wikipedia.
- 1882 – sursa Oficiul Registrului de Comerț al Camerei de Comerț și Industrie Timișoara din 26 iunie 1932.
- 1885 – mențiune „oficială", Arhiva Primăriei comunei Vinga.

Dacă facem o vizită în cimitirul localității, observăm că pe obeliscul mormântului familiei sunt trecute mai multe persoane. Acestea sunt următoarele:

- Draskovits Janos (1845-1895);
- Draskovits Josefa (1847-1897), născută Biederman, soția;
- Biederman Karolyne, născută Szervusz (1822-1895) soacra lui Janos;
- Biederman Karoly (1849-1896), cumnatul lui Janos;
- Ajtay Maria (1838-1921), născută Draskovits, sora lui Janos.

Putem deduce că amândouă familiile s-au stabilit la Vinga și afacerea atelierului a fost una de familie. Socrul (poate și soacra) lui Janos a fost brutar de meserie, iar cumnatul, Biederman Karoly, a fost farmacist.

Janos Draskovits are trei copii, care vor continua activitatea și o vor face cunoscută la nivel mondial. Cei 3 copii sunt:

- Janos Arpad (1870-1935) se naște la Buziaș, de profesie contabil. Foarte probabil, se ocupa de contabilitatea firmei familiei. La decesul său figurează ca și funcționar la pensie.
- Tivadar Elemer (1877-1955) se naște la Buziaș. Deja de la vârsta de 19 ani îl găsim înregistrat ca și cofetar, foarte probabil el a preluat și continuat partea de producție din atelier.
- Karoly (1881-1952) se naște la Timișoara. Putem deduce că familia era deja plecată din Buziaș, venind ulterior la Vinga. Karoly are doar 4 clase primare, iar la deces este înregistrat la meserie ca și cofetar, dar la ocupație ca întreținut de fratele său (Teodor senior). Despre el am auzit că avea un defect de vorbire și vorbea greu, nu a fost căsătorit niciodată și de fapt el era marele artizan al secretului!

Tivadar (devenit după 1920 Teodor senior) se căsătorește cu o nemțoaică, Katharina Wick. Dacă el a fost cofetarul și se ocupa cu producția, ea se pare că se ocupa cu administrarea întregii afacerii. Ei sunt pionii principali ai viitoare fabrici care a reușit export până în S.U.A. și Japonia. Oricum, spiritul german s-a simțit în administrarea fabrici până la naționalizarea din 1948. Și ei, la rândul lor, au avut trei copii:

- Olga (1908-1990), căsătorită Racsov;
- Tivadar (1909-1962), devenit Teodor junior. Datorită pregătirii sale, el

devine prințul moștenitor al fabricii. El deține 3 carnete:

- „Carte de lucrător” pentru meseria de mecanic motoare.

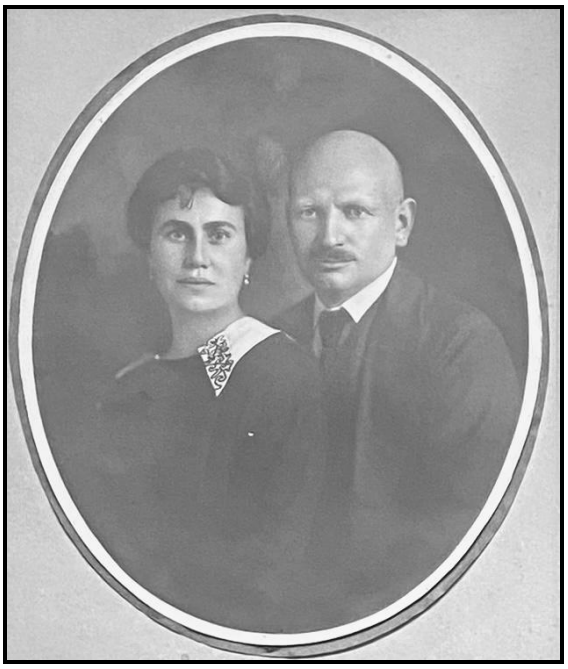
- „Carte de meșter” bombonar (amândouă sunt eliberate de Ministerul muncii, sănătății și ocrotirii sociale).

- Legitimație de „Expert contabil”, eliberată de Corpul Contabililor Autorizați și Experților Contabili eliberată de Tribunalul Timiș – Secția Comercială. Între anii 1924-1927, urmează Școala Comercială Superioară de băieți din Timișoara, secția germană.

Datorită acestor calificări, este o persoană potrivită să conducă o asemenea fabrică. Doar că deja din deceniul patru al secolului XX, apar ca și proprietari sau patroni ai fabricii când tatăl, când fiul. Primul avea avantajul experienței de zeci de ani, iar cel tânăr avea avantajul pregătirii multidisciplinare.

Este adevărat că și surorile lui au fost implicate în procesul de producție. La un moment dat, el era la birou cu două contabile: Kubis Maria și Kalinin Ecaterina.

După lichidarea definitivă a activității fabricii, devenită secție a fabricii „Kandia”, familia se pierde definitiv din peisajul vingan. Teodor senior, fratele său Karol mor la Vinga, iar Katharina moare la Cluj. Toți trei sunt înmormântați în cimitirul din Vinga, iar urmașii lor pleacă la Timișoara și la Cluj. Astfel, odată cu fabrica, se pierde și familia, rămânând aici, la Vinga, doar legenda despre gustul inconfundabil al bomboanelor, și care a fost păstrat cu sfințenie de către cei care l-au creat și au refuzat să divulge rețeta. Foarte probabil, dacă rețeta nu era sub pecetea tainei, fabrica și numele de Draskovits nu ar fi rămas așa de celebre.

Tivadar Elemer (Teodor senior) Draskovits și soția Katharina Wick

IV. Atelierul, fabrica de bomboane și ciocolată, legenda

Poate nu este așa de important anul „oficial” al începerii activității la Vinga, deoarece nu avem surse sigure. Sunt două variante: anul 1882 – data începerii activității (fără a se menționa că la Vinga) și anul 1885. Stabilirea și începutul activității la Vinga putem bănui a fi unul din acești ani. Janos Draskovits este maestru cofetar din Buziaș, având deja o anumită experiență profesională. Pentru început, în cadrul atelierului, sunt angrenați și ceilalți membri din familie. Vinga era un orășel, sediu de plasă cu judecătorie, de asemenea, având târguri săptămânale și de două ori pe an. La capitolul acesta, deja sunt germenii pentru a avea o bună piață locală de desfacere. La scurt timp de la stabilirea la Vinga, produse ale atelierului sunt expuse la Expoziția industrial agrară din anul 1891 la Timișoara.

La moartea lui Janos Draskovits, cel puțin pe partea de producție, activitatea este continuată de copiii săi, Tivadar Elemer (înregistrat chiar de la 19 ani ca și cofetar) și Karoly (neoficial el este responsabil al secretului!). Fratele lor Janos fiind contabil, s-a ocupat cu administrarea cel puțin contabilă a atelierului. Oricum, trebuie să recunoaștem că a fost o mobilizare exemplară, deoarece datorită dulciurilor pe care le producea, au ajuns ca atelierul familiar să devină fabrică de bomboane și ciocolată și să aibă zeci de angajați. Tivadar Elemer se căsătorește cu Katharina Wick, care va avea o foarte mare contribuție în administrarea firmei, precum și pentru desfacerea produselor.

Poate ar fi util să împărțim activitate în două etape:

- până la 1920, perioada de început, cu formarea nucleului atelierului. Pentru această perioadă avem puține referințe.

- în 1920, firma este înregistrată oficial la Camera de Comerț și Industrie Timișoara „Teodor Draskovits, Fabrica de bomboane și ciocolată din Vinga”. Între timp, afacerea ia o dinamică interesantă. La data de 7 noiembrie 1927, este înregistrată solicitarea lui Teodor Draskovits și Dr. Klemann Ioan, locuitor din Cocota (azi Orțișoara), pentru avizarea ca cei doi să fie înregistrați ca și coproprietari ai firmei Teodor Draskovits. Depozitul de mărfuri și al instalațiilor este evaluat la 50.000 lei, iar Dr. Klemann Ioan aduce la rândul lui un aport de 50.000 lei. Firma are valoare de 100.000 lei, iar cei doi asociați au drepturi egale în administrarea firmei.

Cine este noul asociat al firmei? În procesul-verbal din 23 octombrie 1925 al Casei de Păstrare din Vinga, Societate pe Acții, el este cel mai mare acționar, cu 200 de acțiuni, iar fratele său, Alexandru Klemann, deține 90 de acțiuni și este directorul executiv al institutului.

La data de 19 septembrie 1929, Dr. Klemann Ioan se retrage din societate, încheierea fiind înregistrată la Tribunalul Timiș-Torontal.

Conform Oficiului de Comerț al Camerei de Comerț și Industrie Timișoara din 25 ianuarie 1932, data începerii comerțului este indicat a fi anul 1882. Din adresa Inspectoratului Regional din Timișoara, nr. 327/1945, rezultă că

în comuna Vinga funcționează firma individuală Teodor Draskovits, fabrică de bomboane și ciocolată înființată în anul 1933, firma fiind înregistrată la nr. 211/6944/933, iar capitalul de înființare a fost de 400.000 lei, iar proprietarul este Dl. Teodor Draskovits junior. Probabil că din acest moment apare tot mai prezent Teodor junior în conducerea firmei, iar Teodor senior este implicat doar activitatea de producție.

Poate ar fi interesant de semnalat produsele care erau expediate în Japonia. Pentru perioada respectivă, pe ruta navală Constanța-Tokyo o navă comercială efectua un transport în jur de 45-60 de zile. Conta foarte mult cât timp efectuau escalele în porturi până să ajungă la destinație.

Conform adresei cu nr. 7859 din 8 aprilie 1945, către Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice, în magaziile fabricii din Vinga se aflau:

- Stocul de materii prime la 13 septembrie 1944 a fost de: 2769 kg zahăr; 52 kg boabe și unt vegetal; 62 kg fructe; 6 kg diferite.

- Stocul de producție la 31 decembrie 1944 a fost de: 1131 kg „bomboane fine”; 3006 kg „bomboane englezești”; 5849 kg „bomboane Superior”.

Inventarul instalațiilor și mașinilor la 13 septembrie 1944 a fost:

- 2 bucăți amestecătoare marca Lehman, Dresden.
- mașină Fendant, Lehman, Dresden.
- prăjitor 50 kg fără marcă.
- măcinătoare Lehman, Dresden.
- mașini Dragte, Lehman, Dresden.
- măcinător zahăr Zwickklan.
- compresor frigorifer, marca Borsig.
- mașină de aburi Umrath, Praha.
- motor electric marca Siemens.

Producția fabricii a fost de:

- în anul 1939 – 57.200 kg;
- în anul 1943 – 33.500 kg;
- în anul 1944 – 42.300 kg.

Numărul lucrătorilor au fost:

-în anul 1939, total 45 lucrători;
-în anul 1943, total 38 lucrători;
-în anul 1944, total 32 lucrători.

„În cursul lunei septembrie 1944 fabrica noastră a fost devastată în urma evenimentelor de război și am reluat activitatea numai la 10 octombrie 1944”. Am considerat necesar ca în acest spațiu extins dintre ghilimele să preiau informația inițială, deoarece ne arată cu exactitate niște date inițiale care au fost coroborate cu alte relatări, de cele mai multe ori mai apropiate de folclor. Am considerat important de menționat numărul lucrătorilor, cât și producția anuală, de asemenea, utilajele din dotare, cifre oferite chiar din fabrică. Un aspect deloc

menționat până acum, este devastarea fabrici din septembrie 1944. Din păcate, nu cunoaștem amploarea acestei devastări, dar putem bănui că este vorba de furtul unor produse din fabrică și, probabil, vandalizarea unor utilaje din care cauză fabrica, pe o perioadă de o lună, și-a încetat activitatea, dar aici suntem sub umbrela unor speculații.

În data de 11 iunie 1948, prin Legea 119, fabrica este naționalizată. Comisia locală de naționalizare întocmește în data de 25 iunie 1948 un proces verbal din care spicuim:

„Fabrica este compusă din 27 de încăperi și una casă de locuit la nr. 445 compusă din 11 camere. Capacitate de producție este de 1000 kg / 8 ore. Fabrica este preluată la 11 iunie 1948 iar inventarierea s-a terminat la 24 iunie 1948. Clădirea care a fost locuință a fost evacuată, urmând ca organele primăriei să-i plaseze în altă locuință." Procesul verbal este semnat de către Ecaterina Draskovits născută Wick și Teodor Draskovits senior, în calitate de proprietari ai clădirilor și instalațiilor.

În perioada următoare, fabrica devine secție cu titulatura de „TIMIȘ" I.I.S. Fabrica de produse zaharoase comasată Vinga a Întreprinderii Industriale de Stat KANDIA Fabrica de Produse Zaharoase Timișoara. Din vara lui 1951 are loc lichidarea secției prin trimiterea utilajelor și a întregului inventar la Timișoara, proces care se va finaliza definitiv la începutul anului 1952.

O paranteză ar mai fi de adăugat: din fabrică am reușit să recuperez doar fostul număr de casă din perioada interbelică.

V. Istorie orală

Acesta este un subiect sensibil și delicat. Am încercat să reconstitui momente trăite și împărtășite de către foști lucrători la fabrică, dar de cele mai multe ori și acestea au fost repovestite de către urmași sau cunoștințe. Am căutat să fac o selecție, alegând pe cele care sunt în paralel cu istoria cunoscută.

- Unul din motivele venirii la Vinga a familiei Draskovits a fost numărul mare de vite existente atunci. La piața din Vinga se vindeau multe produse lactate. Pentru activitatea de cofetărie era nevoie de smântână ca și ingredient principal, care se găsea din belșug la piața săptămânală din Vinga.

- Draskovits Tivadar (Teodor) umbla, de asemenea, la Mako, Szeged chiar și la Budapesta, de unde se aproviziona cu fel de fel de esențe în sticluțe și alte ingrediente.

- După ce a devenit celebru, Draskovits senior a devenit și mare cartofor. Se spune că adevăratul manager a fost nevasta lui, Katharina.

- Responsabil cu secretul fondantului a fost Draskovits senior, care scotea pe toți angajați din hală în momentul când băga ingredientele doar de el cunoscute în faimosul fondant.

- O altă variantă ce mi s-a povestit ar fi despre Karol Draskovits. Despre el oficial am aflat că avea doar 4 clase și în ultima perioadă era întreținut de

familie (nu avea pensie).

- Majoritatea angajaților au fost femei. Cauza? Veneau și fructe tropicale pe care le conservau în alcool alimentar. Se spune că doar fochistul era sigurul bărbat din fabrică. De fapt, au mai fost doi căruțași care mergeau de două ori pe săptămână la Timișoara și aduceau zahăr.

- Săptămânal, mergea până la gara din Vinga un cărucior cu 4 roți plin cu cutii de ciocolată. Acolo era închiriat un local (bufetul gării) de la C.F.R., unde se vindeau produse și din gară.

- O fostă angajată a povestit că Draskovits junior ar fi fost adevăratul patron care conducea destinele fabricii din birou. El era împreună cu cele două contabile, Kubis Maria și Kalinin Ecaterina. Tot ea mi-a povestit că în perioada premergătoare naționalizării, la fabrică a avut loc și o grevă declanșată de comuniști.

- După evacuarea din locuință, familia se mută într-o casă cumpărată de la un evreu, Goldschmit. Olga Racsov (cu familia ei), sora lui Teodor junior, se mută în vecini, după aceea la părinți, iar ulterior, în altă casă, de unde vor pleca prin 1957-58 la Timișoara.

- După naționalizare, fosta administratoare a fabricii, nevasta lui Draskovits senior, când venea la Vinga și se întâlnea cu foste angajate ale fabricii, era oprită pe stradă de către foste angajate și i se săruta mâna. Așa înțelegeau să-și arate recunoștința fostele angajate care nu au uitat cine le-a oferit un loc de muncă.

- Fabrica a avut o angajată mai necăjită acasă, pe care Teodor senior o respecta deosebit și în care avea mare încredere. Bătrânul o lua doar pe ea într-o cameră unde erau două cazane în care se preparau faimoasele fondante. De menționat că Teodor senior nu a vrut să-i spună nici lui Teodor junior secretul fondantului. Așadar, erau doar ei doi în camera cazanelor și bătrânul golea în fiecare cazan câte o pungă de hârtie cu ceva praf alb. După ce golea punga, o scutura bine și o arunca pe foc. Se spune că Tibi junior era om de societate și îi plăcea să meargă la restaurant. Acolo, amicii de pahar tot îl băteau la cap să afle ce anume bagă în fondat și doar o pungă goală le ajungea, ca să descopere formula chimică. Doar atât spunea Tibi junior „mare șmecher bătrânu”, „Nimic nu pot să rezolv cu bătrânu, nu vrea să-mi spună nimic”.

- Tibi junior pleca de două ori pe săptămână cu mașina plină cu marfă pe care o ducea în diferite orașe: Deva, Sibiu, Brașov, București.

- După naționalizare, niciun membru al familiei nu a fost angajat în noua structură de funcționare.

- Comisia de naționalizare a numit ca responsabil cu fabrica pe Tomcici Iosif (comunist) de meserie croitor.

- În momentul evacuării din locuința lor, Teodor Draskovits senior a ieșit cu o pâine sub braț și le-a spus celor din comisia de evacuare, „Fabrica mi-ați luat-o ,dar pâinea nu”.

- Teodor Draskovits junior, în anii puterii populare, a lucrat la instalația de încălzire a catedralei mitropolitane din Timișoara.

Concluzii

Istoria fabricii de bomboane și ciocolată Draskovits din Vinga este des folosită, dar de multe ori parțială, distorsionată, câteodată și tendențioasă. La primăria comunei Vinga a fost scrisă o lucrare monografică la puțin timp de la venirea lui Ceaușescu la putere. Din păcate, nu are autor cunoscut și nici nu am reușit să aflu motivul redactării (la comandă politică?). Acolo este și un capitol dedicate fabricii de ciocolată. Pentru acest capitol nu am găsit nicio referire bibliografică. De asemenea nici un membru al familiei nu mai locuia în Vinga în momentul redactării, de asemenea nici surse arhivistice la nivel local nu mai existau. De fapt, lucrarea este o inventariere a tuturor meseriașilor până la naționalizarea din 1948.

Pentru mine, principala sursă de inspirație a fost colecția personală de etichete de pe cutiile de ciocolată, cutii de ciocolată din perioada clasică și de maximă dezvoltare. Ulterior, am încercat să recuperez și informații de istorie orală de la urmași ai celor ce au lucrat la fabrică, din păcate am reușit să vorbesc doar cu trei persoane care au lucrat la fabrica Draskovits.

De asemenea, am apelat la Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, iar în ultim moment am apelat și la Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale din București, Fondul Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice, unde am găsit informații exacte și foarte prețioase, dar numai pentru perioada de după 23 august 1944. Pentru perioada naționalizării, nu am decât câteva solicitării de la „Kandia” prin care solicitau periodic trimiterea de echipamente, utilaje chiar și produse care să fie expediate la Timișoara. Toate acestea sunt de la sfârșitul anului 1951 și începutul lui 1952.

Trebuie să recunoaștem că marea celebritate la nivel național și internațional rămâne secretul bomboanelor care aveau un gust inconfundabil și care a fost foarte bine păstrat. Datorită acestei notorietăți, pe lângă celebritatea familiei și localitatea Vinga a ajuns să fie cunoscută pe harta lumii.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Primăriei comunei Vinga.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș.

Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale București, *fondul Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice*.

Colecția Victor Cociuba, fondul Draskovits.

Eugen Iuhasz (în colaborare cu încă două persoane), *Monografia comunei Vinga*, mss., 1965.

Dosar cu amintiri. Balurile de odinioară de la Nădlac

Recollections of a Bygone Era: Traditional Balls in Nădlac

Prof. Miorița TOTOREAN
Colectivul monografic Nădlac

Abstract
Nădlac, a town in Arad County, has long been recognized not only for the richness of its arable land but also for the industrious spirit of its people. In earlier times, after long days spent working the fields, young villagers would unwind on Sundays – either gathering for traditional dances or, on special occasions, attending festive balls. These balls were often organized around specific themes and served as important social events where young men and women could meet, grow fond of one another, dance, and even become engaged. Yet, such lively gatherings could also spark rivalries, especially when two young men happened to fall for the same girl. Stories like these live on in the memories of our parents and grandparents, painting a vivid picture of the social life of a bygone era.

Keywords: *memories, balls, socializing, youth, entertainment.*

Într-una din vizitele făcute în Cenadul Românesc, în urmă cu vreo 40 de ani, un bătrân din familia Stoian îmi recita fragmente dintr-o poezie din care am reținut una din caracteristicile Nădlacului: *Nădlacu bogatul / Pecicanu harnicu / Cenadu-mpănatu!*, ceea ce înseamnă că nădlăcanii erau recunoscuți ca având gospodării bogate. Aceasta se datora nu doar câmpiei întinse din jurul localității, ci și hărniciei și inteligenței locuitorilor, care deveniseră avuți lucrând pământul, de care erau foarte mândri. Până la instaurarea regimului comunism, tineretul locuia la sălașe, unde se producea aproape tot ce avea nevoie o familie, dar și produse pentru vânzare. Chiar și copiii și adolescenții lucrau alături de părinți, dar aceștia trebuiau să se și distreze.

Locurile unde puteau să se întâlnească, să socializeze și să se distreze erau: piețele și târgurile, jocul/hora de duminică și balurile și, eventual, onomasticile ținute acasă sau la sălaș. Niciodată nu se serba ziua de naștere, care nu era prilej de bucurie că ai îmbătrânit.

Balurile erau cele mai importante evenimente de socializare, deci pentru ele tinerii trebuiau să se pregătească din timp. Toate întâlnirile acestea erau interzise pe timpul posturilor religioase. De organizare se ocupa comitetul parohial, care numea un tânăr ca „gazdă" a jocului pe o perioadă de un an de zile. Acesta avea autoritate, dar și răspundea de tot ce se întâmpla: angaja muzicanții, pregătea sala ce trebuia să fie încălzită iarna și asigura ordinea, având câțiva prieteni care îl ajutau.

La baluri participau, în general, fetele și feciorii după împlinirea vârstei de 16 ani. La joc se mai duceau și fetișcane și băieți mai tineri și jucau pe margine, mai ales vara, în fața școlii. Pentru părinți era o cheltuială serioasă faptul că la fiecare mare bal fetele de gazdă trebuia să aibă haine noi: rochițe de mătase vara și de postav iarna, pantofi sau „țâpele sus” (un fel de ghetuțe ușoare), „ștrimfi” (ciorapi), fundă sau funde la codițe și batistuța brodată de care s-ar fi putut să aibă nevoie. Batista se ținea în sutien sau legată de breteaua „combinetului” (combinezonului). Feciorii încercau să ia batista, reușind doar feciorul pe care îl plăcea fata și pe care îl lăsa. Băieții trebuia să aibă cizme de piele cu carâmb înalt și tare, „nădragi” tip șuncă, „chimeși” (cămăși) frumoase, uneori cu broderie și „ștență” (sacou) de sărbătoare, cu care se mergea numai la biserică sau la bal, clop sau căciulă.

Batistă de bal brodată (1937)

La bal se plătea bilet de intrare. Era interzis consumul alcoolului, dar băieții mai ascundeau câte o sticluță în buzunar sau afară după vreun pom și se mai „omeneau” pe ascuns, ca să aibă curaj să invite fetele la dans, care stăteau cuminți în fața mamelor sau a rudelor, în picioare, așteptând să fie invitate. Fetele erau însoțite de bunică, mamă, mătușă sau unchi. Mama mea, Terescuța, născută în 1920, era însoțită de unchiul ei, Mânzat Ștefan, rotar, ea fiind orfană de la 10 ani, iar bunicii (Ilie Sălăjan) și mama ei vitregă („buna Zoriță”) locuiau la sălaș.

Nu se țineau multe baluri. Cele de a doua zi după marile evenimente religioase. Cele de la Bobotează, Paște, Rusalii, Sântămărie și Crăciunerau cele mai importante baluri. Mai erau și baluri organizate cu prilejul unor evenimente:

la 1 ianuarie la Sala de joc avea loc angajarea „slujilor” (argaților), în prezența unui reprezentant al Primăriei, care nota condițiile de angajare. După partea practică, gazdele plăteau banda ca să se distreze noii angajați. Acesta era **Balul Slujilor**. Bineînțeles că angajatorii nu participau alături de sligi. De aceea, când unul din gazdele din Nădlac (Cornel) a angajat pe o slujnicuță frumoasă (Brândușa) și a rămas să o joace, nădlăcanii l-au ironizat într-o cântare rămasă de pomină:

„*Hei-hai țirimbușca*
Joacă Cornel cu Brândușa
Să te-nvăț să tragi cu pușca”.

Urma prin februarie-martie, **Balul Vânătorilor**, care există și în prezent, organizat de grupul de vânători din Nădlac.

La începutul Postului Mare era ultimul bal numit „**Bal de Vărșand**”, probabil din termenul șvăbesc („Farshang”), care adesea era un bal mascat, iar tinerii își schimbau îmbrăcămintea între ei. Mama, având prietenă pe Erjika Suchansky, și-au schimbat hainele între ele: româncele purtau rochițe, iar slovacele cămăși și fuste acoperite cu șorțulețe. S-au pieptănat invers, după obiceiul fiecărei etnii: mama cu o coadă, cum purtau slovacele, iar Erjika cu două codițe, cum purtau româncele. Deși și părinții lor erau prieteni, Erjika a primit o bătaie serioasă de la părinți, iar mama a fost, de asemenea, certată. Pe atunci, cele două etnii se înțelegeau foarte bine și se ajutau doar la muncă, dar când era vorba de distracție, nu se admitea să se amestece.

Se mai organiza **Balul Meseriașilor**, în clădirea care a fost Casa Câmpan, administrată de Helebrandt, acum pustie (fostul cinema din Nădlac din perioada comunistă). Plugarii nu participau la balul meseriașilor, fiind un bal exclusivist. Mama mergea pentru că era nepoata rotarului Ștefan Mânzat.

Unul din cele mai mari baluri era toamna, **Balul Strugurilor**, când feciori de familii care aveau vii, aduceau coșuri cu struguri pe care îi legau de sfori, care erau întinse de-a latul sălii de joc, la înălțime de 2-3 m înălțime. Bineînțeles, feciorii săreau în sus în timpul jocului, trăgând de câte un ciorchine, uneori căzând toată sfoara. Fiecare „hoț” era amendat cu o anumită sumă de bani. La final, fiecare participant mânca struguri.

Se mai organizau și **balurile pompierilor** și **balurile intelectualilor**, acestea fiind baluri exclusiviste, unde participau doar familiile celor implicați sau invitații lor, de obicei familii foarte bogate.

După moda de la orașe, apăruse și la Nădlac obiceiul ca la baluri să fie desemnați un Mister și o Miss. Dinspre mamă, porecla familiei Sălăjan era „a lu’ Mândruțu”, pentru că un frate al străbunicului meu a fost considerat la un moment dat cel mai frumos tânăr din Nădlac. Mama mea a fost aleasă Regina Balului în primul an când a intrat în joc, la 16 ani. Pentru a deveni Regina Balului trebuia să vândă feciorilor vederi și să le împodobească gulerul de la ștență cu o pănglicuță prinsă cu un ac cu gămălie. Mai mulți băieți, chiar mai săraci, cu care ea juca fără să facă nazuri că o invitau, au cumpărat vederi de la ea, iar toate ce i-au rămas au

fost cumpărate de Aurel Faur, feciorul șefului formației de vânători din Nădlac („a lu' Ion Vânătoru"), care o simpatiza și, fiind foarte bogat, și-a permis să o scoată Regina Balului, spre invidia fetelor de bogătani. A primit din partea organizatorilor un inel de aur cu două pietre de smarald, pe care îl purta lângă verighetă chiar și după ce s-a căsătorit, până ce l-a pierdut.

Deseori, balurile se terminau cu dansul „Perinița" cântat de taraful de romi, pe atunci „Banda lu' Dudi", care era angajată de gazda balului.

Pe la bal de fiecare dată trecea și „Bistoșu" (jandarmul) ca să se asigure că totul este în ordine.

Din păcate, aproape toate balurile se terminau cu câte o încăierare între feciori din cauza fetelor: mai ales dacă unul dintre participanți invitase la joc drăguța altuia. Mai erau îmbrânceli din cauza etniei: dacă români sau slovaci aveau drăguță de altă etnie și mergeau să se distreze unde mergea fata, la plecare cei care se considerau îndreptățiți formau o coloană în fața ieșirii, iar tânărul era îmbrâncit și forțat să treacă pe acolo, iar fiecare din cei din coloană îi dădeau câte un pumn. Dacă vreo fată mai săracă slovacă venea la balul românesc, deși invitată de vreun fecior român, alți feciori voiau să o prindă și să îi taie părul.

În timpul balurilor se mai auzeau și strigături, dintre care îmi amintesc următoarea:

Cine joacă și nu strigă
Are-n gură mămăligă.

De aceea, băieții chiuiau, „făceau forme" – băteau carâmbul cizmei cu palma la jocurile De doi (Ardeleana, Hațegana), întreținând atmosfera plină de veselie.

După baluri, câteva săptămâni, se comenta: cine cu cine a jucat, cine s-a bătut, cine a fost mai frumos îmbrăcată sau cine este mai frumos fizic (fecior sau fată). Mamele își păzeau fetele „ca cloștile", nepermițând băieților să le conducă acasă, doar după logodnă aveau voie. Astfel, mama, la primul bal după logodna ei, a mers însoțită de logodnic, Ștevița Totorean, iar când a intrat în sală, având doar 17 ani, toate fetele au venit să o îmbrățișeze, iar ea a bufnind în plâns, știind că este ultimul bal la care participă. În aceeași toamnă, „a fugit" la familia tatălui, condusă de părinții ei, dar fără să fie cununată. S-a cununat într-o sâmbătă, în același an, împreună cu multe cupluri (peste 10 cupluri) care stăteau necununați, ceea ce nu accepta Biserica.

Toate acestea sunt doar amintiri din poveștile mamei, pentru că, după război, s-a schimbat totul. Balurile erau organizate de Căminele Culturale și de CAP, la care participau și români și slovaci, s-a terminat cu râca între etnii, au început căsătoriile mixte. Se organizau baluri și în post, și chiar în fiecare duminică. Dar familiile tradiționale respectau posturile, respectau tradiția de a sărbători în familie Praznicele Împărătești.

Antropologii și topos local (oiconomie, oronimie, hotaronimie, însemne și evlavii)

Anthropology and Local Topos: Domestic Space, Place Names, Boundary Crosses, and Folk Piety

Florica R. CÂNDEA
Uniunea Ziariştilor Profesionişti din România,
filiala „Ioan Slavici" Arad

Abstract
In this study, the author seeks to recover and reflect upon the traditional place names of Macea (Arad County). These are archaic names of streets, village sections, and roads that have become vital reference points for orientation and local identity. Deeply embedded in the collective memory, the boundary crosses – often found along roads or near fields – serve as symbolic substitutes for border stones, offering blessings to passers-by. Erected by faithful villagers, these crosses remind us of a spiritual covenant with the Divine, functioning as silent prayers at the crossroads of fields and streets alike.

Keywords: *Macea, place names, boundary crosses, memory*.

Coordonate toponimice

Denumirea comunei

În anul 1380 localitatea apare într-un document sub numele *Machya*.

Denumirea comunei *Macea*[1] se regăsește în următoarele dicționare, dar și-n alte înscrisuri, lucrări de Csánki, monografii de Márki, sau dicționarele lui Fényes. Aceste atestări, desigur, impresionează „sufletul" popular-local, așa că redăm, în cele ce urmează, denumirile, așa cum s-au păstrat de la cercetători:

- *Maachya*[260] – regiunea Banat, raion Arad, *Mácsa* – regiunea Banat, raion Arad.
    - *1394 - Macha;*
    - *1439 - Machaseke;*
    - *1446 – Matha (după Csánki);*
    - *1458 – Macza;*

[1] *Macea* – pisică, din magh. *macsa*, srb. *maca*, germ. *matsca*. *Macea* – mamă vitregă, din srb. *Maceha*. *Macea* – a avea trăsături comune, din suedeză *macha*.

[2] Coriolan Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967-1968, p. 372.

- *În secolul al XVI-lea – Maachya (după Márki[3]).*
- *1609 – Macha;*
- *1746 – Macsa (Ciuhandu[4]);*
- *1828 – Matsa (Nagy);*
- *1851 – Macsa (Fényes, dicționare);*
- *1913 – Macsa, Somogyi.*

Ultima scriere a numelui localității a fost dată până la actul de la 1 Decembrie 1918, când, s-a trecut la scrierea conform regulilor fonetice ale limbii române, „*Macea*". Etimonul cuvântului îl bănuim de origine sârbă. Fenomenul de transformare a fonemelor de la etimonul de bază mai necesită cercetare.

Macea – eponime

Macea *– este un sat în comuna Bretea Română, format din 11 sate, distribuite de-o parte și de alta a Streiului, între Călan și Hațeg. Aici au fost descoperite urme medievale, o Capelă de lemn (1446), cu inscripția Maczesd, care a condus la numele de familie existente acum acolo: Macea, Maciu, Maceu, Maceanu, Maceac (după toponimul Macea).*

Numele Matia sau Matihjah este unul Biblic – Maftei, Matei, care se folosea încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare. Numele Matei = Matihjah provine de la Jahve – divinitate, și matath = dar, ceea ce mai însemna om dăruit de Dumnezeu. Astfel, Matei, ca onomastică, îl găsim în Vechiul Testament, provenit din limba greacă, Mattaios, sau din latină, Matthaeus, cu unele corespondențe actuale: Matea, Mateiaș, Mateș, Matei, Mace, Macea.

La Liceul Vulcan, la 9 septembrie 2010, s-a celebrat a 50-a aniversare. Un fost profesor de acolo, *Macea Liviu*, a profesat în 1962, acum fiind profesor la Universitatea din Cluj.

Numele orașului *Măcin* ar proveni din limba bulgară și ar însemna morărit, de la verbul „a măcina" (cf. Gh. Banea, numele vechi al orașul ar fi Arrubium, după zeul Arrubianus).

Tot în acest context, consemnăm existența numelor *Macu*, de esență bulgară, sau *Macea* (în limba turcă)[5].

Facem precizarea că exista un alt eponim, *Macsalaka* de Banat, Blumenthal, după coloniștii germani, care, din anul 1609 s-a numit Matslag.

Toponime locale

Localitatea Macea este una de câmpie, întinsă, cu străzi largi.

---

[3] Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, vol. II, Arad, 1895, p. 239.

[4] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, ed. a II-a, Timișoara, Editura Marineasa, 2005, p. 144.

[5] D. I. Cărăbaș, *Aromânii din România*, București, 1998.

Învecinarea, la nord cu satul Sânmartin, amintește de anul 1394, când se deschidea drumul spre *Makija* și de aici, spre Socodor și Sâncrai, sat distrus de turci în secolul al XVII-lea, la est de Sânmartin, de aceea, și azi, locuitorii sunt obișnuiți cu acest toponim.

În cercetările noastre, dacă ar fi să rezumăm, simbioza etnică pe acest plai ar cuprinde apariția, stabilitatea, dar și dispariția unui neam. După cum spunea Alexandru Graur, „numele de locuri trăiesc în documente". Toponimia include istorie, iar în procesul de denominație rurală, raportul dintre numele de familie și numele de sate este interesant[6].

Antroponimia, ca ramură, a lingvisticii, studiază și numele proprii, și numele geografice, adică toponimicele. În câmpul larg al documentării noastre, nu vom uita ulițele satului, hotarele, parcelele sau toată etnografia locului, așa cum ne este, încă, întipărită în memorie. Căci, așa cum este așezată comuna, la capăt de țară, de aici începe și urzeala, cea a poporului, a numelor, a locurilor sau a limbii, a Vetrei[7] pentru cei vii, dar și pentru cei plecați. Toponimia (numele locului), oiconimia (numele localității), onimele (numele proprii), oronimele (ridicăturile), antroponimele (unele nume de familie), sunt, toate, dovezi grăitoare ale evoluției sociale.

Toponimia, în sensul larg, a fost considerată un domeniu auxiliar al istoriei. În studiul numelor sau al poreclelor, am încercat să le dovedim și din acest punct de vedere, având convingerea că unele mai păstrează ceva și din sensul de bază. În plus, le adăugăm și pe cele de alte origini.

Toponimicele descriu forma sau aspectul exterior al locului, arată însușirea termenului sau apelative la vegetația locului; exemple: *Răcădău, Săliște, Topila, Forviz, Satu Bătrân, Satu Nou.*

„La Macea încă avem, în toponimie, nu numai elementul roman (șanțuri romane), ci și elementul slav: Săliște, pe care-l puteau transmite numai Românii, care au avut străvechi contact cu Slavii"[8].

Satul este împărțit pe numere de casă, în două mari diviziuni (zone): Satu Bătrân și Satu Nou (Satu Bătrân – aici au fost atestate primele locuințe; Satu Nou – parte de sat construită după 1926).

---

[6] Interesante sunt asemănările numelor toponimice în zonele De La Codru-Mesici, Serbia: *Războișce, Cânepișci, Livedz, Gialu vinilor, Spărturi, Gaiu moșului, Sălcița* ș.a., ca o dovadă a nestăvilitei prezențe pe aceste locuri a românilor. Cf. Teodor Groza Delacodru, „Foaia codrenilor", anul I, nr. 3, decembrie 2016.

[7] *Vatră, vetre* s.f. 1. Suprafață inferioară, în plan orizontal, din interiorul unui cuptor țărănesc pe care se scoate focul. 2. Locuință, așezământ stabil, casă (părintească), loc de origine, de baștină, loc natal. 3. Vatra satului = suprafață, întindere de teren ocupată de ansamblul gospodăriilor, locuințelor și terenurilor care alcătuiesc un sat, un târg, o mănăstire, un oraș; suprafață de teren pe care se întinde satul și pământurile cultivate din împrejurimile lui (cf. *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, RPR, București, 1958, p. 919) / vatra - s.f. – loc de baștină, de origine, așezământ stabil, locuință / vatra satului – suprafață de teren pe care se întinde satul și pământurile cultivate din împrejurimi, oamenii o îndumnezeiesc, o populează și o fac locuibilă.

[8] Gheorghe Ciuhandu, *op. cit.*, p. 27.

Satu Bătrân cuprinde zonele: *Cutoș*, magh. Kutas (capătul satului, spre drumul Sumartonului), *Broșteri* (înspre casa Chișeuan), *Bărărie* (drumul Complexului – de la Căminul Cultural (est), *Felhaz* (înspre Complex), *Ulița nemțească*, *Gropoi* (nord) – unde-și aveau colibele țiganii.

Satu Nou începe de la intrarea dinspre Curtici.

- Alte repere*: La moară*: punctul ce desparte aceste două diviziuni;
- *La Pețăla*: casă-reper (în zona 0), din centrul comunei – sensul giratoriu;
-

Casa Pețăla km 0

Panoramă din turn de la Castel

Domnii – viile de la Domnii (de la Moisic se bifurcă două străzi ce duc într-acolo). Viile Domnii – proprietatea urmașilor Csernovics 1887 (cf. inf. Gheorghe Crețu, 2014).

Kakao utca – strada care duce înspre Viile de la Domnii, după colț de casa lui Ghiuri Ardelean a lu' Dugău (casa Moșcodan), până la Moisic rămasă în memoria localnicilor ca strada cea mai îngustă din Macea.

La Moisic: ultima casă din Felhaz, făcută de grof;

La Moisic – 2012

Drumul înspre viile de la Domnii

La Cioaiela (Pădurea de la Cioaiela) – drumul către Sânmartin (est), după porecla lui Gh. Tolan (Cioaiela), care a plantat pădurea;

În Coreea: cartier nou, lângă fosta pădure, destinat tinerilor, pentru a-și face locuințe, chiar în perioada Războiului americano-coreean (1950-1953).

Felhaz – o parte a satului construită pe o ridicătură „casa de sus", pe „brâul lui Traian";

Cutoș – (magh. Kutas) = loc cu fântână, (întâlnit și-n bulgară = kutus);

Feciori cutoșeni – 1963

Cutoșeni cu o învățătoare – 1963

Buibel – hotar între Curtici – Macea, după numele moșierului;

Moșescu – după numele moșierului;

Cânepişte (magh. Konop) – loc unde se cultivă cânepa (aici găsim și viile);

Topila[9] – loc unde se topea cânepa.

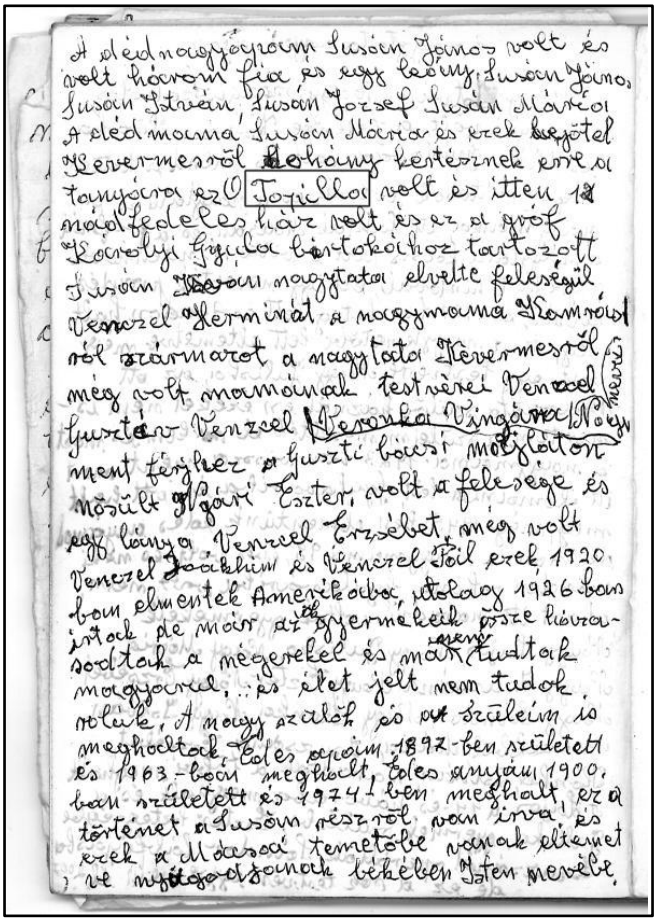
Ultimul măcean de la Topilă (după cum se autodefinește) se numește Goczo Andrei, zis Bandi, născut la 30 mai 1949, părinții, Goczo Adalbert și Șusan Elisabeta locuind o vreme la Topilă.

Și bunicul, din cioban ajuns președinte de CAP, Șusan Andrei, a locuit la Topilă, iar mama, destul de târziu, la insistențele familiei a început să își scrie memoriile pe mai multe pagini de caiete, în limba maghiară.

La hodaia de la Topilă erau mai multe case, ultima era a bunicului, vecină

[9] Topila, la est de comună, un loc unde apa rămânea multă vreme adunată într-o o baltă ce servea pentru confecționarea cărămizilor, între anii 1880-1890. Aici aveau să fie găsite urme de așezări omenești, bine conservate.

cu a Rănteștilor, cu care se aveau bine. Familia sa a plecat prin anii 1950 de la Topilă, la Dorobanți, alții au luat, forțat, calea Germaniei sau a Israelului, însă, povestește, că vacanțele, pe la șapte ani, le petrecea la Topilă, unde locatarii sălașului trăiau în bună înțelegere, sfărmau porumb, mulgeau laptele, coceau cocoroadă în cuptor.

Manuscris despre Topilă – Șusan Elisabeta – 1979

La Topila Nouă, Ujj Topila, exista și o școală, devenită grajd, cu vremea.

La Topila Veche, ultima casă era a bunicilor, iar la 1 km era a Rănteștilor. Alți vecini de care își amintește: Ceoaiela, Feher, Tekelekea.

Apa de băut era asigurată printr-o pompă dublă cu care se extrăgea, iar lucrătorii, săpătorii o beau din ulcioare cu supape, de fapt un obiect asemănător cu o tobă.

Dintre ocupații, își amintește: tăiatul cânepii, cultura fasolei, a cartofilor, a lubeniților, a tutunului. Este și o poveste cu feciorii care terminau mai repede de înșirat duhanul pe ață erau și harnici și buni de însurat. Tutunul se înșira pe o sfoară cu un ac de duhan fuzo, iar operațiunea se numea *csomostak – ciumăit*. Prelucratul

cânepii se făcea cu un piaptăn special, *rokka*.

Pe lângă case, creșteau păsări de curte, iar ouăle, cu sutele, se împărțeau la vecini. La fel, cașul proaspăt ori fructele.

Locuitorii Topilei se îndeletniceau și cu pescuitul, care se făcea cu o ladă pe post de barcă, iar peștii se prindeau într-o găleată, apoi se împărțeau.

Albinăritul era o altă îndeletnicire, la fiecare casă era un loc pentru albine, numit *Mehes Kaptar*. Mierea se aduna într-o oală de plev cu o scobitură prin care se scurgea, la producerea curenților de vânt, iar fagurele se tăia cu un cuțit special.

Pe Drumul mare mergeau vacile, iar pomii fructiferi și via străjuiau casele oamenilor.

În fața caselor era o Prunișteși paie care nu era voie să se țină în curtea localnicilor topileni.

La 3-4 km de Topilă, era Pădurea Baronului Takacs, cu un vestit domeniu de vânătoare, unde a poposit și Gheorghe Gheorghiu Dej. Acolo mai erau și două rânduri de aluni, dar și smochini. Moții din Câmpeni străbăteau Șimandul și Pădurea de la Takacs și aduceau mere și pere pădurețe, iar Erji neni îi servea cu produse din câmpie la schimb. Un singur exemplar de alun încă mai există, iar interlocutorul nostru povestește că prin anul 2000 și-a dus familia la Topilă și a luat un lăstar de alun pe care l-a plantat acasă.

Despre Răntești povestește că erau bine înstăriți și îmbrăcați, David cu căbat lung, cojoc împestrițat cu motive populare, iar Iren Neni avea rochii largi, poale și spătoi cusute în casă. Este vorba despre părinții lui Taica Ranta și al presupusului inventator al hidroavionului, despre care Bandi povestește că o auzit cum s-or ocoșit să facă un aparat de zbor, or încercat la Siti să zboare dar aparatul s-a desfăcut și aripa s-a rupt.

Localitatea *Utviniș* aparține comunei Zimandul Nou. În urmă cu 250 de ani, se înființa aici o fermă cu peste 100 de angajați, agricultori, crescători, rândași, locul devenind populat ca o colonie. Sigismund Lovasz și Robert Zelenski, la 1895, au dezvoltat această gospodărie pe o suprafață de 600 jugăre, 300 ha, cultivând cereale, cânepă, in, sfeclă de zahăr, tutun ș.a., iar domeniul a fost frumos îngrijit prin plantarea de arbori semeți, precum platanul.

Pădurea pe care o dețineau se întindea pe o suprafață de 120 jugăre, 60 ha unde au înălțat un conac, o capelă catolică, locuințe pentru angajați, depozite pentru furaje, livadă, seră, ateliere cu acareturi pentru vânătoare, arbuști ornamentale, parcuri cu păduri, urme ale secularilor codri de stejar și fag, defrișate de localnicii din zonă, alei, flori, eleșteie. Unii localnici, de azi, în vârstă, își amintesc de sălașele și pădurile de la Frișoaie, Zebrean, Moșescu, Takacs, unde cultivau plante tehnice. În această perioadă au fost amenajate conacele și parcurile din Macea – Csernovics și Karoly, Iratoș – Nadasdy, Șofronea – Purgly, Curtici – Kaszoni.

Astăzi, grăitoare mărturii de la Utviniș sunt speciile de copaci ornamentali, seculari, peste 120 la număr, pinul negru, roșu, stejarul, arțarul american,

chiparosul de baltă – goferul biblic din care Noe și fiii săi au construit Arca din calea Potopului[10].

Toponimele *Holumb, Cutoș* – loc cu fântână – Kuthos, Kuthaus, *Topilă* au existat și pe raza orașului Curtici.

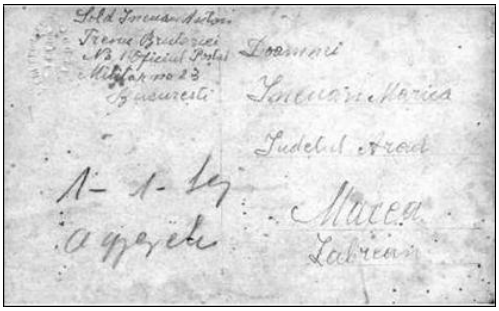
La Topilă, asimilată de Macea pe la începutul secolului al XX-lea, locuiau, între 1910-1913, doar 383 săteni[11].

Măzăriște – loc unde se cultiva mazărea furajeră;

Tocaci – (Pădurea de la Tocaci[12]), după numele nobilului.

Zăbreni – de la Gara Nouă, spre Macea;

Tuleiște – sau porumbiște;

O fotografie-document expediată de soldat Ineuan Anton (Trenu Brutăriei, nr. 1, Oficiul Poștal Militar nr. 3 – București), Doamnei Ineuan Maric pentru toponim Zăbrean

Porumbiște

Tuleiște

[10] *Aradul* (Arad), 26 martie 2014.

[11] https://www.tourismguide.ro/html/orase/Arad/Curtici/istoric_curtici.php (accesat]n 29.08.2017).

[12] Pădurea Tocaci sau Ujfalo, este vorba despre urmele unui așezământ în formă de omidă de prin anii 1920 care a servit ca loc de adăpost paznicilor de ogor, cunoscut și de Casa Comunală, din informațiile primite de la G. Andrei din satul Dorobanți, ai cărui străbuni au locuit aici.

Cânepişte

Duleu

Curmătură

Dolmă 1990

Movila tătarilor, situată la nord-vest înspre granița cu Ungaria;

Drumul Grofiței este drumul pe care fata grofului îl parcurgea de plăcere, în fiecare zi, pentru că nu era măritată, până spre Topilă. Drumul pornește de la moară, pe lângă viile de la Domnie, pădurea Cioaiela, drumul Sântănii până la Takacs (Tocaci). Era bine întreținut. De o parte și de alta era lizieră de arbuști (Prunus Spinosa). Pe el se plimba grofița cu fetele, cu hinteul, când mergea în ospeție la moșierul Takacs sau Kintzik. Există și o proză scurtă „Drumul Grofiței" scrisă de Gligor Moțiu Buldus (scriitor măcean).

Întreg castelul era acoperit pe dinafară cu iederă. În 1954, când devine sediul C.A.P., președintele de atunci, Ielina Gheorghe, dă dispoziție ca iedera de pe castel să fie dată jos. De ce? Acest lucru este executat de Kondora Francisc, tractorist, mai târziu devenit și el președinte la C.A.P.

Tot pe vremea C.A.P.-ului, în turnul castelului, a fost pusă pază pentru prevenirea incendiilor din timpul verii, mai ales la ariile unde se treiera grâul cu batoza. Într-o vară, este urcat în turn Varga Ștefan (Varga Pista), un om foarte gras. Se spune că „era de o maje și jumătate". El nu a mai coborât din turn toată vara. Avea, sus, un adăpost pentru umbră și ploaie și i se aducea mâncare și apă pentru mai multe zile. Mai spre toamnă, a fost găsit mort. Problema mare era cine și cum să-l coboare. Soluția a fost găsită până la urmă. A fost pus într-o pătură, legat cu

un ștreang (funie) și lăsat cu grijă, pe lângă turn, până jos.

Drumul oilor – era drumul pe care treceau oile grofului și coincidea cu *Drumul vacilor* (azi, șoseaua spre cunoscutul Complex Agroindustrial);

Drumul lui Traian („Valul lui Traian") consemnat în volumul bilingv *De-a lungul frontierei* (Arad, 2005, p. 56). Se presupune că Traian, vrând să cunoască mai bine Dacia, a trecut prin părțile noastre, pe acest drum (după Ulița nemțească, alături de Gropoi, lângă Cimitirul Catolic). Lângă acest „vallum" există cinci movile necercetate. Movila din curtea școlii a fost distrusă, actualmente existând aici terenul de sport;

Drumul Julii – este drumul ce duce spre Ungaria (Gyula), aproape de Cimitirul Catolic, având drept reper un dud;

Frișoaia – pe drumul Buibelului, la dreapta (după onomastica doamnei Frișoaia);

Observator la Frisoaie (din lemn) – 1952

Homocoș – este un nume unguresc dat de grof (în Coreea);

La Hoancă[13] – teren situat pe o adâncitură;

La Gropoi. În Macea, acest toponim se găsea în două locuri. Lângă Cimitirul Ortodox, înainte era o *Belitoare.* Cei mai renumiți măcelari, Ardelean Gheorghe (Flocău) și Gros Traian (Chisălița), duceau aici animalele (vaci, oi, porci), le loveau în cap, le beleau, apoi le duceau la măcelărie (misarniță) pentru a le despica și comercializa. Belitoarea consta dintr-o clădire cu o cameră, cu beton pe jos și cuiere pentru agățat animalele.

[13] La Hoancă – un nume atribuit după caracterul unei femei rele, *hoașcă* (din ucr. *haska*) local, cunoscut sub denumirea de *Cimitirul animalelor*.

Toponim în limbaj local la Homocoș de unde Karolyi Tiberiu, Groful, ar fi scos ceva pietriș pe care l-ar fi folosit mai apoi la fundația pentru construcția viitorului castel.

Referitor la toponimia locală, trebuie spus care au fost primele cinci – *Broșteri, Cutoș, Felhaz, Forviz, Bărărie*. *Buibel* era un toponim (1850), în formă de omidă, *Ponyvahat*. La Topila Veche, mai apoi la Topila Nouă, erau rândași, care prestau zile de orbare (clacă). (cf. inf. Gheorghe Crețu, 2014)

Este cunoscut și locul unde se făceau văiuguri (din magh. *vájog*). Toponimul, credem, este cunoscut datorită adânciturilor făcute prin săparea pământului, *Gropoi*. Aici locuiau țiganii care aveau și case improvizate. Locul este situat după Cimitirul Ortodox, aproape de Cimitirul Catolic.

Știm că Băltoiul a devenit un loc mult îndrăgit de localnici, aici practicându-se pescuitul. Înainte de a fi Balta Macea, la Băltoi, ca și toponim era situat în apropierea Cimitirului Ortodox, iar din anii 1980 a devenit loc de recreere și pescuit.

Uliţa Kondoreştilor – 2001

Privelişte înspre Fâşia cu Ungaria din Cutoş – 2000

Intrarea în comună – 2012

Uliţa nemţească – 2001

La margine

Uliţa Complexului – 1990

Pă Dâmbă – teren situat pe o ridicătură (*domb*, magh.);
La Holumb – mușuroi în pădure, ridicătură de pământ;
La Siti – pe pășune (înspre Sânmartin);
Pă Nimaș – (*nyomás*, magh.) – loc de pășunat
La Lenocu – casă de la capătul satului, înspre Complexul Agroindustrial;
La Cohanu – în vecinătatea Complexului Agroindustrial;
Locu Piaţului – în vecinătatea actualului Cămin Cultural;
La Canton – pe calea ferată, înspre Ungaria;
La Castel – azi aparținând Universității de Vest „Vasile Goldiș”, sub titulatura Grădina Botanică Universitară „Pavel Covaci”.
La Biserică –punctul 0 al localității.

Sensul giratoriu-La Biserica Ortodoxă punctul 0

Înspre Broșteri – 1999

Drum la șosea

Locul unde a fost Gropoiul

Strada Bisericii Baptiste

Siti – la o distanță mică înspre Sânmartin, (Păşunea satului) se presupune că ar fi zburat David Ranta, acum peste 100 de ani

Casă acoperită cu paie

Uliţa înspre Viile de la Domnii

Curmătura după moară

La margine, spre Sânmartin

2015

Dintre Nimaşuri, amintim (cf. Maur Mihai), cele de la marginea satului:

La Lebovici (ulița dinspre cămin, Casa din corn, Mercea, spre capăt de sat, peste drum cu Ruja);

La Lenocu;

La Drumul Sânmartinului;

La Cutoș, pe aproape de Sala de Sport;

Hotaronimele, din punct de vedere topografic au fost localizate și din punct de vedere al proprietarului, al locului unde erau situate.

La Nimaș (din magh. *nyomas*) era un teren necultivat, pentru unii, folosit pentru iarbă și pășunat și mai puțin roditor, dar unii săteni aveau acolo codrate.

Gropoiul de la Homocoș era situat lângă pădure și de aici groful a extras pietriș folosit la construcția castelului.

La Răcădău (din magh. *ragtato, raktato,* loc de încărcare) a rămas în mentalul măcean ca locul cu o fântână mare, veche, din timpul grofului care se întindea paralel cu linia cale ferată în Cutoș (Loc cu fântână), până la hotarul cu Curticiul (înspre Dorobanți) înspre Gara nouă de azi, de fapt este un canal și acum în fundul grădinii Stoian.

La Kintsik, după numele proprietarului maghiar care avea pământ mult de la domni.

La Feldioara (din magh. *földvár* , cetate de pământ, baltă, loc umed) era drumul aproape de Siti, către drumul Șimandului (cf. Mercea Dumitru, a lu Cioncu).

La Domnii era una din proprietățile Csernovics.

La Ștrand este locul Bazinului de înot, cu apă termală, din vecinătatea pădurii, a terenului de fotbal (în Coreea).

Cruci de hotar

Se știe despre Cruce că este hotarul dintre păcat și virtute, că este o poartă a tainelor, puterea lui Hristos, asumată de noi, pământenii, iar faptele noastre bune se aseamănă cu Semnul Crucii. Dar, oricine poate să își ducă singur crucea, durerea, cât îi este dat, doar piroanele diferă de la om la om.

Taina Sfintei Cruci este, poate, cea mai cutremurătoare, iar viața unui creștin este ca o Liturghie continuă. Crucea este Icoana cea mai înaltă a vieții. Taina ei este pe cât de cutremurătoare, pe atât de binefăcătoare.

Dar, din urmă, ne vin alte Cruci sau Stâlpi de hotar sau troițe[14], care indică o graniță dintre vremuri. Dintre timpuri, dintre tradiții, ele sunt martori ai veșniciei creștinismului, străjuind timpul.

Acestea se așezau la marginea drumurilor, în cimitire sau la marginea satului.

[14] *Troiță = trojca,* sl. – monument creștin din lemn, asociat cu Sfânta Treime prin așezare și sacralitate, monument, care, prin sfințenia pe care o degajă, este supranumit Stâlp al Cerului.

Cunoscută în comuna Macea sub numele de *Crucea lui Hănțeric*[15], acest monument este cel mai vechi, aproape de granița cu Ungaria, la fâșie. Vechimea este estimată, conform unor înscrisuri, de pe la 1895. În comună există și alte *Cruci de Hotar*, după aceasta, cea mai veche.

Crucea lui Hănțeric, către fostul Pichet de Grăniceri – 1895 (restaurată în 1990)

[15] Descriere (prin bunăvoința d-lui prof. Horia Truță):
Tipul monumentului: cruciform catolic. Anul construcției: 1895. Locul: extravilan Macea, (spre nord-vest, în apropierea Pichetului de Grăniceri). Ctitor: fam. Scheffer Hansi (Hanți) și Francisca. Constructor: anonim. Denumire: Crucea lui Hănțăric (diminutivul de la Hanț). Materiale folosite: piatră (travertin), beton, metal (fontă). Starea de conservare: degradată, restaurată în 1990 de Societatea Creștină Rosenkranz (Germania). Proprietar: necunoscut. Descriere: Postamentul din beton, de formă pătrată, cu o treaptă pe toate laturile. Soclul din travertin (Simeria, probabil), format din două elemente suprapuse: Cel inferior paralelipipedic în secțiune dreptunghiulară. Cel superior, cu protuberanțe pe capetele verticale. Crucea metalică (fontă turnată și vopsită în negru), de formă latină, cu trei brațe egale, evazată inferior, la locul de fixare în soclu. Trunchiul și brațele au protuberanțe ca semn al Rozei. Pe cruce a fost adosată figura lui Iisus Hristos, turnată în fontă, prezentat răstignit nerealist, după model clasic. Brațele în forma literei V cu palmele în exterior, corpul contorsionat, nud, cu pagnasul în falduri, legat pe șoldul stâng. Capul fără cununa cu spini este aplecat spre dreapta. Picioarele paralele, cu genunchii apropiați și laba piciorului drept suprapusă peste cea stângă. Crucea este lipsită de inscripții și elemente decorative. Pe fațada elementului superior al soclului a fost incizată inscripția: GESTIFTET VOM / ROSENKRANZVEREIN /1990 (Donat de Clubul Rosenkranz). Împrejmuirea în totalitate metalică de formă pătrată, la limita exterioară a soclului, are în dreptul fațadei o ușiță. Monumentul a fost restaurat în 1990 de Clubul Rosenkranz. Nu cunoaștem forma inițială a soclului, dar probabil a fost schimbată ca și materialul. Soclul inițial (probabil) din gresie, în secțiune pătrată a fost înlocuit cu travertin fără respectarea formei clasice de cruce de hotar germană. Elementul original (restaurat, vopsit) este crucea metalică cu Iisus Hristos adosat.

Cu referire la *Crucea de Hotar din Cutoș* (*Crucea lui Hănțeric*) conform *Buletin Oficial*, 1951, nr. 35, vezi Decret 46/1951, la poziția 36 apare Monument istoric comemorativ, Macea, 1895. (Lista din 1951 cu Monumente publice). Aceste date ne-au fost furnizate de prof. Horia Truță.

Crucea lui Hănțeric a fost construită de familia Scheffer Hansi, Hanți, în pronunție locală, prin contribuție proprie, deoarece deținea acolo pământ.

Moașa, soția lui Hănțeric, Scheffer Francisca, era cunoscută ca o ocrotitoare a copiilor și obișnuia să stea mult și pe câmp. În comună nu mai sunt urmași, unii au plecat în Germania, dar strămoșii, Hansi și Francisca, sunt înmormântați în Cimitirul catolic.

În anul 1990, monumentul a fost renovat de Rossenkranz, o Societate Creștină de Rugăciune prin Rosarium, din Germania. Nu îngrijește nimeni crucea; de jur împrejur este îngrădită cu un gard din fier forjat, asta, după ce, unii ciobani din apropierea Pichetului de Grăniceri și de Viile Sumărtanilor au distrus gardul, iar Crucea a zăcut multă vreme la pământ.

Din informațiile primite de la localnicul Schneider Anton, 86 de ani, de profesie fierar-betonist, aflăm că, locuind în apropiere, mai curăță din când în când crucea, gardul și pune flori.

Numele de Crucea lui Hănțeric, este provenit din derivarea cu sufix a pronumelui Hansi. Practic nu este o poreclă, ci o pronunțare diminutivală. Locuința acestei familii există și astăzi, dar renovată, în apropiere de Biserica Catolică din centrul comunei.

A doua, este *Crucea lui Colompar*, la capăt de Cimitir Ortodox, dar reconstituită, din cea veche, din lemn, acum este din marmură albă.

A treia este *Crucea lui Moașa*, din vecinătatea Cimitirului catolic. Crucea Lui Moașa, era din lemn se ajungea acolo pe prima uliță de la cea nemțească. Chipul lui Hristos era pictat pe tablă, azi nu se mai află pe vechiul loc.

A patra, ca vechime, este *Crucea de la Moară*, a cincea, *Crucea de pe Drumul Sânmartinului*, iar a șasea, din lemn, *Crucea din Cimitirul din Satu Nou*.

În apropiere de *Moară*, se află o cruce care marchează granița dintre *Satul Bătrân* și *Satul Nou*, unde a fost un cimitir și unde nemții ieșeau în *Joia Verde*[16] – *Corpus Christi*, singura sărbătoare pe care ortodocșii nu o au, și își făceau colibe din ramuri verzi, pe care le sfințeau între Paști și Rusalii.

[16] Creanga verde este simbolul renașterii primăvăratice și nu numai – potrivit legendei, la Crucea din Satu Nou ieșeau nemții cu ramuri verzi, în Joia Verde și de Rusalii, făceau colibe și le sfințeau, dovadă a regenerării, a renașterii, deoarece aici până în 1930 era cimitir la capăt de sat.

1. Cruce ridicată de credincioșii din Cutoș – 2012
2. Crucea de pe Drumul Complexului

Crucea lui Moisă – la capătul Cimitirului Baptist – 1991

Crucea din Koreea – ridicată de fam. prof. Feher – 2013

Cruce de hotar din Cimitirul din Satul Nou

Crucea către Hoancă

Crucea de la Moară și detaliu
Iosef Fackelmann und Rosalia Messer – 1912
Cinstea lui Dumnezeu ridicată de Iosef Fackelmann și soția născ. Rosalia Messer în anul 1912

Altă Cruce de Hotar, se găsește pe Drumul Sânmartinului.

Crucea de pe drumul Sânmartinului – pe dreapta, aproape de Siti – 1914

Astăzi, mentalitatea locuitorilor s-a schimbat, iar Crucile de Hotar au primit, prin zidire, o altă înfățișare, ca un semn bun că Dumnezeu s-a aplecat și a binecuvântat aceste locuri, la capete de drumuri, dar și pe acei care, cu jertfelnicie, le-au zidit.

Acum, se îmbină tradiționalul cu simbolul fiecărei cruci, pe lângă care trec lucrătorii pământului sau vitele. Simțim cum, parcă, noi, trecătorii, coborâm dintr-o altă lume, cea campestră, într-una civilizată și devenim pelerini înzestrați cu o trăire puternică, intimă, cu Dumnezeu, acolo, în natură, cu muncile zilnice și credințele îndătinate în jurul lor.

Prezența acestora, la drum sau la țarini, suplinește simbolic Pietrele de Hotar, binecuvântând trecătorii, răspândind lumină, domesticind locurile, dând bineț Însetaților, de apă, de rugăciune, amintind de sacralitatea unor Sărbători sau având menirea de a cinsti jertfe umane.

Întipărite în mentalul colectiv sau în conștiința noastră, Crucile de Hotar țin de sete însetatului, țin de lumină rătăcitului, iar drumeagului îi iau vama sufletului când acesta i se închină, ca într-o Sfântă Danie.

Delimitând pământuri și înălțate de credincioșii din sat, ele ne amintesc de un Legământ cu Cerescul, ca o permanentă rugăciune rostită la răscruci de hotare, asemeni unor Străjeri de Hotar, care adăpostesc povești păstorești, cu oi și vite, cu lucrătorii neobosiți ai pământului.

Trecând prin perimetrul lor, al Crucilor, să nu uităm scopul înălțării lor, dar și pe ctitorii lor, înzestrați cu smerenie, pioasă plecăciune și evlavie.

Înălțând aceste Troițe sau Cruci de Hotar[17], nu ne văduvim de credință, ci

[17] Părintele Daniil de la Rarău, *Taina Sfintei Cruci*, București, Editura Christiana, 2001; Otto Aczel, „Cruci", în *Floare de Latinitate* (Novisad, Serbia), nr. 2/2011; Horia Truță, *Arad-Gai – Scrieri monografice*, vol. II, Arad, Editura Mirador, 2011, p. 88.

ne recunoaștem existența în aceste spații identitare.

Crucea este cel mai totalizant dintre simboluri. Prezența Crucii în natură este întruchiparea Omului cu brațele întinse, asemeni zborului de paseri, de brațele unei corăbii sau al uneltelor de arat pământul[18].

1. Troița din Cimitirul Ortodox din Satul Nou – 2001
2. Noua troiță din Cimitirul Ortodox – 2013

[18] Ce este și ce simbolizează Crucea? Iisus Hristos a fost răstignit pe o Cruce mare, de lemn, pe care a sfințit-o, fiind simbolul biruinței vieții asupra morții, a binelui asupra răului și a păcatelor. Este purtătoare de har, la fel ca și icoanele. În biserici, este așezată pe Masa de altar, iar în vârful turlelor sunt înălțate cruci mari, să se știe că acolo, la casa Domnului este credința și biruința. De ce se ridică Troițe la capăt de drum? Troițele, sunt asemenea unor Altare, așezate la răspântii, la capăt de drum, spre a-i arăta unui pribeag, că, oriunde ar pribegi, Domnul este cu el. Troița este o Cruce mare, de lemn, înălțată (în Moldova i se mai spune Sfântă, în Ardeal, Rugă), având menirea de a ne aminti că la tot pasul, pe orice drum al vieții, nu suntem singuri, ci suntem și protejați și văzuți de Dumnezeu. Ca semn de mulțumire, drumeții i se închină. „Crucea veche de la Drum/Este cum s-a pomenit/Cu Hristos cel răstignit...” (Tudor Arghezi, „Crucea veche”, fragment). Sursa: „Întrebări și răspunsuri”, în T*inerețea cântă* (Pancevo,Serbia), 2004.

BIBLIOGRAFIE

Aradul (Arad), 26 martie 2014.

Aczel, Otto, „Cruci”, în *Floare de Latinitate* (Novisad, Serbia), nr. 2/2011.

Cărăbaș, D. I., *Aromânii din România*, București, 1998.

Ciuhandu, Gheorghe, *Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri. Cu un excurs istoric până la 1752 și însemnări istorice-politice ulterioare*, ed. a II-a, Timișoara, Editura Marineasa, 2005.

Dicționarul limbii române moderne, Editura Academiei, RPR, București, 1958

Groza Delacodru, Teodor, „Foaia codrenilor”, anul I, nr. 3, decembrie 2016.

„Întrebări și răspunsuri”, în T*inerețea cântă* (Pancevo,Serbia), 2004.

Márki, Sándor, *Aradvármegye és Arad Szabad Királyi Város Monographiája*, vol. II, Arad, 1895.

Părintele Daniil de la Rarău, *Taina Sfintei Cruci*, București, Editura Christiana, 2001.

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei, 1967-1968.

Truță, Horia, *Arad-Gai – Scrieri monografice*, vol. II, Arad, Editura Mirador, 2011.

https://www.tourismguide.ro/html/orase/Arad/Curtici/istoric_curtici.php (accesat]n 29.08.2017).

Povești „picante” din cotidianul arădean interbelic

‘Spicy’ Stories from Interwar Arad’s Everyday Life

Florin Lucian COITA
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Abstract
The interwar press of Arad played an important role in shaping the social life of the city during that period through the information it provided. Beyond the focus on notable events and prominent personalities, the pages of local newspapers also contained articles and news pieces reflecting what we might call the ‘everyday life’. Many of these accounts reveal previously unseen aspects of Arad’s daily reality – one that contradicts the stereotype of the city at the time as very quiet, even dull. ‘Știrea’, the most important daily newspaper of Arad in those years, serves as a prime example, offering numerous press materials that today we would classify as ‘tabloid’ or ‘gossip’ journalism.

Keywords: *social life, Arad, press, tabloid, rare insights.*

Atunci când dorești să ai o imagine de ansamblu asupra vieții sociale a unei comunități, în cazul nostru cea arădeană, nu poți omite informațiile oferite de presă. Aradul a avut mereu publicații de calitate, iar pentru a exemplifica acest lucru, am ales, nu întâmplător, perioada interbelică, mai precis anii ’30-’40. „Vârful de lance” al presei arădene era considerat atunci cotidianul „Știrea”, catalogat și ca unul dintre cele mai bune ziare din Transilvania. Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” deține colecția ziarului, aceasta fiind oferită și în format digital.

„Știrea” căuta să-și atragă cititorii atât prin calitatea scrisului, cât și prin varietate. Pe lângă articole literare, politice, știri interne, știri externe, apar rubrici ca: „Ultima oră”, „Informațiuni”, „Cronică muzicală”, „Teatru”, „Sport”, „Din săptămână în săptămână”, „Biroul populației”, „Știri din Banat”, „Cronică plastică”, „Probleme politice internaționale și ale statului român”, „Activitatea reuniunii învățătorilor”.

Trebuie menționat că ziarul „Știrea” avea și două subredacții, la Timișoara și la Oradea. După cedarea Ardealului de Nord, va mai funcționa doar subredacția din Timișoara.

„Știrea” oferă, așadar, numeroase informații, fără să omită și ceea ce azi am numi „can-can”, evenimentele inedite, „picante”. Iar acestea contribuie indiscutabil la creionarea vieții de zi cu zi a arădenilor, sau „arădanilor”, cum multora le plăcea atunci să se autodenumească.

Am ales anul 1936, unul de mijloc al perioadei, iar câteva titluri din paginile ziarului sunt, credem, sugestive:

- „Trebuie o listă de mâncare scrisă în mai multe limbi la restaurantul gării?”,

- „De ce s-a scumpit carnea de purcel în ajunul revelionului?”,

- „Bal mascat și nemascat în păduricea orașului”,

- „Judecata pumnului”,

- „Capturarea unei vaste contrabande de tutun”,

- „Autorii contrabandei de mătase au fost puși în libertate pe cauțiune”,

- „Călătoria pe C.F.R. dela Arad la Timișoara și retour turburată permanent de cerșetori profesioniști”,

- „Minus 15 grade la Arad”,

- „Soția banditului Bisorca divorțează”,

- „Uniforma cioclilor din Arad”,

- „Protestul părinților împotriva noului orar al școlilor”,

- „Declarația câinilor”, „Când soția nu se astâmpără… rămâne fără dinți”,

- „Urmarea unei serbării a țiganilor arădeni”.

Ultimele două articole, pe care vi le oferim integral, demonstrează că în Arad – în ciuda renumelui de oraș calm, liniștit și așezat, chiar plictisitor în opinia multora – se trăia… intens.

Așadar, „Când soția nu se astâmpără… rămâne fără dinți. Un interesant proces la tribunalul Arad”:

„*ARAD. Într’o bună zi, comerciantul Ștefan Domokoș din Arad, s’a luat la ceartă cu soția sa așa cum se obișnuește azi în toate menajele moderne. Mai rea de gură și mai arțăgoasă, femeia a vrut să se și bată, însă soțul nedorind să-i aplice o corecțiune binemeritată, a plecat de acasă. Soția, voind să-i mai vorbească soțului, l-a urmărit cu... bulgări și pietre. Pentru ca trecătorii să nu asiste la un scandal de proporții mai mari, Domokoș s’a oprit, spunând femeii că ar fi de dorit să se liniștească. Ea însă a refuzat și a sărit asupra lui, încercând să-l sgârie. În fața acestei situații, Domokoș s’a apărat, respingând-o.*

În timpul acesta, însă, soția i-a prins în gură un deget dela mâna dreaptă și a început să-l muște. Riscând să rămână fără deget, Domokoș printr-o smuncitură și-a eliberat degetul din gura de șarpe a nevestei. Din nefericire, odată cu degetul au eșit din gura viforoasei d-ne și câțiva dinți. În urma acesteia, soții au înaintat acțiuni de divorți și acte de dare în judecată pentru leziuni corporale.

La judecătorie, Domokoș, apărat de advocatul dr. Liviu Putici, a fost achitat, iar soția condamnată la 5100 lei amendă. Făcând apel, acesta s’a desbătut Luni la secția II. a Tribunalului, care a confirmat sentința dată de judecătorie, însă a suspendat executarea pedepsei.

Procesul de divorț nu s’a judecat încă”[1].

[1] „Când soția nu se astâmpără… rămâne fără dinți. Un interesant proces la tribunalul Arad”, în *Știrea* (Arad), 1936, nr. 1244, p. 3.

Celălalt articol, „Urmarea unei serbării a țiganilor arădani” este la fel de savuros:

„*ARAD. Ziua de 25 August 1935, la serbarea tuturor romilor din regiune, cum era și natural, a trebuit să se încheie cu un scandal. În toiul serbării din parc, soției romului Ferenc Falko, părându-i că muzicanții execută un cântec intenționat pentru a-i viza viața intimă, s'a repezit cu toată furia asupra lor și i-a scuipat în față, apoi a plecat spre domiciliu.. Soțiile alor doui dintre muzicanți, anume Adalbert Racz și Mihail Samu, s'au luat după dânsa, pentru a răsbuna insulta adusă bărbaților lor. Ajunsă din urmă, soția lui Falco a fost la rândul ei scuipată și pentru ca răsbunarea să fie mai deplină, cele două femei și'au ridicat fustele, arătându-i dosul, adăugând și cuvintele: «Na, așa ești tu de frumoasă!».*

Faptele acestea ajungând în fața judecătoriei, unde cele trei femei au fost condamnate la câte 500 lei fiecare pentru atentat la bunele moravuri.

Contra sentinței, condamnatele au făcut apel, care s'a desbătut Luni, tribunalul menținând sentința pronunțată de judecătorie”[2].

Articolele citate, chiar dacă stârnesc zâmbete, amuzament, reprezintă, dincolo de orice dubiu, o mostră a vieții cotidiene arădene din interbelic, cu inerentele „bune și rele”. Sunt „picături de realitate”, o realitate nefardată – dincolo de evenimente notabile și personalități de marcă – cea a arădeanului simplu, trăitor în orașul de pe Mureș.

BIBLIOGRAFIE

„Când soția nu se astâmpără… rămâne fără dinți. Un interesant proces la tribunalul Arad”, în *Știrea* (Arad), 1936, nr. 1244, p. 3.

„Urmarea unei serbării a țiganilor arădani”, în *Știrea* (Arad), 1936, nr. 1244, p. 3.

[2] „Urmarea unei serbării a țiganilor arădani”, în *Știrea* (Arad), 1936, nr. 1244, p. 3.

Istoria Clubului Filateliștilor din Arad

The History of the Arad Philatelists' Club

Puiu Emilian VALEA
Societatea Numismatică Română, Secţia Arad

Abstract
The purpose of the society is to promote the specialized collecting of postage stamps. Membership in the Philatelists' Club is open to any individual who has reached the age of 18. General meetings are held quarterly throughout the year. The Club's organizational structure includes the president, vice president, secretary, treasurer, two auditors, a steward, and a legal advisor.

Keywords: *collectors, stamps, philately, meetings, members, legal aspects.*

Firma. Sigiliul și sediul Clubului.
Firma clubului: Clubul Filateliștilor din Arad.
Stampila clubului: Clubul Filateliștilor din Arad 1922.
Sediul: Arad.

Scopul societății

Scopul societății este promovarea colecționării speciale de timbre, pentru care scop va ținea: 1./Conferința specială și va aranja întruniri, 2./Pentru rezolvarea problemelor și lucrărilor speciale și va pune premii, 3./Pentru dezvoltarea ambiției de a colecta timbre se va pune la loterie timbre, 4./ Va înființa o bibliotecă specială precum și colecții de timbre adevărate și false. 5./Va face schimburi de timbre, 6./Va procura noutăți de timbre, 7./ Va susține o comisie pentru controlarea timbrelor, 8./Se va pune în legătură cu alte instituții de această ramură. La întrunirile societății, politica este interzisă.

Organele societății

Membri societății sunt: Membrii onorifici fondatori, ordinari și extraordinari și din provincie. Agendele Societății le rezolva comitetul. Afară de comitet, în societate mai funcționează comisii de funcționari pe care îi alege comitetul anual dintre membrii săi în prima ședință a sa.

Membrii: prezentarea cel ce dorește să fie înscris ca membru în societate, trebuie să se prezinte secretariatului. Noului membri i se va da pentru citire și conformare statutele și regulamentul intern al societății. Noul membru trebuie recomandat de către doi membri ai societății. El va întregi cu mâna-i proprie declarațiunea de intrare care se va afișa 15 zile în localul societății care se va

aduce la cunoștința membrilor societății, numele și ocupația noului membru, precum și numele celor doi membrii care au făcut propunerea cu 8 zile înainte de tinerea ședinței de primire a noului membru. Înainte de primire el va trebui să se prezinte cel puțin o dată la întrunirea societății. Pe cei din provincie comitetul îi poată absolvii de la aceasta.

Dacă soția unui membru dorește să se înscrie ca membră, aceasta va fi primită în ședința proximă, fără recomandare, afișare și vot.

Primirea

Asupra primiri membrilor în parțial și cu vot secret decide comitetul și tot acestuia i se va înainte și contestațiile ridicate în contra primiri. Pentru primirea unui membru este necesară majoritatea de voturi 3/4 părți a membrilor prezenți. Comitetul poate respinge primirea fără motivare asupra căreia membrul respins ori alt membru poate apela la adunarea generală, dar și în cazul acesta este necesar majoritatea de voturi 3/4 parte a membrilor prezenți în adunarea generală. Despre rezultat se va anunța membrul în scris.

Taxa de membri

Taxa de membri este scadentă în primele patru luni ale anului și se va plăti pe acea perioadă în care s-a făcut primirea. Dacă membrul nu a plătit taxele jumătate de an, atunci drepturile lui de membru încetează.

Drepturi

Toți membrii societății au drepturi egale la întrunirile societății, fac parte din beneficiile acesteia și de a introduce oaspeți în localurile societății conform regulamentului intern. Dreptul de membru încetează prin: renunțare, excludere și caz de moarte.

Renunțarea ca membru

Un membru poate pleca din rândul societății ori când va face o declarație scrisă pe care o va înainta comitetului. Despre luarea la cunoștință a renunțării este necesar să facă renunțarea în scris.

Cel ce nu-și va achita restanțele de membru nici la a doua solicitare trimisă prin scrisoare recomandată, în decurs de 30 de zile, va fi exclus ca membru. Asupra încasării taxei în astfel de cazuri va decide comitetul.

Excluderea

Asupra propunerii referitoare la excluderea vreunui membru decide comitetul în ședința viitoare. Membrul propus pentru excludere va fi avizat prin scrisoare recomandată cel puțin cu 5-6 zile înainte de ținerea ședinței comitetului despre propunerea și cauzele excluderii, pentru ca membrul să aibă timpul necesar pentru a-și înainta în scris excepțiile ori pentru a se putea apăra el în persoană.

Asupra excluderii se va decide cu vot secret la care este necesar majoritatea de 2/3 parte din întregul comitet.

Membrii societății

Membru ordinar poate fi acea persoană care împlinit vârsta de 18 ani. Membrii ordinari pot ocupa orice funcție, pot participa la orice concurs, cu respectarea regulilor ori condițiilor prescrise în regulamentul intern.

Ca taxă de înscriere se va achita odată o taxă de 10 lei, iar taxa anuală este de 60 lei, care se poate achita în rate.

Membru fondator este acela care pentru răscumpărarea odată și pentru totdeauna a taxei de membru achită o taxă de 200 lei. Drepturile și datorințele sunt aceleași ca și ale membrului ordinar.

Membru extraordinar poate fi acea persoană din provincie care a împlinit vârsta de 18 ani. Drepturile, datorințele sunt aceleași ca ale membrului ordinar. Taxele sunt tot aceleași ca ale membrului ordinar.

Membru onorific pe care îl declară adunarea generală în interesul societății ori pentru meritele sale câștigate pe terenul colecționării de timbre, înserat în procesul-verbal. Membrul onorific dacă nu este membru ordinar ori fondator și nu a achitat nici un fel de taxă, nu are drept de vot și nu poate fi ales.

Comitetul

Comitetul este ales de adunarea generală pe un an. Comitetul consta din funcționari și membri ordinari. Numărul celor din comitet este 6, al celor suplinitori de 3 membri.

Agenda comitetului este agenda membrilor suplinitori provizorii a funcțiilor devenite vacante în decursul anului, cu excepția funcției de președinte. Comitetul se ocupa cu: pregătirea adunărilor generale, stabilirea regulamentelor, organelor societății și comisiunilor a regulamentului intern și regulamentului de schimb, mandatarea referitoare la aranjarea localului societății.

Comitetul va ține o ședință cel puțin o dată pe lună, dar la cerere de convocare a 2/3 din membrii comitetului în decurs de 8 zile, se poate convoca oricând o ședință, dacă vicepreședintele conducător nu convoacă ședința, aceasta poate fi convocată de cei 2/3 membrii și comitet. Comitetul poate aduce hotărâri valide dacă cel puțin 2/3 dintre membrii sunt prezenți împreuna cu președintele.

Comitetul decide cu votare nominală. La dorința altor 3 membri, cu vot secret. La votarea secretă, fiecare membru prezent din comitet poate vota toate propunerile ședinței. În caz de balotaj, decide votul președintelui. Ședințele comitetului sunt închise, dar unele hotărâri se pot aduce la cunoștința membrilor. Dacă un membru al comitetului lipsește fără motiv consecutiv de la 3 ședințe ale comitetului, dreptul lui de membru în comitet încetează și va fi suplinit cu un membru din comitet. Dacă un fost funcționar și încredințatul suplinitor este

membru în comitet, atunci locul acestuia îl va ocupa acel membru supleant care a obținut majoritatea de voturi.

Procesele verbale ale comitetului le verifică doi membri aleși de către președinte, Secretarul va face darea de seamă despre activitatea anuală a comitetului pe care îl va înainta adunării generale.

Funcționarii

Funcționării sunt: Președintele, Vicepreședintele, Secretarul, Casierul, 2 controlori, majordomul și jurisconsultul.

Președintele este persoana care reprezintă societatea.

Vicepreședintele reprezintă societatea față de autorități, convoacă adunările generale și comitetul pe care le prezidează, își arogă toate problemele interne ale societății, decide în caz de balotaj al voturilor, exercită controlul suprem asupra funcționării, poate lua hotărâri pe responsabilitatea sa.

Secretarul înlocuiește Vicepreședintele în absența acestuia, redactează expedițiunile societății, pregătește actele pentru ședințele comitetului și adunării generale, copiază deciziile, ține evidența membrilor, preia toate actele ori scrisorile sosite pe adresa societății, păstrează ștampila societății, actele și arhiva, supraveghează respectarea regulilor comisiunilor și statutelor. În caz de nevoie, comitetul poate să delege pe unul sau mai mulți membrii pentru ajutorul secretarului.

Casierul manipulează banii și cărțile de valoare ale societății, conduce jurnalul de casă, păstrează actele casei, achită și încasează autorizația adunării generale și comitetului, plătește mandatele vizate de către vicepreședinte, încasează taxele de membru și diferitele venituri, preia mandatele poștale sosite pe adresa societății, întocmește raport și bilanț despre venitul societății pe care le va prezenta adunărilor generale.

Controlorii supravegheată activitatea casierului, vor controla casa cel puțin odată în fiecare trimestru, iar rezultatul îl vor comunica comitetului. Vizează mandatele, chitanțele, cărțile și prenotările, supraveghează și averea încredințată majordomului.

Majordomul se îngrijește de ordinea societății. Suplinește pe casierul în absența acestuia. Manipulează biblioteca, cataloagele și listele speciale ale societății. Manipulează colecțiile societății și va răspunde de condică. Toate acestea sunt încredințate să răspundă jurisconsultul, care aranjează cauzele procesuale ale societății.

Poate efectua plați în caz de cereri urgente în lipsa casierului, vicepreședintele, pană la 100 Lei, iar majordomul și secretarul, până la 50 Lei, sub rezerva aprobării comitetului.

Adunarea generală

Adunarea generală se va ține în fiecare trimestru al anului și care se va aduce la cunoștința membrilor prin publicarea în gazetă, ori pe altă cale, cu 14 zile înainte.

Adunarea generală se va ține dacă jumătate din membri sunt prezenți. În caz de neconstituționalitate, se va convoca în decurs de 14 zile din nou când fără neconstituționalitate cu numărul membrilor prezenți poate aduce hotărâre valide.

Dreptul de vot în adunarea generală se exercită numai de o persoană ori cu buletin de votare. Votarea este pe fața chestiunei. În probleme personale, se poate ține ședința secretă când se primesc reclamații contra unui membru din comitet sau din societatea semnată de 10 membri.

În adunarea generală, fiecare membru are drept la interpelări cu puțin 8 zile înainte de ținerea adunării generale.

Propuneri în scris se pot face în adunarea generală de către comitetul întreg ori 2/3 membri.

Adunarea generală extraordinară se va convoca pe baza hotărârii comitetului în decurs de 14 zile ori la cererea înscrisă a 15 membri cu drept de vot, dacă 2/3 parte din comitet o crede necesară. Pentru aducerea la cunoștința membrilor se va proceda la fel ca la adunările generale ordinare.

De competența adunării generale, ține: 1. Raportul comitetului, 2./ Examinarea cheltuielilor de încheiere, 3./ Întocmirea bugetului, 4./ Alegerea comitetului; 5./ Eventuale modificări a statutelor, 6./Deciderea asupra propunerilor și apelatelor, 7./ Deciderea asupra încheierii ori înființării unui local stabil, 8./ Deciderea asupra dizolvării și bugetului societății în caz de dizolvare.

Adunarea generală are dreptul de a urca și scădea taxele anuale după împrejurări, fără acordul autorităților prezente. Obiectele adunării generale: 1./Cuvântarea de deschidere din partea președintelui. 2./Raportul secretarului. 3./Raportul casierului. 4./Alegerea alor 2 lichidatori. 5./Raportul majordomului. 6./Raportul controlorilor aleși. 7./Aprobarea bugetului anual. 8./ Eventuale modificări asupra interpelărilor insinuate legal. 9./Alegerea comitetului.

Procesul verbal al adunării generale îl verifică doi membri aleși de către președinte. Membrii comitetului se vor alege în așa mod, încât votarea să se facă pentru 9 membri, 6 din cei ce au întrunit mai multe voturi vor fi membri ai comitetului, ceilalți 3 membri supleanți.

Averea societății

1.Veniturile, 2. Colecțiunile, 3. Fondurile.

Sumele mai mari de 200 Lei se vor depune la o casă de păstrare. Societatea poate procura noutăți de timbre pe seama membrilor ori a societății însă numai până la jumătatea bugetului societății. Societatea pentru colecția proprie poate cumpăra timbre numai cu învoirea 2/3 parte din membrii

comitetului și se va face inventar în fiecare an atât de către casier, cât și de majordom, cu aprobarea adunării generale.

În caz de dizolvare a societății, asupra bugetului va decide adunarea generală care declară dizolvarea societății.

Dizolvarea societății

Societatea se poate dizolva în cazul când: 2/3 din membrii societății cer dizolvarea societății. Dizolvarea poate fi decisă numai atunci când 2/3 din membrii votanți sunt și prezenți la adunarea generală și votează dizolvarea.

Controlul (din partea Ministerului de Justiție)

Tot ce se decide de către adunările generale anuale ale societății se va pune la dispoziția controlului Ministerului de Interne. Acesta are dreptul de a arăta ceea ce crede că nu este legal, iar în cazul cel mai grav, va dizolva societatea.

ANEXE

România Tribunalul ARAD Secția Pers. Jurid.
Nr. Pj. 126/1924.

ÎN NUMELE LEGII,

Luând în dezbatere cererea Clubului Filateliștilor din Arad prin care solicită – potrivit legii pentru persoanele juridice personalitatea juridica.

TRIBUNALUL ARAD

La 30 Septembrie 1925 și în prezența noastră: Gh. Hargot președinte, Emil C. Jonescu judecător, Ioan Țiucra, grefier, N. Missir procuror și cu Dr. Leopold Lukácsy adv. președintele Clubului Filateliștilor din Arad, a dat următoarea:

SENTINȚĂ

Admite cererea Asociațiunii Clubul Filateliștilor din Arad, îi acordă personalitatea juridică conform disp.art.3. și 89 din legea pentru persoanele juridice și art. 14 din Regulamentul legii - ordonând totodată și înscrierea în registrul respectiv aflat pe lângă Tribunalul Arad - cu drept de apel.

MOTIVE:

Având în vedere actele de la dosar și după ascultarea părților și a concluziunilor Ministerului public,

Având în vedere că Ministerul competent și anume Ministerul de Interne prin adresa Nr. 64247/1925, din 13 Iulie 1925 și-a dat avizul favorabil cu privire la funcționarea Clubului Filateliștilor din Arad.

Considerând că după cum rezultă din statute, Asociațiunea în speță nu urmărește scopuri ce ar fi contrari ordinei publice, bunelor moravuri sau

siguranței statului, ci din contră, un scop folositor pentru membrii săi - și pentru societățile de binefacere - ce urmează a le sprijini.

Având în vedere deasemenea, că toate celelalte formalități cerute de lege și regulamentul persoanelor juridice ref. la constituire au fost îndeplinite,

Pentru aceste motive

TRIBUNALUL

A adus sentința de mai sus cu drept de apel.

Arad, la 30 Septembrie 1925.

Președinte: Judecător: Grefier:

/ss/Gh.Hargot /ss/E.Jonescu /ss/Țiucra

Pentru conformitate:

ss. Gartmer, grefier /:L.S.:/

BIBLIOGRAFIE

L.S. Clubul Filateliștilor din Arad, 1922, Aradi Bélyeggyűjtők Egyesűlete: / ss. Ignație Herman, ss. Robert Bartha.

Câteva aspecte privind agricultura județului Arad extrase din „Buletinul agricol” al Camerei de agricultură Arad (1938)

Some Aspects of Agriculture in Arad County Extracted from the ‘Agricultural Bulletin’ of the Arad Agricultural Chamber (1938)

Dr. ing. Liviu NADIȘ
Colectivul monografic Arad

Abstract
During the interwar period, county agricultural institutions were established to boost agricultural production. The Arad Agricultural Chamber published a biweekly agricultural bulletin that was distributed to every agricultural center. In 1938, the bulletin included information about the cattle breeds in Arad County, which were categorized as Simmental, Podolian, and Pinzgau. That same year, a competition with prizes was announced for wheat growers.

Keywords: *agriculture, Arad, 1938, statistics, livestock, contest, prizes.*

În perioada interbelică, pentru a da impuls producției agricole, în baza legii din 17 august 1925, s-au înființat camerele agricole județene. Camera agricolă a județului Arad s-a înființat la 31 august 1925, fiind condusă de dr. Luțai și avea printre altele un laborator pentru analize și panificație, un muzeu cu obiecte demonstrative agricole și zootehnice, o bibliotecă cu lucrări cu specific agrozootehnic. Un rol important au avut Camerele agricole în aplicarea legii de reformă agrară din anul 1921, dar și în sprijinirea gospodăriilor țărănești pentru a face o agricultură mai performantă cu soiuri și rase ameliorate, folosind un asolament rațional, aplicarea îngărșămintelor chimice. Aveau un rol important în transmiterea de informații agrare, organizarea de loturi demonstrative, conferințe, instruiri, schimburi de experiență.

Pentru a-și atinge aceste scopuri, Camera de agricultură Arad edita bilunar un *Buletin Agricol*, sub îngrijirea unui comitet de redacție condus de directorul camerei.

În *Buletinul Agricol*, nr. 13-14 din anul 1938, apărut sub conducerea directorului Camerei, Pavel Grecu, aflăm informații despre bovinele din județul Arad și mijloacele de îmbunătățire a lor sub semnătura ing. agronom I. Savu și despre varietatea de porumb cea mai potrivită pentru județul Arad.

În anul 1938, bovinele din județul Arad se împărțeau în: rasa Simmental, rasa Podolică și rasa Pinzgau. „*Cu creșterea rasei Simmental se ocupă mai mulți locuitori de la șes din Plasa Pecica, Arad, Șiria, Sântana și mai puțin cei din plășile Ineu, Sebiș, Rodna și Chișinău Criș cu creșterea tăurașilor din rasa*

Simmental se ocupă mai mult locuitorii din comuna Peregul Mare şi Mic, Pecica, Rovine şi Buteni iar din proprietarii mari, d.l. Birtalan din comuna Conop şi Arad şi d.l. Purghi în comuna Şofronea. Numărul Bovinelor Simmental este de 56.848 iar tauri comunali 448 bucăţi".

Iată și o descriere a rasei Podolică: „*este de culoare cenuşie închisă şi deschisă. Animalele sunt de talie mare, înalte în picioare, svelte, capul potrivit, insă coarnele mari ajung până la 1,30 m şi au corpul bine legat, nu sunt pretenţioase la hrana, în judeţ sunt 14.135 de bucăţi şi 82 de tauri comunali. Pentru comuna Mişca, camera de Agricultură Arad a cumpărat un taur pentru care a dat 100.000 lei*".

Bazat pe rezultatele câmpului de experiență cu 6 varietăți de porumb realizat la Șiria în anul 1938, Camera Agricolă Arad recomandă pentru partea de pustă a județului folosirea următoarelor varietăți de porumb: Fleischmann și Bănățean, „*cel dintâi e o varietate de măseaua calului, cu coacere sigură şi este mai productiv; al doilea este porumbul nostru vechi, cu bobul neted, rotund, bun de mălai şi mămăligă, destul de productiv*". În experiența de la Șiria condusă de ing. agronom Ioan Crișan s-au folosit următoarele varietăți de porumb: Ardeleanu Varodi, Bankut timpuriu, Bănățean, Bankut mijlociu, Fleischmann și Perla Timar.

Pentru finalul anului 1938, Camera de agricultură își propune să verifice fiecare moară comercială sau particulară, ogoarele de cereale, să desfășoare propaganda agricolă prin publicații și conferințe.

Ferma satului de la Ceala a produs pentru campania de toamnă 12 vagoane de grâu din soiul Bankut 1201, la un preț de 4,20 lei/ kg, solicitând ca fiecare plugar să predea la recoltare o cantitate de grâu cu 10% peste cantitatea de sămânță primită, grâul să aibă 78% greutatea hectolitrică și maxim 2% corpuri străine. Camera agricolă a pus la dispoziția circumscripțiilor Agricole din Pecica, Arad și Șiria sămânță pentru înființarea a două loturi demonstrative „o jumătate de iugăr cu câte 3 varietăți din soiurile Bankut 1201, Odvoș 241 și American 15".

Buletinul agricol prezinta informații privind Concursul național al grâului. Scopul acestiu concurs este:

- să distingă pe agricultorii care se străduiesc să obțină o producție mai mare la hectar și o calitate superioară;
- să identifice grânele superioare ce se cultivă în țară;
- să identifice regiunile care produc grânele cele mai superioare;
- să dovedească că în crediturile adecvate această cultură dă o bună rentabilitate;
- să restabilească buna reputație a grâului românesc pe piețele interne și externe.

Concursul național al grâului avea trei secții: o secție pentru proprietarii mari care trebuiau să cultive cel puțin 50 ha cu grâu, o secție pentru proprietarii mijlocii care trebuiau să cultive cel puțin 7 ha cu grâu și o secție pentru micii proprietari care trebuiau să cultive mai puțin de 7 ha cu grâu, dar nu sub 1 ha.

Comisiile județene de premiere erau compuse din:

- prefectul județului – președinte;
- președintele Camerei de agricultură – vicepreședinte;
- directorul serviciului agricol județean;
- președintele sindicatului agricol;
- un agricultor din Consiliul Camerei agricole;
- un delegat al Institutului de cercetări agronomice.

Erau apreciate cu note până la zece, asolamentul, imburuienarea locului, producția la hectar, puritatea grâului, greutatea hectolitrică, glutenul uscat, fertilizarea și proba de panificație.

Iată punctajul pentru producția la hectar:

- peste 2.500 kg/ha nota 10;
- 2.000-2.500 kg/ha nota 8;
- 1.500-2.000 kg/ha nota 6;
- 1.000-1.500 kg/ha nota 4;
- sub 1.000 kg/ha nota 2.

Câștigătorii pe județ al concursului au primit următoarele premii:

1. Premiul I:
   - mari cultivatori: 10000 lei;
   - proprietari mijlocii: 5000 lei;
   - proprietari mici: 2000 lei.
2. Premiul II:
   - proprietari mari: 5000 lei;
   - proprietari mijloci: 2500 lei;
   - proprietari mici: 1000 lei;
3. Premiul III:
   - proprietari mari: 2000 lei;
   - proprietari mijlocii: 1000 lei;
   - proprietari mici: 500 lei.

4. 10 mențiuni onorabile pentru producătorii mici în valoare de 200 lei fiecare.

Premiile se acordă doar cu participarea la concurs a cel puțin 20 de proprietari mari, 40 de agricultori mijlocii și a 80 de agricultori mici.

Am prezentat aceste aspecte pentru a vedea importanța acordată cultivării grâului și prin încercarea de a da concursului un caracter de largă participare.

Camera de agricultură Arad a fost condusă în anul 1938 de Axente Secula ca președinte și de Pavel Grecu ca director al camerei. Camera agricolă Arad avea 4 tractoare care făceau lucrări în tot județul, în special arături. Iată ce spune anunțul camerei: „Se aduce la cunoștință tuturor agricultorilor din jud. Arad, că cele 4 tractoare trimise camerei agricole de Ministerul Agriculturii stau la dispoziția lor pentru a face arături adânci în următoarele condițiuni:

1. Arătura să fie de minimul 19-21 cm.

2. De jugăr cadastral se va plăti 250 lei

3. Într-o comună vor merge două tractoare, acestea trebuie să aibă de arat acolo:

a) cel puțin 40 jugăre
b) terenurile să fie apropiate
c) plata se depune la primărie înainte de a merge tractorul la arat, suprafața arată va fi măsurată de inginerul agronom".

Camera agricolă a județului Arad făcea anual excursii agricole la care participau mai mulți agricultori. În anul 1937, s-au făcut excursii agricole în regiunea Mediașului și a Brașovului, unde „plugarii noștri au avut prilejul de a vedea lucruri minunate și de a cumpăra animale de prăsilă".

În anul 1938, „excursia se face la cererea multor plugari, care vor cu acest prilej să cumpere animale de prăsilă. Transportul acestor animale de la Brașov, Mediaș până la Arad se va plăti de Camera Agricolă". Excursia a fost plănuită a se face în 21-22 mai 1938, de Sfinții Constantin și Elena, „grupurilor mai mari de de 20 de excursioniști se dă 50% reducere de călătorie, costul excursiei ar fi de 350 lei, deplasarea în comune se va face cu autobuze și camioane, cheltuiala care va fi suportată de fiecare la fel și mâncarea".

Camera agricolă Arad își propune să facă o „excursie și în Banat, pe la Cenad, Grabați, Ciacova și vom căuta și în județul nostru câteva comune care au ce să arate".

Iată și câteva anunțuri:

- „La moșia Cicio-Pop din Conop de vânzare 3 tauri Simmental";
- „La moșia Dr. Konopi din Odvoș de vânzare 4 tauri Simmental".

Buletinul agricol al Camerei de agricultură a județului Arad apărea de două ori pe lună, la 1 și 15 a fiecărei luni, un abonament pe un an de zile costa 50 de lei, fiind distribuit la fiecare centru agricol.

Aduc mulțumiri pe această cale domnului profesor Horia Truță care a donat o parte din exemplarele apărute în anul 1938 pentru expoziția permanentă de la sălașul din pustă al Familiei Nadiș de la Pecica.

Anul VIII. 1 Aprilie 1938. No. 2–3

BULETINUL AGRICOL

AL CAMEREI DE AGRICULTURĂ A JUDEȚULUI ARAD

Redacția și Administrația: Arad, Str. Gh. Popa No. 4 Palatul Domeniilor | Apare la 1 și 15 a lunei. | Abonamente: Pentru jud. Arad pe un an Lei 50.– Pentru alte județe, pe un an „ 100.–

APARE SUB INGRIJIREA UNUI COMITET DE REDACȚIE.
REDACTOR RESPONSABIL: PAVEL GRECU, DIRECTORUL CAMEREI.

CUPRINSUL:

	Pag.		Pag.
1. Creșterea animalelor in județul Arad	9	4. Fasolea soia, importanța ei	12
2. Dușmanii pomilor fructiferi sunt omizile	10	5. Concursul național al grâului	13
3. Programul agricol de primavară	11	6. Agricultori, cultivați inul și cânepa	14

Creșterea animalelor în jud. Arad.

Pavel Grecu

Ca în trecut și în acest an comisia zootehnică a camerei, sub prezidența dlui *Axente Secula preș. camerei* a executat clasările acelor reproducători mascuri, pe cari agricultorii nostri i-au crescut și ar dori să-i vândă comunelor, asociațiilor și eforiilor de păsunat.

Suntem obligați să facem o scurtă dare de seamă despre cele constatate și în aceeaș vreme despre planurile noastre pentru îndreptarea celor rele. In chipul acesta plugarii nostri cunoscând necazurile, cari sunt ale lor și dorințele de bine, vrerile de bine, cari sunt ale noastre — mai ușor ne pot da mâna de ajutor, de care avem lipsă, și care dacă nu ni se dă nu putem face binele, pe care inima noastră îl dorește.

Astfel la bovine, din exemplarele aduse înaintea noastră, constatări: 1. o oarecare îmbunătățire la vitele simmentale dar nici pe departe acees, care am vrea-o: 2. că rasa podolică (boul sur alb) care se crește în „Lunca" și până spre Șebiș și Seleuș, precum și rasa Pinzgau (cea roșie vișinie cu o fâșie albă pe burtă și spate) sunt treptat treptat înghițite de rasa simmentală și în fine 3. că reproducătorii [illegible] prezentat au prea mult sânge sirein, iar tauraș ii podolici prezintă semne de degenerare.

Cel mai de seamă centru pentru creșterea simmentalului în jud. Arad e comuna Peregul mare. Dar și celelalte comune din plasa Pecica se silesc a crește tauri buni, îndeosebi Pecica, Rovine, Peregul mic. La Pereg s'a înființat un sindicat de creșterea simmentalului, și dorința noastră a fost — ca pentru toată plasa să ia ființă numai un sindicat cu sediul în Pecica, iar în satele celelalte să fie filiale. Și am și importat un taur pur simmental cu acest scop să punem baza sindicatului în Pecica. Dar nu ne-am potrivit la ghinduri, și taurul respectiv s'a dat comunei Șiria, care are multe posibilități de a face progrese zootehnice. Nu renunțăm la planurile noastre cu Pecica, decât amânăm realizarea lor pentru anul ce vine.

In schimb la Buteni, o comună bună, unde oamenii încep să se ocupe mai sistematic cu creșterea de tăurași — va lua ființă un astfel de sindicat, având la început un prețios taur importat din Elveția.

Având aceste trei centre pentru creșterea simmentalului: Pecica, (cu Peregul mare), Șiria, Pâncota și Buteni pe lângă fermele Ciclo Pop din Conop și Purgly din Șofronea grijind, ca

BIBLIOGRAFIE

Buletinul agricol al Camerei de agricultură a județului Arad (Arad), anul VIII, 1938, nr. 1, 2, 3, 6, 7, 11, 12, 13, 14.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond Camera agricolă Arad*.

Arta grafică oficială în perioada comunistă (1965-1978). Studiu de caz: banda desenată cu tematică istorică

Official Graphics during the Communist Period (1965-1978). Case Study: Comics with Historical Theme

Adrian DEHELEANU
Muzeul Național al Banatului Timișoara

Abstract
The illustrated comics with historical themes printed during the 'Ceausescu' period of the communist regime in Romania constituted a subtle ideological propaganda tool for the leading (in fact unique) political party from that period. The main end was manipulation and delusion of the young readers as of the benefits regarding the wellbeing of the communist regime in Romania. Thereby the writers and directors of the children and teenagers aimed magazine were given the mission to write and re-write another history, sanctioned and officialised by the Romanian state – party. Thus, historic rulers and politically agreeable personalities (Burebista, Decebal, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul, Nicolae Bălcescu etc.) were glorified through magazines as 'Luminița' / 'The Glim', 'Cravata Roșie' / 'The Red Tie', 'Cutezătorii' / 'The Braves' etc. In 1970 the 'Ion Creangă' Publishing House was established. Here most of the comics from the communist were printed, some 50 of them, a quarter having historic subjects.

Keywords: *Romania, communism, official art, propaganda, comics*

Istoriografia românească împarte perioada comunistă prin care a trecut România în trei perioade distincte. O primă perioadă ar fi cea de instaurare prin forță a noului regim după Al Doilea Război Mondial (1939-1945), perioadă care are ca scop „construirea fundamentelor societății socialiste" și durează aproximativ din momentul ocupării țării de către Uniunea Sovietică, după 1945, până la finele anilor '50 și începutul anilor '60, când efectele pozitive ale scurtei perioade hrușcioviene deschid calea unor forme diverse[1].

Ar urma apoi o a doua perioadă, de așa-numită „normalizare", când regimurile comuniste urmăresc „consolidarea societății socialiste" și care ar acoperi variabil anii '60 și prima jumătate a anilor '70 ai secolului al XX-lea în cazul României. Ar mai exista o a treia perioadă, de stagnare și decadență, începând din 1980, când natura nonreformistă a sistemului comunist din România

[1] Magda Cârneci, *Artele plastice in România 1945-1989. Cu o addenda 1990-2010*, ediția a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2013, p. 60.

devine din ce în ce mai evidentă și mai constrângătoare; această perioadă se încheie cu colapsul comunismului românesc din anul 1989[2].

Procesul de emancipare graduală de sub tutela Uniunii Sovietice continuă după ce Nicolae Ceaușescu preia puterea în 1965 și are un moment important in 1968, când trupele Armatei române nu participă la invadarea Cehoslovaciei de către forțe ale unor state membre ale Tratatului de la Varșovia, iar Ceaușescu își creează o puternică platformă de simpatie atât pe plan intern, cât și internațional, în urma cuvântării de la mitingul ținut la București în august 1968[3].

Raporturile cu străinătatea vor avea la bază și vor dezvolta principii conforme cu cele enunțate în Declarația din 1964. În această primă etapă a „epocii de aur" (aproximativ 1965-1971) discursul ideologic se mai relaxează, dar se înăsprește din nou în 1974, industria are prioritate și o serie de succese, inclusiv prin colaborarea cu mari firme din Occident, consumul crește, proces care se constată și în zona confortului casnic, a nivelului de trai, înfloresc stațiunile de pe litoralul românesc al Mării Negre care primesc mulți turiști români și străini, relațiile comerciale cu Vestul se amplifică[4].

La începutul intervalului de timp menționat, de fapt în 1964, sunt eliberați o mare parte din deținuții politici. Politica externă a României devine spectaculoasă, inclusiv prin asumarea de către țara noastră a rolului de mediator în zone și situații dificile. Generalul Charles de Gaulle (1968) și președintele Richard Nixon (1969) vizitează Bucureștiul, confirmând simpatia și aprecierea puterilor occidentale pentru poziția lui Nicolae Ceaușescu, a țării noastre, față de criza din Cehoslovacia și pentru distanțarea de Moscova[5].

În ceea ce privește cea de a doua perioadă din istoria comunismului românesc, cea a „normalizării" societăților socialiste (1965-1971), apare o nouă situație artistică determinată de „destinderea" regimurilor totalitare. Paralel cu „dezghețul" sociopolitic, cu creșterea exigențelor naționale și cu deschiderea către Occident, are loc o diversificare spectaculoasă a producției artistice, care tinde să regăsească tradițiile vizuale locale și să reînnoade firul cu arta modernă occidentală, în acest context, arta totalitară poate continua să definească producția de artă oficială, creată pentru nevoile propagandistice ale aparatului de partid, dar, alături de aceasta, ia avânt o artă alternativă[6].

Această artă tinde să asimileze foarte repede cursul artistic internațional, deschizându-se rapid către neoavangardele occidentale postbelice, dar continuând să evolueze în interiorul câmpului de forță al culturii totalitare, ce nu se schimbă în natura sa profundă. Este perioada cea mai „liberală" a regimului comunist

---

[2] *Ibidem*, p. 62.
[3] Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994, pp. 79-81.
[4] *Ibidem*, p. 89.
[5] Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1990, pp. 190-195.
[6] *Ibidem*, p. 201.

românesc, o perioadă mai apropiată și mai puțin supusă cenzurilor exterioare și interioare, politice și psihologice[7].

Așadar relaxarea ideologică parțială, progresul economic și liberalizarea culturală relativă ce se înfiripaseră și dezvoltaseră începând cu prima treime a anilor '60, ating apogeul și încep să descrească după 1968-1971 și sunt frânate tot mai accentuat până spre mijlocul anilor '70. Vizita din 1971 în China, Coreea de Nord, Vietnamul de Nord și Mongolia, a lui Nicolae Ceaușescu l-a stimulat pe acesta să declanșeze o linie ideologică mult mai severă, făcută publică întâi prin așa-numitele *Teze din iulie 1971,* și care pune bazele unei „microrevoluții culturale", ale unei conduite neostaliniste[8].

Politica oficială va fi aceea a unui naționalism comunist de stat, pe fondul căruia se va formula și se va amplifica agresiv cultul personalității, avându-l ca obiect pe Nicolae Ceaușescu – ales în 1974 (primul) președinte al Republicii Socialiste România –, apoi perechea conducătoare Nicolae și Elena Ceaușescu. „Restaurația" ideologic-culturală inițiată în 1971 va fi consolidată și înăsprită din 1983, după cuvântarea de la Mangalia a secretarului general al Partidului Comunist Român (*Tezele de la Mangalia*). Nicolae Ceaușescu nu va stopa cultul personalității și îi va cădea victimă, ajungând să creadă că este cu adevărat „cel mai iubit fiu al poporului" și detașându-se tot mai mult de realitate, creditând varianta trucată a acesteia, alimentată din plin de structurile conducerii politice și economice.

Liniile tematice generale ale reprezentărilor lui Ceaușescu s-au stabilit în timpul anilor 1970. Această perioadă a fost marcată de consolidarea graduală a puterii sale în cadrul conducerii de partid și de stat. În plus, în timpul anilor 1970, modelul stalinist al dezvoltării economice a fost reintrodus în forță. Marry Ellen Fischer menționează că discrepanța dintre prioritățile liderului PCR și așteptările populației au influențat începutul și dezvoltarea ulterioară a cultului său. În consecință, în loc să devină un lider autentic, carismatic, Ceaușescu a ales să devină un idol care solicita în primul rând obediență, „o imagine care putea mobiliza sprijinul popular, pe care scopurile regimului și personalitatea lui Ceaușescu nu le puteau produce". Cultul lui Ceaușescu a invadat viața publică românească în anul 1978 și a continuat să-și intensifice și să-și diversifice manifestările între 1983-1989[9].

Elita de partid a sprijinit cultul personalității lui Ceaușescu. Motivele ei au fost diverse. Ele au inclus nevoia de a proiecta o imagine a unei conduceri de partid unite în jurul liderului după evenimentele din august 1968, dar și o

---

[7] Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005, p. 63.

[8] Marry Ellen Fischer, *Nicolae Ceaușescu. A Study in Political Leadership*, Lynne Rienner Publishers, Boulder Colorado, 1992, p. 22.

[9] Adrian Cioroianu, *Ce Ceaucescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste (deuxième édition révisée)*, Bucharest, Éditions Curtea Veche, L'Agence Universitaire de la Francophonie, 2005, p. 70.

motivație personală, cum ar fi perspectiva promițătoare a unei avansări ulterioare în ierarhia oficială, legături de rudenie sau chiar vechi relații de prietenie[10].

Natura clientelară a structurii regimului politic românesc a favorizat extinderea cultului de vreme ce el a devenit un instrument menit să ofere celor interesați un canal de afirmare publică a susținerii lor față de lider și de obținerea a unor avantaje ca urmare a implicării lor în derularea acestui tip de acțiuni.

Manifestarea publică a cultului lui Ceaușescu a inclus câteva elemente tradiționale. Cultul tradițional al conducătorului politic, imaginea paternalistă și deferența exagerată arătată liderului politic sau religios reprezintă câteva din aceste elemente. Mai mult, tradiția ortodoxă îndelungată, incluzând reprezentări vizuale reprezentative, precum și un puternic cult al sfinților și icoanelor, la care populația era mai predispusă să reacționeze, confirmă ipoteza că adularea publică a lui Nicolae Ceaușescu, poate fi considerată ca reprezentând o tradiție inventată[11].

Eșecul progresiv al industrializării masive forțate, diverse greșeli de politică economică, ambiția șefului statului de a plăti integral datoria externă a țării cu orice sacrificii, au determinat o deteriorare dramatică, mai ales în anii ’80, a calității vieții, de la insuficiențele alimentare până la drămuirea aspră a resurselor de apă și energie. Existența cotidiană ajunsese o luptă pentru supraviețuire. Privațiunilor materiale li se adăuga inocularea grotescă a minciunii ideologice, situația gravă a libertății de expresie și amenințarea spectrului Securității, cultul mediatic obsesiv promovat al personalității, restrângerea emisiei TV la două ore pe zi, jumătate din acest program fiind subordonat tot propagandei[12].

Bugetul pentru cultură a fost redus drastic în deceniul al nouălea al secolului trecut. Uniunile de creație au început să fie privite de către eșalonul superior al conducerii politice ca potențiali factori ostili, iar măsurile preventive au fost fără precedent: în Uniunea Artiștilor Plastici, de pildă, nu s-au mai făcut primiri de noi membri în a doua jumătate a anilor ’80, dosarele depuse de către aspiranți rămânând blocate până în 1990[13].

În 1974, istoricul și criticul literar Edgar Papu, respectat specialist în literatură comparată, a publicat în revista *Secolul 20* studiul *Protocronismul românesc.* Autorul făcea o pledoarie pentru o mai bună promovare, cunoaștere a culturii române și a reperelor ei pe plan internațional, pentru un protocronism ponderat. Ideologia oficială a preluat și amplificat agresiv aceste idei, coroborându-le cu ascensiunea cultului personalității. Una dintre

[10] *Ibidem*, p. 77.
[11] Michael Shafir, *Romania: Politics, Economy and Society*, Boulder, Colorado, Lynne Rienner, 1985, p. 33.
[12] Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București, Editura Humanitas, 2007, p. 70.
[13] Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989*, Iași, Editura Polirom, 2011, p. 231.

formele/consecințele la nivelul culturii de masă ale acestei politici manipulatorii a fost Festivalul Național „Cântarea României” (1976-1989), care, sub aparența încurajării creației culturale de expresie larg democratică, a dezvoltat, prin artizanii lui din zona aparatului ideologic al Partidului Comunist Român, o strategie de nivelare a valorilor, de suprapunere/ confuzie între creația profesionistă și cea de amatori[14].

Culturnicii de la București urmăreau să minimalizeze importanța actului valoros și poate influent de cultură profesionistă, importanța intelectualității, prin promovarea puternică a culturii de amatori, indiferent de performanțele sale calitative. Să menționăm în contextul problematicii ideologice care include protocronismul și cartea Katherinei Verdery tradusă în românește de către Mona și Sorin Antohi sub titlul *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu* (Editura Humanitas, București, 1994).

Autoarea consideră că în perioada analizată în studiul său, ideologia națională a cunoscut o nouă ascensiune în România, iar acest tip de discurs a ajuns să îl domine pe cel marxist la nivelul strategiilor puterii. În opinia lui Verdery, principalele dezbateri culturale de la noi au avut atunci în miezul lor ideologia națională, fie considerată dintr-o perspectivă agreată de regimul totalitar, fie dintr-una polemizând cu aceasta[15].

Într-o dezbatere publicată în revista *Observator cultural* (nr. 203 din 2004) pe tema „Rezistență sau supraviețuire prin cultură?”, în perioada comunistă, ce s-a desfășurat la Cluj-Napoca în 2003 în cadrul Centrului de cercetare a imaginarului Phantasma, Corin Braga a vorbit despre o scară ierarhică axiologică în sens moral-politic, alcătuită prin referire la raportul între creație și ideologia totalitară.

Volumul *LXXX Mărturii orale. Anii '80 și bucureștenii* (Editura Paideia, București, 2003), apărut din inițiativa Muzeului Țăranului Român și pornind de la un proiect inițiat de Irina Nicolau, este o valoroasă culegere de istorie orală urbană, alcătuită ca un dicționar de termeni și are o accentuată dimensiune de antropologie culturală, este o carte care antologhează, adesea, cotidianul rezistenței prin cultură[16].

Unul dintre cele mai interesante și semnificative fenomene culturale românești ale perioadei a fost formarea și lansarea, drumul spre maturitate al *generației culturale '80.* Putem vorbi de o generație culturală datorită convergențelor formative într-un interval de timp și un context social-politic și de civilizație date dintr-un mediu intelectual comun, datorită reacțiilor asemănătoare

[14] Adrian Guță, *Generația ’80 în artele vizuale*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, p. 44.
[15] *Ibidem*, p. 47.
[16] Ion Frunzetti, „Expozițiile regionale 1970. București, pictura”, în *Arta Plastică* (București), 1971, nr. 2, p. 19.

la un anume context, opțiunilor de lectură identice sau apropiate, de cultură filmică și muzicală[17].

Așadar, la începutul anilor ’70 ai secolului al XX-lea, contactul destul de scurt, dar fertil al mediului artistic românesc cu contextul cultural european a dat naștere rapid unor semne promițătoare în arta momentului, când o producție de nivel internațional își face apariția, confirmată de altfel și de expoziții organizate în străinătate, și de câteva premii internaționale obținute de artiștii români (la Paris, Edinburgh, Berlin etc.).[18]

Dar această inflorescență nu va avea timp să se împlinească complet în cei câțiva ani de „liberalism socialist”, autorizat de regim din rațiuni politice pe care intelectualii nu pot nici să le înțeleagă în adevărata lor motivație, nici să le influențeze. În cuvintele unui critic literar din epocă, „scurta perioadă de slăbire relativă a controlului din anii 1965-1971, adică retragerea aparentă și parțială a partidului din anumite sectoare ale vieții sociale, a arătat tuturor că multe lucruri puteau fi realizate (și încă mult mai bine) fără intervenția directă a partidului. Dar partidul nu poate admite că ceva este posibil în această lume fără el, în afara «liniei» sale și a controlului său... Partidul a «simțit» deci că s-a creat în epocă un sentiment periculos, sentimentul că se poate trăi mai bine într-o lume depolitizată... fără ajutorul omniprezent al activistului de partid”[19].

Evoluția politică fiind cea care decide destinul domeniului artistic într-un sistem totalitar, semne premergătoare ale unei noi închideri culturale se anunță odată cu „tezele din iulie” 1971, moment în care Ceaușescu, întors dintr-o vizită oficială în China comunistă și alte țări asiatice, decide să impună o „revoluție culturală” de tip chinezesc și în România. Cum arată istoricul Vlad Georgescu, aceste „teze din iulie” împing cultura română înapoi cu zece ani, pentru că reiau formule ideologice dure care păreau uitate de multă vreme.[20]

„Tezele” critică astfel „ideologia burgheză și mentalitățile retrograde, străine principiilor eticii comuniste și spiritului de partid”, atacă „comoditatea călduță, mic-burgheză” a intelectualilor și concepțiile lor „liberalist anarhice, supunându-se la tot ce provine din străinătate și în special din Occident”, afirmând, în același timp, „dreptul clasei muncitoare de a interveni atât în literatură cât și în artele plastice și în muzică”, ca și dreptul acesteia „de a admite numai ceea ce corespunde socialismului, intereselor patriei noastre socialiste”... Sigur că prin „clasa muncitoare” se înțelege întotdeauna, într-un regim comunist, de fapt aparatul activiștilor de partid. Tot în „tezele din iulie” din 1971 se spune în mod clar: „Țara are nevoie de activiști și munca intelectualilor nu se justifică

[17] Adrian Guță, *Revista Arta. O scurtă istorie*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2015, p. 29.
[18] Arhivele Naționale ale României, *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)*, București, 2007, p. 13.
[19] *Ibidem*, p. 16.
[20] *Artistul și puterea. Ipostaze ale picturii românești in perioada 1950-1990,* catalog expoziție Biblioteca Națională a României, de Ruxandra Garofeanu, Dan Hăulică, Paul Gherasim, București, Editura Art Society, 2012, p. 11.

decât ca activism în slujba Partidului”[21].

Între 1971 și 1974, se observă tot mai multe semne ale reapariției „cultului personalității”, ca și cele ale orientării clasei conducătoare către un regim prezidențial, întronat *de facto* în 1974, odată cu alegerea lui Nicolae Ceaușescu ca primul președinte al Republicii Socialiste România. Începând cu această dată, edificarea conștientă a „mitului Conducătorului” este pusă în lucru de ideologii regimului, prin mijloacele unei culturi oficiale din nou ofensive. Propaganda prin mass-media, expozițiile colective de artă, volumele colective de literatură „omagială” și albumele colective de artă „în omagiul Conducătorului” se multiplică spre finele anilor ’70. Această situație va închide din nou domeniul cultural în chingile constrângătoare, deși mai puțin brutale decât înainte, ale unei mentalități staliniste regăsite[22].

Altfel spus, în fața unei culturi independente din ce în ce mai influente în raport cu cultura oficială, partidul tinde să micșoreze drastic spațiul de libertate acordat oamenilor de cultură și să asedieze instituțiile culturale deja existente. Astfel, declanșează din nou lupta pentru controlul simbolic-ideologic al producției artistice, în timp ce oamenii de litere și de artă vor fi obligați să facă eforturi disperate pentru a-și pune spațiul profesional la adăpost de asalturile neîncetate ale intelectualilor ideologici, de partid[23].

Cu toate acestea, de-a lungul anilor ’70 ai secolului al XX-lea, grație acestor eforturi din ce în ce mai dificile, premisele unei producții artistice independente și diversificate, înrădăcinate în această scurtă perioadă de deschidere liberală, continuă să dea naștere la acțiuni, opere și expoziții destul de spectaculoase, ținând cont de structurile culturale oficiale din ce în ce mai orientate către naționalism. Aceste manifestări artistice de calitate vor da iluzia, pentru o vreme, că raportul mai flexibil dintre puterea totalitară și câmpul artistic nu s-a schimbat. Dar către finele deceniului ’70 atacurile ideologilor oficiali se întețesc. După campania „împotriva experimentului”, declanșată în 1974 și amintind vremea realismului socialist, vine rândul campaniei „pentru umanismul socialist” în 1978 și al „protocronismului” către 1980. Cu toate acestea, rezultatele de bună calitate și câștigurile estetice de la începutul deceniului opt vor fi păstrate și vor reuși să influențeze pozitiv existența unei producții artistice independente, paralelă cu cea oficială, și de-a lungul anilor’80[24].

Istoria a constituit dintotdeauna o bogată sursă de inspirație pentru artiști din toate domeniile, incluzând și banda desenată. După instaurarea regimului

---

[21] Călin Dan, Kiraly Iosif, Oroveanu Anca, Radu Magda (coord.), *Arta in România între anii 1945-2000. O analiză din perspectiva prezentului*, București, Fundația Noua Europă / Colegiul Noua Europă, Editura UNArte, MNAC, 2016, p. 33.

[22] *Ibidem*, p. 39.

[23] Dan Drăghia, Dumitru Lăcătușu, Alina Popescu, *Uniunea Artiștilor Plastici în documente de arhivă*, București, Editura Universității din București, 2016, p. 33.

[24] Alexandra Titu, *Experimentul în arta românească după 1960*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 111.

comunist în România, noile reviste pentru copii nu abordează sub nicio formă subiecte istorice, până în 1957. Și banda desenată, ca oricare altă formă de exprimare artistică din acele vremuri, a fost profund și dureros marcată de intervenția politicului[25].

În ultimii ani ai regimului Gheorghiu-Dej și primii ai regimului Nicolae Ceaușescu, doctrina internaționalismului proletar este înlocuită treptat de cea a naționalismului autohton, respectând însă la literă doctrina comunistă și indicațiile aparatului de partid și de stat. Astfel, scriitorii-scenariști și conducătorii revistelor pentru copii au primit sarcină de partid să scrie, respectiv să publice romane, nuvele, povestiri și benzi desenate cu tematică istorică[26].

De exemplu, sunt promovați doar conducători și domnitori de dinainte de anul 1859, care s-au bătut pentru patrie, contra vrăjmașilor externi (în general, turcii și tătarii), dar și contra boierilor autohtoni, de cele mai multe ori trădători și vânduți străinilor. Sunt glorificați, astfel, conducătorii agreați de partid, precum: Burebista, Decebal, Basarab I, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu, Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu, Alexandru Ioan Cuza, iar figurile lor sunt preluate și în benzile desenate. Așadar, benzile desenate din România comunistă au servit multă vreme ca subtile instrumente de propagandă ideologică, menite să-i amăgească pe tinerii cititori cu binefacerile noului regim, să rescrie istoria recentă sau mai îndepărtată a românilor[27].

Astfel, între 1947 și 1953 au apărut revistele „Licurici", „Pogonici" și „Pionierul". Imediat după moartea lui Stalin, în martie 1953, ele și-au schimbat numele (dar nu și conținutul și mai ales nu caracterul ideologic) în „Cravata Roșie", „Luminița" și, respectiv, „Scânteia Pionierului". Următoarea schimbare datează din 1967 – Nicolae Ceaușescu venise la putere de doi ani, în locul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, decedat în 1965. Astfel, au dispărut „Scânteia Pionierului" și „Cravata Roșie" și locul lor pe piața publicațiilor pentru elevi a fost luat de săptămânalul „Cutezătorii". Ultima schimbare s-a produs în 1980, când revista „Arici Pogonici" este înlocuită de „Șoimii Patriei"[28].

În toată această perioadă, autorii de benzi desenate au avut aprobarea să abordeze strict doar patru genuri ale benzii desenate: cea de actualitate, cu școlari, pionieri și muncitori, banda desenată umoristică, de multe ori cu personaje antropomorfe, BD science-fiction și BD istorică. Banda desenată istorică nu a avut drept de cetate în revistele românești decât după denunțarea dictaturii lui Stalin, la Congresul PCUS de la Moscova, din februarie 1956. Dar, după această

[25] Radu Popica, Anca Maria Zamfir, *Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)*, catalogul Editurii Muzeului de Artă Brașov, Brașov, 2011, p. 9.
[26] *Ibidem*, p. 12.
[27] Petre Oprescu, *Contact cu arta*, București, Editura Tehnică Agricolă, 1994, p. 18.
[28] Dan Drăghia, Dumitru Lăcătușu, Alina Popescu, *Uniunea Artiștilor Plastici în documente de arhivă*, București, Editura Universității din București, 2011, p. 55.

dată, nu mai există publicație românească pentru copii care să nu publice benzi desenate istorice[29].

În revista „Cutezătorii", între 1967 și 1989, apar an de an seriale de benzi desenate care îi au ca protagoniști pe domnitorii menționați mai sus, precum și acțiuni care se derulează în timpul domniilor acestora. La Editura Ion Creangă, înființată în 1970, au apărut cele mai multe dintre cărțile de BD editate în perioada socialistă, aproximativ 50 de albume. Dintre ele, un sfert sunt de BD istorice. Dintre acestea, cele mai multe au scenariile semnate de Radu Theodoru, romancier apreciat în epocă. Scenariile erau adaptate, în majoritate, după propriile sale romane și povestiri, pe care le va oferi spre ilustrare mai multor desenatori. Albumele au apărut în tiraje uriașe, fapt care subliniază în egală măsură importanța acordată de autoritățile culturale acestui gen BD, dar și că ele erau foarte apreciate de cititori:

- 1969 – *Șoimii Moldovei*, desenator Puiu Mânu, tiraj 48.000 de exemplare[30];
- 1970 – *Asediul*, desenator Dumitru Dobrică, tiraj 36.000 exemplare;
- 1973 – *Menumorut, stăpânul Biharei*, desenator Braum Ladislau, tiraj 45.000 exemplare;
- 1973 – *Posada*, desenator Ion Deak – Cluj, tiraj 30.000 exemplare;
- 1973 – *Ion Vodă Cumplitul*, desenator Puiu Mânu, tiraj 48.000 exemplare;
- 1977 – *Călugăreni*, desenator Sandu Florea, tiraj 77.000 exemplare;
- 1979 – *Misiune de sacrificiu*, desenator Sandu Florea, tiraj 80.000 exemplare.

Cel mai memorabil personaj de bandă desenată istorică este viteazul *Dan Buzdugan*, ostaș al Măriei Sale Mihai Viteazul, care luptă contra turcilor cu două buzdugane. Aventurile sale, imaginate de scriitorul Dumitru Almaș, au apărut în revista „Cutezătorii" sub forma a patru episoade desenate de maeștri ai BD-ului românesc. Dar personalitatea care apare cel mai des în banda desenată istorică românească este *Burebista*:

- în 1978, în revista „Luminița", desene de Ion Mihăescu, scenariu de Dumitru Almaș;
- în 1979 și 1980, în revista „Cutezătorii", desene de Sandu Florea, respectiv de Valentin Tănase;
- sub formă de album – *Burebista – Regele Dacilor, Decebal – Vulturul Carpaților*, scenariu Radu Theodoru, desenator Sandu Florea, tot în 1980[31].

---

[29] Radu Ionescu, *Uniunea Artiștilor Plastici din România*, București, Editura UAP, 2003, p. 59.

[30] Petre Oprea, *Două perioade din istoriografia artei românești moderne și contemporane*, București, Editura Maiko, 2001, p. 71.

[31] Mariana Petrașcu, „Pictura și grafica militantă în România lui Nicolae Ceaușescu", în *Arta Plastică* (București), 1991, nr. 9, p. 29.

În 1980, statul român va organiza un grandios jubileu, „2050 de ani de la întemeierea de către Burebista a statului unitar și centralizat geto-dac”, iar politrucii vor profita de eveniment pentru a-l integra în cultul personalității conducătorului statului român, Nicolae Ceaușescu. „Pentru a-i face pe plac Conducătorului, cercetătorii de la Institutul de Istorie al PCR au reinventat biografia regelui dac. Burebista a fost transformat într-un Nicolae Ceaușescu al Antichității. Iar Ceaușescu, într-un Burebista al sfârșitului de secol XX”, scria Zoe Petre în articolul „Cum au reinventat istoricii comuniști biografia lui Burebista”[32].

Cinematografia românească va lansa filmul *Burebista*, Poșta Română va emite seria de timbre *Burebista*, iar desenatorii români vor primi sarcina să realizeze biografia oficială – în benzi desenate – a marelui conducător geto-dac. Cei patru regi ai României moderne sunt complet ignorați de banda desenată istorică românească din timpul socialismului. Accentul este pus pe masele anonime care au făurit istoria sau pe eroi – oameni obișnuiți care s-au sacrificat pentru binele semenilor lor, cum a fost, de exemplu, „Eroina de la Jii”, Ecaterina Teodoroiu[33].

În 1977, în contextul aniversării a 60 de ani de la bătălia de la Mărășești, Vintilă Mihăescu (desenator) și Costache Anton (scenarist) narează în imagini povestea Mariei Zaharia, o fetiță de 12 ani care este împușcată de nemți în timp ce ajuta Armata română. În fine, în 1987, revista „Cutezătorii” publică banda desenată *Grenadierul*, desenată de Puiu Mânu, după un scenariu scris de Petru Demetru Popescu, și care narează povestea soldatului Constantin Mușat, care, deși își pierduse brațul stâng în luptă, a refuzat să fie demobilizat și a continuat să lupte, specializându-se în aruncatul grenadelor, până a fost împușcat de nemți în timpul bătăliei de la Oituz, în 1917[34].

Un observator atent al istoriei benzii desenate românești va remarca faptul că au fost publicate în perioada comunistă foarte puține benzi desenate istorice care au abordat subiectul Primului Război Mondial și pe cel al Unirii de la 1918 (unirea cu Transilvania, Basarabia și Bucovina nu există pentru scenariștii BD de atunci), mult mai puține decât cele consacrate celui de-Al Doilea Război Mondial, apărute în aceeași perioadă. Partidul Comunist din România, înființat în 1921 și interzis în 1924 de guvernul liberal, cu acceptul Regelui Ferdinand, nu doar că nu avusese nicio contribuție la Unirea cu Transilvania, dar nici nu recunoștea Unirea cu Basarabia și militase pentru alipirea Bucovinei la Ucraina și a Dobrogei la Bulgaria. Așa încât, subiectul Primul Război Mondial nu putea servi propagandei comuniste, spre deosebire de cel de-Al Doilea, care a condus la instaurarea regimului comunist în țara noastră vreme de mai bine de 40 de ani[35].

---

[32] *Ibidem*, p. 31.
[33] Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx...*, p. 118.
[34] *Ibidem*, p. 122.
[35] Mircea Grozdea, *Arta în perioada comunistă*, București, Editura Paleus, 1995, p. 86.

De altfel, din toată perioada războiului care, pentru România, a început pe 22 iunie 1941, cu celebrul ordin al Mareșalului Ion Antonescu, „Ostași, vă ordon, treceți Prutul!”, și s-a încheiat pe 9 mai 1945, banda desenată românească acoperă doar anul 1944 și în special vara-toamna acestui an, respectiv insurecția de la 23 august și luptele de eliberare a României de sub ocupația armatei germane. Toate aceste benzi desenate hiperbolizează rolul partizanilor comuniști care au sabotat mașina de război nazistă și al brigăzilor muncitorești care ar fi luptat cot la cot cu soldații români pentru eliberarea României[36].

Deși lovitura de stat de la 23 august 1944 (sub denumirea de insurecție, evident) este menționată de numeroase ori, niciun autor BD român nu s-a încumetat s-o ilustreze sub formă de bandă desenată, pentru că ar fi trebuit menționat Regele Mihai. Merită precizat și faptul că, de asemenea, nicio bandă desenată nu menționează faptul că diviziile românești au luptat pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei.

Este momentul să precizăm că banda desenată istorică românească a fost una dintre cel mai atent supravegheate și cenzurate de ideologii de partid. Unii desenatori își amintesc și azi cu câtă severitate redactorii-șefi ai revistei „Cutezătorii” și instructorii (cenzorii) de la Consiliul Culturii și Educației Socialiste urmăreau ca nu cumva desenele să sugereze o cruce[37].

Biserici, preoți și călugări nu au apărut niciodată în lucrările de istorie contemporană (doar în cele din perioada feudală). De asemenea, la lucrările în culori se urmărea cu multă atenție ca nu cumva să apară una lângă alta culorile roșu, alb, verde – adică steagul Ungariei.

În mod straniu, trebuie menționat și faptul că niciodată un secretar sau un activist de partid nu a fost personaj al vreunei benzi desenate românești și chiar Nicolae Ceaușescu, conducătorul României, apare – nenumit – doar în două lucrări, care narau tinerețea revoluționară a acestuia. În ciuda calităților grafice deosebite și a scenariilor incitante, trebuie recunoscut faptul că banda desenată istorică (mai ales cea care abordează istoria recentă – Al Doilea Război Mondial) a fost concepută de ideologii comuniști din perioada 1960-1989 drept un instrument de propagandă[38].

După schimbarea de regim din decembrie 1989, libertatea de expresie a cuprins și autorii de benzi desenate de la noi, care, pentru prima oară, au abordat subiecte și tematici noi și îndrăznețe. Dar banda desenată istorică a intrat iar într-un con de umbră, și doar aniversarea centenarului începutului Primului Război Mondial (1914) și al Unirii (1918) au redirecționat interesul autorilor spre acest gen al literaturii desenate. Dintre aceștia, scenaristul Marius Leștaru și desenatorul Puiu Mânu, plecând de la emisiunea TV a istoricului Adrian Cioroianu, „5 minute de istorie”, au publicat vreme de patru ani, între 2014-2018,

[36] *Ibidem*, p. 90.
[37] *Ibidem*, p. 93.
[38] *Ibidem*, p. 96.

în paginile noii reviste „Cutezătorii”, scurte episoade din serialul „Istoria e cea mai frumoasă poveste... în benzi desenate”. Cei doi autori reconstituie pentru cititorii interesați episoade mai puțin cunoscute, sau chiar uitate, din istoria României, majoritatea niciodată abordate de autorii BD români. Într-unul dintre episoade, la 100 de ani de la moartea sa, apare ca personaj însuși Regele Carol I al României – justă revanșă a istoriei.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale ale României, *PCR și intelectualii în primii ani ai regimului Ceaușescu (1965-1972)*, București, 2007.

Artistul și puterea. Ipostaze ale picturii românești in perioada 1950-1990, catalog expoziție Biblioteca Națională a României, de Ruxandra Garofeanu, Dan Hăulică, Paul Gherasim, București, Editura Art Society, 2012.

Burakowski, Adam, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989*, Iași, Editura Polirom, 2011.

Cârneci, Magda, *Artele plastice in România 1945-1989. Cu o addenda 1990-2010*, ediția a II-a revăzută, adăugită și ilustrată, Iași, Editura Polirom, 2013.

Cioroianu, Adrian, *Ce Ceaucescu qui hante les Roumains. Le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste (deuxième édition révisée),* Bucharest, Éditions Curtea Veche, L'Agence Universitaire de la Francophonie, 2005.

Idem, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismului românesc*, București, Editura Curtea Veche, 2005.

Comisia Prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, *Raport final*, București, Editura Humanitas, 2007.

Dan, Călin, Kiraly, Iosif, Oroveanu, Anca, Radu, Magda (coord.), *Arta in România între anii 1945-2000. O analiză din perspectiva prezentului*, București, Fundația Noua Europă / Colegiul Noua Europă, Editura UNArte, MNAC, 2016.

Drăghia, Dan, Lăcătușu, Dumitru, Popescu, Alina, *Uniunea Artiștilor Plastici în documente de arhivă,* București, Editura Universității din București, 2011.

Idem, *Uniunea Artiștilor Plastici în documente de arhivă*, București, Editura Universității din București, 2016.

Fischer, Marry Ellen, *Nicolae Ceaușescu. A Study in Political Leadership,* Lynne Rienner Publishers, Boulder Colorado, 1992.

Frunză, Victor, *Istoria stalinismului în România*, București, Editura Humanitas, 1990.

Frunzetti, Ion, „Expozițiile regionale 1970. București, pictura”, în *Arta Plastică* (București), 1971, nr. 2.

Grozdea, Mircea, *Arta în perioada comunistă*, București, Editura Paleus, 1995.

Guță, Adrian, *Generația '80 în artele vizuale*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008.

Idem, *Revista Arta. O scurtă istorie*, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2015.

Ionescu, Ghiță, *Comunismul în România*, București, Editura Litera, 1994.

Ionescu, Radu, *Uniunea Artiștilor Plastici din România*, București, Editura UAP, 2003.

Oprea, Petre, *Două perioade din istoriografia artei românești moderne și contemporane*, București, Editura Maiko, 2001.

Oprescu, Petre, *Contact cu arta*, București, Editura Tehnică Agricolă, 1994.

Petrașcu, Mariana, „Pictura și grafica militantă în România lui Nicolae Ceaușescu", în *Arta Plastică* (București), 1991, nr. 9.

Popica, Radu, Zamfir, Anca Maria, *Arta sub comunism. Arta oficială a regimului comunist în colecția Muzeului de Artă Brașov (1945-1989)*, catalogul Editurii Muzeului de Artă Brașov, Brașov, 2011.

Shafir, Michael, *Romania: Politics, Economy and Society*, Boulder, Colorado, Lynne Rienner, 1985.

Titu, Alexandra, *Experimentul în arta românească după 1960*, București, Editura Meridiane, 2003.

V. PORTRETE
V. PORTRAITS

Constantin Diaconovici Loga: de la Școala românească din Pesta, la Preparandia din Arad

Constantin Diaconovici Loga: From the Romanian Confessional School of Pest to the 'Preparandia' of Arad

Dr. Doru SINACI
Asociația „ASTRA arădeană – 1863"
Centrul de Studii de Istorie și Teorie Literară „Ioan Slavici" Arad

Abstract
At the dawn of the 19th century, the Aromanian community in Pest launched a determined campaign to introduce the Romanian language both in the liturgical service and within the confessional 3education. The Romanian Normal School of Pest, a denominational institution entirely financed by the Aromanian community, three-tiered structure of education. The Aromanian community hired Constantin Diaconovici Loga as the first teacher of the school, and he assumed this role between 1808 and 1813. Thereafter, he continued his teaching career at the Preparandia (Teacher Training School) in Arad.

Keywords: *teacher, Romanians, Aromanians, school, language.*

La începutul secolului al XIX-lea, aromânii din Pesta pornesc o luptă susținută în vederea utilizării limbii române atât în serviciul liturgic, cât și la școala confesională care funcționa pe lângă parohia „*Graeco-valachica communitas Pesthiensis*", comunitate recunoscută prin rescript împărătesc încă din anul 1793[1]. În petiția pe care o înaintează directorului școlar din Pozsony, la 27 iulie 1807, aromânii pestani solicită în mod expres confirmarea unei școli confesionale cu predare în limba română, astfel că pe 25 iulie 1808, Locotenența emite Permisul nr. 16194 prin care se întemeiază „*Scola Romanesca normală în libera și krăiasca cetate Pest*"[2].

Școala Normală Românească din Pesta era o școală de tip confesional, fiind susținută integral din fondurile comunității aromâne. Școala funcționa cu trei nivele de studii, respectiv „*începătorii, ceasloviții și psaltireții*" – cum erau

[1] Emil Babeș, *A Budapesti görög oláh egyházközség*, Budapest, 1909, p. 6.
[2] Maria Berényi, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000, p. 26.

denumite clasele în limbajul epocii. Primul dascăl angajat de către comunitatea aromânilor din Pesta a fost Constantin Diaconovici Loga, care a funcționat aici în perioada 1808-1813, după care se mută ca profesor la Preparandia din Arad. Contractul de muncă, redactat în limba germană la 1 noiembrie 1809, între comunitatea aromânilor din Pesta și Constantin Diaconovici Loga, preciza cât se poate de clar obligațiile părților: plata dascălului era în cuantum de 400 de florini pe an, plătiți în patru rate trimestriale, asigurarea unei locuințe în proximitatea școlii pentru a se putea supraveghea în permanență activitatea elevilor și furnizarea a patru stânjeni de lemne pe an pentru încălzire. De cealaltă parte, Constantin Diaconovici Loga se angaja să se supună directorului școlar local și, în lipsa acestuia, curatorului bisericesc, să predea disciplinele de studiu propuse în limbile română, germană, maghiară și latină și să supravegheze buna creștere a elevilor. Anul școlar se întindea din 1 noiembrie, până în 31 august, fiind segmentat în două semestre: semestrul de iarnă, care se încheia pe 31 martie, după care urma semestrul de vară. După fiecare semestru se desfășurau examene publice, în prezența conducătorilor comunității aromânilor din Pesta. Metoda didactică utilizată de către Constantin Diaconovici Loga era cea a pedagogului german Fölbinger, iar disciplinele de învățământ erau: „*Învățătura creștinească*”, „*Lecțiile românești*”, „*Istoria Bibliei*”, „*Învățătura limbii românești*”, „*Ducerea de mână către cinste*”, „*Limba nemțească*”, „*Limba ungurească*”, „*Limba latinească*”, „*Socota sau Aritmetica*” și „*Scrisoarea românească și a altor limbi*”[3].

La fel de importante erau și orele de Religie, predate de către preotul român din Pesta, unde pe lângă mersul slujbelor („*Tipicul*”), se studiau troparele, irmoasele, condacele și stihoavnele care erau cântate de către elevi, sub supravegherea dascălului, la liturghiile duminicale, la cele din zilele de sărbătoare, precum și la slujbele de seară („*vecernie*”) în fața tuturor credincioșilor prezenți. Prin această modalitate practică se putea constata, săptămânal, progresul elevilor și, în final, randamentul dascălului. O mare parte dintre textele liturgice sau didactice utilizate ni s-au păstrat în formă de manuscris, cum este „*Catehismul macedoromân*”, „*Lunariul*” (Mineiul), „*Treinariul*” (Triodul) sau „*Cinzecinariul*” (Penticostarul)[4].

La sfârșitul fiecărui semestru, se publica și un comunicat școlar, cum este cazul celui din 1809, intitulat: „*Însemnarea puselor înainte învățături, cari 31 de școlari în Școala Normală a Nației Românești din Pesta prin cursul de iarnă de la Constantin Diakonovici Loga învățătorul, au învățat, şi acum la publica examinare în luna lui aprilie în 24 de zile Anul 1809, înainte de prînz de la 9 până la 12 ceasuri s-au arătat. În Buda, 1809. La Crăiasca Tipografie a*

[3] Nicola Gavrilovici, „Constantin Diaconovici Loga, dascăl la Școala Normală macedo-română din Pesta în anul școlar 1809-1810”, în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), 1982, nr. 7-9, p. 552.

[4] Maria Berényi, *op cit.*, p. 36, apud Ioan Bianu, G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești,* tomul III, București, Academia Română, 1931, p. 44.

Universității Ungurești”[5]. Rezultatele obținute de către elevi în urma examenului public erau publicate, în același comunicat, pe trei categorii de performanță: eminenți, prima clasă („*I clasă*”) și a doua clasă („*II clasă*”). Tot din aceste publicații școlare ne-au rămas și alocuțiunile de salut rostite de către elevii eminenți la începutul examinărilor publice, cum este cazul elevei „*psaltirețe*” Caterina Zicu („*Zyko*”), rostit la 25 aprilie 1910: „*Înalt dignisiți domni, noao miluiți patroni, noi mulțămim cu aplecăciune pentru bunătatea și răbdarea voastră cu care, prea miluiți ai școalei patroni și alți dignisiți ascultători, îndemnul nostru îl fericiți. Aceasta noao arătată bunătate ne va învăpăia pre noi, ca și în cea venitoare curgere încă și mai mare pășire să facem. Noi vom întrebuința toată diligența și nici o trudă nu vom cruța, ca să putem așteptării domniilor voastre din destul a face. Pînă când, milei domniilor voastre cu aplecăciune ne și cucerim*”[6].

Deosebit de interesant este faptul că dascălul Constantin Diaconovici Loga publică și numele absenților: „*Aqueste preste tot cursul de Èrna nu au umblat la Schola: Maria Derra, Johann Manna, Nahum Derra, Maria Vitali, Sophia Vitaly, Maria Blana și Anastasia Schulya*”[7].

Constantin Diaconovici Loga înființează la Arad, în anul 1815, pe cheltuială proprie, o școală românească în care învățau aproximativ 70 de elevi. Se pare că școala înființată de către Constantin Diaconovici Loga juca rolul de școală de aplicație pe lângă Preparandie, unde viitorii învățători făceau practica didactică[8]. Deosebit de interesant era faptul că la această școală se utiliza grafia latină, astfel că elevii și studenții preparanzi abandonau alfabetul chirilic utilizat până atunci în favoarea celui latin, cu trimitere clară către emanciparea învățământului confesional și a practicii liturgice de sub tutela bisericii sârbe. Mai departe, Constantin Diaconovici Loga demarează o amplă acțiune, pe deplin iluministă, pentru tipărirea de cărți românești, continuând astfel viguroasa mișcare națională declanșată de către colonia aromânească de la Pesta, în slujba căreia se găsise în primul deceniu al secolului al XIX-lea. În „*Chiemarea la tipărirea cărților românești*” din 1821, Constantin Diaconovici Loga schițează un adevărat program cultural național, prin care „*bărbați învățați trebuie să aibă neamul cel ce poftește să se cunoască că este om, după aceasta școli, apoi cărți: că numai aceste trei sînt tot capul lucrului de a se putea lumina neamul*”[9]. În cei 18 ani în care s-a aflat la catedra Preparandiei arădene, Constantin Diaconovici Loga a promovat învățământul în limba română, dar mai ales tipărirea de cărți

---

[5] *Ibidem*, apud Veress Endre, *Bibliografia româno-ungară (1781-1838*), vol. II, București, 1931, p. 173.
[6] Nicola Gavrilovici, *op. cit.*, p. 555.
[7] *Ibidem*.
[8] Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale (1812-2012)*, Arad, Editura NIGREDO, 2012, p. 29.
[9] Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986, p. 185.

românești. „*Ne trebuesc mai departe cărți din care să poată ceti și învăța pruncii*”[10] – afirma Constantin Diaconovici Loga, conștient de necesitatea sincronizării românilor în Europa luminilor: „*așa cum au făcut și alte neamuri care astăzi strălucesc pe fața pământului, așa să facem și noi acum și să ne îmbărbătăm că prea departe am rămas*”[11].

Inițiativa lui Constantin Diaconovici Loga pentru tipărirea de cărți românești a găsit un teren fertil în cancelaria Preparandiei arădene, demersul său fiind împărtășit, iar mai apoi preluat și dezvoltat, de către profesorul Alexandru Gavra. Venit ca profesor preparandial în locul lui Iosif Iorgovici la 1 iunie 1821[12], Alexandru Gavra va sluji catedra acestei prestigioase instituții vreme de 55 de ani (1821-1876), dintre care 14 ani ca director (1848-1849; 1864-1876). Alături de Constantin Diaconovici Loga și de ceilalți profesori preparandiali, Alexandru Gavra semnează în anul 1828 un memoriu adresat forurilor competente pentru înființarea unei tipografii pe lângă Preparandie, în care să se tipărească manuale școlare, cărți pentru luminarea poporului și pentru edificarea limbii. Memoriul profesorilor preparandiali arădeni va întâmpina atât opoziția Vienei, care-și propusese o supraveghere cât mai strictă a tipografiilor din imperiu, cât și a ierarhilor sârbi, care încercau să blocheze orice tentativă de ieșire a românilor ortodocși din Banat, Transilvania și Ungaria de sub tutela Carlovițului. În ceea ce privește opoziția Vienei, aceasta se manifestase încă din anul 1794, când Paul Iorgovici, împreună cu Ioan Molnar Piuariu încercaseră să scoată un ziar românesc la Viena, lucru interzis imediat de către autoritățile imperiale, care își argumentau interdicția motivând că „*periculoasele idei de libertate ale francezilor se propagă cu mare iuțeală, încât orice apare în ziare ușor s-ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce zguduirea opiniei publice*”[13].

Pe lângă reticența imperială în ceea ce privește libertatea tipăririi de cărți și ziare, motivată de frica extinderii Revoluției franceze, profesorii preparandiali arădeni mai aveau de înfruntat încă două zone opoziționale: una venită din partea ierarhilor sârbi, iar cealaltă venită din partea bisericii greco-catolice. Sârbii parcurgeau și ei o perioadă de redeșteptare națională[14], fiind extrem de sensibili la orice tentativă a românilor ortodocși de a păși înspre o eventuală ierarhie proprie. De cealaltă parte, episcopul unit al Oradiei, Samuil Vulcan, se găsea în plină campanie confesională de a-i atrage pe românii din Banat-Crișana către Biserica

---

[10] Ioan Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografie Românească Veche*, tom III, 1809-1830, București, 1936, p. 378.
[11] *Ibidem*.
[12] Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistorului, 1922, p. 45.
[13] Mircea Popa, Valentin Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 21.
[14] Keith Hitchins, *Ortodoxie și naționalitate – Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, prefață prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, traducere preot prof. dr. Aurel Jivi, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995, p. 38.

Greco-Catolică, căutând să descurajeze orice mișcare de întărire a ortodoxiei printre românii din acest spațiu[15]. În pofida acestui context mai mult decât defavorabil, ortodocșii români din Episcopia Aradului reușesc marea performanță de a impune în fruntea eparhiei un episcop român, în persoana lui Nestor Ioanovici, după aproape două decenii de luptă îndârjită. Este primul pas către ieșirea ortodocșilor români de sub tutela ierarhiei sârbești, proces care avea să fie terminat de către marele Andrei Șaguna patru decenii mai târziu.

„*În crăiescul, împărătescul institut pedagogicesc al Naţiei de legea grecească neunite românești din Împărăția Austriei*”[16], Alexandru Gavra elaborează un plan cât se poate de îndrăzneț pentru acea vreme pentru inițierea unei societăți pe acțiuni, cum s-ar numi în zilele noastre, sau a unei „*ortăcii*”, după cum o gândea Gavra, numită *Ateneul românesc și Cabinetul muzelor române*, care să se ocupe cu editarea scrierilor de folos pentru români, cu lățirea cunoștințelor în rândul poporului, cu încurajarea scrierii de cărți românești și, în final, cu difuzarea acestora printre români[17]. Planul „*ortăciei bibliograficești*” este trimis de către Alexandru Gavra la Viena, spre competentă aprobare, în primăvara anului 1833, iar de acolo ia drumul tuturor petițiilor, lăcrămațiilor, plângerilor sau memorandumurilor inițiate de către români în acea vreme: la Consiliul locumtenențial ungar, care-l dirijează către comitatul Aradului, care-l îndreaptă la mitropolia de la Carlovițˌ unde episcopul Ștefan Stratimirovici îl ține în sertare vreme de un an. Răspunsul ierarhului este unul negativ, argumentându-și ostilitatea față de proiectul lui Alexandru Gavra prin temerea față de o posibilă mânuire abuzivă a banilor ortacilor, iar dacă autoritățile prea-înalte vor încuviința, totuși, proiectul dascălului arădean, să nu se admită nicidecum tipărirea cărților românești în alfabet latin. În realitate, nu Gavra, ci autoritățile comitatense arădene propuseseră utilizarea literelor, nu a slovelor, tocmai pentru a-i distanța pe români de slavi și a-i apropia de biserica unită cu Roma. Urmează retrimiterea dosarului către comitat, apoi către Consiliul locumtenențial și, în final, reajunge pe masa împăratului Francisc, în luna septembrie a anului 1834. Proiectul lui Gavra „*dospește*” pe masa împărătească până în luna februarie a anului 1842, când răspunsul parcurge iarăși calea întortocheată a petiționarismului, de data aceasta cu apostila împărătească: în prezent, cererea lui Alexandru Gavra nu mai este de actualitate.

Proiectul lui Alexandru Gavra cuprindea și un ziar, intitulat „*Ateneul românesc*”, proiectul primului număr fiind disponibil astăzi pe site-ul Bibliotecii Județene „*Alexandru D. Xenopol*” Arad, atât în scrierea chirilică originală, cât și transliterat.

[15] *Ibidem*, p. 39.
[16] Cornelia Bodea, „Acum o sută de ani...”, în *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 5, mai 1938, p. 204.
[17] Iosif Pervain, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, p. 241.

BIBLIOGRAFIE

Babeș, Emil, *A Budapesti görög oláh egyházközség*, Budapest, 1909.

Berényi, Maria, *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Giula, 2000.

Bianu, Ioan, Hodoș, Nerva, *Bibliografie Românească Veche*, tom III, 1809-1830, București, 1936.

Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Editura Facla, 1986.

Bodea, Cornelia, „Acum o sută de ani...", în *Hotarul* (Arad), anul V, nr. 5, mai 1938.

Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale (1812-2012),* Arad, Editura NIGREDO, 2012.

Botiș, Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad,* Arad, Editura Consistorului, 1922.

Gavrilovici, Nicola, „Constantin Diaconovici Loga, dascăl la Școala Normală macedo-română din Pesta în anul școlar 1809-1810", în *Mitropolia Banatului* (Timișoara), 1982, nr. 7-9.

Hitchins, Keith, *Ortodoxie și naționalitate – Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, prefață prof. univ. dr. Pompiliu Teodor, traducere preot prof. dr. Aurel Jivi, București, Editura Univers Enciclopedic, 1995.

Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971.

Popa, Mircea, Tașcu, Valentin, *Istoria presei literare românești din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

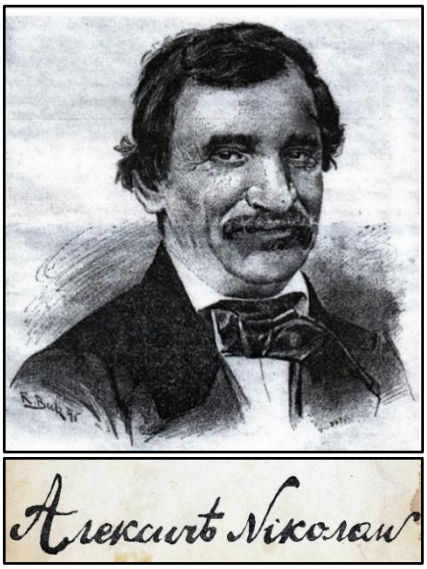
Din viața și opera pictorului Nikola Aleksić

Life and Work of the Painter Nikola Aleksić

Bojidar PANICI (1941-2025)
Colectivul monografic Arad

Abstract
Nikola Aleksić, a painter from Arad, was one of the most gifted church and portrait painters in the Banat region during the 19th century. Over the course of more than four decades – three of which were spent in Arad, he created a vast and valuable body of artistic work. For Serbian and Romanian Orthodox churches, he painted eighteen iconostases, numerous biblical scenes, individual icons, historical scenes, as well as several hundred portraits. Serbian art critics and historians rank him among the most important Serbian painters of the 19th century.

Keywords: *Serbs, painter, church, frescoes, portraitist.*

Pictorul arădean Nikola Aleksić este unul dintre prodigioșii pictori bisericești și portretiști bănățeni din secolul al XIX-lea. În decurs de peste patru decenii, dintre care trei la Arad, a creat o vastă și valoroasă operă artistică. Pentru bisericile ortodoxe sârbești și românești a pictat 18 iconostase, un mare număr de scene biblice, icoane individuale, scene istorice, precum și mai multe sute de portrete. Criticii și cronicarii de artă sârbi îl situează în rândul celor mai valoroși pictori sârbi din secolul XIX. Istoricul de artă Elena Miklosik apreciază: „acest

clasic al picturii sârbe a fost un neobosit creator, dar s-a remarcat și printr-o activitate didactică, formând în jurul său o adevărata școală”[1].

Date biografice, ucenicia, studii, primele lucrări

În literatura de specialitate de limba sârbă se menționează anul 1808, drept anul nașterii lui Nikola Aleksić, fără o datare exactă (luna, data). Viitorul pictor s-a născut în localitatea Stari Bečej din Imperiul Habsburgic, azi districtul Bačka (Bácska, Batschka) de Sud, Serbia. Rămas de mic orfan de ambii părinți, Jovan croitor și Ana, Nikola a fost crescut de fratele mai mare Aleksa, învățător în localitatea Djurdjevo.

Remarcând talentul lui Nikola pentru desen, la începutul anilor douăzeci, fratele Aleksa îl duce la Novi Sad în atelierul lui Arsenije Teodorović, pe atunci cel mai cunoscut pictor sârb, pentru a se iniția în tainele picturii. După moartea mentorului său (1826), Nikola lucrează individual timp de doi ani la Novi Sad, pictând la comandă portrete și tablouri pe teme diverse. Cu banii astfel agonisiți, în toamna anului 1828 pleacă la Viena și se înscrie la Academia de Arte Frumoase. Lipsit de susținere materială, la Viena ca și la Novi Sad, pictează la comandă pentru a-și asigura existența.

În anul 1830 plecă în Italia. La Roma intră în contact cu pictorii germani, membrii ai mișcării nazarinene, promotori ai artei creștine cu rădăcini în Renașterea timpurie. Contactul cu mișcarea nazarineană a avut o influență semnificativă asupra creației artistice a lui Nikola Aleksić. Până în 1834 trăiește în Italia, unde execută la comandă portrete și copii ale unor picturi celebre din muzeele de artă, după care revine pentru scurt timp la Novi Sad. La Sremski Karlovci, reședința Mitropoliei de Karlowitz, copiază portretul mitropolitului Stefan Stratimirović pentru Palatul Episcopiei de Timișoara.

În perioada 1834-1835, execută prima sa lucrare de anvergură – pictează bolta și o parte a iconostasului bisericii sârbești din orașul Mol (actualmente Districtul Banatul de Nord – Serbia). În anul 1836, se stabilește la Kikinda, unde deschide atelier de pictură și execută portrete ale unor localnici. În același an, candidează la concursul pentru pictura iconostasului Catedralei Ortodoxe din Timișoara. Lucrarea a fost acordată pictorului mai experimentat Constantin Daniel. În perioada 1836-1840 execută câteva lucrări importante: la Timișoara pictează portretul episcopului Maksim Manuilović, apoi, în anul 1837, pictează iconostasul biserici românești din Fibiș, iar în anul 1838 execută pictura murală a bisericii sârbești din Sânnicolau Mare. În anul următor (1839), pictează iconostasul și interioarele bisericii sârbești din Oroslamos (Banatsko Arandjelovo, Districtul Banatul de Nord – Serbia). Deja pictor de renume, Nikola Aleksić îl are, de acum și în anii următori, ca ucenic și colaborator pe Jovan Subotić.

[1] Elena Miklosik, „Câteva lucrări ale unor artişti din secolul al XIX-lea,consideraţi (şi) arădeni, aflate în colecţia Secţiei de Artă a Muzeului Banatului”, în *Studii şi Comunicări* (Arad), 1994, nr. II.

În anul 1840, se căsătorește la Timișoara cu Marija Stankić, de religie romano-catolică, fiica unui ofițer din Verona detașat la Timișoara. În același an, la chemarea rudelor din Arad, se stabilește în orașul de pe Mureș, unde va rămâne până la sfârșitul vieții.

Pictorul Nikola Aleksić – locuitor al Aradului

Preotul Ivan Aleksić, nepotul lui Nikola Aleksić, menționează într-o lucrare publicată în *Almanahul Kikindjanin*[2], că bunicul său avea la Arad doi unchi: protopop George Aleksić, preotul Bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel și pe Dimitrije Aleksić, un funcționar (casier-controlor) al primăriei orașului.

Casa pe care o cumpărase Nikola Aleksić în Arad se afla, după cum notează Ivan Aleksić, pe Strada Salcâmului (Akác utca) nr. 6, în imediata apropiere a Bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Această casă există și azi, sub alt număr, pe actuala Strada Iakob Kardos. Într-o parte a clădirii se afla atelierul de pictură. Din anul 1840, timp de peste șaizeci de ani, în această casă au trăit și creat trei generații de pictori din familia Aleksić: Nikola, fiul său Dušan și nepotul Stevan, fiul lui Dušan.

Lucrările executate de Nikola Aleksić în perioada 1834-1871, pentru bisericile ortodoxe românești și sârbești din Banat (România și Serbia) și provincia Bačka (Serbia):

- Bolta și o parte a iconostasului bisericii sârbești din Mol (1834-1835);
- Iconostasul bisericii românești din Cuvin, Județul Arad (1841);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii românești din Sâmbăteni, județul Arad, 1844 (distruse în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial);
- Iconostasul și bolta de deasupra soleei a bisericii sârbești din Sânmartinul Sârbesc, județul Timiș (1845);
- Pictura murală din Biserica Sfinților Apostoli Petru și Pavel (Biserica Sârbească) din Arad (1845-1846), cu scene biblice din Vechiul și Noul Testament, precum și două din istoria Serbiei: Sfântul Sava binecuvântează copii și Regele Stefan Dečanski împarte mila.
- Iconostasul bisericii sârbești din Sânpetru Mare, Județul Timiș (1846);
- Iconostasul bisericii sârbești din Elemir, Districtul Banatul Central, Serbia (1847). Pentru altarul bisericii romano-catolice din aceeași localitate a pictat icoana Maicii Domnului cu Pruncul;
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Novi Kneževac, Districtul Banatul de Nord, Serbia (1848);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Kumane, Districtul Banatul Central, Serbia (1854);
- Iconostasul bisericii sârbești din Karlovo (Novo Miloševo), Districtul Banatul Central, Serbia (1855);

[2] Иван Алексић, *Никола Алексић,* Календар Кикинђанин, Кикинда 1896.

- Iconostasul și pictura murală a bisericii românești din Căpâlnaș, județul Arad (1856);
- Pictura murală, scene biblice, în biserica sârbească din Mokrin, Districtul Banatul de Nord, Serbia (1857);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Klaria (Radojevo), Districtul Banatul Central, Serbia (1858);
- Restaurarea iconostasului și pictura murală, scene biblice, în biserica sârbească din Melenci, Districtul Banatul Central, Serbia (1859);
- Iconostasul bisericii sârbești din Becicherecul Mic, județul Timiș (1861);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Variaș, județul Timiș (1862);
- Iconostasul bisericii catedrale Sfântului Ioan Botezătorul din Arad (1863). Pentru Palatul Episcopiei Ortodoxe Arad, Nikola Aleksić a pictat o icoană de dimensiuni mari, icoana Sfinților Arhangheli Mihail și Gavril.
- Iconostasul bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel (Biserica Sârbească) din Arad (1865-1866). Icoanele de dimensiuni mici, de la baza (soclu) iconostasului și de pe partea laterală a amvonului, mai puțin reușite artistic, au fost executate de ucenicul și fiul său Dušan.
- Iconostasul bisericii românești Sfântul Mare Mucenic Gheorghe din Arad – Micalaca Veche (1867);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Gospodjinci, Districtul Bačka de Sud, Serbia (1868-1869);
- Iconostasul și pictura murală a bisericii sârbești din Ostojićevo, Districtul Banatul de Nord, Serbia (1870-1871). Pe lângă scenele biblice, pictura murală cuprinde și o lucrare cu tematica istorică – Bătălia de la Kosovo Polje din 1389.

Nikola Aleksić a lucrat împreună cu sculptorii în lemn din Arad, frații Mihajlo și Lazar Janić. În Arad, există trei iconostase sculptate de frații Janić și pictate de Nikola Aleksić: iconostasul bisericii Sfinții Apostoli Petru și Pavel, iconostasul bisericii Sfântului Ioan Botezătorul (Vechea Catedrală) și iconostasul bisericii Sfântul Mare Mucenic Gheorghe din Micălaca Veche. A colaborat, de asemenea, cu sculptorul în lemn Mihajlo Kojić din Kikinda.

În decursul îndelungatei sale activități, Nikola Aleksić a avut mai mulți ucenici pe care i-a inițiat în tainele picturii: pe fiul său Dušan, nepotul de frate Jovan Aleksić, Ljubomir Aleksandrović, Aksentije Marodić, Novak Radonić. De remarcat că, în timpul evenimentelor din Arad din anii 1848-1849, unul dintre primii săi ucenici, Jovan Subotić, a fost condamnat la moarte de tribunalul militar al revoluționarilor și executat.

Opera pictorului Nikola Aleksić cuprinde și circa 300 de portrete: portrete de familie, portrete ale persoanelor de diferite vârste, aparținând diferitelor categorii sociale. Portretistica sa, după aprecierea criticilor de artă, aparține stilului

clasic cu influența școlii de pictură vieneze. „Privind tablourile lui Nikola Aleksić, îți face impresia că liniile contururilor șerpuiesc sub culoare. Cu toate acestea, pictura de apartenența metodică a lui Alexici radiază multă căldură. Se poate spune cu drept cuvânt că a fost un mare pictor academic, păstrând în tehnica sa o conduită severă și ordonată”[3], apreciază criticul și istoricul de artă Aurel Cosma.

O parte din portrete au fost pictate în atelierul din Kikinda și în cel din Arad, cele mai multe, însă, în localitățile unde a petrecut perioade de timp mai lungi, executând pictura interioară a bisericilor locale. Astfel, la o familie din Căpâlnaș se păstrează portretul unui țăran român pictat de Nikola Aleksić, pe când lucra la biserica locală.

Cele mai multe dintre portretele realizate de Nikola Aleksić se păstrează în colecțiile muzeelor și galeriilor de artă: Muzeul Național din Belgrad, Galeria de Artă a Matica Srpska din Novi Sad, Muzeul orașului Zrenjanin, Muzeul Orașului Kikinda. Câteva din lucrările sale se păstrează la Muzeul Banatului din Timișoara și Muzeul Vicariatului Sârb din Timișoara. Portretele au fost achiziționate de la colecționari particulari. Multe portrete ale membrilor familiei pictorului au fost donate Galeriei de Artă a Matica Srpska de nepotul pictorului, preotul Ivan Aleksić.

Concluzii

Nikola Aleksić și-a dedicat întreaga viață picturii, în principal picturii bisericești. Activitatea laborioasă timp de peste patru decenii, de cele mai multe ori perioade lungi de timp departe de casă, în condiții nu tocmai prielnice, i-a afectat sănătatea. Nikola Aleksić s-a stins din viață, după cum este consemnat în Registrul de stare civilă al bisericii Sfinților Apostoli Petru și Pavel[4], la Arad, pe data de 2 ianuarie 1872 (stil vechi), la vârsta de 62 de ani, la puțin timp după ce terminase ultima sa lucrare – iconostasul și pictura murală a bisericii din Ostojićevo. Data decesului din Registrul de stare civilă, a cărei autenticitate nu poate fi pusă la îndoială, nu concordă cu data decesului pictorului indicată în literatura de specialitate de limba sârbă: 1 ianuarie 1873. De asemenea, dacă la 2 ianuarie 1872 pictorul era în etate de 62 de ani, anul nașterii nu putea fi 1808, ci, mai degrabă, anul 1809.

BIBLIOGRAFIE

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Colecția Registre de Stare Civilă, Oficiul Parohial Ortodox Sârb, Arad-Centru, *Registru nr. 101/1862-1877, decedați.*

Алексић, Иван, *Никола Алексић,* Календар Кикинђанин, Кикинда 1896.

[3] Aurel Cosma, „Pictura Bănățeană”, în *Luceafărul* (Timișoara), 1939, nr. 5-6.

[4] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, Colecția Registre de Stare Civilă, Oficiul Parohial Ortodox Sârb, Arad-Centru, *Registru nr. 101/1862-1877, decedați.*

Cosma, Aurel, „Pictura Bănățeană”, în *Luceafărul* (Timișoara), 1939, nr. 5-6.

Ferencz, Irma, „Date cu privire la dezvoltarea picturii în orașul Arad și împrejurimile sale în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1968, nr. II.

Јовановић, Миодраг, *Сликарство Темишварске епархије*, Нови Сад 1997.

Коларић, Миодраг, *Никола Алексић,* Српска енциклопедија, http://srpskaenciklopedija.org (accesat în 9.09.2023).

Микић, Олга, *Никола Алексић,* Српски биографски речник, Матица Српска, https://maticasrpska.org.rs (accesat în 9.09.2023).

Miklosik, Elena, „Câteva lucrări ale unor artiști din secolul al XIX-lea,consideraţi (și) arădeni, aflate în colecţia Secţiei de Artă a Muzeului Banatului”, în *Studii și Comunicări* (Arad), 1994, nr. II.

Николајевић, Миливој, Микић, Олга, *Дело Николе Алексића,* Каталог изложбе Галерије Матице српске, Нови Сад 1974.

Поповић, Вукица, *Никола Алексић (1808-1873)*, Народни музеј Зрењанин и Кикинда, 1965.

ANEXE

Câteva scene biblice din Vechiul și Noul Testament în naosul Bisericii Cuvioasa Parascheva din Căpâlnaș

Domnul Iisus Hristos, detaliu

Dumnezeu Savaot

Jertfa lui Avraam

Întâmpinarea Domnului Iisus Hristos

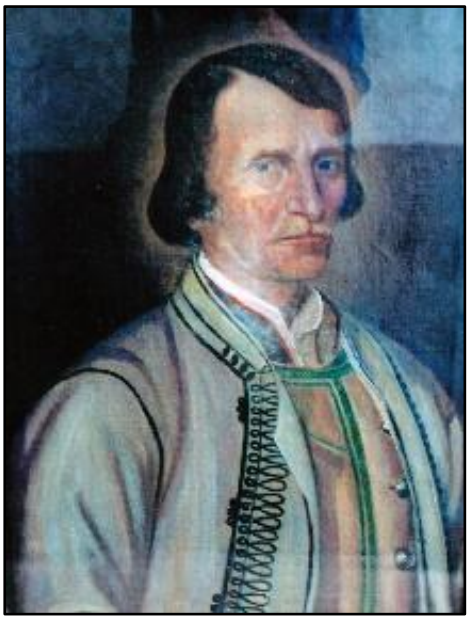

Sfânta Treime

Înălțarea la cer a Domnului Iisus Hristos

Din portretistica lui Nikola Aleksić

Țaran român din Căpâlnaș

Jelena Vilovski

Maior Jovan Vilovski

Dama în alb

Dimitrie Bibić

Un tribut pentru libertate numit Avram Iancu

A Tribute to Freedom Named Avram Iancu

Paul KRIZNER
Prof. dr., director la Şcoala Gimnazială Grăniceri, jud Arad

Abstract
Throughout history, there have been many periods when the fervent desire of a people has succeeded in altering the course of events or at least sparking a movement toward change and emancipation. Yet, often those who champion such causes and take bold actions meet tragic ends, betrayed or marginalized by their own compatriots. This is also true for Avram Iancu, the man who breathed life and hope into the Romanian people, long oppressed for centuries. However, his fate was to be cast aside, left on the doorstep of the authorities, burdened by his pain and suffering. The price Avram Iancu paid was immense and dramatic: his life itself was the ultimate tribute.

Keywords: *Avram Iancu, tribute, sacrifice, national identity.*

Argument

Nu puține sunt perioadele în istorie când un țel, o dorință arzătoare a unui popor a reușit să schimbe cursul istoriei sau cel puțin să declanșeze o nevoie de schimbare sau emancipare, însă uneori cei care au astfel de idei și întreprind asemenea acțiuni mor fie trădați, fie marginalizați de compatrioții lor.

Acest lucru putem spune și despre Avram Iancu, omul care a dat viață și speranță poporul român oropsit de secole, însă care a sfârșit pe prispa casei cântându-și durerea și suferința.

Tributul pe care l-a plătit Avram Iancu a fost prea scump, prea dramatic, a fost tributul vieții sale.

Preliminarii

Avram Iancu (1824-1872) a fost o personalitate marcantă a istoriei românești, cunoscut mai ales pentru rolul său în timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania.

Născut în satul Vața de Sus, comitatul Hunedoara, Avram Iancu provenea dintr-o familie de țărani care i-a oferit o educație aleasă, cu studii de drept și filosofie, ceea ce l-a ajutat să devină un lider carismatic al românilor din Transilvania[1].

[1] Gheorghe Lițiu, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, Arad, Tipografia Diecezană, 1947, p. 18.

Activitatea politică și rolul în Revoluția de la 1848

În contextul revoluțiilor europene din 1848, Avram Iancu a fost un fervent susținător al drepturilor naționale ale românilor. El a organizat și condus lupta pentru emanciparea națională și socială a românilor din Transilvania, care erau discriminați de autoritățile austro-ungare. A fost ales ca lider al mișcării revoluționare și a reușit să adune în jurul său un număr mare de susținători, mobilizându-i în lupta pentru libertate și egalitate[2].

Avram Iancu a fost o figură emblematică a Revoluției de la 1848 în Transilvania, având un rol semnificativ în mișcările naționale românești din acea perioadă. Activitatea sa politică a fost marcată de dorința de a obține drepturi pentru românii din Transilvania, care se aflau sub stăpânirea Imperiului Austriac.

Revoluția de la 1848 a fost o mișcare socială și politică amplă, care a avut loc în întreaga Europă, incluzând și Imperiul Austriac. În Transilvania, românii se confruntau cu discriminări și neajunsuri în fața altor naționalități, cum ar fi maghiarii și sașii. În acest context, Avram Iancu s-a ridicat ca lider al unei mișcări care promova drepturile și libertățile românilor.

Mobilizarea comunității românești de către tribunul Iancu s-a desfășurat cu ușurință, dacă ținem seama de suferințele acestui popor. Avram Iancu a fost capabil să mobilizeze românii din Transilvania, organizând adunări în care se discuta despre drepturile naționale și sociale ale românilor. A promovat ideea unității românilor și a conștientizării identității naționale.

Avram Iancu a fost și lider militar, organizând grupuri de voluntari care să apere comunitățile românești împotriva atacurilor venite din partea forțelor maghiare, care încercau să impună dominația asupra întregii regiuni. A condus mai multe acțiuni militare în apărarea românilor și a fost un simbol de rezistență.

Deși a fost mai cunoscut pentru activitatea sa militară, Iancu a participat și la negocieri cu autoritățile austriece și cu liderii altor naționalități. A încercat să obțină recunoașterea drepturilor românilor și să promoveze ideea autonomiei pentru Transilvania[3].

După înăbușirea revoluției, Avram Iancu a fost nevoit să se retragă și a trăit o perioadă în exil. Cu toate acestea, figura sa a rămas simbolică pentru lupta românilor pentru drepturi și libertăți. Moștenirea sa se regăsește în continuarea luptei pentru unitatea națională și drepturile românilor în contextul istoric[4].

Avram Iancu a avut un rol crucial în Revoluția de la 1848 din Transilvania, fiind un lider carismatic, care a luptat pentru drepturile românilor. Activitatea sa politică și militară a contribuit la conștientizarea identității naționale românești și a pus bazele unor mișcări ulterioare pentru unitatea

[2] Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 141 și p. 171.
[3] Ștefan Pascu, *Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir*, București, Editura Meridiane, 1972, p. 89.
[4] Marin Mihalache, *Avram Iancu, erou al cauzei naționale*, București, Editura Libra, 1992, p. 121.

națională. Figura sa rămâne un simbol al luptei pentru libertate și dreptate în istoria românească.

Contribuții și realizări

În prima jumătate a secolului XIX, Transilvania se afla sub dominația Imperiului Habsburgic, iar românii, care constituiau o populație semnificativă din punct de vedere numeric, se confruntau cu o serie de discriminări și limitări ale drepturilor lor. Această perioadă a fost marcată de un puternic sentiment național, generat de mișcările revoluționare din Europa. Revoluția de la 1848 a fost un moment crucial, oferind oportunitatea românilor de a-și exprima aspirațiile naționale[5].

Avram Iancu s-a implicat activ în mișcarea revoluționară din Transilvania, devenind unul din liderii acesteia. El a organizat și condus mai multe acțiuni împotriva autorităților imperiale, având ca scop obținerea unor drepturi politice și sociale pentru români. În vara anului 1848, Iancu a reușit să mobilizeze românii din zonele rurale, formând o armată de voluntari care luptau pentru emanciparea națională.

Un aspect esențial al activității sale a fost redactarea și promovarea „Petiției naționale", un document prin care românii solicitau drepturi egale în fața legii, recunoașterea naționalității și dreptul de a-și administra singuri afacerile. Această petiție a fost un pas important în consolidarea conștiinței naționale și a unității românilor.

Pe lângă activitatea sa politică, Avram Iancu a jucat un rol important și în domeniul cultural. El a promovat educația în limba română și a susținut dezvoltarea culturii românești. A sprijinit apariția de publicații în limba română și a fost un fervent susținător al unității naționale prin cultură. Iancu a înțeles că emanciparea națională nu se poate realiza doar pe cale politică, ci și prin educație și cultură.

Contribuția lui Avram Iancu la emanciparea națională a românilor din Transilvania a avut un impact solid. El a devenit un simbol al luptei pentru drepturile românilor și a inspirat generații întregi. După moartea sa, figura lui Iancu a fost idealizată, devenind un erou național, iar activitatea sa a fost inclusă în istoria națională ca un exemplu de devotament față de cauza românească[6].

În prezent, Avram Iancu este omagiat în întreaga țară, iar numele său este asociat cu lupta pentru libertate și dreptate. Monumente, muzee și evenimente culturale îi onorează memoria, subliniind importanța sa în istoria națională[7].

Avram Iancu a fost o personalitate complexă, a cărei contribuție la emanciparea națională a românilor din Transilvania a fost esențială. Prin acțiunile

---

[5] Marin Badea, Gheorghe I. Badea, *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 78.
[6] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Cluj-Napoca Editura Dacia, 1998, p. 167.
[7] Viniciu Gafița, *În căutarea lui Avram Iancu*, Timișoara, Editura Facla, 1989, p. 89.

sale politice și culturale, el a reușit să mobilizeze și să inspire o întreagă națiune în căutarea libertății și a drepturilor sale. Moștenirea sa continuă să fie relevantă și astăzi, oferind o lecție despre importanța unității, identității și demnității naționale.

Avram Iancu a fost un strateg militar talentat, conducând forțele române în mai multe bătălii împotriva armatei maghiare. De asemenea, el a fost un apărător al unității românilor, promovând ideea de solidaritate între diferitele grupuri etnice din Transilvania. Iancu a participat activ la redactarea unor petiții care solicitau drepturi egale pentru români, precum și la formarea unor unități militare române.

Declinul și moartea lui Avram Iancu

Revoluția de la 1848 a fost un moment crucial pentru Europa, incluzând și teritoriile locuite de români. În Transilvania, Avram Iancu s-a ridicat ca un simbol al aspirațiilor naționale, luptând pentru emanciparea românilor din fața opresiunii austro-ungare. Cu toate acestea, după înfrângerea revoluției și restabilirea ordinii monarhice, sănătatea lui Iancu a început să se deterioreze.

După înfrângerea mișcării revoluționare, idealurile pentru care Avram Iancu și susținătorii săi au luptat au fost abandonate. Odată cu restabilirea autorității austriece, românii din Transilvania s-au confruntat cu noi reprimări, iar Avram Iancu a fost nevoit să se retragă din viața politică activă[8].

Revoluția lui Avram Iancu a fost, în cele din urmă, înfrântă. În 1849, forțele imperiale austriece au intervenit decisiv, restabilind ordinea și reprimând mișcările revoluționare. Liderii revoluției, inclusiv Iancu, au fost persecutați. Deși nu a reușit să-și atingă scopurile, revoluția a avut un impact semnificativ asupra conștiinței naționale românești și a pus bazele viitoarelor mișcări pentru independență și unitate națională.

După revoluție, Iancu a devenit o figură controversată, fiind privit cu suspiciune atât de autoritățile austriece, cât și de liderii unguri. Această izolare a dus la o pierdere a influenței sale și la scăderea sprijinului popular.

Avram Iancu a avut de înfruntat și dificultăți personale, inclusiv probleme de sănătate și crize financiare. Aceste probleme au contribuit la declinul său atât pe plan personal, cât și profesional.

În perioada post-revoluționară, mișcarea națională română a fost dezbinată, iar Iancu nu a reușit să contureze o strategie coerentă pentru a reînvigora lupta pentru drepturile românilor. Rivalitățile interne și lipsa unui lider cu viziuni unitare au dus la stagnarea mișcării.

Declinul lui Avram Iancu nu a însemnat doar o pierdere personală, ci a avut și implicații semnificative asupra mișcării naționale românești. Fără un lider puternic ca Iancu, românii din Transilvania au fost nevoiți să caute noi căi de

[8] Dumitru Titus Popa, *Avram Iancu sau Întemeierea prin jertfă*, București, Editura Albatros, 1984, p. 45.

organizare și mobilizare. Aceasta a dus la apariția unor noi lideri și mișcări, dar și la o fragmentare a aspirațiilor naționale.

Declinul lui Avram Iancu este o poveste tristă, dar importantă în contextul istoriei naționale românești. Deși a avut un impact semnificativ asupra mișcării naționale, circumstanțele istorice și personale l-au împiedicat să-și continue lupta cu aceeași intensitate. Moștenirea sa rămâne, însă, un simbol al dorinței de libertate și identitate națională, inspirând generații întregi de români în căutarea drepturilor și a recunoașterii lor.

Revoluția de la 1848 a fost un moment de efervescență politică și socială în Europa, iar Transilvania nu a fost o excepție. Românii din Transilvania, care constituiau cea mai mare parte a populației, se confruntau cu o serie de discriminări și nedreptăți în fața autorităților austro-ungare. Avram Iancu a fost ales lider al mișcării revoluționare din Transilvania, având rolul de a organiza și mobiliza românii în lupta pentru drepturile lor. Revoluția a fost caracterizată prin idealuri de libertate, naționalism și reforme sociale[9].

Cu toate că revoluția a început cu un val de entuziasm și speranță, în cele din urmă a fost suprimată, iar idealurile de emancipare au fost înfrânte. În această perioadă tumultoasă, Avram Iancu a devenit un simbol al rezistenței românești, dar și un om care a avut de suferit din cauza înfrângerii cauzei sale[10].

Ultimii ani ai vieții lui Avram Iancu

După eșecul revoluției, Avram Iancu a fost nevoit să se retragă în munți, unde s-a ascuns pentru o vreme. Autoritățile austriece l-au declarat un dușman al statului, iar căutările pentru capturarea sa au fost intense. Iancu a reușit să scape de persecuții pentru un timp, continuând să lupte pentru idealurile sale, dar presiunea și izolarea și-au spus cuvântul asupra sănătății sale mentale și fizice[11].

După un timp, Iancu a fost nevoit să se întoarcă în viața civilă. Cu toate acestea, impactul revoluției asupra sa a fost profund. A suferit de depresie și a fost marcat de sentimentul de eșec. În 1850, Iancu s-a mutat la Cluj, unde a continuat să lucreze ca avocat, dar nu a reușit să se reintegreze complet în societate. Relațiile sale sociale au fost afectate, iar prietenii săi au observat schimbările dramatice din comportamentul său.

În perioada 1850-1851, Iancu a fost diagnosticat cu tuberculoză, o boală care avea să-i afecteze grav sănătatea. În ciuda suferințelor fizice, el a continuat să se dedice activităților sociale și culturale, încercând să sprijine comunitatea românească din Transilvania. Cu toate acestea, starea sa de sănătate s-a deteriorat rapid, iar Iancu a început să fie conștient de faptul că zilele lui erau numărate.

---

[9] Ion Ranca, Valeriu Nițu, *Avram Iancu: documente și bibliografie*, București, Editura științifică, 1974, p. 145.

[10] Idem, *Avram Iancu pe baricadele Apusenilor: Relatări contemporane ale unor apropiați și adversari*, Târgu Mureș, Editura Paxhistorica, 1996, p. 181.

[11] Pompiliu Teodor, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, p. 78.

Avram Iancu a murit pe 10 septembrie 1872, în casa sa din localitatea Baia de Criș, județul Hunedoara. Moartea sa a fost o pierdere imensă pentru comunitatea românească, iar vestea a provocat un val de tristețe și regret. Iancu a fost înmormântat cu onoruri deosebite, iar mii de oameni au venit să-și ia rămas bun de la liderul lor[12].

Cauza morții lui Avram Iancu a fost în principal tuberculoza, care i-a afectat grav organismul, dar și epuizarea fizică și psihică acumulată în urma anilor de luptă. Deși a murit într-un moment de disperare personală, moartea sa a fost un moment de unitate pentru românii din Transilvania, care l-au considerat un martir al cauzei naționale[13].

Moștenirea lui Avram Iancu este profundă și complexă. El este văzut ca un erou național, un simbol al luptei pentru drepturile românilor din Transilvania. După moartea sa, figura lui Iancu a fost glorificată în literatura română, dar și în istoria națională. Numeroase monumente și statui i-au fost ridicate în cinstea sa, iar numele său a devenit sinonim cu idealurile de libertate și justiție socială[14]. Faima lui Avram Iancu a contribuit la menținerea vie a memoriei sale. De asemenea, el a inspirat generații întregi de români să lupte pentru drepturile lor și să se implice în viața politică și socială a țării.

Concluzie

Sfârșitul vieții lui Avram Iancu a fost marcat de suferință, dar și de un profund sentiment de neîmplinire. Deși nu a reușit să-și vadă idealurile realizate în timpul vieții, el a lăsat în urmă o moștenire care continuă să inspire românii și astăzi. Lupta sa pentru drepturile naționale și sociale ale românilor din Transilvania rămâne un capitol important în istoria României, iar figura sa va fi mereu asociată cu idealurile de libertate și demnitate. Avram Iancu nu este doar un simbol al trecutului, ci și un exemplu de curaj și determinare pentru viitor.

Viața lui Avram Iancu reprezintă un exemplu de curaj și devotament față de cauza națională. Activitatea sa în cadrul Revoluției de la 1848 a avut un impact important asupra conștiinței naționale românești, iar moștenirea sa continuă să fie relevantă și astăzi.

BIBLIOGRAFIE

Badea, Marin, Badea, Gheorghe I., *Avram Iancu în conștiința poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976.

Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, Cluj-Napoca Editura Dacia, 1998.

[12] Alexandru Voitin, *Avram Iancu sau calvarul biruinței*, București, Editura Eminescu, 1970, p. 93.
[13] Ion Ranca, Valeriu Nițu, *Avram Iancu pe baricadele...*, p. 178.
[14] Alexandru Voitin, *op. cit.*, p. 78.

Gafița, Viniciu, *În căutarea lui Avram Iancu*, Timișoara, Editura Facla, 1989.

Lițiu, Gheorghe, *Românii arădani în frământările anilor 1849-1850*, Arad, Tipografia Diecezană, 1947.

Lupaș, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918.

Mihalache, Marin, *Avram Iancu, erou al cauzei naționale*, București, Editura Libra, 1992.

Pascu, Ștefan, *Avram Iancu, viața și faptele unui erou și martir*, București, Editura Meridiane, 1972.

Popa, Dumitru Titus, *Avram Iancu sau Întemeierea prin jertfă*, București, Editura Albatros, 1984.

Ranca, Ion, Nițu, Valeriu, *Avram Iancu: documente și bibliografie*, București, Editura științifică, 1974.

Idem, *Avram Iancu pe baricadele Apusenilor: Relatări contemporane ale unor apropiați și adversari*, Târgu Mureș, Editura Paxhistorica, 1996.

Teodor, Pompiliu, *Avram Iancu în memorialistică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972.

Voitin, Alexandru, *Avram Iancu sau calvarul biruinței*, București, Editura Eminescu, 1970.

Activitatea ofițerului român Florian Medrea între 1904-1947: întregiri biografice

The Activity of Romanian Officer Florian Medrea between 1904-1947: Biographical Additions

Prof. dr. Dragoș CURELEA
Colegiul Tehnic Energetic Sibiu

Abstract
Florian Medrea (1884–1947) had a long military career. Due to the historical context in which he lived, he served both in the Austro-Hungarian Army and in the Romanian Kingdom's Army. He rose through the ranks from cadet and standard-bearer to senior officer, eventually reaching the rank of colonel. Following his studies, he earned a doctorate in law. He was active in several leadership committees of civilian institutions. After retiring from military life, he worked as a notary. He died tragically, having been shot for unknown reasons.

Keywords: *army, military career, officer, World War I.*

Florian Medrea (n.: 30 iulie 1884, în comuna Țelna, Comitatul Alba Inferioară, Monarhia Austro-Ungariei – d. 3 septembrie 1947, Sebeș-Alba, Regatul României). A fost fiul lui Ioan Medrea din comuna Țelna și al Mariei Nestor, căsătorită Medrea, originară din comuna Bucerdea Vinoasă. Absolvent al cursurilor școlii primare, al celor gimnaziale ale Liceului „Emanoil Godju" din Oradea, ale Școlii de Ofițeri pentru Infanterie din Sibiu, însă și al altor cursuri de formare și specializare cu caracter militar. Absolvent al Facultății de Drept de la Universitatea din Cluj, respectiv, al doctoratului promovat în domeniul Științelor juridice la aceeași prestigioasă universitate clujeană, în perioada interbelică. Tot în Cluj, acesta a promovat examenul de avocat stagiar[1].

În parcursul ierarhic pe care l-a avut în Armata imperială a Austro-Ungariei, acesta era repartizat cadet la 1 mai 1904, în Regimentul nr. 1 Infanterie Bosniac-herțegovinian cu garnizoana principală în Viena. A urmat avansarea în gradul de stegar în 18 august 1904, în organica aceluiași regiment cantonat în

[1] Arhivele Militare Naționale ale României, Depozitul Central de Arhivă (în continuare: A.M.N.R.-Dp.C.A.), *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 1-4; „Elevi români la Școla de Cadeți pentru Infanterie din Sibiu", în *Tribuna* (Sibiu), anul IV, nr. 175, 20 septembrie 1900, p. 3; „La Școala de Cadeți din Sibiu", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXIII, nr. 208, 20 septembrie 1900, p. 2; Virgil Lazăr, *Florian Medrea – un apărător al Marii Uniri*, prefață Doru Radosav, postfață Alexandra Medrea, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2012, p. 32, p. 59; Tudor Roșu, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020, p. 129.

capitala Monarhiei Austro-Ungare[2]. A fost înaintat sublocotenent în aceeași unitate militară la 1 noiembrie 1905, pentru ca, după câțiva ani, sublocotenentul Medrea să fie avansat în gradul de locotenent major la 1 noiembrie 1911[3]. Ofițerul Medrea a urmat școli și cursuri suplimentare în vederea calificării sale, ajungând să ocupe, în anul 1910, poziția de ofițer instructor la Școala de Ofițeri de Rezervă, în specializarea Pioneri și a comandat structura specializată a Pionerilor de Asalt din cadrul Regimentului 1 Infanterie Bosniac-herțegovinian. În această perioadă, a fost decorat în două rânduri cu Ordinul „Crucea Meritul militar", clasa a III-a, respectiv clasa a II-a, cu decorațiuni de război și spade[4]. În luna decembrie 1912, locotenentul major Florian Medrea, care a activat în Serviciu Armei Geniu, compania de pioneri, a fost distins de către comandamentul Corpului II Armată din Viena cu *Decret de Laudă publică* și citat prin Ordin de zi pe mai sus-amintita structură de comandament pentru brevetarea unui procedeu nou privind improvizarea rapidă a unor poduri care puteau fi utilizate de trupe la trecerea cursurilor de ape.

Metoda pe care acesta a propus-o și brevetat-o permitea construirea unor pontoane într-un interval de o jumătate de oră, comparativ cu sistemul utilizat anterior acestei invenții, care presupunea desfășurarea activității respective într-un interval de 3 ore și jumătate, cu riscul crescut de a suporta presiunea artileriei concentrate a inamicului. Metoda sa a fost pusă în aplicare de către toate batalioanele de pioneri și s-a demonstrat eficientă și sigură, fără a presupune riscuri. Metoda ofițerului de origine română a fost propusă pentru a fi aplicată pe viitor de către toate unitățile Armatei comune Austro-Ungare[5].

---

[2] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 2; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1904*, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1904, p. 320, p. 648; „Avansări militare", în *Familia* (Oradea), anul XL, nr. 38, 19 septembrie 1904, p. 455; „Avansări în armata K.u.K.", în *Tribuna* (Arad), anul VIII, nr. 153, 14 august 1904, p. 6.

[3] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 2; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1905*, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1905, p. 319, 656; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1907*, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1906, p. 318, p. 664; „Avansări militare în Armata K.u.K.", în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul XII, nr. 35, 4 septembrie 1904, p. 463; „Înaintări în Armata comună K.u.K.", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXVIII, nr. 232, 21 octombrie 1905, p. 4; „Avansament militar", în *Familia* (Oradea), anul XLI, nr. 44, 30 octombrie 1905, p. 527; „Înaintări în armata comună", în *Tribuna* (Arad), anul XV, nr. 234, 25 octombrie 1911, p. 7.

[4] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 8; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1911*, Aeparatausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1910, p. 335, p. 702.

[5] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriu original al Maiorului Medrea Florian la Ordinul nr. 1139 din 7 noiembrie 1919 al Comandamentului Corpului VI Teritorial de Armată din Cluj*, f. 1; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und*

În perioada anilor 1904-1914, ofițerul Florian Medrea a fost avansat în grad de stegar la sublocotenent, iar apoi locotenent, respectiv locotenent-major. A urmat cursuri suplimentare de specializare și calificare în domeniul Armei Geniu ca ofițer comandant al unității pionerilor de asalt și ofițer instructor pentru această specializare la Școala militară tehnică, atât pentru ofițerii de infanterie și pioneri, cât și pentru ofițerii de rezervă din Viena. În această perioadă, Florian Medrea a urmat cursurile de pregătire suplimentară în specializarea militară Pioneri de asalt la Batalionul de specialitate 4 Pioneri din Osjer/Osijek în Slavonia, cursurile de călărit pentru ofițerii de infanterie la Școala de Cavalerie din Viena, cursurile de tragere cu arme mici și mari la Școala specială din Bruck a armatei imperiale Austro-Ungare, cursul special pentru comandanții și unitățile pionerilor de asalt ale armatei imperiale germane „General Graf von Bothmer", cursul special de Asalt al Armatei a 2-a Imperială Austro-Ungară „General Böhm-Ermolli", curs special pentru Serviciul de Explozivi al Armatei imperiale Germane „General Graf von Bothmer", curs de informații pentru comandanții de unități și mari unități de la Regiment la Brigadă organizat de Comandamentul imperial al Grupării de Armate imperiale germane Prinț de Bavaria în Rohatyn (Galiția)[6].

A fost numit în anul 1914 comandant al unui corp de pioneri de asalt, artilerie montană de baraj (patru baterii), unitate militară mixtă austro-ungară, care a servit pe frontul de est în zona localităților Zamosc, Kumarow, Dub, în cea de-a doua bătălie de la Lemberg-Groden. A făcut parte din ariergarda armatei imperiale aflate în repliere între Lemberg și cursul râului Dunajec, un afluent al Vistulei. A comandat trupe mixte care au avut ca sarcina fortificarea și electrificarea pozițiilor deținute de Monarhia Austro-Ungară pe malul râului Sann din sudul Poloniei. Zona aceasta fortificată s-a aflat în imediata apropiere a granițelor cu Ucraina între localitățile Jaroslav și Landschut. A părăsit din ordin superior poziția fortificată și s-a repliat în fruntea detașamentului comandat între râul Sann și localitatea Tarnow din sudul Poloniei. Participă în fruntea unei unități mixte la acțiunea ofensivă comândată de Mareșalul german Paul von Hindenburg împotriva armatelor ruse din zona vest-poloneză. În cadrul acțiunii militare ofensive la care a luat parte a fost rănit în data de 19 noiembrie 1914. În urma rănii provocată de schijele unui proiectil de brand, a fost evacuat de pe front într-un spital militar de zonă interioară, respectiv, a fost distins cu Medalia pentru răniți[7].

---

für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1910, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1909, p. 334, p. 696; „Ofițer român distins", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXV, nr. 277, 16 decembrie 1912, p. 3; „Ofițer român distins", în *Românul* (Arad), anul II, nr. 278, 17 decembrie 1912, p. 7.

[6] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriu descriptiv al Maiorului Florian Medrea la Ordinul nr. 1139 din 7 noiembrie 1919 al Comandamentului Corpului VI Teritorial de Armată din Cluj*, f. 7.

[7] *Ibidem*; A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 3.

Revenit din convalescență, Florian Medrea a participat, cu unitatea militară din care făcea parte, la conflictele de poziție și tranșee din Galiția orientală între localitățile Zabka și Kozlow în 1915. A participat la acțiunile militare ale imperialilor austro-ungari, care au vizat oprirea ofensivei ruse comandate de generalul Brussilow, în zona fortificată Kozlow-Jerzierna-Zborow. În cursul anului 1917, unitatea din care a făcut parte a fost redislocată pe frontul nord-italian, iar căpitanul de pioneri Florian Medrea a participat în a 11-a și a 12-a ofensivă majoră de la Isonzo pe platoul nord italian, până la râul Piave și localitățile (comune) St. Giovanni di Polcenigo, Monte Ragogna, Segusino și Valdobbiadene, dar și în alte localități.

Participă la luptele din nordul Italiei până în luna iulie 1918, cu deosebire la ciocnirile din zona Qerra Monte Spinuccia, respectiv ia parte la ofensiva austriacă din zona Lacului Piave din iunie 1918, respectiv conduce o unitate de pioneri care s-a confruntat cu forțele aliate, în zona Monte Spinuccia și pe zona fortificată din apropierea malului râului Tagliamento, respectiv la luptele de poziție de pe muntele Tomba[8]. A urmat în perioada anilor 1917-1918, un curs de informații pentru comandanții de batalion organizat de comandamentul informațiilor din Armata a VI-a Austro-Ungară în Sacile-Italia[9]. A fost decorat în această perioadă cu Medalia Signum Laudis, Ordinul „Crucea pentru Merit", clasa a III în aur și Ordinului prusac Crucea de Fier în grad de Cavaler clasa a II[10].

Din toamna anului 1918 a fost mobilizat în armata română în temeiul *Decretului regal nr. 3179 / octombrie 1918*. A participat la campania miliară a statului român desfășurată pe Tisa și în Ungaria în perioada 1919-1920[11]. În decadele interbelice, acest oficial s-a aflat în diferite poziții importante în statul român, activând și în cadrul structurilor de intelligence ale sistemului militar[12]. A fost mai degrabă cunoscut, în istoriografia română, cu deosebire în strânsă

---

[8] A.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriu descriptiv al Maiorului Florian Medrea...*, f. 7; A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriul Locotenent-colonelului Medrea Florian 1919-1945*, f. 1-8; „De la Școala de Cadeți din Sibiu", în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul VIII, nr. 39, 7 octombrie 1900, p. 465; „Știri", în *Tribuna* (Arad), anul VIII, nr. 153, 14 august 1904, p. 6.

[9] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriu descriptiv al Maiorului Florian Medrea, la Ordinul nr. 1139 din 7 noiembrie 1919 al Comandamentului Corpului VI Teritorial de Armată din Cluj*, f. 7.

[10] „Ofițeri români decorați pentru vitejie", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 27, 3 octombrie 1917, p. 4.

[11] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, *Memoriul descriptiv al Locotenent-colonelului Medrea Florian 1919-1945*, f. 7.

[12] *Ibidem*, f. 5; Traian Mager, *Ținutul Hălmagiului. Monografie*, prefață de Lavinia Betea, București, Editura Corint Books, 2017, p. 179, p. 214; Dragoș Curelea, Cezar Vasu, „Memoriu descriptiv al Maiorului Florian Medrea la Ordinul nr. 1.139 din 7 noiembrie 1919 al Corpului VI Teritorial de Armată din Cluj", în *Revista de Istorie „Vasile Conta"* (Târgu Neamț), vol. VI, nr. 1, iunie 2024, pp. 27-42.

legătură cu activitatea sa în perioada desfășurării Marii Adunări Naționale și a demersurilor organizatoric-militare care s-au desfășurat prin intermediul Gărzii Naționale de la Alba Iulia, în perioada 1 noiembrie 1918 – 7 februarie 1919, moment când acesta a îndeplinit în cariera sa militară, funcția de „comandant militar al județului Alba cu sediul în Alba Iulia”[13]. În subordinea sa au fost plasate toate structurile militare de pe teritoriul sus-menționatului județ din Regatul României, și anume, batalioanele nr. 1 Alba Iulia, nr. 2 Blaj, nr. 3 Abrud și nr. 5 Turda[14].

Alături de avocații dr. Ioan Pop și Zaharia Munteanu, i s-a atribuit ideea lansării în 1918 a publicației care să poarte numele de *Alba Iulia*[15]. În toamna anului 1918, a trecut în rândurile Armatei Române, unde a fost avansat de la gradul de căpitan în grad de maior în conformitate cu prevederile *Decretului regal nr. 3051 din 17 iulie 1919*[16]. A îndeplinit în perioada care a urmat atribuții de consilier militar al lui Ioan Suciu, ministru în Resortul Organizării din cadrul Consiliului Dirigent. În această calitate, a contribuit decisiv în perioada 10-18 februarie 1919 la înființarea Regimentului de Voluntari „Horia”, propunând autorităților, atât ale Resortului Armatei și Siguranței publice, cât ale celui de Organizare din Consiliul Dirigent spre aprobare, atât planul de organizare al acestei structuri militare, cât și pe acela de operațiuni militare și desfășurare, al cărui prim comandant, căpitanul Medrea a fost în zona Brad-Beiuș[17]. Conform

---

[13] Constantin C. Gomboș, „Gărzile naționale românești din Transilvania”, în *Orizont* (Timișoara), anul XXXIV, nr. 47, 25 noiembrie 1983, p. 11.

[14] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 3; Florian Medrea, „Comanda Legiunii române din Alba Iulia”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul I, nr. 1-2, 7 ianuarie 1919, p. 5; Iuliu Maniu, *Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio București în 24 ianuarie 1934*, Cluj, Tipografia Națională S.A., 1934, p. 38; Coriolan Băran, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, prefață de Aurel Ardelean, ediție îngrijită de Vasile Popeangă, note și indice, studii introductive Eugen Criste, Vasile Popeangă, Raul Ionuț Rus, Arad, 2008, pp. 193-199; Mihai-Octavian Groza, „În slujba Consiliului Național Român Central: Aspecte privind activitatea gărzilor naționale române (noiembrie 1918-martie 1919)”, în Emilian M. Dobrescu, Iosif Marin Balog (coord.), *Marea Unire: Fundamente economice și istorico-sociale. Lucrările Școlii Academice „Dr. Teodor Mihali”-SATM, ediția 2018*, Dej, Editura Astra-Dej, 2018, pp. 403-404, p. 410; Ioana Rustoiu, Tudor Roșu, Marius Cristea, Liviu Zgârciu, *Garda națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019, p. 18, pp. 51-52; Valer Moga, „Garda națională de la Alba Iulia”, în Laura Stanciu (coord.), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 291-292.

[15] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 7-8; „Un popas jubiliar”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 7; Mihai-Octavian Groza, *op. cit.*, p. 404, p. 410, pp. 413-414.

[16] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 5; „Decret regal nr. 453 din 31 ianuarie 1919”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 261, 7 (20) februarie 1919, p. 5104. Același decret regal a fost reprodus și în: *Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent* (Sibiu), nr. 15, 23 februarie (8 martie) 1919, p. 71; Cornel Țucă, Laurențiu Batin, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din fosta armată Austro-ungară*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2018, p. 269.

[17] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, *Foaia calificativă pe anul 1919 a Maiorului Medrea Florian*, f. 6; Iuliu Maniu, *op. cit.*, pp. 38-39; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din*

documentului semnat de generalul de corp de armată Artur Văitoianu și intitulat *Ordinea de bătaie și situația de efective a Comandamentului Trupelor din Transilvania, comandamentelor de divizii, brigăzi și corpuri de trupă*, maiorul Florian Medrea a fost încadrat și ocupa poziția de comandant al Biroului informații din structura de comandă a Diviziei 17 Infanterie din Oradea, ca ofițer în organica Regimentului 86 Infanterie „Beiuș”[18]. A fost repartizat inițial în structura de comandament a Regimentului 90 Infanterie din Sibiu. Apoi, a fost detașat în conformitate cu *Ordinul nr. 909/1 februarie 1920* al comandamentului Corpului VI teritorial de Armată de la Cluj, general de divizie Nicolae Petala, în cadrul Biroului de informații din Divizia 17 Infanterie, cu punctul de comandă în Oradea. A fost încadrat, din 20 februarie 1920, în Biroul de Informații al Regimentului 86 Infanterie „Beiuș” din aceeași Garnizoană[19].

Între 15 iulie – 15 august 1920, i-a fost acordat concediu, sub aprobarea generalului Marcel Olteanu, comandantul Diviziei 17 Infanterie, pentru a se perfecționa[20]. În baza *Decretului regal nr. 897 din 31 martie 1921*, maiorul Florian Medrea, comandantul biroului informații din Regimentul 86 Infanterie, era trecut pe picior de pace[21]. În vederea căsătoriei, acesta a solicitat conducerii Garnizoanei din Oradea, concediu. Solicitarea i-a fost avizată favorabil prin *Decizia nr. 350 din 7 mai 1921* a generalului comandant al Diviziei 17 Infanterie. Documentul a fost aprobat de către Ministerul de Război prin Secretariatul general.

Maiorul Florian Medrea, șeful biroului informații din Divizia 17 Oradea, a efectuat concediul solicitat în intervalul 13 septembrie – 13 octombrie 1921. Acesta a efectuat o călătorie în Germania unde și-a oficializat relația pe care o avea cu dr. Hedwige Buchruker, fiica proprietarului exploatării miniere din Brad. Evenimentul propriu-zis a avut loc în 16 septembrie același an și s-a desfășurat în orașul Zeulenroda. Din acest mariaj s-au născut două fete: Ileana și Irina Medrea[22].

1918-1919, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 156; Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 7, p. 23, p. 27; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 129; Ioana Rustoiu, Tudor Roșu, Marius Cristea, Liviu Zgârciu, *op. cit.*, p. 52. Această mare unitate militară a fost formată din 120 de ofițeri și 4000 oameni în trupă grupați în 3 batalioane, fiecare dintre aceste unități tactice fiind alcătuite din câte 4 companii.

[18] Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu, Cornel Țucă (ed.), *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998, p. 114.

[19] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 5.

[20] *Ibidem*, f. 6.

[21] *Ibidem*, f. 5.

[22] *Ibidem*, f. 3, f. 6; Traian Mager, *Contribuțiuni la istoria Unirii. Jurnal 1918-1919*, vol. IV, Arad, Tipografia Diecezană, 1939, p. 237. Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 59. Recent a se vedea informația în: Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 130.

Comitetul central al Astrei, sub prezidiul profesorului Andrei Bârseanu remarca calitatea de membru pe viață a maiorului Medrea în rândurile Asociațiunii – Despărțământul din Oradea[23].

În temeiul *Ordinului nr. 30.377 al Ministerului de Război* din 1 septembrie 1920, era transferat în structura de informații militare a mai sus-menționatei mari unități militare de infanterie. În 30 aprilie 1922, la solicitarea sa, a fost trecut în rezervă în temeiul Decretului regal nr. 2283/1922. De asemenea, menționăm că, în conformitate cu prevederile *Decretului regal nr. 2283 din 22 mai 1922*, maiorul Florian Medrea din structura de informații militare a Diviziei de la Oradea a fost mutat la solicitarea sa în rezerva acelei mari unități din nord-vestul României, începând din 30 aprilie 1922. Cu aceeași dată a fost pus la dispoziția Regimentului nr. 105/106 Infanterie ca ofițer în rezervă[24].

În urma propunerilor aduse în atenția suveranului român Ferdinand I de către ministerul de război general de divizie Gheorghe Mărdărescu cu privire la avansarea în gardul de locotenent-colonel a mai multor ofițeri care proveneau din diferite arme începând din 1 iulie 1924, a fost nominalizat și maiorul Florian Medrea în temeiul *Decretului regal nr. 2.239 din 30 iunie 1924*[25]. În același an, av. dr. Medrea activa în rândurile Partidului Național Român din județul Alba și era menționat de redacția periodicului *Patria* pentru meritele avute atât în organizarea Marii Adunări de la Alba Iulia, cât și în ceea ce privește Corpul de voluntari „Horia” în zona Munților Apuseni, devenit mai târziu Regimentul 86 Infanterie „Beiuș” din Garnizoana Oradea[26].

Deținem și informația potrivit căreia, în 30 iunie 1925, Florian Medrea a obținut la Universitatea din Cluj titlul de Doctor în Drept[27]. De asemenea, în perioada decembrie 1926 – iulie 1927, locotenent-colonel în rezervă, av. dr. Florian Medrea a activat ca președinte al Consiliului de Administrație al Casei de păstrare a instituției „Baia de Criș și jur”, societate pe acțiuni[28]. În perioada în

---

[23] Andrei Bârseanu, Ion Georgescu, „Consemnarea membrilor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» pe anul 1920”, în *Transilvania* (Sibiu), anul 52, nr. 7-8, 1 iulie 1921, p. 691.

[24] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 2, f. 5; *Memoriul Locotenent-colonelului Medrea Florian*, f. 3.

[25] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 5; „Decret regal nr. 2.239 din 30 iunie 1924”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 160, 25 iulie 1924, p. 8.565; „Înaintări în Armată pe data de 1 iulie 1924”, în *Dimineața* (București), anul XXIV, nr. 6.360, 27 iulie 1924, p. 4.

[26] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, *Memoriul descriptiv la Ordinul nr. 1.139 din 7 noiembrie 1919 a Corpului VI Armată*, f. 5; „Un luptători uitat”, în *Patria* (Sibiu), anul VI, nr. 261, 4 decembrie 1924, p. 1; Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 12, p. 14, pp. 26-29.

[27] „Absolvenții Studiilor de Doctorat în Drept”, în *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1924-1925*, întocmit de C. Negrea și Ștefan Jarda, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1926, p. 21; Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 32, p. 59.

[28] „Bilanțul Casei de păstrare «Baia de Criș și jur»”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea a II-a, nr. 166, 29 iulie 1927, p. 10.299.

care Florian Medrea a locuit în Alba Iulia, acesta a domiciliat pe str. Bucovinei la nr. 4, unde avea în proprietate un imobil[29]. În 15 ianuarie 1927, av. dr. Florian Medrea, în baza aprobării Baroului județean Alba, a inaugurat cabinetul de avocat în Alba Iulia, pe str. Plevnei, nr. 1[30]. În această etapă a vieții sale, s-a remarcat socio-profesional, însă și ca bun organizator al structurilor național-țărăniste din județul Alba, fiind vicepreședintele județean al acestei formațiuni politice[31]. Semnalăm participarea sa în 24 noiembrie 1927 în cadrul întrunirii comitetului județean de conducere a Partidului Național Țărănesc din județul Alba, prilej cu care a propus linia directoare care s-a concretizat în elaborarea și semnarea unei moțiuni a național-țărăniștilor albaiulieni, care a fost înaintată Înaltei Regențe a României și care viza înlăturarea de la putere în mod democratic a Guvernului liberal prezidat de Vintilă Brătianu[32]. Alături de soția sa, Hedwiga, Florian Medrea a făcut parte din rândurile membrilor Comitetului de patronaj care a organizat, sub președinția d-nei Elena Vaida-Voevod în 23 februarie 1928, evenimentul *Petrecerea cu dans*, în saloanele Hotelului New-York din Cluj[33].

Florian Medrea a fost implicat în organizarea adunării naționale din Alba Iulia, în 6 mai 1928, ocazie politică care a permis fostului ofițer de informații militare să se afirme ca bun coordonator și organizator: „[…] intrarea în Alba Iulia a imensei mulțimi care a participat la adunare a impresionat profund pe toți aceia care au avut fericirea de a se afla în piața Albei Iulii în dimineața zilei de 6 mai 1928. Intrând în ordine militară pe 7 porți în oraș și prin 4 locuri în piață unde s-a ținut adunarea națională, țăranii participanți la întrunire au oferit ziariștilor străini impresiunea că au făcut cel puțin trei probe de marș înaintea zilei de 6 mai. Locotenent-colonelul în rezervă F. Medrea nu este de altfel la primul său examen în această direcțiune”[34].

A fost implicat ca avocat în apărarea, la 1 august 1928, a 9 fruntași moți din comuna Inuri, care au fost aduși în fața Secției a II-a a Tribunalului județean Alba sub acuzația că s-au manifestat violent în contra autorității publice. Florian Medrea a acuzat un proces instrumentat politic de către fruntașii liberali albaiulieni conduși în acele moment de senatorul av. dr. Camil Velican, fost prefect al județului. Același apărător a subliniat în pledoaria sa, în fața instanței albaiuliene, prezidată de dr. Felix Dumitrean, că pedeapsa care trebuia executată de către cei 9 țărani, aceea de 50 luni detenție și limitarea unor drepturi politice,

[29] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 1.
[30] „Nouă cancelarie advocațială”, în *Patria* (Sibiu), anul IX, nr. 13, 20 ianuarie 1927, p. 2; „Noutăți”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul IX, nr. 3, 16 ianuarie 1927, p. 3.
[31] „Știri și spețe din Alba”, în *Pacea* (Alba Iulia), anul I, nr. 10, 10 august 1930, p. 4.
[32] „Adunarea național-țărăniștilor din Alba Iulia”, în *Dreptatea* (București), anul I, nr. 43, 5 decembrie 1927, p. 3.
[33] „Chemarea tinerimii române la Petrecerea cu Dans din Cluj”, în *Patria* (Sibiu), anul X, nr. 39, 21 februarie 1928, p. 5.
[34] „Cine este Florian Medrea?”, în *Patria* (Sibiu), anul X, nr. 101, 9 mai 1928, p. 2.

la care aceștia trebuiau să achite și o amendă de 600 lei, era una prea mare[35]. A fost propus și numit în funcția de prefect al județului Alba de către Secretariatul general al Ministerului Internelor în 18 noiembrie 1928, însă Medrea, din motive obiective, a declinat numirea[36]. În 15 decembrie 1928, a fost numit în funcția de avocat al statului clasa a II-a (procuror), pe lângă instanțele de judecată din județul Alba, ca urmare a vacantării acestei poziții prin demisia avocatului Daniil Tecău, avansat în funcție[37].

Membru al adunării generale a acționarilor din Consiliul de administrație al Băncii „Izvorul", Institut de Credit și Economii din Alba Iulia, calitate în care a participat în 31 decembrie la a XVIII-a adunare ordinară, asistă la prezentarea Contului de bilanț, a raportului privind pierderile și profitul înregistrat, respectiv a semnat, alături de ceilalți membri ai consiliului de administrație, raportul general al instituției și convocarea pentru ziua de 29 februarie 1929 a adunării generale a acționarilor pentru începutul noului an financiar-contabil[38]. Numit în 25 februarie 1929 de către ministerul de interne național țărănist în funcția de șef al Serviciului contencios al statului român pe lângă Consiliul județean Alba, este confirmat consilier de drept în instituția mai sus-menționată[39].

A asistat din partea comitetului județean Alba al Partidului Național Țărănesc în 9 mai 1929 la ceremonialul sfințirii steagurilor substructurilor politice național țărăniste din comunele Galtiu, Oiejdea și Sântimbru, iar în comuna Oiejdea a fost nașul steagului structurii locale național-țărăniste. Cu acest prilej, a prezentat alocuțiuni mobilizatoare prin care a lăudat spiritul albaiulian și puterea de organizare a structurilor locale național-țărăniste din acest important județ din Transilvania[40].

Implicat, atât în comisia tehnică județeană de organizare a Serbărilor Unirii, care au avut loc în București și la Alba Iulia în 10 și 20 mai 1929, a coordonat subcomisia județeană de propagandă în vederea mediatizării acestor

[35] „Tribunalul județean Alba a condamnat 9 țărani români din comuna Inuri", în *Lupta* (București), anul VII, nr. 2.015, 8 august 1928, p. 2; „Țărani români condamnați", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul XCI, nr. 83, 9 august 1928, p. 2; „Știri de la Tribunalul din Alba Iulia", în *Dreptatea* (București), anul II, nr. 244, 8 august 1928, p. 3.

[36] „Noi prefecți ai Ardealului", în *Curentul* (București), anul I, nr. 306, 18 noiembrie 1928, p. 5.

[37] „Decizia ministerială nr. 121.596 din 15 decembrie 1928", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 287, 23 decembrie 1928, p. 10.971; *Ibidem*, „Decizia ministerială nr. 122.976, ianuarie 1929", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 2, 2 ianuarie 1929, p. 51.

[38] „Convocare la a XVIII-a adunare generală ordinară a Institutului de Credit și Economii «Izvorul» Societate pe acțiuni din Alba Iulia", în *Revista Economică* (București), anul XXXI, nr. 11, 16 martie 1929, p. 115.

[39] „Decizia ministerială nr. 2.224 din 25 februarie 1929", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 56, 9 martie 1929, p. 2.000.

[40] Corespondent, „Sfințirea de steaguri în județul Alba", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 103, 15 mai 1929, p. 4.

serbări atât la nivelul județului Alba, cât și la nivel național[41]. A făcut parte și din comitetul tehnic al organizării afluirii participanților în Cetatea Unirii cu prilejul evenimentelor care au avut loc în 20 mai 1929. Îl regăsim pe av. dr. Florian Medrea vicepreședinte al Filialei județene Alba a P.N.Ț. activând ca vicepreședinte în rândurile comitetului albaiulian de inițiativă, care a semnat *Apel* în vederea edificării în Alba Iulia a unui monument de for public în memoria fruntașului revoluționar pașoptist Nicolae Bălcescu[42].

Prin *Decizia ministerială nr. 11.319 P din 20 august 1929*, av. dr. Florian Medrea a fost numit în temeiul *Legii pentru organizarea administrativă* în Comisia județeană Alba pentru organizarea, controlul și îndrumarea activității oficiale în această structură administrativ-județeană[43]. Conform *Decretului regal nr. 2.133 din 5 octombrie 1929*, care a fost semnat de Înalta Regență în numele suveranului român Mihai I și contrasemnat de către ministrul de interne, Alexandru Vaida-Voevod, locotenent-colonelul în rezervă av. dr. Florian Medrea a fost numit în funcția de inspector șef de poliție clasa I. Acesta a fost împuternicit începând cu aceeași dată la conducerea Inspectoratului Regional de Poliție din Cluj[44].

A prezidat, în 16 ianuarie 1930 la Cluj, o conferință a chestorilor șefi ai inspectoratelor de Poliție și a șefilor brigăzilor județene de Siguranță din Ardeal și Banat. În alocuțiunea sa, chestorul șef Florian Medrea a prezentat câteva dintre proiectele de propuneri privind reorganizarea atât a structurilor brigăzilor de

---

[41] I. Rămniceanu, „Serbările de la Alba Iulia", în *Curentul* (București), anul II, nr. 475, 17 mai 1929, p. 5; „Serbările de la Alba Iulia", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 96, 4 mai 1929, p. 3; „Mari pregătiri la Alba Iulia pentru Serbările comemorative ale Unirii", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 5; „Sărbătoarea Unirii la Alba Iulia", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 8; „Cum vor decurge Serbările de la Alba Iulia?", în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.051, 18 mai 1929, p. 3.

[42] „Monumentul lui Nicolae Bălcescu în Alba Iulia", în *Curentul* (București), anul II, nr. 409, 6 martie 1929, p. 6; „În jurul transferului administrativ a capitalei județului Alba de la Aiud în Alba Iulia", în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 7.987, 8 martie 1929, p. 10; „Ultimele dispoziții ale Comitetului județean Alba privind organizarea Serbărilor Unirii", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 8; „Delegații la Alba Iulia", în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.051, 18 mai 1929, p. 3; Ion Montani, Ion Georgescu, Emanuel Popescu (coord.), *Serbările Unirii*, cu o prefață de Sever Bocu, București, Editura Cultura Națională, 1929, p. 5, p. 29.

[43] „Decizia ministerială nr. 11.319 P din 20 august 1929", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 184, 21 august 1929, p. 6.736; „Numirea noilor comisii județene și din plasele administrative", în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.149, 24 august 1929, p. 6; „Numirea noilor comisii județene și de plase administrative", în *Adevărul* (București), anul XLII, nr. 14.008, 24 august 1929, p. 2.

[44] „Decret regal nr. 2.133 din 5 octombrie 1929", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 223, 6 octombrie 1929, p. 7.745; „Noul inspector general al Polițiilor din Ardeal", în *Curentul* (București), anul II, nr. 623, 12 octombrie 1929, p. 4; „Instalarea noului inspector general al Polițiilor din Ardeal", în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 233, 21 octombrie 1929, p. 10; Tudor Roșu, Ioana Rustoiu, Liviu Zgârciu, Marius Cristea, *Zece personalități ale Unirii*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019, p. 20. Ceremonia instalării efective în funcție a lui Florian Medrea la Cluj a avut loc în 20 octombrie 1929.

siguranță din județele din Ardeal și Banat, cât și a inspectoratelor județene și regionale de Poliție din întreaga țară[45].

Florian Medrea a efectuat în perioada 21-22 februarie 1930 inspecții de serviciu în diferite localități din aria administrativă a județului Ciuc. Urmare a celor constatate în teritoriu, s-a declarat nemulțumit și a solicitat Ministerului de Interne să înlocuiască din funcție diferiți ofițeri de poliție și să transfere în alte județe pe cei care nu și-au îndeplinit obligațiile de serviciu. A salutat activitatea contrainformativă care avea loc în teritoriul județului, prin intermediul brigăzii locale de siguranță, în fruntea căreia s-a aflat comisarul șef Iosif Horvath, pe care l-a propus pentru avansare în funcția de chestor de poliție și pentru decorație[46].

A fost invitat în 12 și 13 martie 1930 la întrunirea consiliului de administrație al Institutului albaiulian de Credit și Economii „Izvorul". Cu acest prilej, a audiat raportul conducerii instituției privind bilanțul existent la 31 decembrie 1929, analiza și expunerea profit-pierdere pentru anul financiar încheiat. A semnat, alături de ceilalți membri ai consiliului, convocarea în 5 aprilie 1930 a adunării generale a acționarilor în Alba Iulia[47].

A coordonat, în 14 ianuarie 1931, acțiunea de filare și arestarea comuniștilor ilegaliști Șerban Costea și Francisc Bezeczky, dar și a altora, care au fost monitorizați atent pentru o perioadă mai lungă de timp de către structurile locale de Siguranță din Valea Jiului[48].

Pe fondul *Deciziei ministeriale nr. 7.538 din 30 ianuarie 1931*, semnată de ministrul de resort, dr. Voicu Nițescu, s-a menționat că locotenent-colonelul dr. Florian Medrea, ofițer în rezervă, doctor în drept al Universității Daciei Superioare din Cluj, domiciliat la acea dată în Cluj, pe strada Dorobanților nr. 36, a fost numit notar public al orașului Aiud din județul Alba, urmând ca oficialul să intre în activitate în 31 ianuarie același an[49]. În temeiul *Decretului regal nr. 1.142 din 3 aprilie 193*, Florian Medrea a fost distins de către Cancelaria Ordinelor din Ministerul regal al Afacerilor Străine, în numele regelui Carol al II-lea al României, cu Ordinul „Regele Ferdinand I în grad de Comandor"[50]. Activează la

[45] „O conferință a chestorilor din Ardeal la Cluj", în *Curentul* (București), anul III, nr. 714, 16 ianuarie 1930, p. 7; Doru Radosav, *Prefață*, în Virgil Lazăr, *op. cit.*, pp. 5-6, pp. 57-60.

[46] „Știri din județul Ciuc, Inspecțiile Chestorului șef al Poliției de Siguranță Florian Medrea", în *Dimineața* (București), anul XXVI, nr. 8.333, 1 martie 1930, p. 8.

[47] „Convocarea acționarilor Institutului de Credit și Economii «Izvorul» S.P.A. din Alba Iulia la a XIX-a adunare generală ordinară", în *Revista Economică* (București), anul XXXII, nr. 12, 22 martie 1930, p. 110.

[48] „Arestări de comuniști în Valea Jiului", în *Curentul* (București), anul IV, nr. 1.077, 24 ianuarie 1931, p. 5.

[49] „Decizia ministeriale nr. 7.538 din 30 ianuarie 1931", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 29, 5 februarie 1931, p. 1.058. Decizia era semnată de ministrul Justiției, a. dr. Voicu Nițescu.

[50] „Decret regal nr. 1.142 din 3 aprilie 1931", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 90, 19 aprilie 1931, p. 3.802.

Cluj, alături de alte personalități în cadrul unui Comitet de inițiativă al foștilor voluntari români, care a urmărit constituirea unei Uniuni a acestora[51].

A fost ales, în luna august 1931 de către membrii fostului Corp al Voluntarilor Români din Transilvania și Banat, președinte activ al acestui organism. Chestorul de poliție Florian Medrea a solicitat aprobarea Ministerului de Interne privind activitatea sa în fruntea foștilor voluntari. Din anumite rațiuni, chestorului Medrea nu i-a fost acordată această libertate de acțiune, astfel încât, acesta a fost nevoit să-și prezinte demisia din poziția în care a fost ales în cadrul respectivului Congres al voluntarilor.

În aceeași lună, chestorul Medrea, împreună cu familia, și-a petrecut concediul de odihnă în stațiunea balneo-climatericǎ Sovata[52].

Participă în 19 septembrie 1931 la întâmpinarea suveranului român Carol al II-lea și a A.S.R. Principele Mihai pe peronul stației de gară din Reghin, cu prilejul organizării partidei de vânătoare de către maestrul August Roland von Spiess, pe domeniul de la Gurghiu. Alături de dr. Eugen Bianu, subdirectorul general al Siguranței din România, a luat parte la evenimentul propriu-zis[53].

A fost invitat de Casa Regală, în calitate de membru în grad de Comandor al Ordinului „Ferdinand I", și a luat parte la Recepția solemnă organizată la Palatul regal din capitală. Evenimentul a fost organizat în cinstea membrilor sus-menționatului Ordin și a avut loc în prezența suveranul român Carol al II-lea, în seara zilei de 24 ianuarie 1932[54].

Menționăm candidatura și alegerea sa în luna martie 1932 din partea circumscripției electorale Alba Iulia ca membru în adunarea generală eparhială a Episcopiei ortodoxe a Vadului, Feleacului și Clujului[55]. Invitat al prefectului de Cluj, av. Dr. Liviu Dan, în 13 februarie 1933, chestorul de siguranță Medrea, a onorat cu prezența sa solemnitatea conferirii decorațiilor meseriașilor și comercianților din Cluj. Evenimentul a avut loc în Sala festivă a Prefecturii Cluj și s-a desfășurat sub auspiciile ministrului Emil Hațieganu[56].

---

[51] „Convocare", în *Patria* (Sibiu), anul XIII, nr. 160, 23 iulie 1931, p. 3.

[52] „Știri din țară", în *Patria* (Sibiu), anul XIII, nr. 183, 22 august 1931, p. 2; „Știri din Sovata", în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8.843, 8 august 1931, p. 2.

[53] „Partida de vânătoare de pe domeniul de la Gurghiu", în *Viitorul* (București), anul XXIII, nr. 7.091, 23 septembrie 1931, p. 2; „Vânătoarea regală de la Gurghiu", în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8.889, 23 septembrie 1931, p. 10.

[54] „Recepția de la Palat a membrilor Ordinului «Ferdinand I»", în *Patria* (București), anul XIV, nr. 13, 21 ianuarie 1932, p. 4; „Majestatea Sa Regele Carol al II-lea în mijlocul cavalerilor «Ordinului Ferdinand I»", în *Gazata Transilvaniei* (Brașov), anul XCV, nr. 8, 28 ianuarie 1932, p. 1.

[55] „Rezultatul general al alegerilor pentru adunarea generală a eparhiei ortodoxe din Cluj", în *Dimineața* (București), anul XXVIII, nr. 9.059, 15 martie 1932, p. 6.

[56] „Solemnitatea decorării meseriașilor și comercianților români din Cluj", în *Patria* (Sibiu), anul XV, nr. 33, 14 februarie 1933, p. 4. La eveniment au participat, printre alții: av. dr. Liviu Dan (prefect de Cluj), av. dr. Victor Deleu (primarul municipiului Cluj). Flavius Laurențiu (viceprimarul Clujului), profesorul Richard Tuffli, dar și alte personalități clujene.

A coordonat în 21 septembrie 1933 examenul definitivării profesionale la Chestura Poliției din Cluj atât pentru ofițerii de poliție judiciară și criminalistică, cât și pentru funcționarii de poliție din regiunea Cluj sub conducerea lui Eugen Cristescu, director general în Direcția Generală a Poliției Române din Ministerul Internelor[57].

A fost detașat la București în 12 octombrie 1933, în calitate de consilier pe probleme de siguranță și organizare pe lângă av. dr. Ioan Pop, care în acele momente a îndeplinit funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne. De asemenea, a fost numit în funcția de comisar guvernamental pentru acțiunea de organizare și dezvoltare economică a zonei Munților Apuseni[58]. Chestorul structurii Regionale de siguranță Cluj a participat în 27 octombrie 1933 la întrunirea comisiei județene privind organizarea Serbărilor ortodoxiei la Cluj, care în 5 noiembrie, în coordonarea episcopului Nicolae Ivan a inaugurat Catedrala ortodoxă[59]. În 6 mai 1934 a fost ales din rândurile deputaților mireni în comisia bisericească a adunării eparhiei ortodoxe a Clujului[60].

A fost convocat în 31 decembrie 1933 la întrunirea generală a consiliului de administrație al Institutului de Credit și Economii „Izvorul" din Alba Iulia. Alături de ceilalți membri, a semnat convocarea adunării generale a acționarilor acestui institut economic la Alba Iulia pentru 11 august 1934[61].

În urma schimbărilor politice din România, chestorul Florian Medrea, care a ocupat funcția de inspector șef al Inspectoratului Regional al Poliției Cluj, a fost destituit și înlocuit în 25 septembrie 1934 la solicitarea conducerii liberale a

---

[57] „Examenele de definitivat pentru polițiștii din Cluj", în *Patria* (Sibiu), anul XV, nr. 206, 22 septembrie 1933, p. 4. La această examinare s-au înscris 35 cadre de poliție, iar evaluarea a fost coordonată de către directorul general Eugen Cristescu, secondat de Florian Medrea, Simion Hațieganu și Eugen Clonța.

[58] „Decizia ministerială nr. 12.790 din 13 octombrie 1933", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 240, 18 octombrie 1933, p. 6.492; „Informații", în *Universul* (București), anul 50, nr. 287, 20 octombrie 1933, p. 4; „Detașare în București", în *Cuvântul* (București), anul IX, nr. 3.049, 20 octombrie 1933, p. 7.

[59] „Sfințirea Catedralei ortodoxe din Cluj", în *Adevărul* (București), anul XLVII, nr. 15.279, 27 octombrie 1933, p. 3; Ioan Chirilă, Mircea Gelu Buta, *Memorabila momenta. Clipe memorabile*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016, p. 176.

[60] „Lucrările adunării eparhiei ortodoxe Cluj", în *Universul* (București), anul 51, nr. 123, 9 mai 1934, p. 10; N. Ionescu, „Adunarea eparhială ortodoxă de la Cluj", în *Dimineața* (București), anul XXX, nr. 9.828, 9 mai 1934, p. 12.

[61] „Convocarea acționarilor Institutului de Credit și Economii «Izvorul» S.P.A. din Alba Iulia la a XXIII-a adunare generală ordinară", în *Revista Economică* (București), anul XXXVI, nr. 31, 4 august 1934, p. 250. A semnat alături de av. dr. Ioan Pop (președinte), paroh Francisc Boțian (vicepreședinte), protopop ortodox Alexandru Baba, Ioan Rebega (expert contabil), dr. Ioan rece, Antoniu Pop, învățător Ioan Medrea, av. Amos Frâncu, Avram Băcăințan, iar în comitetul de cenzori erau menționați: av. dr. Ioan Marciac, dr. Nicolae Marcu (expert contabil), av. dr. Nicolae Todoran, Anghel Bena, Ioan Handa, Nicolae Muntean.

Ministerului de Interne[62]. În temeiul *Ordinului nr. 4.450 din 1 decembrie 1934* a Marelui Stat Major, locotenent-colonelul în rezervă Florian Medrea a fost dispensat de obligația mobilizării, acesta activând în structurile de intelligence ale statului român[63].

Casa Majestății Sale Regele Carol al II-lea nota în presa periodică un *Aviz* în atenția mai multor membri ai Ordinului „Ferdinand I", prin care invita pe aceștia, printre care era menționat și Florian Medrea (care nu a putut fi contactat la domiciliul său din Cluj), pentru a participa în 24 ianuarie 1936, la festivitatea de la Palatul regal din București[64]. În lipsa sa, domiciliul din Cluj situat în strada Nico a fost spart de hoți în 23 ianuarie 1936. Păgubitul, av. dr. Florian Medrea, a sesizat Chestura de Poliție din Cluj, care a procedat imediat la cercetare la fața locului, prelevare de probe și interogarea unor suspecți. După câteva zile, comisarul de poliție dr. Aurel Drăghiciu menționa, în atenția av. dr. Florian Medrea, că făptașii fac parte dintr-o bandă care a acționat constant în respectivul cartier, dând mai multe spargeri[65].

În calitate de deputat mirean, a asistat în 30 aprilie 1936 în cadrul Congresului național bisericesc, care l-a ales în demnitatea de ierarh ortodox al Clujului pe părintele profesor Nicolae Colan, rectorul Academiei Teologice „Andreiane" din Sibiu, în urma săvârșirii din viață a vrednicului de pomenire episcop Nicolae Ivan[66].

Asistă în 31 noiembrie 1937 la ședința Comitetului executiv național al Partidului Național Țărănesc, care a avut loc la Cluj și în care s-au stabilit sub președinția fostului premier Iuliu Maniu, ultimele detalii organizatorice privind participarea la alegerile din decembrie 1937[67]. A candidat în alegerile generale din România în perioada 20-28 decembrie 1937 pe listele Partidului Național Țărănesc, Filiala județeană Alba. Implicarea sa în alegerile generale din partea

---

[62] „Decizia ministerială nr. 69.012 din 25 septembrie 1934", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 225, 29 septembrie 1934, p. 6.083; „Îndepărtări din serviciu", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 225, 29 septembrie 1934, p. 81; „Verificarea numirilor în personalul polițienesc", în *Universul* (București), anul 51, nr. 265, 28 septembrie 1934, p. 5; „Revizuirea polițiștilor", în *Neamul Românesc* (București), anul XXIX, nr. 207, 27 septembrie 1934, p. 2; „Colonelul dr. Florian Medrea", în *Patria* (Sibiu), anul XVI, nr. 24, 31 ianuarie 1934, p. 1; „Din galeria funcționarilor ardeleni scoși din funcții de liberali", în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul XCVII, nr. 81, 11 octombrie 1934, p. 1.

[63] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 5.

[64] „În atenția Cavalerilor Ordinului «Ferdinand I»", în *Curentul* (București), anul IX, nr. 2.861, 21 ianuarie 1936, p. 2.

[65] „O spargere îndrăzneață", în *Adevărul* (București), anul L, nr. 15.954, 25 ianuarie 1936, p. 6; „Identificarea autorilor a numeroase furturi", în *Dimineața* (București), anul XXXII, nr. 10.482, 29 februarie 1936, p. 12.

[66] „Noul episcop ortodox român al Clujului", în *Patria* (Sibiu), anul XVIII, nr. special din 1 decembrie 1936, p. 37.

[67] „Ședința Comitetului executiv P.N.Ț. din Ardeal și Banat", în *Dreptatea* (București), anul XI, nr. 3.014, 3 decembrie 1937, p. 1.

Circumscripției electorale Alba a avut drept rezultat câștigarea prin vot a demnității de senator[68].

Inspectorul general administrativ av. dr. Florian Medrea a fost invitat, și a luat parte în calitate de membru al Ordinului „Ferdinand I" în grad de Comandor, la Recepția solemnă organizată de Casa Majestății Sale Regele Carol al II-lea, la Palatul regal din Capitală în 23 ianuarie 1938[69].

La jumătatea lunii aprilie 1938 av. dr. Florian Medrea a inaugurat în Cluj, pe strada Iuliu Maniu nr. 39, un cabinet de avocat pledant[70].

Convocat în 22 mai 1938, în calitatea de deputat mirean din partea circumscripției ortodoxe Alba Iulia de către dr. Nicolae Colan, episcopul ortodox al Vadului, Feleacului și Clujului, pentru a participa la adunarea generală a sus-menționatei eparhialii ortodoxe, care a avut loc în Cluj[71].

Asistă în Alba Iulia la 1 decembrie 1938 la evenimentele oficiale prilejuite de aniversarea a împlinirii celor două decenii de la Unirea cea Mare, ca invitat al rezidentului regal general D. Papp și a secretarului general al acestui ținut regal dr. Petru Roșca[72].

În aprilie 1939, prefectul Năsăudului a prezidat activitățile Comisiei silvice județene în vederea aprobării atât a activității de profil pentru anul în curs, cât și pentru a fi aprobat regulamentul de funcționare al Consiliului de administrație al Regiei Naționale „Regna" Filiala Bistrița[73]. Presa oficială a Frontului Renașterii Naționale a lăudat activitatea desfășurată în județ unde prefectul Medrea a solicitat, cu acordul și sprijinul material din partea Consiliului județean, unei echipe de meșteri maramureșeni, să inscripționeze Monumentul de for public Statuia lui Andrei Mureșianu, care a fost amplasată în Piața Unirii din Bistrița[74]. A participat la evenimentele oficiale care au avut loc în coordonarea Prefecturii de Năsăud și a Garnizoanei din Bistrița cu prilejul sărbătoririi zilei de

---

[68] „Campania electorală", în *Universul* (București), anul 54, nr. 344, 14 decembrie 1937, p. 4; „Panorama electorală", în *Curentul* (București), anul X, nr. 3.540, 7 decembrie 1937, p. 6; „Candidații Partidului Național Țărănesc din Ardeal și Banat", în *Patria* (Sibiu), anul XIX, nr. 283, 16 decembrie 1937, p. 3; „Votați semnul biruinței", în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XX, nr. 29, 16 decembrie 1937, p. 1.

[69] „Recepția membrilor Ordinului «Ferdinand I» la Palatul Regal", în *Curentul* (București), anul XI, nr. 3.587, 27 ianuarie 1938, p. 6; „Recepția membrilor Ordinului „Ferdinand I" la Palatul Regal", în *Epoca* (București), nr. 2.685, 26 ianuarie 1938, p. 4; „Recepția membrilor Ordinului „Ferdinand I" de la Palatul regal", în *Țara Noastră* (București), anul XVI, nr. 1.556, 27 ianuarie 1938, p. 8.

[70] „Birou de avocat în Cluj", în *Patria* (Sibiu), anul XX, nr. 86, 16 aprilie 1938, p. 3.

[71] „Adunarea generală a Episcopiei Clujului, Vadului și Feleacului", în *Universul* (București), anul 55, nr. 141, 25 mai 1938, p. 12; „Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului", în *Patria* (Sibiu), anul XX, nr. 113, 24 mai 1938, p. 3.

[72] „Gânduri de la 1 Decembrie 1918", în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 6.

[73] „Știri din Năsăud", în *Universul* (București), anul 56, nr. 108, 23 aprilie 1939, p. 12.

[74] „Statuia lui Andrei Mureșanu din Bistrița", în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 337, 10 mai 1939, p. 8.

10 mai 1939. Împreună cu colonelul comandant Ernest Benedek, cu Nicolae Ianu, comandantul Legiunii de străjeri din județ și aghiotantul său, locotenent M. Iancu a participat, conform obligațiilor de serviciu, în toate locațiile în care s-au desfășurat festivități în respectiva zi. În alocuțiunile publice, av. dr. Florian Medrea a pus în evidență însemnătatea istorică a momentului 10 mai în istoria statalității românești[75].

A primit din partea Statului Major General al Armatei Române în 12 mai 1939 un document din care rezulta că datorită detașării sale în structura de conducere a Ministerului de Interne, a fost dispensat de mobilizarea pe anul 1940-1941. Documentul făcea referire la faptul că, în momentul acela, ofițerul Medrea îndeplinea demnități publice și era inspector general administrativ[76]. Cu prilejul vizitării de către A.S.R. Principele Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia, alături de elevii și profesorii clasei palatine a satului scriitorului năsăudean George Coșbuc, Florian Medrea a întâmpinat suita princiară la intrarea pe teritoriul județului și a însoțit pe principele de coroană Mihai și suita acestuia, în vizitele și inspecțiile pe care le-a efectuat în Bistrița, George Coșbuc și Năsăud, în baza rezoluțiilor regale a efectuării Călătoriilor de sinteză ale clasei palatine. Din Năsăud, principele Mihai, suita regală, elevii clasei palatine și profesorii acesteia s-au îndreptat spre județul Maramureș, trecând prin comunele Salva, Coșbuc, Telciu, Fiad, Romuli, iar la trecerea prin Dealul Ștefăniței, A.S.R. Principele Mihai a fost întâmpinat de către prefectul de Maramureș, colonelul Emil Crișan și escorta sa și a fost salutat de către prefectul Medrea[77].

Urmare a invitației care i-a fost adresată de către starețul Vasile Luncanu, acesta a participat la serviciul divin oficiat cu prilejul sărbătoririi hramului Sfintei Mănăstiri de la Piatra Fântânelor. S-a aflat alături de profesorul universitar american George Hough Seton-Watson, fiul lui Scotus Viator, alias Seton

[75] „Știri din Bistrița”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 130, 15 mai 1939, p. 14. În seara zilei de 10 mai 1939, începând cu ora 21:00, a avut loc spectacolul retragerii cu torțe a gărzii de onoare a Garnizoanei Bistrița.

[76] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 5.

[77] „Marele Voievod Mihai de Alba Iulia în satul lui George Coșbuc”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 164, 18 iunie 1939, p. 11. Printre cei care au salutat prezența A.S.R. Principele de Coroană Mihai de Alba Iulia, remarcăm pe: colonelul Teodor Sbârcea, primarul Bistriței, dr. Nicolae Pop-Baldi inspectorul șef al Chesturii de Poliție Bistrița, căpitanul Ioan Nicolae, locțiitorul comandantului Legiunii județene de Jandarmi Năsăud, Sebastian Câmpean, primarul Comunei George Coșbuc, părintele paroh Demian din respectiva comună, jr. Anton Șirlican, pretorul plasei administrative Năsăud.

Watson. La acest hram, a asistat o mulțime de enoriași din zonă[78]. Prefectul a participat la vizita canonică efectuată la Mânăstirea Piatra Fântânelor[79].

În vederea dezvoltării stațiunii balneo-climaterice de la Colibița, prefectul Florian Medrea a avizat și a susținut financiar, în 27 iunie 1939, atât proiectul de extindere a rețelei de telefonie din stațiune, cât și introducerea rețelei de electricitate și iluminat public stradal[80].

În 1 septembrie 1939, acesta a intervenit prompt în vederea rezolvării și sprijinirii sinistraților din comuna Sângeorz-Băi, care au fost afectați de un violent incendiu[81]. A prezidat în 22 octombrie, Comisia silvică județeană și a luat act de hotărârile celor 44 de reprezentanți din comunele județului privind administrarea averii composesoratelor din Țara Năsăudului[82]. Prin *Decretul regal nr. 3.700 din 10 octombrie 1939* av. dr. Florian Medrea, prefect delegat al județului Năsăud, a fost asimilat pe funcția de inspector general administrativ în administrația centrală din București a Ministerului de Interne. Acesta era încadrat începând cu data de 24 septembrie 1934 și cu vechimea aferentă[83].

Prefectul Medrea a asistat, împreună cu rezidentul regal al Ținutului Someș, dr. Coriolan Tătaru, la inaugurarea și darea în folosință a căii ferate Salva-Telciu, la 1 octombrie 1939. Momentul respectiv a fost folosit de către acesta pentru a pune în evidență semnificația acestei artere de comunicații atât pentru transporturile civile, cât și din perspectivă militară[84].

A fost invitat în calitate de secretar general al Ținutului regal Mureș să asiste la învestirea în funcția de prefect de Năsăud, a colonelului Alexandru Cristescu, prilej cu care fostul prefect, între timp avansat inspector general administrativ, a salutat în cuvinte cordiale asistența exprimând cuvinte de laudă la adresa nou numitului prefect și apreciind activitatea românilor din județ: „[…]

---

[78] „Înălțătoarea festivitate religioasă de la Mânăstirea Piatra Fântânelor din Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 422, 3 august 1939, p. 9; „Mânăstirea Piatra Fântânelor din județul Năsăud”, în *Tribuna* (Cluj), anul II, nr. 166, 25 iulie 1939, p. 8; „Sărbătorirea hramului mănăstirii Piatra Fântânelor”, în *Tribuna* (Cluj), anul II, nr. 174, 3 august 1939, p. 7.

[79] „Plaiuri năsăudene”, în *Universul* (București), anul56, nr. 200, 24 iulie 1939, p. 14; „Mânăstirea Piatra Fântânelor”, în *Curentul* (București), anul XII, nr. 4.114, 26 iulie 1939, p. 7.

[80] „O stațiune climatică în plină dezvoltare: Colibița”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 178, 2 iulie 1939, p. 11. Au contribuit decisiv la dezvoltarea acestei stațiuni următoarele persoane: Nicolae Dădârlat, Victor Deleu, Nistor Șavari, Traian T. Cosma, Petre Tomoroga și alții.

[81] „Acțiunea de ajutorare a sinistraților în comuna Sângeorz-Băi din județul Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 454, 4 septembrie 1939, p. 4; „Cooperativa «Regna» din Bistrița în ajutorul sinistraților din Sângeorz-Băi, județul Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 290, 22 octombrie 1939, p. 10.

[82] „Ședința festivă a comisiei silvice din Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 322, 23 noiembrie 1939, p. 2.

[83] „Decret regal nr. 3.700 din 10 octombrie 1939”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVII, nr. 237, 12 octombrie 1939, p. 5.784.

[84] „Inaugurarea liniei de cale ferată Salva-Vișeu”, în *Curentul* (București), anul XII, nr. 4.184, 4 octombrie 1939, p. 3; „Inaugurarea și darea în folosință a noii linii de cale ferată Salva-Telciu”, în *Argus* (București), anul XXIX, nr. 7.945, 4 octombrie 1939, p. 4.

aici este rânduială, oamenii totdeauna sunt gata la datorie, ascultători, cuvincioși și respectuoși față de Lege. De aceea d-le. Colonel Cristescu, d-voastră va trebui numai să administrați, deoarece grănicerul este jandarm pentru sine și pentru alții, este corect, are mult spirit organizatoric, este adept de ordine, disciplină și supunere[85].

Florian Medrea a făcut în finalul alocuțiunii „o amplă caracterizare a sufletului ales grăniceresc, a inteligenței, darului oratoric, puterii de muncă, credinței în Dumnezeu și în rege a locuitorilor grăniceri”[86]. Invitat de către colonelul Alex. Cristescu, noul prefect al Năsăudului, secretarul general Medrea a participat în 4 octombrie 1939 la serbările prilejuite de aniversarea a 76 ani de la înființarea Liceului „George Coșbuc” Năsăud. A participat la inaugurarea Crucii-monument edificată din inițiativa fostului ministru Valer Moldovan în scopul comemorării faptelor lui Vasile Nașcu, care a fost primul director al Fondurilor grănicerești năsăudene[87].

Prin *Decizia ministerială nr. 17.629 P. din 13 decembrie 1939*, colonel av. dr. Florian Medrea, aflat în funcția de inspector general administrativ, a fost delegat de către Ministerul de Interne pentru a îndeplini funcția de secretar general al Ținutului regal Mureș[88]. Fiind întrunite premisele instituirii consiliului regal al Ținutului, generalul Dănilă Papp a convocat *Comisia ținutală pentru propuneri, numiri și instalări*. Din rândurile membrilor au făcut parte, în baza *Legii administrative*, și a unui regulament de funcționare a rezidenței Ținutului regal Mureș, în temeiul art. 124, av. dr. Florian Medrea secretar general delegat al Ținutului Mureș, Nicolae Viciu, șeful serviciului Cancelarie al ținut regal, dr. Cornel Crișan, unul dintre cei doi ajutori de primar ai Municipiului Alba Iulia și Ioan Orăștean, șef de secție la Ținut[89]. Asistă alături de generalul de brigadă Tiberiu Nicolae Petrescu, comandantul garnizoanei Alba, la ceremonialul

[85] „Instalarea noului prefect al județului Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 508, 29 octombrie 1939, p. 8; „Granița năsăudeană sărbătorește pe d-l. Dr. Florian Medrea”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 297, 29 octombrie 1939, p. 5. Virgil Lazăr, *op. cit.*, pp. 35-56.

[86] „Instalarea noului prefect al județului Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 509, 29 octombrie 1939, p. 8; Ioan Cordovan, Gheorghe Tanco, Marian Dospina, *Un secol de prezență militară românească în Garnizoana Bistrița 1918-1940*, vol. I, Dorohoi, Editura Prospexi, 2021, pp. 464-466.

[87] „Serbările comemorative de la Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 279, 11 octombrie 1939, p. 8. La eveniment au luat parte: dr. Coriolan Tătaru, rezidentul Ținutului regal Someș, Victor Moldovan, fost ministru, vicarul greco-catolic Ștefan Buzilă, dr. Traian Chitul, primarul Năsăudului, prof. Aurel Sorobetea, directorul Liceului, dr. Victor Sioldea, deputat de Năsăud, Nicolae Ianul, comandantul Legiunii județene de Străjeri și alte personalități locale.

[88] „Noul secretar general al Ținutului regal Mureș”, în *Glasul Mureșului* (Târgu-Mureș), anul VII, nr. 232, 28 martie 1940, p. 3.

[89] Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.A.A.N.), *Fond Rezidența Ținutului Mureș. Serviciul Cancelarie*, dosarul nr. 9848/1938-1939, f. 5-8.

depunerii jurământului militar de către contingentul de recruți în 24 decembrie 1939[90].

În 1 ianuarie 1940 participă la TeDeum-ul de An Nou oficiat de episcopul dr. Partenie Ciopron în Catedrala Încoronării din Alba Iulia[91]. În 25 ianuarie 1940 a luat parte la Recepția de la Palatul regal din București, pe care Casa Regală a României, în numele suveranul Carol al II-lea a oferit-o în cinstea membrilor Ordinului „Ferdinand I”[92].

Conform *Decretului regal nr. 600 din 27 februarie 1940*, inspectorul general administrativ Medrea, a fost numit, de către Mihail Ghelmegeanu, la solicitarea generalului rezident regal D. Papp, în funcția de secretar general al ținutului regal Mureș cu sediul în Alba Iulia[93]. Alături de Florian Medrea, secretarul general al Ținutului regal Mureș, universitarul clujean dr. Mihail Șerban, subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și Domniilor, dr. Sever Pop, primarul municipiului Sibiu, a participat în 9 martie 1940, în Cimitirul Sibiu la serviciul de înmormântare a Emiliei Rusu, născută Rațiu, soția av. dr. Octavian Rusu, vicepreședintele Astrei și deputat în primul Parlament al României Mari[94].

Cu prilejul oficierii solemnităților subsumate Serbărilor Restaurării în 6 iunie 1940, Florian Medrea, alături de rezidentul regal D. Papp, asistă la serviciul divin oficiat în Catedrala Încoronării de către dr. episcop Partenie Ciopron și secondat de protopopul ortodox al Alba Iuliei, părintele Alexandru Baba. Tot în aceeași zi, secretarul general Medrea și rezidentul regal general D. Papp au asistat la defilarea detașamentelor de onoare din Garnizoană[95]. Secretarul general al Ținutului regal Mureș a fost convocat de către episcopul dr. Nicolae Colan pentru a activa în comisiile de lucru ale adunării generale eparhiale Cluj în 26 mai 1940[96].

---

[90] „Depunerea jurământului noilor recruți din Garnizoana Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 357, 31 decembrie 1939, p. 10.

[91] „Știri de Anul Nou de la Alba Iulia”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 575, 6 ianuarie 1940, p. 7; „Știri de la Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 10, 12 ianuarie 1940, p. 10.

[92] „Discursul regelui Carol al II-lea cu prilejul recepției membrilor Ordinului «Ferdinand I»”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 595, 26 ianuarie 1940, p. 1.

[93] „Decret regal nr. 600 din 27 februarie 1940”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 59, 9 martie 1940, p. 1.126; „Noul secretar general al Ținutului regal Mureș”, în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.338, 11 martie 1940, p. 5.

[94] „Necrologul Emiliei dr. Rusu născută Rațiu”, în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul 48, nr. 12, 17 martie 1940, p. 6.

[95] „Știri din Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 161, 14 iunie 1940, p. 10.

[96] „Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 146, 30 mai 1940, p. 8; „Sesiunea adunării eparhiale”, în *Renașterea* (Cluj), anul XVIII, nr. 22, 2 iunie 1940, p. 3.

Prin *Decretul regal nr. 2.422 din 18 iulie 1940* secretarului general Medrea i-a fost conferită de către Cancelaria ordinelor din Ministerul regal al Afacerilor Străine Medalia „Ferdinand I" cu spade pe panglică[97].

În luna iulie 1940, a sprijinit material colecta făcută de către Reuniunea femeilor române din Alba Iulia pentru refugiații și expulzații din Basarabia și Bucovina, cu deosebire a familiilor care se aflau în refugiu pe teritoriul județului Alba. Cu acest prilej, a fost colectată și suma de 11.020 lei care a fost expediată cu proces verbal pe adresa din București a Societății naționale de Crucea Roșie din România. Printre cei care au contribuit la această colectă s-au aflat intelectuali și oameni simplii din Alba Iulia[98].

La începutul lunii august 1940, a vizitat rezidența regală a Ținutului Mureș, Excelența Sa Gheorghe Strat, subsecretar de stat la Ministerul Economiei Naționale. Oficialul guvernamental a efectuat o inspecție guvernamentală în ținutul Apusenilor, fiind însoțit de către secretarul general Medrea. Pe peronul gării din Alba Iulia, demnitarul a fost întâmpinat de rezidentul regal general Dănilă Papp, de av. dr. Florian Medrea, secretar general al ținutului, de colonelul Leonida Pop, prefectul de Alba, de juristul Victor Constantinescu, primarul municipiului Alba Iulia, de deputatul Gavril Crișan, dar și de alte oficialități civile, militare, ecleziastice locale. De la Rezidența regală ministrul Gh. Strat[99] s-a deplasat la sediul Camerei de Industrie și Comerț din Alba Iulia, unde a fost întâmpinat de funcționarii instituției în frunte cu președintele acesteia, economistul Iosif Datcu. Cei doi înalți oficiali au promis reprezentanților

[97] „Decret regal nr. 2.422 din 18 iulie 1940", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 169, 24 iulie 1940, p. 3.727.

[98] „Știri din Alba Iulia", în *Universul* (București), anul 57, nr. 196, 19 iulie 1940, p. 10. La această colectă efectuată de către dr. Elena Munteanu, președinta Reuniunii femeilor române din Alba Iulia au contribuit: episcopul militar dr. Partenie Ciopron, colonel Leonida Pop, prefectul județului Alba, dr. Avram Vesta, subprefectul județului Alba, Eugen Hulea, inspector școlar general al învățământului secundar din Ținutul regal Mureș și soția acestuia Alexandrina (Zina) Hulea, profesor Virgil și Emilia-Elena Cucuiu, av. dr. Oliviu Răhăianu, subprimar al Alba Iuliei, colonel Victor Domșa, dar și Banca Națională a României, Filiala Alba și Camera de Comerț și Industrie din județul Alba.

[99] Pe larg despre acest ministru și activitatea sa a se vedea în: Andrea Dobeș, *Spații carcerale în România comunistă: Penitenciarul Sighet (1950-1955)*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020, pp. 665-669. Gheorghe Strat (n. 4 noiembrie 1894, Vârtezi, județ Galați – d. 15 octombrie 1961, Botoșani). Fost economist și membru al Partidului Național Liberal (facțiunea Gheorghe Brătianu). În perioada regimului de autoritate monarhică condus de regele Carol al II-lea, Ghe. Strat a îndeplinit, în perioada lunilor iulie-septembrie 1940, funcția de subsecretar de stat la Ministerul Economiei Naționale. A fost arestat în noaptea de 5/6 mai 1950. Eliberat în anul 1956, pentru ca, mai apoi, să fie din nou arestat și implicat în procesul elitei național liberale în 6 decembrie 1957. S-a stins din viață în Penitenciarul din Botoșani la 15 octombrie 1961. Avea vârsta de 68 de ani.

muncitorimii, meșteșugarilor, comercianților și membrilor cooperațiilor, rezolvarea acestor chestiuni[100].

Cu ocazia inaugurării în Sibiu a celui de-al VIII-lea Târg internațional de mostre din 18 și 19 august 1940, D. Papp a fost invitat în calitate de membru onorific, calitate în care a asistat la acest eveniment împreună cu col. r. av. dr. Florian Medrea[101]. A contribuit în perioada în care activa în calitate de secretar general al Ținutului regal Mureș la reapariția periodicului *Alba Iulia*[102].

A participat în 22 august 1940 la evenimentele oficiale prilejuite de împroprietărirea în numele regelui Carol al II-lea la Cluj a 68 de ofițeri și subofițeri activi și din rezervă din diferite structuri militare și de armă ale statului român. Evenimentul a avut loc în Sala festivă a Primăriei Municipiului Cluj și s-a desfășurat sub auspiciile rezidentului regal al Ținutului Someș, universitarul Coriolan Tătaru. La acest eveniment, au participat și generalul de divizie Virgil Petrescu, reprezentantul Ministerului Apărării Naționale, primarul dr. Sebastian Bornemisa, dr. Victor Pop, secretarul general al Primăriei și consilierul Richard Tufli.

În rândurile celor 60 de oficiali activi sau din rezervă ai Armatei care au fost împroprietăriți în respectiva zi, s-a evidențiat și colonelul în rezervă av. dr. Florian Medrea, activ ca inspector general administrativ și secretar general în exercițiu al Ținutului regal Mureș[103].

Din a doua parte a lunii septembrie 1940 în Turda, la propunerea Secretariatului general din Ministerul de Interne, colonelul în rezervă dr. av. Florian Medrea a fost detașat în interesul superior al statului român, în comisia mixtă româno-ungară care urma să detalieze tehnic în teritoriu noua frontieră care

---

[100] „Știri de la Rezidența regală din Alba Iulia", în *Universul* (București), anul 57, nr. 212, 4 august 1940, p. 10; „Vizita d-lui. ministru Gheorghe Strat la Alba Iulia", în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 782, 3 august 1940, p. 4; „Inspecțiile d-lui subsecretar de stat de la Ministerul Economiei Naționale în Țara Moților", în *România – Provincie* (București), anul III, nr.783, 4 august 1940, p. 4.

[101] „Inaugurarea celui de-al 8-lea Târg de Mostre internațional din Sibiu", în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 801, 21 august 1940, p. 7; „S-a deschis al 8-lea Târg de Mostre din Sibiu", în *Gazeta Sibiului* (Sibiu), anul VII, nr. 35, 23 august 1940, pp. 1-2; „Inaugurarea celui de al 8-lea târg internațional de mostre la Sibiu", în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.499, 21 august 1940, p. 3.

[102] „Reapare viguroasa gazetă ardeleană «Alba Iulia»", în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.505, 27 august 1940, p. 2.

[103] „Impunătoarea festivitate a împroprietăririlor de la Cluj", în *România – Capitala* (București), anul III, nr. 805, 25 august 1940, p. 9. Secretarul general al Primăriei Cluj, dr. Victor Pop, a citit hotărârea Consiliului local Cluj, în baza căreia împroprietărirea s-a făcut pe un teren disponibil al municipiului menționat anterior în „Cartierul Ostașilor", deasupra Carierei de piatră din Calea Regele Carol al II-lea. Fiecare dintre cei împroprietăriți au primit un lot de casă în suprafață de 250-300 m^2. Remarcăm între cei care au fost împroprietăriți în Cluj pe generalii: Gheorghe Florescu, Christea Vasilescu, Grigore Cartianu, coloneii: Alexandru Drăgoiu, Manole Enescu, Dumitru Ionescu, Mircea Oprescu, Ion Darie, Theodor Păun, maiorii: Radu Ardeleanu, Emil Brădățeanu, Alexandru Mătăsaru, dar și alții.

s-a conturat între România și Ungaria în urma celui de-al doilea Partaj arbitrar de la Viena din 30 august 1940[104].

Pe fondul prevederilor *Decretului-lege nr. 2.385 din 25 august 1941*, foștii secretari generali ai Ținuturilor regale, printre care și Florian Medrea, au fost încadrați, începând cu data de 21 septembrie 1940, în funcția de inspector general administrativ, fiind puși la dispoziția Ministerului de Interne în grupa A-23, tipul 16, având salariul brut de 21.000 lei lunar, la care s-au acordat 9.000 lei net lunar, diferența de încadrare[105]. A fost numit în 30 iulie 1941 în funcția de prefect al județului Orhei. Printre primele măsuri pe care acesta le-a pus în aplicare au fost: o reorganizare a județului pe cinci plase administrativ-teritoriale și reînvestirea în funcția de primar în Orhei a avocatului Constantin Roșca. La Rezina era repus în funcție avocatul Ion Panaghian[106].

În primele zile ale lunii septembrie 1941, grație proiectului administratorului financiar al județului Orhei, sub aprobarea prefectului colonel av. dr. Florian Medrea a fost înființată, cu sprijinul Oficiului Protopopiatului Ortodox Orhei, condus de protopopul Nicolae Caraman, cantina-restaurant pentru funcționarii administrației județene din respectivul județ basarabean[107]. Prefectul județului Orhei l-a însoțit în perioada 14-15 septembrie același an pe mitropolitul dr. Nicolae Bălan, aflat în cadrul Misiunii ardelene în Basarabia, asistând la liturghiile oficiate de înaltul oficial ortodox[108].

În cea de-a doua parte a lunii septembrie 1941, prefectul Medrea l-a însoțit în spitalele din acest județ pe profesorul universitar dr. Paul Tomescu, care îndeplinea funcția de ministru al Sănătății publice și ocrotirilor sociale. Împreună cu delegația oficialului guvernamental, prefectul Medrea, primarul orașului Orhei, av. dr. Constantin Roșca, au inspectat spitalul public din localitate, centru

---

[104] S.J.A.A.N., *Fond Rezidența Ținutului Mureș. Lichidarea Ținutului Mureș*, dosarul nr. 32.172/1940, f. 4, f. 6. *Ordinul telegrafic al Ministerului de Interne nr. 10.885 P din 13 septembrie 1940*, confirmat de noul șef de la Serviciul Secret de Informații, secretarul de stat de la Interne Eugen Cristescu, pentru ministrul de resort. Ordinul îl punea pe Florian Medrea la dispoziția Comisiei tehnice a Ministerului Afacerilor Străine pentru a se deplasa la Budapesta, astfel că printr-un alt *Ordin telegrafic nr. 10.898 P din 13 septembrie 1940* semnat de către E. Cristescu pentru Ministrul de profil a fost confirmată numirea ca detașat temporar în funcția de secretar general și al Ținutului Mureș a lui Victor Hodor, secretar general al Ținutului Someș retras în Turda, aflat în procedurile desființării.

[105] „Decret-lege nr. 2.385 din 25 august 1941", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CIX, nr. 207, 2 septembrie 1941, p. 5.150.

[106] Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 34.

[107] „Inaugurarea cantinei funcționarilor publici din județul Orhei", în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 258, 23 septembrie 1941, p. 10.

[108] „Drumul misiunii ardelene în Basarabia", în *Lumina Satelor* (Sibiu), anul XX, nr. 45, 2 noiembrie 1941, pp. 1-2.

public de sănătate, Policlinicile civile și militare, baia publică și mai multe farmacii, atât din localitatea reședință de județ, cât și în județul menționat[109].

Este scutit de mobilizare în baza *Ordinului Marelui Stat Major al Armatei Române nr. M. 116.550/23 septembrie 1941*, pentru că în acel moment a îndeplinit funcția de prefect al județului Orhei[110]. Participă în 8 noiembrie la serviciul divin care s-a oficiat la Catedrala din Orhei, cu ocazia aniversării zilei onomastice a suveranului român Mihai I[111]. A coordonat, în calitate de prefect în perioada 9-16 noiembrie 1941, activitatea care s-a desfășurat în județul Orhei cu prilejul desfășurării celui de-al doilea plebiscit în vederea aprobării de către cetățenii români a politicii promovate de către conducătorul statului român mareșal I. Antonescu[112]. A făcut parte în 2 septembrie 1942 din suita generalului C. Ghe. Voiculescu, guvernatorul regal al Basarabiei, la inaugurarea Expoziției generale de mărfuri organizată de către conducerea S.C. „Federala din Orhei" Societate pe acțiuni[113].

Prin efectul prevederilor *Decretului-lege nr. 663 din 3 martie 1942*, locotenent-colonelul în rezervă av. dr. Medrea era înlocuit din funcția de prefect al județului Orhei din Basarabia de către colonelul Cristache Enescu. În temeiul *Deciziunii ministeriale nr. 53 din 1942*, Florian Medrea a fost repartizat în funcția de inspector general administrativ al Basarabiei de către Ministerul de Interne[114]. Participă în 27 septembrie 1942, în comuna Strășeni, alături de guvernatorul Basarabiei, generalul C. Ghe. Voiculescu la inaugurarea rețelei de radiofonie și a stației de generare electricitate pentru alimentarea rețelei și a centralei care era instalată în sediul primăriei locale[115]. În 6 octombrie 1942, prin *Deciziunea ministerială nr. 12.500 P din 6 octombrie 1942* atât Florian Medrea, cât și ceilalți foști secretari generali ai Ținuturilor regale au fost reîncadrați în Ministerul Internelor începând cu 1 octombrie 1941, în gradul și tranșa de salarizare și

[109] „Ministrul Sănătății și Ocrotirilor Sociale în inspecții la instituțiile sanitare din Basarabia", în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 157, 22 septembrie 1941, p. 6. Ministrul de resort a vizitat atât spitalele civile din județele Bălți, Orhei și Tighina, cât și instituțiile militare de profil.
[110] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, f. 5.
[111] „Știri din Orhei", în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 314, 18 noiembrie 1941, p. 6.
[112] „Plebiscitul la Orhei", în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 316, 20 noiembrie 1941, p. 8.
[113] „Expoziția generală de mărfuri din județul Orhei", în *Universul – Provincie* (București), anul 59, nr. 248, 11 septembrie 1942, p. 8; „Expoziția județului Orhei", în *Argus* (București), anul XXXII, nr. 8.815, 11 septembrie 1942, p. 2.
[114] „Proiect de Decret-lege nr. 6.041 din 23 februarie 1942 al Generalului Guvernator al Basarabiei C. Gheorghe Voiculescu", în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CX, nr. 57, 7 martie 1942, p. 1.683; „Un nou prefect al județului Orhei", în *Universul – Provincie* (București), anul 59, nr. 93, 5 aprilie 1942, p. 14.
[115] „Solemnitatea inaugurării rețelei de radiofonie din Strășeni în județul Lăpușna", în *Curentul* (București), anul XV, nr. 5.256, 3 octombrie 1942, p. 5.

vechime A 27, tipul încadrării 17, cu salariul net de 30.200 lei lunar[116]. Prin *Decizia nr. 489 din 31 decembrie 1942* a generalului C. Gheorghe Voiculescu, guvernatorul Basarabiei, s-a precizat că dr. Florian Medrea, colonel în rezervă aflat în funcția de inspector general, a fost încadrat în 16 noiembrie 1942 în funcția de inspector general administrativ grupa A 9, tipul încadrării 13, cu plata salariului net aferent gradului și funcției de director general în structura Ministerului de Interne – Direcția generală de Siguranță. Cuantumul salariului net a fost de 42.800 lei lunar, la care primea o diferență lunară de 2.100 lei net până la rangul pe care îl deținea, acela de secretar general al ministerului de resort, dobândit de către acesta prin *Decretul regal nr. 600 din 27 februarie 1940*[117].

Tot în 1942, vedea lumina tiparului, anuarul Muzeului Regional al Unirii din Alba Iulia, grație strădaniilor depuse de către profesorul Ion Berciu, directorul prestigioasei instituții. Acesta purta numele de *Apulum Buletinul Muzeului regional Alba Iulia, I, 1939-1942*, în rândurile membrilor de onoare fiind menționat și dr. Florian Medrea[118]. În baza *Ordinul nr. 116.150 din 23 septembrie 1943* al Marelui Stat Major, colonelul în rezervă dr. Florian Medrea a fost scutit de mobilizare și de numirea în fruntea unui regiment de Geniu, întrucât la acea dată a îndeplinit funcția de prefect al județului Orhei și s-a aflat în serviciul și în subordinea Ministerului de Interne. A fost mobilizat în Corpul de control al informațiilor Guvernământului Basarabiei la 1 aprilie 1944 în temeiul *Ordinului nr. 7* al Cercului Teritorial de Recrutare Lăpușna-Chișnău și a *Ordinului nr. 10 a Corpului de control* din Ministerul de Interne pentru Guvernământul român al Basarabiei[119]. În 24 august 1944, a revenit din Basarabia în Alba Iulia, iar în temeiul *Deciziei ministeriale nr. 12.044 din august 1944*, a fost numit de către Ministerul Justiției în funcția de notar public în Sebeș-Alba[120].

Pe fondul *Deciziei nr. 355 din 13 ianuarie 1945* a Președintelui Tribunalului Alba, colonelul în retragere av. dr. Florian Medrea a fost confirmat administrativ în funcția de notar public al Orașului Sebeș. Acesta începea activitatea profesională în noua sa funcție începând cu aceeași dată[121]. A fost decorat pentru meritele sale în serviciul statului, atât în perioada în care a servit

---

[116] „Deciziunea ministerială nr. 12.500 P din 6 octombrie 1942”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CX, nr. 240, 14 octombrie 1942, p. 8.910.

[117] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 5; „Decizia guvernamentală nr. 489 din 31 decembrie 1942”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXI, nr. 10, 13 ianuarie 1943, p. 385.

[118] „Membrii Consiliului de conducere”, în *Apulum Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia, I, 1939-1942*, publicat de Ion Berciu, Alba Iulia, Tipografia Alba Iulia, MCMXLII, p. II.

[119] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, *Memoriul Locotenent-colonelului Medrea Florian*, f. 2.

[120] „Decizia ministerială nr. 12.044 din 16 septembrie 1944”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXII, nr. 216, 19 septembrie 1944, p. 6.353.

[121] „Decizia nr. 355 din 13 ianuarie 1945 a Președintelui Tribunalului județean Alba”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXIII, nr. 51, 3 martie 1945, p. 1.643 (Dosarul nr. 24/1945).

militar în armata cezaro-crăiască[122], cât și în timpul în care a servit în statul român cu Ordinul „Coroana României” în grad de comandor cu Panglica de „Virtutea Militară” cu Spade pentru organizarea Regimentului de Voluntari „Horia” și pentru felul cum a comandat diferitele unități ale acestei structuri militare în Campania de la Tisa și din Ungaria a Armatei Române, în perioada aprilie 1919 – august 1920[123]. Florian Medrea era decorat de Cancelaria Ordinelor în numele suveranului român Carol al II-lea cu Ordinul „Ferdinand I” în Grad de Comandor în 1931, respectiv cu Medalia „Ferdinand I” în 1940[124].

Cercul Teritorial de Recrutare Alba a consemnat în 22 iulie 1945 că, în temeiul *Ordinului Marelui Stat Major al Armatei Române nr. 53.800/din 20 iulie 1945*, acesta a fost alături de alți ofițeri din țară trecut în poziția deconcentrat. În 31 iulie 1946, a fost trecut în poziție de retragere din rândurile ofițerilor de rezervă pentru îndeplinirea limitei de vârstă, dar și pentru exercitarea cu abnegație a funcțiilor deținute în serviciul statului român[125].

În 3 septembrie 1947, Florian Medrea a fost împușcat în sediul biroului său notarial din Sebeș-Alba, autorii și motivele acestui fapt nefiind pe deplin clarificate nici până astăzi. În urma acestui tragic eveniment, albaiulienii l-au condus într-un număr foarte mare pe Florian Medrea pe ultimul său drum spre cimitirul Maieri din Alba Iulia, iar serviciul divin a fost oficiat de părintele protopop Alexandru Baba[126].

---

[122] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, *Memoriu descriptiv la Ordinul nr. 1139 din 7 noiembrie 1919 al Corpului VI Teritorial de Armată Cluj*, f. 7-8; *Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1914*, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Februar 1914, p. 253, f. 620; „Ofițeri distinși”, în *Olteanul* (Făgăraș), anul VI, nr. 48, 30 noiembrie 1914, p. 4; „Ofițer român distins”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXV, nr. 277, 16 decembrie 1912, p. 3; „Ofițer român distins”, în *Românul* (Arad), anul II, nr. 278, 17 decembrie 1912, p. 7; „Ofițeri români decorați pentru vitejie”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 27, 3 octombrie 1917, p. 4.

[123] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 4; „Decret regal nr. 4.298 din 1919”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea a II-a, nr. 272, 24 noiembrie 1937, p. 11.210; „Un popas jubiliar”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 7; Virgil Lazăr, *op. cit.*, pp. 7-29.

[124] „Decret regal nr. 1.142 din 3 aprilie 1931”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 90, 19 aprilie 1931, p. 3.802; „Decret regal nr. 2.422 din 18 iulie 1940”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 169, 24 iulie 1940, p. 3.727.

[125] A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, f. 2.

[126] Virgil Lazăr, *op. cit.*, p. 59; Tudor Roșu, *op. cit.*, p. 130.

ANEXE

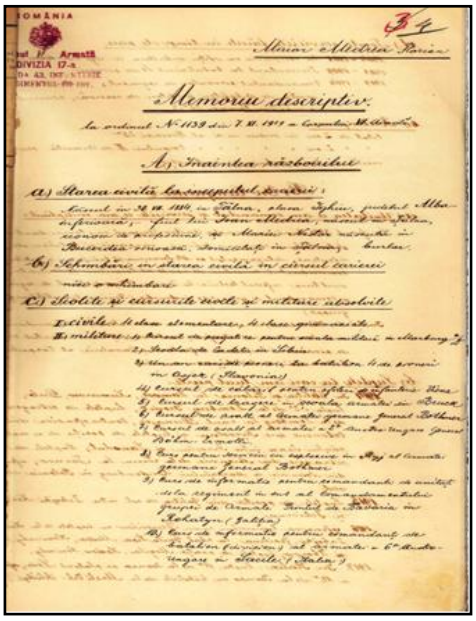
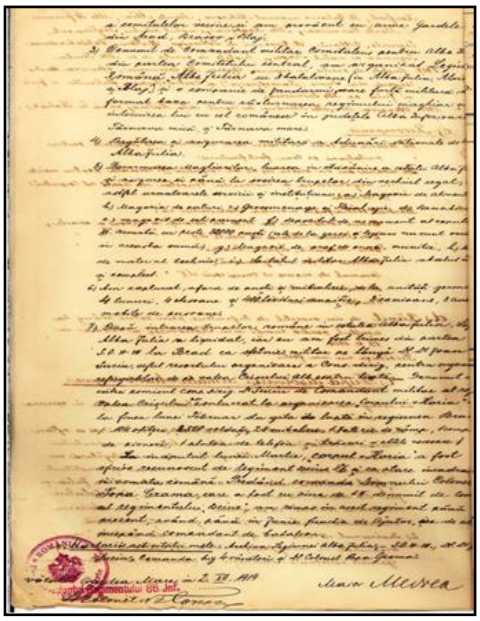
Col. r. av. dr. Florian Medrea Chestor șef al Regionalei Poliției de Siguranță în Cluj, cu însemnele Ordinului „Ferdinand I" în Grad de Comandor (1932)
Sursa: Tudor Roșu, Ioan Rustoiu, Liviu Zgârciu, Marius Cristea, *Zece personalități ale Unirii*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2018, p. 96.

Dr. Florian Medrea
Absolvent al Studiilor de Doctorat la Universitatea Daciei Superioare din Cluj (1925)

Maior Florian Medrea, comandant de Batalion în Regimentul de Infanterie nr. 86 în Garnizoana Oradea
Sursa: A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M".-19, dosarul nr. 2/1919-1946.

Sursa: A.M.N.R.-Dp.C.A., *Fond Memorii Colonei Bătrâni*, „M”.-19, dosarul nr. 2/1919-1946, f. 4-5.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Militare Naționale ale României, Depozitul Central de Arhivă:

- *Fond Memorii Colonei Bătrâni*.

Serviciul Județean Alba al Arhivelor Naționale:

- *Fond Rezidența Ținutului Mureș. Serviciul Cancelarie*.
- *Fond Rezidența Ținutului Mureș. Lichidarea Ținutului Mureș*.

„Absolvenții Studiilor de Doctorat în Drept”, în *Anuarul Universității din Cluj pe anul școlar 1924-1925*, întocmit de C. Negrea și Ștefan Jarda, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1926.

„Acțiunea de ajutorare a sinistraților în comuna Sângeorz-Băi din județul Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 454, 4 septembrie 1939, p. 4.

„Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Patria* (Sibiu), anul XX, nr. 113, 24 mai 1938, p. 3.

„Adunarea eparhială a Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 146, 30 mai 1940, p. 8.

„Adunarea generală a Episcopiei Clujului, Vadului și Feleacului”, în *Universul* (București), anul 55, nr. 141, 25 mai 1938, p. 12.

„Adunarea național-țărăniștilor din Alba Iulia”, în *Dreptatea* (București), anul I, nr. 43, 5 decembrie 1927, p. 3.

„Arestări de comuniști în Valea Jiului”, în *Curentul* (București), anul IV, nr. 1.077, 24 ianuarie 1931, p. 5.

„Avansament militar”, în *Familia* (Oradea), anul XLI, nr. 44, 30 octombrie 1905, p. 527.

„Avansări în armata K.u.K.”, în *Tribuna* (Arad), anul VIII, nr. 153, 14 august 1904, p. 6.

„Avansări militare în Armata K.u.K.”, în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul XII, nr. 35, 4 septembrie 1904, p. 463.

„Avansări militare”, în *Familia* (Oradea), anul XL, nr. 38, 19 septembrie 1904, p. 455.

„Bilanțul Casei de păstrare «Baia de Criș și jur»”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea a II-a, nr. 166, 29 iulie 1927, p. 10.299.

„Birou de avocat în Cluj”, în *Patria* (Sibiu), anul XX, nr. 86, 16 aprilie 1938, p. 3.

„Campania electorală”, în *Universul* (București), anul 54, nr. 344, 14 decembrie 1937, p. 4.

„Candidații Partidului Național Țărănesc din Ardeal și Banat”, în *Patria* (Sibiu), anul XIX, nr. 283, 16 decembrie 1937, p. 3.

„Chemarea tinerimii române la Petrecerea cu Dans din Cluj”, în *Patria* (Sibiu), anul X, nr. 39, 21 februarie 1928, p. 5.

„Cine este Florian Medrea?”, în *Patria* (Sibiu), anul X, nr. 101, 9 mai 1928, p. 2.

„Colonelul dr. Florian Medrea”, în *Patria* (Sibiu), anul XVI, nr. 24, 31 ianuarie 1934, p. 1.

„Convocare la a XVIII-a adunare generală ordinară a Institutului de Credit și Economii «Izvorul» Societate pe acțiuni din Alba Iulia”, în *Revista Economică* (București), anul XXXI, nr. 11, 16 martie 1929, p. 115.

„Convocare”, în *Patria* (Sibiu), anul XIII, nr. 160, 23 iulie 1931, p. 3.

„Convocarea acționarilor Institutului de Credit și Economii «Izvorul» S.P.A. din Alba Iulia la a XIX-a adunare generală ordinară”, în *Revista Economică* (București), anul XXXII, nr. 12, 22 martie 1930, p. 110.

„Convocarea acționarilor Institutului de Credit și Economii «Izvorul» S.P.A. din Alba Iulia la a XXIII-a adunare generală ordinară”, în *Revista Economică* (București), anul XXXVI, nr. 31, 4 august 1934, p. 250.

„Cooperativa «Regna» din Bistrița în ajutorul sinistraților din Sângeorz-Băi, județul Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 290, 22 octombrie 1939, p. 10.

Corespondent, „Sfințirea de steaguri în județul Alba”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 103, 15 mai 1929, p. 4.

„Cum vor decurge Serbările de la Alba Iulia?”, în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.051, 18 mai 1929, p. 3.

„De la Școala de Cadeți din Sibiu”, în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul VIII, nr. 39, 7 octombrie 1900, p. 465.

„Decizia guvernamentală nr. 489 din 31 decembrie 1942”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXI, nr. 10, 13 ianuarie 1943, p. 385.

„Decizia ministerială nr. 11.319 P din 20 august 1929”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 184, 21 august 1929, p. 6.736.

„Decizia ministerială nr. 12.044 din 16 septembrie 1944”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXII, nr. 216, 19 septembrie 1944, p. 6.353.

„Decizia ministerială nr. 12.790 din 13 octombrie 1933”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 240, 18 octombrie 1933, p. 6.492.

„Decizia ministerială nr. 121.596 din 15 decembrie 1928”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 287, 23 decembrie 1928, p. 10.971.

„Decizia ministerială nr. 122.976, ianuarie 1929”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 2, 2 ianuarie 1929, p. 51.

„Decizia ministerială nr. 2.224 din 25 februarie 1929”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 56, 9 martie 1929, p. 2.000.

„Decizia ministerială nr. 69.012 din 25 septembrie 1934”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 225, 29 septembrie 1934, p. 6.083.

„Decizia ministeriale nr. 7.538 din 30 ianuarie 1931”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 29, 5 februarie 1931, p. 1.058.

„Decizia nr. 355 din 13 ianuarie 1945 a Președintelui Tribunalului județean Alba”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CXIII, nr. 51, 3 martie 1945, p. 1.643.

„Deciziunea ministerială nr. 12.500 P din 6 octombrie 1942”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CX, nr. 240, 14 octombrie 1942, p. 8.910.

„Decret regal nr. 1.142 din 3 aprilie 1931”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 90, 19 aprilie 1931, p. 3.802.

„Decret regal nr. 1.142 din 3 aprilie 1931”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 90, 19 aprilie 1931, p. 3.802.

„Decret regal nr. 2.133 din 5 octombrie 1929”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 223, 6 octombrie 1929, p. 7.745.

„Decret regal nr. 2.239 din 30 iunie 1924”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 160, 25 iulie 1924, p. 8.565.

„Decret regal nr. 2.422 din 18 iulie 1940”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 169, 24 iulie 1940, p. 3.727.

„Decret regal nr. 2.422 din 18 iulie 1940”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 169, 24 iulie 1940, p. 3.727.

„Decret regal nr. 3.700 din 10 octombrie 1939”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVII, nr. 237, 12 octombrie 1939, p. 5.784.

„Decret regal nr. 4.298 din 1919”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea a II-a, nr. 272, 24 noiembrie 1937, p. 11.210.

„Decret regal nr. 453 din 31 ianuarie 1919”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 261, 7 (20) februarie 1919, p. 5104.

„Decret regal nr. 600 din 27 februarie 1940”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CVIII, nr. 59, 9 martie 1940, p. 1.126.

„Decret-lege nr. 2.385 din 25 august 1941”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CIX, nr. 207, 2 septembrie 1941, p. 5.150.

„Delegații la Alba Iulia”, în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.051, 18 mai 1929, p. 3.

„Depunerea jurământului noilor recruți din Garnizoana Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 357, 31 decembrie 1939, p. 10.

„Detașare în București”, în *Cuvântul* (București), anul IX, nr. 3.049, 20 octombrie 1933, p. 7.

„Din galeria funcționarilor ardeleni scoși din funcții de liberali”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul XCVII, nr. 81, 11 octombrie 1934, p. 1.

„Discursul regelui Carol al II-lea cu prilejul recepției membrilor Ordinului «Ferdinand I»”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 595, 26 ianuarie 1940, p. 1.

„Drumul misiunii ardelene în Basarabia”, în *Lumina Satelor* (Sibiu), anul XX, nr. 45, 2 noiembrie 1941, pp. 1-2.

„Elevi români la Școla de Cadeți pentru Infanterie din Sibiu”, în *Tribuna* (Sibiu), anul IV, nr. 175, 20 septembrie 1900, p. 3.

„Examenele de definitivat pentru polițiștii din Cluj”, în *Patria* (Sibiu), anul XV, nr. 206, 22 septembrie 1933, p. 4.

„Expoziția generală de mărfuri din județul Orhei”, în *Universul – Provincie* (București), anul 59, nr. 248, 11 septembrie 1942, p. 8.

„Expoziția județului Orhei”, în *Argus* (București), anul XXXII, nr. 8.815, 11 septembrie 1942, p. 2.

„Gânduri de la 1 Decembrie 1918”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 6.

„Granița năsăudeană sărbătorește pe d-l. Dr. Florian Medrea”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 297, 29 octombrie 1939, p. 5.

„Identificarea autorilor a numeroase furturi”, în *Dimineața* (București), anul XXXII, nr. 10.482, 29 februarie 1936, p. 12.

„Impunătoarea festivitate a împroprietăririlor de la Cluj”, în *România – Capitala* (București), anul III, nr. 805, 25 august 1940, p. 9.

„Inaugurarea cantinei funcționarilor publici din județul Orhei”, în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 258, 23 septembrie 1941, p. 10.

„Inaugurarea celui de al 8-lea târg internațional de mostre la Sibiu”, în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.499, 21 august 1940, p. 3.

„Inaugurarea celui de-al 8-lea Târg de Mostre internațional din Sibiu”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 801, 21 august 1940, p. 7.

„Inaugurarea liniei de cale ferată Salva-Vișeu”, în *Curentul* (București), anul XII, nr. 4.184, 4 octombrie 1939, p. 3.

„Inaugurarea și darea în folosință a noii linii de cale ferată Salva-Telciu”, în *Argus* (București), anul XXIX, nr. 7.945, 4 octombrie 1939, p. 4.

„Informații”, în *Universul* (București), anul 50, nr. 287, 20 octombrie 1933, p. 4.

„Inspecțiile d-lui subsecretar de stat de la Ministerul Economiei Naționale în Țara Moților”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr.783, 4 august 1940, p. 4.

„Instalarea noului inspector general al Polițiilor din Ardeal”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 233, 21 octombrie 1929, p. 10.

„Instalarea noului prefect al județului Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 508, 29 octombrie 1939, p. 8.

„Instalarea noului prefect al județului Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 509, 29 octombrie 1939, p. 8.

„În atenția Cavalerilor Ordinului «Ferdinand I»”, în *Curentul* (București), anul IX, nr. 2.861, 21 ianuarie 1936, p. 2.

„În jurul transferului administrativ a capitalei județului Alba de la Aiud în Alba Iulia”, în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 7.987, 8 martie 1929, p. 10.

„Înaintări în Armata comună K.u.K.”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXVIII, nr. 232, 21 octombrie 1905, p. 4.

„Înaintări în armata comună”, în *Tribuna* (Arad), anul XV, nr. 234, 25 octombrie 1911, p. 7.

„Înaintări în Armată pe data de 1 iulie 1924”, în *Dimineața* (București), anul XXIV, nr. 6.360, 27 iulie 1924, p. 4.

„Înălțătoarea festivitate religioasă de la Mânăstirea Piatra Fântânelor din Năsăud”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 422, 3 august 1939, p. 9.

„Îndepărtări din serviciu”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, nr. 225, 29 septembrie 1934, p. 81.

„La Școala de Cadeți din Sibiu”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXIII, nr. 208, 20 septembrie 1900, p. 2.

„Lucrările adunării eparhiei ortodoxe Cluj”, în *Universul* (București), anul 51, nr. 123, 9 mai 1934, p. 10.

„Majestatea Sa Regele Carol al II-lea în mijlocul cavalerilor «Ordinului Ferdinand I»”, în *Gazata Transilvaniei* (Brașov), anul XCV, nr. 8, 28 ianuarie 1932, p. 1.

„Marele Voievod Mihai de Alba Iulia în satul lui George Coșbuc”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 164, 18 iunie 1939, p. 11.

„Mari pregătiri la Alba Iulia pentru Serbările comemorative ale Unirii”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 5.

„Mânăstirea Piatra Fântânelor din județul Năsăud”, în *Tribuna* (Cluj), anul II, nr. 166, 25 iulie 1939, p. 8.

„Mânăstirea Piatra Fântânelor”, în *Curentul* (București), anul XII, nr. 4.114, 26 iulie 1939, p. 7.

„Membrii Consiliului de conducere”, în *Apulum Buletinul Muzeului Regional Alba Iulia, I, 1939-1942*, publicat de Ion Berciu, Alba Iulia, Tipografia Alba Iulia, MCMXLII.

„Ministrul Sănătății și Ocrotirilor Sociale în inspecții la instituțiile sanitare din Basarabia”, în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 157, 22 septembrie 1941, p. 6.

„Monumentul lui Nicolae Bălcescu în Alba Iulia”, în *Curentul* (București), anul II, nr. 409, 6 martie 1929, p. 6.

„Necrologul Emiliei dr. Rusu născută Rațiu”, în *Foaia Poporului* (Sibiu), anul 48, nr. 12, 17 martie 1940, p. 6.

„Noi prefecți ai Ardealului”, în *Curentul* (București), anul I, nr. 306, 18 noiembrie 1928, p. 5.

„Nouă cancelarie advocațială”, în *Patria* (Sibiu), anul IX, nr. 13, 20 ianuarie 1927, p. 2.

„Noul episcop ortodox român al Clujului”, în *Patria* (Sibiu), anul XVIII, nr. special din 1 decembrie 1936, p. 37.

„Noul inspector general al Polițiilor din Ardeal”, în *Curentul* (București), anul II, nr. 623, 12 octombrie 1929, p. 4.

„Noul secretar general al Ținutului regal Mureș”, în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.338, 11 martie 1940, p. 5.

„Noul secretar general al Ținutului regal Mureș”, în *Glasul Mureșului* (Târgu-Mureș), anul VII, nr. 232, 28 martie 1940, p. 3.

„Noutăți”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul IX, nr. 3, 16 ianuarie 1927, p. 3.

„Numirea noilor comisii județene și de plase administrative”, în *Adevărul* (București), anul XLII, nr. 14.008, 24 august 1929, p. 2.

„Numirea noilor comisii județene și din plasele administrative”, în *Dimineața* (București), anul XXV, nr. 8.149, 24 august 1929, p. 6.

„O conferință a chestorilor din Ardeal la Cluj”, în *Curentul* (București), anul III, nr. 714, 16 ianuarie 1930, p. 7.

„O spargere îndrăzneață”, în *Adevărul* (București), anul L, nr. 15.954, 25 ianuarie 1936, p. 6.

„O stațiune climatică în plină dezvoltare: Colibița”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 178, 2 iulie 1939, p. 11.

„Ofițer român distins”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXV, nr. 277, 16 decembrie 1912, p. 3.

„Ofițer român distins”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXV, nr. 277, 16 decembrie 1912, p. 3.

„Ofițer român distins”, în *Românul* (Arad), anul II, nr. 278, 17 decembrie 1912, p. 7.

„Ofițer român distins”, în *Românul* (Arad), anul II, nr. 278, 17 decembrie 1912, p. 7.

„Ofițeri distinși”, în *Olteanul* (Făgăraș), anul VI, nr. 48, 30 noiembrie 1914, p. 4.

„Ofițeri români decorați pentru vitejie”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 27, 3 octombrie 1917, p. 4.

„Ofițeri români decorați pentru vitejie”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul LXXX, nr. 27, 3 octombrie 1917, p. 4.

„Panorama electorală”, în *Curentul* (București), anul X, nr. 3.540, 7 decembrie 1937, p. 6.

„Partida de vânătoare de pe domeniul de la Gurghiu”, în *Viitorul* (București), anul XXIII, nr. 7.091, 23 septembrie 1931, p. 2.

„Plaiuri năsăudene”, în *Universul* (București), anul56, nr. 200, 24 iulie 1939, p. 14.

„Plebiscitul la Orhei”, în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 316, 20 noiembrie 1941, p. 8.

„Proiect de Decret-lege nr. 6.041 din 23 februarie 1942 al Generalului Guvernator al Basarabiei C. Gheorghe Voiculescu”, în *Monitorul Oficial* (București), Partea I, anul CX, nr. 57, 7 martie 1942, p. 1.683.

„Reapare viguroasa gazetă ardeleană «Alba Iulia»”, în *Curentul* (București), anul XIII, nr. 4.505, 27 august 1940, p. 2.

„Recepția de la Palat a membrilor Ordinului «Ferdinand I»”, în *Patria* (București), anul XIV, nr. 13, 21 ianuarie 1932, p. 4.

„Recepția membrilor Ordinului „Ferdinand I” de la Palatul regal”, în *Țara Noastră* (București), anul XVI, nr. 1.556, 27 ianuarie 1938, p. 8.

„Recepția membrilor Ordinului „Ferdinand I” la Palatul Regal”, în *Epoca* (București), nr. 2.685, 26 ianuarie 1938, p. 4.

„Recepția membrilor Ordinului «Ferdinand I» la Palatul Regal”, în *Curentul* (București), anul XI, nr. 3.587, 27 ianuarie 1938, p. 6.

„Revizuirea polițiștilor”, în *Neamul Românesc* (București), anul XXIX, nr. 207, 27 septembrie 1934, p. 2.

„Rezultatul general al alegerilor pentru adunarea generală a eparhiei ortodoxe din Cluj”, în *Dimineața* (București), anul XXVIII, nr. 9.059, 15 martie 1932, p. 6.

„S-a deschis al 8-lea Târg de Mostre din Sibiu”, în *Gazeta Sibiului* (Sibiu), anul VII, nr. 35, 23 august 1940, pp. 1-2.

„Sărbătoarea Unirii la Alba Iulia”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 8.

„Sărbătorirea hramului mănăstirii Piatra Fântânelor”, în *Tribuna* (Cluj), anul II, nr. 174, 3 august 1939, p. 7.

„Serbările comemorative de la Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 279, 11 octombrie 1939, p. 8.

„Serbările de la Alba Iulia”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 96, 4 mai 1929, p. 3.

„Sesiunea adunării eparhiale”, în *Renașterea* (Cluj), anul XVIII, nr. 22, 2 iunie 1940, p. 3.

„Sfințirea Catedralei ortodoxe din Cluj”, în *Adevărul* (București), anul XLVII, nr. 15.279, 27 octombrie 1933, p. 3.

„Solemnitatea decorării meseriașilor și comercianților români din Cluj”, în *Patria* (Sibiu), anul XV, nr. 33, 14 februarie 1933, p. 4.

„Solemnitatea inaugurării rețelei de radiofonie din Strășeni în județul Lăpușna”, în *Curentul* (București), anul XV, nr. 5.256, 3 octombrie 1942, p. 5.

„Statuia lui Andrei Mureșanu din Bistrița”, în *România – Provincie* (București), anul II, nr. 337, 10 mai 1939, p. 8.

„Ședința Comitetului executiv P.N.Ț. din Ardeal și Banat”, în *Dreptatea* (București), anul XI, nr. 3.014, 3 decembrie 1937, p. 1.

„Ședința festivă a comisiei silvice din Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 322, 23 noiembrie 1939, p. 2.

„Știri de Anul Nou de la Alba Iulia”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 575, 6 ianuarie 1940, p. 7.

„Știri de la Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 10, 12 ianuarie 1940, p. 10.

„Știri de la Rezidența regală din Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 212, 4 august 1940, p. 10.

„Știri de la Tribunalul din Alba Iulia”, în *Dreptatea* (București), anul II, nr. 244, 8 august 1928, p. 3.

„Știri din Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 161, 14 iunie 1940, p. 10.

„Știri din Alba Iulia”, în *Universul* (București), anul 57, nr. 196, 19 iulie 1940, p. 10.

„Știri din Bistrița”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 130, 15 mai 1939, p. 14.

„Știri din județul Ciuc, Inspecțiile Chestorului șef al Poliției de Siguranță Florian Medrea”, în *Dimineața* (București), anul XXVI, nr. 8.333, 1 martie 1930, p. 8.

„Știri din Năsăud”, în *Universul* (București), anul 56, nr. 108, 23 aprilie 1939, p. 12.

„Știri din Orhei”, în *Universul – Provincie* (București), anul 58, nr. 314, 18 noiembrie 1941, p. 6.

„Știri din Sovata”, în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8.843, 8 august 1931, p. 2.

„Știri din țară”, în *Patria* (Sibiu), anul XIII, nr. 183, 22 august 1931, p. 2.

„Știri și spețe din Alba”, în *Pacea* (Alba Iulia), anul I, nr. 10, 10 august 1930, p. 4.

„Știri”, în *Tribuna* (Arad), anul VIII, nr. 153, 14 august 1904, p. 6.

„Tribunalul județean Alba a condamnat 9 țărani români din comuna Inuri”, în *Lupta* (București), anul VII, nr. 2.015, 8 august 1928, p. 2.

„Țărani români condamnați”, în *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), anul XCI, nr. 83, 9 august 1928, p. 2.

„Ultimele dispoziții ale Comitetului județean Alba privind organizarea Serbărilor Unirii”, în *Patria* (Sibiu), anul XI, nr. 104, 16 mai 1929, p. 8.

„Un luptători uitat”, în *Patria* (Sibiu), anul VI, nr. 261, 4 decembrie 1924, p. 1.

„Un nou prefect al județului Orhei”, în *Universul – Provincie* (București), anul 59, nr. 93, 5 aprilie 1942, p. 14.

„Un popas jubiliar”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 7.

„Un popas jubiliar”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XXI, nr. 18, 1 decembrie 1938, p. 7.

„Vânătoarea regală de la Gurghiu”, în *Dimineața* (București), anul XXVII, nr. 8.889, 23 septembrie 1931, p. 10.

„Verificarea numirilor în personalul polițienesc”, în *Universul* (București), anul 51, nr. 265, 28 septembrie 1934, p. 5.

„Vizita d-lui. ministru Gheorghe Strat la Alba Iulia”, în *România – Provincie* (București), anul III, nr. 782, 3 august 1940, p. 4.

„Votați semnul biruinței”, în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul XX, nr. 29, 16 decembrie 1937, p. 1.

Băran, Coriolan, *Reprivire asupra vieții. Memorii*, prefață de Aurel Ardelean, ediție îngrijită de Vasile Popeangă, note și indice, studii introductive Eugen Criste, Vasile Popeangă, Raul Ionuț Rus, Arad, 2008.

Bârseanu, Andrei, Georgescu, Ion, „Consemnarea membrilor «Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român» pe anul 1920”, în *Transilvania* (Sibiu), anul 52, nr. 7-8, 1 iulie 1921.

Chirilă, Ioan, Buta, Mircea Gelu, *Memorabila momenta. Clipe memorabile*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2016.

Ciubotă, Viorel, Nicolescu, Gheorghe, Țucă, Cornel (ed.), *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, Satu Mare, Editura Muzeului Sătmărean, 1998.

Cordovan, Ioan, Tanco, Gheorghe, Dospina, Marian, *Un secol de prezență militară românească în Garnizoana Bistrița 1918-1940*, vol. I, Dorohoi, Editura Prospexi, 2021.

Curelea, Dragoș, Vasu, Cezar, „Memoriu descriptiv al Maiorului Florian Medrea la Ordinul nr. 1.139 din 7 noiembrie 1919 al Corpului VI Teritorial de Armată din Cluj”, în *Revista de Istorie „Vasile Conta”* (Târgu Neamț), vol. VI, nr. 1, iunie 2024, pp. 27-42.

Dobeș, Andrea, *Spații carcerale în România comunistă: Penitenciarul Sighet (1950-1955)*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2020.

Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent (Sibiu), nr. 15, 23 februarie (8 martie) 1919, p. 71.

Gomboș, Constantin C., „Gărzile naționale românești din Transilvania", în *Orizont* (Timișoara), anul XXXIV, nr. 47, 25 noiembrie 1983, p. 11.

Groza, Mihai-Octavian, „În slujba Consiliului Național Român Central: Aspecte privind activitatea gărzilor naționale române (noiembrie 1918-martie 1919)", în Emilian M. Dobrescu, Iosif Marin Balog (coord.), *Marea Unire: Fundamente economice și istorico-sociale. Lucrările Școlii Academice „Dr. Teodor Mihali"-SATM, ediția 2018*, Dej, Editura Astra-Dej, 2018.

Ionescu, N., „Adunarea eparhială ortodoxă de la Cluj", în *Dimineața* (București), anul XXX, nr. 9.828, 9 mai 1934, p. 12.

Lazăr, Virgil, *Florian Medrea – un apărător al Marii Uniri*, prefață Doru Radosav, postfață Alexandra Medrea, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2012.

Mager, Traian, *Contribuțiuni la istoria Unirii. Jurnal 1918-1919*, vol. IV, Arad, Tipografia Diecezană, 1939.

Idem, *Ținutul Hălmagiului. Monografie*, prefață de Lavinia Betea, București, Editura Corint Books, 2017.

Maniu, Iuliu, *Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio București în 24 ianuarie 1934*, Cluj, Tipografia Națională S.A., 1934.

Medrea, Florian, „Comanda Legiunii române din Alba Iulia", în *Alba Iulia* (Alba Iulia), anul I, nr. 1-2, 7 ianuarie 1919, p. 5.

Moga, Valer, „Garda națională de la Alba Iulia", în Laura Stanciu (coord.), *Alba Iulia. Memoria Urbis*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, pp. 291-292.

Montani, Ion, Georgescu, Ion, Popescu, Emanuel (coord.), *Serbările Unirii*, cu o prefață de Sever Bocu, București, Editura Cultura Națională, 1929.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari. Campania Armatei Române din 1918-1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994.

Rămniceanu, I., „Serbările de la Alba Iulia", în *Curentul* (București), anul II, nr. 475, 17 mai 1929, p. 5.

Roșu, Tudor, *1 Decembrie 1918*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2020.

Idem, Rustoiu, Ioana, Zgârciu, Liviu, Cristea, Marius, *Zece personalități ale Unirii*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019.

Rustoiu, Ioana, Roșu, Tudor, Cristea, Marius, Zgârciu, Liviu, *Garda națională de la Alba Iulia*, Alba Iulia, Editura Cognitiv, 2019.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1904, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1904.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1905, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1905.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1907, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1906.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1911, Aeparatausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1910.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1910, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K.K. Hof-und Staatsdruckerei, Dezember 1909.

Schematismus für das Kaiserliche und Königliche Heer und für die Kaiserliche und Königliche Kriegsmarine für 1914, Amtliche Ausgabe, Wien, Druck und Verlag der K. K. Hof-und Staatsdruckerei, Februar 1914.

Țucă, Cornel, Batin, Laurențiu, *Ofițeri ardeleni și bucovineni din fosta armată Austro-ungară*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2018.

Câteva considerații privitoare la implicarea jurnalistului Sever Bocu, în constituirea primelor structuri militare de voluntari români ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni și bucovineni, proveniți din prizonierii aflați în lagărele ruse, care în partea a doua a anului 1917 s-au integrat în armata regală română precum și în repatrierea prizonierilor români aflați în Franța, Italia și Germania la sfârșitul Primului Război Mondial

Some considerations regarding the involvement of journalist Sever Bocu in the formation of the first battalions of Romanian volunteers from Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș and Bucovina, coming from prisoners in Russian camps, who in the second half of 1917 were integrated into the Romanian royal army as well as in the repatriation of Romanian prisoners located in France, Italy, and Germany at the end of the First World War

Vasile DUDAȘ
Prof. univ., CSI dr. Muzeul Național al Banatului,

Abstract

Since the outbreak of World War I, Sever Bocu joined the political groups that were working for the country's entry into the war on the side of the Entente. In the summer of 1916, after the declaration of war addressed by the Romanian government to the Danubian Monarchy, although he had reached the age of 42, he voluntarily enlisted in the Romanian army and effectively participated in the military campaign as a translator in the vehicle of the Information Bureau attached to the Headquarters of the First Army.

On the instructions of some decisive factors of the Romanian government, in the summer of 1917 he will settle in Kiev to coordinate the activities related to the editing of a periodical propaganda publication in Romanian, intended for Romanian prisoners from Banat, Transylvania and Bukovina who were in Russian camps.

At the same time, it was established that the place of editing and printing would be the city of Kiev and the editors were Sever Bocu as coordinating editor, Gheorghe Pop, Filaret Doboș, Iosif Șchiopu as editors, Vasile Macrea, Ion Târnoveanu and Nicolae Stoica as typographers. The publication was entitled România Mare

The first issue, printed in 5000 copies, was published on July 20, 1917. The free publication appeared weekly until the end of 1917, with a total of 23 issues, in a circulation considered at the time to be sufficient to satisfy, under the existing conditions, the information and propaganda requirements of the volunteer movement in Russia. Although the initial draft had decided that the publication would address only volunteer issues, its editors addressed a fairly varied range of topics. Written in the style of Transylvanian and Banat periodicals, its pages included, alongside appeals to prisoners, up-to-date analyses from the battle fronts, reports on the evolution of the movement of Romanian, Czech, Slovak and Serbian volunteers in Russia,

news on the situation in the occupied areas, official communiqués from the general staffs, news from enemy camps, from the press of neutral countries, the evolution of the Russian revolution, etc.

In conclusion, we can say that Sever Bocu made an important contribution to the establishment of the first military structures of Romanian volunteers from Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș and Bucovina, coming from prisoners in Russian camps, who in the second half of 1917 were in the Romanian army in their homeland. from France, Italy and Germany at the end of the First World War.

Keywords: *Sever Bocu, volunteers, prisoners, World War I.*

Întrucât viața și aspectele cele mai importante ale activității desfășurate de către cunoscutul om politic bănățean, economist, jurnalist, unul din cei mai reprezentativi fruntași ai mișcării naționale românești din Transilvania și Banat, ulterior al Partidului Național Țărănesc din România, precum și un activ militant împotriva divizării Banatului și pentru unirea acestuia în granițele sale istorice cu România a stârnit interesul, în urma cercetărilor efectuate de-a lungul anilor s-a constituit o bibliografie consistentă alcătuită din monografii, studii apărute în reviste de specialitate, gazete de cultură și articole înserate în diverse publicații periodice[1]. La acestea se adăugă apoi comunicările susținute în cadrul unor manifestări științifice precum sesiuni, simpozioane, medalioane și, desigur, intervențiile în cadrul unor emisiuni de radio și televiziune etc.

Născut la 19 noiembrie 1874, în familia învățătorului George Bocu din localitatea Șiștarovăț, situată la 10 km distanță de orașul Lipova, el a desfășurat încă din anii tinereții o intensă activitate pe tărâm național în calitate de redactor al cunoscutei gazetei arădene *Tribuna poporului*, care, reorganizată, va apare începând cu anul 1904 sub denumirea de *Tribuna*.

Șicanat mereu de către autorități, care i-au intentat mai multe procese de presă pentru articolele publicate, a luat hotărârea în anul 1912 de a emigra în Regatul român.

Încă de la declanșarea Primului Război Mondial s-a alăturat grupărilor politice care acționau pentru intrarea țării în război de partea Antantei. În vara anului 1916, după declarația de război adresată de către guvernul român monarhiei dunărene, la vârsta de 42 de ani, s-a înrolat voluntar în armata română și a participat efectiv la campania militară în calitate de translator în carul Biroului de informații de pe lângă Cartierul General al Armatei I.

Din însărcinarea unor factori decidenți ai guvernului român, în luna iunie a anului 1917, se va stabili la Kiev pentru a coordona activitățile legate de editarea unei publicații periodice în limba română, destinată prizonierilor români bănățeni, ardeleni și bucovineni aflați în lagărele ruse.

[1] Cea mai mare parte a volumelor și studiilor publicate pe această temă sunt menționate în paginile volumelor *Bibliografiei istorice a României* și ale *Anuarului istoriografic al României*.

Începând cu luna august a anului 1914, Marele Stat Major General al armatei austro-ungare concentrase mai mule mari unități militare care aveau în componența lor români pe frontul rus. În timpul luptelor care au avut loc, mai ales pe teritoriul Galiției, un mare număr dintre ei și-au pierdut viața, au fost răniți sau au căzut în captivitate. Pe teritoriul Rusiei țariste, prizonierii aparținând Puterilor Centrale au fost internați în aproximativ 400 de lagăre mai mari și circa 700 în tabere de dimensiuni mai mici. Pentru a suplini forța de muncă deficitară datorată concentrărilor, mulți prizonieri au fost repartizați treptat la diferite munci în cadrul unor întreprinderi industriale, mine sau agricultură. Potrivit unor date statistice întocmite de către autoritățile ruse și evaluări ale unor foști voluntari, la mijlocul anului 1916, numărul prizonierilor români ajunsese la cifra de circa 120.000[2].

Vestea întrării României în război a fost receptată cu entuziasm de numeroși prizonieri români. În zilele următoare, mulți dintre ei au expediat pe adresa unor publicații periodice, persoane particulare, personalități ale vieții politice din România, scrisori și memorii prin care își exprimau dorința de a fi eliberați și primiți în rândurile armatei române pentru a sprijini eliberarea ținuturilor lor strămoșești[3].

La aceste numeroase apeluri s-au adăugat și intervențiile unor refugiați de peste Carpați. În memoriile sale, Sever Bocu consemna faptul că „personal a redactat mai multe memorii în chestia legionarilor din Rusia la Cartier, la Ministru și la Rege. Dacă aceste memorii ar fi fost ascultate la timp, legiunile noastre se formau simultan cu cele ale cehilor și iugoslavilor”[4], sublinia el cu acest prilej.

---

[2] Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia (anul 1917*), vol. I, Brașov, 1926, p. 86; Vasile Poruțiu, *Scurt istoric al Corpului Voluntarilor Români ardeleni, bănățeni, bucovineni din Rusia în Primul Război Mondial*, mss., Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, inv. 6761/1.

[3] Evocând peste ani atmosfera acelor zile, fostul voluntar menționat mai sus Vasile Poruțiu consemna: „A descrie viața de mizerie și peripețiile prin care am trecut ar necesita multe pagini. Nădejdea însă nu ne-a părăsit și iată că a sosit și ziua de 15 august 1916, când aflând din ziarele rusești că România a declarat război Puterilor Centrale, eu și cei 19 ofițeri camarazi români ce ne aflam în localitatea Vernia Muli lângă orașul Perm (nordul Munților Urali) am intonat *Deșteaptă-te române*, care a avut consecința că după trei luni, acasă, am fost declarați trădători de patrie și ni s-a confiscat averea. Transmiterea acestei informații s-a datorat unui ofițer austriac aflat printre noi, care a profitat de vizita Crucii Roșii și i-a strecurat lista cu numele nostru unuia din membrii ei. Incidente de această natură au fost foarte multe. Imediat după ce am aflat de intrarea României în război am trimis Legației Române din Petrograd o cerere, cerându-i să intervină pentru aprobarea să fim trimiși pe frontul român, care cu multă întârziere și cu intervenția lui Massaryk ni s-a aprobat, trimițându-ne la Darnița, lângă Kiev. Aici ne-am adunat mulți din toate părțile Rusiei, fiindcă Marele Stat Major rusesc dorea să pună capăt conflictelor de tot felul dintre noi, naționalitățile din monarhia dualistă și austro-ungari”, Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie Lugoj, *Memoriul lui Vasile Poruțiu*, inv. nr. 1300. Mulțumesc și pe această cale colegei Luminița Bărbulescu-Wallner care cu multă amabilitate ne-a pus la dispoziție documentul citat.

[4] Sever Bocu, *Drumuri și răscruci, vol. I, Memorii*, Timișoara, 1939, p. 153.

Acestor numeroase demersuri venite din partea prizonierilor români, spre sfârșitul lunii octombrie 1916, autoritățile militare ruse au răspuns pozitiv prin emiterea unor ordine către conducerile lagărelor, în legătură cu solicitarea celor care optau pentru înrolarea în armata regală română, fixând totodată ca punct de concentrare pentru ei localitatea Darnița, situată în apropierea marelui oraș ucrainian Kiev[5].

Bun cunoscător al realităților din câmpurile de concentrare ruse a prizonierilor, Sever Bocu consemna faptul că „acum scrisorile au început să circule prin Rusia de la lagăr la lagăr, iar conducerile acestora au fost trezite din viața lor tihnită și rentabilă de nenumărate cereri ale românilor, care doreau ba separarea de unguri și nemți, ba concentrarea lor în lagăre speciale, ba trimiterea ca voluntari în armata română. Un murmur de voie bună a pătruns prin toate lagărele unde erau prizonieri români și pentru prima dată răsuna *Deșteaptă-te române* pe măgurile siberiene, prin codrii Uralului și prin adâncurile văilor Krivoirogului. Curentul odată pornit n-a putut fi stăvilit nici de sabotarea rușilor, nici de amenințarea prizonierilor nemți și unguri, nici de retragerea din Transilvania”[6].

Printr-o activitate intensă, desfășurată într-o atmosferă de mare însuflețire, la 3 iunie 1917, primul eșalon de voluntari alcătuit din 116 ofițeri și 1250 de subofițeri și soldați s-au îmbarcat în gara orașului Kiev și au plecat spre Iași. Drumul până la destinație a constituit un adevărat marș triumfal, în mai multe localități în care au staționat, voluntarii fiind întâmpinați cu manifestații de simpatie. Dar punctul culminant l-a constituit sosirea la Iași.

Primirea entuziastă și ceremoniile care au avut loc în zilele de 7-8 iunie a dus la impulsionarea acțiunilor pentru recrutarea de noi voluntari. La 14 iunie, pe lângă Marele Stat Major Român, s-a constituit Biroul A. B. (ardeleni – bucovineni), în atribuțiile căruia intrau: ținerea evidenței militarilor români din armata austro-ungară înrolați în armata română, recrutarea și primirea noilor eșaloane din Rusia. Primirea lor entuziastă și integrarea în subunități ale armatei române a dus la impulsionarea acțiunilor pentru recrutarea de noi voluntari. Astfel, au fost constituite și trimise în Rusia șapte comisii de recrutare alcătuite fiecare din 2-3 membri. Pentru sporirea eficacității muncii de recrutare, fiecare comisie avea posibilitatea să apeleze la sprijinul prizonierilor care deja aderaseră la statutul de voluntar[7].

---

[5] Întrucât la sfârșitul lunii februarie 1917 țarul Nicolae al II-lea a fost silit sa abdice, noul guvern care a preluat puterea și-a exprimat voința de a continua lupta alături de puterile Antantei împotriva Puterilor Centrale. Noile autorități ruse, spre deosebire de cele înlăturate de la putere, s-au arătat, mai deschise și înțelegătoare în problemele organizării unităților de voluntari proveniți din rândul prizonierilor din Monarhia Dunăreană.

[6] Sever Bocu, *op.cit.*, p. 150.

[7] Cu ocazia acceptării statutului de voluntar, prizonierul semna un angajament în care se sublinia faptul că din acel moment el se bucura de toate drepturile și beneficiile de care aveau parte ofițerii, subofițerii și soldații armatei române, iar în cazul că nu ar răspunde ordinelor, urma a fi

Totodată, factorii decizionali din Iași au luat la sfârșitul lunii iunie, după cum am arătat mai sus, hotărârea de a edita o gazetă de propagandă. În consecință, s-a stabilit ca locul de editare și tipărire să fie orașul Kiev, iar ca redactori au fost delegați Sever Bocu, în calitate de redactor coordonator, Gheorghe Pop, Filaret Doboș, Iosif Șchiopu, ca redactori, Vasile Macrea, Ion Târnoveanu și Nicolae Stoica, culegători tipografi. Publicația a fost întitulată *România Mare*.

Primul număr, multiplicat în 5000 de exemplare, avea înscrisă pe frontispiciu ziua de 20 iulie 1917. Difuzată gratuit, publicația a apărut săptămânal până la sfârșitul anului 1917, 23 de numere în total, într-un tiraj apreciat pe atunci ca suficient pentru a satisface, în condițiile existente, cerințele informative și propagandistice ale mișcării voluntarilor din Rusia. Tirajul maxim al ziarului, 5000 de exemplare, înregistrat la primul său număr, s-a diminuat treptat la circa 3000 de exemplare în lunile septembrie și octombrie, pentru ca ultimul număr să apară în doar 500 de exemplare. În memorialistica unor foști voluntari și în diverse alte relatări ulterioare ale presei se afirmă că, de regulă, acest tiraj era suficient, deoarece, având în vedere numărul prizonierilor români neștiutori de carte, ziarul era difuzat în lagăre pe grupuri, 10-20 de exemplare la 100-200 de oameni. Sarcina de a lectura publicația cu voce tare și de a explica conținutul articolelor sale revenea intelectualilor, ofițeri sau subofițeri, aceștia preocupându-se și de păstrarea numerelor gazetei într-o minibibliotecă, alături de unele cărți și broșuri expediate fie din Transilvania, prin intermediul *Astrei*, fie din România, cu aportul *Ligii Culturale*, *Societății Carpați* sau altor asociații și personalități interesate de soarta prizonierilor români din teritoriile înstrăinate[8].

Deși în proiectul inițial se hotărâse că publicația să abordeze numai probleme de voluntariat, redactorii săi au abordat o tematică destul de variată. Scrisă în stilul publicațiilor periodice ardelene și bănățene, în paginile sale și-au găsit loc, alături de apelurile adresate prizonierilor, analize la zi de pe fronturile de luptă, dări de seamă referitoare la evoluția mișcării voluntarilor români, cehi, slovaci și sârbi din Rusia, știri referitoare la situația din zonele ocupate, comunicate oficiale ale statelor majore, vești din taberele inamice, din presa țărilor neutre, evoluția revoluției ruse etc.[9].

---

socotit dezertor și judecat potrivit legislației românești. „Dumnezeu să ne ajute, ca prin lupta noastră să desrobim țările locuite de români și să întemeiem pe vecie România Mare, glorioasă, puternică și fericită" însera documentul în final.

[8] Ioan Șerban, „Gazeta *România Mare*, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)" în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* (Alba Iulia), 2004, nr. 8, pp. 175-182.

[9] Radu Păiușan, „Gazeta «Romania Mare» tribună a luptei pentru realizarea unității naționale", în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 159-184; Ioan Șerban, *op. cit.*, pp. 175-182; Radu Păiușan, „The *România Mare* Journal an its Role in the Struggle for National Unity", în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"* (Iași), 1985, nr. 22/1, pp. 57-86.

De o mare utilitate practică pentru scopul propus s-au dovedit a fi rubricile privind poșta redacției, plină de sfaturi și îndemnuri personale, de întrebări și adrese ale rudelor, prietenilor și cunoștințelor. Aflând că verișorul, consăteanul ori alt cunoscut aderase la statutul de voluntar, nicio putere nu i-a mai putut reține în lagăr. Soseau la Kiev fără să mai aștepte nici o comisie.

În scurt timp, s-a reușit astfel să se constituie un nou eșalon de voluntari. Acesta era alcătuit din 100 de ofițeri și 550 de soldați. La 15 iulie 1917, cu câteva zile înainte de apariția la Kiev a primului număr al gazetei *România Mare*, într-o atmosferă sărbătorească, ei au plecat spre Iași. Atât presa rusă, cât și cea din țară, au făcut referiri elogioase la acest eveniment.

După o scurtă perioadă de instruire, voluntarii primelor două structuri militare de voluntari au fost repartizați la Regimentele 3 Olt, 5 Vânători, 19 Caracal și 26 Rovine din cadrul Diviziei a II-a Infanterie a Corpului I Armată. În cadrul acestora, începând cu ziua de 1 august 1917, ei au luat parte activă la luptele de la porțile Moldovei[10]. În cadrul luptelor de apărare din zona Mărășești, mai ales în sectorul Zăbrăuți – Fiționeşti din rândurile acestora și-au pierdut viața 31, au fost răniți 453, iar pentru vitejia dovedită în luptă, 129 au fost distinși cu ordine și medalii de război[11].

Derularea evenimentelor din Rusia a avut un impact deosebit asupra activității comisiilor de recrutare care activau în lagărele de prizonieri. Guvernul amintit, instalat în primăvara anului 1917, după abdicarea țarului, nu a rezistat decât câteva luni, datorită faptului că cea mai mare parte a populației aștepta măsuri concrete pentru stabilizarea economiei și ieșirea țării din război. În acest context de mari frământări, la începutul lunii noiembrie, puterea a fost preluată de soviete. Izbucnind un război civil, autoritățile statului nu au mai putut controla situația, haosul extins pretutindeni nemaiîngăduind nicio acțiune organizată[12].

În această situație, gazeta *Romania Mare* a fost nevoită la începutul lunii decembrie 1917 să-și sisteze apariția, iar redactorii săi au părăsit Kievul. Sever Bocu va fi numit *șef al Biroului refugiaților români de peste hotare* cu sediul la Iași[13].

---

[10] *România Mare* (Kiev), anul I, nr. 9, 14 septembrie 1917.

[11] *Ibidem.*

[12] Martor ocular al derulării evenimentelor, într-o scrisoare expediată din orașul Kursk, președintele Comisiei a-III-a de recrutare, locotenent colonelul Gheorghe C. Plesnilă consemna: „Acum când însă starea de anarhie a luat așa proporții, când din cauza luptelor civile s-au distrus comunicațiile și din zi în zi se dezorganizează administrativ și economicește această țară, ne este peste putință să mai refacem ceea ce am avut la Eleț, nerămânându-ne decât speranța că anarhia și tulburările de acum vor duce până la saturație până și pe elementele nesimțitoare care le provoacă și că într-un viitor mai sau mai puțin apropiat, să se revină la o stare normală de lucruri”. Ioana Botezan, „Documente privind aspecte ale acțiunii de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni și bucovineni din Rusia pentru a lupta pe frontul din Moldova în anul 1917”, în *Mehedinți – istorie și cultură* (Drobeta Turnu-Severin), anul I, 1978, p. 145.

[13] Sever Bocu, *op.cit.*, p. 213.

Pentru activitatea și atitudinea sa, între timp, justiția din Ungaria îl condamnase, în contumacie, la pedeapsa capitală.

„În cele 22 de numere câte am scos în Kiev din ziarul *România Mare* – își va aminti peste ani Sever Bocu – găsesc probe duioase, splendide de caracter, de iubire de neam, printre acele mii de scrisori ce la primeam din lagărele de prizonieri, cărora le-am răspuns, la toate prin ziar, scrisori de la oameni simpli, dintre care unii exteriorizau, prin versuri, sentimente nu întotdeauna personale, ci colective, obștești”[14].

Suspendarea ostilităților între armata română și cele ale Puterilor Centrale în urma Armistițiului semnat la 9 decembrie 1917 la Focșani, urmat de parafarea Tratatului de Pace de la Buftea la 7 mai 1918, ratificat la 28 iunie de către Camera Deputaților și la 4 iulie de către Senat, dar nepromulgat de regele Ferdinand, l-a determinat pe Sever Bocu, ca împreună cu Octavian Goga să plece la Paris pentru a se alătura celor care susțineau că interesul României era de a continua alianța cu puterile Antantei. Cu pașapoarte false, deghizați în doi negustori din Iași, cu numele de Gheorghe Oprescu și Sergiu Bogdan, cei doi au fost nevoiți să parcurgă o călătorie lungă, plină de peripeții pe ruta Iași – Odessa – Kiev – Moscova – Petrograd – Tornev – Stockholm – Bergen – Aberdeen – Londra – Paris. Rememorând greutățile pe care le-a întâmpinat în această întreprindere temerară, Sever Bocu va consemna că a făcut drumul aceasta, „prin Apocalips, din Iași la Paris în 87 de zile”.

Sosirea celor doi reprezentanți de frunte ai Partidului Național Român din Transilvania și Banat la sfârșitul lunii septembrie în capitala Franței a impulsionat activitatea emigrației române aflată în plin proces de organizare. Disensiunile care apăruseră între diferite grupări ale emigranților au fost depășite. S-a reușit, astfel, ca la 3 octombrie 1918 să se constituie *Consiliul Național al Unității Române* prezidat de Take Ionescu. Sever Bocu a fost ales în calitate de membru al acestui organism politic, numele său figurând alături de cele ale unor prestigioase personalități ale vieții politice, culturale și științifice românești: Paul Brătășanu, Ioan Cantacuzino, Constantin Diamandy, Dumitru Drăghicescu, Traian Lalescu, Constantin Mille, G. G. Mironescu, Simion C. Mândrescu, Vasile Stroescu, Nicolae Titulescu, Oreste Tafrali, Traian Vuia, Vasile Lucaciu, Octavian Goga etc.

Chiar a doua zi după constituire, conducerea Consiliului s-a adresat lui Stephen Pichon, ministrul de externe al Franței, pentru recunoașterea oficială în vederea îndeplinirii rolului politic și militar asumat. La 12 octombrie, șeful diplomației franceze comunica deplinul sprijin al guvernului său cu sublinierea că îl considera interpretul cel mai autorizat al speranțelor românești și-l asigura totodată că poate conta pe concursul întreg al Republicii Franceze. Exemplul Franței a fost urmat de Statele Unite la 5 noiembrie, Angliei la 12 noiembrie și Italiei la 19 noiembrie.

[14] *Ibidem*, p. 13.

După eforturi susținute și având și sprijinul unor colaboratori, Sever Bocu va reuși să reediteze, începând cu ziua de 7 ianuarie 1919, gazeta *România Mare*, ce apăruse între 20 iulie și 5 decembrie 1917 în capitala Ucrainei. De această dată, gazeta avea ca subtitlu *Foaie a voluntarilor și soldaților români din Franța*. Prin materialele publicate în numerele apărute până la 8 aprilie, ea va milita pe lângă guvernele Franței și Italiei de a sprijini atât repatrierea voluntarilor constituiți în legiuni, cât și a celorlalți prizonieri aflați în diferite lagăre franceze, italiene și germane.

Cu argumente istorice, geografice, economice, demografice, Sever Bocu a militat zi de zi, în prima jumătate a anului 1919, pe lângă experții Conferinței de Pace care propuneau noile frontiere, pentru menținerea integrității Banatului istoric și unirea acestuia cu Regatul României[15].

A activat pe lângă delegația română în calitate de consilier tehnic. În această postură a redactat două studii documentare *Les Légions Roumaines de Transylvanie*, apărută în anul 1918[16] și *La Question du Banat*, în anul următor[17].

În concluzie, putem afirma că Sever Bocu și-a adus o contribuție importantă la constituirea primelor structuri militare de voluntari români transilvăneni, bănățeni, crișeni, maramureșeni și bucovineni provenite din prizonierii aflați în lagărele ruse, care în partea a doua a anului 1917 s-au integrat în armata regală română, precum și în repatrierea prizonierilor români aflați în lagărele din Franța, Italia și Germania la sfârșitul Primului Război Mondial[18].

---

[15] Peste ani, Sever Bocu își amintea de un interesant dialog purtat în acea perioadă cu marele geograf francez De Martonne: „Mă aflam la un banchet dat de Take Ionescu reprezentanților presei franceze – consemna el. Prietenul meu din dreapta era profesorul De Martonne, geograful celebru, expertul Conferinței de Pace în problemele geografice. În cursul conversației, observai că De Martonne îmi spunea *profesor*. L-am lăsat un timp pe urmă i-am spus: «Domnule De Martonne, nu-s profesor!» – «Apoi nu ești d-ta Sever Bocu, care ai scris cartea asupra Banatului?» – «Ba da, dar nu sunt profesor.» – «Mie mi s-a spus că ești profesor de geografie la Universitatea din București.» – «Nu sunt nici de liceu.» – «Atunci te felicit, ai o intuiție geografică puternică!» – Ce compliment altul puteam avea. L-am amintit nu că i-aș da cine știe ce importanță, ci fiindcă a fost pus în discuție"; Sever Bocu, *Drumuri și răscruci – memorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2015, pp. 103-104.

[16] Sever Bocu, *Les Légions Roumaines de Transylvanie – L'irédentisme roumain*, Paris, Imprimerie Paul Dupont, 1918.

[17] Sever Bocu, *La Question du Banat – Roumains et Serbes*, Paris, Imprimerie Generale Lahure, 1919. Lucrarea era structurată pe următoarele capitole: „Cuvânt înainte", „Considerații generale", „Fundamentul etnic al pretențiilor sârbești", „Punctul de vedere geografic", „Punctul de vedere economic", „Istoria", „Tratatul de alianță", „Concluzii". Textul original al lucrării și o traducere în limba română poate fi consultat în volumul *Banatul și culisele Conferinței de Pace de la Paris*, apărut în cadrul Institutului de Studii Banatice *Titu Maiorescu* din cadrul Filialei din Timișoara a Academiei Române, apărut la Timișoara, Editura David Press Print, 1919, pp. 17-150.

[18] Poate fi consultat în acest sens și studiul Vasile Dudaș, „Sever Bocu și voluntariatul românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni în anii Primului Război Mondial", în *Apă vie – almanahul tuturor românilor*, Timișoara, Editura Augusta, 1998, pp. 80-92.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Muzeului de Istorie și Etnografie Lugoj, *Memoriul lui Vasile Poruțiu*, inv. nr. 1300.

România Mare (Kiev), anul I, nr. 9, 14 septembrie 1917.

Banatul și culisele Conferinței de Pace de la Paris, Timișoara, Editura David Press Print, 1919.

Bocu, Sever, *Drumuri și răscruci, vol. I, Memorii*, Timișoara, 1939.

Idem, *Drumuri și răscruci – memorii*, Timișoara, Editura Marineasa, 2015.

Idem, *La Question du Banat – Roumains et Serbes*, Paris, Imprimerie Generale Lahure, 1919.

Idem, *Les Légions Roumaines de Transylvanie – L'irédentisme roumain*, Paris, Imprimerie Paul Dupont, 1918.

Botezan, Ioana, „Documente privind aspecte ale acțiunii de recrutare a voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni și bucovineni din Rusia pentru a lupta pe frontul din Moldova în anul 1917", în *Mehedinți – istorie și cultură* (Drobeta Turnu-Severin), anul I, 1978.

Dudaș, Vasile, „Sever Bocu și voluntariatul românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni în anii Primului Război Mondial", în *Apă vie – almanahul tuturor românilor*, Timișoara, Editura Augusta, 1998, pp. 80-92.

Nițescu, Voicu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia (anul 1917*), vol. I, Brașov, 1926.

Păiușan, Radu, „Gazeta «Romania Mare» tribună a luptei pentru realizarea unității naționale", în *Ziridava* (Arad), 1987, nr. XV-XVI, pp. 159-184.

Idem, „The *România Mare* Journal an its Role in the Struggle for National Unity", în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"* (Iași), 1985, nr. 22/1, pp. 57-86.

Poruțiu, Vasile, *Scurt istoric al Corpului Voluntarilor Români ardeleni, bănățeni, bucovineni din Rusia în Primul Război Mondial*, mss., Arhiva Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, inv. 6761/1.

Șerban, Ioan, „Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)" în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* (Alba Iulia), 2004, nr. 8, pp. 175-182.

Marilina Bocu: promotoarea conștiinței naționale prin cultură și tradiție

The Cultural Legacy of Marilina Bocu: A Woman's Role in Shaping Romanian National Identity

Costel SANFIRA
Colectivul Monografic Arad

Abstract
In a history often dominated by male figures, the role of women in promoting national consciousness remains sometimes insufficiently explored. Although dynamic female presences existed in the public life of Arad, many of them remained, to a greater or lesser extent, in the shadow of the male personalities within their families. This article aims to bring to the forefront a prominent female figure from early 20th-century Arad: Marilina Bocu.

Keywords: *Lipova, Bocu family, Women's Association, traditions, Romanians.*

În istoria adesea dominată de figuri masculine, rolul femeilor în promovarea conștiinței naționale rămâne, uneori, insuficient explorat. Deși au existat prezențe feminine dinamice în viața publică arădeană, multe dintre ele au rămas, mai mult sau mai puțin, în umbra personalităților masculine din familiile lor. Acest articol își propune să aducă în prim-plan o figură feminină marcantă de la începutul secolului al XX-lea în Arad: Marilina Bocu.

Această perioadă a fost una de efervescență și tensiune, marcată de lupta acerbă a Austro-Ungariei pentru menținerea pozițiilor și privilegiilor politice și culturale, în contrast cu rezistența politică și culturală a românilor. Ea a fiind una dintre femeile reprezentative care a făcut cu demnitate trecerea de la societatea românească care luase avânt după Primul Război Mondial, mai ales după Unirea cea Mare, spre democrația occidental[1].

Marilina, soția gazetarului și omului politic Sever Bocu, a sosit la Arad din Regatul României într-o zi de mai a anului 1907. Fiica lui Gheorghe Manolescu, primarul orașului Sinaia, Maria Manolescu s-a căsătorit cu Sever Bocu pe 19 aprilie 1907, la Sinaia, un eveniment consemnat la acea vreme în paginile ziarului *Tribuna Poporului*[2].

[1] Elena Gherghinescu-Ziegler, *Femeia Creștină, Candelă a Credinței, studiu cu referință special la activitatea femeilor ortodoxe din părțile Aradului în secolele al XIX-lea – al XX-lea*, Arad, Editura Mirador, 2024, p. 201.
[2] *Tribuna* (Arad), anul XI, nr. 90, 20 aprilie 1907, p. 6.

Pentru a înțelege pe deplin contribuția Marilinei Bocu, este esențial să analizăm contextul Aradului de la începutul secolului XX. Orașul era la acea vreme un centru vibrant al vieții românești, beneficiind de o episcopie, un seminar și o școală normală, dar și de o instituție financiară românească puternică și înfloritoare, Banca „Victoria", înființată în 1901. Un rol central în afirmarea identității românești l-a jucat cotidianul *Tribuna Poporului*.

Pe plan politic, grupul de politicieni reunit în jurul *Tribunei Poporului*, considerat cel mai important și citit ziar al românilor din Transilvania, a intrat în contradicție cu conducerea PNR (Partidul Național Român) și a optat pentru activitatea parlamentară. Astfel, Aradul s-a transformat într-un veritabil centru politic într-un moment crucial al luptei românilor pentru păstrarea identității naționale. Ca o dovadă a acestei influențe, în urma alegerilor, Aradul era reprezentat de patru deputați în Parlamentul de la Budapesta: Dr. Nicolae Oncu (deputat de Iosășel), Vasile Goldiș (deputat de Radna), Dr. Ioan Suciu (deputat de Boroșineu) și Dr. Ștefan Cicio-Pop (deputat de Șiria).

Acest climat de afirmare națională era amplificat de realitățile politice ale vremii. Anul 1867 consemnează formarea dualismului austro-ungar, un moment în care austriecii au cedat maghiarilor Transilvania și Banatul, fără a consulta populația românească majoritară. Acest act a generat o maghiarizare forțată, fapt ce a intensificat considerabil lupta românilor pentru apărarea ființei naționale. „Politica de maghiarizare pusă în practică de autoritățile de la Budapesta la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea i-a determinat pe intelectualii români să se implice tot mai mult în problemele cu care se confruntau școala și biserica, considerate cele mai importante instituții ale românilor din monarhie"[3].

Contextul cultural și educațional a fost profund marcat de Legea contelui Albert Apponyi, celebra „Lex Apponyi" apărută în 1907. Această lege a continuat politica de maghiarizare promovată de legile școlare din 1879, 1883 și 1891, punând românii în situația de a pierde dreptul la exprimare liberă în limba proprie. Acest lucru s-a realizat prin restructurarea școlilor confesionale și prin introducerea limbii maghiare ca limbă de studiu obligatorie în școlile românești confesionale, considerate de stăpânirea maghiară vetre de rezistență și reacție a românilor.

Onisifor Ghibu considera că Legea lui Apponyi „*e cea mai grea povară asupra sufletului Românilor din Transilvania*" (până în 1915)[4]. Ca urmare a acestei legi, aproximativ 500 de școli confesionale românești au fost închise. La nivelul Aradului, printre „victimele" acestei legi s-a numărat și Școala Civilă de Fete, construită cu eforturi considerabile de către Reuniunea Femeilor Române din Arad. Din cauza insuficienței resurselor financiare și a lipsei de interes, școala era la acel moment „*dărăpănată de vremuri, cu ordinul ultim de a fi dărâmată, nerăspunzând*

[3] Maria Alexandra Pantea, „Intelectualii români susținători ai învățământului confesional românesc din Episcopia Aradului în perioada 1900-1914", în Istorie, cultură și spiritualitate în Banat, coord. Daniel Alic, Timișoara / Vârșeț, Editura Partoș / Centrul de Studii Banatice, 2022, pp. 432-444.
[4] Onisifor Ghibu, *Școala românească din Transilvania și Ungaria*, București, 1915.

la condițiile igienice"[5]. Această situație a scos în evidență necesitatea unei mobilizări a comunității românești pentru a-și proteja instituțiile educaționale.

În fața acestor provocări, femeile din Arad au înțeles importanța acțiunii colective. Având exemplul femeilor de la Sibiu, care s-au asociat în 1881 în Reuniunea Femeilor Române din Sibiu, elitele feminine din Arad și împrejurimi, sub președinția Herminei Popovici-Desseanu, s-au constituit pe 1 ianuarie 1884 în Reuniunea Femeilor Române din Arad și Provincie, una dintre cele mai vechi organizații de acest gen din Transilvania.

Reuniunea s-a angajat în numeroase activități culturale și sociale, dar scopul principal era înființarea unui „*institut pentru creșterea fetițelor din Arad*"[6]. Proiectul pentru înființarea Școlii de Fete a fost înaintat Consistoriului pe 22 aprilie 1884. Deschiderea noii Școli de Fete cu caracter confesional a avut loc pe 1 octombrie 1890. Din păcate, Hermina Popovici-Desseanu nu a apucat să vadă rodul muncii sale și al celorlalte femei, întrucât a murit în 1889, lăsând însă o moștenire solidă pe care generațiile următoare aveau să o dezvolte.

După o perioadă de renaștere politică, a urmat, firesc, cea culturală și socială. Un aport important la această revitalizare a fost, fără îndoială, implicarea femeilor. Reactivarea Reuniunii Femeilor Române din Arad și Provincie, după o inactivitate de 15 ani, în 1909, a fost determinată, așa cum am menționat, de nevoile stringente ale Școlii Superioare de Fete. O problemă culturală majoră a românilor din Ungaria, care preocupa și societatea românească din comitatul Aradului, era situația fetelor obligate să învețe în școli străine, prin mănăstiri catolice, „*unde vor fi supuse aceleiași primejdii de înstrăinare în limbă, în cultură și cu vremea în sentimente*"[7].

Unul dintre susținătorii și sprijinitorii activi ai participării femeilor, alături de un cerc de colaboratori bine situați politic (Vasile Goldiș, Nicolae Oncu, Vasile Beleș), a fost intelectualul bănățean Emanuil Ungureanu. Acesta observa în 1908 că în Episcopia Aradului femeile nu erau implicate în nicio activitate culturală și a cerut episcopului Ioan I. Papp să accepte sprijinul „*damelor române*", argumentând că era lipsit de sens să nu se „*conlucreze și femeile căci și dela ele putem aștepta rezultate*"[8].

În apelul apărut în ziarul *Tribuna*, era explicat cu claritate scopul Reuniunii: „*Ne-am întrunit din nou în Reuniune, noi femeile române din Arad și provincie, pentru dragele noastre odoare, fetele române și limba română. Și după cum bat inimile și după cum glăsuiesc și statutele noastre, scopul nostru greu și înalt este să adunăm fonduri care să așezăm pe viitor internatul și școala superioară română de fete de aici, să o lărgim și întregim cu școala de menaj și țesut, și cu o educație bună, solidă, românească, căci pe o întindere de loc, de la Orșova până la Beiuș,*

[5] Ioan Munteanu, *Sever Bocu*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2019, p. 155.
[6] *Biserica și Școala* (Arad), anul VIII, nr. 4, 22 ianuarie 1884, p. 33.
[7] *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 122, 22 iunie 1909, p. 1.
[8] Maria Alexandra Pantea, *op. cit.*, p. 433.

școala din Arad este singura școală de fete românească”[9]. Acest apel, semnat de Letiția Oncu (președintă), Iustina Șerban (casieră) și Sever Bocu (secretar), o includea pe Marilina Bocu ca membră a comitetului ales, o dovadă a implicării sale active de la bun început.

Pentru strângerea fondurilor necesare construirii Școlii de Fete din Arad, s-au organizat baluri, serate etnografice, conferințe și chiar o loterie etnografică. Aceste acțiuni nu aveau doar un scop financiar, ci și unul profund cultural, vizând promovarea valorilor românești. Femeile erau conștiente de rolul măreț de purtătoare a culturii române pe aceste meleaguri și că, după o perioadă de inactivitate în acest domeniu, trebuiau să depună un efort dublu. La aceste manifestări, care au reprezentat adevărate sărbători naționale pentru românii din oraș, Marilina Bocu s-a implicat activ nu doar ca organizator, ci și prin recitaluri, piese de teatru și conferințe, demonstrând o dedicare exemplară.

Unul dintre cele mai elocvente exemple ale spiritului antreprenorial și patriotic al Marilinei Bocu a fost organizarea Seratei Etnografice din 3 aprilie 1909. Aceasta a avut loc în Duminica Tomii, la orele 20:00, la hotelul „Crucea Albă”, și a fost prima petrecere a Reuniunii, transformându-se într-o „*impozantă manifestare națională cu caracter cultural și social (...) din însuflețirea ce s-a produs, partea covârșitoare revine femeilor române, care s-au afirmat ca un factor cultural-social de cea mai mare însemnătate pentru viața noastră publică. Reorganizată abia de câteva săptămâni, Reuniunea femeilor române are deja la activul său succese care constituiesc o adevărată mândrie națională. Idei minunate, gust în aranjament, energie împreunată cu multă bunăvoință față de toți, răbdare și stăruință întru ducerea la îndeplinire a inițiativei luate - iată ce s-a dovedit că este în sânul acestei reuniuni, dela care cu drept cuvânt ne putem aștepta să îmbogățească viața noastră cu momente de armonie și delectare sufletească și să dureze, aici în Arad, un altar culturii românești care să lumineze departe în viitor*”[10].

Este semnificativ faptul că Marilina Bocu și-a asumat organizarea acestui eveniment, precum și a celor ce aveau să urmeze, având în vedere că această sărbătoare avea o semnificație aparte în viața sa. Cu doi ani în urmă, își celebrase cununia religioasă tot în Duminica Tomii, pe 19 aprilie 1907, în biserica Sfintei Mănăstiri din Sinaia. Pentru reușita seratei etnografice, și-a dat concursul nu doar societatea arădeană, ci și participanți din afara provinciei, veniți de la Brașov, Sibiu, Sălișteș, Hațeg, Timișoara și Lugoj. În public au fost prezenți nu doar elita societății din Arad și împrejurimi, ci și oaspeți de la Craiova și București, de la Abrud, Bistrița și Becicherecu Mare, adică de pe întreaga întindere de pământ locuită de români, transformând evenimentul într-o adevărată sărbătoare națională.

Contribuția artistică a fost remarcabilă. Tiberiu Brediceanu a compus un poem muzical special pentru jocurile naționale, o veritabilă operă de valoare, apreciată de întreaga asistență, care a transpus în câteva accente toată poezia satelor

[9] *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 89, 9 mai 1909, p. 2.
[10] *Ibidem*, anul XIII, nr. 74, 20 apr. 1909, p. 1.

românești. Numeroase jocuri și dansuri din Transilvania și Țara Românească au fost interpretate în cadrul seratei. Dansatorii au purtat costume specifice zonelor de origine ale dansurilor. „*Seratele etnografice, cu dansuri bănățene și ardelene, cu învârtitele și «pe picior», contra ritm, cu muzicalitatea lor îmbietoare, orchestrată de por în zeci de feluri, de fluiere, de trâmbiți și viori atât de înviorătoare de nu te osteneai jucându-le*”[11].

Activitatea cultural-artistică a Reuniunii Femeilor Române din Arad și Provincie a avut un impact benefic în consolidarea solidarității românești. Concluziile după această sărbătoare, o pagină de bucurie în viața românească a Aradului, au fost clare: „*Reuniunea și-a pus scop înființarea unei noui școli de fete mai mari și mai bine înzestrate decât cea de astăzi. Cu o energie și stăruință fără pereche ea s-a pus să înfăptuiască idealul acesta, începând strângerea fondurilor. Sufletul mișcării e d-na Letiția Oncu, iar alături trebuie pomenită și d-na Marilina Bocu. «Serata etnografică» a inaugurat activitatea «Reuniunii». Serata a fost un succes artistic, cum nu s-a văzut la noi de mult. Marele număr de public românesc dar și străinii au privit cu adâncă uimire și admirație bogăția și strălucirea costumelor, variația și vioiciunea jocurilor noastre. Aradul nu mai văzuse niciodată atâta culoare și viață curat românească. Rezultatul seratei a fost: renașterea unei noui societăți culturale, popularizarea ideii școalei de fete ce trebuie să se înființeze*”[12].

Mai mult decât atât, evenimentul a generat un val de entuziasm și coeziune în comunitate: „*Aradul a îmbrăcat azi haina de sărbătoare. Pe străzi se plimbă vorba românească mai mlădioasă, mai curată, mai vioaie. S-au mai dat pe aici petreceri, s-a jucat teatru, s-a cântat - dar între zidurile acestea pline de zarva unei vieți străine, pestrițe, niciodată n-a pătruns arta poporului nostru, triumfătoare și curată, ca raza, care se desprinde astăzi din tării. De aceea ni se pare, că Reuniunea femeilor, cu serata asta etnografică, face un neasemănat serviciu pentru încetățenirea culturii adevărate românești în părțile Aradului. De câteva zile e o fierbere în Arad, care nu poate fi trecută cu vederea. Societatea românească e mai închegată acum ca oricând. S-au ținut zilnic întruniri, unde începe să se vorbească mai curat românește. S-a dansat, sprinten și frumos, ca la sate. S-a cântat dulce ca acolo în fundul munților. Dacă numai atât s-ar face și-ar trebui să înțeleagă oricine, câte urme prețioase poate lăsa o astfel de serbare, care n-aduce nimic străin de sufletul nostru. Şi nu ne închipuim, că este român, care să poată înlesni și nu se va grăbi, să contribuie prin prezența sa la izbânda seratei*”[13].

Pe lângă rolul său de organizator de evenimente culturale, Marilina Bocu a avut o contribuție esențială în promovarea costumului popular românesc, transformându-l într-un simbol al identității naționale. Balurile în costume naționale, organizate pentru prima dată în Arad în anii 1909, 1910 și 1911, au fost

[11] *Ibidem*, p. 4.
[12] *Ibidem*, nr. 282, decembrie 1909, p. 6.
[13] *Ibidem*, nr. 73, aprilie 1909, p. 6.

inițiativele sale. Inspirată de Regina Elisabeta – Carmen Sylva – și de Regina Maria, mari admiratoare a artei populare românești, care purtau cu plăcere costumul popular, Marilina Bocu a desfășurat o activitate deosebit de importantă pentru promovarea artei populare și a folclorului românesc.

Într-un articol din *Tribuna*, Marilina Bocu relata: „*Impresia aceasta mi-o face, lansarea ideii, costumului național românesc, la balul Asociației Culturale din Arad, care va avea loc la 3 Martie. S-a iscat în primul moment, un potop întreg de protestări și reflecțiuni... Impunere absurdă, pretenții și idei anoste. De unde costume? Ce fel de costume? Cum să se procure? Cum o să se îmbrace femeile voinice în felul acesta dezavantajos? Și cele mai în vârstă? E ridicol!*”[14].

Fiind și o publicistă talentată, și observând decăderea artei naționale sub influența străină, Marilina Bocu cerea femeilor române: „*...ca pe lângă toate datoriile noastre, una dintre cele mai sfinte este arta de a păzi sacru arta națională... că-i rușine să fii româncă când nu ai mândria artei tale naționale*”[15].

Marilina Bocu a scris apoi, cu multă căldură și pasiune, despre portul popular: „*Țărăncii nu-i stă bine decât cu fota și iia ei pentru că într-aceea numai simțul ei i-a putut inspira minuni cu care farmecă privirile. Instinctul i-a dictat potriveala înveșmântării și în armonia chipului cum și-a știut țăranca română rosti toate, a creat din frumos tot mai frumos, până ce a ajuns treptat la o adevărată... finețe în portul și împodobirile ei, - la artă.... Ne-am afirmat în arta aceasta în chip unic și după cum vestea doinei a răzbit până în țări neștiute, tot astfel a pătruns până departe zvonul de laudă al lucrurilor noastre de mână... și unde ajung nu numai că plac, dar uimesc pe toți cei care le văd*”[16]. Prin aceste cuvinte, ea sublinia nu doar frumusețea, ci și valoarea intrinsecă a patrimoniului cultural românesc.

Mișcarea cultural-artistică demarată de Reuniunea Femeilor Române din Arad și Provincie a avut și efecte benefice în îmbunătățirea relațiilor cu autoritățile și cetățenii maghiari, care au participat la manifestările culturale, la seratele și balurile românești. Marilina Bocu relatează: „*Și am văzut și minunea aceasta cu toții: la balurile Reuniunii Femeilor din Arad, conducătorii militari și politici locali, începuseră să ia parte la serbările artistice cu dansuri și program românesc, ce îi interesau. Și ziarul «Aradi Közlöny» să publice articole de interes general pentru această mișcare socială satisfăcătoare și fotografii ale doamnelor din Reuniunea românească, în variatele și artisticele lor costume naționale*”[17]. Această deschidere a contribuit la o mai bună înțelegere și apreciere reciprocă.

Un moment de referință în istoria culturală a românilor din Transilvania la începutul secolului XX, demonstrând solidaritatea și implicarea comunității în susținerea educației și promovarea valorilor naționale, a fost Loteria Etnografică.

---

[14] *Ibidem*, anul XIV, nr. 24, 15 februarie 1910, p. 1.
[15] *Ibidem*, anul XII, nr. 287, 25 noiembrie 1908, p. 3.
[16] Rodica Herlo, „Contribuția femeilor arădene la mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XX-lea”, în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX, p. 204.
[17] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 155.

Inițiată de vizionarul Emanuil Ungureanu și reactivată cu entuziasm de Reuniunea Femeilor din Arad, această inițiativă a avut ca scop strângerea de fonduri pentru înființarea unui internat de fete.

Ideea unei loterii menite să sprijine educația fetelor nu era una nouă. Emanuil Ungureanu pregătise un proiect similar cu câțiva ani înainte, însă acesta rămăsese îngropat în birocrația oficială. Odată cu revitalizarea Reuniunii Femeilor, proiectul a fost reluat și îmbrățișat cu entuziasm. Femeile din Arad au văzut în această loterie nu doar o modalitate de a obține resurse financiare, ci și o platformă pentru a celebra și promova arta populară românească, transformând-o într-un instrument de afirmare culturală.

Apelul lansat de Reuniunea Femeilor a fost simplu și emoționant: „*Un nou plan de acțiune... ne-am hotărât să aranjăm... o loterie, cu câștiguri din lucruri de mână... care fac podoaba vieții, a casei și aportului, și constituie în sine un titlu de glorie pentru neamul nostru. Spre scopul acesta, apelăm la inima d-voastră și vă rugăm, și vă invităm să intrați în șirul de muncă națională*”[18]. Acest apel, răspândit atât prin viu grai, cât și prin publicații, a mobilizat fiecare tânără fată și fiecare mamă să contribuie prin țeserea sau brodarea unor obiecte artistice de artă populară românească.

Răspunsul a fost copleșitor. Din toate colțurile Transilvaniei – de la Orăștie, Mărginimea Sibiului, Brașov și din fiecare sat din Banat – au sosit pachete pline cu lucrări minunate, create de „*femeile și fetele cu mâini de aur.*” Această reacție a demonstrat nu doar talentul artistic al românceloг, ci și profundul lor atașament față de valorile naționale și față de viitorul copiilor lor, creând o adevărată mișcare de solidaritate.

Pe lângă contribuțiile artistice, au fost strânse și sume considerabile de bani. Marilina Bocu, o figură centrală în organizarea acestei loterii, a adunat sume importante pe mai multe liste de donație. Alături de ea, nume sonore ale societății românești de la acea vreme s-au implicat activ: Brâncoveanu-Basarab, nașul său, familia Mocioni, și Banca „Victoria” din Arad, prin Nicolae Oncu, care a votat o sumă impresionantă de 25.000 de coroane special pentru fondul de zidire al școlii de fete[19].

Marilina Bocu a extins apelul și dincolo de granițele Transilvaniei, în Vechiul Regat. A contactat personalități de seamă, printre care Majestatea Sa Regina Elisabeta (Carmen Sylva) și Alteța Sa Regală Principesa Maria. Eforturile sale au fost încununate de succes. Doamna Elena Cornescu, președinta Societății de broderii și țesături naționale „Furnica” din București, a trimis 14 obiecte de mână, printre care șervețele pentru ceai, un șorț țărănesc, o față de masă și șase milieuri de lână albă brodate cu culori originale, toate destinate loteriei etnografice[20]. Doamna Sabina Negreanu, directoarea Institutului Modern din

[18] *Gazeta Transilvaniei* (Brașov), nr. 85, 16 octombrie 1909, p. 6.
[19] *Tribuna* (Arad), anul XIV, nr. 35, 16 februarie 1910, p. 5.
[20] *Ibidem*, anul XIII, nr.123, 22 iunie1909, p. 6.

Caracal, a trimis șase obiecte de o frumusețe deosebită, lucrate de elevele institutului. Ea a fost una dintre primele personalități din România care a susținut cu atâta căldură inițiativa lăudabilă a „surorilor" ei române din Arad[21].

Marilina Bocu a jucat un rol crucial în succesul acestei inițiative. Toate obiectele primite pentru loterie au fost depozitate în Camera Arhivelor din Palatul Tribuna. Cu prilejul inaugurării Palatului Tribuna, a fost organizată o expoziție cu aceste obiecte, oferind publicului ocazia de a admira bogăția și diversitatea artei populare românești, transformând simpla strângere de fonduri într-un eveniment cultural de amploare[22].

Două pachete au impresionat-o în mod deosebit pe doamna Bocu, venind din zone de suflet pentru ea, printre care s-a numărat un tablou de Nicolae Grigorescu. La solicitarea Marilinei Bocu, fiul marelui pictor, E. H. Grigorescu, a oferit un mic tablou al tatălui său, reprezentând flori de măceș. Într-o scrisoare plină de considerație, el a confirmat donația, arătând respectul său pentru inițiativa arădencelor[23]. Acest dar, de o valoare inestimabilă, a pecetluit importanța loteriei etnografice, aducând o dovadă concretă de interes din partea „celui mai curat geniu al sufletului românesc". Este important de menționat că Marilina Bocu era o admiratoare a operei lui Nicolae Grigorescu. Anterior, în cadrul Asociației Culturale din Arad, ea susținuse o conferință de succes despre pictor. Această conferință a fost interesantă dat fiind faptul că „persoana conferențiarului, care era de data asta o doamnă, pe când la noi, până acuma, și bărbații conferențiari au fost atât de rari. Un singur lucru neromânesc se poate reproșa conferinței dnei Bocu: preciziunea punctuală cu care a început la orele 4, lucru care nădăjduim să devie și el românesc prin adoptarea lui în moravurile noastre. Căci în afară de acest punct, conferința întreagă a fost pentru publicul din sală o adevărată sărbătoare de românism"[24].

Al doilea pachet conținea splendide învelitori de pat primite de la Marta Bibescu. Acest pachet prețios a venit din Valea Prahovei, o zonă dragă Marilinei Bocu. Nobila Principesă Marta Bibescu, „*tânăra și distinsa româncă ale cărei nobile fapte sunt bine cunoscute în țara românească*", a trimis de la castelul său din Posada două splendide învelitori de pat, din mătase roz, brodate în întregime de mână[25].

Loteria Doamnelor Române din Arad a fost deschisă oficial cu o vitrină publică, unde au fost expuse primele opere de artă românească primite. „*A prințesei Bibescu și cel mai distins fiu al poporului, pictorul Grigorescu, ridicat la cea mai înaltă treaptă de aristocrație românească prin talentul lui în pictura românească.*

[21] *Ibidem*, nr.168, 4 august 1909, p. 6.
[22] *Ibidem*, nr. 241, 6 noiembrie 1909, p. 6.
[23] *Ibidem*, anul XIV, nr. 1, 1 ianuarie 1910, p. 6.
[24] *Ibidem*, anul XIII, nr. 30,10 februarie1909, Arad, p. 3.
[25] *Voința Națională* (București), anul XXIII, nr. 728, 10 octombrie 1909, p. 1.

Și aceasta mi-a dat curajul, puterea de muncă în creațiunea unei lumi mai bune”, spunea Marilina Bocu[26].

Vânzarea prin licitație a obiectelor primite pentru Loteria Etnografică, incluzând cusături, țesături și alte opere de artă, a adus o sumă considerabilă de două sute de mii de coroane. Acest succes financiar a reprezentat o victorie notabilă pentru Reuniunea Femeilor din Arad și un pas important spre îndeplinirea visului de a oferi educație fetelor române.

Loteria Etnografică a fost mai mult decât o simplă strângere de fonduri; a fost o manifestare a unității naționale, a generozității și a prețuirii patrimoniului cultural românesc, demonstrând puterea comunității în construirea unui viitor mai bun.

Eforturile neobosite ale Marilinei Bocu pentru înființarea și susținerea Școlii Superioare de Fete din Arad reprezintă un capitol esențial în istoria educației românești din Transilvania, la începutul secolului XX. Aceste demersuri, pline de abnegație și viziune, au culminat cu realizarea unui proiect educațional de anvergură, menit să ofere fetelor române acces la o educație de calitate și să le asigure un viitor mai bun.

Odată cu succesul Loteriei Etnografice, Marilina Bocu și-a concentrat energia pe accelerarea construcției Școlii de Fete. A apelat la cele mai înalte instanțe, scriind direct Majestății Sale Regina Elisabeta (Carmen Sylva) și Alteței Sale Regale Principesa Maria, solicitând sprijin pentru realizarea planului de construcție. Spera ca arhitectul-șef al Casei Regale să ofere gratuit proiectul și să grăbească primele lucrări, conștientă că de aceasta depindea soarta școlii, evitând o „*nereparabilă pierdere*” dacă ar fi fost închisă[27].

Deși Regina Elisabeta nu a putut oferi un arhitect direct din Casa Regală, planurile clădirilor au fost executate de talentatul arhitect Tabakovici din Arad, cu aprobarea inginerului diecezei Aradului, Paul Rozvan. Fațada palatului, o adevărată operă de artă în stil românesc, a fost concepută de Ion Ernest din Sinaia, arhitectul curții regale române. Ferestrele și întreaga decorațiune, de asemenea în stil românesc, aminteau de frumusețea Palatului de Interne de la Expoziția Națională din 1906, demonstrând o viziune estetică profund ancorată în identitatea națională și în tradițiile arhitecturale specifice.

Reuniunea Femeilor depusese eforturi considerabile, strângând o sumă impresionantă, însă mai era nevoie de o sută de mii de coroane pentru finalizarea construcției. Într-un moment de speranță, Marilina Bocu credea în „*minunile cerești care ajută oamenii cu credință și iubire între ei*”. Dorința ei avea să se materializeze într-o dimineață, când a fost chemată la Banca Românească „Victoria” din Arad. Acolo, a primit o scrisoare și un cec de o sută de mii de coroane pentru construirea Școlii Superioare de Fete. Semnătura era simplă: Vasile Stroiescu, cu adresa unui sanatoriu din Elveția.

[26] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 153.
[27] *Tribuna* (Arad), anul XIV, nr. 35, 16 februarie 1910, p. 5.

În scrisoarea sa, Stroiescu explica gestul său nobil: „*Citesc ziarul «Tribuna» și văd din articolele Dv. Nobilele sforțări, cu jocuri și cântece românești, de a aduna sumele necesare pentru a reclădi Școala Superioară de Fete din Arad ce amenința să fie închisă. Fotografiile Comitetului Reuniunei Femeilor Române din Arad, în splendidele costume naționale, au făcut admirația tuturor străinilor cărora le-am arătat-o. Vă urez succes în tot ce întreprindeți și multă iubire și putere de muncă poporului român*”[28].

Gestul lui Vasile Stroiescu a fost întâmpinat cu o profundă recunoștință. La 12 aprilie 1910, pe prima pagină a ziarului *Tribuna*, Marilina Bocu i s-a adresat direct binefăcătorului, comparându-l cu „*Sfântul Nicolae, [care] strecura pe ferestre, noaptea, pe ascuns, pungile cu galbeni fetelor sărace...*”. Cuvintele ei subliniau nu doar generozitatea materială, ci și exemplul moral oferit: „*Spune-ne cum să știm fi tari, curajoși, mari, în sfârșit arată-ne ceeace numele tău singur nu ne spune îndeajuns, învață-ne cum să ne dezbrăcăm de slăbiciuni, cum să ne iubim aproapele și cum să putem fi buni. Căci dacă bunătatea se zice că este un reflex din cer în om, faptele tale, Vasile Stroescu, ne arată că reflexele cerului s'au pogorât în aureolă asupra capului tău!*”[29]

Cu acest sprijin providențial, construcția a început, iar la 25 decembrie 1913, Școala Superioară de Fete din Arad a fost inaugurată. Din păcate, Marilina Bocu, sufletul acestei acțiuni, nu a putut fi prezentă la eveniment, fiind autoexilată în Regat, la fel ca Hermina Popovici-Desseanu, care a murit înainte de a-și vedea visul împlinit. Cu toate acestea, munca și viziunea ei au lăsat o amprentă durabilă.

Activitatea Marilinei Bocu în cadrul Reuniunii Femeilor Române din Arad și provincie a avut un impact major în întărirea solidarității românești, depășind granițele Transilvaniei. Chiar și căsătoria sa cu Sever Bocu a fost un eveniment revoluționar pentru societatea arădeană, marcând o premieră prin stabilirea unei legături matrimoniale directe între Transilvania și Vechiul Regat, simbolizând o unire a destinelor românești.

„Pretutindeni întâlnești chipuri nouă, oaspeți veniți de departe, doritori de-a împărți cu noi o seară de plăceri senine,... Și de undeva dintr-o țară liberă, ne-a venit un buchet de călători mari, cu gândurile mai limpezi ca ale noastre, cu privirile mai strălucitoare de mândrie. – Pare-că și vântul, răsfățat și nebunatic până ieri, și-a domolit pașii, ca să asculte ciripirea gălăgioasă a celor ce se gătesc să serbeze frumusețile românești delà țară. Și un soare cald și vesel se coboară, să'și aștearnă aurul peste nizuințele tineretului nostru...”[30]

Marilina Bocu a observat că trenul „Orient Expres”, ruta Budapesta-Viena-Paris, aducea la Arad, „*ca la un mare centru de cercetări istorice și de vivantă iubire de Neam și Patrie!*”, majoritatea călătorilor din București, Muntenia și Moldova. Ea a conștientizat că arădenii deveniseră, „*pe nesimțite*”, călăuzitori ai

[28] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 136.
[29] *Ibidem*, p. 138.
[30] *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 73, 5 aprilie 1909, p. 6.

unei efervescențe patriotice, căreia îi subordonaseră „*strictul necesar al existenței noastre zilnice ca la o secretă chemare a românismului de pretutindeni*”[31]. Această perspectivă a amplificat rolul Aradului ca pol de atracție și unificare culturală.

Marilina Bocu și-a pus amprenta și pe afirmarea solidarității culturale prin organizarea unor evenimente memorabile. La 15 aprilie 1911, Aradul a găzduit o ședătoare literară de excepție, la care au participat peste 1000 de persoane. Printre scriitorii prezenți s-au numărat nume sonore precum Octavian Goga, Cincinat Pavelescu, Victor Eftimiu, Emil Gârleanu și Ioan Agârbiceanu. Acesta din urmă a declarat la sosire: „*Am primit cu bucurie invitarea de a asista la o ședătoare literară în Arad, ...de a propaga idealul unității culturale a neamului nostru!*”[32].

Octavian Goga a îndemnat pe confrații săi din țara liberă să calce pe urmele lui N. Bălcescu și Eminescu, luând contact direct cu locurile și oamenii Transilvaniei, pentru a înțelege „*durerea unui neam ce așteaptă de mult o dreaptă sărbătoare*”[33]. Din inițiativa sa și a lui O. G. Tăslăuanu, în 1911, au fost organizate primele ședători literare în Transilvania, cu participarea scriitorilor români de pretutindeni, colaboratori entuziaști ai ziarului *Tribuna* din Arad.

Prima ședătoare a avut loc la Sibiu (5 martie), iar a doua la Arad (16 mai). La Sibiu, pe lângă scriitorii locali, au participat Emil Gârleanu (președinte al Societății Scriitorilor Români din București), Cincinat Pavelescu, Caton Theodorian, Corneliu Moldovan, Victor Eftimiu, A. Mîndru și artista Maria Filotti. La Arad, li s-au alăturat Al. T. Stamatiad, A. de Herz și D. Nanu. Aceste evenimente au fost incontestabil literare și politice, prezența scriitorilor de peste munți fiind percepută ca o anticipare a Unirii ce se apropia.

Sub coordonarea atentă a Marilinei Bocu, aceste serbări ale scriitorilor români la Arad au devenit una dintre cele mai semnificative manifestări culturale și identitare din perioada premergătoare Marii Uniri. Mai mult decât simple evenimente literare, ședătorile, sprijinite de ziarul *Tribuna*, au creat un cadru propice pentru exprimarea legăturii sufletești și culturale dintre românii din Vechiul Regat și cei din Transilvania.

Marilina Bocu, prin influența și implicarea sa în cercurile jurnalistice și culturale arădene, a contribuit decisiv la reușita acestor momente de înaltă vibrație națională. Presa vremii, precum *Viitorul* și *Dimineața*[34] din aprilie 1910, a relatat cu entuziasm despre atmosfera de la Arad: o comunitate românească animată de un puternic sentiment de solidaritate și dorință de afirmare națională. Într-o sală împodobită cu ghirlande de primăvară, unde opt tinere în costume populare au întâmpinat scriitorii cu grație, s-au rostit poezii, s-au citit nuvele și s-au schimbat

[31] *Ibidem*, nr. 123, 22 iunie1909, p. 6.
[32] *Ibidem*, nr. 168, 4 august 1909, p. 6.
[33] Vasile Netea, „Unirea cea Mare – Scriitorii români în lupta pentru realizarea unității naționale”, în *Almanahul Literar* (București), 1978, p. 9.
[34] *Viitorul* (București), anul IV, 21 aprilie 1910, *Dimineața* (București), anul VII, nr. 2205, 21 aprilie 1910.

cuvinte care au depășit sfera esteticului, atingând registrul profund al identității colective. Publicul arădean, format din intelectuali, profesori, preoți și tineri, a reacționat cu aplauze prelungite, trăind emoția unei comuniuni culturale și sufletești. Octavian Goga și Ion Agârbiceanu, ca reprezentanți ai Ardealului, au devenit punți vii între cele două maluri ale Carpaților[35].

Ziarul *Dimineața* a subliniat caracterul unificator al acestor manifestări, remarcând că scriitorii din Regat au adus „*cuvântul românesc*" – forța morală ce întărea speranțele românilor de peste munți. Evenimentul a culminat cu un banchet organizat de Sever Bocu la restaurantul „Crucea Albă", cu peste două sute de tacâmuri, înveselit de o trupă de lăutari care a cântat cântece românești. Discursurile au alternat cu cântece și ovații spontane, reafirmând o identitate comună într-un spațiu unde cultura devenea, prin eforturile unor oameni precum Marilina Bocu, o formă de rezistență și afirmare națională.

Marilina Bocu a prezidat un „prânz literar" la Palatul Tribuna, un eveniment marcat de discuții literare, replici pline de spirit și epigrame. „*Toasturi scurte și bine poantate au încheiat masa la care a prezidat d-na Bocu*", confirmând rolul său central în aceste întâlniri culturale[36].

Dincolo de evenimentele culturale de anvergură, Reuniunea Femeilor Române din Arad și provincie, cu Marilina Bocu în frunte, s-a implicat activ și în numeroase acțiuni de binefacere, arătând o profundă empatie pentru nevoile comunității. Marilina Bocu a obținut sprijin pentru a aduce bucurie copiilor săraci, demonstrând că solidaritatea națională se manifestă și la nivelul faptelor concrete.

În 1908, împreună cu domnișoarele Florica Șerban și Florica Bonciu, Marilina Bocu a organizat o colectă pentru îmbrăcarea a 30 de copii săraci de la școala românească din Arad. Doctorul Nicolae Oncu a exprimat bucuria comitetului parohial, marcând pentru prima dată un sprijin atât de vizibil din partea femeilor române pentru școala națională[37].

Pentru Pomul de Crăciun din 1910, Marilina Bocu, Flora Bonciu și Veturia Poiran au colectat fonduri pentru a îmbrăca, complet sau parțial, 63 de elevi și eleve. Marilina Bocu însăși a cusut rochițe pentru fetițe, implicându-se personal în aceste acțiuni caritabile[38].

Ultima acțiune de binefacere în care Marilina Bocu a fost implicată în Arad, la sfârșitul anului 1911, a constat în împărțirea de haine pentru 38 de copii, cu fonduri strânse de la Banca „Victoria" (250 de coroane) și alți binevoitori. Rochițele celor 20 de fetițe au fost cusute de zece doamne din Reuniunea Femeilor, printre care și Marilina Bocu[39].

---

[35] Apariția lui Goga și Agârbiceanu a avut o încărcătură emoțională deosebită pentru românii ardeleni, reprezentând un simbol viu al unității culturale.
[36] *Tribuna* (Arad), anul XIV, nr. 1, 1 ianuarie 1910, p. 6.
[37] *Ibidem*, anul XII, nr. 282, 19 decembrie 1908, p. 6.
[38] *Ibidem*, anul XIV, nr. 282, 19 decembrie 1910, p. 6.
[39] *Ibidem*, anul XV, nr. 283, 25 decembrie 1911, p. 6.

Aceste acțiuni de binefacere subliniază dedicarea Marilinei Bocu și a Reuniunii Femeilor nu doar pentru promovarea culturii, ci și pentru ameliorarea condițiilor de viață ale celor defavorizați, consolidând astfel legăturile sociale și naționale în comunitate.

Marilina Bocu s-a afirmat ca una dintre cele mai importante și puternice voci feminine ardelene de la începutul secolului al XX-lea, într-un moment în care jurnalismul era dominat de bărbați. Prin activitatea sa constantă în cadrul publicației *Tribuna,* a oferit o platformă de exprimare a ideilor progresiste privind rolul femeii în societate, păstrarea valorilor naționale și promovarea culturii românești.

D-na Bocu își amintește „...să trimit redacției *Tribunei* manuscrisul pentru rubrica «Femeia», de patru ori pe săptămână, ceea ce dădea posibilitatea, în disperate cereri de ajutor, să se adauge sumele necesare. Și veneau întrebări, cine este această colaborare anonimă care trezește atâta interes între femeile cititorilor Tribunei prin subiectele utile și interesante și, mai ales, limba pur românească, literară, care corectează unele lipsuri zilnice. Și abonamentele se înmulțeau...”.

Marilina Bocu a fost și o publicistă talentată. Prețuind stilul său epistolar, notele și impresiile din călătorii, soțul ei îi propune să scrie la *Tribuna*. „Și noua noastră colaboratoare, soția mea, Marilina Bocu, mă prezentă iubitul meu soț...”, așa a ajuns să scrie pentru *Tribuna* de la Arad, „inima poporului românesc”[40].

„«Povestiri de femei» – sub acest titlu redeschidem azi, în fiecare număr care apare Dumineca, o rubrică permanentă, în care vom publica felurite articole cari pot să intereseze lumea cetitoarelor noastre. Rubrica va fi îngrijită și supravegheată de doamna Marilina Bocu”.

Rubrica „Cronica feminină” era foarte apreciată, datorită interesului pe care îl trezea în rândul femeilor pentru subiectele utile și interesante[41].

Am amintit deja despre încurajările sale adresate femeilor pentru a purta costumele naționale și a aprecia industria casnică. Ea pleda pentru cultivarea artei autentice și a portului tradițional, denunțând snobismul și importurile culturale care amenințau specificul național. Ea promova activ costumele populare, considerându-le o expresie vizuală a sufletului românesc, și îndemna femeile să le poarte cu mândrie la baluri și sărbători.

Pe lângă articolele sale de opinie, Marilina a fost și o pasionată de recenzii literare și cronici muzicale. Îl admira pe Alecsandri, Eminescu, Caragiale, dar și creațiile contemporanilor săi, pe care le comenta cu finețe și spirit critic. Totodată, promova cântecele populare, doinele și horele românești, pe care le considera „comoara sufletului românesc”.

În articolul despre muzică și literatură, îndeamnă: „De ce să nu cântați mai bine doinele noastre, doinele noastre duioase și pline de farmec, după cari râmnesc și străinii, în ele se găsește toată poezia, toată frumusețea și o româncă niciodată nu-

[40] *Ibidem*, anul XII, nr. 13, 25 ianuarie 1908, p. 6.
[41] *Ibidem*, nr. 19, 25 ianuarie 1908, p. 5.

și poate cântă doina greșit, căci e a ei, e născută și crescută din sufletul ei, din sângele moșilor și strămoșilor, cari și au plâns în ea toată obida și și au cântat toată bucuria vremurilor. Apoi horele noastre naționale, printre cari se găsesc adevărate mărgăritare, sârbele...” și recomandă „lăsând la o parte autorii contimporani, cunoaștem noi toate operile lui Alecsandri, volumele lui de proză, poezii, teatru? Tot așa cu Eminescu”.

„De-ale modei” și „Marile cochete” sunt rubricile prin care Marilina Bocu dovedește o bună cunoaștere istoriei acesteia și este la curent cu noutățile în domeniu pe care le împărtășește și cititoarelor.

O preferință a Marilinei Bocu este să facă cunoștință cititorilor personalitatea Reginei Maria, cum a declarat și autorităților maghiare. „Conștienți de temeritatea noastră, nu ne-am oprit cum o altă gândire a Carmen Sylvei ne dă curajul necesar: «Nu e decât o fericire: datoria; nu e decât o consolare: lucrul; nu e decât o bucurie: frumosul». A aduce modesta noastră contribuție, studiilor cari fac să se cunoască mai bine autorul ce iubim ni se pare o datorie: suntem fericiți; o siguranță ne consolează, de ceea ce nu vom putea realiză: aceea de a fi lucrat la o operă folositoare; și dorința noastră va fi împlinită dacă vom putea într’o măsură cât de slabă să facem a încercă și alții aceea bucurie a frumosului pe care genul Carmen-Sylvei nu încetează de a o manifesta”

Amintim și alte subiecte care au apărut la rubrica „Cronica feminină”: „Tipuri ideale”, „Credința – Postul”, „Prietenia”, „Decoruri – Modă”, „În natură”, „Bunătatea”, „Cum trebuie să iubim”, „Frumusețile de odinioară și cele de azi”, „Haina face pe om...!?”, „De lângă cămin”, „Podoabele naționale”, „Anul ce se duse”, „Ultima zi”, „Anul literar în Ardeal”, „Vrăjmășia”, „Albumul d-lui Comșa”, „Artă națională” etc.

Cu privire la conținutul rubricii, observăm diversitatea acestora, precum și abordarea unor probleme de interes pentru publicul feminin.

Într-un articol apărut în *Tribuna,* Marilina redă experiența și sentimentele pe care le-a încercat, vizitându-și soțul, Sever Bocu, închis în închisoarea de la Arad.

Într-o zi primește dreptul de a vizita capela românească unde „biata noastră capelă, nimic ce să-ți anine vreo imagine bisericească. O icoană cu sfinți nemțești, o masă neacoperită, o evanghelie, două sfeșnice micuțe, de tinichea, mat ca niște opaițe, și pe un colț al mesei, mototolite niște odoare preoțești, aproape zdrențe”. În schimb, în capela catolică observă icoane frumoase și un altar îngrijit și curat cu odoare frumoase și broderii lucrate de doamnele din societatea ungurească, cari au deosebita grijă ca în fiecare duminecă și sărbătoare să aducă pe altar, flori proaspete. A cuprins-o rușinea.

Urmare a apelului la nobilele femei din Arad, ca prin contribuția lor creștinească „să schimbe în bine acest izolat colț de rugăciune, a celor mai oropsiți nenorociți, doamnele din Reuniunea femeilor române din Arad s-au mobilizat și la Sfintele sărbători ale Floriilor din anul 1911 a avut loc sfințirea obiectelor

bisericești donate de doamnele române din Arad, pentru capela românească din temnița din localitate. Actul sfințirei a fost oficiat de Părintele Gavriil Bodea. Părintele Gavril Bodea din Arad ne roagă să publicăm următoarele: Prea onoratele doamne, care au avut bunăvoința să împodobească altarul nostru părăsit din trista împărăție a temniței din Arad, rog să binevoiască a primi și pe aceasta cale pentru fapta lor creștinească, adânca mea mulțumită. Dumnezeu le răsplătească din darurile sale, că și-au adus aminte de nenorociții cari acolo n'au altă bucurie, decât mângâierea bisericei. Arad, 16 April 1913. Gavril Bodea, paroh".[42]

„S-a întocmit o bibliotecă pentru deținuți, compusă din 38 volume din biblioteca poporală a Asociației, iar restul din alte scrieri, cărți de cei mai de seamă autori, povești morale, manuale asupra lucrarei câmpului, igienă, istorioare, cărți de istorie și de rugăciuni etc. Biblioteca compusă din 50 volume legate și numerotate, poartă fiecare inscripția: Biblioteca deținuților români din temnița Aradului, dăruită de d-nele române din Arad, a fost predată de doamna Marilina Bocu în îngrijirea și supravegherea dlui inspector al închisoarei. Doamnele Române din Arad își exprimă pe calea aceasta viile lor mulțumiri dlui prim - procuror Ludovic Szakolczay, care a binevoit a primi cu multă gentileță solicitudinea femeilor române".

„Dna Marilina Bocua lucrat o frumoasă acoperitoare pentru masa Stului Altar, din borangic alb cu ajururi și broderii în motive românești. Sub cruce stau brodate cuvintele: În amintirea zilelor petrecute de soțul meu Sever Bocu, în temnița Aradului: Octomvrie – Decemvrie 1905, Ianuarie – Martie 1911".

Parcursul vieții și activității Marilinei Bocu la Arad, la începutul secolului al XX-lea, este o mărturie elocventă a forței feminine în modelarea destinului unei comunități și al unei națiuni. Dincolo de rolul de soție a unei personalități politice proeminente, Marilina Bocu s-a impus ca o figură centrală, o promotoare neobosită a culturii, educației și identității românești, într-o perioadă marcată de presiuni intense de deznaționalizare.

Prin revitalizarea și coordonarea Reuniunii Femeilor Române din Arad și Provincie, a transformat o organizație aflată în inactivitate într-un veritabil bastion al rezistenței culturale. Viziunea sa a depășit simpla filantropie, concretizându-se în proiecte de anvergură precum Loteria Etnografică și, mai presus de toate, construcția Școlii Superioare de Fete. Acest demers educațional nu a fost doar o clădire, ci un far de lumină, un loc unde generații de tinere române aveau să-și consolideze identitatea, să-și dezvolte potențialul și să devină purtătoare ale valorilor naționale. Donația providențială a lui Vasile Stroiescu, obținută și prin eforturile Marilinei Bocu, a consfințit acest vis, demonstrând că, în fața unei cauze nobile, solidaritatea românească transcende distanțele și barierele.

Marilina Bocu a înțeles puterea simbolurilor și a transformat costumul popular într-un drapel al autenticității românești, combătând cu pasiune tendințele de înstrăinare. A fost, de asemenea, o punte vie între românii de pe cele două maluri

[42] *Ibidem*, anul XV, nr. 77, 5 aprilie 1911, p. 7.

ale Carpaților, facilitând ședințe literare memorabile care au consolidat unitatea culturală și spirituală a neamului, prefigurând Marea Unire. Implicarea sa directă în acțiunile de binefacere, de la îmbrăcarea copiilor săraci la organizarea Pomului de Crăciun, a arătat o empatie profundă și o dedicare reală pentru bunăstarea comunității.

Deși istoria nu i-a acordat întotdeauna locul cuvenit, Marilina Bocu rămâne un exemplu de patriotism activ, de viziune și de tenacitate. Moștenirea sa nu se măsoară doar în sume adunate sau în clădiri ridicate, ci în spiritul pe care l-a insuflat, în credința nezdruncinată în destinul românesc și în lumina pe care a aprins-o în inimile arădenilor. Prin munca sa, a demonstrat că femeile pot fi arhitecți ai viitorului, modelând societatea nu doar prin gesturi măreațe, ci și prin perseverență, dedicare și iubire de neam. Exemplul ei continuă să inspire, amintindu-ne că adevărata forță a unei națiuni rezidă în coeziunea și implicarea fiecărui membru, indiferent de gen, în slujba idealurilor comune.

BIBLIOGRAFIE

Biserica și Școala (Arad), 1884.

Dimineața (București), 1910.

Gazeta Transilvaniei (Brașov), 1909.

Tribuna (Arad), 1907, 1908, 1909, 1910, 1911,

Viitorul (București), 1910.

Voința Națională (București), 1909.

Gherghinescu-Ziegler, Elena, *Femeia Creștină, Candelă a Credinței, studiu cu referință special la activitatea femeilor ortodoxe din părțile Aradului în secolele al XIX-lea – al XX-lea*, Arad, Editura Mirador, 2024.

Ghibu, Onisifor, *Școala românească din Transilvania și Ungaria*, București, 1915.

Herlo, Rodica, „Contribuția femeilor arădene la mișcarea națională de la sfârșitul secolului al XX-lea", în *Ziridava* (Arad), 1978, nr. IX.

Munteanu, Ioan, *Sever Bocu*, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2019.

Netea, Vasile, „Unirea cea Mare – Scriitorii români în lupta pentru realizarea unității naționale", în *Almanahul Literar* (București), 1978, p. 9.

Pantea, Maria Alexandra, „Intelectualii români susținători ai învățământului confesional românesc din Episcopia Aradului în perioada 1900-1914", în Istorie, cultură și spiritualitate în Banat, coord. Daniel Alic, Timișoara / Vârșeț, Editura Partoș / Centrul de Studii Banatice, 2022, pp. 432-444.

ANEXE

Balul costumat din Arad
Anuța Burdan, Marilina Bocu, Melania Ionescu, Florica Popovici, Aurelia Machi, Eugenia Pop, Felicia Rozvan, Getta Velican, Letiția Oncu, Lucreția Ionescu, Hermina Ciorogariu, Margareta Hodoș, Flora Bonciu, Aurelia Păcurariu, Gina Pap.

Liviu Boldura (1968-1988) – Protopop de Zărand-Brad

Liviu Boldura (1968-1988) – Archpriest of Zărand-Brad

Mădălin-Ioan MICU
pr. drd., Universitatea „Aurel Vlaicu" Din Arad
Școala Doctorală Interdisciplinară
Facultatea De Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea"

Abstract
Father Liviu Boldura, born in 1920 in Luncoiul de Sus, completed his theological studies in Sibiu in 1944. After marrying the teacher Elena Fărău, he was ordained deacon and priest in his native village. In 1949, when Hunedoara County came under the canonical jurisdiction of the Diocese of Arad, Liviu Boldura was appointed priest and archpriest of Zărand, but he refused the position. During the early years of communism, Father Liviu Boldura was imprisoned. After returning home, he resumed his priestly duties and served as archpriest of Zărand from 1968 to 1988.

Keywords: *theologian, archpriest, priest, Luncoiul de Sus, prisoner, Orthodoxy.*

Viitorul protopop al Zărandului părintele **Liviu Boldura** s-a născut la data de 21 august 1920[1] în satul Luncoiul de Sus în familia lui Avesalon și Valeria. Tatăl său era subnotar la primăria din Luncoiul de Sus, iar mama acestuia era casnică; o familie modestă dar cu o credință mare în Dumnezeu[2].

Un an din școala primară îl sfârșește la școala din Dealul Mare, celelalte clase primare le urmează la școala primară din Luncoiul de Jos[3]. În perioada 1932-1940, a urmat Liceul „Avram Iancu" din Brad, unde obține diploma liceală cu nr. 214/1940[4]. Aici s-a afirmat prin seriozitatea și prin dorința de cunoaștere. Tot în acest an, din nefericire, suferă pierderea tatălui sau. Totuși, această grea încercare nu îl deznădăjduiește și cu eforturi deosebite, deoarece nu mai avea sprijin financiar din familie, reușește să se înscrie la Academia teologică din Sibiu.

La Academia de teologie din Sibiu obține calificative maxime, ceea ce va duce la remarcarea sa de către rectorul Academiei, părintele Dumitru Stăniloaie.

[1] *Cronica preoților din Protoprezbiteriatul Zărand*, (manuscris), Biblioteca Protopopiatului Brad, p. 14.
[2] Liorean-Gheorghe Banciu, „Protopopul Liviu Boldura", în *Pătimitori și pătimire în închisorile comuniste*, coord. Florin Dobrei, Deva / Alba Iulia, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei / Editura Reîntregirea a Arhiepiscopiei Alba Iuliei, 2015, pp. 279-282.
[3] Adrian Nicolae Petcu, *Preoți hunedoreni în temnițele comuniste*, Cluj-Napoca / Deva, Editura Argonaut / Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, p. 41.
[4] Arhiva Protopopiatului Brad, *Matricula preoților*.

Aflând de situația grea materială, dar apreciind seriozitatea și capacitatea intelectuală a tânărului student Liviu Boldura, părintele Dumitru Stăniloaie îl însărcinează cu munca de secretar al Academiei[5]. Deși funcționa ca secretar, este angajat și pe postul de magazioner cl. I din data de 20 aprilie 1942 până la data de15 august 1943, conform documentului nr. 19731/1942 eliberat de Ministerul Cultelor și mai apoi pe postul de subadministrator din 15 august 1943 până la data de 1 decembrie 1944, conform documentului nr. 41487/1943. Cu salariul obținut a reușit să se întrețină pe parcursul anilor de studiu[6].

În anul 1944, finalizează studiile la Academia teologică din Sibiu, susținând lucrarea cu titlul *Demnitatea arhierească a Mântuitorului*, susținută la disciplina Teologie Dogmatică, coordonată de părintele Dumitru Stăniloae, și apreciată cu calificativul maxim, obținând diploma de licențiat în teologie cu nr. 733/1944.

În vara anului 1944, la puțin timp după finalizarea studiilor, este recrut în armată și încorporat în Regimentul 5 Infanterie, urmând apoi Școala Militară de Infanterie din Arad. Va lupta pe frontul de vest, iar în anul 1946 va fi lăsat la vatră[7]. La plecarea în armată, Părintele Dumitru Stăniloaie a hotărât să-i păstreze absolventului Liviu Boldura postul de secretar al Academiei teologice din Sibiu, dar din cauza noului guvern instalat la București, asupra Părintelui se fac presiuni de către premier iar acesta este destituit din funcția de rector și transferat la București, astfel absolventul Liviu Boldura nu mai poate reveni la Academie.

La vârsta de 25 de ani, Liviu Boldura se căsătorește cu tânăra Elena Fărău din Luduș (jud. Sibiu) de profesie învățătoare, ceremonia religioasă având loc în data de 23 februarie în parohia Crișan. Căsătoria lor este binecuvântată cu nașterea a doi copii: Horia-Liviu, născut la Luncoiul de Sus la data de 20 februarie 1948 (va deveni inginer), și Ligia-Maria, născută la Brad la data de 14 ianuarie 1951[8].

Liviu Boldura adresează Mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului cerere de a fi numit preot în satul natal, iar în data de 9 martie a fost hirotonit diacon, iar ziua următoare preot în catedrala din Sibiu, de către episcopul-vicar Teodor Scorobet. Din data de 16 martie 1946, a fost numit Preot Paroh la Parohia Luncoiul de Sus prin hotărârea Nr. 45068/1946[9].

La 1 aprilie 1949, județul Hunedoara trece în subordonarea canonică a Episcopiei Aradului, unde va rămâne până în anul 2009. Având o activitate bogată misionară, pastorală, și gospodărească, preotul Liviu Boldura este apreciat atât de credincioși, cât și de superiorii săi, ceea ce îl face pe Episcopul Aradului, Andrei Magieru, prin hotărârea Nr. 64/20 aprilie 1949, să-l numească pe preotul din Luncoiul de Sus protopop al Zărandului. Preotul Liviu Boldura refuză însă această

[5] Liorean-Gheorghe Banciu, *op. cit.*, pp. 279-282.
[6] Arhiva Protopopiatului Brad, *Matricula preoților*.
[7] Adrian Nicolae Petcu, *op. cit.*, p. 41.
[8] Arhiva Protopopiatului Brad, *Matricula preoților*.
[9] *Ibidem*.

demnitate, pe motiv că este prea tânăr și neexperimentat și rămâne preot în satul său natal.

Pentru Biserică, urmează acum ani grei, deoarece începuseră persecuțiile comuniste, ani în care mulți preoți a fost aruncați în temniță cu sau fără motiv. Nici părintele Liviu Boldura nu scapă și cunoaște și el calvarul închisorilor de la Deva, Brașov, Sighet și Codlea. În data de 8 martie 1953, duminica după ce preotul Liviu Boldura se întorcea de la biserică, a fost ridicat de acasă de Securitate pentru a fi dus la Deva să dea o declarație[10]. Securiștii, făcând o percheziție în casa preotului, deși având mai multe cărți cu caracter anti-comunist, aceștia nu își dau seama, dar au găsit într-un jurnal al părintelui două epigrame la adresa regimului comunist, iar acestea vor deveni probe la dosar. De la Securitatea din Deva a fost transferat la Securitatea din Brașov (atunci orașul Stalin), unde a fost bătut, înfometat, ținut în frig, trezit noaptea pentru a da declarații și alte torturi specifice Securității. Motivul pentru care a fost arestat și pe care îl aflase și preotul abia la Brașov este că un tânăr consătean, pe nume Dud Candin[11], fiind în armată, dezertase în anul toamna anului 1950 de pe un șantier de construcție și se adăpostise în pădurile din zona natală. Fugarul a fost prins de Securitate în data de 6 noiembrie 1952, iar în timpul anchetelor a pronunțat nume preotului Boldura și că l-ar fi vizitat pe acesta în perioada octombrie-noiembrie 1950, preotul i-a spus că regimul nu va mai dura mult și că va începe război împotriva sovieticilor[12]. Toate aceste acuzații erau false, preotul Boldura nu s-a întâlnit cu cel care dezertase.

În această perioadă grea, soția Elena a făcut mai multe demersuri să afle de ce soțul ei fusese arestat și unde era. Aceasta a angajat doi avocați unul din Deva și celălalt din Brașov, dar tot nu a aflat mare lucru, dar, în cele din urmă, a aflat că soțul ei va fi judecat la 23 iulie și a aflat și capetele de acuzare.[13]

La procesul din 23 iulie 1953, Dud Candin și-a retras declarațiile, spunând că a fost forțat să le facă, astfel preotul Boldura scapă de această acuzație gravă, dar va fi găsit vinovat de „răspândire de publicații interzise", art. 325 Cod Penal. Prin sentința Nr. 318 din 23 iulie 1953 dată de Tribunalul militar oraș Stalin, preotul este condamnat la 7 luni de închisoare corecțională[14], o amendă de 500 de lei și 200 lei cheltuieli de judecată. Este eliberat în 17 octombrie1953 prin adeverința 2226/1953, emisă de către Tribunalul București și biletul Nr. 8173, emis de penitenciarul Coldea. Acesta rămâne în vizorul autorităților până în anul 1989.[15]

Ajungând acasă, printr-o cerere din data de 28 octombrie 1953, îl înștiințează pe episcopul Andrei Magieru că s-a reîntors la parohie și solicită reîntregirea salariului de la Ministerul Cultelor. Parohia Luncoiul de Sus cu filia

[10] Informații primate de la doamna Elena Boldura, soția părintelui Liviu Boldura.
[11] Adrian Nicolae Petcu, *op. cit.*, p. 42.
[12] *Ibidem*.
[13] Liorean-Gheorghe Banciu, *op. cit.*, p. 281.
[14] Adrian Nicolae Petcu, *op. cit.*, p. 43.
[15] Liorean-Gheorghe Banciu, *op. cit.*, p. 282.

Podele i-a fost reținută preotului Boldura de către episcopul Andrei Magieru de la momentul arestării până la eliberare.

Preotul Liviu Boldura este numit de către episcopul Teoctist Arăpașu protopop al Bradului începând cu data de 1 martie 1968[16]. Își va asuma această demnitate până în 1988, când se retrage pe motiv de vârstă înaintată. Din anul 1970, la 1 noiembrie, este transferat la parohia Brad prin hotărârea Nr. 5804/1970 emisă de Consiliul Episcopiei Arad, unde va sluji până la încetarea din viață în anul 1992.

În timpul păstoririi sale, în Protopopiatul Zărand au fost construite biserici noi, iar multe altele au fost renovate. A lăsat în urma sa numeroase realizări pastoral-misionare, dar și administrativ-gospodărești. Protopopul Liviu Boldura a încercat să mențină mereu un climat de armonie între preoții din protopopiatul său, știind mereu să ofere un sfat bun atunci când era nevoie, ținând la disciplină și bună rânduire în parohii și când era nevoie să ajute preoții precum un tată pe copii săi.

BIBLIOGRAFIE

Arhiva Protopopiatului Brad, *Matricula preoților*.

Cronica preoților din Protoprezbiteriatul Zărand, (manuscris), Biblioteca Protopopiatului Brad.

Banciu, Liorean-Gheorghe, „Protopopul Liviu Boldura”, în *Pătimitori și pătimire în închisorile comuniste*, coord. Florin Dobrei, Deva / Alba Iulia, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei / Editura Reîntregirea a Arhiepiscopiei Alba Iuliei, 2015, pp. 279-282.

Perian, Virgil, *Cronica protopopilor din tractul Zărandului, 1749-1970* (manuscris), Brad, 1971.

Petcu, Adrian Nicolae, *Preoți hunedoreni în temnițele comuniste*, Cluj-Napoca / Deva, Editura Argonaut / Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016.

[16] Virgil Perian, *Cronica protopopilor din tractul Zărandului, 1749-1970* (manuscris), Brad, 1971, p. 29.

Ioan Hațegan – 75
Contribuția istoricului bănățean adusă la îmbogățirea istoriografiei medievale – Partea întâi –

Ioan Hațegan – 75
The Banat Historian's Contribution to Enriching Medieval Historiography – Part One –

Dr. Alexandru KÓSA
Profesor Liceul Teoretic „David Voniga" Giroc
Tatiana OSTROVEANU
Profesor Liceul Teoretic Special „Iris" Timișoara

Abstract
The year 2024 marks the moment when the team at the Titu Maiorescu Banat Studies Institute of the Romanian Academy, Timișoara Branch, intends to relaunch the Institute's Journal. The authors of this extensive study, conceived in three parts, aim to commemorate both this relaunch and Ioan Hațegan – who served as Editor-in-Chief of the Banat Studies Institute Journal between 2010 and 2013 – on the occasion of his 75th birthday.

In the first part of the study, we seek to analyze seven volumes, either authored individually or collaboratively, which have had a significant impact on promoting Banat's medieval history, and beyond, within local, national, and euroregional historiography. The works examined include: Pavel Chinezu (1994; 2015), Filippo Scolari – An Italian Condottiere in the Danube Lands (Filippo Scolari – un condotier italian pe meleaguri dunărene) (1997; 2020), Habitat and Population in Banat (Habitat și populație în Banat) (11th-20th centuries) (2003), Chronology of Banat – Vilayet of Timișoara 1552-1716 (Cronologia Banatului – Vilayetul de Timișoara 1552-1716) (2005), From the Chronology of Timiș County (Din cronologia județului Timiș) (2004, 2006, 2010) (collaborative), Sânnicolau Mare, Historical Landmarks (Sânnicolau-Mare, Repere istorice)(2007), and Chronology of Banat (Cronologia Banatului), Vol. II, Part I, Banat between 934–1552 (2007) (collaborative). For each work, we present the table of contents, page count, and the working methodology employed.

Keywords: *Banat Studies Journal (Revista de Studii Banatice), Ioan Hațegan, Banat, medieval historiography, anti-Ottoman struggle, chronological landmarks.*

Născut la data de 17 decembrie 1949, istoricul bănățean și-a dedicat întreaga sa carieră cercetării trecutului spațiului bănățean. Încă de la început, din anul 1973, de când a ocupat funcția de Muzeograf Medievist în cadrul Muzeului Banatului din Timișoara (acum Muzeul Național al Banatului din Timișoara) a fost preocupat de Evul Mediu, reușind să publice până în anul 1985, când a fost

concediat pe considerente politice de către conducerea comunistă a Muzeului, câteva zeci de studii și articole în reviste istorice de prestigiu din țară[1].

Activitatea sa științifică s-a relansat începând cu anul 1991, când a fost angajat pe postul de Cercetător Științific I în cadrul Institutului de Studii Banatice din cadrul Academiei Române, Filiala Timișoara, unde a activat până la ieșirea sa la pensie la data de 1 ianuarie 2023. În perioada sa de activitate în cadrul Institutului, a ocupat și funcția de Redactor Șef la *Revista de Studii Banatice*, ce a apărut în cinci numere, în patru ani consecutivi între 2010-2013[2].

În 2024, anul în care istoricul bănățean împlinește vârsta de 75 de ani, am considerat oportun să îi aducem un omagiu prin publicarea unui studiu care are intenția să evidențieze contribuția adusă la îmbogățirea istoriografiei medievale. Nu ne vom îndrepta atenția spre nenumăratele studii și articole publicate până în momentul de față, ci asupra aparițiilor editoriale fie de unic autor, fie în colaborare, care au avut un impact important în promovarea trecutului medieval din arealul bănățean în țară și în străinătate și au contribuit la îmbogățirea atât a istoriografiei românești cât și cea internațională la nivel euroregional. Lucrările sale sunt citate de istorici și cercetători din România, Serbia, Ungaria, Austria, Italia și reprezintă un util instrument de lucru pentru cei ce studiază și cercetează istoria medievală a spațiului bănățean, dar și o sursă de informare pentru toți pasionații și iubitorii de istorie.

În paginile ce urmează, studiul propune spre a fi supuse analizei lucrările cu un impact major la promovarea și îmbogățirea patrimoniului cultural bănățean. Din vasta operă creativă am selectat titlurile:

- ***Pavel Chinezu***, Timișoara, Editura Helicon, 1994 și Editura Artpress / Banatul, 2015, ediția a III-a;

- ***Filippo Scolari – Un condotier italian pe meleaguri dunărene***, Timișoara, Editura Mirton, 1997 și reeditată la Editura Eurostampa / Banatul, 2020;

- ***Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)***, Timișoara, Editura Mirton, 2003;

- ***Cronologia Banatului – Vilayetul de Timișoara 1552-1716***, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2005;

[1] *In Honorem Magistri Ioan Hațegan – 70*, volum îngrijit de Tatiana Ostroveanu, Alexandru Kósa, Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2019, pp. 15-49.

[2] Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", *Revista de Studii Banatice*, anii I-IV, 2010-2013, varianta on-line: https://biblioteca-digitala.ro/?pub=7213-revista-de-studii-banatice&fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTEAAR2KoF7Ef_sHCBbA5fRGW3tgxnNHFWPbSDv7YWlE6TAUhOkEr9fHV-0-puA_aem_AbhuttD8YHsBF7IEpOI9Zsw4_NcG6So0YH5afCcDBWkdxuAp83Ujp3UqGEdLCFStF5cY3_6qJmwfWn57-EWnqSf6

- ***Din cronologia județului Timiș***, Timișoara, ediția I-a, 2004, Editura Marineasa, ediția a II-a, 2006, ediția a III-a, 2010, Editura Orizonturi Universitare, (colab.);

- ***Sânnicolau-Mare, Repere istorice***, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007;

- ***Cronologia Banatului, volumul II, partea I, Banatul între 934-1552***, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007 (în colab.);

- ***Timișoara în evul mediu***, Timișoara, Editura Banatul, 2008;

- ***Premiere și priorități timișorene*, vol. I, 100 de premiere și priorități până la 1900**, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2009 (în colab.);

- ***Premiere și priorități timișorene, selecție,* vol. II, 100 de premiere și priorități 1900-1946**, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2010;

- ***Contribuții la bibliografia Banatului Imperial (1716-1778)***, Timișoara, Editura Banatul, 2011;

- ***Dicționar istoric al așezărilor din Banat, sec. XI-XX. Atestări documentare și cartografice***, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2013;

- ***Banatul în lupta antiotomană***, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2014 (în colab.);

- **Mathias Bell, *Comitatul Timișului***, Traducere din limba latină: dr. Loredana Milincu, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2015 (ediție îngrijită de Ioan Hațegan)[3], reeditată la Editura David Press Print / Banatul, 2021, ediția a II-a revăzută și adăugită (ediție îngrijită de Ioan Hațegan și Alexandru Kósa);

- ***Cenad – Monografie istorică***, Editura Artpress / Banatul, Timișoara, 2016[4];

- ***Cronologia Banatului III/1, Banatul între 1716-1735*** și ***Cronologia Banatului III/2, Banatul între 1736-1753***, Timișoara, Editura Banatul / David Press Print 2018 (în colab.)[5];

- ***Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos***, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2020[6];

- ***Episcopia Romano-Catolică de Cenad în Evul Mediu (secolele XI-XVI)***, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2020[7];

---

[3] Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", Societatea Enciclopedică a Banatului, *Enciclopedia Banatului, Volumul al II-lea – Istoriografia*, București / Timișoara, Editura Academiei Române / Editura David Press Print, 2020, pp. 123-124.

[4] Ioan Hațegan, *Cenad – Monografie istorică*, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2016, 357 p.

[5] Idem, Alexandru Kósa, *Cronologia Banatului III/1, Banatul între 1716-1735*, 362 p. și *Cronologia Banatului III/2, Banatul între 1736-1753*, 462 p., Timișoara, Editura Banatul / David Press Print, 2018.

[6] Ioan Hațegan, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2020, 292 p.

[7] Idem, *Episcopia Romano-Catolică de Cenad în Evul Mediu (secolele XI-XVI)*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2020, 148 p.

- ***Scurtă istorie a Banatului Medieval, secolele X-XVIII (934-1716)***, Timișoara, Editura David Press Print, 2022 (în colab.)[8];

- ***Banatul Otoman – Studii istorice***, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2022 (în colab.)[9];

- ***Banatul Medieval de la Dunăre la Criș (934-1716), vol. I***, Timișoara, Editura Artpress/Banatul, 2024[10].

Autorii prezentului studiu consideră ca în prima parte să fie supuse analizei următoarele șapte titluri:

1. ***Pavel Chinezu***, Timișoara, Editura Helicon, 1994 și Editura Artpress/Banatul, 2015, ediția a III-a. Prima apariție editorială, de unic autor, are ca titlu numele legendarului cneaz bănățean, Pavel Chinezu (*Kinizsi Pál*). Lucrarea reprezintă teza de doctorat a istoricului bănățean susținută în anul 1994 și apoi publicată ca volum de unic autor. Tot în același an, lucrarea a fost distinsă de Academia Română cu Premiul pentru istorie medievală „Dimitrie Onciul”[11], fiind totodată prima lucrare consacrată figurii lui Pavel Chinezu din istoriografia română.

În comparație cu ediția I din 1994, care are 241 de pagini și 2 hărți în Anexe, cea din 2015 are 318 pagini, datorită numărului mult mai mare de hărți și imagini aflate în Anexe. Volumul este împărțit în XI capitole, fiind precedate de „Cuvânt înainte la prima ediție” și „Cuvânt înainte la ediția a III-a”, capitolele fiind urmate de „Încheiere”, „Bibliografie” și „Anexe”.

Astfel, autorul și-a structurat lucrarea urmând firul cronologic al evenimentelor ce-l au în prim plan pe fiul morarului ce ajunge să ocupe demnitatea de comite de Timiș și, implicit, a tuturor comitatelor bănățene:

- I. Pavel Chinezu în conștiința posterității;
- II. Banatul și turcii otomani 1368-1456;
- III. Pavel Chinezu – legendă și adevăr istoric;
- IV. Ucenicia armelor;
- V. Pe câmpurile de luptă ale Europei Centrale;
- VI. Pe cursul mijlociu al Dunării;
- VII. Comitele de Timiș;
- VIII. Câmpul Pâinii;
- IX. Campaniile sud-dunărene;
- X. Ani de liniște;
- XI. În flăcările focurilor de tabără.

---

[8] Idem, Alexandru Kósa, *Scurtă istorie a Banatului Medieval, secolele X-XVIII (934-1716)*, Timișoara, Editura David Press Print, 2022, 270 p.

[9] Idem, *Banatul Otoman – Studii istorice*, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2022, 420 p.

[10] Ioan Hațegan, *Banatul Medieval de la Dunăre la Criș (934-1716)*, vol. I, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2024, 266 p.

[11] Idem, *Pavel Chinezu*, Ediția a III-a, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2015, p. 3.

Prin atenta lecturare a volumului, cititorul, pasionatul de istorie, cercetătorul ajunge la concluzia potrivit căreia Pavel Chinezu este comandantul militar european al epocii sale care a întreprins cu real succes campanii militare ofensive împotriva Imperiului Otoman repurtând succese însemnate. Strălucitoarea sa activitate militară a pus în umbră aspectele administrative, sociale, economice și culturale care au reușit să păstreze Banatul drept o zonă prosperă în cadrul regatului maghiar.

2. *Filippo Scolari – Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara, Editura Mirton, 1997 și reeditată la Editura Eurostampa / Banatul, 2020. A doua apariție editorială majoră a istoricului bănățean poartă titlul marelui comite de Timiș de la începutul secolului al XV-lea, omul de încredere al regelui Sigismund de Luxemburg, florentinul Filippo Scolari. Volumul era pregătit de tipar pentru anul 1987, dar cenzura sistemului comunist a făcut ca lucrarea să vadă lumina tiparului abia în anul 1997[12]. Reeditarea păstrează același format original al primei ediții din 1997, dar introduce la final o serie impresionantă de hărți, schițe și imagini, însumând 220 pagini.

Reprezentantul Renașterii pe meleagurile bănățene este scos la lumină de către istoricul timișean în IX capitole, astfel:

- I. La răscruce de veacuri;
- II. Început de drum;
- III. Comite de Timiș;
- IV. Campaniile italiene;
- V. Omul de stat și oșteanul;
- VI. Marile campanii;
- VII. Legăturile italiene, mecenatul cultural;
- VIII. Românii și Filippo Scolari;
- IX. Filippo Scolari în conștiința europeană.

Capitolele sunt precedate de o „Prefață” și de o listă cu abrevieri și tot ele sunt urmate de „Anexe (Contribuții la linia genealogică, funcții și posesiuni)”, „Bibliografie” și „Hărți / Schițe / Imagini”.

Autorul scoate în evidență amiciția comitelui, supranumit Pippo Spano, cunoscător al limbii române, cu umanistul Poggio Bracciolini, care în baza relatărilor comitelui, redactează în 1451 o lucrare prin care umanistul italian afirmă și demonstrează latinitatea limbii române cu exemple lexicale, aceasta reprezentând cea mai veche scriere ce susține originea latină a limbii române[13].

3. *Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)*, Timișoara, Editura Mirton, 2003. O a treia apariție editorială majoră de unic autor, volumul cuprinde cinci capitole și însumează 236 pagini. De data aceasta, cercetătorul depășește perioada Evului Mediu și abordează problematica habitatului și a populației din Banat și în

[12] Idem, *Filippo Scolari – Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara, Editura Eurostampa / Banatul, 2020, p. 7.
[13] *Ibidem*, p. 141.

perioada modernă, până la finalul acesteia reprezentată de anul 1918, anul Marii Uniri. Volumul se dorește a fi mai mult o punere în temă, un contact, dar și o provocare pentru cercetări interdisciplinare care pot contribui la o mai bună și mai exactă cunoaștere a nivelului de locuire umană dintr-o zonă sau alta, cu atât mai mult Banatul, loc de interferențe culturale[14].

Autorul abordează problematica cercetată în cinci capitole, structurate după cum urmează:

- I. Banatul (Cadrul geografic, Cadrul istoric);
- II. Voievodatul bănățean (secolele X-XI);
- III. Banatul medieval – Structuri autohtone și alogene (Structuri și relații economice, Structuri și relații sociale, Instituțiile Banatului medieval, Structuri religioase, Interferențe culturale medievale bănățene);
- IV. Habitatul și populația Banatului (Habitatul medieval bănățean, Populația – estimări demografice, Populație – structura etnică); Banatul Epocii Moderne;
- V. Populație și Habitat în Banatul secolelor XVIII-XX (Zonarea administrativ-teritorială, Populația Banatului – secolele XVIII-XIX, Colonizările și impactul lor, Habitatul bănățean în Epoca Modernă – secolele XVIII-XIX, Instituțiile Banatului modern, Impactul religios în Banatul veacurilor XVIII-XX, Canale de comunicare interculturală).

Istoricul analizează cronologic evoluția spațiului bănățean din secolul al X-lea, odată cu apariția Voievodatului bănățean, continuând cu perioada apartenenței la regatul maghiar și, mai apoi, cu complicata perioadă de după anul 1716 și cu tot ceea ce a implicat subordonarea Banatului Imperiului Habsburgic până la fatidicul an 1918.

4. ***Din cronologia județului Timiș***, Timișoara, ediția I / 2004, Editura Marineasa, ediția a II-a / 2006, ediția a III-a / 2010, Editura Orizonturi Universitare, (colab.). Supunem prezentării ediția a II-a apărută în 2006, sub îndrumarea istoricului Vasile Dudaș. Acest volum realizat de un grup prestigios de cercetători bănățeni însumează 368 de pagini, reprezentând un îndreptar cronologic. Menirea volumului apărut în trei ediții este de a fi un instrument de lucru destinat să servească unui public tot mai interesat de trecutul istoric și care dorește un acces prompt la informația concentrată, adică să cunoască repede și precis datele esențiale[15].

Volumul este deschis de „Cuvântul Înainte", urmat apoi de prezentarea cronologică pe următoarele perioade:

- I. 30.000 î. Hr. - 1847 (Ioan Hațegan);
- II. 1848-1918 (Vasile Dudaș);

[14] Idem, *Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)*, Timișoara, Editura Mirton, 2003, p. 5.

[15] Vasile Dudaș (coord.), Ioan Hațegan, Sorin Berghian, Constin C. Gomboș, Mariana Cernicova, *Din Cronologia Județului Timiș*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2006, p. 5.

- III. 1919-1938 (Sorin Berghian);
- IV. 1939-1989 (Constantin C. Gomboș);
- V. 1990-2004 (Mariana Cernicova).

Lucrarea se încheie cu prezentarea rezumatului în trei limbi de circulație internațională: engleză, franceză și germană, reușind astfel să se adreseze unui public mai larg.

Contribuția istoricului Ioan Hațegan la acest volum este una considerabilă, reușind să surprindă în 139 de pagini, evoluția realității istorice petrecute în spațiul bănățean, care astăzi formează județul Timiș, din perioada preistorică până în anul 1847, cuprinzând și perioada stăpânirii romane, a marilor migrații, a Voievodatului bănățean, a stăpânirii maghiare și apoi otomane și terminând cu perioada intrării zonei în cadrul Imperiului Habsburgic până în pragul Revoluției de la 1848, care vine cu noi schimbări în peisajul bănățean.

5. *Cronologia Banatului – Vilayetul de Timișoara 1552-1716*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2005. Acest volum de unic autor este unul de repere cronologice – o selecție de texte și date. Este prima lucrare amplă a reputatului cercetător bănățean care supune analizei teritoriul Banatului în timpul stăpânirii otomane, între 1552-1716. Lucrarea este deschisă prin prezentarea unui *Motto* care demonstrează importanța Timișoarei în concepția otomanilor[16]: *„Cel care cucerește Buda stăpânește un oraș, Cel ce cucerește Timișoara stăpânește o țară!”*.

Volumul, ce însumează 360 de pagini, are următoarea structură:

- Cronologia Banatului (semnată de Acad. Păun Ion Otiman – Președintele Filialei Timișoara a Academiei Române);
- Cuvânt Înainte și Notă asupra ediției;
- I. Etapele cuceririi otomane;
- II. Vilayetul de Timișoara (Constituirea 1552-1566, Liniștea dinaintea furtunilor, Între două lumi 1594-1616, Înflorirea 1617-1685, Război și pace 1686-1699, Prăbușirea 1700-1716);
- III. Mic dicționar de termeni turco-otomani;
- IV. Bibliografie și un Rezumat în limba engleză.

Cu această lucrare, istoricul continuă, îmbunătățindu-și metodologia de lucru și anume prezentarea perioadei supuse cercetării sub forma unor repere cronologice. Documentele otomane publicate în trei volume de *Cronici Turcești privind Țările Române* în perioada anilor 1960-1980, stau la baza realizării acestei prezentări cronologice a stăpânirii otomane asupra Banatului, alături de documentele cercetate publicate în alte limbi. În momentul în care au fost identificate izvoare care menționează date diferite la același eveniment, cercetătorul a hotărât pentru utilizarea acelei date susținută de cele mai multe

[16] Ioan Hațegan, *Cronologia Banatului II/2 – Vilayetul de Timișoara 1552-1716*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2005, p. 5.

surse. Autorul oferă și o stufoasă Bibliografie ce poată fi studiată în vederea aprofundării problematicii stăpânirii otomane în zonă.

Acest util și facil instrument de lucru propune prezentarea cronologică a evenimentelor pe an, lună și zi, iar alături de volumul *Din Cronologia Județului Timiș* stă la baza altor viitoare volume ce adoptă această metodologie de lucru.

6. *Sânnicolau-Mare, Repere istorice*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007. Cu acest volum de unic autor, istoricul născut și crescut în zona Cenad – Sânnicolau-Mare își îndreaptă atenția asupra fenomenului monografismului, realizând o scurtă monografie a celui mai vestic oraș al României.

Lucrarea însumează 104 pagini, fiind scrisă în patru limbi[17]: română, engleză, germană și maghiară. La realizarea acesteia colaborează cu istoricul local Ionel Negoț, iar pentru traducerea lucrării în cele trei limbi străine conlucrează cu Flavia Capșa, Simona Bursașiu și Miriam Cserveni. La final, autorul propune 15 pagini cu ilustrații alb-negru, dar și color, cu hărți și imagini ce surprind urbea și locuitorii săi.

Volumul monografic are o structură clasică:

- I. Sânnicolau-Mare – Prezentare generală;
- II. Descoperiri arheologice;
- III. Începuturile Sânnicolaului-Mare;
- IV. Sânnicolau-Mare în Evul Mediu;
- V. Secolul al XVIII-lea;
- VI. Secolul al XIX-lea;
- VII. Secolul al XX-lea.

Acesta este un bun instrument de lucru pentru pasionații de istorie locală, mai ales pentru faptul că lucrarea este tradusă și în limbi de circulație internațională vorbite în zona aflată la granița cu Ungaria.

7. *Cronologia Banatului, volumul II, partea I, Banatul între 934-1552*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007 (în colab.). Cercetătorul bănățean revine alături de colegii de la Muzeul Banatului Montan din Reșița, Ligia Boldea și regretatul Dumitru Țeicu, cu un al doilea volum de repere cronologice și o selecție de texte și date. Echipa coordonată de Ioan Hațegan reia metodologia de lucru consacrată deja în volumele anterioare și propune prezentarea de date, evenimente, fapte și oameni din trecutul Banatului geografic și istoric în perioada cuprinsă între anii marginali 934 și 1552[18].

Această frescă a vieții cotidiene din Banat, ce însumează 372 de pagini, este împărțită în:

---

[17] Idem, *Sânnicolau-Mare – Repere istorice*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007, p. 24, p. 44, p. 65, p. 85.

[18] Idem, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Cronologia Banatului, II/1 – Banatul între 934-1552*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007, p. 9.

- Cronologia Banatului (semnată de Acad. Păun Ion Otiman – Președintele Filialei Timișoara a Academiei Române);
- Cuvânt înainte;
- I. Preambul;
- II. Secolul XI;
- III. Secolul XII;
- IV. Secolul XIII;
- V. Secolul XIV;
- VI. Secolul XV;
- VII. Secolul XVI (1501-1552);
- Bibliografie și Rezumat în limba engleză.

Autorii au dorit să utilizeze cele mai importante surse cunoscute, atât documentare, cât și narative, pentru a contura viața oamenilor, faptele lor, motivele care i-au îndemnat să acționeze așa cum au acționat. Au fost folosite atât corpusuri mari de documente, cât și documente publicate în publicații periodice, iar acolo unde evenimentul este mai bine ilustrat decât în document, s-a apelat la relatarea narativă. Numărul documentelor este extrem de redus la începutul perioadei și crește treptat, odată cu secolul al XIV-lea, în special cu anul 1368, când Banatul este angrenat în lupta antiotomană, reprezentând o zonă strategică de mare importanță pentru regalitatea maghiară. Participarea activă a locuitorilor din arealul geografic al Banatului la lupta antiotomană a contribuit la creșterea actelor de donație, a celor de confirmări și reconfirmări de posesiuni, dar și vânzări-cumpărări, toate acestea fiind consemnate în documentele care au fost cercetate și au făcut posibilă înțelegerea cotidianului spațiului supus cercetării.

BIBLIOGRAFIE

Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, *Revista de Studii Banatice*, anii I-IV, 2010-2013.

Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”; Societatea Enciclopedică a Banatului, *Enciclopedia Banatului, Volumul al II-lea – Istoriografia*, București / Timișoara, Editura Academiei Române / Editura David Press Print, 2020.

Dudaș, Vasile (coord.), Hațegan, Ioan, Berghian, Sorin, Gomboș, Constantin C., Cernicova, Mariana, *Din Cronologia Județului Timiș*, ediția a II-a, Timișoara, Editura Orizonturi Universitare, 2006.

Hațegan, Ioan, *Banatul Medieval de la Dunăre la Criș (934-1716)*, vol. I, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2024.

Idem, *Cenad – Monografie istorică*, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2016.

Idem, *Cronologia Banatului II/2 – Vilayetul de Timișoara 1552-1716*, Timișoara, Editura Banatul/Artpress, 2005.

Idem, *Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos*, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2020.

Idem, *Episcopia Romano-Catolică de Cenad în Evul Mediu (secolele XI-XVI)*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2020.

Idem, *Filippo Scolari – Un condotier italian pe meleaguri dunărene*, Timișoara, Editura Eurostampa / Banatul, 2020.

Idem, *Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)*, Timișoara, Editura Mirton, 2003.

Idem, *Pavel Chinezu*, Ediția a III-a, Timișoara, Editura Artpress / Banatul, 2015.

Idem, *Sânnicolau-Mare – Repere istorice*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007.

Idem, Kósa, Alexandru, *Banatul Otoman – Studii istorice*, Timișoara, Editura David Press Print / Banatul, 2022.

Idem, *Cronologia Banatului III/1, Banatul între 1716-1735,*

Idem, *Cronologia Banatului III/2, Banatul între 1736-1753,* Timișoara, Editura Banatul / David Press Print, 2018.

Idem, *Scurtă istorie a Banatului Medieval, secolele X-XVIII (934-1716)*, Timișoara, Editura David Press Print, 2022.

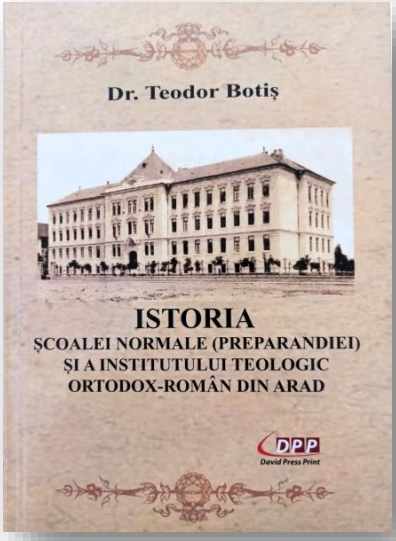
Hațegan, Ioan, Boldea, Ligia, Țeicu, Dumitru, *Cronologia Banatului, II/1 – Banatul între 934-1552*, Timișoara, Editura Banatul / Artpress, 2007.

In Honorem Magistri Ioan Hațegan – 70, volum îngrijit de Tatiana Ostroveanu, Alexandru Kósa, Ioan David, Timișoara, Editura David Press Print, 2019.

VI. RECENZII DE CARTE
VI. BOOK REVIEWS

Învățământ teologic și identitate românească în Aradul istoric: un volum monumental cu valoare de simbol. Botiș, Teodor, „*Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*”, Timișoara, Editura David Press Print, 2024, p. 774.

Drd. Prof. Ioana NISTOR
Școala doctorală „Studii de Populație și istoria minorităților”
Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Reeditarea, în anul 2024, a monumentalei lucrări semnate de Teodor Botiș, „*Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*”, apărută în ediție anastatică la Editura David Press Print din Timișoara, constituie un act cultural și istoriografic de înaltă ținută.

În „Notă asupra ediției”, semnată de dr. Ioan David și dr. Doru Sinaci, se precizează intenția inițială de a publica volumul în anul 2023, la exact 150 de ani de la nașterea lui Teodor Botiș. Acum 102 ani, această operă a fost premiată de Academia Română, cu Premiul „Demostene Constantinide” – și revine astăzi în circuitul editorial și academic românesc într-un context simbolic: la 151 de ani de la nașterea marelui cărturar arădean și la un veac de la recunoașterea valorii sale prin distincție academică.

În ședința ordinară a Academiei Române din 28 decembrie 1923, reputatul cărturar Simion Mehedinți își exprima în termenii cei mai elogioși aprecierea față de contribuția istoriografică a lui Teodor Botiș „*în care se oglindește mersul celor mai «vechi instituții de cultură teologică și pedagogică în marginea apuseană» a neamului nostru. Autorul, consultând materialul inedit al*

arhivelor, a scos la iveală toate momentele însemnate din viața institutului, arătând partea ce se cuvine fiecărui profesor, dela Țichindeal până la cei mai tineri, căzuți jertfă războiului din urmă. Înrâuririle sârbești, ungurești și nemțești sunt urmărite cu nepărtinire, așa că cetitorul capătă o idee deplină despre marea luptă a cărturarilor din Arad, până ce au izbutit să dea instituției lor celebritatea de care s-a bucurat și se bucură în istoria învățământului românesc. Cei care se bucură de evoluția școalei românești, așează această importantă lucrare alături de monografia închinată de Andrei Bârseanu instituțiilor culturale di Brașov. Față de valoarea ei fundamentală pentru istoria învățământului, subsemnatul recomandă călduros opera aceasta pentru premiul la care a fost prezentată"[1].

Volumul, cu un total de 774 de pagini, reproduce fidel ediția originală din 1922, păstrând întocmai specificul morfo-sintactic, fonetic, lexical și ortografic al epocii, fiind structurat în două mari părți: prima este dedicată Școalei Normale Române din Arad (Preparandia), întemeiată în anul 1812, iar a doua, Institutului Teologic Ortodox Român din Arad, înființat în anul 1822. Teodor Botiș investighează cronologic și tematic aceste instituții educaționale, punând în lumină geneza, cadrele didactice, reformele de organizare, precum și contextul politic și confesional în care acestea și-au desfășurat activitatea.

Un merit incontestabil al autorului este utilizarea unei game vaste de surse, de la documente de arhivă, corespondență, protocoale, planuri de învățământ, la cataloage școlare și memorii ale profesorilor, ceea ce face ca volumul să nu fie doar o sinteză narativă, ci și o culegere documentară de excepție. Teodor Botiș relevă atât rolul formator al Preparandiei arădene pentru generații întregi de învățători, care au dus mai departe idealurile Școlii Ardelene și ale mișcării naționale românești, cât și dimensiunea formării clerului ortodox, punând accent pe disciplinele teologice, pe viața de seminar, pe disputele confesionale și pe transformările curriculare impuse de epoca modernă.

În „Cuvântul înainte", semnat de pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea" din cadrul Universității „Aurel Vlaicu" din Arad, Teodor Botiș (1873-1940) este prezentat drept „*ilustru dascăl de Teologie și istoriograf al învățământului teologic arădean*". Părintele decan subliniază faptul că: „*Lucrarea ne descoperă o Tradiție, este tradiția seculară a învățământului arădean, cu o iradiere extinsă asupra teritoriilor bihorene, bănățene și până la Dunăre. Această Tradiție este întrupată nu doar în instituții, ci și în oameni, preoții și învățătorii, făclii de cultură și spiritualitate românească în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea. Teodor Botiș ne oferă o istorie vie, întrupată în instituții și oameni, animată de teologie, cultură, educație, emancipare, identitate lingvistică și unitate națională*" (p. XVI). Astfel, acest volum se înscrie în seria scrierilor definitorii pentru ceea ce poate fi numit

[1] *Analele Academiei Române. Ședințele, Seria I. – Tomul XLIV. 1923-1924*, București, Cultura Națională, pp. 160-161.

patrimoniul spiritual al Aradului – un oraș care, în epoca modernă, a jucat un rol de veritabil centru cultural, pedagogic și spiritual al românilor din vestul țării.

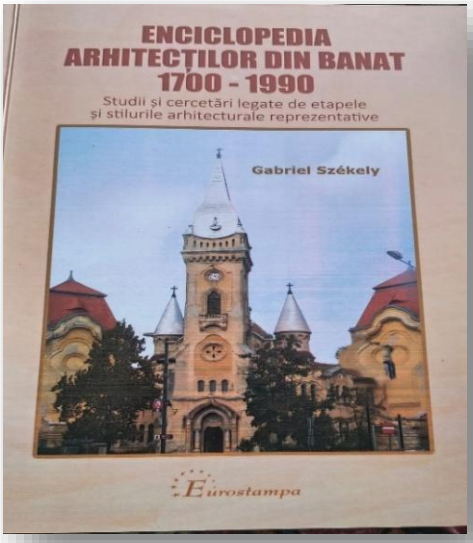
Tabelul cronologic care însoțește prezenta ediție anastatică este realizat de protosinghel lect. univ. dr. Nicolae M. Tang, membru al corpului academic de la Facultatea de Teologie Ortodoxă arădeană. Informațiile furnizate vin să întregească efortul de contextualizare și de facilitare a lecturii, oferind astfel repere clare asupra evoluției instituțiilor prezentate, volumul afirmându-se astfel *per genere* ca o revalorizare documentară destinată cercetătorului și cititorului cultivat.

„Postfața" este semnată de academician Păun Ion Otiman și este intitulată elocvent „O carte monumentală…", confirmând și validând astfel valoarea istorică și științifică a lucrării, pledând pentru integrarea ei în canonul operelor fundamentale pentru înțelegerea formării conștiinței naționale prin educație și credință.

Atât acum 103 ani, cât și în prezent, cartea lui Teodor Botiș, *„Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad"*, reafirmă importanța educației teologice și pedagogice pe meleagurile arădene și în întreg spațiul transilvănean, prin complexitatea documentară și informațională, cursivitatea lecturii și profunzimea perspectivei, fiind astfel o punte între trecut, prezent și viitor.

Gabriel Szekely, *Enciclopedia Arhitecților din Banat 1700-1990. Studii și cercetări legate de etapele și stilurile arhitecturale reprezentative*, Ed. a 4-a, rev. și adăug., Timișoara, Editura Eurostampa, 2023

Drd. Mihaela Livia GULEȘ
S.D.S.U. – Universitatea de Vest Timișoara

Cartea regretatului arhitect Gabriel Székely, conf. univ. dr. al Universității de Științe ale Vieții din Timișoara, a apărut în anul 2023, într-o a patra ediție adăugită și revizuită.

Este structurată în două părți principale, complexe, care descompun povestea într-un fir epic care ne poartă în viața și spațiul a trei județe: Arad, Timișoara și Caraș Severin.

Încă din introducere aflăm cât de greu este un astfel de parcurs de cercetare, selectare și, mai apoi, de prezentare a unei perioade care acoperă aproape 300 de ani. Este o muncă sisifică pe alocuri și arhitectul Gabriel Szekely reușește să condenseze aceste date sub forma unor fișe de arhitect de data aceasta după structura unor clasice fișe de monument. Vedem aici inteligența autorului de a folosi resursele sale de arhitect în a ne construi nouă, cititorilor, o imagine de ansamblu a acestui demers de cercetare.

Prima parte a cărții, intitulată „Studii și cercetări legate de arhitectura din județele Timiș, Arad și Caraș-Severin în perioada 1700-1945”, are 9 subcapitole, o introducere, concluzii și un rezumat ce cuprinde numele proiectanților și a constructorilor care și-au pus amprenta asupra localităților din Banat prin numărul și calitatea lucrărilor realizate.

Felul în care autorul își structurează această primă parte ne ajută pe noi, cititorii, să ne structurăm la rândul nostru informațiile, să ne completăm golurile, să ne fixăm câteva repere importante ale dezvoltării urbanistice, arhitecturale, ale orașelor din această zonă și, mai ales, de a ne cunoaște istoria locului și de a o da mai departe generațiilor viitoare.

Într-o trecere în revistă a acestor subcapitole, avem: arhitecți și meșteri constructori în Banat în secolul al XVIII-lea, arhitecți și meșteri constructori la Timișoara și Arad în secolul al XIX-lea, arhitecți la Timișoara și Arad în perioada anilor 1900, orientări stilistice și personalități în Timișoara interbelică, arhitecți creatori ai Stilului Neoromânesc în zona Banatului, arhitecți și creatori ai stilului Art Deco în Banat, arhitecți moderniști la Timișoara și Arad în perioada interbelică, precum și arhitecți în Banat în perioada 1945-1990. Doar din titlurile acestor subcapitole menționate mai sus putem observa împletirea istoriei cu arhitectura și restul formelor de exprimare artistică, dovedind erudiția autorului cărții.

Curgerea liniară determină ca vectorul istorie să se împletească armonios cu vectorul uman, al arhitecților, al meșterilor, al creatorilor.

Cea de a doua parte a cărții, intitulată „Lista arhitecților și meșterilor constructori 1700-1990", are mai puține subcapitole, cu o listă a arhitecților șefi ai Timișoarei din perioada 1954-2016, plus o bogată bibliografie.

Cele 7 subcapitole sunt la fel structurate pe zone, oameni și perioade: arhitecți și meșteri constructori care au trăit la Timișoara, arhitecți și meșteri constructori care au lucrat la Timișoara, dar nu au trăit în oraș, arhitecți și meșteri constructori care s-au născut la Timișoara, dar nu au trăit în oraș; arhitecți și meșteri constructori care au trăit la Arad; arhitecți și meșteri care au lucrat la Arad, dar nu au trăit în oraș; arhitecți și meșteri constructori care s-au născut la Arad, dar nu au trăit în oraș; arhitecți și meșteri constructori care au lucrat în localități din județul Timiș și în județul Caraș-Severin.

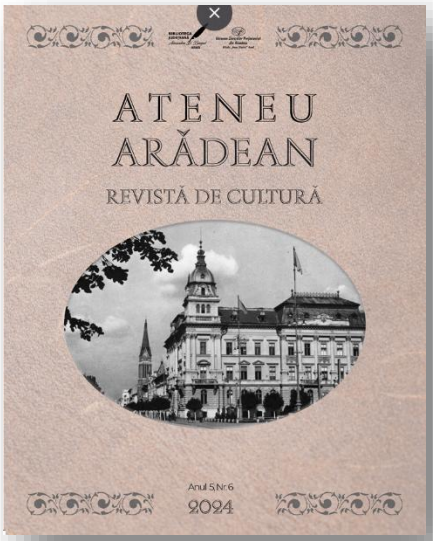
Din nou, observăm rigurozitatea autorului, precizia sa matematică, constructul său ingineresc. Acest stil care pare schematic, dar este unul complex, este cumva amprenta cărților anterioare scrise de către arhitectul Gabriel Szekely. Mereu, el ne structurează, ne dă un cadru, ne oferă ipoteze de lucru și căi de cercetare prin ceea ce scrie, prin felul în care o face și ne transmite datele descoperite în demersul său științific.

În concluzie, acest volum este o nouă cărămidă la construcția istoriei locale din această zonă, fiind un material important pentru arhitecți, constructori, studenți, oameni care își doresc să cunoască, să transmită mai multe informații generațiilor viitoare.

Fără cunoașterea trecutului suntem condamnați să îl repetăm și să apară un risc real ca să nu avem un viitor.

„Ateneu arădean” – De ce?

Lucia BIBARȚ
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad

Pentru prima oară în istoria existenței sale, Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad are o revistă de cultură! „Ateneu arădean”.

Întâietatea și inițiativa de-a edita un astfel de periodic aparține bibliotecii, managerului ei de atunci, dl. Doru Sinaci.

Destul de ambițios ca să-și dorească să devină cunoscut în spațiul cultural românesc și chiar mai departe, „Ateneu arădean”, putea să se numească cu totul altfel, dat fiind faptul că avem unul omonim la Bacău, dar, cu toate acestea, grupul de istorici, ziariști, profesori și bibliotecari arădeni care l-au născut în 2020, a optat pentru această denumire. De ce?

Deloc întâmplător. Din rațiuni continuatorii sau mai degrabă, din rațiuni de împlinire a unui vis cultural și istoric extrem de important pentru Arad, ca și pentru România, dar prea puțin cunoscut.

Ne întoarcem în timp.

În anii 1834-35, un grup de intelectuali arădeni și-a dorit nașterea unei reviste românești pe care voiau să o numească „Atheneu Romanescu”. Ea venea, ca ploaia într-un deșert, într-un spațiu în care nu a mai existat nicio publicație românească. Având în vedere acest aspect, revista urma să aibă o însemnătate deosebită: să fie prima revistă de limbă română de pe teritoriul țării. Uriașă perspectivă!

„De ce trebuință” era o astfel de publicație? – urmau să justifice chiar redactorii ei.

La acea dată, revista a fost extraordinar de importantă, neîndoielnic, din punct de vedere al conținutului și al intențiilor educative, în următoarele direcții: „curățirea și îndreptarea limbii”, „conspectarea istoriei românilor”, „rădicare a societății” etc.

Singurul său neajuns? Era scrisă în limba română având caractere chirilice.

Dacă ne uităm la manuscris, găsim în cuprinsul – „cuprinzătoriu” lui, următoarele:

„Atheneu Romanescu

Foarte interesante lucruri în sine cuprinzătoriu

(N.I.] „Din Aradul Vechiu, de la Institutul Romanescu Bibliograficescu. În 1. Ianuarie. [1835 Cuprinsul precognitelor atheneice: §.1. Alocuţie; §. 2-lea. Un dialogu; §.3. Ispita cugetului; §.4. Materia atheneică şi cabinetică; §.5. Un conţeptu despre soţietatea aceasta dătătoare de cărţi; – Planul; §.6. Fundatorii Atheneului şi a cabinetului pe obeliscul nemurirei A) D. D. Meţenaşi: B) D. D: Acţionari; §.7. Alte materii; §.8. Conspectul Istoriei Românilor; §.9. Grăire către alţi părtinitori; §.10. Coordinaţia Atheneului; §.11. Izbucnirea pornirilor; §.12. Continuarea coordinării; §.13. De ce trebuinţă e conversaţionalnicul lexiconu; §.14. Dar Atheneul Românescu?; §.15. Cauza vocabulariului; §.16. Cugetul redacţiei despre cureţirea şi îndreptarea limbei; §.17. Cauza întârzierii cu tipărirea. – statutele soţietăţii acestia; §.18. Să îngădue a se rădica soţietatea aceasta; §.19. Cuvântu către personalul Atheneicescu şi cabineticesc”.

În capitolul §.2. al vechii reviste, intitulat „Un dialogu”, Alexandru Gavra – coordonatorul acestui istoric demers – îi învață pe români, cu umor, cum să își chivernisească bani în defavoarea „beuturii” și „în câștigu” cărților:

„Pre acei bani, carii uneori îi chieltueşti în neştire e cruţe-ţi numai grâcleanul de beuturi, e be numai apă, să vezi ce-ţi vei căştiga? Vei căştiga întâiu, că-ţi vor rămânea banii ce-i dai pe beuturi nechieltuiţi; a doaoa vei căştiga sănătate; a treia minte neturburată, şi năînvăluită, prin carea iară-ţi vei căştiga cinste, omenie naintea familiei tale, şi naintea streinilor; a patra rând bun în casă-ţi; a cincea înflorire economiei tale; iară a şasa pruncii tăi vor căpăta de la tine exemplu bunu, şi aşa prin acea cruţare îţi vor rămânea bani destui pentru cărţi”.

Care erau obiectivele (metodele, soluțiile) propuse de vechiul „Atheneu” , în limbajul de atunci: „Precognitele Atheneulu”? .

„Redacţia, îndată în fruntariul Atheneului cam în formă de prefaţie, arată publicului paşurile, carele-au făcut pănă aci, în treaba rădicării Soţietăţii româneşti dătătoare de cărţi, înpletind în voarbă şi alte observăţi”.

Ca să fie mai motivant în întreprinderea sa, profesorul Alexandru Gavra s-a adresat direct cititorului într-un cuvânt înainte, folosind trimiteri la istoria și la originea poporului român, precum și la sentimentele de mândrie, la nevoia de știință, la speranța într-un viitor promițător al culturii și al istoriei române.

§.1. Alocuţie pregătitoare.

„Române! Tu odraslă a streluciţilor tăi stremoşi! Ce e aceasta de întru atâta te lăpădaşi de ştiinţe? Cum? Au poate cu miile de ani să-ţi ţână prilostirea? Au doară nu mai este rază de sperinţe? Nu aşa frate! Nu. Lasă-te de prejudecăţile tale…”

Cine a fost Alexandru Gavra – susținătorul acestei îndrăznețe, fabuloase cauze românești?

Alexandru Gavra a fost timp de 55 de ani profesor de matematici și geografie, director al „Preparandiei" din Arad (1821-1877). Eforturile lui Gavra în educarea poporului s-au reflectat în publicarea unui lexicon de conversație, alături de Gheorghe Șincai, precum și în încercarea de a alcătui prima enciclopedie românească.

„Atheneu Romanescu" n-a mai apărut din motive financiare și politice.

Aceasta este logica pentru care conducerea Bibliotecii Județene arădene și-a dorit editarea revistei, după 185 de ani și păstrarea numelui ei istoric, de asemenea.

Publicația bibliotecii județene, se dorește a fi – fără să aibă pretenția rolului crucial al vechiului "Aheneu", se înțelege! - o întrupare, un avatar al primului proiect de revistă românească, rămasă neîmplinită, rămasă în stadiu de manuscris.

„Ateneu arădean" este, desigur, adaptată contextului istoric al Aradului, al României.

Referitor la urmașa „Atheneului Romanescu" , Directorul fondator al acesteia, dl. Doru Sinaci, face următoarele precizări:

„Scris la 1835, în limba română, dar cu caractere chirilice, valorosul document este publicat pe site-ul bibliotecii noastre și transliterat pagină cu pagină. Revista «Ateneu arădean» se propune cititorilor drept o publicație de cercetare culturală și științifică, promovând și valorificând colecțiile Bibliotecii Județene «A. D. Xenopol» din Arad, evidențiind resursele comorile și izvoarele de înțelepciune ascunse în file de carte, prin articole și studii axate pe istoria scrisului și a tiparului. De asemenea sunt abordate și teme de biblioteconomie, patrimoniu cultural, literatură, istorie, arte, științele educației, credință. Apariția va fi una în format clasic. Nu în ultimul rând, vreau să mai insist asupra faptului că fundamentul ideatic este proiectul publicației de acum 185 de ani", afirmă dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol" Arad.

Colectivul de redacție de început a fost: Redactor șef, Doru Sinaci, Ioana Nistor – Redactor șef-adjunct, Lucia Bibarț – Secretar General de redacție. Președinte: Conf. Univ. dr. Sorin Bulboacă; Vicepreședinte: Cristina Duma și membrii consiliului editorial: Floare Cândea, dr. Gabriela Marco, dr. Maria Pantea, dr. Gabriel Casap, dr. Sebastian-Dragoș Bunghez, Horia Truță și Ioan Tuleu. Tehnoredactarea aparținea lui Gombos Wilhelm Doru.

În 4 ani, revista și-a schimbat puțin structura și conținutul, câștigând în deschidere, colaborări, substanță.

Consiliul editorial de azi are următoarea componență: Director fondator Doru Sinaci, Redactor șef, Lucia Bibarț; Redactor șef adjunct Darian Paraschiv. Consiliul editorial: Președinte Sorin Bulboacă; Vicepreședinte Gabriela –Tatiana Gureanu; Vicepreședinte Vasile Filip.

Pentru a-și asigura colaborarea cu România din diaspora, pentru conectare cu scriitura contemporană, dar și pentru ieșirea peste granițele locale și naționale, „Ateneul” s-a fortifiat cu redactori din Suedia, Franța, SUA, Spania, Republica Moldova, scriitori experimentați sau mai tineri și traducători din literatura lumii, precum și cu cea a incontestabilelor condeie ale unor maeștri ca: Gheorghe Schwartz – Arad; Lidia Vianu – București; Gheorghe Vidican – Oradea.

Ne bucurăm de alăturarea redactorilor diasporei: Dorina Brândușa Landén – Suedia; Angela Nache-Mamier – Franța; Dorel Tătaru – SUA; Elisabeta Boțan – Spania; Silvia Goteanschii – Republica Moldova.

Semnează articole în numărul 7 al revistei: Ștefan Ruja – prof univ. dr., Timișoara; Ovidiu Pecican – istoric, prof. univ. dr.; Cluj Napoca, Gheorghe Vidican – poet, prof. univ. Oradea; Nicolae Panaite – scriitor, manager revista „Expres cultural”; Zenovie Cârlugea – scriitor, critic literar, manager revista „Portal Măiastra”, Târgu Jiu; Simona Fusaru – secretar de redacție revista „Argeș”, Pitești; Daniel Săuca, manager revista „Caiete Silvane”, Zalău; Andrea H. Hedeș – scriitor, manager revista „Neuma”, Cluj-Napoca; Antoniu Martin – istoric, prof. univ., Arad; Maria Alexandra Pantea – cercetător, dr., Arad; IPS Timotei Seviciu, Arad; Ioan David – prof. univ., dr., Timișoara; Anton Ilica – prof. univ., dr. Arad, Florea Lucaci – prof. univ., dr., Arad; Vasile Filip – Președinte al Filialei Arad a U.Z.P.R.; Lucreția Berzințu – Asociația Jurnaliștilor Români de Pretutindeni (A.J.R.P.), Canada; Valentin Gros – jurnalist, București; Gabriela Marco –istoric, dr., Arad; Crisula Ștefănescu – scriitor, jurnalist, traducător; Lazăr Magu – autor literatură, Arad; Vasile Sărăndan – jurnalist, Arad; Elena Gherghinescu Ziegler – artist păpușar, Arad ; Vasilica Grigoraș – prof., autor de literatură; Cândea Floare – prof. autor de literatură;, Arad; Darian Paraschiv – prof. Arad; Marius Stoica – informatician, Arad ; Ioana Nistor – documentarist, prof. drd., Arad; Rodica Oros – prof, Arad; Cristian Mladin – informatician, autor de literatură, Arad; Luiela Magdalena Csorba – prof. univ., Arad; Codin Șimonca Oprița – pr., prof., Arad; Paula Ștefania Tomuța – bibliotecar, Arad; Carina Baba – prof., autor de literatură, Arad; Valentina-Monica Barba – traducător, drd., București, Vasile Alexandru Nica, prof. Nădlac.

Din anul 2023, Ateneul a intrat și sub auspiciile, sperăm binefăcătoare, ale U.Z.P.R. – filiala Arad.

Dorim vânt bun „Ateneului arădean”, articole de calitate și număr nelimitat de cititori.

BIBLIOGRAFIE / WEBOGRAFIE

Atheneu Romanescu (manuscris) / Alexandru Gavra, Arad, 1835https://digital.bibliotecaarad.ro/s/biblioteca/item/149885

https://digital.bibliotecaarad.ro/files/original/6e910585262f84c290c5ef6dc32d41602f89cfd6.pdf

Antropologie. Istorie locală.
Marginalii asupra unor înscrisuri:
Liviu Nadiș – Cartea unor răsărituri și apusuri ...
Cărțile Gutenberg ...

Florica R. CÂNDEA
Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România,
filiala „Ioan Slavici" Arad

Context

Colectivități umane și unele începuturi fac parte din cultura poporului, indiferent de timpul și locul unde s-au stabilit acestea.

Există în fiecare dintre noi o anumită pajiște a sufletului înrădăcinat în acel dialog continuu cu sinele ori cu nevoia de învecinate prin așezăminte.

Sau, altfel spus, în cotloanele sufletului, sălășluiesc poteci cu ierburi metaforic înrourate și înierbate sau antropic intempestiv, meșteșugite.

Prin acest eseu care va deveni o cronică de lectură vom lăsa ușor subiectivul și vom intra în pielea autorului, pentru a da, parafrazând, noi sensuri unor versuri eminesciene: „astăzi, chiar de m-aș întoarce / a-nțelege /nu mai pot"(...).

Pentru că spațiile de altă oară, ca parte a identității identitare, fac parte din macro-cosmosuri rurale, componente stabile sau individuale, croite și altoite permanent cu cele trebuincioase traiului, asemeni unui tezaur străvechi.

Autor și carte:

„Născut, crescut între dealuri, în freamăt de pădure, legănat de cântecul văilor și vâlcelelor care coborau spre Criș"... era sfârșitul anilor 1970, când am ajuns la mijlocul câmpiei, spre marginea IAS-lui Pecica, care se întindea pe teritoriul comunelor Pecica, Semlac, Șeitin, Peregul Mare, având ferma cu teren administrativ de la Semlac și Șeitin, pe hotar cu Nădlacul și Peregul Mare; atunci am văzut primele sălașe".

Pe acest fundal adânc spiritual își clădește volumul, scriitorul Liviu Nadiș, devenit ca o geografie spirituală a unor spații (a)temporale cu titlul: „Lumea nostalgică a sălașelor de altădată” (Editura Gutenberg Univers Arad, 2022).

Un volum care conține peste o sută optzeci de pagini, fin și consistent ilustrat (sub semnul lui 8! optzeci de ilustrații, între cele două coperte color, coperta I semnificând un sălaș de câmpie, iar coperta IV, date despre autor, născut în Bihor).

Și, tot sub semnul lui 8/=18 este sumarul volumului, fragmentat pe aceste conținuturi, care compun discursul narativ. Însă acest discurs narativ e unul atipic, cu irizări și nuanțe patetice, după cum și din titlul cărții, „lumea” acesteia e una atât materială cât și imaterială, dar (ca altădată!)... „nostalgică”!

Atât Prefața (semnată Teodor Bulza), cât și Însemnările autorului (prima și ultima), dau esența volumului ca un fir epic narativ, ca un story-line prezent și urmându-și cititorii, pas cu pas.

Despre acest habitat rural al sălașelor dispărute și geografia acestor așezări, toponimie și antropologie, dar și nume (cognomene) de oameni cu preocupările ascunse și pripășit priponite în areal, autorul desface firul amintirilor mai mult decât în... patru.

E lumea în care a trăit!

Fluiditatea exprimării la persoana I dă cursivitate scrisului, stilul fiind unul fără anume prețiozități, specific povestirii desprinse din mental (uneori și colectiv, pentru că autorul, cu bună pricepere, strecoară și unele convorbiri cu sălășenii, spre a da o notă de intimitate între autor și actanți!).

O lume care a fost!

Și, indiferent că s-au numit sălașe (din limba maghiară, „szallas”) ori hodăi (din limba maghiară, „hodaly”), aceste refugii (ferme, cătune) erau loc de popas și loc sacru de stat!

Cu tot ce ținea de sfințenia unui adăpost uman într-o altă civilizație, cu toate cele de trebuință, cât o făgăduință!

„Sălașul nu reprezenta doar casa de la sălaș, ci și grajdurile, șoproanele, plevăria, fânarul, cotarca, perdeaua de salcâmi, pomii fructiferi (...)” sunt cuvinte de duh, corolar al convorbirilor cu har, pe care autorul le leagă și le dezleagă sensuri și eresuri.

E mult epos, topos și ethos specific în volum!

Dar caii!!!?

Însuflețitoare însoțitoare!

Dar poemul

„Cerul și pământul”! (pag. 180)

Ca o firească și sensibilă trăire în concluzie!

Cartea e una plină de realități răscolitoare despre viața de inginer / poet, căci autorul, Liviu Nadiș, prin volumul „Anotimpuri” dă alt sens trăirilor sale, unul liric, prin poeme în care seva și descriptivul se împletesc armonic.

În concluzie, această apariție editorială este una care va îmbogăți latura documentară a literaturii de specialitate.

Fin observator al amănuntului, dar și al sferelor și al circumstanțelor, autorul ne introduce, precum Eminescu, Slavici, Mircea Micu ori Teodor Bulza, în lumea literaturii culte și descriptive din Pusta Aradului (pp. 9-11), făcând pod și punte între două lumi!

Fie-ne permis a spune că în duleul măcean, de unde venim, dar și ca Fiu al Satului Bodrogul Vechi, ne-a fost dragă Hodaia de la Topilă (unde mi-au locuit o bună vreme, străbunii) ori cea de la Viile de la Domnii ori cea de la Morminte!

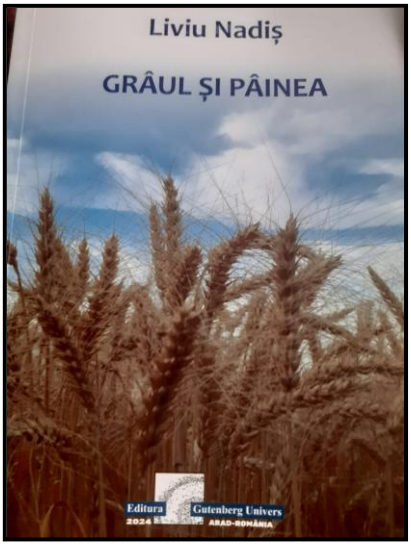
Spre aducere aminte! (Macea. Înscrisuri monografice, 2018, Florica R. Cândea).

Le-am fost aproape autorului, invitaților la prezentarea volumului (în Sala Festivă a Primăriei din Pecica) cum aproape i-au fost, la țesătura cărții, prof. univ. dr. Francisc Albert, prof. Emeritus h.c.dr. Galia Butnaru, prof. Horia Truță, Teodor Bulza, dar și Daniela Barna și Elisabeta Betea (mulțumirile înscriind aici și distinsa familie față de care autorul exprimă multă recunoștință!).

Căci, nu-i așa... orice răsărit are (și) un apus!

Liviu Nadiș, *Grâu și pâine. Scrieri, amintiri și întâmplări din Câmpia Aradului*, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2024,190 p. – O carte ca o împărtășanie

Florica R. CÂNDEA
Uniunea Ziariştilor Profesionişti din România,
filiala „Ioan Slavici” Arad

Context:

Știm cu toții că duminica este ziua liturghiilor în dimineți și a plecăciunilor în fața unor icoane (în)candelate de lumină și har. Mai știm că o carte, ca un semnal editorial, deschide ochi și formează trainice punți înspre cei doritori de realități vechi îmbrăcate în veșminte noi. Festivitățile de ceremonial prilejuite de împlinirea a douăzeci de ani de definire a comunei Pecica, oraș, în cadrul Zilelor orașului Pecica, acest nou volum, pe lângă multe Însemne de Recunoștință, a făcut deliciul selectei asistențe. Pentru că, în prelungirea acestei liturghii duminicale, un fiu al orașului aduce Grâu și pâine „ambalate” într-o carte.

„Grâu și pâine”, îndrăznim să metaforizăm, o prelungire a stării de sărbătoare, ca și când noua carte ar fi fost în mâna noastră anafura stropită cu vin din potir pecican, iar autorul, dezvelit de masca unui inginer și învelit în una de scriitor, pentru că, pe lângă poeme în „Anotimpuri”, domnul Liviu Nadiș se întoarce în... sălașele de altădată, cu nostalgie... iar acum, la a doua carte de proză memorialistică, oferă o altfel de „pită” de Pecica.

„Grâu și pâine”, grâul fiind o plantă apotropaică, precum busuiocul și isopul, trăiri și simțiri prin aceste plante (vârsta orașului Pecica, 20, fiind vârsta fecioarelor despletite), vin cu pâine, trup și sânge, anafură și (prea)cinstire, sunt câteva din simbolurile care se vor regăsi din volum, dar redate într-un stil real (din potir euharistic al unui scriitor trăitor).

Cartea

Prin alăturarea a două substantive (grâu și pâine, nearticulate), titlul ne conduce înspre un subiect și conținut suspectat a fi o nouă monografie spirituală (care va întregi preocupările de cercetare din acest oraș de graniță, știut fiind că aici ființează o Casă de Cultură și un Cenaclu care nu se dezmint a fi demni

urmași ai cărturarilor locului). În literatura și gnoseologia de specialitate, de la noi, grâul și pâinea își găsesc un loc nimerit și pomenit, ca o hrană necesară. Nichifor Crainic, gânditor, teolog și scriitor, aduce, prin „Cântecul Potirului”, imaginea ucenicilor lui Iisus, făcând trimitere la consemnări biblice (Matei, 12,1: „În vremea aceea, ucenicii Lui au smuls, de foamete, spicele și le-au mâncat”). Iată cum cartea, semnată de inginerul agronom Liviu Nadiș, devine un bun cultural, o carte „secerată în tăcere” , filă cu filă de spic, devenit snop, scopul înălțat, devenind îmbrăcat în coperte de carte. În același filon biblic (pentru că la Pecica, pâinea are un rol faptic, de întâmpinare și a dat numele unui Festival „Folk pe pâine”),aducem alt argument de incipit (Marcu, 4, 22-29): „Pământul rodește singur, întâi un fir verde apoi spic, după aceea grâu deplin în spic și când este coaptă roada, pune îndată secera pe ea(...)”.

Când am „închinat” cu pecicanii acest semnal editorial, am „legat” (puțin forțat) cele douăzeci și una de relatări de poveste, care formează un conținut, cu vârsta orașului. Prin „Argument”, autorul ni se dezvăluie a fi un bihorean, devenit arădean și mai apoi lucrător și trăitor al vremurilor de altădată

Desigur, chipul mamei i se ivește acum în minte, ca idol, dar și ca un frământător de pită, prin frământări, copilul de atunci, adultul de acum, spune, prin nod de lacrimi: „Mulțumesc, bună mamă!” De fapt, în noul volum, autorul care scrie și versuri, Liviu Nadiș, împletește liricul cu prozaicul (volumul deschizându-se cu un poem specific „Pecica”).

Sunt desfășurate, apoi, în capitole secvențiale, consemnări bine conservate în mintea autorului, omniscient și omniprezent, dar și în mentalul colectiv al personajelor actanți (care i-au înconjurat cei peste patruzeci de ani de experiență în agricultură). Și, așa, intrăm în „marea poveste-cartea” (pentru că aici se vor găsi și inserări ale altor mărturisitori, doar pentru o mai trainică închegare a subiectului), „povestitorul” rămânând fidel locurilor pecicane, de aceea cuvântul determinativ este aplecarea înspre ținuturile „pescane”. Aproape o sută (94) de înscrisuri vechi, imagini, chipuri umane, secvențe și fotografii diverse, alcătuiesc imagologia volumului, la care se adaugă versuri ale altor poeți, care au în „pana” scrisului, „mana” grâului sau a pâinii. Relatarea este făcută printr-un verb ales la persoana întâi (iar bibliografia sau studiile consultate, sunt incluse la fiecare relatare). Cum, la fel, sunt prezente în volum, persoane cu care a traversat autorul vremurile și a căror memorie involuntară, este, pe drept, folosită. Pe lângă realul obiectiv din volum, autorul folosește, nu neapărat ironia, ci stilul pamfletar, atunci când vorbește de pita de Pecica, pe post de „trecere” la benzină (în zile pare/impare) în drum spre familia soției, născută în apropiere de Vâlcea: „(...) când ajungeam la ieșire din Râmnicu Vâlcea, la Peco, le arătam o pâine mare și ne spunea să așteptăm un pic și rezolvam problema” (p. 10). E, astfel, un model al oralității stilului, autorul fiind „dedat” cu tradiționalul, ridicat la rang compozițional de proză scurtă de tip memorialistic. Cu siguranță, conținutul, plin de detalii și amănunte din noua carte, nu ar încăpea, extrapolând, într-o valiză cu

pită de Pecica, dar, cu siguranță, este tulburător de profund precum și lumea care populează paginile este o lume (și nu trebuie să orbecăim în trecut) a satului și a altor timpuri sau „Acum Pâinea de Pecica a devenit un brand local al orașului” (p. 26).

Fără a se erija a fi doar un iscusit condeier, inginerul mărturisitor Liviu Nadiș iubește pământurile și este convins că luna îi însoțește nopțile și diminețile în cercul ei solar ori arcuit. Fără a fi lozincar, îl însoțesc cuvintele din care face decupaje epice de sine stătătoare pe care le asociază și le dă cuvântul de ordine. Inginer agronom de meserie, autorul stă departe de „ingineriile” sofisticate ale textelor și redă cu autenticitate și precizie (nu prețiozitate) atmosfere și sfere de netăgăduit din perimetrele agricole: „Până la a face și coace pâinea, trebuie să menționăm multe activități premergătoare: alegerea terenului, pregătirea seminței, semănat, întreținerea culturii, seceriș, batozat, depozitarea grâului, măcinatul grâului, păstrarea făinii și apoi procesele de facere și coacere a pâinii” (p. 35). Bun observator, autorul coboară în cotidian și ia pulsul vieții la fel cum „Drumul grâului”: „La vremea copilăriei mele nu știam nimic despre grâu și nici nu bănuiam că mă va învăța viața.”(p. 44).

Ca fin observator și cu ochiul deschis și format înspre plămada culturii grâului, Liviu Nadiș abordează subiecte de istorie a culturii acestui în zona pecicană de referință, încă din perioada interbelică (strecurând lozincarde slogan-uri de tipul: „Plugari, faceți ogoare! / Plugari, semănați sămânță aleasă!” (p. 56).

Capitolul „Secerișul și batozatul grâului” este privit (și) prin prisma literaturii clasice, dar și a unor mărturisitori locali: „Femeile nu coseau niciodată, cositul efectuându-l numai bărbații!” (Ioan Godea, p. 90). „Grâul, cea mai veche cereală!” (Tudor Opriș, p. 95). „La ora când scriu aceste rânduri, la Pecica, Șeitin Semlac, Pereg, nu se învârte roata nici unei mori; singura moară care funcționează în zonă este o moară din Nădlac.” (Liviu Nadiș, p. 98).

Monografia spirituală, „Grâu și pâine”, compusă din scrieri și amintiri, nu este lipsită de accente nostalgice, prin care Liviu Nadiș își arcuiește, ca specialist, o doză de sentimente nostalgice: „La noi, la Copăcel, locul meu de naștere și al copilăriei mele, loc de deal, așezat lângă o vale și mărginit de păduri de fagi, de gorun, de carpen, de ulm și cer, unde mai cresc și cireși sălbatici, iar alunii, cornii și păducelul mărginesc drumurile dintre păduri, fiecare casă avea cuptor, într-o colnă acoperită, la mică distanță de casă, unde era loc și pentru lemne” (p. 114). Iată, aici, tehnica developării, a amănuntului, a stilului descriptiv, prin care autorul folosește stilul propriu, spre a ajunge la un singur cuvânt – cuptorul, iar prozodicul și înșiruirea fac un tablou pe cât de superb, pe atât de natural.

De la cuptor, ca artefact de patrimoniu imaterial, până la brutării, locașuri de producere prin anume tehnologii, vom ajunge prin iscusința artei dialogului, purtat de autor cu Dorel Găvruță, proprietar Brutăria Doris (p. 118), cu Maximilian Nicolae Ponta, proprietar Brutăria Tiamax (p. 122), cu Valeriu Țigu, proprietar Brutăria Palmar Vali (p. 127), cu Pavel Lobotka, brutar (p. 131).

Cultul pâinii la Pecica nu înseamnă doar poveste desprinsă din amintire, înseamnă sacru și antropologie, înseamnă Praznic și sfințire de spic-ram și pentru neam, înseamnă trudă și cinstire (de zeci de ani, p. 133). Dar, în opinia noastră, nu doar poveștile fac acest volum. Autorul despică fir de spic, prin frământări ale unor ani grei (p. 138), apoi a Hornarului de la Semlac (cu douăzeci și patru de copii, p. 141), sau „De la fuga lui Pacepa la oile de pe dolmă" (p. 144): „(...) încă din ianuarie s-a pornit o campanie împotriva ciobanilor. Nici nu opresc bine mașina că Pacoste Cornel începe să strige la cioban și îl amenință că îl arestează.(...) La amenințarea cu arestarea a pus și el o întrebare: Bine, mă arestați dumneavoastră, dar cu oile cine rămâne? (p. 144) (tulburător acest pasaj ca, în scene mioritice, sau ca în „Fefeleaga" lui Agârbiceanu sau „Puiul", I. A. Brătescu-Voinești n.n).

Mai în tragic, mai întâlnind alți performeri, ajungem la Varza de toamnă și trecerea lui Bratu (zis Nică a lui Greavu) cu oile în Ungaria, 1427 bucăți! (p. 151). Deosebit de pitorești și demne de luat aminte aceste „fugi", ca niște madrigale, când, acum, la atâția ani de libertate, un inginer (de)scrie dorința de mai bine (cu aluzii și la fuga gimnastei Nadia Comăneci). Însă inginerul, de-acum prozatorul-monograf-narator al locurilor demne de poveste, Pecica și împrejurimile, va da viață unui sălaș (p. 164) cu tot ce ține de cotloanele gospodăriilor de altădată (și pe care avea să îl cunoască încă din 1980). Acum este parte din gospodăria proprie și parte intrinsecă, cu parfum arhaic (de carte).

Concluzii

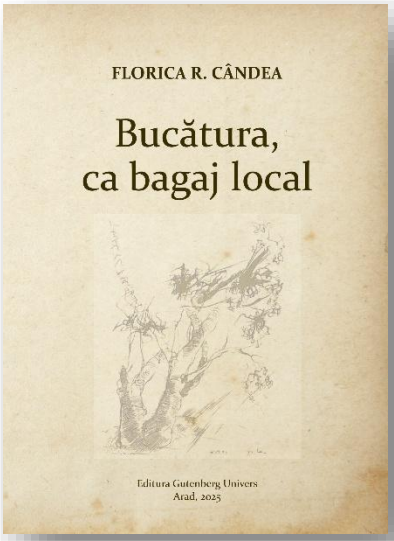
Liviu Nadiș nu a venit la Pecica de nicăieri. O slujbă l-a făcut pecican! O slujbă de slujire a pământurilor, l-a făcut scriitor. Prezentarea acestui nou volum (prin modestul meu glas) tocmai la Festivitățile duminicale ale Zilelor orașului Pecica 20 va fi fost scris istorie. Una recentă! Glăsuiește cronicarul Liviu Nadiș la început de carte: Pecica „O istorie scrisă / pe pământ bun de pâine / din care un meșter / a făcut câteva cuptoare cu vatră / cu frumoase femei / și rotunjimi la mijloc / înainte să nască / să poată frământa un aluat bun / pentru pâini fermecate / cu miros din pustă / de grâu / de pace / și de veșnicie." Un crez specific, ca un ideal, este exprimat în odiseice călătorii de peste patruzeci de ani pe tarlaua profesiei și pe altarul slovelor. Acum, pita de Pecica, un brand cu nume și renume, alături de alți cărturari pecicani, se va mânca și pe felii de folk și stropită cu vin roșu strecurat, sfințit, pe file de carte! Nu numai spre a i se adăuga lui Lucian Emandi și celorlalți cenacliști pecicani, domnul inginer agronom Liviu Nadiș scrie. Nu! Scrisul său e viu și răsare din pământurile lucrate cu sudoarea trupului. „Liviu Nadiș m-a provocat să scriu despre seceriș și iată ce a ieșit până acum. O poveste!" (*Flori de păpădie,* Teodor Bulza, p. 175). Ca să facem o pledoarie pentru lectură, pentru că o carte nu se povestește, se citește, am scris despre o carte care se gustă ca „pita caldă", este un volum cu informații șlefuite, o

incursiune în trecutul ancorat în prezent, în care epicul este pur și curat, iar graiul pâinii este alean și meleag de dor.

Din punct de vedere tehnic, coperta I dezvăluie verdele de spic (în concepția originală semnată de Livia Nadiș, profesor), iar coperta IV este semnată de Onisim Colta, „Pâine din Cer”, 2001 (detaliu). Fotografiile care însoțesc cartea provin din colecții private și documente din diferite surse. Volumul a apărut și cu sprijinul financiar al Primăriei și al Consiliului Local al Orașului Pecica. (DTP: Ecaterina Mehesz, Tipografia Gutenberg).

Semnal editorial: „*Bucătura, ca bagaj local*”, Florica R. Cândea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2025

Carina A. BABA
UZPR, Filiala Arad
Liceul Special „Sfânta Maria” Arad

Florica R. Cândea este cunoscută în Arad, în țară și peste hotare pentru dragostea pe care o poartă satului natal, Macea, astfel, nu ezită să vorbească și să scrie mereu despre acesta, dedicându-i mai multe volume: *Baladă măcenilor care s-or pterdut de șireglă* (2005), *Carte vouă, fiilor satului* (2006), *Macea, alean și dor* (2007), *Rapsozi și rapsodii măcene* (2009), *Mărturii măcene* (2011), *Macea Vatră. Chipuri. Rânduieli* (2013), *Macea. Înscrisuri monografice* (2018), *Cuvântul, ca bagaj local* (2023), *Cuvântul ca bagaj local* (ediție revizuită și adăugită, 2024).

În primăvara acestui an, Florica R. Cândea a publicat, la Editura Gutenberg Univers, Arad, volumul *Bucătura, ca bagaj local*, un volum care completează „patrimoniul imaterial” al localității Macea, din punct de vedere gastronomic și nu numai. Coperta este realizată după un desen semnat de Cristian D. Sida, *Copac,* peniță, tuș pe hârtie, 1991, tehnoredactare – Ecaterina Mehesz. Volumul cuprinde 200 de pagini, fiind structurat pe mai multe capitole: *Cuvânt însoțitor. Argument; Generalități; Pădurea, ca bagaj local; Castelul, ca bagaj local; Rânduiala, ca bagaj local; Bucătura, ca bagaj local; Credențul, ca bagaj local; Cohălitul, ca bagaj local; Povestea, bagaj local; Pragul, ca bagaj local; Leacul, ca bagaj local; Nota autorului, Glosar, Bibliografie.*

De ce e important un asemenea volum într-o lume a tehnologiei? Aflăm din Cuvântul însoțitor: „Acest gen de carte rezistă! (...) Odată ce anii trec, oamenii văd cu alți ochi lumea, adică atât prezentul, cât și viitorul, și, mai ales, trecutul. Fiecare vârstă are ochii ei. Rareori ne dăm seama ce înălțare a sufletului

o pot aduce rescrierile și realismul lor, în contextul prăbușirii unui limbaj popular ori dialectal” (p. 5).

Ca o madlenă care ne reamintește trecutul celor care știm cum arăta satul românesc de odinioară, ori ca o mașină a timpului pentru cei mai tineri, care doresc să cunoască mai multe despre rădăcinile lor, *Bucătura, ca bagaj local* este, cu siguranță, pentru unii dintre cititori, garanția reîntoarcerii în copilărie, iar pentru alții o călătorie spectaculoasă din care se vor întoarce transformați, „în fond, gastro-cultura este tot istorie, învelită în savoare, culoare și multă dragoste” (p. 8), hrana fiind „o formă de comunicare” (p. 8) – poate din acest motiv s-a dus în lume vestea că românii sunt foarte ospitalieri...

Așadar, acest volum ne vorbește despre „rădăcini”, după cum ne sugerează însuși copacul de pe copertă, cuprinzând detalii din viața măcenilor de altădată, cu ajutorul cărora putem reconstrui atmosfera în care trăiau românii de la graniță, în pace (și prietenie) cu toți, indiferent de etnie, armonia reprezentând un principiu de viață extrem de prețuit, dovadă delicioasele rețete ale românilor, maghiarilor și nemților, știute, dar și savurate de către toți măcenii, care, datorită acestui volum, au intrat în patrimoniul cultural arădean: „Să înțelegem, aici, prin patrimoniu imaterial intenția de a transmite pe calea informațională și de a perpetua / tezauriza / proteja anumite preocupări vechi de (re)punere în valoare a unor meșteșuguri moștenite cu toată strictețea, autenticitatea și specificitatea (...) Arheologia culinară nu este doar o știință despre temelia de bază a civilizației, mâncarea, ci se află în strânsă conexiune cu tehnologiile, recoltele și diviziunile sociale. Hrana este o delicatețe spirituală care dovedește că se poate conviețui (și) prin influențe cu absolut toate minoritățile etnice” (p. 62).

SUMMA SUMMARUM

Studii și comunicări de istorie, societate, etnologie, cultură, filosofie, recenzii publicate în volumele „90 de ani de administrație românească în Arad” și „Administrație românească arădeană”, vol. I-XIX, Doru Sinaci, Emil Arbonie, Sorin Bulboacă (coord.), „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2010-2025

Emil ARBONIE
Doru SINACI
Sorin BULBOACĂ
Gabriela Adina MARCO
Ioana NISTOR

A

1. **ANDO, Andrei**, *24 aprilie: 99 de ani de la executarea notarului erou din Vârfurile, Gheorghe Ionescu*, în: vol. XIII, pp. 563-568;
2. **ARBONIE, Emil**, *Reorganizarea administrației municipale arădene – 30 aprilie 1920*, în: „90 de ani...”, pp. 167-181;
3. Idem, *Funcționarii Primăriei Municipiului Arad (1919-1926)*, în: „Administrație... ”, în: vol. I, pp. 121-229;
4. Idem, *Intabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împroprietărire al unor arădeni în baza Reformei agrare din anul 1921 (17 octombrie 1930), partea I*, în: vol. II, pp. 188-284;
5. Idem, *Colectivizarea autorității judecătorești arădene (1947)*, în: vol. III, pp. 281-322;
6. Idem (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
7. Idem, *Activitatea Consiliului Dirigent de reorganizare a asociațiilor profesionale ale avocaților transilvăneni (1919)*, în: vol. V, pp. 233-255;
8. Idem, *Avocații evrei arădeni și consecințele aplicării dispozițiilor privitoare la starea juridică a locuitorilor evrei din România (august 1940-septembrie 1944)*, în: vol. VI, pp. 361-412;
9. Idem, *Organizarea și funcționarea autorităților de supraveghere și controlul trecerilor peste frontiera româno-ungară, parte integrantă a procesului de consolidare a statului național unitar român în zona arădeană (1919-1920)*, în: vol. VII, pp. 433-459;
10. Idem, *Colectivizarea avocaturii arădene*, în: vol. VIII, pp. 276-325;

11. Idem, *Transformarea Justiției arădene într-un „însemnat instrument al dictaturii proletariatului” (1947-1948)*, în: vol. IX, pp. 269-280;
12. Idem, *Unele aspecte referitoare la activitatea Parchetului Tribunalului Arad în perioada democratizării și popularizării instituționale (1948-1952)*, în: vol. X, pp. 544-561;
13. Idem, *Poliția urbană arădeană (1929-1949)*, în: vol. XI, pp. 253-272;
14. Idem, *Șefii de secții a gardienilor publici arădeni (1929-1949)*, în vol. XII, pp. 188-197;
15. Idem, *Jandarmeria rurală arădeană (1929-1949)*, în: vol. XIII, pp. 176-205;
16. Idem, *Personalul Tribunalului Arad (1936-1948)*, în: vol. XIV, pp. 284-325;
17. **ARDELEAN, Aurel**, *Rolul lui Vasile Goldiș în realizarea învățământului românesc la Arad*, în: „90 de ani...”, pp. 7-15;
18. **AVĂDANEI, Constantin**, *Drapelul Centenar – între simbol și semnificație*, în vol. XV, pp. 97-105;
19. Idem, *„IDEEA DE PATRIOTISM LA ROMÂNI” – note de autor*, în vol. XVI, pp. 610-611;
20. Idem, *„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – note de autor*, în: ibidem, pp. 612-615;
21. **AXENTII, Ioana Laura**, *Educația – factor al progresului cultural în Basarabia (1918-1940)*, în: vol. VIII, pp. 546-556;

B

22. **BABA, Carina A.**, *Recomand spre lectură: „Ideea de patriotism la români” – Constantin Avădanei*, în: vol. XV, pp. 505-506;
23. Idem, *„Valențe umane dintr-un univers aparte. Trăiri interioare și exterioare ale unui militar de carieră” – un curriculum vitae de peste 300 de pagini*, în: ibidem, pp. 507-511;
24. Idem, *Troițele și monumentele de pe Valea Mureșului: mărturii ale curajului celor căzuți în lupte*, în: vol. XVIII, pp. 274-281;
25. Idem, *Nestor Ioanovici – primul episcop român al Episcopiei Aradului*, în: vol. XIX, pp. 264-273;
26. Idem, *Semnal editorial: „Bucătura, ca bagaj local”, Florica R. Cândea, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2025*, în: ibidem, pp. 512-513;
27. **BAISKI, Dușan**, *Lugojul în vârtejul istoriei. Funeraliile lui Traian Grozăvescu, filmate*, în: vol. VII, pp. 608-619;
28. **BAN, Alina-Claudia**, *Reglementări legislativ-administrative privind aplicarea convenției de armistițiu cu Națiunile Unite (12 septembrie 1944)*, în: vol. XV, pp. 156-174;

29. **BARBĂ, Amalia-Diana**, *Însemnările pe cărți – laicizare și intimizare. Analiza unor însemnări aparținând familiei Țiriac din Nădlac*, în: vol. XV, pp. 402-430;
30. **BARBĂ, Maria** (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
31. **BARBU, Vasile**, *Redescoperindu-ne valorile trecutului. Balerinul uzdinean Aurel Miloș (1906-1988)*, în: vol. IX, pp. 679-683;
32. **BĂDIȚOIU, Bogdan**, *Măsuri ale arhivelor statului privind extinderea serviciului arhivistic în Basarabia și Bucovina după Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 170-178;
33. **BĂIȚOIU, Ștefan**, (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: vol. X, pp. 487-499;
34. **BĂTRÂNA, Alexandru** (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919" din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
35. **BIBARȚ, Lucia**, *Sfinții închisorilor*, în: vol. XV, pp. 491-496;
36. Idem, *Povești de la Palat*, în: vol. XVI, pp. 341-349;
37. Idem, *„Ateneu arădean" – De ce?*, în: vol. XIX, pp. 500-503;
38. **BIRIȘ, Ioan**, *Arhaicul în mijloc de secol XX la Nadăș, județul Arad. Istorie trăită*, în: vol. XI, pp. 572-597;
39. Idem, *Între modernitate și autenticitate. Cazul filosofiei lui Lucian Blaga*, în: vol. XVII, pp. 301-311;
40. Idem, *Literatură și știință. Actualitatea „profețiilor" lui Aldous Huxley*, în: vol. XIX, pp. 246-255;
41. **BOAR, Liviu**, *Un arhivist ardelean – Ioan Eugen Pușcaș (1929-1989)*, în: vol. VIII, pp. 689-696;
42. **BOCANCEA, Cristian Gh.**, *Exerciții spirituale și practici filosofice*, în: vol. XIX, pp. 210-214;
43. **BOGDAN, Doru**, *Preparandia din Arad și Școala Ardeleană în conștiința intelectualității românești*, în: „90 de ani...", pp. 26-77;
44. Idem, *Preparandia din Arad creatoare de intelectualitate românească*, în: vol. II, pp. 32-76;
45. Idem, *Istoriografia Preparandiei din Arad (1818-1912)*, în: vol. IV, pp. 122-197;
46. Idem, *Profesorul Eduard I. Găvănescu despre dr. Ștefan Cicio-Pop*, în: vol. VI, pp. 314-322;
47. Idem, *Corespondența dintre Miron Constantinescu și Eduard I. Găvănescu*, în: vol. XII, pp. 444-513;
48. **BOIA, Stelean-Ioan**, *Învățământul românesc din Lipova între cele două războaie mondiale*, în: „90 de ani...", pp. 237-248;

49. Idem, *Lipova – istorie și administrație (secolele XV1II-XIX)*, în vol. I, pp. 7-20;
50. Idem, *Lipova în perioada Principatului (sec. XVI-XVII)*, în: vol. II, pp. 7-21;
51. Idem, *Biserica arădeană și Marea Unire*, în: vol. III, pp. 165-178;
52. Idem, *Aradul în anii regimului monarhic autoritar (1938-1940). Economie, societate, viață politică*, vol. IV, pp. 379-393;
53. Idem, *Învățătorii arădeni pe Frontul de Răsărit în al Doilea Război Mondial (1941-1944)*, în: vol. V, pp. 324-336;
54. Idem, *Aradul între anii 1867-1900. Economie și societate*, în: vol. VI, pp. 135-150;
55. Idem, *Aradul interbelic. Administrație, societate, economie*, în: vol. VII, pp. 408-432;
56. Idem, *Ioan Suciu (1862-1939)*, în: vol. VIII, pp. 98-129;
57. Idem, *Arbitrajul de la Viena în documente de arhivă arădene*, în: vol. IX, pp. 200-212;
58. Idem, *Comunitatea Evreilor din spațiul arădean în anii 1939-1945*, în: vol. X, pp. 192-209;
59. Idem, *Identitate și alteritate etnică și confesională în spațiul arădean (1919-1945)*, în: vol. XI, pp. 493-516;
60. Idem, *Eroi români căzuți în luptele pentru eliberarea Slovaciei (1944-1945)*, în: vol. XII, pp. 208-218;
61. Idem, *Ioan Slavici – jurnalist și om politic în context european*, în: vol. XIII, pp. 500-513;
62. Idem, *Vasile Goldiș în viziunea lui Ion Jelecuteanu*, în: vol. XIV, pp. 476-482;
63. Idem, *Lipova în perioada Voievodatului Transilvaniei*, în: vol. XV, pp. 30-44;
64. **BOLDEA, Ligia**, *O problematică patrimonială în cadrul Banatului Montan medieval: donațiile regale în secolul XIV-XVI*, în: vol. V, pp. 30-45;
65. **BOLOVAN, Ioan**, *ASTRA, societatea civilă românească din Transilvania și statul dualist*, în: vol. IV, pp. 198-206;
66. **BOTOȘ, Raluca-Sorina**, *Pagini din viața și activitatea lui Emil Aurel Dandea*, în: vol. X, pp. 610-617;
67. **BRADIN, Virgiliu**, *Iosif Moldovan – santinela învățământului românesc din ținuturile Aradului*, în: „90 de ani....", pp. 229-236;
68. Idem, *Iosif Moldovan – reorganizator al învățământului din ținutul Aradului în perioada de după Unire*, în: vol. I, pp. 243-270;
69. Idem, *Contribuția întrunirilor social-politice și culturale desfășurate la „Casa Națională" din Pârneava la realizarea Marii Uniri*, în: vol. II, pp. 133-153;

70. Idem, *Sava Raicu și politica financiar-bancară a Băncii „Victoria" din Arad în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. III, pp. 135-154;
71. Idem, *Sava Raicu – președinte al Comitetului de inițiativă pentru colecta construirii aeroplanului „Vlaicu II"*, vol. IV, pp. 304-315;
72. Idem, *Inginerul Iuliu Moldovan - întemeietorul silviculturii moderne din România*, în: vol. V, pp. 158-168;
73. Idem, *Tânărul Slavici – militant național și publicist în presa arădeană*, în: vol. VI, pp. 159-181;
74. **BUCUR, Adrian**, *China și civilizația sa în paginile revistei „Magazin istoric"*, în: vol. XIII, pp. 253-263;
75. **BUD, Alexandru-Bogdan**, *Bibliotecile mitropoliților greco-catolici ardeleni în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. I, pp. 21-37;
76. Idem, *Cartea în bibliotecile asociațiilor culturale din Transilvania între 1850-1918*, în: vol. II, pp. 82-102;
77. Idem, *Învățământ și loialitate. Aspecte ale rememorării lui Iosif al II-lea în manualele românești din Transilvania între anii 1790-1848*, în: vol. IX, pp. 329-337;
78. **BUGARIU, Valentin**, *Istorie și viață bisericească la Gătaia*, în: vol. V, pp. 56-82;
79. Idem, *Două reviste religioase rurale din Banatul timișan*, în: vol. IX, pp. 416-421;
80. Idem, *Pictorul Filip Matei (1853-1940). Restituiri artistice*, în: vol. XII, pp. 296-317;
81. Idem, *Mitropolitul Dr. Vasile Lăzărescu. 50 de ani de la trecerea la Domnul*, în: vol. XIV, pp. 186-199;
82. **BULBOACĂ, Sorin**, *Comitatul Zarand în timpul Arpadienilor*, în: vol. III, pp. 19-26;
83. Idem, *Comitatul Arad în timpul Arpadienilor*, în: vol. IV, pp. 7-22;
84. Idem, *Comitatul Arad în veacul al XIV-lea*, în: vol. V, pp. 46-55;
85. Idem, *Comitatul Zarand în secolul al XIV-lea*, în: vol. VI, pp. 9-16;
86. Idem, *Cnezi, nobili și districte românești în comitatul Zarand în secolul al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 21-33;
87. Idem, *Comitatul Arad în secolul al XV-lea*, în: vol. VIII, pp. 38-47;
88. Idem, *Cucerirea otomană a comitatului Arad (mijlocul sec. al XVI-lea)*, în: vol. IX, pp. 58-65;
89. Idem, *Contribuții la istoria Lipovei în veacul al XIV-lea*, în: vol. X, pp. 41-46;
90. Idem, *Cucerirea și administrația otomană în comitatul Zarand (secolele XVI-XVII)*, în: vol. XI, pp. 82-96;
91. Idem, *Contribuții la istoria Ineului în sec. XVI*, în vol. XII, pp. 9-15;

92. Idem, *Evadarea din trecut – mărturii dintr-un secol zbuciumat*, ibidem, p. 588;
93. Idem, *Șiria în contextul Marii Uniri (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 337-341;
94. Idem, *Contribuții la istoria orașului Pecica în veacul luminilor*, în: vol. XIV, pp. 21-25;
95. Idem, *Capitlul catolic din Orod (Arad) – loc de adeverire*, în: vol. XV, pp. 13-29;
96. Idem, *Evoluții politice și sociale în comitatul Arad în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. XVI, pp. 24-35;
97. Idem, *Contribuții la istoria socială și politică a Comitatului Zarand în prima jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. XVII, pp. 13-22;
98. Idem, *Lipova la sfârșitul veacului al XVI-lea (1595-1600)*, în: vol. XVIII, pp. 11-18;
99. Idem, *Evoluții sociale și politice în Comitatul Zărand în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1552-1600)*, în: vol. XIX, pp. 13-27;
100. **BULBUC, Ionel**, *Cuvinte de demult rostite azi, ecouri ale folclorului românesc*, în: vol. XIX, pp. 306-310;
101. **BUNGHEZ, Sebastian-Dragoș**, *Județul Arad în anul 1919*, în vol. XV, pp. 109-118;
102. Idem, *O fotografie a lui Ion I. C. Brătianu cu dedicație către Aurel Cosma*, în vol. XVI, pp. 541-548;
103. Idem, *Stelean-Ioan Boia, Maria Alexandra Pantea, Corina Ianota Dubeștean, Horia Truță, Lipova – istorie, oameni și fapte, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2020, 236 p.*, în: vol. XVII, pp. 505-507;
104. **BURIAN, Dana-Emilia**, *Violența domestică în Transilvania*, în: vol. III, pp. 336-349;
105. Idem, *Emanciparea femeii înainte și în timpul regimului comunist în România*, în: vol. VIII, pp. 623-634;

C

106. **CABA, Ioan**, *Gheorghe Șeran – primarul socialist al Ineului*, în: vol. XI, pp. 719-723;
107. Idem, *Avram Borcuția (Cercel) – țăranul socialist din Șicula, militant pentru Marea Unire*, în vol. XII, pp. 561-565;
108. **CĂSAP, Gabriel**, *Industria chimică arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XV, pp. 128-136;
109. Idem, *Aspecte economice din perioada ocupației otomane a Aradului*, în: vol. XVI, pp. 36-43;
110. **CÂNDEA, Florica R.**, *Activitatea învățătorilor din părțile Aradului printre românii din Iugoslavia*, în: vol. XI, pp. 706-709;
111. Idem, *De la topas la sacru – însemnări*, în: vol. XIII, pp. 304-313;

112. Idem, *Așezăminte umane. Spații. Migrații. Populații*, în: vol. XIV, pp. 239-248;
113. Idem, *Lucian Blaga – unele aspecte privind activitatea sa diplomatică*, în: vol. XV, pp. 439-451;
114. Idem, *O „întâmplare culturală" și Cetăți, Castele Castelani din comitatul Aradului, o carte cât un Album cu Parfum*, în: ibidem, pp. 500-502;
115. Idem, *Patrimonii, specii și tezaure. Culturi imateriale și materiale la vremuri de Bătaie*, în: vol. XVI, pp. 356-365;
116. Idem, *Familia grofială Karoly*, în: vol. XVII, pp. 465-468;
117. Idem, *Personalități ale mediului medical rural. Gheorghe Pelău (medalion)*, în: ibidem, pp. 481-494;
118. Idem, *Profesorul Horia Truță și monumentele Aradului (Însemnări de lector)*, în: ibidem, pp. 501-504;
119. Idem, *Puterea cuvintelor. Patimi. Nelinişti*, în: vol. XVIII, pp. 271-273;
120. Idem, *Gazete („foi poporale") și gazetari români, în alte vremuri*, în: ibidem, pp. 290-299;
121. Idem, *Antropologii și topos local (oiconomie, oronimie, hotaronimie, însemne și evlavii)*, în: vol. XIX, pp. 345-367;
122. Idem, *Antropologie. Istorie locală. Marginalii asupra unor înscrisuri: Liviu Nadiș – Cartea unor răsărituri și apusuri ... Cărțile Gutenberg ...*, în: ibidem, pp. 504-506;
123. Idem, *Liviu Nadiș, Grâu și pâine. Scrieri, amintiri și întâmplări din Câmpia Aradului, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2024,190 p. – O carte ca o împărtășanie*, în: ibidem, pp. 507-511;
124. **CÂRJA, Ioan**, *Școlile confesionale din Transilvania secolului al XIX-lea, între istoriografie și politică*, în: „90 de ani...", pp. 78-88;
125. **CHEVEREȘAN, Delia**, *Destinul unui Dascăl*, în: vol. XIV, pp. 427-434;
126. Idem, *Obiceiuri și tradiții din satul Bodrogu-Vechi*, în: vol. XV, pp. 349-356;
127. **CHIRLA, Marian Pavel** (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
128. **CHIȘ, Doina**, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 23-36;
129. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 13-22;
130. Idem, *Documente privind istoria orașului Ineu (jud. Arad) în secolele XI-XIV (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 52-81;
131. Idem, *Hora ineuană*, în: vol. XII, pp. 432-439;
132. Idem, *Despre Episcopia și Mitropolia Ienopolei*, în: vol. XVI, pp. 191-215;

133. **CIONCA, Iustin**, *99 de ani de la instituirea administrației românești arădene*, în: vol. XIII, pp. 7-8;
134. Idem, *100 de ani de la instaurarea administrației românești arădene*, în: vol. XIV, pp. 9-10;
135. **COCIUBA, Victor**, *Familia Draskovits din Vinga, istorie și realitate*, în: vol. XIX, pp. 331-340;
136. **COITA, Florin**, *Granițele Trianonului sau „Bătălia pentru fruntarii”*, în: vol. XVI, pp. 148-170;
137. Idem, *„Povestea Castelului Săvârșin”, o apariție editorială de excepție*, în: ibidem, pp. 619-620;
138. Idem (coautor), *Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării*, în: vol. XVII, pp. 115-146;
139. Idem, *Povești „picante” din cotidianul arădean interbelic*, în: vol. XIX, pp. 368-370;
140. **COJOCARU, Ionuț** (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
141. **COLTA, Elena Rodica**, *Preotul Ioan I. Ardelean (1883-1949), o personalitate prestigioasă a vieții arădene după Marea Unire*, în: vol. I, pp. 325-332;
142. Idem, *Implicarea istoricului de artă arădean Coriolan Petreanu în viața culturală din Transilvania, după instaurarea administrației românești*, în: vol. II, pp. 170-178;
143. Idem, *Rețeaua de rudenie a intelighenților românești – o formă de întărire a identității naționale din imperiu*, în: vol. IV, pp. 57-70;
144. Idem, *O practică funerară încă actuală în extremitatea vestică a României: cântarea „Horei Mortului”*, în: vol. V, pp. 482-493;
145. Idem, *Folclor românesc în presa arădeană de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VII, pp. 571-603;
146. Idem, *Manifestări iluministe în Arad la începutul veacului XIX*, în: vol. VIII, pp. 523-532;
147. Idem, *Tradiția oieritului în județul Arad*, în: vol. XI, pp. 642-661;
148. Idem, *Memorial de front în versuri și în poză*, în: vol. XII, pp. 374-381;
149. Idem, *O istorie inedită a ungurilor apărută în prima tipografie arădeană*, în: vol. XV, pp. 342-348;
150. Idem, *Viața cotidiană a Aradului în veacul al XVIII-lea*, în: vol. XIX, pp. 48-64;
151. **COLȚUN, Cosmin**, *Max Weber și critica modernității*, în: vol. XIX, pp. 256-263;
152. **COSTEA, Ioan**, *Horea – „născut pentru a domni”*, în: vol. XIII, pp. 442- 445;
153. Idem, *Cantacuzinii și Horea au animat Viena cu Orient, halva, șerbet, șalvari și manele, dar și cu doine*, în: vol. XIV, pp. 13-20;

154. Idem, *Sofronie de la Cioara a colonizat Rusia cu „sârbii valahi" din Arad*, ibidem: pp. 351-391;
155. Idem, *„Roman și Vlahata" este nucleul celtic al dacilor, care poate fi distrus – ca galateanul Vercingetorix – dar nu mai poate fi „latinizat"*, în: vol. XVII, pp. 364-405;
156. **COROIAN, Izabela Georgiana**, *Imaginea căsătoriilor interetnice români-maghiari în opere literare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 492-502;
157. Idem, *Legislația ecleziastică și laică în perioada căsătoriilor mixte în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. X, pp. 460-477;
158. **COTOC, Ioan**, *Învățătorul Ioan Arpaș. un adevărat dascăl, pregătit de Preparandia arădeană*, în: vol. XV, pp. 431-438;
159. Idem, *Ofensiva armatei române în Transilvania, la 16 aprilie 1919, povestită de un copil de 10 ani, care a trăit-o*, în: vol. XVI, pp. 307-315;
160. Idem, Porecle date satelor din jurul comunelor Hălmagiu și Vârfurile, în: vol. XVII, pp. 321-328;
161. **COTORACI, Alexandru**, *Realități pastoral-misionare în Parohia Kovin (Cuvin), Serbia, cu hramul „Sfântul Prooroc Ilie Tesviteanul"*, în: vol. XV, pp. 270-291;
162. Idem, *Biblioteca parohială și preoții slujitori din Parohia Ortodoxă Română Kovin (Cuvin), Serbia*, în: vol. XVI, pp. 246-256;
163. **COȚOLAN, Anca Roxana**, *Fenomenul migrației românești – o problemă de management sau de prioritate?*, în: vol. III, pp. 350-358;
164. **CRAINIC, Violeta Rodica**, *Istoria Parohiei Ortodoxe din Bârsa*, în: vol. XVII, pp. 216-225;
165. **CRISTE, Eugeniu** (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: vol. VI, pp. 354-369;
166. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
167. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
168. Idem, *O descriere geografică a teritoriului orașului Arad la data de 14 iunie 1956, oglindită într-un document de arhivă*, în: vol. XVI, pp. 381-389;
169. **CURELEA, Daniela** (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
170. Idem (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
171. Idem (coautor), *Profil intelectual sibian: dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935*, în: vol. XVIII, pp. 326-356;

172. **CURELEA, Dragoș L.** (coautor), *Profesorul și inspectorul școlar județean Eugen Hulea din Alba Iulia activ în serviciul Școlii albaiuliene și Astrei între 1936-1947*, în: vol. XV, pp. 452-486;
173. Idem (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
174. Idem (coautor), *Profil intelectual sibian: dr. Eleonora Lemeny între 1905-1935*, în: vol. XVIII, pp. 326-356;
175. Idem, *Activitatea ofițerului român Florian Medrea între 1904-1947: întregiri biografice*, în: vol. XIX, pp. 418-454;

D

176. **DAMA, Hans**, *Eminescu, student la Viena*, în: vol. XV, pp. 395-406;
177. **DĂIAN, Diana-Maria**, *Identitate și alteritate în relatările misionarilor catolici din Moldova secolului XVII*, în: vol. VIII, pp. 347-371;
178. **DEANAC, Dușan**, *Datina umblatului cu „koleda" la sârbii mureșeni*, în: vol. V, pp. 438- 443;
179. **DEHELEANU, Adrian** (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
180. Idem, *Banatul în perioada noiembrie 1918 – august 1919*, în: vol. IX, pp. 137-144;
181. Idem, *Tragicul an 1940 în istoria românilor. După 75 de ani. Abordări și analize*, în: vol. X, pp. 210-232;
182. Idem, *Istoria presei culturale în România comunistă*, în: vol. XI, pp. 273-314;
183. Idem, *Participarea României la Primul Război Mondial. Operația de apărare militară de la Oituz (26 iulie/8 august – 17/30 august 1917)*, în: vol. XII, pp. 137-161;
184. Idem, *Aviația română în Primul Război Mondial (1916-1918)*, în: vol. XIII, pp. 117-135;
185. Idem, *Atitudinea României față de criza din Cehoslovacia din anul 1968 reflectată într-un document transmis conducerii Partidului Comunist Chinez*, în: vol. XV, pp. 179-196;
186. Idem, *Arta oficială în perioada comunistă (1966-1971) și „mica revoluție culturală" românească*, în: vol. XVI, pp. 366-380;
187. Idem, *75 de ani de la semnarea Tratatului de Pace de la Paris (1947). Implicații asupra regimului Transilvaniei de Nord și a restabilirii frontierei vestice a României postbelice*, în: vol. XVII, pp. 194-214;
188. Idem, *Aspecte privind pictura oficială cu tematică istorică în România Comunistă (1965-1980). Cazul pictorului Franz Ferch*, în: vol. XVIII, pp. 357-367;

189. Idem, *Arta grafică oficială în perioada comunistă (1965-1978). Studiu de caz: banda desenată cu tematică istorică*, în: vol. XIX, pp. 383-395;
190. **DEHELEANU, Adriana** (coautor), *Situația Banatului în perioada noiembrie 1918 – august 1919. Hotărârile Conferinței de Pace de la Paris*, în: vol. VIII, pp. 189-196;
191. **DEHELEANU, Mihai**, *Ioachim Miloia – personalitate marcantă a Banatului în perioada interbelică*, în vol. VIII, pp. 217-223;
192. **DEMȘEA, Dan**, *Dascălul și directorul școlar Porfirie Popescu din comuna de podgorie Covăsânț (1842-1909)*, în: „90 de ani...", pp. 89-96;
193. Idem, *Harta de carte funduară a orașului Arad (1855-1858)*, în: voi. I, pp. 38-41;
194. Idem, *Date genealogice și istorico-documentare referitoare la familia învățătorului și preotului Ioan Silviu Tomuța din Lupești – Arad (1889-1971)*, în: vol. II, pp. 112-132;
195. Idem, *Tradiții industriale în județul Arad: sec. XIX-XX. Mențiuni documentare și evoluții*, în: vol. III, pp. 61-81;
196. Idem, *Familiile Crăciun-Karătson-Caracionii din Luna de Sus (Cluj) și din părțile Aradului (secolele XIV-XIX). O cercetare preliminară*, în: vol. IV, pp. 40-56;
197. Idem, *Strădaniile protopopului Vasile Caracioni pentru adeverirea titlului nobiliar în cuprinsul comitatelor vecine Arad și Timiș*, în: vol. V, pp. 83-109;
198. Idem, *Un studiu istorico-urbanistic al cvartalului mărginit de străzile Crișan, Tudor Vladimirescu, Mircea V. Stănescu și Bulevardul Revoluției*, în: vol. VI, pp. 106-117;
199. Idem, *Activitatea de pregătire a turneului trupei Victor Antonescu de către fruntașii români din Arad în vara și toamna anului 1913 în mărturia unui ziarist de la „Lupta"*, în: vol. VII, pp. 277-281;
200. Idem, *Pilda unei alianțe de familie între părțile arădene și cele sibiene: dr. med. Lazăr Popovici (1867-1931)*, în: ibidem, pp. 264-276;
201. Idem, *Activitatea echipei deputaților sinodali avocatul dr. Ioan Suciu și profesorul Vasile Goldiș în cadrul sinoadelor eparhiale din Arad – sub semnul revirimentului moral și al consolidării economico-financiare a averii Episcopiei arădene*, în: vol. VIII, pp. 467-522;
202. Idem, *Generalul Alexandru Vlad (1876-1941) și Aradul – un punctaj biografic*, în: vol. IX, pp. 637-640;
203. Idem, *O tălmăcire critică a încercării – din anii 1890-1892 – de amplasare a Orodului medieval pe locul actual al municipiului Arad în monografia lui Márki Sándor (1892)*, în: vol. X, pp. 104-114;
204. Idem, *O scurtă prezentare contextuală asupra evoluției spitalelor pentru adulți din Arad – contribuții la organizarea și amplificarea rețelei sanitare urbane din Arad – partea I-a (1919-1955)*, în: vol. XI, pp. 526-540;

205. Idem, *O evocare a lui Moise Nicoară de către avocatul român din orașul Arad, Ioan Arcoși de Comlăuș (secolul al XIX-lea)*, în vol. XII, pp. 551-555;
206. Idem, *Lungul drum al devenirii – De la „Postata Cireșilor" la „Parcul Industrial Arad-Gai". Crearea spațiului expozițional propriu al Camerei de Comerț și Industrie în „Zona Industrială Vest a Aradului" (1991-2011)*, în: vol. XIII, pp. 389-441;
207. Idem, *Amintirile „Uncheșului" (partea a doua: august 1916 – februarie 1917)*, în: vol. XIV, pp. 457-470;
208. **DIACONU, Maria Aurelia**, *Aventura călătoriei în Oltenia în epoca premodernă*, în: vol. VII, pp. 73-82;
209. Idem, *Romul Boilă și viața politică și juridică românească în prima jumătate a secolului XX*, în: vol. VIII, pp. 179-188;
210. Idem, *Din trecutul medical al Olteniei. Figuri medicale emblematice de secol XIX*, în: vol. X, pp. 437-444;
211. **DRAGOȘ, Aurel**, *Oameni, destine, eroi*, în: vol. V, pp. 294-306;
212. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș precursor al Marii Uniri*, în: vol. VII, pp. 307-331;
213. Idem, *Conviețuire socială, culturală, într-un spațiu delimitat*, în: vol. VIII, pp. 617-622.
214. Idem, *Gheorghe Popa de Teiuș – precursor al Marii Uniri*, în: vol. IX, pp. 597-605;
215. Idem, *Mit și legendă pe valea Crișului Alb*, în: vol. X, pp. 33-40;
216. Idem, *In memoriam. Profesor dr. Ioan Godea*, în: ibidem, pp. 646-651;
217. Idem, *Prima abdicare a Prințului Carol, relatată în presa maghiară*, în: vol. XI, pp. 236-252;
218. Idem, *Mărturisitorul Sava Brancovici (1620-1683)*, în vol. XII, pp. 248-256;
219. Idem, *Activitatea Fabricii de Mobilă „Mundus" Ineu, ilustrată în documente de arhivă*, în: vol. XIII, pp. 289-303;
220. Idem, *Unirea la Ineu de jure și de facto*, în: vol. XIV, pp. 231-238;
221. Idem, *Arc peste timp a reliefului antropic în fortificarea graniței de Vest – cazul Ineului*, în: vol. XV, pp. 137-155;
222. Idem, *Decontul vizitei regale la Arad. 23 iunie 1931*, în: vol. XVI, pp. 171-176;
223. Idem, *Cetatea Ineu între „mila" și lăcomia imperiilor habsburgic și otoman. Secolele XVI-XVII*, în: vol. XVII, pp. 81-93;
224. Idem, *Începuturile formării statale*, în: vol. XIX, pp. 28-34;
225. **DRAGOTEANU, Mircea** (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V."*, în: vol. III, pp. 43-60;

226. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
227. **DRĂGOI, Sabin**, *Personalități arădene. Cercetări muzicologice*, în: vol. XIV, pp. 437-445;
228. **DUDAȘ, Vasile**, *Date comparative privind evoluția structurii etnice a locuitorilor municipiului Arad, conform înregistrărilor efectuate cu ocazia recensămintelor din anii 1900, 1910 și 1930*, în: vol. XV, pp. 87-92;
229. Idem, *Câteva considerații privitoare la implicarea jurnalistului Sever Bocu, în constituirea primelor structuri militare de voluntari români ardeleni, bănățeni, crișeni, maramureșeni și bucovineni, proveniți din prizonierii aflați în lagărele ruse, care în partea a doua a anului 1917 s-au integrat în armata regală română precum și în repatrierea prizonierilor români aflați în Franța, Italia și Germania la sfârșitul Primului Război Mondial*, în: vol. XIX, pp. 455-463;
230. **DUMBRĂVEANU, Nicolae**, *Aspecte ale Revoluției de la 1848-1849 în localitatea Chirileu județul Mureș*, în: vol. IX, pp. 703-719;
231. Idem, *Iosif Tămaș un tribun uitat al Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XII, pp. 96-99;
232. **DUMBRĂVESCU, Nicolae**, *O dispută de presă privind moartea deputatului bihorean Ioan Dragoș în Timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. XIII, pp. 454-483;
233. Idem, *„Victor Loupan, O istorie secretă a Revoluției Ruse”*, în: ibidem, pp. 584-586;
234. **DURIC-MILANCOVIC, Aleksandra** (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: l IX, pp. 369-380;

E

235. **EMANDI, Lucian** (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului” și „Tribuna”*, în: vol. IV, pp. 240-254;

F

236. **FALCĂ, Gheorghe**, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. VII, pp. 623-631;
237. Idem, *Educația, o Cenușăreasă deloc promițătoare*, în: vol. VIII, pp. 689-700;
238. Idem, *Administrația locală în viața comunității: o problemă de calibru*, în: vol. IX, pp. 580-586;
239. Idem, *Asistența socială și pensiile în România: dezechilibrare, descurajarea meritului, pedepsirea muncii*, în: vol. X, pp. 587-596;
240. Idem, *Populația României: o resursă irosită*, în: vol. XI, pp. 636-841;

241. Idem, *Zilele Administrației Arădene*, în: vol. XIII, pp. 9-10;
242. Idem, *Centenarul instituirii administrației românești în Arad*, în: vol. XIV, pp. 11-12;
243. **FAUR, Florica**, *Obiceiuri legate de viața omului – comuna Petriș, Județul Arad*, în: vol. VIII, p. 644-655;
244. **FAUR, Vasile**, *Oameni de seamă ai Chisindiei: avocat dr. Iustin Ardelean*, în: vol. IX, pp. 646-661;
245. Idem, *Târgurile tradiționale ale satului Chisindia*, în: vol. X, pp. 319-326;
246. Idem, *Originea numelui și atestarea istorică a localității Chisindia, județul Arad*, în: vol. XI, pp. 622-676;
247. Idem, *Graiul comunei Chisindia*, în: vol. XII, pp. 382-431;
248. Idem, *Cetatea Zărand și comitatul Zărand*, în: vol. XIII, pp. 32-42;
249. Idem, *Văsoaia, satul de pe creste*, în: vol. XIV, pp. 200-214;
250. Idem, *Istoricul școlii din satul Păiușeni, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 256-269;
251. Idem, *Tămand din județul Arad de-a lungul timpului*, în: vol. XVI, pp. 86-114;
252. Idem, *Biserica și școala din satele Voivodeni și Aldești, județul Arad*, în: vol. XVII, pp. 263-285;
253. Idem, *Satul Iercoșeni din județul Arad. Repere monografice*, în: vol. XVIII, pp. 75-118;
254. Idem, *Satul Laz (comuna Dezna) din județul Arad. Repere monografice*, în: vol. XIX, pp. 136-196;
255. **FERCIUG, Silviu**, *Lialism dinastic și identitate națională la românii ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Contribuții ale istoriografiei românești*, în: vol. XII, pp. 100-116;
256. **FERNOLENDT, Eugen Marius**, *Drumul prin negura vremurilor spre propria existența a comunității umane gurahonțene*, în: vol. XII, pp. 367-373;
257. Idem, *Un cadru pentru împărăteasa Maria Tereza*, în: vol. XIV, pp. 392-398;
258. **FURDEA, Narcisa**, *Aspecte privind situația evreilor arădeni în timpul dictaturii antonesciene (1940-1942)*, în: vol. VIII, pp. 262-268;

G

259. **GEOLDEȘ, Ioan Veniamin**, *Profesorul Mihai Pleșu (1890-1954) – primul director al gimnaziului român de la Sântana*, în: vol. XV, pp. 414-430;
260. Idem, *Răzvan Mihai Neagu, „Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875-1918)", prefață de prof. univ. dr. Nicolae Edroiu; cuvânt înainte de prof. univ. dr. Cornel*

Sigmirean, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană & Mega, 2018, 697 p., în: ibidem, pp. 497-499;
261. Idem, *Profesorul Emilian Vlad – al doilea și ultimul director al gimnaziului român de la Sântana din perioada interbelică (1936-1938)*, în: vol. XVI, pp. 577-590;
262. Idem, *Preotul Zenobie Brădean (1891-1964) – un ilustru slujitor al altarului și al culturii naționale*, în: vol. XVIII, pp. 221-234;
263. Idem, *Din corespondența inedită a protopopului Petru Chirilescu (1814-1898) al Chișineului cu pr. Constantin Popovici (1823-1901) de la Comlăuș*, în: vol. XIX, pp. 274-279;
264. **GHEMEȘ (MANAEA), Patricia**, *Nobilimea bănățeană în secolele XVI-XVIII. Familia conților de Soro*, în vol. XII, pp. 16-57;
265. **GHENDER, Flavius**, *Construcția identității românești a Aradului după 1918: afișajul stradal*, în: vol. XIV, pp. 268-276;
266. **GHEORGHIU, Teodor Octavian**, *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrog-Vechi), jud. Arad*, în: vol. XIII, pp. 276-288;
267. Idem, *Artă memorială și semne memoriale în părțile Aradului, autor Horia Truță*, în: vol. XIII, pp. 581-583;
268. **GHEORGHE, Marian**, *File din istoria administrației arădene (2000-2001). Aradul și orașe de 5 Stele*, în: vol. XI, pp. 350-352;
269. **GHERGHINESCU ZIGLER, Elena**, *Incursiuni în istoria Teatrului de marionete Arad*, în: vol. XII, pp. 440-443;
270. Idem, *Dezvoltarea sentimentului național la copii. De la teatru la mijloacele media*, în: vol. XIII, pp. 362-366;
271. Idem, *Femeia în biserică – repere ale activității asociațiilor ortodoxe de femei din Arad*, în: vol. XIV, pp. 249-260;
272. Idem, *Relevanța social-filantropică a asociațiilor de femei ortodoxe din Arad în perioada 1935-1948*, în: vol. XV, pp. 292-303;
273. Idem, *Rezistența prin credință a femeii ortodoxe din părțile Aradului între anii 1948 și an centenar 2018*, în: vol. XVI, pp. 257-267;
274. Idem, *Ateneu Arădean. O revistă de Cultură*, în: ibidem, pp. 626-627;
275. Idem, *Marilina Bocu*, în: vol. XVII, pp. 469-480;
276. **GHIȚĂ, Eugen**, *Aspecte privind organizarea administrativ-teritorială și instituțională a comitatului Arad în secolul al XVIII-lea*, în: vol. II, pp. 22-31;
277. **GREC, Marius-Ioan**, *Pagini din istoria arheologiei românești*, în: vol. III, pp. 7-18;
278. Idem, *Interesul pentru cultura europeană între Reformă și Contrareformă*, în: vol. IV, pp. 23-28;
279. Idem, *Cercetarea arheologică și principalele orizonturi ale cercetării*, în: vol. V, pp. 11-17;

280. Idem, *Emigranții români și fenomenul de infracționalitate în Italia*, în: vol. VI, pp. 471-487;
281. Idem, *Despre începuturile administrației romane în provincia Dacia*, în: vol. VII, pp. 11-14;
282. Idem, *Considerații despre armata Daciei Porolissensis Ex(ercitus) D(aciae) P(orolissensis)*, în: vol. IX, pp. 13-22.
283. Idem, *Vasile Goldiș, revista „Biserica și Școala" și lupta pentru idealul unității naționale*, în: vol. XII, pp. 287-295;
284. Idem, *Aradul Centenar (1918-2018) la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad: Congresul Internațional de Istorie a Presei: Presa Marii Uniri*, în: vol. XIII, pp. 270-275;
285. Idem, *Considerații privind ultimii ani din viața lui Vasile Goldiș (1930-1934)*, în: vol. XIV, pp. 483-496;
286. Idem, *Nicolae Titulescu (4 martie 1882 – 17 martie 1941) – 80 de ani de la trecerea în eternitate. Din culisele demiterii ministrului de externe al României*, în: vol. XVI, pp. 562-576;
287. Idem, *Medalion Edward Nicolae Luttwak. Edward Nicolae Luttwak: 80 de ani de la naștere*, în: vol. XVIII, pp. 377-383;
288. **GREFFNER, Otto** (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
289. 182. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
290. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
291. **GROPȘIAN, Ioan**, *Despre comuna Vârfurile, județul Arad*, în: vol. XV, pp. 45-62;
292. **GROSU, Ștefan**, *Violența în perioada statului național legionar*, în: vol. IX, pp. 213-229;
293. Idem, *Aspecte ale filosofiei și religiei în concepția lui Nae Ionescu și Mircea Florian*, în: vol. X, pp. 500-515;
294. **GROZA DELACODRU, Teodor**, *Șoimul Ardealului pe meleagurile Vârșețului*, în: vol. X, pp. 154-156;
295. **GROZA, Elena-Sorina**, *Trecut și prezent în comuna Voiteg*, în: vol. VIII, pp. 578-580;
296. **GROZA, Mihai-Octavian**, *Despre activitatea preoților militari români transilvăneni în perioada Primului Război Mondial (1914-1919)*, în: vol. VIII, pp. 532-543;
297. Idem, *Consiliul Național Român din Blaj versus Consiliul Național din Alba Iulia. Rivalitate sau colaborare?*, în: vol. IX, pp. 126-136;
298. Idem, *Drumul spre Alba Iulia trece prin Viena. Activitatea Senatului Militar Român Central al Ofițerilor și Soldaților din Viena (31 octombrie – 27 noiembrie 1918)*, în: vol. X, pp. 163-179;

299. Idem, *Un corpus documentar cenzurat din monografia Douăzeci de ani de la Unire, de Tiron Albani (1938)*, în: vol. XI, pp. 315-349;
300. Idem, *Un document inedit despre implicarea Episcopului Vasile Moga în „Procesul morilor" din Sebeș*, în: vol. XII, pp. 263-277;
301. Idem, *Experiența „Graniței Culturale" (1916-1918) reflectată în memorialistica preotului cărturar Sebastian Stanca*, în: vol. XIII, pp. 314-327;
302. Idem, *Pr. Maxim Morariu „Rolul tânărului cercetător în Asociațiunea ASTRA"*, în: ibidem, pp. 587-589;
303. **GRUNEANȚU, Lazăr**, *Organizarea profesiei de avocat în Banat și Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 151-158;
304. **GULEȘ, Mihaela-Livia**, *Sebastian-Dragoș Bunghez, Maria Alexandra Pantea, „Pecica – Istorie, oameni și fapte", Arad, Editura Gutenberg Univers, 2022, 160 p.*, în: vol. XVIII, pp. 384-385;
305. Idem, *Gabriel Szekely, „Enciclopedia Arhitecților din Banat 1700-1990. Studii și cercetări legate de etapele și stilurile arhitecturale reprezentative", Ed. a 4-a, rev. și adăug., Timișoara, Editura Eurostampa, 2023*, în: vol. XIX, pp. 498-499;

H

306. **HADIJI VASINCA, Maria**, *Comunitatea ucraineană între tradiție și modernitate. Cazul comunei Târnova (jud. Arad)*, în: vol. V, pp. 464-481;
307. **HANDARIC, Mihai**, *Influența sașilor asupra culturii și religiei în Transilvania*, în: vol. XVII, pp. 220-236;
308. Idem, *Tradiție și modernitate la români: o perspectivă geografică și istorică*, în: vol. XIX, pp. 35-47;
309. **HAȚEGAN, Ioan** (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
310. Idem (coautor), *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
311. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
312. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
313. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
314. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
315. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
316. **HODREA, Gheorghe**, *Dăruiri de clopote parohiilor ortodoxe române din Episcopia Aradului*, în: vol. IX, pp. 381-405;

317. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX)*, în: vol. X, pp. 409-424;
318. Idem, *Dăruiri consemnate în Protocoalele eparhiei Aradului (sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX. Partea a II-a)*, în: vol. XI, pp. 377-397;
319. **HORD, Radu Alexandru**, *Aspecte din istoria Liceului Teoretic Evreiesc din Arad*, în: vol. XI, pp. 541-554;
320. Idem, *Destinul unui evreu orădean, Simkovits Ignacz-Iozsef*, în vol. XII, pp. 566-574;
321. Idem, *Activitatea comitetului democrat evreiesc din Arad, în arhivele arădene*, în: voi. XIII, pp. 221-252;
322. Idem, *Landmarks al ortodoxului în comuna Sebiș*, în: vol. XIV, pp. 169-185;
323. Idem (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
324. Idem, *Interculturalitate. Ecumenism. Toleranță religioasă și etnică în Sebiș/Borossebes*, în: vol. XIX, pp. 291-305;

I

325. **IANKO, Andrei**, *Márki Sándor*, în: vol. XI, pp. 677-679;
326. **IENĂȘESCU, Lucian**, *Aspecte privind activitatea despărțământului arădean al Institutului Social Banat-Crișana*, în: „90 de ani....", pp. 249-264;
327. Idem, *Așezăminte culturale rurale din interbelicul arădean*, în: vol. I, pp. 271-286;
328. Idem, *De la condiția de aliat la armată de ocupație*, în: vol. II, pp. 285-298:
329. Idem, *Considerații despre activitatea publicistică desfășurată de Tiberiu Vuia în anii interbelici*, în: vol. III, pp. 190-198;
330. Idem, *Probleme sociale abordate de Asociația națională arădeană pentru cultura poporului român în perioada 1900-1910*, vol. IV, pp. 293-303;
331. Idem, *Cercuri culturale învățătorești din lumea rurală arădeană interbelică și contribuția lor la educația populației adulte*, în: vol. V, pp. 280-288;
332. Idem, *Acțiuni de culturalizare desfășurate de cercurile „Sfântul Gheorghe" din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. VI, pp. 396-313;
333. Idem, *Probleme ale culturii arădene abordate de ziarul „Solidaritatea", condus de Aron Cotruș (noiembrie 1922 – mai 1923)*, în: vol. VIII, pp. 589-599;
334. Idem, *Cercetările monografice de la Sâmbăteni*, în: vol. XII, pp. 198-207;

335. **ILICA, Anton**, *Lucian Blaga: optimismul din zâmbetul trist*, în vol. XV, pp. 229-236;
336. Idem, *Cine mai contestă ... doctoratul lui Vasile Popeangă?*, în vol. XVI, pp. 604-609;
337. Idem, *Răscolind în cultura arădeană a vremilor de odinioară pe traseul Valea Mureș-Crișul Alb (Tărâmul dintre ape: Arad – Săvârșin – Hălmagiu – Arad)*, în: vol. XVII, pp. 286-300;
338. Idem, *200 ani de învățământ teologic la Arad. „Dinastii de preoți" ai școlii clericale din Arad: întâia sută din două sute de ani*, în: ibidem, pp. 406-419;
339. Idem, *Spațialitate și înfățișări geografice în creația lui Ioan Slavici*, în: vol. XVIII, pp. 241-258;
340. Idem, *Filosofia educației și legitimitatea pedagogiei ca știință*, în: vol. XIX, pp. 251-259;
341. **ILIESCU, Daniela-Ștefania** (coautor), *Căpitanul Teodor Iacobescu „memorialist mărunt" al Marelui Război: file din jurnal (1 august 1916 – 5 iunie 1918)*, în: vol. XV, pp. 471-531;
342. **INEOAN, Emanuil**, *Portretul unui diplomat român la început de secol XX: Mihai Burghele*, în: vol. XIV, pp. 446-456;

J

343. **JANKÓ, András**, *Lumea sălașelor din zona Aradului*, în: vol. XVI, pp. 389-392;
344. **JURCOI, Emanuel**, *Ideea și încercările lui Iacob Heraclide Despot de preluare a puterii în Moldova*, în: vol. XII, pp. 64-74;
345. **JIGOVAN, Aurel**, *Tradiții, datini și obiceiuri adunate de învățătorul Ștefan Bozian (1904-1989)*, în: vol. VIII, pp. 635-643;

K

346. **KÓSA, Alexandru** (coautor), *Sistemul de fortificații mureșene în Evul Mediu*, în: vol. V, pp. 18-29;
347. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VI, pp. 24-35;
348. Idem, *Campanii militare conduse de comiții bănățeni în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, în: vol. VII, pp. 34-41;
349. Idem, *Câteva observații privind organizarea administrației în Banatul Medieval*, în: ibidem, pp. 15-20;
350. Idem, *Banatul în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în: vol. VIII, pp. 48-64;
351. Idem, *1551-1552: Ani de răscruce în istoria Aradului*, în: vol. IX, pp. 37-57;

352. Idem, *Legi și decrete militare în Banatul Medieval (finele sec. XIV – sec. XV)*, în: vol. X, pp. 47-60;
353. Idem, *Sistemul de credit românesc în Banat și Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 431-443;
354. Idem (coautor), *Banat – Facing The Ottoman Conguest 1551-1552 Chronological References The year 1551*, în: vol. XIII, pp. 43-55;
355. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
356. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1729)*, în: vol. XIV, pp. 26-42;
357. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
358. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
359. Idem (coautor), *Ioan Hațegan – 75. Contribuția istoricului bănățean adusă la îmbogățirea istoriografiei medievale – Partea întâi –*, în: vol. XIX, pp. 485-494;
360. **KRIZNER, Paul**, *Figuri de preoți arădeni în temnițele comuniste*, în: vol. V, pp. 337-347;
361. Idem, *Câțiva copiști de manuscrise din părțile Aradului*, în: vol. VI, pp. 17-23;
362. Idem, *Rânduiala cununiei în diferitele ediții ale Euhologhionului sau Molitfelnicului ortodox*, în: vol. VII, pp. 563-570;
363. Idem, *Liturghierul în serviciul divin. Istorie și tematică*, în: vol. VIII, pp. 372-389;
364. Idem, *Rolul cărților de cult în emanciparea națională*, în: vol. IX, pp. 289-321;
365. Idem, *Rânduiala botezului în diferite ediții ale Evhologhionului sau Molitfelnicului ortodox. Studiu istorico-liturgic*, în: vol. X, pp. 327-344;
366. Idem, *Revoluția română din perioada 1848-1849 în părțile arădene reflectate de istoriografia românească*, în: vol. XI, pp. 128-144;
367. Idem, *Biserici arădene până în anul 1948*, în: vol. XII, pp. 349-366;
368. Idem, *Episcopia Aradului și rolul acesteia la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, în: vol. XIII, pp. 328-336;
369. Idem, *Alte date despre persecuția preoților ortodocși arădeni în timpul Revoluției de la 1848-1849*, în: vol. XV, pp. 252-255;
370. Idem, *Revoluția de la 1848-1849 adevăruri istorice și legende*, în: vol. XVI, pp. 115-120;
371. Idem, *Arad – oraș-reședință episcopală*, în: vol. XVII, pp. 245-250;
372. Idem, *Profesorul Petru Botașiu, un otlăcan mai puțin cunoscut*, în: vol. XVIII, pp. 368-376;

373. Idem, *Un tribut pentru libertate numit Avram Iancu*, în: vol. XIX, pp. 411-417;

L

374. **LAZĂR, Emilian Marius** (coautor), *Scurt istoric al Comunității Creștine Baptiste pe Valea Crișului Alb. Bisericile baptiste din Dezna și Slatina de Criș*, în: vol. XV, pp. 304-319;
375. **LĂCĂTUȘU, Ioan** (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaților din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;
376. **LEUCUȚIA, Alexandru**, *Istoria și chivernisirea Tipografiei Diecezane din Arad*, în: vol. V, pp. 146-157;
377. Idem, *Dinamica populației greco-catolice din Arad, între 1825-1913*, în: vol. XVI, pp. 290-295;
378. **LUCACI, Florea**, *Identitatea românilor arădeni. O perspectivă istorico-hermeneutică*, în: vol. XIX, pp. 237-245;
379. **LUCACIUC, Ioan Ștefan**, (coautor), *Separarea puterii judecătorești de administrația comitatensă arădeană (1871)*, în: vol. IV, pp. 207-239;
380. Idem, *O seamă de reflecții asupra evoluției aplicării legilor edictate în materia fondului funciar, desprinse din jurisprudența Tribunalului Arad și a instanțelor arondate*, în: vol. V, pp. 353-361;

M

381. **MACAVEI, Elena**, *Vasile Goldiș – președinte al Asociațiunii ASTRA*, în: vol. VI, pp. 329-353;
382. **MACSUT, Adriana Mihaela**, *Piața Universității 1990 și Piața Universității 2012 – mișcări de protest pentru democratizarea societății românești*, în: vol. IX, pp. 556-563;
383. Idem, *Criteriul științific în studiile umaniste*, în: vol. X, pp. 360-371;
384. **MARCO, Gabriela Adina**, *Școala confesională ortodoxă română de la Nădlac (1918-1932)*, în: vol. I, pp. 230-242;
385. Idem, *Despărțirea dintre comunitățile românească și sârbească de la Nădlac*, în: vol. III, pp. 82-101;
386. Idem, *Uroș Pătean – un nădlăcan în Parlamentul țării*, vol. IV, pp. 316-325;
387. Idem, *Familia Șerban – generații peste timp*, în: vol. V, pp. 110-122;
388. Idem, *Intelectuali arădeni – familia Lugojan*, în: vol. VI, pp. 88-99;
389. Idem, *Monumentele eroilor din Nădlac*, în: vol. VII, pp. 282-288;
390. Idem, *Reuniunea învățătorilor arădeni. Ședința de la Nădlac din 1910*, în: vol. VIII, pp. 567-577;
391. Idem, *70 de ani de la bătălia de la Păuliș (septembrie 1944)*, în: vol. IX, pp. 241-247;

392. Idem, *Obiecte de metal (clopote) rechiziționate de armata austro-ungară în Primul Război Mondial*, în: vol. X, pp. 157-162;
393. Idem, *Preot dr. Pavel Vesa. Clerici arădeni și hunedoreni deținuși politici (1945-1989)*, în: ibidem, pp. 657-659;
394. Idem, *Personalități arădene implicate în salvarea unui monument ecleziastic: Biserica „Cuvioasa Parascheva" din incinta Spitalului Clinic Județean de Urgențe Arad*, în: vol. XI, pp. 710-718;
395. Idem, *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
396. Idem, *Personalități slovace originare din localitatea Nădlac, jud. Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. XIII, pp. 446-453;
397. Idem, *Realități multietnice și pluriconfesionale pe valea Mureșului Inferior (1850-1918)*, în: vol. XIV, pp. 74-93;
398. Idem, *„Dinastii" de preoți slujitori la Biserica Ortodoxă Română Nădlac*, în: vol. XV, pp. 367-382;
399. Idem, *Procesul de separare ierarhică a comunităților română și sârbă din localitatea Felnac (jud. Arad)*, în: vol. XVI, pp. 237-245;
400. Idem, *Inedită istorie arădeană*, în: ibidem, pp. 616-618;
401. Idem, *Analele Aradului, anul V, nr. 5/2019*, în: ibidem, pp. 628-629;
402. Idem, *Învățământul Teologic Arădean – 200 – profesori și elevi originari din Nădlac*, în: vol. XVII, pp. 420-436;
403. Idem, *Nădlac, jud. Arad – sub lupa istoriei: societatea nădlăcană la mijloc de secol XIX*, în: vol. XVIII, pp. 119-129;
404. Idem, *Ioan Cotoc, Monografia satului Leştioara, Arad, editura Concordia, 2023, 356 p.*, în: ibidem, pp. 386-387;
405. Idem, *Protopopiatul Belinț – repere demografice (1900-1910)*, în: vol. XIX, pp. 280-290;
406. **MARCOV Iorgovan Iavorca**, *Pâinea noastră cea de toate zilele (grâul și pâinea ritual la sârbii mureșeni)*, în: vol. V, pp. 444-452;
407. **MARKERT, Virgilia**, *Publicistul Bărăuțiu Dimitrie din Budapesta, Caragiale și Badea Cârțan*, în: vol. IX, pp. 606-615;
408. **MARTIN, Emilia**, *Moartea, înmormântarea și cultul morților la românii din Ungaria*, în: vol. V, pp. 110-122;
409. **MARȚI, Mircea Ovidiu**, *Aspecte privind căsătoriile endogame și exogame realizate în comunitatea evanghelică din Semlac, la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX*, în: vol. XVI, pp. 296-306;
410. **MĂDUȚA, Cristian**, *Vasile Goldiș și ideea de evoluție istorică*, în: vol. III, pp. 155-164;
411. Idem, *Concepția lui Vasile Goldiș privind dreptul și întemeierea statului modern*, în: vol. VI, pp. 240-246;
412. Idem, *Ideea de dreptate și starea românilor la început de secol XX*, în: vol. VII, pp. 258-263;

413. Idem, *Politica imperiilor, ideea de libertate și dreptate socială*, în: vol. IX, pp. 512-514;
414. **MĂRAN, Mircea**, *Românii din Panciova între păstrarea identității și asimilare*, în: vol. V, pp. 421-429;
415. Idem, *Aspecte privind despărțirea bisericească în localitățile din Banatul sârbesc*, în: vol. VIII, pp. 390-397;
416. Idem (coautor), *Biserici tradiționale și comunități neo-protestante în localitățile Banatului sârbesc (sec. XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 369-380;
417. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitin*, în: ibidem, pp. 627-637;
418. **MĂRCUȘ, Dumitru**, *Orizontul filosofiei australiene*, în: vol. XIX, pp. 197-209;
419. **MESZAR, Marius-Răzvan**, *Colonizarea țăranilor în plasa Ineu – consecință a aplicării Reformei agrare din 1921*, în: vol. IV, pp. 340-352;
420. Idem, *Impactul politic al Reformei agrare din 1921 în județul Arad*, în: ibidem, pp. 353-361;
421. Idem, *Doctrine și viziuni agrare românești în perioada legiferării Reformei agrare din 1921*, în: vol. V, pp. 256-260;
422. Idem, *Aspecte privind istoriografia Reformei agrare din 1921 din perioada comunistă (1947-1989)*, în: vol. VI, pp. 323-328;
423. Idem, *Aspecte privind agricultura comitatului Arad la începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VII, pp. 292-297;
424. Idem, *Colonizarea țăranilor maghiari și români în regiunile de câmpie arădene, între 1867-1940 (considerații metodologice pentru cercetarea temei)*, în: vol. X, pp. 98-103;
425. **MICU, Mădălin-Ioan**, *Redactorii-responsabili ai săptămânalului „Biserica și Școala" în perioada interbelică*, în: vol. XVI, pp. 549-561;
426. Idem, *Liviu Boldura (1968-1988) – Protopop de Zărand-Brad*, în: vol. XIX, pp. 481-484;
427. **MIHUȚ, Gheorghe**, *Aspecte ale reformei printre români în comitatul Zarandului în secolele XVI-XVII*, în: vol. IX, pp. 66-72;
428. Idem, *Reforma printre românii din ținutul Beiușului și al văii Crișului Negru în sec. XVI-XVII*, în: vol. X, pp. 61-66;
429. Idem, *Ion Fluieraș și martirajul lui la Gherla*, în: vol. XI, pp. 680-682;
430. **MOKOS, Betka** (coautor), *Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
431. **MORARU, Anton** (coautor), *Restabilirea și dezvoltarea legăturilor de colaborare a intelectualilor din Basarabia și Bucovina în anii 1918-1940*, în: vol. VIII, pp. 155-169;
432. **MORARIU, Iulius-Marius**, *Imaginea Primului Război Mondial reflectată în folclorul din zona Năsăudului*, în: vol. IX, pp. 587-594;

433. Idem, *Reuniunea română de lectură din Năsăud (Casina) și aportul ei în emanciparea culturală a românilor năsăudeni în perioada 1860-1918*, în: vol. XI, pp. 362-369;
434. Idem, *Conflictul dintre Virgil Gheorghiu și Monica Lovinescu, reflectat în scrierile lui Mircea Eliade și Neagu Djuvara*, în: vol. XII, pp. 575-585;
435. Idem, *„ASTRA" și cultivarea sentimentului românesc în timpul Primului Război Mondial*, în: vol. XIII, pp. 109-116;
436. **MORARIU, Radu**, *Rolul presei românești în dezvoltarea și promovarea învățământului în limba română*, în: „90 de ani...", pp. 97-103;
437. Idem, *Contribuții la istoricul ziarului „Românul" (1911-1918)*, în: vol. I, pp. 99-120;
438. Idem, *Presa ecleziastică ortodoxă*, în: vol. IX, pp. 338-349;
439. Idem, *Presa pedagogică*, în: vol. X, pp. 425-436;
440. **MORODAN, Dănuț**, *Curticiul și curticenii în câteva articole de presă, apărute în publicațiile periodice din Ungaria, Transilvania și România, secolele XIX și XX (1805 – 1989) – știri și informații de presa mai puțin știute despre localitate și locuitori*, în: vol. XVI, pp. 268-289;
441. Idem, *Grănicerii din Curtici – scurt istoric*, în: vol. XVII, pp. 173-187;
442. Idem, *Povestea căii de fier din câmpia Aradului*, în: vol. XVIII, pp. 130-138;
443. Idem, *Agricultura curticeană în bazinul legumicol Curtici-Macea-Dorobanți, în secolul al XX-lea*, în: ibidem, pp. 159-167;
444. Idem, *Câteva aspecte privind prezența în comuna Curtici a Regimentului 6 Vânători în primăvara anului 1919*, în: vol. XIX, pp. 76-82;
445. **MOȚ, Vlad Alexandru**, Protosinghelul Justin Șerbănescu (1867-1942), în: vol. XVIII, pp. 201-220;
446. **MOȚICA, Adina Maria**, *Turismul și rolul său în economie*, în: vol. XIII, pp. 382-388;
447. **MUNTEANU, Vilică**, *Bacău – Blaj, 23 noiembrie 1918. Zborul Marii Uniri în Medalistică*, în: vol. XIII, pp. 143-147;
448. **MURARIU, Ion**, *Revista „Lumina satului" – mesager al culturii în Giroc*, în: vol. VI, pp. 488-493;
449. Idem, *Dor și elan în cântece de cătănie*, în: vol. VII, pp. 604-607;
450. **MUREȘAN, Anda-Flavia**, *Emigrarea ardelenilor în Statele Unite ale Americii la începutul secolului XX surprinsă în ziarul „Tribuna Poporului (Tribuna)"*, în: vol. IX, pp. 103-115;
451. **MUREȘAN, Augustin**, *Cu privire la sigiliile prefecturilor române din timpul Revoluției de la 1848-1849 din Transilvania*, în: vol. II, pp. 77-81;
452. Idem, *Rectificări la sigiliile din secolul al XVIII-lea ale satului Rogoz, comitatul Bihor*, în: vol. IV, pp. 86-91;
453. Idem, *Un tipar de sigiliu al unei biserici sătești din comitatul Arad (secolul al XIX-lea)*, în: vol. V, pp. 212-214;

454. Idem, *Biserica „Pogorârea Duhului Sfânt" din satul Secaș, județul Arad – păstrătoare de simbol heraldic*, în: vol. V, pp. 215-219;
455. Idem (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: voi. VI, pp. 100-105;
456. Idem, (coautor), *Etnomuzicologul Ioan T. Florea (1920-2001). O schiță biografică*, în: ibidem, pp. 354-360;
457. Idem, *Noua stemă a județului Arad și semnificația ei*, în: ibidem, pp. 523-526;
458. Idem, *O stemă a Petranilor, ramura din zona Aradului*, în: vol. VII, pp. 60-65;
459. Idem, *Steagul Formației de Pompieri Voluntari din Șiria, județul Arad (1886)*, în: ibidem, pp. 209-215;
460. Idem, *Despre sigiliile comitatului Zarand (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 66-72;
461. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: ibidem, pp. 332-336;
462. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
463. Idem, *Cu privire Ia stindardul Iui Constantin Brâncoveanu (1698)*, în: vol. IX, pp. 79-83;
464. Idem, *Sfântul Proroc Ilie înfățișat pe bula de aur sigilară a lui Mihnea Turcitul*, în: ibidem, pp. 73-78;
465. Idem, *Despre steagul din 1928 al Formației de Pompieri Voluntari din localitatea Vinga, județul Timiș-Toraontal*, în: ibidem, pp. 145-148;
466. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: ibidem, pp. 281-285;
467. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare" ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
468. Idem, *Vexilologie. Bibliografie (1999-2014)*, în: ibidem, pp. 303-315;
469. Idem, *Maria Dogaru, primul președinte al Societății Române de Vexilologie*, în: ibidem, pp. 641-645;
470. Idem, *Tiparul sigilar al Breslei Unite a croitorilor, cizmarilor, cojocarilor, mănușarilor, pieptănarilor, compactorilor, țesătorilor și năsturarilor din Jimbolia (1824)*, în: vol. XI, pp. 123-127;
471. Idem, *„Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la unele mănăstiri și persoane din județul Gorj (1688-1712), Editura Măiastra, Târgu-Jiu, 2015, 162 p."*, în: ibidem, pp. 734-735;
472. Idem (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: ibidem, pp. 145-156;
473. Idem, *Heraldică teritorială arădeană actuală; Steme de orașe (1999-2013)*, în vol. XII, pp. 230-247;

474. Idem, *Legenda numelui satului bihorean Broaște (azi Stânceşti) și sigiliul său cu „armă vorbitoare”*, în vol. XII, pp. 80-87;
475. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în ibidem, pp. 58-63;
476. Idem, *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Mândruloc (1918)*, în: vol. XIII, pp. 148-152;
477. Idem (coautor), *Elemente de urbanism istoric-evoluția relației dintre Mănăstirea Hodoș-Bodrog și satul Bodrog (azi Bodrogu-Vechi), jud. Arad*, în: ibidem, pp. 289-303;
478. Idem (coautor), *Sfințirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: ibidem, pp. 349-353;
479. Idem, *Despre Drapelul Național și reglementarea arborării sale pe teritoriul Municipiului Arad, din 6 februarie 1936*, în: ibidem, pp. 206-212;
480. Idem, *Sigilii cu ambarcațiuni reprezentând târguri și localități rurale din comunele Arad, Caraș, Hunedoara și Timiș (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XIV, pp. 55-73;
481. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: ibidem, pp. 139-143;
482. Idem, *Despre stema Crișanei. Certitudini și supoziții*, în: vol. XV, pp. 63-75;
483. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: ibidem, pp. 205-212;
484. Idem, *Steagul orașului Lipova, județul Arad*, în: ibidem, pp. 213-217;
485. Idem, *Satul Chișcău și crângurile sale. Schiță istorică*, în: vol. XVI, pp. 58-71;
486. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;
487. Idem, *Hramul Bisericii „Întâmpinarea Domnului” din satul Păiușeni (județul Arad), în lumina izvoarelor sigilografice*, în: ibidem, pp. 226-236;
488. Idem, *O scurtă istorie a formării breslelor în Banatul istoric (secolele XIV-XIX)*, în: vol. XVII, pp. 23-51;
489. Idem (coautor), *Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad*, în: ibidem, pp. 215-219;
490. Idem, *Mănăstirea dispărută de la Govoșdia și sigiliul satului omonim din 1838, între legendă și adevăr istoric*, în: ibidem, pp. 237-244;
491. Idem (coautor), *Steagul comunei Socodor, județul Arad*, în: vol. XVIII, pp. 168-172;
492. Idem, *O variantă a stemei din 1834 a orașului Arad, reprezentată pe clădirea fostei Școli civile de băieți*, în: vol. XIX, pp. 65-75;
493. **MUREȘAN, Lucian**, *Mentalități. Forme și dezvoltare*, în: vol. XII, pp. 522-540;

494. **MUREȘAN, Marius**, *Mișcările sociale din Marea Britanie în anii '70 și campania „Rock Against Racism"*, în: vol. IX, pp. 529-541;
495. Idem, *Evoluția relațiilor israeliano-palestiniene în secolul al XX-lea și cea de-a Doua Intifadă*, în: vol. X, pp. 115-127;
496. Idem, *Implementarea modelului sovietic de organizare a învățământului în statele aflate sub dominația Moscovei*, în: vol. XI, pp. 609-627;

N

497. **NADIȘ, Liviu**, *Câteva aspecte privind agricultura județului Arad extrase din „Buletinul agricol" al Camerei de agricultură Arad (1938)*, în: vol. XIX, pp. 378-382;
498. **NICA, Vasile Alexandru**, *Amintiri din Nădlac, anii 1970*, în: vol. XVIII, pp. 282-289;
499. **NISIPEANU, Gabriela**, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) – Partea I*, în, vol. X, pp. 521-535;
500. Idem, *Relațiile Italiei cu Sfântul Scaun în perioada interbelică (1919-1939) - Partea a II-a*, în, vol. XI, pp. 475-492;
501. **NISTOR, Ioana**, *Episcopul-vicar al Aradului Gherasim Hunedoreanul (1975-1985) – „Ierarhul cu chip luminos" în slujba credinței ortodoxe*, în: vol. VI, pp. 466-470;
502. Idem, *Elie Miron Cristea – cuget și simțire românească*, în: vol. VIII, pp. 398-404;
503. Idem, *Măreția unui om, teolog și istoric*, în: vol. X, pp. 655-656;
504. Idem (coautor), *Iosif al II-lea – un despot luminat prezent pe meleaguri arădene*, în: vol. XII, pp. 88-95;
505. Idem, *Gheorghe Ciuhandu (1875-1947) – un devotat prieten al bisericii și cărții*, în: vol. XIV, pp. 426-436;
506. Idem, *Două scrisori olografe din armată datând din anul 1989*, în: vol. XV, pp. 197-204;
507. Idem, *Gabriela-Adina Marco, „Nădlac. Elite ecleziastice. Preoți și învățători confesionali ortodocși", Arad, edit. Tiparnița, 2019, 220 pagini*, în: ibidem, pp. 503-504;
508. Idem, *Un inedit manuscris muzical din colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol": Virgil Lugojan, „Imn comemorativ închinat memoriei marelui luptător român Vasile Goldiș"*, în: vol. XVI, pp. 350-355;
509. Idem, *Dragoș, Aurel, Arealul Ineu. Repere istorice, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021, 295 p.*, în: ibidem, pp. 621-623;
510. Idem, *Analele Aradului nr. 6 / 2020. Prezentarea site-ului „Analele Aradului"*, în: ibidem, pp. 630-632;
511. Idem, *Din comorile și valorile Bibliotecii arădene: traducerea unui extras de istorie generală despre nobilul român Andrei Mocsonyi (Mocioni)*, în: vol. XVII, pp. 312-320;

512. Idem, *Prof. Alexandru Dumnici, MD, PhD, History of the Arad Jewish Medicine, Arad, „Vasile Goldiș" University Press, 2021, 111 p.*, în: ibidem, pp. 499-500;
513. Idem, *Memoria trecutului: ceremonia de dezvelire a bustului profesorul preparandial Teodor Ceontea (1912)*, în: vol. XVIII, pp. 267-270;
514. Idem, *Valeriu Lupuț, Monografia satului Lupești, județul Arad, Arad, Editura Concordia, 2022*, în: ibidem, pp. 390-391;
515. Idem, *„Biserica și Școala" – „In hoc signo vinces!": 148 de ani de credință și educație*, în: vol. XIX, pp. 311-317;
516. Idem, *Învățământ teologic și identitate românească în Aradul istoric: un volum monumental cu valoare de simbol. Botiș, Teodor, „Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad", Timișoara, Editura David Press Print, 2024, p. 774.*, în: ibidem, pp. 495-497;
517. **NIȚU, Ionela** (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească" (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
518. Idem, *Societatea petrolieră „Internaționala Română" (Interum – Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;

O

519. **OARCEA, Felicia Aneta**, *Etnie și confesionalitate în școlile arădene (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*, în: „90 de ani...", pp. 110-122;
520. Idem, *Implicarea dascălilor din orașul și comitatul Arad în combaterea unor vicii ale societății (1867-1918)*, în: vol. I, pp. 42-54;
521. Idem, *Aspecte din implicarea dascălilor în activitățile economico-financiare ale comitatului Arad (1867-1918)*, în: vol. II, pp. 103-111;
522. Idem, *Povestea unui edificiu ecleziastic. Biserica Romano-catolică din Moneasa (județul Arad)*, în: vol. VIII, pp. 424-431;
523. Idem, *Dascălul Romul Drincu (1909-1958). Repere biografice*, în: vol. IX, pp. 672-678;
524. Idem, *Preotul Lazăr Iaja (21 aprilie 1899 – 3 iunie 1973). Repere biografice*, în: vol. X, pp. 624-632;
525. Idem, *Învățătorul Ioan Dobre (1907-1996). Repere biografice*, în: vol. XI, pp. 683-690;
526. Idem, *Laurențiu Oanea (1888-1970). Noi considerații biografice*, în: vol. XIII, pp. 545-554;
527. Idem, *Implicarea dascălilor arădeni în menținerea stării de sănătate a populației. 1867-1918*, în: vol. XV, pp. 76-86;
528. Idem, *Pe urmele generației Marii Uniri. Vasile Avramescu (1873-1949). Repere biografice*, în: vol. XVI, pp. 532-540;
529. **OLTEAN, Dan**, *Analiza semnificațiilor arhitecturale, matematice, astronomice și religioase ale Sanctuarului Panteon de la Sarmizegetusa Regia*, în: vol. VIII, pp. 11-37;

530. **ONEA, Veronica**, *Analiza comparată a conceptelor de securitate a Federației Ruse*, în: vol. IX, pp. 564-579;
531.
532. **OPRUȚ, Petru**, *Obiceiuri legate de principalele evenimente din viața omului în satul Voislava, județul Caraș-Severin*, în: vol. V, pp. 494-520;
533. Idem, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1918-1948. Înființarea Patriarhiei*, în: vol. VII, pp. 346-349;
534. Idem, *Monumentul turismului de la Rusca Montană, județul Caraș-Severin*, în: vol. IX, pp. 662-671;
535. Idem, *Nicolae Table și convocarea la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, în: vol. XIII, pp. 555-561;
536. **OPREA, Maria**, *Educația, ca reflectare a dinamicii schimbărilor sociale*, în: vol. XIX, pp. 215-228;
537. **OSTROVEANU, Tatiana**, *Făget – Cadrul geografic și istoricul zonei*, în: vol. X, pp. 23-32;
538. Idem, *Plasa Făget – populația*, în: vol. XI, pp. 370-376;
539. Idem, (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (Anul 1772)*, în: vol. XIII, pp. 56-75;
540. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului Imperial (anul 1730)*, în: vol. XIV, pp. 43-54;
541. Idem (coautor), *Din cronologia Banatului imperial (anul 1746)*, în: vol. XVII, pp. 52-67;
542. Idem (coautor), *Ioan Hațegan – 75. Contribuția istoricului bănățean adusă la îmbogățirea istoriografiei medievale – Partea întâi –*, în: vol. XIX, pp. 485-494;
543. **OZARCHEVICI, Mihaela**, *Internetul și comunicarea politică în timpul campaniilor electorale. Studiu de caz: Alegerile prezidențiale 2009*, în: „90 de ani...", pp. 288-305;
544. Idem, *Comunicarea în administrația publică. Purtătorul de cuvânt*, în: vol. I, pp. 340-357;
545. Idem, *Partidele politice și comunicarea cu cetățenii prin intermediul site-urilor*, în: vol. II, pp. 353-383;
546. Idem, *Istoricul legislativului arădean în perioada 1900 – prezent 2011*, în: vol. III, pp. 359-394;
547. Idem, *Comunicarea politică și electorală în era Internetului*, vol. IV, pp. 459-489;
548. Idem, *Consiliul Județean Arad – trecut, prezent și perspective, în contextul european al regionalizării*, în: vol. V, pp. 362-388;
549. Idem, *Transparența decizională și accesul liber la informațiile de interes public în administrația publică*, în: vol. XII, pp. 541-550;

P

550. **PACHIȚA, Mirela**, *Aspecte privind evoluția bolilor infecțioase și epidemiilor din județul Arad în perioada interbelică*, în: vol. IX, pp. 542-555;
551. Idem, *Medicul Șef al Municipiului Arad – Dr. Vasile Cucu (1883-1968)*, în: vol. X, pp. 618-623;
552. Idem, *Fenomenul Falsificărilor în Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 353-361;
553. Idem, *Aspecte privind instituția Pompierilor voluntari din județul Arad după Primul Război Mondial*, în: vol. XII, pp. 177-187;
554. Idem, *Organizarea și activitatea instituțiilor de ocrotire și asistență socială din județul Arad în anii 1941-1942*, în: vol. XIII, pp. 213-220;
555. **PANDURU, Pavel**, *Voluntari almăjeni în Campania militară din 1919 contra comunismului unguresc*, în: vol. VIII, pp. 212-216;
556. **PANICI, Bojidar**, *Din viața și opera pictorului Nikola Aleksić*, în: vol. XIX, pp. 402-410;
557. **PANTEA, Maria Alexandra**, *Contribuția lui Samuil Vulcan la apariția învățământului pedagogic românesc*, în: vol. III, pp. 27-42;
558. Idem, *Rolul preotului și dascălului în satele românești din Câmpia Aradului în sec. al XIX-lea*, în: vol. IV, pp. 281-292;
559. Idem, *Centenarul Preparandiei arădene – expresia solidarității naționale*, în: vol. V, pp. 220-232;
560. Idem, *Contribuția intelectualilor arădeni la dezvoltarea învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în: vol. VI, pp. 228-239;
561. Idem, *Aradul între Marea Unire și extinderea suveranității statului român asupra lui*, în: vol. VII, pp. 337-345;
562. Idem, *Teodor Popoviciu – om al Bisericii și Școlii*, în: vol. VIII, pp. 405-409;
563. Idem (coautor), *Activitatea didactică și culturală a învățătorilor din familia Roman din Șeitin*, în: vol. IX, pp. 627-636;
564. Idem, *Vasile Goldiș susținător al învățământului pedagogic arădean*, în: vol. X, pp. 478-486;
565. Idem, *Contribuția învățătorului pecican Ioan Ardelean la formarea elitei românești și dezvoltarea conștiinței naționale*, în: vol. XI, pp. 700-705;
566. Idem, *Activitatea culturală a preoților și învățătorilor în satele din Câmpia Aradului în secolul al XIX-lea*, în: vol. XII, pp. 278-286;
567. Idem, *Romanians defending Vienna*, ibidem, pp. 601-602;
568. Idem, *Episcopia arădeană în toamna anului 1918*, în: vol. XIII, pp. 342-348;
569. Idem, *Activitatea lui Ioan Suciu în cadrul despărțământului Astrei Arădene*, în: vol. XIV, pp. 497-502;

570. Idem, *Vasile Goldiș – om al școlii și bisericii*, în: vol. XV, pp. 407-413;
571. Idem, *Activitatea lui Vasile Goldiș în 1919. Poziția sa în cazul trasării granițelor și a recunoașterii Marii Uniri*, în: vol. XVI, pp. 142-147;
572. Idem, *Elena Gherghinescu-Ziegler, Incursiuni teatral-culturale din părțile Aradului. Reflecții și amintiri. Teatrul de marionete din Arad, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2021*, în: ibidem, pp. 624-625;
573. Idem, *Preoții ortodocși din Șeitin, slujitori ai școlii și bisericii în secolul al XIX-lea*, în: vol. XVII, pp. 251-257;
574. **PANȚURU, Cosmin**, *Asociații și fundații culturale și religioase organizate în Parohia „Sfântului Ilie" din Fabricul Timișoarei*, în: vol. IX; pp. 350-360;
575. Idem, *Bisericile istorice ortodoxe din cartierul Fabric al Timișoarei*, în: vol. X, pp. 351-359;
576. Idem, *Hotărâri ale autorităților de stat și bisericești privind implicarea clerului ortodox în armată și politică*, în: vol. XVIII, pp. 173-186;
577. **PASSA, Georgeta** (coautor), *Amintiri… amintiri … Evreii din Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 331-341;
578. **PAȘCA, Rozalia Mariana**, *Tradiția comoară strămoșească. Accesorii, podoabe și particularități specific portului popular tradițional din Comlăuș*, în: vol. XVI, pp. 316-322;
579. **PĂDUREAN D., Eugen**, *Am fost și eu la Întâi Decembrie 1918 la Alba Iulia*, în: vol. XIV, pp. 144-149;
580. Idem, *Defileul de la Lipova – punct de interes strategic în decursul mileniilor*, în: ibidem, pp. 326-328;
581. **PĂIUȘAN, Teodor Gheorghe**, *Forme organizate și spontane ale rezistenței anticomuniste și la colectivizare din Valea Crișului Alb*, în: vol. III, pp. 233-280;
582. **PĂTRĂUȚĂ, Teodor**, *Școala primară arădeană în contextul statului român întregit*, în: „90 de ani...", pp. 203-215;
583. Idem, *Rolul constructiv al învățătorilor arădeni în consolidarea vieții economice a asociației acestora*, în: vol. II, pp. 179-187;
584. Idem, *Ineul în perioada dualismului austro-ungar*, în: vol. VIII, pp. 410-417;
585. Idem, *Înființarea zonei grănicerești la Ineu*, în: vol. X, pp. 67-73;
586. Idem, *O filă ruptă din istoria localității Bocsig*, în: vol. XI, pp. 211-220;
587. Idem, *Mișcările țărănești din Transilvania și loturi din Țara Zarandului*, în: vol. XII, pp. 75-79;
588. Idem, *Școala din Bocsig, școală a vetrei părinților*, în: vol. XIII, pp. 354-361;
589. Idem, *Portul popular din satul Bocsig*, în: vol. XIV, pp. 329-332;
590. **PĂVĂLEAN, Andrei**, *Aspecte ale vieții politice în Franța din perioada celei de a III-a republici (perspectivă imagologică)*, în: vol. IX, pp. 515-528;

591. **PÂRVULESCU, Mihai**, *Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1812-1918*, în: vol. XII, pp. 586-587;
592. **PETRAȘ, Irina-Maria**, *Activitatea deputaților și senatorilor arădeni în Parlamentul de la București (1919-1928)*, în: vol. VII, pp. 460-504;
593. **PETROVICI, Ema** (coautor), *Democrația turcă. Pe înțelesul tuturor*, în: vol. XIII, pp. 264-269;
594. **PINITILIE, Ovidiu** (coautor), *Istoricul societății petroliere „Foraky Românească" (1922-1942)*, în: vol. VIII, pp. 247-261;
595. Idem (coautor), *Societatea petrolieră „Internaționala Română" (Interum-Amsterdam)*, în: ibidem, pp. 236-246;
596. **PÎRV, Alexandru**, *Istoricul pădurilor Beliului*, în vol. XV, pp. 218-230;
597. **PLEȘ, Bogdan**, *Cnezi și Obercnezi comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea. Cazul Gavrilă Gurean*, în: vol. XIV, pp. 333-350;
598. Idem, *Banatul și bănățenii între tradiție și modernitate*, în: vol. XVIII, pp. 70-74;
599. **POPA, Ionuț-Alexandru**, *Artizan al Marii Uniri ucis în temnițele comuniste. Cazul Alexandru Lapedatu*, în vol. XVI, pp. 591-603;
600.
601. **POPEANGĂ, Vasile**, *Aspecte ale politicii școlare în spațiul de acțiune al Inspectoratului Școlar Regional Timișoara*, în: „90 de ani...", pp. 148-166;
602. Idem, *Activizarea relațiilor Aradului cu Basarabia în anii premergători Unirii și consolidării ei*, în: vol. III, pp. 117-134;
603. Idem, *Permanențe pedagogice în procesul formării educatorilor arădeni*, în: ibidem, pp. 199-219;
604. **POPOVICI, Călina** (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
605. **POPOVICI, Ioan** (coautor), *O rectificare la tiparul sigilar din 20 noiembrie 1849 al comunei Agriș, comitatul Arad*, în: vol. VI, pp. 100-105;
606. Idem (coautor), *Drapelul Gărzii Naționale din Cuvin*, în: vol. VII, pp. 332-336;
607. Idem (coautor), *Sigiliul comunității Nădlac din 1752 – izvor pentru elaborarea stemei orașului*, în: vol. VIII, pp. 79-84;
608. Idem (coautor), *O medalie dedicată lui Uroș Pătean (1875-1924)*, în: vol. IX, pp. 281-285;
609. Idem (coautor), *Sigiliile cu „armă vorbitoare" ale localității rurale Sânpetru German, comitatul Timiș*, în: vol. X, pp. 74-79;
610. Idem (coautor), *Sigilii sătești și comunale cu moara de apă din Banat și Crișana (secolele XVIII-XIX)*, în: vol. XI, pp. 145-156;
611. Idem (coautor), *Despre un drapel din vremea lui Mihai Viteazul*, în vol. XII, pp. 56-63;

612. Idem (coautor), *Sfințirea, la 24 noiembrie 1918, a drapelului Gărzii Naționale Române din comuna Chisindia (jud. Arad)*, în: vol. XIII, pp. 349-353;
613. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din comuna Felnac*, în: vol. XIV, pp. 139-143;
614. Idem, *Laurențiu-Ștefan Szemkovics, Augustin Mureșan – Bibliografia sigilografiei românești – Bibliographie de la sigilographie roumaine, Editura Gutenberg Univers, Arad, 2019, 157 p.*; ibidem, pp. 503-504;
615. Idem (coautor), *Societatea Română de Vexilologie. Activități prioritare propuse la înființare*, în: vol. XV, pp. 205-212;
616. Idem (coautor), *Steagul comunei Peregu Mare, județul Arad*, în: vol. XVII, pp. 215-219;
617. Idem (coautor), *Steagul comunei Socodor, județul Arad*, în: vol. XVIII, pp. 168-172;
618. **PORUMB-GHIURCO, Ciprian**, *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu. Consecințele și implicațiile sociale ale decretului anti-avort 770/1968*, în: vol. X, pp. 562-571;
619. Idem, *Politica de austeritate dusă de Nicolae Ceaușescu în anii '80*, în: vol. XI, pp. 628-636;
620. **PORUMBĂCEAN, Claudiu**, *Dr. Ilie Carol Barbul și Adrian Demian. Două personalități sătmărene care și-au legat destinul de Arad*, în: vol. XVIII, pp. 300-325;
621. **PUIE, Iulia-Maria**, *Atitudini și comportamente cu privire la eutanasie. Perspectiva psihologică și perspectiva socială*, în. vol. VIII, pp. 600-616;
622. Idem, *Homosexualitatea în secolul al XIX-lea*, în: vol. IX, pp. 485-491;

R

623. **RACHIERU, Adrian Dinu**, *Recenzii*, în: vol. XII, pp. 598-600;
624. **RANCOV, Ioan**, *Comunitatea bulgară din Vinga – Județul Arad*, în: vol. VIII, pp. 557-566;
625. Idem, *Vinga – contribuții monografice*, în: vol. IX. pp. 450-484;
626. Idem, *Activitatea misionar-spirituală a fraților franciscani la Vinga – epilog dramatic sub imperiul blestemelor*, în: vol. X, pp. 345-350;
627. Idem, *Mănăștur. Vatră de istorie și spiritualitate pe meleaguri arădene*, în: vol. XVI, pp. 72-85;
628. **RANCOV, Petru**, *Oameni de seamă ai fostului oraș Theresiopolis: Bulgarii din Vinga*, în: vol. XVI, pp. 431-446;
629. **RANCU-BODROG, Gheorghe**, *Eftimie Murgu și Orașul Lugoj la 1848*, în: vol. XIII, pp. 484-487;
630. **RĂȚOI, Tudor**, *Intelectualii din zona Aradului în arhiva revistei „Izvorașul" din Bistrița-Mehedinți*, în: vol. VIII, pp. 224-235;

631. **ROMAN, Dan**, *Ioan Slavici în anii tinereții (1872-1873). Între avocatură, dragoste și literatură*, în: vol. I, pp. 55-68:
632. Idem, *Trei portrete de mari binefăcătoare de pe meleagurile arădene: Margareta Bibics, Elena Ghiba Birta și Antonia Szogyeny-Bohus*, în: vol. IV, pp. 71-85;
633. Idem, *„Un ficior sărac" și cele două idealuri personale ale acestuia. Încercările lui Moise Nicoară de a deveni diplomat sau ofițer*, în: vol. XVI, pp. 447-466;
634. **ROMAN, Viorel**, *Andra Aurelian – eroul de pe frontul invizibil*, în: vol. IX, pp. 684-688;
635. **RUS, Raul Ionuț**, *Aspecte privind procesul de colectivizare a agriculturii în Județul Timiș*, în: vol. VIII, pp. 326-335;
636. Idem, *Politehnica din Timișoara – începuturi*, în: vol. IX, pp. 406-415;
637. Idem, *Câteva rânduri despre Tiberiu Moț (1929-1993)*, în: vol. X, pp. 633-640;
638. Idem, *Mișcările studențești din Timișoara în perioada interbelică*, în: vol. XI, pp. 555-571;
639. **RUȘET, Răducu**, *Activitatea politico-culturală a lui Septimiu Albini și considerații pe marginea legii electorale din anul 1874*, în: vol. VII, pp. 83-93;
640. Idem, *Perspectivă istorică asupra memorialisticii lui Septimiu Albini*, în: vol. VIII, pp. 85-97;
641. Idem, *Aspecte cultural-biografice din activitatea redactorilor de la „Telegraful Român" din Sibiu (secolele XIX-XX)*, în: vol. IX, pp. 616-626;
642. Idem, *Amintiri de pe front despre Bătălia de la Păuliș (11/14-20 septembrie 1944*, în: vol. X, pp. 273-288;
643. **RUȘEȚ, Septimiu Eugen**, *Dr. Răducu Ruțeț, Redactor și Redacții Românești din Transilvania și Ungaria în secolul al XIX-lea*, în: vol. XIII, pp. 575-580;

S

644. **SALA, Gabriel**, *Felnacul în perioada comunistă*, în: vol. XII, pp. 514-521;
645. Idem, *Grupările ultra de fete din galeriile de fotbal românești*, în: vol. XV, pp. 357-366;
646. **SANDU, Elena**, *Destinul românilor din Ungaria. Abordări, dileme*, în: vol. X, pp. 128-136;
647. Idem, *Iuliu-Marius Morariu, „Restitutio Grigore Pletosu", Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2014, 186 p.*, în: vol. XI, pp. 362-369;
648. **SANFIRA, Costel**, *Marilina Bocu: promotoarea conștiinței naționale prin cultură și tradiție*, în: vol. XIX, pp. 464-480;
649. **SAVA, Doru**, *Din istoria Aradului Nou*, în: vol. V, pp. 289-293;

650. **SAVA, Victor**, *O privire generală asupra neoliticului din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XI, pp. 9-51;
651. Idem, *Reprezentări antropomorfe neolitice din Bazinul Mureșului Inferior*, în: vol. XIII, pp. 13-31;
652. **SCURTU, Costin** (coautor), *Despre lumea Aradului și bombardamentele din anul 1944*, în: vol. XIX, pp. 103-120;
653. **SCURTU, Ana-Maria** (coautor), *Despre lumea Aradului și bombardamentele din anul 1944*, în: vol. XIX, pp. 103-120;
654. **SFÂRĂILĂ, Vlad**, *Semantica lozincilor Revoluției din 1989 de la Arad*, în: vol. XIX, pp. 131-135;
655. **SIRBAN, Cosmina**, *Profesorul Traian Mager, reformistul vizionar*, în: vol. XIII, pp. 488-493;
656. **SINACI, Doru**, *Dispute confesionale între ortodocși și greco-catolici în perioada neoactivismului (1895-1914)*, în: „90 de ani...", pp. 104-109;
657. Idem, *Eșecul tratativelor româno-maghiare din 1913-1914 și rolul discursului politic în radicalizarea mișcării antidualiste a românilor transilvăneni (1910-1914)*, în: ibidem, pp. 123-147;
658. Idem, *Impunerea Aradului în fruntea luptei politice a românilor transilvăneni și radicalizarea discursului politic inter-românesc*, în: vol. I, pp. 69-98:
659. Idem, *Victime colaterale în lupta pentru unitate națională*, în: vol. II, pp. 163-169;
660. Idem, *Tribunistul Ilarie Chendi*, în: vol. III, pp. 102-116;
661. Idem, *Șimandul în perioada medievală (secolele XII-XIV)*, în: vol. IV, pp. 29-39;
662. Idem, *Intelectualii români din Transilvania în slujba presei naționale*, în: vol. V, pp. 183-205;
663. Idem, *Cea de-a doua „Tribună": „Tribuna Poporului"de la Arad. începuturile (1897)*, în: vol. VI, pp. 247-272;
664. Idem, *De la elite, la popor. Preocupările tribuniștilor arădeni pentru modernizarea și democratizarea Partidului Național Român*, în: vol. VII, pp. 115-181;
665. Idem, *Campania pentru alegerea lui Vasile Mangra în demnitatea de episcop al Eparhiei Aradului, Orăzii-Mari, Ienopolei, Hălmagiului și părților anexe din Banatul Timișan*, în: vol. VIII, pp. 452-466;
666. Idem, *Comuna Secusigiu în perioada medievală. Repere monografice*, în: vol. IX, pp. 422-449.
667. Idem, *Istoricul Augustin Mureșan la 65 de ani*, în: ibidem, pp. 689-699.
668. Idem, *Zborurile lui Aurel Vlaicu oglindite în paginile ziarului „Românul"*, în: vol. X, pp. 137-153;
669. Idem, *Tribunismul arădean la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. XI, pp. 221-229;

670. Idem, *Românii transilvăneni la începutul anului 1910*, în: vol. XII, pp. 117-129;
671. Idem, *Vormärz-ul românilor ortodocși din Banat-Crișana. Începuturile (1790-1815)*, în: vol. XIII, pp. 76-83;
672. Idem, *Caracteristicile grupării tribuniste de la Arad: 1890-1900*; în: vol. XIV, pp. 94-124;
673. Idem, *Reflecții bănățene*, în: vol. XVI, pp. 15-23;
674. Idem, *Tribunismul arădean în contextul presei europene*, în: vol. XVIII, pp. 235-240;
675. Idem, *Constantin Diaconovici Loga: de la Școala românească din Pesta, la Preparandia din Arad*, în: vol. XIX, pp. 396-40;
676. **SINACI, Maria**, *Alexandru Mocioni – scrieri filosofice*, în: vol. X, pp. 605-609;
677. **SINESCU, Gheorghe**, *Evreii din localitatea arădeană Sântana*, în: vol. XVI, pp. 323-330;
678. Idem, *Colonizarea românească a Sântanei*, în: vol. XVII, pp. 106-114;
679. Idem, *Familia Iacob și Margareta Bibics*, în: ibidem, pp. 450-464;
680. **SOICA, Sergiu**, *Familia Nako și Banatul*, în: vol. XI, pp. 157-168;
681. **SORESCU-MARINCOVIC, Annemarie**, *Iugonostalgia într-un context atipic: românii din Banat*, în: vol. V, pp. 430-437;
682. **SPÂNU, Alin**, *Activitatea informativă a legiunii de Jandarmi Arad în perioada 1940-1944*, vol. IV, pp. 410-420;
683. Idem, *Situația din Banat în analiza Serviciului Special de Siguranță Arad (1919)*, în: vol. VI, pp. 281-286;
684. Idem, *Memoriul bănățenilor către generalul Henri Mathias Berthelot (1918)*, în: vol. VII, pp. 209-306;
685. Idem, *Un memoriu emoționant: Marilina Bocu către Petru Groza (1954)*, în: vol. VIII, pp. 336-343;
686. Idem, *Atacul anglo-american asupra Aradului (3 iulie 1944)*, în: vol. IX, pp. 230-240;
687. Idem, *Ziarul „Credința" din Arad în luptă cu cenzura (1943)*, în: vol. X, pp. 516-520;
688. Idem, *Un jurnalist austro-ungar la București: Romulus August Popescu (1914-1916)*, în: vol. XI, pp. 230-235;
689. Idem, *Arădenii în Armata Roșie ungară (1919)*, în: vol. XII, pp. 162-176;
690. Idem, *Doi piloți în compania 1917: Dumitru Crăsnaru și Petre Macovei*, în: vol. XIII, pp. 136-142;
691. Idem, *Pregătirea reintrării României în război. Aspectul informativ (1918)*, în: vol. XIV, pp. 125-138;
692. **SRANKO, Iuliana**, *Scris și oralitate la nivelul lumii țărănești arădene (sec. XVIII – începutul sec. XIX)*, în „90 de ani...", pp. 16-25;

693. **STAN, I. Constantin**, *Pactul de neagresiune electorală Iuliu Maniu – Corneliu Zelea Codreanu – Gheorghe Brătianu (25 noiembrie 1937) și consecințele lui*, în: „90 de ani...", pp. 265-287;
694. Idem, *Trecerea Tisei de către Armata Română (30 iulie 1919) în conștiința contemporanilor*, în: vol. III, pp. 179-189;
695. **STAN, Constantin-Tufan**, *File din istoricul teatrului lugojean*, în: vol. XIX, pp. 318-330;
696. **STANCU, Vasile** (coautor), *Aspecte privind proiectul interbelic de românizare a secuizaților din fostele scaune secuiești*, în: vol. IX, pp. 149-189;
697. **STANCIU, Iulia-Dorina**, *Dileme, lize și limite ale unei sărbători în tranziție: „Târgul de Fete" de pe Muntele Găina din 1900 până în prezent*; în: vol. X, pp. 572-586;
698. **STOICA, Mario** (coautor), *286 de ani de învățământ în limba germană în Aradul Nou*, în: vol. IV, pp. 92-121;
699. Idem (coautor), *Personalități ale învățământului german*, în vol. VI, pp. 494-522;
700. Idem (coautor), *Aradul Nou – repere istorice*, în: vol. VII, pp. 548-556;
701. Idem, *Iuliu Maniu – „Sfinxul de la Bădăcian"*, în: vol. VIII, pp. 130-134;
702. **STURZA, Iuliu-Cezar** (coautor), *Relația dintre istorie și artă. Monumentul „Crucea martirilor Unirii 1918-1919" din Arad*, în: vol. I, pp. 295-304;
703. **SZEGŐ, Margareta Vidorka**, *O poveste de dragoste de pe băncile școlii*, în: vol. XVI, pp. 467-470;
704. Idem, *Comunitatea Chorinerilor*, în: vol. XVII, pp. 437-449;
705. **SZEMKOVICS, Laurențiu-Ștefan**, *Matrice sigilare aparținând Prefecturii Județului Gorj (1862-1926)*, în: vol. VI, pp. 118-134;
706. Idem, *Blazoane individualizând familii nobile române din comitatul Arad (1634-1825)*, în: vol. VII, pp. 42-59;
707. Idem, *Cinci sigilii care au aparținut lui Constantin Brâncoveanu și soției sale, Maria*, în: vol. VIII, pp. 65-78;
708. Idem, *Matrice sigilare aparținând unor instituții de învățământ din Cluj (1919-1959)*, în: ibidem, pp. 197-211;
709. Idem, *Matrice sigilare ale Direcției Generale a Arhivelor Statului (1862-1947)*, în: vol. IX, pp. 84-102;
710. Idem, *Cercetarea unui incident în care a fost implicată o patrulă de grăniceri a Companiei a 6-a de Grăniceri Pecica (1944)*, în: vol. X, pp. 289-302;
711. Idem, *Documente referitoare la unele persoane concentrate în regimentul 93 Infanterie Arad (1942)*, în: ibidem, pp. 234-235;

712. Idem, *Documente despre starea de spirit a populației din raza Posturilor de Jandarmi Păuliș și Săvârșin, județul Arad (1940)*, în: vol. XI, pp. 517-525;
713. Idem, *Documente emise de Postul Jandarmi Semlac, județul Arad (1942)*, în: vol. XII, pp. 219-229;
714. Idem. *Trei matrice sigilare care au aparținut resortului de culte și instrucțiune publică (1918-1919)*, în: vol. XIII, pp. 166-175;
715. Idem, *Sigilii de localități din comitatul Arad (1797-1865)*, în: ibidem, pp. 100-108;
716. Idem, *Decorație primitivă în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu*, în: vol. XIV, pp. 471-475;
717. Idem, *Decorație primită de preotul Vasile Pocitan (1919)*, în: vol. XV, pp. 106-108;
718. Idem (coautor), *Drapelul reconstituit al Gărzii Naționale Române din Orăștie (1918)*, în: ibidem, pp. 131-141;
719. Idem, *Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)*, în: vol. XVII, pp. 147-172;
720. Idem, *Corespondența dintre Chestura Poliției Municipiului Arad cu Ministerul Regal al Afacerilor Străine, privitoare la dovedirea naționalității unui funcționar de la Uzinele „Astra" din Arad care a fost decorat cu Ordinul „Leul Alb" cehoslovac (1927-1937)*, în: vol. XIX, pp. 83-102;

Ș

721. **ȘANDICI, Ljubomir**, *Când vântul adie ultimile frunze ale bătrânului „Băgran" (Partea I – Despre sârbii din Arad-Gai – începutul sec. XVIII – 1870*, în: vol. XI, pp. 97-122:
722. **ȘIMĂNDAN, Emil**, *Revoluția din Decembrie 1989 de la Arad*, în: vol. II, pp. 299-352;
723. Idem (coautor), *Colaborarea lui Ioan Slavici la „Tribuna poporului" și „Tribuna"*, în: vol. IV, pp. 240-254;
724. Idem, *Generalii Nuță și Mihalea – criminali ai poporului român*, în: vol. V, pp. 348-352;
725. Idem, *Mitul lui Ioan Alexandru – ultimul mare poet al Transilvaniei*, în: vol. VII, pp. 557-560;
726. Idem, *198 de personalități arădene în 3 volume de interviuri de Andrei Ando, Bujor Buda și Petre Don*, în: vol. XII, pp. 589-597;
727. **ȘINCA, Florin**, *Din activitatea informativă a Poliției Române înainte de Primul Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 273-280;
728. **ȘULEAP, Ioana Patricia**, *Vagabondajul în Clujul interbelic. Studii de caz: Costin Maria, Turea Florin, Suciu Teodor*, în: vol. VIII, pp. 581-588;
729. Idem, *Transformări ale sistemului juridic românesc cu privire la vagabondaj (1865-1937)*, în: vol. IX, pp. 503-511;

T

730. **TĂMAȘ, Oana Mihaela** (coautor), *Începuturile turismului montan în Transilvania. Activitatea de pionierat a Asociației Carpatine Transilvănene „S.K.V.”*, în: vol. III, pp. 43-60;
731. Idem (coautor), *Propaganda națională românească prin utilizarea poștală a timbrelor dedicate retrocedării Ardealului de Nord*, în: vol. III, pp. 220-232;
732. Idem, *Consumul și producția de băuturile distilate în România la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în: vol. VI, pp. 196-227;
733. Idem, *Băuturile alcoolice între interesele politice și cele economice*, în: vol. VII, pp. 94-114;
734. Idem, *Alcoolism și mișcarea de temperanță în Europa în secolul al XIX-lea*, în: vol. VIII, pp. 432-451;
735. Idem, *Cârciuma „între lege și tocmeală” în România epocii moderne*, în: vol. X, pp. 445-459;
736. **TIVADAR, Nicu-Vlăduț**, *Aspecte privind evoluția demografică în Gherța Mică (1858-1907)*, în: vol. X, pp. 372-385;
737. **TODERICI, Ovidiu Florin**, *Identitate și alteritate din perspectiva egalității în șanse*, în: vol. X, pp. 597-601;
738. **TOMONI, Dumitru**, *Traian Vuia, speranțe și deziluzii în România Mare*, în: vol. VI, pp. 182-188;
739. Idem, *Participarea bănățenilor la expozițiile Asociațiunii Transilvane pentru Literatura și Cultura Poporului Român (ASTRA) din 1862-1881*, în: vol. X, pp. 386-393;
740. Idem, *Despărțământul Lipova al „Astrei” în perioada (1901-1918)*, în: vol. XI, pp. 466-474;
741. Idem, *Mișcarea monografică în Nord-Estul Banatului*, în: vol. XII, pp. 130-136;
742. Idem, *Ziarul „Românul” despre revolte, teroarea și represiunea din noiembrie 1918, din zona Făgetului*, în: vol. XIII, pp. 153-159;
743. Idem, *Instaurarea administrației românești în nord-estul Banatului (1919)*, în; vol. XIV, pp. 150-163;
744. Idem, *Făgetul în epoca modernă. Comunitate, biserică ortodoxă și școală confesională*, în: vol. XV, pp. 231-251;
745. Idem, *Tomești – comunitate, biserică și școală confesională. Repere monografice*, în: vol. XVI, pp. 44-57;
746. Idem, *Surducu Mic– comunitate, biserică și școală confesională. Repere istorice*, în: vol. XVII, pp. 68-80;
747. **TOTOREAN, Miorița**, *Sălașele de la Nădlac*, în: vol. XVI, pp. 393-401;
748. Idem, *Dosar cu amintiri. Balurile de odinioară de la Nădlac*, în: vol. XIX, pp. 341-344;

749. **TRAIA, Ioan**, *Ioachim Miloia, cercetător și protector al monumentelor istorice din Banat*, în: vol. IV, pp. 394-409;
750. Idem, *Satul Petroman – etnografie locală*, în: vol. V, pp. 391-420;
751. Idem, *Viața și activitatea eruditului cărturar bănățean Ioachim Miloia*, în: vol. VI, pp. 287-305;
752. Idem, *Chestionarul istorico-arheologic al Muzeului Bănățean*, în: vol. VII, pp. 505-512;
753. Idem, *Însemnări din Primul Război Mondial*, în: vol. VIII, pp. 150-154;
754. Idem, *Dimitrie Șiclovan voluntar în Italia*, în: vol. IX, pp. 116-125;
755. Idem, *Colecția veche de artă ortodoxă a Muzeului Banatului 1928-1940*, în: vol. X, pp. 536-543;
756. Idem, *Istoricul satului Giarmata*, în: vol. XI, pp. 169-210;
757. Idem, *Constantin Nedelcu (1882-1967) un valoros om de cultură bănățean*, în: vol. XIII, pp. 514-544;
758. Idem, *Dimitrie Țichindeal, nemeritorul fiu al Națiunii Române*, în: vol. XIV, pp. 399-414;
759. Idem, *Ioachim Miloia și legătura sa cu Mănăstirea Săraca*, în: vol. XVIII, pp. 187-200;
760. **TRIF-BOIA, Elena Andreia**, *Africanii în cultura românească ardeleană (sec. al XIX-lea până la Primul Război Mondial)*, în: vol. V, pp. 169-182;
761. **TRUȚĂ, Horia**, *Învățământul primar arădean în primii ani de administrație românească (1919-1925)*, în: „90 de ani...", pp. 181-202;
762. Idem, *Aspecte privind socializarea agriculturii în Arad-Gai, după cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. I, pp. 305-324;
763. Idem, *Pavilioanele aviației din Gai*, în: vol. II, pp. 154-162;
764. Idem, *Aspecte privind cultura și propaganda în cartierul Gai*, în: vol. III, pp. 323-335;
765. Idem, *Perioada din Gai a Școlii Normale (1923-1932)*, în: vol. IV, pp. 362-378;
766. Idem, *Meserii tradiționale în nordul masivului Highiș*, în: vol. V, pp. 261-279;
767. Idem, *Aradul în cel de al Doilea Război Mondial*, în: vol. VI, pp. 440-465;
768. Idem, *Apeductul civil arădean și Turnul de Apă*, în: vol. VII, pp. 182-208;
769. Idem, *Grădini și parcuri arădene*, în: vol. VIII, pp. 655-688;
770. Idem, *Ocupația militară sovietică a Aradului (1944-1958)*, în: vol. IX, pp. 248-268;
771. Idem, *Piața Sârbească (Telemen ter, Piața Sfântul Sava)*, în: vol. X, pp. 80-97;
772. Idem (coautor), *Sporturi aeronautice la Arad*, în: ibidem, pp. 487-499;

773. Idem, *Strada Mihai Eminescu (Herren gasse, Ferenc Deak ut.)*, în: vol. XI, pp. 444-465;
774. Idem, *Monumentele publice din județul Arad. Dezvoltarea ideilor de evidență, conservare și protejare*, în: vol. XII, pp. 318-342;
775. Idem, *Adevăr istoric și realitate estetică în arta monumentală și semnele memoriale din părțile Aradului*, în: vol. XIII, pp. 84-99;
776. Idem, *Teba, Țesătorie de Bumbac SA*, în: vol. XIV, pp. 261-267;
777. Idem, *Morminte și cimitire dispărute în spațiul arădean*, în: vol. XV, pp. 320-341;
778. Idem, *Familia notarului martir din Ciuci (Vârfurile) Gheorghe Ionescu*, în: ibidem, pp. 383-394;
779. Idem, *Evenimente militare și măsuri administrative din timpul celui de al Doilea Război Mondial în Arad*, în: vol. XVI, pp. 177-190;
780. Idem, *Institutul Agronomic Arad*, în: vol. XVII, pp. 188-193;
781. Idem, *Un titlu de carte cu peste 3000 de pagini și 7000 imagini: Volker Wollmann: Patrimoniul preindustrial și industrial în România, Editura Honterus, Sibiu, 2012-2021*, în: Ibidem, pp. 496-498;
782. **TUDUCE, Camelia Teodora**, *Acțiuni specifice domeniului ordinii publice, în procesul de gestionare a crizelor interne*, în: vol. I, pp. 358-369;
783. **TUDUR, Tatiana**, *Învățământul românesc la Păuliș în perioada interbelică*, în: voli. I, pp. 287-294;
784. **TULEU, Ioan**, *Arădenii în bătălia pentru Moldova*, în: vol. IV, pp. 421-458;
785. Idem, *Amintirile din război ale veteranului Gheorghe Cociuba din Târnova (la 70 de ani de la bătălia Stalingradului)*, în: vol. V, pp. 307-323;
786. Idem, *Aradul – teatru de război*, în: vol. VI, pp. 413-439;
787. Idem, *Război pe Mureș și Crișul Alb*, în: vol. VII, pp. 513-547;
788. Idem, *Septembrie 1940 – Bejenia românilor*, în: vol. VIII, pp. 269-275;
789. Idem, *Ioan Flueraș – militant social, om politic și jurnalist*, în: vol. IX, pp. 641-645;
790. Idem, *70 de ani de la sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial*, în: vol. X, pp. 256-272;
791. Idem, *Belean Pavel – cel mai longeviv șef al finanțelor arădene*, în: vol. XI, pp. 724-729;
792. Idem, *Iustin Monția – preot și luptător național*, în vol. XII, pp. 556-560;
793. Idem, *Ioan Biriș. Nadăș. Țara Zărandului – Județul Arad*, ibidem, pp. 603-604;
794. Idem, *Vasile Goldiș (1862-1934) s-a născut la Seleuș*, în: vol. XIII, pp. 494-499;
795. Idem (coautor), *Satele din Câmpia Crișului Alb pe calea românizării*, în: vol. XVII, pp. 115-146;

796. Idem, *Jurnalul de front al sergentului Petru Boată*, în: ibidem, pp. 329-
Idem, *Nobili vs țărani în Câmpia Crișurilor*, în: vol. XVIII, pp. 19-69;
797. Idem, *Pe „Drumul vinului" din Podgoria Aradului împreună cu Puiu Emilian Valea*, în: ibidem, pp. 388-389;
798. Idem, *Universitatea Populară Arad – frântură de cotidian*, în: vol. XIX, pp. 121-130;

U

799. **UNGUREANU, Mihai-Răzvan** (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
800. **URSULESCU, Petru**, *Istoricul Bisericii din Șiria*, în: vol. XII, pp. 257-262;
801. Idem, *Învățătorul Traian Chira, promotorul fanfarei străjerilor, al corpului copiilor, al corului bărbătesc și al „Societății corale Lira" din Șiria*, în: vol. XIII, pp. 569-574;

V

802. **VALEA, Puiu Emilian**, *Masoneria – Vasile Goldiș, fondator al Lojei Masonice „Concordia" Arad*, în: vol. VII, pp. 289-291;
803. Idem, *Actul de acuzare a Tribunalului Regal din Cluj în procesul intentat de oficialitățile vremii lui Teodor V. Păcățian pentru tipărirea primului volum al „Cărții de Aur"*, în: vol. VIII, pp. 135-149;
804. Idem, *Cartea de aur. Operațiunile și istoricul Regimentului 9 Vânători în Războiul pentru întregirea „Neamului Românesc" 1916-1919*, în: vol. XV, pp. 93-96;
805. Idem (coautor), *Trianon – Fuga maghiarilor de propriul trecut. Un secol de politică revizionistă*, în: vol. XV, pp. 119-127;
806. Idem, *Comemorarea a 75 de ani a Eroilor Școlii de Subofițeri Rezervă Infanterie - Radna căzuți la datorie la Păuliș - Miniș - Ghioroc - Cuvin între 14-20 septembrie 1944*, în: ibidem, pp. 175-178;
807. Idem, *Sistemul de transport în Arad și Podgorie*, în: vol. XVI, pp. 121-131;
808. Idem, *Lipova – capitala mică a Banatului. O altfel de istorie ilustrată*, în: vol. XVII, pp. 94-105;
809. Idem, *Probe și proiecte de monede și insigne din perioada statului național-legionar(septembrie 1940 – ianuarie 1941)*, în: vol. XVIII, pp. 150-158;
810. Idem, *Racla din bronz cu osemintele capului lui Mihai Viteazul de la Mănăstirea Dealu*, în: ibidem, pp. 259-266;
811. Idem, *Istoria Clubului Filateliștilor din Arad*, în: vol. XIX, pp. 371-377;

812. **VALEA, Virgil**, *Particularități și tendințe în organizarea învățământului secundar românesc arădean în perioada interbelică (1919-1938)*, în: „90 de ani...", pp. 216-224;
813. Idem, *Colectivizarea în Podgoria Aradului. Gospodăria Agricolă Colectivă „Libertatea" Miniș*, în: vol. I, pp. 333-339;
814. Idem, *Instituții culturale arădene în perioada interbelică (1919-1939)*, în: vol. IV, pp. 326-339;
815. Idem, *Calea ferată Arad-Podgoria – prima linie electrificată din estul Europei*, în: vol. VI, pp. 189-195;
816. Idem, *Presa românească din Arad (1919-1940)*, în: vol. VII, pp. 350-407;
817. Idem, *Aspecte ale învățământului arădean între anii 1721-1866*, în: vol. VIII, pp. 418-423;
818. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea I)*, în: vol. IX, pp. 361-368;
819. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a II-a)*, în: vol. X, pp. 394-408;
820. Idem, *Situația învățământului primar și secundar la Arad până la Marea Unire (Partea a III-a)*, în: vol. XI, pp. 398-430;
821. Idem, *Conferințele și reuniunile învățătorești până la Marea Unire*, în vol. XII, pp. 343-348;
822. Idem, *Mișcarea teatrală arădeană în perioada interbelică*, în: vol. XIII, pp. 160-165;
823. Idem, *Învățământul teologic în Aradul interbelic*, în: vol. XIV, pp. 277-283;
824. Idem, *Din activitatea cultural-patriotică a Episcopiei Aradului (1918-1940)*, în: vol. XVII, pp. 258-262;
825. **VAȘCA, Corina Bejan**, *Comorile ortodoxului: cele trei monumente istorice din Hălmagiu*, în: vol. XIII, pp. 367-381;
826. Idem, *Episcopii Aradului, așa cum i-a cunoscut în viața pământeană protopopul Petru Bejan*, în: vol. XIV, pp. 215-230;
827. Idem, *Căzuți pentru întregirea neamului – 100 de ani (17-19 aprilie 1919 – 17-19 aprilie 2019). 100 de ani de la luptele pentru eliberarea zonei Buteni-Bârsa-Sebiș, de sub armata bolșevică*, în: ibidem, pp. 164-168;
828. **VESA, Pavel**, *Arhimandritul profesor dr. Iustin Iuliu Suciu de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad*, în: „90 de ani...", pp. 225-228;
829. Idem, *Un episcop la cumpănă de veacuri: Iosif Ioan Goldiș al Aradului (1899-1902)*, în: vol. IV, pp. 255-280;
830. Idem, *Legăturile Aradului cu Andrei Șaguna în lumină epistolară (1839-1873)*, în: vol. V, pp. 123-145;

831. Idem, *Dispute confesionale în Episcopia Aradului în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor*, în: vol. VI, pp. 57-87;
832. Idem, *Monografiile locale între istorie și istoriografie – cazul Arhiepiscopiei Aradului*, în: vol. VII, pp. 216-557;
833. Idem, *Noi considerații privind biserica de lemn „Cuvioasa Paraschiva" din Groșeni (Jud. Arad)*, în: vol. IX, pp. 322-328;
834. **VIZENTAL Raoul**, *În amintirea victimelor Holocaustului. NU indiferenței, DA memoriei*, în: vol. XV, pp. 487-490;

Z

835. **ZAHARIUC, Petronel** (coautor), *Documente privitoare la începuturile coloniei protestante din Moldova*, în: vol. VI, pp. 36-53;
836. **ZOLTAN, Petre**, *De la lagărele de concentrare la „Soluția finală"*, în: vol. IX, pp. 190-199;
837. Idem, *Carol al II-lea și relațiile sale cu partidele politice de la restaurație până la dictatura regală*, în: vol. X, pp. 180-191.

Florica R. Cândea

Născută în comuna Macea, județul Arad, la 4 mai 1950. Absolventă a Facultății de Filologie, secția română-franceză, Universitatea din Timișoara, cu Master în Pedagogii și comunicare. În decursul timpului a fost profesor, bibliotecar, director la Casa de cultură Curtici, referent Departament Relații angajatori Universitatea „Aurel Vlaicu" din Arad.

Este cunoscută în special pentru activitatea sa monografică și de cercetare lingvistică dedicată satului natal Macea, județul Arad. A elaborat o trilogie fundamentală pentru cultura locală, formată din volumele „Carte vouă, fiilor satului" (2006), „Macea, alean și dor" (2007) și „Rapsozi și rapsodii măcene" (2009), cărți ce valorifică patrimoniul oral, istoric și cultural al comunității.

Ulterior, a continuat cu volume monografice semnificative, precum „Mărturii măcene" (2011), „Macea. Vatră. Chipuri. Rânduieli" (2013) și „Macea. Însemnări monografice" (2018), care includ și texte poetice dedicate istoriei locale. Toate aceste lucrări se remarcă prin rigoare documentară și valoare științifică.

Activitatea sa de filolog se extinde și în domeniul didactic, unde a contribuit la elaborarea de auxiliare educaționale moderne, utilizate în învățământul postdecembrist.

Conduce revista de cultură „Gutenberg – Universul cărții", editată de tipografia arădeană cu același nume. În iunie 2025, revista a ajuns la numărul 63, anul XVII, fiind o apariție trimestrială și este prezentată în cadrul „Salonului mozaic cultural Gutenberg" – fondat în anul 2013, după modelul salonului literar condus de Al. T. Stamatiad (1925-1926).

Florica R. Cândea este prezentă în importante dicționare și antologii literare și științifice, fiind recunoscută pentru contribuția sa la studiul culturii și identității locale din Arad. Deține insigna jubiliară „100 Centenar" a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România (U.Z.P.R.), 2019, precum și Medalia Centenar și Insigna jubiliară Marea Unire, Consiliul Județean Arad. Face parte din Colectivul Monografic al județului Arad, deținând Medalia „125 de ani – Complexul Muzeal Arad", precum și medalia jubiliară „25 de ani" a Asociației Învățătorilor Bănățeni. De asemenea este membră a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, filiala „Ioan Slavici" Arad și a Societății de Științe Istorice din România, filiala Arad.

9 786306 728176